

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 68. ТОМ 1
ISSUE 68. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 13 від 15.11.2023 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 68. Том 1. – 308 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко І.М.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Маршалек-Кова Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (дос. ССс., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музезнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2023

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 13 from 15.11.2023)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2023. – Issue 68. Volume 1. – 308 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor; **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiy** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhyska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.afhn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@afhn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2023
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2023

ІСТОРІЯ

UDC 94(479.24)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-2>**Gunay GULIYEVA,**

orcid.org/0000-0003-2165-7557

Lecturer at the Department of Social Sciences
Azerbaijan State Agrarian University
(Baku, Azerbaijan) gunkakuliyeva@yahoo.com**CULTURAL RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY AT THE
END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

Azerbaijan-Turkey relations, based on historical roots, have always been formed on the basis of the political realities of the time. Mutual relations between Azerbaijan and Turkey have developed at a more positive pace than in the 19th century, and have reached the level of alliance from the economic, political, cultural, and military points of view. These relations show that both states together demonstrate political will to ensure peace and security within the framework of Turkish unity and in the South Caucasus. The deep historical roots of these relations prove that the mutual relations between the two countries are not only within the framework of strategic interests, but also stem from the attachment to the roots and having the same national and moral values. The fact that the Azerbaijani Turks, the largest ethnic group in the region, were oppressed as a nation under the grip of Russian imperialism revealed that it was difficult and impossible to fight alone against the tyrannical regime. It was the result of this that the geopolitical processes in the world since the beginning of the 20th century had no effect on the future life of the people living in the South Caucasus. Friendly relations between Azerbaijan and Turkey have always existed. The societies and organizations created in both countries have a certain role in the development of these relations. Among them, we can point out the society "Turkish hearth" and the public organization called "Brotherly Help". At the same time, friendly relations between the states of Azerbaijan and Turkey have shown their positive impact in the cultural field. In addition to the field of education, friendly relations have been established between the parties in the field of art. In general, until April 27, 1920, there were close economic, cultural, social and political relations between Azerbaijan and Turkey. These relations reached their highest stage especially during the Republic period. In the development of Azerbaijan-Turkey friendly relations, the education of the Turkish people in the national spirit, the rise of scientific, social and economic progress, the role of friendship societies, national intellectuals established in both countries at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century is undeniable.

Key words: Azerbaijan, Turkey, cultural connection, society, organization.

Гюнай Шохраддин ГУЛІЄВА,

orcid.org/0000-0003-2165-7557

викладач кафедри соціальних наук
Азербайджанського державного аграрного університету
(Баку, Азербайджан) gunkakuliyeva@yahoo.com**КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ АЗЕРБАЙДЖАНОМ І ТУРЕЧЧИНОЮ
В КІНЦІ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Азербайджансько-турецькі відносини, що мають історичне коріння, завжди формувались на основі політичних реалій часу. Взаємовідносини між Азербайджаном і Туреччиною розвивалися більш позитивними темпами, ніж у 19 столітті, і досягли рівня союзництва з економічної, політичної, культурної та військової точок зору. Ці відносини показують, що обидві держави разом демонструють політичну волю для забезпечення миру та безпеки в рамках турецької єдності та на Південному Кавказі. Глибоке історичне коріння цих стосунків свідчить про те, що взаємовідносини між двома країнами відбуваються не лише в рамках стратегічних інтересів, але й впливають із прихильності до коріння та мають однакові національні та моральні цінності. Той факт, що азербайджанські турки, найбільша етнічна група в регіоні, були пригнобленими як нація під тиском російського імперіалізму, показав, що важко і неможливо поодиноці боротися з тиранічним режимом. Через це геополітичні процеси у світі з початку ХХ століття не вплинули на подальше життя народів Південного Кавказу. Дружні відносини між Азербайджаном і Туреччиною існували завжди. Певну роль у розвитку цих відносин відіграють товариства та організації, створені в обох країнах. Серед них можна виділити товариство «Турецьке вогнище» та громадську організацію «Братська допомога». Водночас дружні відносини між державами Азербайджану та Туреччини показали свій позитивний вплив у культурній сфері. Окрім освітньої сфери, дружні стосунки між сторонами склалися й у мистецькій сфері. Загалом до 27 квітня 1920 року між Азербайджаном і Туреччиною

існували тісні економічні, культурні, соціальні та політичні відносини. Найвищого рівня ці відносини досягли особливо в період Республіки. У розвитку азербайджано-турецьких дружніх відносин, вихованні турецького народу в національному дусі, піднесенні наукового, соціального та економічного прогресу, ролі товариств дружби, національної інтелігенції, створених в обох країнах наприкінці 19 ст. і початку 20 ст., беззаперечно.

Ключові слова: Азербайджан, Туреччина, культурний зв'язок, суспільство, організація.

Introduction. Relations between Azerbaijan and Turkey have a long history. Common roots, language, religious unity, similar culture, customs and traditions are among the factors that determine these relations. Turkey and Azerbaijan have shown that they support each other in the most complicated periods of their history. In the development of Azerbaijan-Turkey friendly relations, the education of the Turkish people in the national spirit, the rise of scientific, social and economic progress, the role of friendship societies, national intellectuals established in both countries at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century is undeniable.

Discussion. When looking at the development of friendly relations between Azerbaijan and Turkey in the 19th century, it is necessary to first pay attention to the current situation in Azerbaijan during this period. Thus, in 1828, in the historical Azerbaijani lands, which were divided into two parts by the Treaty of Turkmenchai, Armenians began to settle in the territory of Azerbaijan on a large scale, according to the conditions of the 1829 peace of Edirne signed between Turkmenchai and the Ottomans and the Russian Empire. Settlement of displaced people in Azerbaijan's borders close to the Ottoman Empire was a biased step taken by the Russian Empire. In 1828–1840, the creation of the Armenian province at the expense of the Nakhchivan and Iravan khanates was a part of this hateful policy of tsarism. As a result, a Christian fence was built between the people of Azerbaijan and Turkey, which have had close historical relations for centuries. For this reason, from the beginning of the 19th century to the end, the events that took place in the historical lands of a state mainly consisted of the migration of Azerbaijani Turks to the Ottoman Empire, the predecessor of the brotherly state of Turkey, or the prevention of provocations by Armenians who were transferred to the historical lands of Azerbaijan. For example, on January 18, 1887, we can mention the “Internal Control Tazkira that the contents of the books with the title “Karabakh” in the box sent from Russia by an Armenian named Ohannes were confiscated because they were considered completely harmful”. This tazkira informs about confiscation of 130 provocative books called “Karabakh” sent to Anatolia by an Armenian named Ohannes (Karabakh in Ottoman documents, 2011, 211).

Despite the occupation of Northern Azerbaijan by the Russian Empire and all the efforts of the empire,

friendly relations between Azerbaijan and Turkey continued since the end of the 19th century. Even the “Armenian barrier” created between the two states could not be an obstacle to this friendship. These relations were mainly at the level of cultural relations until the establishment of the Azerbaijan Democratic Republic. A number of Azerbaijani intellectuals individually took decisions in the center of the cultural ties established between the Ottoman Empire and Azerbaijan. For example, in 1857, Mirza Fatali Akhundov, one of the prominent educators of Azerbaijan, compiled a new alphabet based on the Arabic alphabet and sent the draft of the alphabet to the famous linguists of the time, as well as to the Ottoman sultan. For this purpose, he even went to Istanbul and presented his project to Fuad Pasha, the prime minister of the Ottoman Empire at that time. The project was also discussed in “Society-Elmiyeyi-Osmaniya” based on the instructions of the prime minister. Although the members of the society appreciated the initiative of Mirza Fatali Akhundzadeh, they did not take any concrete measures. Mirza Huseyn Khan, the chief ambassador of the Qajar state in the Ottoman Empire, was a serious obstacle to him in this work. Unfortunately, he tried to discredit Mirza Fatali among the Turkish public by describing him as an enemy of Islam (Karabakh in Ottoman documents, 2011, 218). Despite all this, the Azerbaijani intellectual continued to fight for this success until the end of his life. By the way, let's note that M.F. Akhundzade also wrote a poem called “Praise of Fuad Pasha” (Works of M.F.Akhundzade, v. 1, 2005, 233).

In 1877–1878, a new war broke out between Russia and the Ottoman Empire. On the eve of this war, as the “Akinchi” newspaper testified, they wrote in the Ottoman newspapers that “Caucasus Muslims are collecting money for the Ottoman state” (Akinchi, 2005, 247). The interesting aspect of this information is that Hasan Bey Zardabi mentions that this is “supposedly” such a case. In fact, it was no coincidence that the name of the Ottomans was mentioned more than 400 times in this newspaper, which was published in only 56 issues, and the Caucasian Muslims, including the people of Azerbaijan, were repeatedly informed about the events taking place in the Ottoman Empire. It seems that Hasan Bey Zardabi well understood that the salvation of the Muslim population of not only Azerbaijan, but also the Caucasus as

a whole from the Russian occupation was connected with the Ottomans. From this point of view, at every step, he tried to inform our people about the social, political, social and economic processes taking place in the Ottoman Empire, the predecessor of the brotherly state of Turkey. Of course, the newspaper could not openly admit that it was pro-Ottoman. That's why he treated the question of collecting aid to the Ottomans in the Caucasus as "allegedly". In general, "Akinchi" newspaper's reporting on the Ottoman-Russian war ultimately resulted in the newspaper's closure. It was also mentioned in the "Hayat" newspaper that "in the third year of "Akinchi", the enemies, worries and obstacles increased even more. After the Russo-Turkish war and the beginning of "Shuluguk in Dagestan", the days of "Akinchi" have become dark" (Akinchi, 2005, 18).

Towards the end of the 19th century, Azerbaijani teachers who were educated in the Ottoman Empire, who established cultural ties between Azerbaijan and Turkey, and with the help of the textbooks published there, strove to rebuild schools in our country and thus provide education in Ottoman Turkish instead of the mother tongue. In general, the idea of uniting Turkic languages was put forward by Azerbaijani intellectuals. This caused the inclination towards the Ottomans to become stronger.

It is also necessary to mention the works written by Mahammadaga Shahtakhtli, one of the prominent educators of Azerbaijan, about Turkey. In his works, the line laid by Hasan Bey Zardabi was continued. In other words, the situation of the Ottoman Empire also made him think. Since he was more familiar with the social and political life of the Ottoman Empire, he dedicated several of his works to the life of this country. His philosophical treatise "How to save Turkey" published in France in 1901 is valuable not only for his time, but also for today and tomorrow.

It is imperative to pay attention to Ahmet Bey Agaoglu's activities in Ottoman Turkey. Because this prominent personality has always been at the center of close cultural relations between Azerbaijan and Turkey, as well as political relations. After 1908, Ahmet Bey Agaoglu, who studied at Saint Petersburg Technological Institute and France's Sarbonne University, moved to Turkey and lived there for the rest of his life (Ismayilov, 2004, 91–92). Due to his connections with unionists in Turkey, he taught Russian language and Turko-Mongol history classes at the Education Inspectorate, Darulfun, and worked as the director of the Suleymaniye library. He published articles in the magazine "Sirat-i Mustakim va Sebilür-Reshad". He was one of the founders of "Turk Yurdu" magazine

in 1911 (Boke, 2020, 101–103). Ahmet Bey Agaoglu was also one of the people who laid the foundation of the "Turk ojagi" society in Istanbul. The foundation of this "Ojag" was laid in his house. The idea of the establishment of the "Turk Ojagi" society, which was officially established on March 25, 1912, coincides with 1911. On that date, 190 students of the military medical school, who received medical education in Istanbul and understood the importance of protecting the nation and the state, gathered and exchanged ideas about the problem. On May 24, 1911, the "190", which will never be forgotten in history, wrote a letter to the great ideologues, writers, and scientists of that time and created an organization committee consisting of 21 people. Among the representatives of this organization, to which Yusif Akçuraoğlu also belongs, was Ahmet Bey Agaoglu, as we have already mentioned. At the end of the large meeting held on July 3, 1911, the association was given the name "Turkish hearth". The date of the meeting was accepted as the date of establishment of "Turk Ojagi". It took a long time to prepare the main charter of the organization, but Ahmet Bey Agaoglu, who spent most of his life teaching constitutional law at Istanbul University, participated in the preparation of the charter and the work was completed. The main goal of the association was to "develop the Turkish race and language with the progress and salvation of the national education and scientific, social and economic levels of the Turks, which is an important part of Aqwami Islamiyya". By opening clubs, holding classes-conferences, exhibitions, publishing books, newspapers and magazines, and creating schools, the organization identified as the main activity scope of the organization. In 1919, 35 branches of the organization were operating in Turkey (Valiyev, 2012, 4–5). Along with Ahmed Bey Agaoglu, Ali Bey Huseynzade was one of the main ideologues of this organization. After the victory of the National Liberation Struggle under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk in 1922, the "Turkish hearth" was revived (Valiyev, 2012, 8–9).

Until 1914, Azerbaijan-Turkey relations took place mainly in the form of cultural relations in the person of prominent figures of Azerbaijan. However, after the First World War in 1914, bilateral relations entered a new stage.

The Caucasian front had a special place for the Ottoman Empire during the First World War. Because the Caucasus was of great importance from the strategic, ethnic, historical, cultural and economic point of view, and the path of integration with the Turkic world, which Enver Pasha fought for, passed through this front. For this purpose, the Sarigamyş movement,

which began in late 1914, failed due to various tactical and strategic errors, and Russian forces occupied an important part of Eastern Anatolia in the spring of 1915. Azerbaijan took part in the First World War as part of the Russian Empire, under which it was a colony. Nevertheless, Caucasian Muslims, including Azerbaijanis, supported the Ottoman Empire with all possible means in this war. The support given to the Ottomans was not only related to racial, national and religious factors, but also to the hopes of the Ottomans helping the Caucasus to be freed from Russian slavery and regain its independence.

In order to support the Ottoman Empire, a public organization called "Brotherly Help" was established, which operates in a number of settlements in Azerbaijan. The main goal of this organization was to help the captured Turkish soldiers and orphans, help them receive treatment, provide them with food and clothing and send them to their homeland. The organization collected Turkish children left homeless in the front areas and sent them to orphanages. The Baku branch of the organization showed great bravery in freeing the Turkish prisoners held on Nargin Island. Thus, the Baku people, who sailed to Nargin Island in small boats at night, managed to free hundreds of prisoners and send them to Turkey. Some of the prisoners refused to return to their homeland and chose Azerbaijan as their homeland. In particular, two Turkish soldiers stayed in Mardakan after their liberation, got married and lived until the end of the 20th century. Their descendants live in a large generation in Mardakan. According to Nagi Sheykhzamanli, the organization also published a magazine called "Brotherly Help". A copy of the journal is preserved in Istanbul. The main editors of the magazine were Muhammad Amin Rasulzadeh, Ahmed Javad, Huseyn Javid, Firdun Bey Kocherli, Seyid Huseyn, Abdulla Shaig, Shafiq Khanum Efendizadeh (Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic, v. 2, 2004, 136).

The critical situation in the Caucasus showed that a single state cannot be created here. For this reason, individual subjects of the Caucasus decided to declare their independence. On May 28, 1918, the establishment of the Azerbaijan Democratic Republic was announced. After the establishment of the republic, the most important thing was to establish close relations with the Ottomans and to use the support of the Ottomans for the liberation of Baku as soon as possible. For this purpose, as soon as the government of the Republic formed the cabinet, it first informed Khalil Bey, the Minister of Justice of the Ottoman government, who was in Batum, "the head of the examination of the Ottoman delegation", about the formation of the government cabinet headed by the

National Council of Azerbaijan and F. Khoysky. Difficulties arose in the direction of creating representations in the European centers of the Republic of Azerbaijan, which had just declared its independence. In this case, assistance was requested from the Ottomans, and such an appeal was addressed: "In such circumstances, does the Ottoman state agree to mediate between Azerbaijan and European states through the Turkish embassies in European capitals, including Moscow, based on international rules?" (Hasanli, 2009, 29). The Turkish embassies of the Ottoman side in the capitals of various countries, which agreed to this issue, also presented information about the establishment of the Republic of Azerbaijan.

On June 4, 1918, the Batum negotiations ended with the signing of the "peace and friendship" agreement between all three republics in the South Caucasus, including Azerbaijan and the Ottoman state.

The friendly relations between Turkey and Azerbaijan have also had a positive effect in the cultural field. Thus, due to the insufficient number of teaching staff in Azerbaijan, teaching staff from Turkey were invited and instructed to train teachers from people who are literate in the Azerbaijani language through organized short-term courses. On July 23, 1918, the government of Azerbaijan made a decision to invite teaching staff from Turkey and supply textbooks for educational institutions. It was recommended to the Ministry of Public Education that Ahmet Bey Agayev, who is well acquainted with Turkish life, be sent to Istanbul for this purpose. About 50 teachers from Turkey were invited. (Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic, v. 2, 2004, 74). The Government of the Republic paid serious attention to the preparation and publication of school textbooks. Schools were also provided with textbooks and teaching materials bought from Turkey. On September 18, 1919, by the decision of the Parliament of the Azerbaijan Democratic Republic, 1 million manats were allocated to the Ministry of Public Education in order to purchase textbooks from Turkey for public schools (Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic, v. 2, 2004, 12). Or 6 students were sent to study in Turkey (Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic, v. 2, 2004, 15).

In addition to the field of education, friendly relations have been established between the parties in the field of art. Thus, in October 1918, the Azerbaijani theater group in Tiflis went on tour to Turkey, and Mir Seyfeddin Kirmanshahli, Mustafa Mardanov, Ibrahim Isfahanli and other stage figures performed in it. The tours of Azerbaijani artists took more than 3 months in Istanbul alone. Turkish newspapers wrote that "actors who are used to performing on the rich

stages of the Caucasus, without imitating Europe at all, perform performances taken from their national treasures and completely in line with our spirit" (Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic, v. 2, 2004, 91). Or, at the end of 1918, "Turkish Nights" concerts were organized in Baku. The music and literature of the Turkic peoples are given ample space in this extensive program "Turkish Nights", "Independence of Azerbaijan", "The World of a Turkish Woman", "Turkish Types", "National Unity" and other performances were shown, Tatars, Ottoman Turks, Azerbaijani and Turkish poets and writers, artists and painters participated (Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic, v. 2, 2004, 92).

"Turk Ojagi" society also operated in Azerbaijan. The most active period of this organization coincides with the years 1918–1920. "Turk Ojagi" society was established in Baku in 1918. On September 24, 1918, Javad Akhundzadeh (Ahmed Javad), Abdulla Shaig, Abbasgulu Kazimzadeh and Taghi Naghizadeh appealed to the Baku city commandant and asked for permission to open a "Turk Ojagi" society "to introduce Ottoman Turks and Azeri Turks to each other". The Minister of Internal Affairs of the Azerbaijan Democratic Republic, Behbud Khan Javanshir, put the following stipulation on the application: "There is no limit to the opening of the "Turk Ojagi" program". On October 7, the license No. 731, approved by the signature of the vice governor of Baku and the seal of the governor's office, was issued for the permission to open the society. Abdulla Shaig wrote that he had received the certificate and undertook to submit two copies of the program. In the 32nd issue of the "Azerbaijan" newspaper dated November 6, 1918, it was stated that the government had given permission to create the "Turk Ojagi" society, and it was written about its purpose and purpose: "Now every intelligent Turk who loves Turkishness and wants to help his nation, this hearth he should gather himself, light up and heat this hearth with his own effort and allowance, so that this hearth can illuminate our nation with its light and warm our national body with its heat. The society's program consisting of 5 chapters and 22 articles was also published in the newspaper. Ahmet Javad, in his article published in "Azerbaijan" newspaper on November 14, stated that the "Turk Ojagi" society has started its activities and that the first lecture will be given by Muhammad

Amin Rasulzadeh in the conference hall of the hearth on November 15. In December 1919, on the initiative of the Baku Committee of the Musavat party, it was decided to open the "Turkish hearth" political club. For this purpose, a commission consisting of Muhammad Amin Rasulzadeh, Shafi bey Rustambayli, Rza bey Aghabeyov, Seyid Huseyn and Mammadbagir Sheykhzamanli was formed (Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic, v. 2, 2004, 410). "Turk Ojagi" not only holds conferences and seminars, but also organizes concert programs, musical evenings, staging of short theater works, and art exhibitions in accordance with the cultural atmosphere of the city. Azerbaijani intellectuals and the Society of Muslim Artists actively participated in such cultural events (Valiyev, 2012, 33). One of the main activities of the "Turk Ojagi" society was its close participation in the nationalization programs of Azerbaijani education. In order to overcome the shortage of textbooks in schools, the Society also supported the Ministry of Education of the national government in bringing books from Turkey. Even inviting teachers from Turkey was part of the activity of the workshop. At social and cultural events called "Azerbaijan's independence", "Azerbaijan-Turkey brotherhood", "National unity", "Turkish world", intellectuals expressed their opinions, established lively communication with the people, and tuned the national atmosphere to a new tune (Valiyev, 2012, 34). Unfortunately, this society was forced to stop its activities in Baku after the fall of the Azerbaijan Democratic Republic.

Conclusion. The mutual relations between our countries were formed on the basis of neither today's nor yesterday's economic interests. These relations have deep historical roots. When we look at our recent hundred years of history, we see how brotherly relations are connected by unbreakable threads. In terms of researching Turkish-Azerbaijani relations and continuing the tradition of cooperation areas that will arise in the future, illuminating historical realities should be the main research object for historians, and in general for every specialist who conducts research in this field. Looking at Azerbaijan-Turkey relations from the end of the 19th century to April 27, 1920, it becomes clear that close economic, cultural, social and political relations existed between the two brotherly nations, and these relations reached their highest stage especially during the Republic.

BİBLİOĞRAFIYA

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə. Bakı : Lider, c. 2. 2004.
2. Böke Ö. İki imparatorluk arasında Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye, Ankara : Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat fakültesi dergisi, c. 1. 2020. № 2.
3. Əkinçi. 1875–1877 (transliterasiya və tərtib edən: Turan Həsənzadə, Ön sözün müəllifi və redaktoru: Əziz Mirəhmədov. Bakı : Avrasiya Press-2005.
4. İsmayılov İ. Azərbaycan-Türkiyə mədəbi əlaqələri XX əsrdə, Bakı : ADNA mətbəəsi. 2004.
5. Həsənli C. Azərbaycan Respublikasının Diplomatıya tarixi: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti: (2 cildə). Bakı : Garisma MMC, 2009.
6. M.F.Axundzadə əsərləri (3 cildə). Bakı : Şərq-Qərb, c. 1. 2005.
7. Osmanlı sənədlərində Qarabağ. Layihənin rəhbəri və ön sözün müəllifi Y. Mahmudov, Azərbaycan dilinə tərcümə edən və çapa hazırlayan Telli Qorxmaz. Bakı : Şərq-Qərb-2011.
8. Vəliyev A.A. “Türk ocağı” Azərbaycanda, Bakı : Elm və Təhsil, 2015, Türk Ocağı, II Meşruiyyət və Cümhuriyyət dövrlərində Türkcülüğü savunan dernek, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, c. 41. 2012.

REFERENCES

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə [Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic: in 2 volumes]. Bakı : Lider, v. 2. 2004 [in Azerbaijani]
2. Boke O. İki imparatorluk arasında Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye, Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat fakültesi dergisi, c.1.2020 № 2 [in Turkish]
3. Əkinçi. 1875–1877 [Akinchi. 1875–1877] (transliterated and compiled by: Turan Hasanzadeh, author and editor of the Foreword: Aziz Mirahmedov-Baku: Avrasiya Press-2005 [in Azerbaijani]
4. Ismayilov I. Azərbaycan-Türkiyə mədəbi əlaqələri XX əsrdə [Azerbaijan-Turkey cultural relations in the 20th century]. Bakı : ADNA printing house. 2004 [in Azerbaijani]
5. Hasanli J. Azərbaycan Respublikasının Diplomatıya tarixi: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti: (2 cildə) [Diplomatic history of the Republic of Azerbaijan: foreign policy of the Azerbaijan Democratic Republic: (in 2 volumes)]. Bakı : Garisma LLC, 2009 [in Azerbaijani]
6. M.F.Axundzadə əsərləri (3 cildə) [Works of M.F. Akhundzade (in 3 volumes)]. Bakı : East-West, v. 1. 2005 [in Azerbaijani]
7. Osmanlı sənədlərində Qarabağ [Karabakh in Ottoman documents]. The head of the project and the author of the foreword Y. Mahmudov, translated into Azerbaijani and prepared the print by Telli Gorkhmaz. Bakı : East-West–2011 [in Azerbaijani]
8. Valiyev A.A. “Türk ocağı” Azərbaycanda [“Turk ocağı” in Azerbaijan], Bakı : Elm və Təhsil, 2015, Science and Education, 2015, Turkish Center, II Association defending Turkism during the Constitutional and Republic periods, Istanbul: TDV Islamic Encyclopedia, v. 41. 2012 [in Azerbaijani]

УДК 316.621-057.875

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-3>**Оксана ДРАЧ,***orcid.org/0000-0001-7859-3385**доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) o.drach@kubg.edu.ua***Денис ВЕРХОВЕЦЬ,***orcid.org/0009-0004-7344-7927**студент II курсу магістратури факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) diverkhovets.fshn22@kubg.edu.ua*

«ПОКОЛІННЯ 1960-Х: «СТУДЕНТСЬКІ ПРОТЕСТНІ РУХИ У ВІЗІ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті досліджено підходи зарубіжних науковців початку ХХІ ст. щодо вивчення студентських рухів 1960-х років. З'ясовано, що тематика молодіжних протестів має сталий інтерес. Особливістю розроблення студентських протестних рухів є міждисциплінарність дослідницьких підходів. Нині науковців уже не задовольняють тези про «розрив поколінь», «бунт маргінальності», «сектантство» і психопатологію окремих студентів, незадовільні матеріальні умови тощо. Вони констатують міжнародну «хвилю протесту» 1960-х років, каталізатором якої стало студентство. Зокрема, авторами охарактеризовано історіографію проблеми, висвітлено погляди сучасних дослідників на студентські протестні рухи 1960-х років у Західній Європі та США.

Новітні пошукові рефлексії вчених скеровані на з'ясування глибинних чинників появи студентських рухів, кореляції вікових параметрів учасників із загальною динамікою рухів, впливовості молодіжних протестів на міжнародну політичну ситуацію, узагальнення підсумків студентського активізму, виокремлення моделей соціальної пам'яті щодо «покоління 1960-х». Встановлено важливу роль університету як середовища активізації когнітивних процесів студентства щодо ідентичностей, ідеологій, приналежності до субкультурних груп, що в умовах накопичення соціально-політичних невдоволень сприяє мобілізації протестів. Ученими обґрунтовано, що студенти відчують «заспокійливий ефект» вищої освіти і беруть участь переважно в ненасильницьких демонстраціях. Виявлено, що студентські виступи 1967 року в Чехословаччині показали студентські молоді можливості до демократичних та ліберальних змін в суспільстві. Доведено, що студентський протест донині є важливою складовою ідентичності Університету Нантер у Парижі. Водночас контроверсійність історичної пам'яті («міф 68-го») щодо подій «червоного» травня 1968-го у французькому суспільстві доводить важливість його належної наукової історизації.

Ключові слова: студентські рухи, молодь, учасники протестів, покоління 1960-х, університет, зарубіжні дослідники, історична пам'ять.

Oksana DRACH,*orcid.org/0000-0001-7859-3385**Doctor of Historical Sciences,
Professor at the Department of World History
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) o.drach@kubg.edu.ua***Denys VERHOVETS,***orcid.org/0009-0004-7344-7927**Student of the 2nd year of the Master's Degree at the Faculty
of Social Sciences and Humanities
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) diverkhovets.fshn22@kubg.edu.ua*

“GENERATION 1960S”: STUDENT PROTEST MOVEMENTS IN A VIEW OF FOREIGN SCIENTISTS AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article examines the approaches of foreign scholars of the early twenty-first century to the study of student movements of the 1960s. It is found that the topic of youth protests is of constant interest. A feature of the study of student protest movements is the interdisciplinary nature of research approaches. Today, scholars are no longer satisfied with theses about the “generation gap”, “marginalization revolt”, “sectarianism” and psychopathology of individual students, poor material conditions, etc. They state the international “wave of protest” of the 1960s, which was catalyzed by students. In particular, the authors describe the historiography of the problem, highlighting the views of contemporary researchers on student protest movements of the 1960s in Western Europe and the United States.

The latest research reflections of scholars are aimed at clarifying the underlying factors of the emergence of student movements, correlating the age parameters of participants with the overall dynamics of movements, the impact of youth protests on the international political situation, summarizing the results of student activism, and highlighting models of social memory regarding the “generation of the 1960s”. The important role of the university as an environment for activating students' cognitive processes regarding identities, ideologies, and membership in subcultural groups is established, which, in the context of the accumulation of socio-political discontent, contributes to the mobilization of protests. The scientists have proved that students feel the “calming effect” of higher education and participate mainly in non-violent demonstrations. It is found that the student protests of 1967 in Czechoslovakia showed students the possibilities for democratic and liberal changes in society. It is proved that student protest is still an important component of the identity of the University of Nanterre in Paris. At the same time, the contradictory historical memory (“myth of '68”) about the events of the “red” May 1968 in French society proves the importance of its proper scientific historicization.

Key words: student movements, youth, protesters, generation of the 1960s, university, foreign researchers, historical memory.

Постановка проблеми. Студентські рухи, потужно заявивши про себе в багатьох країнах світу в буремні 1960-ті роки, є продуктом довготривалих тенденцій розвитку масової освіти. Потреба в освіченій робочій силі, яка могла б заповнити ключові посади модерного суспільства, згодом привела до створення активної когорти населення, готової до демонстрацій і відстоювання зміцнення демократичних практик.

Яскравим свідченням того, що студенти – це авангард соціальних зрушень, є суспільно-політичні і соціокультурні перетворення в Україні, серед основних суб'єктів яких позначають саме студентство (Сокурянська, Шеховцова, 2015). Зауважимо, що «студентська революція на граніті» 1990 року була найуспішнішою акцією в боротьбі за незалежність України, що продемонструвала всьому світу потужність молодіжного протестного активізму (20-та річниця «революції на граніті»). «Помаранчева революція» (2004) в Україні була дієво підтримана студентами, яких вирізняв високий рівень солідарності. Під час «Революції гідності» (2013) студентство київських університетів були першими, хто з протестними гаслами вийшов на майдан Незалежності (Стельмах І., 2013).

Нині минуло понад півстоліття від тих подій, коли світова спільнота вперше почула про «студентський протест» і «студентський політичний активізм», змінився політичний контекст сучасного університету. В академічній сфері посилено ринкові цінності: конкурентоспроможність, індивідуалізм і приватизація вищої освіти. Водночас протягом цього часу виховано покоління молодих

людей, які виступають проти неоліберального капіталізму і вимагають створення університету, вільного від ринкових імперативів (Ridley, Stuppia, 2021).

Аналіз досліджень. Найважливіший масив літератури про участь молоді в суспільно-політичних подіях і процесах. Першість у ньому належить зарубіжним науковцям, які вивчали роль молодих у соціальних рухах новітньої доби. Дослідницькі проекти щодо студентських рухів, зокрема студентського радикалізму і «розриву поколінь», активно розробляли в 1960-х і 1970-х роках. Уже в перших працях наголосили, що студенти часто швидко приєднуються до політичних протестів (Lipset, 1968). Результатом наукових пошуків і відповідей макrorівня на студентські протести визначали такі чинники, як соціальне відчуження (Flacks, 1971), протистояння бебі-бумерів традиційним університетським структурам (Lipset, Altbach, 1969), постматеріалізм (Inglehart, 1981) і не чутлива політична система, яка веде непопулярну війну у В'єтнамі. Виокремлювали психологічні та соціально-психологічні причини студентських хвилювань (Ryder, 1965; Gold, Christie, Friedman, 1976.). Констатували, що ідентичність і особистісна трансформація ставали все більш важливими темами формування молодіжного руху протягом 1960-х років (Turner, 1969). Водночас попередній образ узагальненої радикальної студентської активності в розвитку націй було змінено завдяки зростанню обґрунтованих тверджень, які вказували на моральну цінність неучасті студентів у політичному житті, а також на

альтернативні тенденції до консервативних політичних переконань серед значної частини студентів (Korlin, 1968). Прикметно, що серед науковців, які студіювали роль медіа в розвитку суспільних рухів, є і безпосередні учасники студентських протестів 1960-х, зокрема Тодд Гітлін (Todd Gitlin) (Gitlin, 1980; 1987)¹. Українські науковці вивчали окремі аспекти молодіжного руху на Заході другої половини 60-х років ХХ ст. (Мінаєв А., 2005).

Метою статті є вивчення напрацювань зарубіжних науковців початку ХХІ ст. щодо студентського протестного руху «покоління 1960-х». Принципи дослідження ґрунтовано на історичному дискурс-аналізі новітнього доробку вчених щодо обраної нами проблематики.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовний аналіз феномену студентських рухів 1960-х років було реалізовано Коліном Баркером (Colin Barker), який дослідницькими завданнями визначив з'ясування причин їхньої появи; набутих ними форм; взаємозв'язків з іншими рухами тієї доби; встановлення меж їхнього розвитку, а також чинників, що зумовили їхнє згортання. Маючи намір представити виважений історичний аналіз на окреслені перед собою питання-проблеми, вчений відмовився від наявних у літературі трактувань щодо «студентського бунту» (Barker, 2008, s. 43). Пошукова стратегія К. Баркера, базована на відмові від пояснень попередників щодо психопатології окремих студентів чи певній миттєвій реакції на незадовільні матеріальні умови, включала серйозне ставлення до того, що робили і говорили студенти протягом 1960-х і на початку 1970-х років.

Приміром, з усіх громадських рухів 1960-х саме студентський рух найбільше намагався поширювати ідеї поза національними кордонами. Студенти були відносно мобільними географічно і швидко сприймали ідеї від протестувальників з інших університетів. Дійсно, молоді активісти зазвичай більш сприйнятливі до інноваційних можливостей у політиці і суспільстві, що було втілено в оновленому репертуарі тактик студентського протесту 1960-х років².

¹ Тодд Гітлін (1943–2022) – американський соціолог, політичний діяч, письменник, культуролог. Він був першим президентом організації «Студенти за демократичне суспільство» (SDS) і лідером загальнодержавної демонстрації проти війни у В'єтнамі.

² Див. детальніше про інноваційні тактики студентів японських університетів у роботах Патрисії Штейнхофф (Steinhoff, P. G. (1999). Student Protest in the 1960s. *Social Science Japan*. 15 (3). 3–7).

Harmsen, S. (2013). More Than Theoretical Activism: A Conversation With Dr. Todd Gitlin. *Journal of Communication Inquiry*, 37(3), 191–199. <https://doi.org/10.1177/0196859913494811>

Студентський рух супроводжувався тотальним запереченням тогочасного стилю життя і культурних уявлень, що зумовило шоковий стан консервативних сил суспільства як на «ліберальному» Заході, так і на «комуністичному» Сході. Джерелом ресурсів тогочасного молодіжного «культурного підпілля» (К. Баркер) стало зовнішнє середовище, зокрема повсякдення робітничого класу, життя гетто і контр-культура американських вояків останніх років війни у В'єтнамі.

Колективні дії і взаємодія товаришів по справі у 1960-х сприяли новим формам знань про те, як можна досягти того, що раніше було недосяжним (Barker, 2008, s. 85). По-суті, відбувалося «злиття знань із емоціями, поєднання, зумовлене життєвим досвідом» (Goodwin et al., 2001, 16). К. Баркер наголосив, що такі зміни серед студентів поставали швидше, ніж в інших групах, через їхнє соціальне становище. Університет – одне з небагатьох місць, де майже постійно гуртуються великі групи молодих людей. Матеріальна відповідальність студентів менша і вони мало регламентовані у формах діяльності. Вони мають переваги в колективних діях в аспекті швидкої організації, уяви та гнучкості. Водночас структурні недоліки студентських рухів учений обумовив як відсутністю в останніх традицій постійної організації, так і певною ізоляваністю їхньої боротьби від решти суспільства. Також їхня здатність завдати довготривалої шкоди капіталу і державі обмежена, оскільки їм бракує контролю над ресурсами, утримання яких може серйозно нашкодити сильним світу цього. К. Баркер прирівняв студентські протести до феєрверку, який на мить засліплював, але потім так само швидко зникав (Barker, 2008, s. 86).

Дійсно, останні дослідження в цьому напрямі поглиблюють розуміння специфічності студентства як соціальної групи і притаманних йому моделей протестної поведінки. Учені (Вадим Устюжанін (Vadim Ustyuzhanin), Патрік Соєр (Patrick Sawyer), Андрій Коротаєв (Andrey Korotayev) стверджують, що студенти є унікальною групою, яка не належить ні до освічених, ні до молодих людей, а також виявляють можливі механізми, які підштовхують студентів до ненасильницьких форм протесту. (Ustyuzhanin, Sawyer, Korotayev, 2023). Автори на підставі положень попередників про те, що молодь та освічені люди частіше беруть участь у політичних протестах, прагнуть вивірити, чи можна екстраполювати їх на країни з великою чисельністю студентів?

Науковці стверджують, що поєднання двох чинників (молодість і освіта) у студентському середовищі дійсно підштовхує їх до протестів

частіше, ніж не студентів. Разом із тим студенти відчувають «заспокійливий ефект» освіти і беруть участь переважно в ненасильницьких демонстраціях. Вони, просуваючи мирні цінності та соціально свідоме ставлення до політики, мають вищий рівень людського та соціального капіталу, що робить протести більш успішними; освіта, на думку дослідників, слугує посередницьким чинником, що вгамовує більш деструктивні тенденції в протестних рухах (Ustyuzhanin, Sawyer, Korotayev, 2023, s. 377).

Дослідники переконливо доводять концепцію, яка пояснює, чому студенти більш схильні до участі в ненасильницьких протестах, враховуючи комбінований ефект молодості й освіти, як впливові фактори виведення людей на вулиці. Освіта не тільки забезпечує підвищену когнітивну обізнаність про соціальні явища, а також є важливим індикатором структурної позиції індивіда в суспільстві. Як наслідок, освічене населення з вищим рівнем людського капіталу більш схильне до участі в політиці, а особливо в політичних протестах. Однак тільки студенти, які набувають переваги вищої освіти і мають достатньо часу й енергії для безпосередньої участі в протестах, можуть брати в них участь. Завдяки унікальним мобілізаційним майданчикам – університетам – вони мають можливість об'єднуватися для співпраці та дискусій (Ustyuzhanin, Sawyer, Korotayev, 2023, s. 399).

Автори обґрунтовують, що може існувати якісна різниця між формами, яких набуває протестна активність. Просуваючи мирні цінності та соціально свідоме ставлення до політики, вищий рівень людського та соціального капіталу, що робить протести більш успішними, а також соціальну мобільність, яка підвищує витрати на протидію участі у заворушеннях та насильницьких демонстраціях, освіта, як стверджують дослідники, слугує посередницьким чинником, що вгамовує більш деструктивні тенденції в протестних рухах. Водночас результати їхніх пошуків дають підстави констатувати, що студенти й освічені індивіди поведуться по-різному, і їх не можна ототожнювати, коли йдеться про антиурядові демонстрації і протести (Ustyuzhanin, Sawyer, Korotayev, 2023, s. 399).

Беззаперечною специфікою студентського руху 1960-х років була юність учасників. Молодість більшості протестувальників, за окресленням Хенка Джонстона (Hank Johnston), є «слоном у кімнаті», тобто незаперечним соціальним фактом для дослідників протестних рухів, про який водночас рідко пишуть (Johnston, 2019). Дослідний проєкт науковця включав розгляд молодіжних рухів і студентських протестів крізь призму

концепції поколінь зі з'ясуванням впливу вікової когорти на розвиток руху.

Теоретичні положення, на які спирається в аргументації Х. Джонстон, базуються на тому, що фізичні, психологічні і когнітивні особливості молодих поколінь можуть набувати суттєвої впливовості на траєкторії соціальних рухів залежно від згуртованості мережі стосунків між учасниками руху. Молоді спільники своєю енергією, цілеспрямованістю, креативністю й ідеалізмом або допомагають зусиллям щодо мобілізації, або негативно впливають на них через неправильний стратегічний вибір, внутрішні розбіжності чи «фетишизму процесу».

Х. Джонстон констатував, що саме віковий когнітивний механізм «допомагає молодим активістам чіткіше бачити несправедливість, бути відкритими до нових хвиль соціальної критики та нових ідеологій і встановлювати зв'язки між ними та світом» (Johnston, 2019, s. 10). Когнітивні патерни, характерні для молодої людини у віці 18–25 років, збільшують здатність особи встановлювати нові зв'язки та робити нові висновки з власних контактів із суспільством, історією та ідеями. Ця вікова когорта бачить нові можливості для майбутнього, вони готові ризикувати, вони запальні, їхня активність живить їх квест ідентичності. Згуртовані інтенсивною взаємодією студентські групи й організації створюють соціальний ефект, невлесний для дослідників (Johnston, 2019, s. 11).

Напрацювання зарубіжних дослідників переконують, що студенти є авангардними акторами соціальних змін. Зауважимо, що нині науковці виокремлюють покоління 1960-х як провісників історичних змін як на Заході, так і на Сході. Промовистий слоган «Революції відбуваються завдяки молоді!» у заголовку дослідження Тесс Банді (Tess Bundy), яка заповнила лакуну зі студіювання участі студентів-афроамериканців у протестних рухах 1960-х років у США, підкреслює значущість і пріоритетність молодих у започаткуванні руху за справедливість у галузі освіти темношкірих містян (Bundy, 2017, s. 274). Політичний і педагогічний ефект руху темношкірих студентів убачають у змінах внутрішньої динаміки руху за громадянські права в США. Саме вони, вимагаючи якісної освіти і ширших повноважень щодо прийняття освітніх рішень, у такий спосіб своїми діями ламали стереотипи про афро-американську молодь як політично апатичних і неповнолітніх злочинців (Bundy, 2017, s. 289).

Складова заголовку «Ми хочемо світла!» ґрунтовного дослідження празьких студентів в умовах науково-технічної революції пост-сталінської

доби втілює як безпосередній аналіз подій, коли відключення електроенергії в гуртожитку студентів зумовило їхню демонстрацію 1967 року, так і глибинну метафору подальшого розвитку ситуації в Чехословаччині (Polák, 2022, s. 131). Саме студенти соціалістичної Чехословаччини стали першими, хто атакував чинні принципи управління в державі. На переконання Міхаеля Полака (Michael Polák), студентські протести представляли дійсні паростки Празької весни, оскільки відмова від демократичного централізму і пошуки нових форм демократичного соціалізму стали однією з головних тем.

Важливим і донині дискусійним у науковій літературі лишається аспект результативних підсумків студентських рухів 1960-х років. Науковці визначають, що безпосередніми здобутками студентських виступів стали деякі невеликі поступки за допомогою «представництва» меншості в керівних органах університетів. Водночас опозиціонерів від студентства постійно не допускали до важливих підкомітетів, зокрема з питань фінансів і кадрового забезпечення. Головне, за К. Баркером, що учасникам студентських протестів 1960-х років таки дійсно вдалося зруйнувати попередні уявлення про університетський контроль – «in loco parentis» – над такими аспектами їхнього повсякдення, як спосіб життя та сексуальна активність (Barker, 2008, s. 87).

Оцінюючи підсумки студентських рухів, науковці визначили важливий набутий досвід громадської діяльності їхніх учасників. Значущим аспектом досліджуваного молодіжного активізму визначили формування з-поміж його товариства лідерського ядра, багато з яких стануть потенційними членами й очільниками інших громадських рухів того періоду. Приміром, SNCC³ дав новий імпульс до руху за громадянські права в США.

У соціалістичній Чехословаччині завдяки досвіду демонстрації, яка принесла вирішення довгострокової проблеми з нестачею електроенергії, а також активної участі в розслідуванні, студенти переконалися, що структурних політичних змін не уникнути. Їхні інтереси найкраще відстоювала автономна структура, організована знизу без будь-яких посередників згори (Polák, 2022, s. 140).

Не менш вагомими стали і довготривалі наслідки студентських протестних рухів. Оцінюючи ретроспективи молодіжного руху в фокусі зазначених

аспектів, К. Баркер констатував, що саме студентські рухи 1960-х років, спровокувавши соціальні протести в університетських містечках по всьому світу, більше, ніж будь-яка інша суспільна група, сприяли зміні соціального клімату. Саме вони змінили баланс ідей і цінностей у розвиненому капіталістичному суспільстві (Barker, 2008, s. 83).

Дослідник використав застереження Боба Ділана старшим поколінням: «Ваші сини та ваші доньки поза вашою владою, старий порядок швидко змінюється...», – щоб підкреслити нову атмосферу, поширену по всьому світу студентськими рухами 1960-х. Саме молодіжне «культурне підпілля» змінило ставлення до сексуальності, не в останню чергу серед жінок (Barker, 2008, s. 84).

Значущою для розуміння творення образу покоління 1960-х є праця Крістін Росс (Kristin Ross), що виявляє, як нинішня офіційна пам'ять про «червоний» травень 1968 року у Франції стала інструментом у політичній програмі, по-суті протилежній прагненням страйкового руху (Ross, 2002). Уже за тридцять років основним уявленням про травень 1968 року у Франції став образ спокійного молодіжного бунту, культурної трансформації, позбавленої насильства і глибоких соціально-політичних наслідків. Дослідниця доводить, як студентський протест, підтриманий широким громадським рухом з пріоритетним питанням рівності, отримав нову і подроблену історію. К. Росс досліджує роль науковців, безпосередніх учасників подій, зокрема колишніх студентських лідерів, які відмежувалися від попередніх вчинків і розкаялися, мейнстрімних ЗМІ в наданні політичним подіям 1968 року переважно культурного й етичного значення.

Висновки. Перші спроби осмислити масові студентські рухи, що охопили університети провідних країн світу в 1960-х роках, здійснено вченими вже в контексті їхнього розгортання. Прикметною особливістю розроблення теми молодіжних протестів 1960-х років є міждисциплінарність застосовуваних ученими підходів, де історичний аналіз подій доповнюється компаративно-соціологічними методами й новітніми підходами соціальної психології. Дослідники констатують міжнародну «хвилю протесту» 1960-х, каталізатором якої стало студентство університетів. Накопичення соціально-політичних невдоволень у молодіжному середовищі визначають як чинник активізації когнітивних процесів щодо ідентичностей, ідеологій, приналежності до субкультурних груп, що забезпечило мобілізацію студентських протестів.

³ Студентський координаційний комітет ненасильницьких дій (Student Non-Violent Coordinating Committee), створений у квітні 1960 році під час конференції студентів в університеті Шоу (США).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мінаєв А. В. Молодіжний рух другої половини 60-х рр. ХХ ст. в країнах Західної Європи та США : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Чернівці, 2005. 204 с.
2. Сокур'янська Л. Г., Шеховцова Д. В. Протестна активність студентської молоді: динаміка та чинники прояву (на прикладі студентів каразинського університету). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. Т. 3. № 35. С. 84–91.
3. Стельмах І. Студенти страйкують: «Молодь нації за євроінтеграцію». *Радіо Свобода*. URL: <http://www.radiosvoboda.mobi/a/25181270.html> (дата звернення: 13.10.2023).
4. 20-та річниця «революції на граніті»: спогади – BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/10/101002_donyi_student_anniv_ie_is.shtml (дата звернення: 13.10.2023).
5. Gitlin T. *The sixties: years of hope, days of rage*. Bantam, 1987. 513 p.
6. Gitlin T. *The whole world is watching: Mass media in the making & unmaking of the New Left*. Berkeley : University of California Press, 1980. 327 p.
7. Gold A.R., Christie, R., Friedman L. *Fists and Flowers: A Social Psychological Interpretation of Student Dissent*. Academic Press: New York, NY, USA, 1976. 204 p.
8. Inglehart R. Post-Materialism in an environment of insecurity. *American political science review*. 1981. Vol. 75. № 4. P. 880–900. URL: <https://doi.org/10.2307/1962290> (date of access: 14.10.2023).
9. Johnston H. The elephant in the room: youth, cognition, and student groups in mass social movements. *Societies*. 2019. Vol. 9. № 3. P. 55. URL: <https://doi.org/10.3390/soc9030055> (date of access: 13.10.2023).
10. Koplín R. E. A model of student politicization in the developing nations. *Comparative political studies*. 1968. Vol. 1. № 3. P. 373–390. URL: <https://doi.org/10.1177/001041406800100303> (date of access: 13.10.2023).
11. Lipset S.M., Altbach P.G. *Students in Revolt*. Houghton Mifflin: Boston, MA, USA, 1969. 561 p.
12. Polák M. «We want light!» Prague students and the failing scientific-technological revolution in the post-stalinist era (1956–1968). *Journal of modern European history*. 2022. Vol. 20. № 1. P. 127–145. URL: <https://doi.org/10.1177/16118944211072648> (date of access: 13.10.2023).
13. Ross K. *May '68 and its afterlives*. University of Chicago Press, 2002. 247 p.
14. Rule J. B. Rationality and non-rationality in militant collective action. *Sociological theory*. 1989. Vol. 7. № 2. P. 145–160. URL: <https://doi.org/10.2307/201892> (date of access: 13.10.2023).
15. Turner R. H. The theme of contemporary social movements. *The British Journal of Sociology*. 1969. Vol. 20. № 4. P. 390–405. URL: <https://doi.org/10.2307/588924> (date of access: 14.10.2023).
16. Ustyuzhanin V. V., Sawyer P. S., Korotayev A. V. Students and protests: a quantitative cross-national analysis. *International journal of comparative sociology*. 2022. Vol. 64. № 4. P. 375–401. URL: <https://doi.org/10.1177/00207152221136042> (date of access: 13.10.2023).

REFERENCES

1. Minaiev, A. V. (2005). *Molodizhnyi rukh druhoi polovyny 60-kh rr. KhKh st. v krainakh zakhidnoi yevropy ta SShA [The labor movement of the second half of the 1960s in Western Europe and the United States]*. [PhD dissertation, Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha]. [in Ukrainian].
2. Sokurianska, L. H., & Shekhovtsova, D. V. (2015). Protestna aktyvnist studentskoi molodi: Dynamika ta chynnyky proiavu (na prykladi studentiv karazinskoho universytetu) [Shekhovtsova D. V. Protest activity of student youth: dynamics and factors of manifestation (on the example of students of Karazin University)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, 3(35), 84–91. [in Ukrainian].
3. Stelmakh, I. (2013, 26 lystopada). *Studenty straiкуiut: «Molod natsii za yevrointehratsiiu»*. [Students are on strike: "The youth of the nation for European integration"] Radio Svoboda. <http://www.radiosvoboda.mobi/a/25181270.html> [in Ukrainian].
4. *20-ta richnytsia «revoliutsii na hraniti»: Spohady – BBC News Ukraina [20th anniversary of the 'Revolution on Granite': memories – BBC News Ukraine]*. (b. d.). BBC News Ukraine. http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/10/101002_donyi_student_anniv_ie_is.shtml [in Ukrainian].
5. Gitlin, T. (1980). *The whole world is watching: Mass media in the making & unmaking of the New Left*. University of California Press. [in English].
6. Gitlin, T. (1987). *The sixties: Years of hope, days of rage*. Bantam.
7. Gold, A.R., Christie, R., Friedman, L. (1976). *Fists and flowers: A social psychological interpretation of student dissent*. Academic Press.
8. Inglehart, R. (1981). Post-Materialism in an environment of insecurity. *American Political Science Review*, 75(4), 880–900. <https://doi.org/10.2307/1962290>
9. Johnston, H. (2019). The elephant in the room: Youth, cognition, and student groups in mass social movements. *Societies*, 9(3), 55. <https://doi.org/10.3390/soc9030055>
10. Koplín, R. E. (1968). A model of student politicization in the developing nations. *Comparative Political Studies*, 1(3), 373–390. <https://doi.org/10.1177/001041406800100303>
11. Lipset, S.M., Altbach, P.G. (1969). *Students in Revolt*. Houghton Mifflin: Boston, MA, USA.
12. Polák, M. (2022). «We want light!» Prague students and the failing scientific-technological revolution in the post-stalinist era (1956–1968). *Journal of Modern European History*, 20(1), 127–145. <https://doi.org/10.1177/16118944211072648>
13. Ross, K. (2008). *May '68 and its afterlives*. University of Chicago Press.
14. Rule, J. B. (1989). Rationality and non-rationality in militant collective action. *Sociological Theory*, 7(2), 145. <https://doi.org/10.2307/201892>
15. Turner, R. H. (1969). The theme of contemporary social movements. *The British Journal of Sociology*, 20(4), 390. <https://doi.org/10.2307/588924>
16. Ustyuzhanin, V. V., Sawyer, P. S., & Korotayev, A. V. (2022). Students and protests: A quantitative cross-national analysis. *International Journal of Comparative Sociology*. <https://doi.org/10.1177/00207152221136042>

УДК 930(438)«185/193»:94:355](477) «XVI»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-4>

Віталій ДУБІНА,

orcid.org/0000-0001-8196-8635

аспірант кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *dubinavitalii@ukr.net*

КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ КІНЦЯ XVI СТ. У ВІЗІЯХ Ф. РАВІТИ-ГАВРОНСЬКОГО

У статті аналізуються особливості зображення та оцінок подій перших козацьких повстань під проводом К. Косинського та С. Наливайка в кінці XVI ст. у творчості польського дослідника Ф. Равіти-Гавронського. Аналізуються антиукраїнські стереотипи та історичні міфи у його оцінках польсько-українських відносин, досліджуються причини таких підходів історика. Вивчається вплив на такі погляди історика політичних концепцій польського руху націонал-демократів та ідеології романтизму. Встановлено особливості ідеалізації польської сторони та демонізації повстанців згідно із романтичною традицією дихотомії явищ. Вчений шукав причини повстань у грабіжницьких інстинктах та анархічній суті козацтва. Багато уваги присвячував описам осіб очільників козацьких повстань, яких змальовував корисливими варварами, якими керувала кровожадність та їх анархічна сутність. Такі ж стереотипні уявлення Гавронський переносив на усіх козаків та навіть цілий український народ. У образах повстанців дослідник застосовував багато негативних епітетів, що ґрунтувались на міфологізованих образах. Конфлікт між владою Королівства Польського та козацтвом бачив частиною великого протистояння між європейською Західною та степовою Східною цивілізаціями, між варварством та культурою. Робив наголоси на зрадливій суті повстанців та втручанні ворожих до Польщі сусідніх держав у внутрішній конфлікт. Так історик намагався віднайти факти спроб пошуку козаками допомоги закордоном, зокрема у Московському царстві. Визначено, що дослідник замовчував ряд історичних фактів, які б підважували ідеалізований образ польських діячів та війська. Зокрема свідомо упушено події винищення повстанців із табору Наливайка після їх капітуляції. Встановлено значимість ідей використання історичного наративу для зміцнення національного духу польського народу у боротьбі за власну державність та створення образу «сусіда-ворога» із якими борються героїчні поляки.

Ключові слова: козацтво, повстання, Річ Посполита, Кишиштоф Косинський, Северин Наливайко, Ф. Равіта-Гавронський.

Vitalii DUBINA,

orcid.org/0000-0001-8196-8635

Graduate Student at the Department of History of Ukraine and Jurisprudence
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *dubinavitalii@ukr.net*

COSSACK REBELLION OF THE END OF THE 16TH CENTURY IN THE VISIONS OF F. RAVITA-GAVRONSKYI

The article analyzes the peculiarities of the depiction and evaluation of the events of the first Cossack uprisings led by K. Kosynskyi and S. Nalyvaiko at the end of the 16th century in the work of the Polish researcher F. Ravita-Gavronskyi. Anti-Ukrainian stereotypes and historical myths in his assessments of Polish-Ukrainian relations are analyzed, and the reasons for such approaches of the historian are investigated. The influence of the political concepts of the Polish national-democratic movement and the ideology of romanticism on such views of the historian is studied. The peculiarities of the idealization of the Polish side and the demonization of the insurgents following the romantic tradition of the dichotomy of phenomena are established. The scholar looked for the reasons for the uprisings in the predatory instincts and the anarchic nature of the Cossacks. He devoted a lot of attention to the descriptions of the leaders of the Cossack uprisings, whom he depicted as self-interested barbarians who were ruled by bloodlust and their anarchic nature. Gavronskyi transferred the same stereotypical ideas to all Cossacks and even the entire Ukrainian people. In the images of the rebels, the researcher used many negative epithets based on mythologized images. He saw the conflict between the power of the Kingdom of Poland and the Cossacks as a part of the great confrontation between European Western and steppe Eastern civilizations, between barbarism and culture. He emphasized the treacherous nature of the rebels and the interference of neighbouring states hostile to Poland in the internal conflict. Thus, the historian tried to find the facts of attempts by the Cossacks to seek help abroad, in particular in the Moscow kingdom. It was determined that the researcher kept silent about a number of historical facts that would undermine the idealized image of Polish figures and troops. In particular, the events of the extermination of the rebels from the Nalyvaiko's camp after their surrender were deliberately omitted.

The importance of the ideas of using the historical narrative to strengthen the national spirit of the Polish people in the struggle for their statehood and to create the image of the “neighbour-enemy” against which the heroic Poles are fighting has been established.

Key words: *cossacks, uprising, Polish-Lithuanian Commonwealth, Krzysztof Kosynski, Severyn Nalyvaiko, F. Ravita-Gavronskyi.*

Постановка проблеми. Історія польсько-українських взаємин наповнена багатьма сторінками як тісної співпраці та успішних союзів, так і запеклого протистояння, що часто призводило до великого кровопролиття, яке на багато поколінь сіяло ворожнечу між обома народами. Такий гострий конфлікт, що став ледь не символічним для усієї історії ранньомодерного українського народу, зосереджувався довкола подій боротьби козацтва як за соціальні та релігійні права, так і за саме національне визволення із під панування Речі Посполитої. Початок цього складного процесу був покладений козацькими повстаннями кінця XVI ст. під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Ці події знайшли своє яскраве відображення не лише у народній культурі та художній творчості, але й у розлогій історіографії науковців, що займалися історією козацтва. Окрім українських істориків, ці події приковували увагу й польських дослідників, що цікавились як минулим польсько-українських стосунків, так і внутрішньополітичною та військовою історією польської держави. Одним із таких плідних та яскравих польських дослідників історії українського козацтва, що вивчав події козацьких повстань Косинського та Наливайка, був Францішек Равіта-Гавронський. Його образи минулого, що вирізнялися своєю емоційністю та неоднозначністю, є яскравим проявом усіх особливостей польської історичної свідомості XIX – першої половини XX ст. У яких відобразились як візії поляків на своє минуле та майбутнє із усіма їх проблемами, так і на український народ та взаємини із своїм найближчим сусідом з цілим спектром міфів, ідеалів, фобій та упереджень. Вивчення цих історичних образів, які часто транслюються і на сучасну польську історичну науку та національну свідомість поляків, має велике значення для подолання багатьох неоднозначних та складних елементів у взаємному спостереженні поляками та українцями одне-одного.

Аналіз досліджень. Постать Ф. Равіти-Гавронського, його дослідницький та творчий шлях, ідеї, які він відобразив у своїх працях, привертати увагу ряду дослідників. Зокрема ґрунтовну монографію, у якій висвітлено біографію дослідника та його бачення різних проблем історії України, написав сучасний польський вчений Є. Коко (Коко, 2006). У ній історик зокрема вивчав й особливості підходів Гавронського до усього

спектру козакознавчої проблематики, намагався відшукати корені таких інтерпретацій минулого. Аналізували погляди вченого на різні події історії України XVI–XVIII ст. й ряд вітчизняних дослідників польської історіографії. Зокрема вивчала позицію Гавронського львівська дослідниця О. Руда у монографії «Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття» (Руда, 2008). Також у ряді своїх статей звертався до оцінок висвітлення української історії у працях польського дослідника Т. Гриневич (Гриневич, 2009; Гриневич, 2012). Інтерпретацією історії Хмельниччини Гавронським займався І. Чава (Чава, 2020). Однак до сьогодні ні в зарубіжних, ні у вітчизняних історіографічних студіях не з’явилося окремого спеціального дослідження, яке б аналізувало висвітлення історії перших козацьких повстань у творчості Ф. Равіти-Гавронського.

Мета статті полягає у вивченні особливостей відображення історії козацьких повстань під проводом К. Косинського та С. Наливайка у творчості польського дослідника Ф. Равіти-Гавронського, аналіз його інтерпретацій та оцінок минулого.

Виклад основного матеріалу. У польській історіографії Францішек Равіта-Гавронський, за весь час її розвитку до початку II Світової війни, був чи не найбільш плідним дослідником історії українського козацтва та багатьох інших проблем минулщини України. Перебуваючи під впливом різноманітних політичних концепцій, зокрема таких, що передбачали відновлення польської держави у кордонах до поділів Речі Посполитої у кінці XVIII ст., у яку б мали увійти українські землі та сприймаючих український національний рух прямим суперником політичним устремлінням польського народу, він транслював свої погляди й на ранньомодерну історію польсько-українських взаємин та на оцінки козацтва. Також бачення істориком минулого проходило через призму неоромантичних візій героїзації чи демонізації різноманітних історичних постатей та подій, використання їх з метою патріотичного виховання польської молоді й підготовки її до боротьби із можливими реальними та гіпотетичними ворогами їх нації. Саме тому погляди Ф. Равіти-Гавронського висвітлені у його працях, хоч і вирізняються своєю суб’єктивністю та значною долею антиукраїнських фобій, є цікавим відображенням

польських історичних міфів, шаблонів та упереджень, що й до сьогодні чинять вплив на взаємне спостереження представниками обох народів та на самі польсько-українські відносини.

Народився майбутній історик у 1845 р в с. Степашки на Вінниччині, навчався у гімназії та університеті в Києві. Після Січневого повстання 1863 р., за причетність до якого був арештований, перебрався у Галичину, однак уже в 1871 р. знову повернувся до Києва і лише в 1886 р. переїхав до Варшави, а пізніше до Львова. Перед I Світовою війною оселився у Кракові й останнє десятиліття свого життя, до смерті в 1930 р., мешкав біля Варшави. Підтримував зв'язки із багатьма культурними та науковими товариствами, був прихильником польського націонал-демократичного руху. Окрім історичних досліджень, був відомий також, як автор багатьох художніх творів, як, наприклад, повісті «На красному дворі» чи «Пан гетьман Мазепа». Також активно займався фермерством й впровадженням нових агротехнологій, зокрема у вирощуванні цукрових буряків. Як особа, що більшу частину свого життя провела на українських землях та безпосередньо спілкуючись із українцями, Ф. Гавронський все ж перебував під впливом різноманітних антиукраїнських фобій та упереджень, що панували у польському дрібношляхетському середовищі в Україні. У цих колах поляки часто сприймали себе єдиними представниками Західної цивілізації на східному прикордонні, а отже і борцями за неї перед наступом Азії. Українців сприймали, як відсталіший напівварварський народ, який або становить небезпеку цивілізованим народам, або потребує опіки та проводу із боку більш розвинутого культурно та політично польського народу. Під впливом неоромантичних візій багато поляків, а серед них і Равіта-Гавронський, сприймали міжнародні стосунки через призму дихотомії й боротьби між «добром» та «злом». Себе бачили борцями за відновлення польського панування на «східних кресах» й великої місії Польщі у Східній Європі. Для самого ж дослідника українці були народом, що чи не перший допровадив до падіння I Речі Посполитої й одним із призвідників усіх бід польського народу. Як прихильник націонал-демократичного руху, він схилявся до ідей необхідної асиміляції усіх народів, що входили в польську державу, а серед них й українців. Тому український національно-визвольний рух, як у минулому, так і у сьогоденні Ф. Гавронського, сприймався ним як природний ворог польського руху та держави.

Одною із проблем, що привертала значну увагу Ф. Равіта-Гавронського була історія козацьких повстань. Зокрема у своїх дослідженнях він розлого висвітлював й події перших козацьких виступів кінця XVI ст. під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Ці події стали для історика як ознакою формування у середовищі козацтва нових суспільно-політичних явищ, а серед них і зачатків станової самосвідомості, так водночас проявом глибоких цивілізаційних основ їх сутності. Для Гавронського козаки були яскравими представниками азійської туранської цивілізації, що несли у собі дух анархії, войовничості та руйнування. Таким чином козацькі повстання були чи не найбільш яскравим проявом цієї небезпечної стихії Дикого Поля, що, на думку дослідника, саме існування не уявляло без війни та боротьби проти усяких проявів вищої осілої культури та прогресу. У цьому ключі історик і висвітлював усі ці збройні конфлікти, як ланки епічної битви між Західною європейською та Східною азійською цивілізацією. Через це образ повстань у його творчості повнівся різноманітними стереотипами та гіперболізованими негативними епітетами.

Розглядаючи обставини вибуху повстання під проводом К. Косинського Ф. Равіта-Гавронський звертався до висвітлення явища козацьких набігів. Дослідник вважав, що вони були частиною сутності козаків й проявом їх приналежності до степового напівтатарського культурного кола. Їх він характеризував поняттям «шуканням козацького хліба» й таким чином хотів підкреслити, що основним і чи не єдиним джерелом утримання запорожців була саме військова здобич та грабунок. Саме серед цілей виступу К. Косинського, яка втілилась у маніфестах козацького очільника, що гуртувала довкола нього решту повстанців, Гавронський надає їй першість (Равіта-Гавронський, 1922: 51).

Іншу причину козацьких повстань Ф. Гавронський вбачав у самій політиці Речі Посполитої. Вчений, який вважав за необхідне впровадження жорстких заходів щодо козацтва, якими треба було повністю підкорити й примусити до служби державі козаків або їх повністю викоринити, звинувачував державних мужів Королівства Польського у «напівмірах» та навіть недолугості. Серед таких шкідливих дій він вбачав й проекти влади «прив'язати козацьких ватажків до землі» через наділення їх землями. Таким чином правлячі кола намагалися здобути прихильність січовиків й відвабити їх керівників від грабіжницьких походів. З цією метою, як вказував Ф. Равіта-Гавронський, К. Косинський отримав «пустиню Рокітне за

Білою Церквою». Однак такі «даровизни» він оцінював вкрай негативно, як такі, що лише підсилювали апетити цих осіб вимагати нових надань й ніяк не змінювали войовничої сутності козаків.

Описуючи особистість К. Косинського Ф. Равіта-Гавронський зазначав, що «про нього відомо лише те, що був польським шляхтичем із Волині й перебував у якихось, можливо службових, відносинах з князями Острозькими» (Равіта-Гавронський, 1922: 51). При цьому він зазначав, що майбутній ватажок повстанців «школу козацького воювання пізнав на практиці», хоча більш конкретної ні інформації, ні припущень щодо його давніших зав'язків із козацтвом він не подавав. Дослідник повторив відому історію про конфлікт Косинського та Острозького довкола володіння Рокітним, при цьому вказуючи, що «її князівські комісари у нього відібрали, під приводом нібито неправильного дарування пустині, котра мала бути власністю князів Острозьких». У даному контексті історик наголошував на своїй тезі, що доказів, які б прямо вказували на дані події як на причину та привід збройного виступу Косинського проти влади, немає. Тут у доволі загальних обтічних формулюваннях він стверджував: «треба додати, що це був перший бунтівний із зброєю в руках виступ во ім'я ще не ясно викристалізованих козацьких гасел й був першим доказом зміцнення в польській державі цілком чужої державним інтересам мілітарної сили козаків» (Равіта-Гавронський, 1922: 51).

Змальовуючи початковий етап повстання під проводом К. Косинського Ф. Равіта-Гавронський вказував, що, зібравши довкола себе громаду козаків-добровольців, ватажок повстання вирушив із ним до Пікова, звідки почав розсилати маніфести із закликами до збройного виступу. Це потягнуло за собою напади на шляхетські маєтки. Після цього очільник повстанців рушив у напрямку Запоріжжя й зупинився у Трипіллі, надіючись отримати підмогу із Січі. Унаслідок усіх цих подій шляхта звернулася по допомогу до короля Сигізмунда III. Монарх вирішив не вдаватись до крайніх силових методів й скликав комісію, до складу якої входили Якуб Претвич, Олександр Вишневецький та Ян Гульський, яка мала вирішити конфлікт. Однак, як вказував дослідник, «Косинський не багато звертав на це уваги». Зміцнивши свої війська, козацький командуєний розбив князівські загони й «поширив жах на цілу Волинь, осівши в Острополі» (Равіта-Гавронський, 1922: 51). У відповідь на це влада Речі Посполитої оголосила збір посполитого рушення на теренах Київського, Брац-

лавського та Подільського воєводств. Такий розвиток подій змусив Косинського відступити у напрямку на Запоріжжя.

Висвітлив Ф. Гавронський і події довкола боїв під П'яткою, що знайшли своє відображення в документах з епохи, зокрема в панегіриках князю Костянтину Василю Острозькому. Дослідник зазначав, що рухаючись у напрямку пониззя Дніпра, Косинський зупинився та закрив оборонний табір під П'яткою. Там його атакували війська, що зібралися під командування князів Острозьких. У боях повстанці зазнали поразки й їх очільник зобов'язався висловити перепросини перед князем, розпустити військо, котре у свою чергу обіцяло не вибирати своїм командуючим К. Косинського. Далі історик зазначав, що «триразове падіння до ніг князя вистачило для залагодження ураженої гордині, але Речі Посполитій цілком не принесло спокою» (Равіта-Гавронський, 1922: 52). Повстанці не мали наміру виконувати свої обіцянки, а лише розглядали їх як спосіб вибратись із складної ситуації. Від військових дій вони не відмовились й Косинського з гетьманства не скинули, відступивши на Запоріжжя й плануючи уже наступні свої дії.

Доволі звичайним у творчості Ф. Равіта-Гавронського був пошук у подіях минулого фактів або хоч сліду іноземного втручання у внутрішню політику Речі Посполитої. Такі тенденції були характерні для багатьох польських істориків, що схилились до ідей «історичного оптимізму», які віднаходили причини головних проблем польської держави у інтригах ворожих сусідів. Гавронський, щоб підкреслити зображений ним зрадливий характер козацтва, намагався постійно експонувати події, які б дозволили йому оголошувати їх зрадниками держави. Так, не вказуючи жодних деталей чи свідчень джерел, він стверджував, що січовики почали шукати «зав'язків поза Річчю Посполитою у споріднених із ними стихіями». Таких він вбачав у турках й татарах, із якими нібито намагався вступити у контакт К. Косинський задля спільних збройних дій та спустошення Польщі. У підсумку дослідник стверджував, що «ця перша спроба була невдалою, але шлях для пізніших козацьких гетьманів цим уже був вказаний» (Равіта-Гавронський, 1922: 52). Слід відзначити, що для багатьох польських істориків прихильних до ідей т.зв. «історичного оптимізму» характерним був пошук усіх злигоднів польського народу саме у іноземних інтригах. Тому й контакти козаків із сусідніми державами розглядалися як частина таких процесів, що стали фатальними для Речі Посполитої.

Останній етап виступу К. Косинського Ф. Равіта-Гавронський висвітлив у формі, котра б дозволила йому показати очільника повстання у темних тонах. Дослідник зазначав, що Косинський, порушивши усі дані князю К.В. Острозькому обіцянки, розпочав у 1593 р. нову акцію, але спрямовану уже проти черкаського старости Олександра Вишневецького. Но чолі 2 тис. козаків він виступив із Січі й рушив на Черкаси. Однак безоглядно «випередив свою ватагу, увійшов в місто, де, як стверджують сучасники, його п'яного у момент замішання було вбито» (Равіта-Гавронський, 1922: 52). Слід відзначити, що розповідаючи ледь не про кожного козацького лідера Гавронський намагався змалювати їх п'яницями, а всіх козаків особами, вчинками яких керував алкоголь. Найбільш яскраво це, зокрема, проявилось у розлогіх портретах Б. Хмельницького, які зобразив у своїх творах історик (Равіта-Гавронський, 1914: 51, 63).

Повстання К. Косинського у змалюванні Ф. Равіта-Гавронського завершилося укладенням у Черкасах угоди, за якою козакам мали виплатити 12 тис. злотих. Дослідник припускав, що можливо для остаточної реалізації цих домовленостей запорожці вислали у цей час до Києва своїх посланців, які були арештовані за наказом князя К. В. Острозького. У відповідь на це козаки погрожували походом на Київ, однак новий вибух кровопролиття вдалось погасити спеціальною комісією, у склад якої входив єпископ Верещинський. Втім, як зазначав історик, у цей же час збройне протистояння розгорілося уже в іншому місці – на Брацлавщині – однак воно, за його означенням, «закінчилось лише місцевими авантюрами» (Равіта-Гавронський, 1922: 52).

Подібно, як і у випадку із повстанням під проводом К. Косинського, Ф. Равіта-Гавронський шукав причини козацького повстання на чолі із С. Наливайком у «пошуках козацького хліба», тобто у бажанні захопити військову здобич. Дослідник вважав, що майбутні очільники повстання, як Наливайко, так і Лобода, усі попередні роки займалися лише тим, що або на службі австрійського імператора, або з власної ініціативи, грабували турецькі міста, Валахію та Молдову. Звиклі до такого способу існування козаки, на його думку, не відчували відмінностей між розоренням ворожих територій та земель Речі Посполитої, а зокрема й України. Так історик стверджував, що по дорозі на Молдову в 1595 р. Наливайко напав на Брацлав, «хоча там було немало козаків» (Равіта-Гавронський, 1922: 54).

У змалюваннях особи С. Наливайка Ф. Равіта-Гавронський вдався до використання багатьох

епітетів, які б підкреслювали негативний бік його постаті. Дослідник стверджував: «був це один із цих відчайдушів, у яких темперамент бере верх над розумом; він перш за все прагне битися не дивлячись на те із ким» (Равіта-Гавронський, 1922: 53). Підтвердженням такої безоглядної та нерациональної сутності козацького ватажка були для нього факти служби Наливайка у князів Острозьких у їх боротьбі проти повстанців Косинського, від чого він перейшов до самостійного командування козаками й «козакування на власну руку». Для Гавронського особистість Наливайка була «дивною мішаниною почуття обов'язку перед державою й безмежною сваволі», який то служить у війнах проти турків, пропонує свої послуги королю Речі Посполитої у придушенні «козацьких бунтівників» й відразу сам вдається до збройного заколоту, кровопролиття та грабування держави, підданим якої був. Для дослідника повстанський очільник був енергійним сміливим «авантюристом», «типово неспокойним розумом степового ватажка», що жив крайнощами й керувався своїми непогамовними емоціями (Равіта-Гавронський, 1922: 54).

Описуючи розгортання повстання у 1596 р. Ф. Равіта-Гавронський пов'язував дії загонів С. Наливайка із подіями Берестейського собору, який відбувався у цей час й розглядав питання церковної унії. У даному контексті історик відзначав, що брат Северина Наливайка Дем'ян «займав вищі посади в ієрархії східної церкви й через це опинився в шерехах противників унії» (Равіта-Гавронський, 1922: 54). На його думку, саме під впливом брата Северин з'явився на Волині й зайнявся там грабуванням прихильників унії, а зокрема маєтків аристократів Семашків, Терлецьких та ін. Таким чином Гавронський заперечував твердження про розгортання повстання під релігійними гаслами й через утиски православ'я. Для дослідника мотиви руху були виключно меркантильні й не впливали із релігійної чи суспільно-політичної свідомості учасників. «Через це з часом Наливайко виріс на захисника православ'я, – як вказував вчений, – хоча його християнська мораль знаходилась на рівні татарської» (Равіта-Гавронський, 1922: 54). Дослідник робив наголос, що повстанський рух також не мав ніякої політичної програми й його учасники «лише грабували, так само, як на Волощині». На Волині козацьким загонам вдалось здобути Луцьк, Слуцьк, Могилів та інші місцевості. Це додало їм впевненості у своїх силах та посприяло напливу нових добровольців у повстанські шерехи.

Розмах повстання, до якого приєдналися загони Лободи, який діяв в районі Овруча, та Шаули в околицях Білої Церкви, змусив владу Речі Посполитої до рішучих силових заходів. Проти повстанців було вислано війська на чолі із гетьманом С. Жолкевським. Поява спільної загрози змусила козацьких отаманів скоординувати свої зусилля, а розрахунок на невеликі коронні сили підштовхнув їх до спільного виступу. Усі козацькі загони почали рухатись у напрямку степів, де боротьба із ними для коронних військ була б складніша. Так Наливайко рушив через Лабунь та Піків на Брацлавщину, Шаула – через Бихів та Остропіль на Київ, де планував з'єднатися із Лободою. Однак під Острополем на них напав Жолкевський і в бою було поранено Шаулу. Дослідник вважав, що у цей час розпочалась боротьба між ватажками за владу й тоді спочатку єдиним очільником повстанських військ було обрано Наливайка, а пізніше – Лободу. Повстанці почали зосереджуватись біля Трипілля, де відбулася велика козацька рада. Гавронський стверджував, що на ній «проявилася якась політична думка, яка насправді була бажанням віднайти умови, що відповідали б буйному темпераменту козацьких ватажків» (Равіта-Гавронський, 1922: 55). Такий проект дослідник віднаходив у намірі перейти кордон із Московським царством й попроситися у підданство або до царя, або до кримського хана. Для Гавронського усі козацькі плани у своїй кінцевій суті зводились або до звичайного бажання грабувати та жити в стані анархії, або зрадити державу й зруйнувати її із чужою допомогою. У своїх розважаннях він стверджував, що на цій «раді вималювався проект та намір, який реалізує через п'ятдесят років Хмельницький», адже для усіх козаків «Річ Посполита здавалась своєрідним Ельдорадо, в котрому можна безкарно бушувати й вигідно жити із грабунку дворів й шляхетських маєтків» (Равіта-Гавронський, 1922: 55).

Після ради в Трипільлі та спроб переговорів із Жолкевським, котрі, як стверджував Ф. Равіта-Гавронський, ініціювала польська сторона виходячи із своєї «поміркованості», повстанці переправились через Дніпро на Лівобережжя. Історик вважав, що сам марш козаків у напрямку на Лубни є прямим доказом їх намірів дістатись на Дон, «щоб з його мешканцями об'єднатись, або справді піддатись Москві чи розпорозитись у степах й знову з'єднатись в іншому місці» (Равіта-Гавронський, 1922: 56). Однак у цей час, як стверджував дослідник, у повстанському таборі панувало незадоволення Наливайком, спричинене острахом перед польським військом, що рухалося їх слідом.

Передчуваючи поразку, Наливайко намагався втекти, однак, як наголошував дослідник, «козаки його пильнували». Такими своїми зауваженнями, Гавронський вкотре намагався зобразити козацьких очільників як не справжніх лідерів, що дбали виключно про особисті інтереси й не брали на себе жодної відповідальності за свої вчинки.

Доволі побіжно, із замовчуванням ряду подій та їх переінакшенням Ф. Равіта-Гавронський описав фінальні події повстання із боями на р. Солониці. Дослідник згадав, що С. Жолкевський вирішив перервати похід повстанців на схід й біля Лубен, над р. Солоницею, «наступив на козаків й повністю їх розгромив». Це призвело до капітуляції повстанців та їх згоди на «лагідні» умови гетьмана. Такими він називав видання очільників повстання, гармат та боєприпасів, прапорів й клейнодів, повернення награбованого і розпуск усіх зібраних (яких Гавронський нараховував 10 тис. разом із жінками та дітьми) «по домівках». Історик повністю упустив згадати криваву розправу вчинену коронними жовнірами над повстанцями уже після їх капітуляції. Слід звернути увагу на схильність Ф. Равіти-Гавронського замовчувати факти, які б кидали тінь на репутацію польських полководців та коронних вояків, яких він завжди зображав справедливими, шляхетними та великодушними. Також він оминав згадувати й події, під час яких війська Речі Посполитої зазнавали поразок (так, наприклад, Гавронський у своїй історії українського козацтва упустив змалювання подій повстання 1630 р. під проводом Т. Трясила). Такі підходи, із ідеалізацією польської сторони та демонізацією української, повинні були слугувати «зміцненню сердець» польського народу у період його існування у під іноземним поневоленням та у часи боротьби за власну державність. Тому важливою було створення образу польських героїв, які б слугували прикладами для уже сучасників Гавронського.

В кінцевих оцінках повстання С. Наливайка та боротьби коронних військ проти цього руху Ф. Равіта-Гавронський наголошував, що поразка козаків насправді була лише видимістю. У даному випадку він цитував гетьмана С. Жолкевського, який у листі до канцлера Я. Замойського стверджував, що «гадина є лише придуманою». Дослідник зазначав, що необхідно було прислухатись до порад польського полководця, що пропонував утримувати на Наддніпрянщині сталі війська. Також було видано королівський універсал, який наказував місцевій владі «людей бездомних, волоцюг, гульгіпак, грабіжників схоплених на злочині карати смертю» (Равіта-Гав-

ронський, 1922: 56). Однак «наймудріші укази, у випадку безсилля та безпорадності верховної влади, мало приносили користі».

Висновки. У зображенні історії перших козацьких повстань кінця XVI ст. під проводом К. Косинського та С. Наливайка у творах польського історика Ф. Равіти-Гавронського відобразився увесь комплекс історичних міфів, стереотипів та культурних віянь, що панували у середовищі польського народу у другій половині XIX – першій половині XX ст. Дослідник, що у значній мірі перебував під впливом антиукраїнських ідей, намагався зобразити козацькі рухи як прояв грабіжницьких інстинктів, що нібито були домінуючими у сутності козацтва, яке він бачив проявом азіатської кочової цивілізації, до якої зараховував український народ. Історик заперечував існування у повстанців яки-

хось політичних, національних чи релігійних мотивів у їх боротьбі і причину повстання бачив у анархічній та войовничій, руйнівній сутності козацтва. Козацьких очільників зображав зрадливими та непослідовними особами, що керувались виключно особистими мотивами наживи й задоволення власних руйнівних інстинктів. Також він намагався відшукати у подіях кінця XVI ст. проявів іноземних антипольських інтриг та змови українців із чужинцями. Таким чином у творчості Ф. Равіти-Гавронського відобразились пануючі у польській національній свідомості на зламі XIX та XX століть ідеї цивілізаційної боротьби між Заходом та Сходом, культурної місії Польщі у Східній Європі та неоромантичних принципів використання історії для «зміцнення сердець» польського народу, який тоді перебував під іноземним пануванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 276 s.
2. Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. Львів, 2008. 418 с.
3. Гриневиц Т. Генеза та становлення козацтва в дискусіях польських істориків міжвоєнного періоду. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Історичні науки». 2009. Вип. 160–161. С. 60–67.
4. Гриневиц Т. Українське козацтво в дискусіях польських істориків міжвоєнного періоду. *Хроніка 2000*. Вип. 3 (93). Україна-Польща: діалог у продовж тисячоліть. Част. 2. Київ, 2012. С. 315–328.
5. Чава І. Селянський фактор та причини національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького в оцінках польських істориків першої половини XX століття. *Український селянин: зб. наук. праць*. Черкаси, 2020. Вип. 24. С. 103–107.
6. Rawita-Gawroński F. Kozaczyzna ukrainna w Rzeczpospolitej polskiej do końca XVIII wieku. Warszawa, 1922. 240 s.
7. Rawita-Gawroński F. Hetman kozacki B. Chmielnicki. Szkic historyczny jego życia i walk. Lwów: Wydawnictwo Tow. im. Piotra Skargi, 1914. 108 s.

REFERENCES

1. Koko E. (2006). Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości [Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) towards Ukraine and its past]. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. 276 s. [in Polish].
2. Ruda O. (2008). Ukrainiske kozatstvo v interpretatsii polskykh istorykiv kintsia XIX – pershoi tretyny XX stolittia. [Ukrainian Cossacks in the interpretation of Polish historians of the end of the 19th – the first third of the 20th century]. Lviv. 418 s. [in Ukrainian].
3. Hrynevych T. (2009). Geneza ta stanovlennia kozatstva v diskusiiakh polskykh istorykiv mizhvoiennoho periodu. [Geneza and the formation of Cossacks in the discussions of Polish historians of the interwar period] *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia "Istorychni nauky"*. Vyp. 160–161. S. 60–67. [in Ukrainian].
4. Hrynevych T. (2012). Ukrainiske kozatstvo v diskusiiakh polskykh istorykiv mizhvoiennoho periodu. [Ukrainian Cossacks in the discussions of Polish historians of the interwar period] *Khronika 2000*. Vyp. 3 (93). Ukraina-Polshcha: dialoh u prodovzh tysiacholit. Chast. 2. Kyiv. S. 315–328. [in Ukrainian].
5. Chava I. (2020). Selianskyi faktor ta prychny natsionalno-vyzvolnoi viiny pid provodom B. Khmelnytskoho v otsinkakh polskykh istorykiv pershoi polovyny XX stolittia. [The peasant factor and the causes of the national liberation war led by B. Khmelnytskyi in the assessments of Polish historians of the first half of the 20th century] *Ukrainskyi selianyn: zb. nauk. prats*. Cherkasy. Vyp. 24. S. 103–107. [in Ukrainian].
6. Rawita-Gawroński F. (1922). Kozaczyzna ukrainna w Rzeczpospolitej polskiej do końca XVIII wieku. [Ukrainian Cossacks in the Polish Republic until the end of the 18th century]. Warsaw. 240 s. [in Polish].
7. Rawita-Gawroński F. (1914). Hetman kozacki B. Chmielnicki. Szkic historyczny jego życia i walk [Cossack Hetman B. Chmielnicki. A historical sketch of his life and struggles]. Lwów: Wydawnictwo Publishing House. them. Piotra Skargi. 108 s. [in Polish].

Володимир КАЧМАР,
orcid.org/0000-0003-4026-7642
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) wkachmar13@gmail.com

Назар МЕЛЬНИК,
orcid.org/0009-0004-9391-019X
студент III курсу історичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) g4299032@gmail.com

ІСТОРІЯ ШАХІВ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (СЕРЕДИНА XIX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто історію розвитку гри в шахи в середовищі Львівського університету протягом XIX століття та її вплив на культурне та академічне життя університету. Шахи відомі як не лише популярний вид інтелектуальних розваг, але й інструмент для розвитку аналітичного та стратегічного мислення. В статті розглядаються основні етапи розвитку шахової діяльності у Львівському університеті, починаючи з середини XIX століття. Автори зазначають, що історія розвитку шахів у Львові, включно з Львівським університетом, пройшли кілька основних етапів становлення: починаючи від гри у кав'ярнях до всесвітньовідомого шахового осередку.

Особлива увага приділяється іменам видатних шахістів Львівського університету, які брали участь у шахових змаганнях місцевого та міжнародного рівня. Також, стаття розглядає вплив шахів на культурний контекст університету, їх використання для виховання студентів та як спосіб сприяння інтелектуальному обміну і мисленню. Досліджуються ініціативи з організації шахових турнірів та заходів для сприяння поширенню цієї гри серед студентів та академічної спільноти Львівського університету.

Значна увага приділяється внеску львівських шахістів, основна частина яких була пов'язана з Львівським університетом, у світові шахи та їхні досягнення. Стаття досліджує взаємозв'язок між розвитком шахів у Львівському університеті та соціокультурним середовищем того часу, висвітлюючи роль шахів у формуванні ідентичності та культурних традицій серед студентського колективу. Описуються шахові турніри, в яких брали участь представники Львівського університету, зокрема їх формат, рівень учасників та вплив на розвиток шахів у Львові.

Важливо зауважити, що Львівський університет, як і багато інших вищих навчальних закладів, міг похвалитися активною шаховою спільнотою. Студенти, викладачі та інші співробітники університету брали участь у шахових змаганнях, організовували турніри та покращували свої навички у шаховій майстерності.

Ключові слова: історія шахів, Львівський університет, Львівський шаховий клуб, Шаховий клуб ЛНУ ім. І. Франка, шахісти Львівського університету.

Volodymyr KACHMAR,
orcid.org/0000-0003-4026-7642
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Mykhaylo Hrushevskyy Department of Contemporary History of Ukraine
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) wkachmar13@gmail.com

Nazar MELNYK,
orcid.org/0009-0004-9391-019X
3rd year student at the Faculty of History
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) g4299032@gmail.com

HISTORY OF CHESS AT LVIV UNIVERSITY (MIDDLE OF THE 19TH – EARLY 21ST CENTURY)

The article examines the history of development of chess in the surrounding of Lviv University during the 19th century and its influence on the cultural and academic life of the University. Chess is known as not only a popular form of intellectual entertainment, but also a tool for developing analytical and strategic thinking. The article examines the main stages of development of chess activity at the Lviv University, starting from the middle of the 19th century. The authors note that the history of development of chess in Lviv, including Lviv University, went through several main stages of development: from playing in coffee shops to a world-famous chess center.

Special attention is paid to the names of outstanding chess players of Lviv University who participated both in local and international chess competitions. Also, the article examines the impact of chess on cultural context of the University, its benefit for student education, and as a way of promoting intellectual exchange and thinking. Initiatives to organize chess tournaments and events to promote the spread of the game among students and the academic community of Lviv University have been studied.

Considerable attention is paid to the contribution of Lviv chess players, most of whom were associated with Lviv University, to world chess and their achievements. The article examines the relationship between the development of chess at Lviv University and the socio-cultural environment of that time, highlighting the role of chess in the formation of identity and cultural traditions among the student community. Chess tournaments in which representatives of Lviv University took part are described, in particular their format, level of participants and influence on the development of chess in Lviv.

It is important to note that Lviv University, like many other higher educational institutions, could boast of an active chess community. Students, professors and other employees of the University participated in chess competitions, organized tournaments and improved their skills in chess mastery.

Key words: *history of chess, Lviv University, Lviv Chess Club, Chess Club of Ivan Franko National University of Lviv, chess players of Lviv University.*

Постановка проблеми. Після проведення першого міжнародного шахового турніру у Лондоні в 1851 році, гра шахи стала популярним видом масового спорту, доступним для всіх, а не лише для елітних верств суспільства. Цей розвиток сприяв формуванню та прийняттю загальних правил та норм для шахового спорту в усьому світі і сприяв заснуванню Міжнародної федерації шахів (FIDE – Federation Internationale des Echecs) в 1924 році.

У Львові та Галичині ця тенденція також була важливою. Це місто відчувало на собі вплив історії, і шахи стали важливою частиною спортивного життя Львівського університету та регіону в цілому.

Шахи не тільки наука, в якій можна виявити певні закони та загальні правила гри, але і мистецтво, яке вимагає творчості та багатої уяви. Як художник відображає свою індивідуальність в своїй роботі, так і гравець в шахи відображає свій характер у партії. Таким чином, шахи сучасності можна описати як поєднання мистецтва та глибокого наукового дослідження, а також як вид спорту, що ставить на мозок гравця великі вимоги та випробовує його нерви.

Теперішні шахи щораз глибше досліджують і удосконалюють. Багато шахових книг різними мовами, шахові журнали у кожній країні, часті міжнародні турніри, де зустрічаються старші й молодші шахісти, все це допомагає новим талантам краще розвиватися, скорше вбиватися в силу і

йти на перебіг навіть з найсильнішими шахістами світу (Попель, 1943: 8).

Дана стаття представляє першу в дослідженні історії шахів у Львові можливість розглянути тенденції розвитку шахів у місті з перспективи шахової діяльності Львівського університету. Не менш важливим являється значення Львівського університету у становленні місцевих та всесвітньо відомих шахістів, у яких певний період життя був переплетений з університетом. Багато з цих шахістів або навчалися шаховому мистецтву у Львівському університеті (це особливо помітно наприкінці XIX ст.), або змогли розвинути свої навички безпосередньо під час навчання або наукової роботи у ньому.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження історії шахів у Львові та загалом в Україні, тематика не популярна у сучасному колі істориків. Про розвиток шахів у Львові можна довідатися із небагатьох статей та публікацій Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського. У цьому відношенні важливо зазначити таких дослідників, як Антон Литвинець та Андрій Сова. Також не менш важливим є книга Юрія Семенка «Шахи в Україні: нариси з історії шахової гри на українській землі і в діаспорі». Праця загалом написана у вигляді розповіді про основні події, етапи розвитку шахів в Україні, велика частина цієї праці присвячена персоналіям українським шахістам періоду XX ст. Окремої частини про розвиток шахів у Львові не подано,

однак у різних розділах є поодинокі інформації пов'язані як зі Львовом так і з Львівським університетом. У Львові останніми роками опублікували дві книги про розвиток шахів у регіоні, це книга міжнародного гросмейстера з шахів Михальчишина Адріана «*Львів – Шахова столиця України*» та книга спортивного журналіста Івана Яремко «*Романтик шахів і його епоха. Степан Попель*». Дві книги являються яскравими прикладами спроби журналістів написати історичні праці. Фактичний матеріал рідко спирається на джерельну або літературну базу. Багато моментів історії шахів у книгах не висвітлені або взагалі забуті. Конкретно, праця А. Михальчишина важлива та актуальна лише у розділі про радянський період львівських шахів, так як автор був прямим очевидцем та дійовим лицем тих подій. Праця І. Яремко важлива лише у значенні біографічної історії Степана Попеля, подано окремими розділами статті різних дослідників життя відомого шахіста, таких як Орест Попович, Петро Безпалько та ін. На сьогодні досліджень з історії шахів загалом у Львові чи в Україні вкрай мало. Вітчизняні історики не приділяють достатньої уваги історії розвитку шахового руху, тому залишається досить багато білих плям, перспектива для вирішення яких наразі невідома.

Мета дослідження. Метою публікації є реконструювання картини загальних тенденцій, особливостей та основних аспектів розвитку шахів у Львівському університеті.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про шахи у Львові можна віднайти на шпальтах австрійських газет, які датуються серединою XIX ст. Так, віденська газета *Schachzeitung* повідомляє, що у Львові шахи користувалися популярністю і досить часто столики у кав'ярнях та цукернях займали шахісти, приходячи з власним шаховим інвентарем. Також за ініціативи професора Лаврівського та кількох студентів Львівського університету, шахи поширилися у студентському середовищі (Яремко, 2009: 11).

Уже в XIX столітті, зокрема в 90-х роках, в Львові відзначився активний розвиток шахового руху. Шахові ентузіасти стали все частіше збиратися для гри у громадських закладах, серед яких варто згадати відому «Віденську кав'ярню». Один із зятів власника цієї кав'ярні, Олександр Лорія, виявив великий інтерес до шахів. Цей юрист за освітою облаштував спеціальне приміщення для шахових баталій та регулярно запрошував відвідувачів та шахістів для партій. Ця ініціатива сприяла зростанню популярності шахів у Львові, і число їхніх прихильників почало зростати.

25 листопада 1894 року, в той рік, коли відбувся перший у місті футбольний матч, 45 осіб зібралися у «Гранд готелі» і створили Львівський шаховий клуб (далі – ЛШК), та як вступний внесок мусили заплатити – 1 злотий. Обрали президента клубу – графа Міхала Мйончинського, який відразу взявся до організації клубного чемпіонату. ЛШК у грудні того ж року провів два гандикаптурніри з шахів серед чотирьох найсильніших членів клубу, це два перші офіційні шахові турніри у Львові. Незвичним було положення турнірів, вони не відбувалися, як класичні шахові турніри. Гравців було поділено на п'ять груп залежно від сили гри, згідно з положенням, друга група учасників отримала від першої групи – пішака та право першого ходу, третя – якість та право першого ходу, четверта – коня, а п'ята – туру (*Gazeta Lwowska*, 1894).

У першому львівському гандикап-турнірі, який відбувся 2-го грудня, перемогу отримав Александер Ян Осуховські, другим фінішував – Тадеуш Буяк, третім – Ян Вишневецький, а четвертим – Ігнацій фон Попель. У другому львівському гандикап-турнірі, який відбувся 9-го грудня, перше місце завоював попередній переможець – Александер Ян Осуховські, друге місце на цей раз отримав – Генрик Фейгенбаум, третє – Ігнацій фон Попель, четверте – Казимир Вейдліх. На превеликий жаль, немає відомостей про кількість набраних очків учасниками турнірів для цілісної картини. Після закінчення останнього турніру у часописі «*Gazeta Lwowska*» дано такий коментар: «Багато партій на цьому турнірі були з правильними та красивими ідеями. Наступного року клуб має намір організувати більш масштабний турнір з більшими призами» (*Gazeta Lwowska*, 1894). Зусиллями учасників ЛШК заходи організовувалися аж до початку Першої Світової війни.

«Гранд Готель» став шаховим осередком Львова, хоча шанувальники цієї гри продовжували грати у кав'ярнях. Зокрема, популярною була кав'ярня «Авеню» на розі теперішнього пр. Свободи та вул. Коперника. Шахісти також збиралися у ресторані «Рітц», де зараз «Пузата хата» на розі вул. Січових Стрільців та Костюшка (Яремко. Шахи у ...).

Перша світова війна завадила розвитку шахів у Львові. Однак у 20-х рр. XX ст. шахи почали розвиватися з новою силою. У 1922 році відновлює діяльність ЛШК, у 1926 засновано товариство українських шахістів «Шаховий коник», що за кілька місяців перейменувався на лаконічне ТУШ. Почали виходити й спеціалізовані видання «Шаховий місячник», «Шахи», «Шахіст». Вели-

кий вплив на розвиток шахів мали запрошення видатних гросмейстерів – чемпіона світу Олександра Алехіна (Альохіна), Акіби Рубінштейна, Рудольфа Шпільмана та інших. Кращі львівські шахісти брати участь у Всесвітніх шахових олімпіадах за збірну Польщі (Яремко, 2009: 12).

Серед найвидатніших українських шахістів того часу варто зазначити: шахіста, який зміг зробити нічию із майбутнім одинадцятим чемпіоном світу з шахів Робертом Фішером, також він закінчив Львівський університет із званнями магістр філології та магістр права – Степана Попеля. Народився відомий шахіст 15.08.1907 р. у Комарниках у Турівському районі, на Львівщині, у сім'ї священника. У 1924 р. він здобув звання чемпіона з шахів Львівського університету. Протягом наступних років, незважаючи на сильну конкуренцію, став чемпіоном міста Львова, а в 1932–1933 рр. – Західної України. У 1926 р. з ініціативи С. Попеля у Львові засновано Товариство Українських Шахістів. ТУШ сприяло поширенню шахової гри не лише у Львові, а у на всій Галичині (Семенко, 1993: 83–86). У період з 1929 по 1944 роки, Степан Попель працював у якості особистого секретаря Митрополита Андрея Шептицького. Під час німецької окупації, він опублікував книгу з шахів для початківців під назвою «Початки шахіста». Уникаючи радянської окупаційної влади, він виїхав до Парижу, де тричі став чемпіоном у 1951, 1953 та 1954 роках. У 1956 році він приймав участь у відкритому чемпіонаті США, який відбувся в Оклахома-Сіті, і поділив четверте-восьме місце. Під час цього турніру Попель зустрівся з молодим Робертом Фішером, який в майбутньому став чемпіоном світу. Партія між ними завершилася внічию. Степан Попель помер 27 грудня 1987 року і був похований у місті Фарго, США (Яремко. Історія шахів ...).

Під час Другої Світової війни шахи втратили свою популярність як у всьому світі, так і на території України. Місто Львів не було винятком, але навесні 1942 року у газеті «Львівські вісті», в розділі «Зі спорту», було опубліковано невеличку замітку з наступним змістом: «Забута і занедбана нами гра нарешті ожила. Більшість колишніх членів Товариства українських шахістів об'єдналися тепер в рамках шахової секції спортивного товариства «Україна». Тут можна зустріти колишнього митця Львова С. Попеля, інженера М. Романишина, М. Турянського, Я. Шевчика, Мацюшенка, Л. Туркевича, Т. Кукича, Мороза та Мончука. Іншими словами, це справжня еліта шахового світу, яка може представляти українське шахове мистецтво».

Уже в 1943 році відбулася послідовність шахових міжміських турнірів, серед яких важливим подією була літня індивідуальна першість Львова. Цей турнір був організований за участю Йосипа Кобіва та голови Українського Центрального Комітету (УЦК) Володимира Кубійовича. У змаганнях приймали участь п'ять видатних шахістів: С. Попель, М. Турянський, М. Романишин, Л. Туркевич та Я. Шевчик. Перемогу в цьому турнірі здобув С. Попель, друге місце зайняв М. Турянський, а третє – М. Романишин.

Того ж 1943 року УЦК провів красивий шаховий чемпіонат серед команд спортивних товариств краю. Регіон було поділено на три райони: західний, східний і північний (Холмський). До першого потрапили «Україна» (Львів), «Тризуб» (Львів), УТТ І (Львів), «Лемко» (Сянік), «Сян» (Перемишль), «Дністер» (Миколаїв), «Зелеміль» (Сколе), «Скала» (Стрий), до східного – «Чайка» (Калуш), «Довбуш» (Коломия), «Богун» (Скалат), «Черник» (Станіславів), «Чайка» (Чортків) «Пробій» (Городенка), «Дністер» (Самбір), «Змагун» (Теребовля), «Стріла» (Копичинці). Північний район складався з трьох команд: «Буг» (Холм), «Червень» (Грубешів), «Богун» (Володава) (Гінда. Галицькі шахи ...).

У 1944 році С. Попеля зустрівся за шаховою дошкою з колишнім чемпіоном Радянського Союзу Федором Богатирчуком, однак ця зустріч відбулася в Польщі. Ці два шахіста стикалися влітку 1944 року у Кракові, де було домовлено про проведення матчу, складеного з 6 партій. Проте через обставини, пов'язані зі введенням «полицейського годинника», п'яту партію матчу, яка за рахунком була 2:2, було перервано, і її догравання так і не відбулося.

Друга Світова війна розпорошила всіх видатних шахістів, які походили зі Львова. Після війни шахової еліти Львова вже не було. Наприклад, Генріх Фрідман загинув в концтаборі Освенцім. Степан Попель і Мирослав Турянський переїхали до Сполучених Штатів, брати Туркевичі оселилися в Канаді, а Ярослав Шевчик обрала Австралія. З п'ятох найсильніших українських шахістів, які родом з Львова, залишився лише Михайло Романишин, батько майбутнього міжнародного гросмейстера Олега Романишина.

Після війни шахове життя перекочувало з кав'ярень у клуби. У 1945 році владою було організовано перший такий клуб на початку вулиці Пекарської. Згодом він перемістився на площу Ринок, 8, та працював там до 1981 року. З площі Ринок його перенесли на вулицю Фредра, де він розташований до сьогодні. У цей час

у місті підростала когорта кандидатів у майстри спорту – Богдан Воробець, Рафаїл Горенштейн, Борис Каталимов, Вадим Голембо та інші (Яремко. Історія шахів ...).

Богдан Воробець був до речі викладачем Львівського університету та сильним шахістом-практиком. Ю. Лазарев так описує пана Воробця: «Викладач математики Львівського університету Богдан Воробець багато років є одним з найсильніших шахістів міста. Його кращим партіям притаманна висока шахова культура. У турнірі, що мав статус півфіналу чемпіонату СРСР, він зміг обіграти видатного гросмейстера Л. Полугаєвського, який взяв перше місце, зазнавши лише одну поразку. У цьому ж турнірі грали також В. Савон, М. Тайманов та ряд інших відомих майстрів. Львів'янин розділив дванадцять-тринадцяте місце при 20-ти учасниках» (Лазарев, 1982: 161).

Львів 1950-60-тих років пам'ятає видатного шахіста, яким став Леонід Штейн (1934–1973). Випускник Львівського університету з факультету журналістики, він народився в Кам'янці-Подільському і пережив війну разом з матір'ю та сестрою у Ташкенті, а його батько загинув від тифу внаслідок воєнних дій. Після переїзду до Львова родина Штейна отримала квартиру на вулиці Фредра, навпроти сьогоденного шахового клубу Львівського національного університету ім. І. Франка. Саме там він розпочав свою шахову кар'єру, проявивши видатний рівень реакції та інтелекту, що дозволило йому одночасно грати в шахи та більярд.

Леонід Штейн здобув звання першого гросмейстера Львова в 1962 році і став чемпіоном Української Радянської Соціалістичної Республіки у 1960 і 1962 роках. У 1963, 1965 та 1966 роках він також став чемпіоном всього Радянського Союзу. Однак не зважаючи на свій розум і талант, Штейн не зміг піднятися на вищий рівень і претендувати на звання чемпіона світу. Незважаючи на це, його шахові здібності були вельми поважні, і він міг гідно змагатися з найсильнішими шахістами, включаючи видатного американського гросмейстера та 11-того чемпіона світу з шахів – Роберта Джеймса Фішера.

Варто також зауважити, що Леонід Штейн, крім свого шахового обдарування, вів дуже негативний спосіб життя, який включав в себе куріння та вживання алкоголю. На жаль, він пішов з життя у надто ранньому віці, всього у 39 років.

Наступними львівськими гросмейстерами були вже учні Віктора Карта: Марта Літинська (Шуль), Адріан Михальчишин, Олег Романишин та Олександр Білявський, перші троє з них також

закінчили Львівський університет. Саме завдяки їм шаховий Львів прославився на увесь Радянський Союз та світ.

Марта Літинська (Шуль) стала чемпіонкою України у 1967 р. повторила успіх у 1977 р., чемпіонкою СРСР 1972 р., багато років була претенденткою на шахову корону (Семенко, 1993: 199); Олег Романишин став чемпіоном Європи 1973 р. серед юніорів і переміг у Кубку СРСР, він – переможець командних чемпіонатів світу серед молоді (як і О. Білявський, А. Михальчишин, Й. Дорфман), триразовий чемпіон Європи, учасник Всесвітніх шахових олімпіад (1978, 1996, 1998, 2000), чемпіон світу у складі команди України (2001) (Семенко, 1993: 190–191); Адріан Михальчишин – переможець Всесоюзного турніру молодих майстрів 1977 р., низки міжнародних турнірів (Яремко, 2009: 12–13).

Особливу увагу на популяризацію шахів в місті Львові звернули у 1982 році з відкриттям шахового клубу. Володимир Пехота, тодішній голова міста Львова та голова шахової федерації, став ініціатором цього процесу. За останнім часом цей клуб перетворився на осередок підготовки молодих талановитих шахістів. Наразі на вулиці Фредра, 1, залишилась дитячо-юнацька школа «Дебют», яка виховала більше десятка гросмейстерів, які успішно представляють Україну на міжнародних змаганнях.

Загалом, 90-ті рр. ХХ ст. були тяжкими часами для шахістів у країнах колишнього Радянського Союзу. Багато гросмейстерів через кризу виїжджали за кордон. Проте з кінця 1990-х – поч. 2000-х рр. формується потужна Львівська шахова школа, яка стала не лише найкращою в Україні, але й однією із найсильніших у світі. Великою заслугою у цьому є праця Володимира Грабінського, який виховав 13 міжнародних гросмейстерів, за що визнаний кращим тренером у світі за версією FIDE (Шуста, Литвинець, 2017: 29–30).

В архіві Львівського університету зберігаються декілька документів про відрядження університетських шахістів на різні змагання та збори на території України, з яких можна зробити висновки про діяльність студентських шахів в університеті. Наприклад: наказ ректора М. Максимовича № 120 від 27.02.1971 р. про відрядження команди шахістів університету у Київ на фінал змагань на приз газети «Радянська освіта» серед спортклубів вузів України з 25.02 по 6.03.1971 р. (АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р-119. Оп. 6. Спр. 258. Арк. 115); наказ ректора М. Максимовича № 86 від 17.02.1973 р. про відрядження студентів-шахістів університету у Слов'янськ на фінальні зма-

гання на приз газети «Радянська освіта» з 19.02. по 03.03.1973 р. (АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р-119. Оп. 6. Спр. 277. Арк. 197); наказ ректора І. Вакарчука № 654 від 16.05.1995 р. про відрядження команди шахістів університету у Краматорськ на II літню Універсіаду України з шахів з 18.05 по 30.05.1995 р. (АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р-119. Оп. 6. Т. 5 (Д-34) Арк. 154); наказ ректора І. Вакарчука № 781 від 21.04.2003 р. про проведення десятиденного навчально-тренувального збору для повноцінної підготовки до змагань VI літньої Універсіади України збірної команди Університету з шахів (АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р-119. Оп. 6. Т. 5 (Д-34). Арк. 140).

На сучасному етапі розвитку шахів в Університеті відбуваються турніри, змагання серед працівників та студентів. Популяризаторською роботою серед студентів займається майстер спорту України з шахів та старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту С. Попович, проводячи групові заняття із шахів. Також велика кількість шахістів Львівського університету з нетерпінням чекаю відкриття Шахового клубу Університету на вул. Фредра, 1, аби проявити себе та покращити свій рівень гри. Незважаючи на поки що офіційно не відкритий шаховий клуб університету, там вже проводяться турніри та чемпіонати всеуніверситетського масштабу.

Висновки. Отже, шахи в Львівському університеті відомі давно, вони мають тривалу історію становлення та розвитку, від звичайних студентських компаній любителів цієї гри до функціонування спеціалізованого шахового клубу. Звичайно, як будь-який спортивний клуб він мав

свої злети та падіння, однак ці перешкоди не завадили залишити в університеті традиції шахових баталій до сьогоднішнього дня. Львівський університет має у своїй історії багатьох відомих та сильних шахістів, які гідно представляли цей спорт на міжнародній арені та на локальних чемпіонатах. За весь час існування шахового мистецтва у університеті, звідти випустилося 12 міжнародних гросмейстерів, таких як: Леонід Штейн, Олег Романишин, Адріан Михальчишин, Марта Літинська (Шуль), Андрій Волокітін, Михайло Олексієнко, Наталія Букса, Назар Фірман, Володимир Ветошко, Юрій Криворучко, Юрій та Андрій Вовки. Звичайно, це не цілий список сильних шахістів доля, яких була пов'язана з університетом. Львівський університет – це місце, протягом історії, яке як не найкраще сприяло розвитку інтелектуальної свідомості студентів та викладачів, а шахи – це спорт, який чітко підкреслює інтелектуальні можливості, творче мислення для подальшого життя та розвитку.

Університет завжди був місцем, де формувалися і розвивалися різні види мистецтва та науки. Історія шахів у Львівському університеті є важливою частиною цього процесу, вона свідчить про те, як вивчення та практика гри впливали на інтелектуальний розвиток спільноти та сприяли її культурній спадщині.

Історія шахів у Львівському університеті свідчить про те, як ця гра стала важливою частиною життя університетської спільноти, сприяючи розвитку раціонального та стратегічного мислення серед студентів та викладачів, і залишаючи свій слід в історії культурного життя Львова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, фонд Р-119, опис 6, справа 258, 115 аркуш.
2. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, фонд Р-119, опис 6, справа 277, 197 аркуш.
3. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, фонд Р-119, опис 6, Т. 5 (Д-34), 154 аркуш.
4. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, фонд Р-119, опис 6, Т. 5 (Д-34), 140 аркуш.
5. Лазарев Ю. Творчість шахістів України. Київ : Здоров'я, 1982. 190 с.
6. Михальчишин А. Львів – Шахова столиця України. Львів : Євросвіт, 2016. 304 с.
7. Попель С. Початки шахіста. Краків-Львів : Українське видавництво, 1943. 108 с.
8. Семенко Ю. Шахи в Україні. Нарис з історії шахової гри на українській землі і в діаспорі. Львів : Каменяр, 1993. 224 с.
9. Шуста І., Литвинець А. Розвиток шахів на Львівщині, *Студентська наука* Секція 1. 2017. С. 29–31.
10. Яремко І. Романтик шахів і його епоха. Степан Попель. Львів : Євросвіт, 2009. 240 с.
11. Гінда В. Галицькі шахи за німецької влади. URL: <https://zbruc.eu/node/13499> (дата звернення: 11.10.2023).
12. Яремко І. Історія шахів у Львові. URL: https://zaxid.net/istoriya_shahiv_u_lvovi_n1329692 (дата звернення: 11.10.2023).
13. Яремко І. Шахи у «Віденській кав'ярні». URL: https://zaxid.net/shahi_u_videnskiy_kavyarni_n1383921 (дата звернення: 11.10.2023).
14. “Turniej szachowy”. *Gazeta Lwowska*, 14 грудня 1894.

REFERENCES

1. Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Archives of Ivan Franko Lviv National University], fond R-119, opys 6, sprava 258, 115 arkush. [in Ukrainian].
2. Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Archives of Ivan Franko Lviv National University], fond R-119, opys 6, sprava 277, 197 arkush. [in Ukrainian].
3. Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Archives of Ivan Franko Lviv National University], fond R-119, opys 6, T. 5 (D-34), 154 arkush. [in Ukrainian].
4. Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Archives of Ivan Franko Lviv National University], fond R-119, opys 6, T. 5 (D-34), 140 arkush. [in Ukrainian].
5. Lazariiev Yu. (1982). *Tvorchist shakhistiv Ukrainy* [Creativity of chess players of Ukraine]. Kyiv : Zdrovya, 190 s. [in Ukrainian].
6. Mykhalchyshyn A. (2016). *Lviv – Shakhova stolytsia Ukrainy* [Lviv is the chess capital of Ukraine]. Lviv : Eurosvit, 304 s. [in Ukrainian].
7. Popel S. (1943). *Pochatky shakhista* [Beginnings of a chess player]. Krakow-Lviv : Ukrainian Publishing House, 108 s. [in Ukrainian].
8. Semenko Yu. (1993). *Shakhy v Ukraini. Narys z istorii shakhovoi hry na ukrainskii zemli i v diaspori* [Chess in Ukraine. An essay on the history of the game of chess on Ukrainian land and in the diaspora]. Lviv : Kamenyar, 224 s. [in Ukrainian].
9. Shusta I., Lytvynets A. (2017). “Rozvytok shakhiv na Lvivshchyni” [Development of chess in the Lviv Region]. *Student Science Section 1*. S. 29–31 [in Ukrainian].
10. Yaremko I. (2009). *Romantyk shakhiv i yoho epokha*. Stepan Popel. [Romantic chess and his era. Stepan Popel]. Lviv : Eurosvit. 240 s. [in Ukrainian].
11. Hinda V. «Halytski shakhy za nimetskoi vlady» [Galician chess under German rule]. URL: <https://zbruc.eu/node/13499> (accessed : 11.10.2023) [in Ukrainian].
12. Yaremko I. «Istoriia shakhiv u Lvovi» [History of Chess in Lviv]. URL: https://zaxid.net/istoriya_shahiv_u_lvovi_n1329692 (accessed : 11.10.2023) [in Ukrainian].
13. Yaremko I. “Shakhy u “Videnskii kaviarni”” [Chess in the “Vienna Coffee House”]. URL: https://zaxid.net/shahi_u_videnskiy_kavyarni_n1383921 (accessed : 11.10.2023) [in Ukrainian].
14. “Turniej szachowy” [Chess tournament]. *Gazeta Lwowska*, 14 december 1894 [in Polish].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 378.4.016:792.02

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-6>**Олена БАША,***orcid.org/0009-0002-1121-9238**доцент, народна артистка України,
професор кафедри театрознавства та акторської майстерності
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) kolomba63@gmail.com***Мирослава ЦИГАНИК,***orcid.org/0000-0003-4337-7222**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри театрознавства та акторської майстерності,
в. о. декана факультету культури і мистецтв
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) glouchkot@gmail.com***ДИСЦИПЛІНА «СЦЕНІЧНА МОВА» У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ АКТОРА
(НА МАТЕРІАЛАХ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
026 «СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО (АКТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО
ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ І КІНО)» ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА)**

У статті розкрито основні навчально-методичні напрацювання з курсу «Сценічна мова» для освітньої програми першого (бакалаврського) рівня освіти зі спеціальності 026 «Сценічне мистецтво (Акторське мистецтво драматичного театру і кіно)» Львівського національного університету імені Івана Франка. Методологічні засади курсу розглянуто в контексті сучасних культурно-мистецьких знань, випробувані часом, мають комплексний підхід. Звернуто увагу на особливості українського усного мовлення та культуру мови, наголошено на значимості знань норм сучасної української мови і специфіки діалектного мовлення. Розглянуто мовленнєві вади, окреслено важливість артикуляційної гімнастики, голосових вправ та вироблення фонаційного, тобто мовленнєвого дихання. Зазначено, що найдоцільнішим для актора є змішаний реберно-черевний тип дихання. Поряд із теоретичними напрацюваннями з курсу «Сценічна мова», подано і комплекс практичних застосунків для вдосконалення мовленнєвого апарату, голосу та дихання, адже актор повинен не лише вміти «говорити», а й водночас орієнтуватись у просторі, органічно поєднуючи фізичну дію із дією словесною. Закцентовано на значимості тренажів, що виробляють у студентів навички органічного поєднання слова і пластики та підсилюють емоційність і образність художнього слова. Запропоновано схему розбору читецького матеріалу, введено поняття логічного інтонування тексту. Виведено посеместрову жанрову формулу добору сценічного матеріалу для навчання студентів-акторів, розкрито специфіку роботи над кожним з основних жанрів. Також зазначено, що значимим є те, щоб студенти мали можливість брати в навчальний репертуар твори, які їх насправді хвилюють. Зроблено висновок, що дисципліна «Сценічна мова» є важливою складовою у вихованні майбутнього актора, адже потребує від артиста правдивості і природності сценічного існування, скрупульозної праці, досконалої сценічної техніки, зрілої майстерності.

Ключові слова: мовлення, культура мовлення, мовленнєвий апарат, орфоєпія, артикуляційна гімнастика, слово, голос, дихання, логічне інтонування, дикція, декламація, акторська майстерність.

Olena BASHA,

orcid.org/0009-0002-1121-9238

*Associate Professor, People's Artist of Ukraine,
Professor at the Department of Theater Studies and Acting Skills
Ivan Franko Lviv National University
(Lviv, Ukraine) kolomba63@gmail.com*

Myroslava TSYHANYK,

orcid.org/0000-0003-4337-7222

*Ph. D (philology),
Associate Professor at the Department of Theater Studies and Acting,
Acting Dean of the Faculty of Culture and Arts
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) glouchkom@gmail.com*

**DISCIPLINE “STAGE SPEECH” IN THE ACTOR'S EDUCATION PROCESS
(BASED ON THE EDUCATIONAL PROGRAM IN THE SPECIALTY
026 “THEATRICAL ARTS (ACTING IN DRAMATIC THEATER AND CINEMA)”
AT IVAN FRANKO LVIV NATIONAL UNIVERSITY)**

The article explores the main educational and methodological developments of the course “Stage Speech” within the educational program at the first (bachelor's) level of education in the specialty 026 “Theatrical Arts (Acting in Dramatic Theater and Cinema)” at Ivan Franko Lviv National University. The methodological principles of the course are considered in the context of contemporary cultural and artistic knowledge, which have been tested over time and involve a comprehensive approach. Attention is drawn to the peculiarities of Ukrainian oral speech and language culture, with an emphasis on the significance of knowledge of contemporary Ukrainian language norms and the specifics of dialectal speech. The article discusses speech defects and emphasizes the importance of articulatory gymnastics and the development of phonation, which refers to speech breathing. It is noted that the most suitable type of breathing for an actor is the mixed thoracoabdominal type of breathing. Alongside the theoretical insights into the “Stage Speech” course, a practical set of applications is provided to improve the speech apparatus, voice, and breathing. This is because an actor must not only be able to “speak” but also navigate in space, seamlessly integrating physical action with verbal expression. The article underscores the importance of exercises that develop students' skills in seamlessly combining words and movement, enhancing the emotional and imaginative qualities of artistic expression. It proposes a schema for analyzing the material read by students, introducing the concept of logical intonation in text. A semester-by-semester formula for selecting stage material for teaching student actors is presented, highlighting the specifics of working with each important genre. It is also emphasized that it is significant for students to have the opportunity to include works in their educational repertoire that genuinely move them. The conclusion is drawn that the discipline of “Stage Speech” is a crucial component in the education of future actors, as it demands authenticity and naturalness in stage presence, meticulous work, impeccable stage technique, and mature craftsmanship.

Key words: *speech, speech culture, speech apparatus, orthoepy, articulatory gymnastics, word, voice, logical intonation, breathing, diction, declamation, acting skills.*

Постановка проблеми. Навчально-методичні напрацювання курсу «Сценічна мова» з циклу професійної і практичної підготовки для освітньої програми спеціальності 026 «Сценічне мистецтво (Акторське мистецтво драматичного театру і кіно)» є важливим чинником для поступу мистецької освіти та виховання професійних акторів. Методологічними засадами курсу є розгляд проблем сценічного мовлення у контексті сучасних культурно-мистецьких знань.

Аналіз досліджень. Одним з перших підручників для театрів та педагогічних інституцій мистецького напрямку стало видання Валер'яна Ревуцького «Живе слово» у 1920 році. З практичними засадами норм українського мовлення і зокрема

оволодіння правилами мистецького читання знайомить видання Романа Черкашина «Художнє слово на сцені». Вагомий внесок у становлення методологічних основ дисципліни «Сценічна мова» внесли напрацювання Леся Курбаса і Єжи Гротовського. На сучасному етапі вагомими напрацюваннями є навчально-методичні матеріали розроблені доцентом кафедри театральних мистецтв Національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого Зої Віхаревої.

Мета статті є окреслити особливості навчальної програми з дисципліни «Сценічна мова» для спеціальності 026 «Сценічне мистецтво (Акторське мистецтво драматичного театру і кіно)». Адже завдання вивчення дисципліни полягає

у комплексному оволодінні теоретичними та практичними навиками пов'язаними з роботою над сценічним словом, аналізом художнього твору та оволодінням органічною словесною дією у творчому процесі акторської майстерності, елементами словесної дії, як однієї з найважливіших складових акторської майстерності, техніки мовлення та вироблення навиків художнього виконання творів зі сцени.

Виклад основного матеріалу. Живе слово є найважливішою формою існування мови, якому властива багатогранна структурна і комунікативна специфіка. Тому, перш ніж перейти до вузькопрофесійних проблем сценічного мовлення, потрібно звернути увагу на особливості українського усного мовлення та культуру мови, адже: «Мова – не просто знаряддя спілкування, це щось значно вагомніше. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання століть. Мова – це ще й музика, мелодика, барви буття, сучасна художня, інтелектуальна і мислительна діяльність народу» (Культура української мови: довідник, 1990: 8).

Народна мова, яка і є першоелементом словесної творчості, поділена на безліч різних діалектів і засвоєння норм єдиної загально-національної літературної вимови як у сценічній, так і в розмовній мові є однією з найперших вимог культури, техніки і майстерності актора (Черкашин Р., 1989: 245). Отже, потрібно уважно і дбайливо ставитись до мови, виробляти в собі постійну потребу шліфувати її. «Театр є передусім мистецтво слова. Всі зусилля останніх років клялися на слово... Театр має навчитись говорити...» (Леся Курбас, 1988: 164).

Ніби просто, але виникає ряд запитань. Як у процесі сценічної дії передати думку персонажа не впадаючи ні у фальшиву піднесену декламацію, ні в житейську побутову простоту? Як, не перенапружуючи голосу, зберігаючи простоту, правдивість, водночас донести кожен нюанс голосу, зойк, шепіт до останнього ряду глядацької зали? Як вивчені напам'ять «чужі слова» зробити своїми? Як зрештою примусити глядача слухати і чути тебе? Відповіді на ці та багато інших питань, що виникають в процесі виховання актора, методом постійного пошуку з'ясовуються протягом восьми семестрів вивчення дисципліни «Сценічна мова» на освітньому рівні «Бакалавр» зі спеціальності «Сценічне мистецтво (Акторське мистецтво драматичного театру і кіно)».

Курс зі «Сценічної мови» розпочинається із виявлення індивідуальних мовленнєвих вад. Це можуть бути: млявість мовленнєвого апарату,

заковтування кінцівок або слова із зібганим початком, скоромовка, недбале ставлення до вимови окремих звуків і, як результат, спотворення їх до невпізнаваності, гаркавість та багато інших. «Орфоепічні вади у вимові, нечітка дикція, безбарвність звучання голосу актора, як і фальшива декламаційність, вульгарна театралізація, втрата почуття художньої міри і смаку знецінюють внутрішні почуття і думку, обезкрилюють словесну дію на сцені» (Черкашин Р., 1989: 14). Отже, перш за все потрібно визначити мовленнєві вади, притаманні студенту і впродовж кожного із занять курсу «Сценічної мови», долати ці недоліки, а кращі, природні властивості – розвивати. Вироблення нормативного мовлення – є одним із основних завдань курсу. На думку українського актора театру «Березіль», режисера, театрального педагога і театрознавця Романа Черкашина, контроль за правильністю літературної вимови в повсякденній розмовній мові та в сценічній художній мові має тривати протягом усього навчального курсу зі «Сценічної мови» (Черкашин Р., 1989: 202).

Наступним етапом є вивчення будови мовленнєвого апарату, його рухливих і нерухливих частин. І щоб досягти максимальної артикуляції, тобто виразності мовлення, потрібен комплекс вправ, що мають бути помічними для актора протягом усього його творчого життя, а саме: легка фізична розминка всього тіла, гігієнічний самомасаж, що розігріває м'язи обличчя, шию, м'язи живота та спини і особливу увагу слід приділяти артикуляційній гімнастиці, тобто розминці усіх рухомих частин мовленнєвого апарату – нижньої щелепи, губ, язика та м'якого піднебіння.

Вироблення чіткої дикції актора не може бути ізольоване від постановки фонаційного, тобто мовленнєвого дихання. Наступним етапом виявляємо негативні навички у способі дихання, часто властиві людині в житті та неприпустимі на сцені, а саме: безладне «хапання» повітря, піднімання плечей і грудей під час вдиху, втягування з шумом повітря замість нечутного вдиху та іншого роду затиски.

Отже, потрібно виробити правильне мовленнєве дихання за допомогою комплексу вправ, спрямованих на вміння швидко і непомітно вдихати повітря та економно розподіляти його відповідно до тексту, тобто «озвучений видих». Для наповнення легень повітрям потрібно використовувати два основних типи дихання: реберний і черевний. Економності видиху в процесі мовлення сприяє «опора» дихання, що створюється за участі м'язів черевного преса, водночас це допомагає резонуванню та посиленню гучності голосу. Найдоціль-

нішим для актора є змішаний реберно-черевний тип дихання. Засвоєння правильного мовленнєвого дихання згодом дедалі ширше сполучається з працею над поставою голосу. «Дихання – це найголовніша функція організму, рушій нашої мови, отже засіб виразності для читця», зазначив мистецтвознавець та фольклорист Дмитро Ревуцький у праці «Живе слово: Теорія виразного читання для школи» (Ревуцький В., 2001: 80).

Після вправ на дихання, наступним кроком є голосові вправи. Виконання цих вправ слід розпочинати з вивчення будови голосового апарату, способу утворення звуку, вібрації, резонування, тобто підсилення звуку за рахунок об'єму і наступного опанування відповідних голосових вправ. «Слово на сцені повинно звучати виразно. Якщо слова “звучать”, слухачі в залі розуміють і переживають почуте» (Черкашин Р., 1989: 218).

«Дикція – ввічливість актора». Цей вислів приписують французам, але очевидно, що він є актуальним для будь-якої сцени світу. Набути мовленнєвої виразності допомагають вправи на дикцію, побудовані на чіткому і водночас пришвидшеному вимовлянні окремих «незручних» звукосполучень, а також скоромовок, згрупованих чистомовок, лічилок, та інших текстів, що розвивають моторику мовлення і сприяють виразній дикції.

Обов'язковим розділом навчальної програми є «Орфоепія». Орфоепічні норми регулюють правильну вимову голосних, приголосних звуків та звукосполучень, а також встановлюють правила нормативного наголосу. Під час навчання студенти вивчають характерні риси української мови, засвоюючи єдині норми літературної вимови оскільки найрозповсюдженішою причиною орфоепічних помилок є буквенна вимова. «Єдині норми літературної вимови, як і норми правопису – свідчення мовленнєвої культури народу. Обов'язково слід додержувати правил орфографії у друкованому тексті, так само необхідно керуватись правилами орфоепії в прилюдному усному мовленні... На жаль, окремі відхилення від норм єдиної літературної вимови можна спостерігати на сцені багатьох українських театрів, а це знижує культуру сценічного мистецтва... Засвоєння норм єдиної літературної вимови як у сценічній, так і в розмовній мові є одною з найперших вимог культури, техніки й майстерності актора, – влучно зазначив Р. Черкашин (Черкашин Р., 1989: 244–245).

Поряд із вивченням теорії сценічного мовлення та її практичного втілення, зі студентами потрібно системно проводити рухливі тренінги («руханки»), адже актор повинен не лише вміти «говорити», а й водночас орієнтуватись у просторі,

органічно поєднуючи фізичну дію із дією словесною. «Між тілесністю і духом – нерозривний зв'язок. Коли людина, що промовляє, буває захоплена яким-небудь настроєм, тілесність її відкликається на це фізіологічно (змінюється дихання, обличчя червоніє або блідне, течуть сльози і т. д.), вокально (змінюється тембр, бо змінились взаємовідносини одбиваючих звуків площин тембрових камер) і доконче – пластично, мімічно» (Ревуцький В., 2001: 112). Поєднавши рух і голос, акторові вдається віднайти правдиві природні тони.

Для засвоєння різноманітних виразних засобів у сценічному мовленні, потрібно використовувати ряд тренувальних вправ, де слово поєднується із жестом і рухом, що підсилює емоційність і образність художнього слова. Такі тренажі виробляють у студентів навички органічного поєднання слова і пластики. Єжи Гротовський у статті «Голос» зазначив, що не можна працювати голосом, не працюючи тілом-життям: «Голос – таке ж продовження нашого тіла, як очі й вуха, наші руки... Це орган нас самих, який продовжує нас назовні, який – в основі своїй – є цілком матеріальним органом, можна ним торкатись чогось...» (Гротовський Є., 1999: 109–110). Отже, завдяки голосу актор може трансформувати зображально-виражальні особливості сценічного твору, а також надавати йому індивідуально-особистісних характеристик.

Оскільки театр мистецтво колективне, важливим є опанування студентами циклу вправ, які розвивають вміння відчувати партнера на сцені, тобто бачити і чути одне-одного, підхоплювати почате партнером і продовжувати дію, передаючи «естафету» наступному. Водночас потрібно відпрацьовувати вправи на інтонаційну виразність та голосову звучність у поєднанні з мімікою й жестом. Таким чином студент-актор розвиває компетентності потрібні для роботи над літературними творами.

У першому семестрі практична робота зосереджена на невеликих уривках описової прози із творів українських письменників. Важливим є те, аби студенти самі шукали для себе репертуар, відповідно, щоб багато читали, орієнтувались у класичній та сучасній літературі, адже вдало підібраний матеріал сприятиме найбільш повному розкриттю творчої індивідуальності студента. Коли завершено етап відбору матеріалу для читання, розпочинається робота з ретельного опрацювання тексту, для цього застосовується схема розбору твору:

- а) поділ твору на епізоди-події і назви до них;
- б) визначення вихідної події, головної та наслідку;
- в) про що розповідаємо і для чого;
- г) логічний розбір.

Запропонована схема може застосовуватися для будь-якого читецького матеріалу, адже це основа. Особливе місце в ній посідає логічний розбір. Здобувач вчиться робити логічний аналіз тексту, визначати логічні паузи, ставити логічні наголоси і будувати логічну перспективу. Водночас опановує схеми протиставлень, звукові схеми переліку, а також вставних слів і речень, що створюють, у результаті, логічне інтонування. «Логічного інтонування досягнемо тоді, коли будемо вживати логічних наголосів, робити логічні підвищення та зниження тону, а також додержувати логічних пауз-припинок між окремими частинами нашої річі», – зазначив В. Ревуцький (Ревуцький В., 2001: 57).

Як музикант послуговується нотним станом, так актор розробляє партитуру своєї ролі, а вже потім, на сцені, наповнює її живими емоціями. «Уміти підкорятись знайденій доцільно спрямованій формі. Виховувати у собі дбайливе ставлення до слова, плану. Безпardonне ставлення до слова створює стихію, хаос. Фраза в плані вистави мусить бути доцільно знайденою. Слово має бути сказано так, щоб воно мало акцент доцільності», – наголошував український режисер Лесь Курбас (Лесь Курбас, 1988: 164). Слово мовлене зі сцени завжди діалогічне, спрямоване на іншого, воно має бути почутим і зрозумілим, а логічний наголос несе додаткове семантичне навантаження. «Закони, що допомагають акторові зрозуміти авторську думку і правильно передати її в озвученій мові називаються законами логіки мови» (Віхарева З., 2005: 38). Вмінню правильно визначати логічні наголоси та опануванню законів виконання сценічного тексту приділяється велика увага протягом всього курсу зі «Сценічної мови».

У другому семестрі розпочинається робота над байками. Тут теж є свої закони. «Байка – це своєрідна невеличка п'єса, що легко піддається розігруванню в особах, за участю оповідача-коментатора, спостерігача або безпосереднього учасника подій. Виконавцеві байки слід перейнятися настроєм свідомо грайливим, щоб з гумором розповісти про комічну пригоду, яка наводить проте на роздум» (Черкашин Р., 1989: 162). Передаючи мову персонажів, не можна перенавантажувати її психологічним змістом. Достатньо лише натяком показати манеру, інтонацію, мовленнєву поведінку персонажа. Також необхідно оволодіти розповідною мовою самого байкаря, його тоном, ставленням до проблем, що відтворюються у байці. Не слід при цьому нехтувати віршованою формою художньої мови, оскільки байка – це вірш.

Третій і четвертий семестри – спрямовані на оволодіння основними законами виконання віршованого твору. У прозі (prosa oratio – мова, що вільно розвивається й рухається) фраза будується вільно, а віршована мова (Στίχος – стрій, лад) – це мова певним чином упорядкована, побудована, організована, ритмічна. У поетичних творах чергування рядків з фіксованими паузами в кінці створює первинний ритм віршованої мови, тобто, основу ритму. Велике ритмічне і виразне значення у вірші має пауза в кінці рядка, а в середині – цезура.

Акторові для читання вірша потрібен особливий темпоритм, адже відомо у вірші треба не тільки ритмічно говорити, а й ритмічно мовчати. Якщо цього не відбувається, то віршована форма порушується і вірш перетворюється на прозу. «Поет не додає до прози віршовану мову, він мислить віршами. Зміст і форма вірша так злиті, що найменша зміна форми, навіть одного елемента, обов'язково веде до зміни форми або її спотворення. Проникнути в сутність авторського задуму можливо лише тоді, коли прагнеш оволодіти віршованою формою і розкрити змістовність цієї форми», – зазначила доцент кафедри сценічної мови Київського національного університету кіно, театру і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, заслужена артистка України Зоя Віхарева (Віхарева З., 2005: 24). Важливо, щоб студенти в часі навчання мали можливість виконувати віршовані казки, балади, поеми, лірично-поетичні композиції. Слід зазначити, що неабияк впливає на формування творчої і світоглядної позиції юного митця читання громадянської лірики, і такий розділ обов'язково повинен бути внесений у програму навчального курсу зі «Сценічної мови». Доцільно також практикувати найдавнішу систему віршування – гекзаметр, де ритмічність віршованих рядків створюється чергуванням довгих і коротких складів. Така віршована форма сприяє розвитку голосового діапазону і виробленню необхідної опори дихання. Не можна забувати і про вправи з хорового синхронного читання, які допомагають виробляти почуття ритму.

П'ятий і шостий семестр – праця над сценічним літературним монологом, де розповідь ведеться не від оповідача, що спостерігає за подіями, а від персонажу, який був безпосереднім учасником певних подій, про які оповідає. «Виконавцеві літературного монологу насамперед необхідно органічно засвоїти позицію оповідача, з якої він розглядає нині пам'ятні життєві факти, явища, події, образи людей, вдивляється, вдумується в їхні взаємини, дії, поведінку, вчинки, осмислює і знову переживає минуле» (Черкашин Р., 1989: 133). А це вже відповідає

жанру моновистави, тому після застосування вищенаведеної схеми розбору твору, розпочинається праця над монологом за усіма законами роботи актора над роллю:

- 1) текст і підтекст;
- 2) наскрізна дія;
- 3) дія словесна у поєднанні з фізичною;
- 4) характерність;
- 5) інтонаційне забарвлення;
- 6) застосування елементів костюму, реквізиту, декорацій, світла.

Важливими жанрами у навчальному репертуарі для студента є також новели і оповідання зі світової класичної і сучасної літератури. «Оповідання – структурно складний твір з монологічними і діалогічними епізодами. Розповідний тон задає авторська мова. Печать розповіді лежить і на репліках дійових осіб. Їх монологи та діалоги пропускаються крізь сприймання оповідача» (Черкашин Р., 1989: 161). А оповідач в свою чергу активно спілкується із глядачем, застосовуючи розмаїті виразні засоби. Оповідач тим і цікавий, що залишається самим собою і лише через призму власного світосприйняття висвітлює події, які відбуваються в оповіданні. Він завжди над ситуацією і веде сюжетну лінію водночас спостерігаючи за характерами персонажів і подіями, що відбуваються у розповіді.

Важливо, щоб студенти в часі навчання спробували себе також у лірично-поетичних композиціях і зуміли досягнути не тільки глибину почуттів, а й продемонстрували зовнішню і внутрішню культуру та літературний смак.

Висновки. Дисципліна «Сценічна мова» має на меті оволодіння зовнішньою і внутрішньою техні-

кою, яка допоможе усвідомити характер взаємин: «автор–актор–глядач». Спочатку студенту-актору треба розділити з автором його думки і хвилювання, побачити зображене у творі очима автора, відчутти за текстом живу дійсність, і тільки тоді «чужі» слова стануть власними, художнє слово стає міжіндивідуальним, а мистецькі рефлексії, які викликало слово, викристалізують нову дійсність, ось тоді постане на сцені новий художній образ, що об'єднає глядачів спільним естетичним переживанням. «Глибоке проникнення в мовну тканину твору, чутливість до його стилістичних відтінків, пристрасне бажання розшифрувати, вгадати авторський задум безкінечно збагачують актора, допомагають йому досягнути суть дійової особи, почути мелодію, ритм його мови, уявити мовну манеру в цілому, і ведуть його до створення яскравого, цілісного сценічного образу» (Віхарева З., 2005: 6).

Значимим є те, щоб студенти мали можливість брати в репертуар твори, які їх насправді хвилюють. Твори, багаті емоційними відтінками, розмаїтістю життєвих ситуацій і характерів, гостротою інтриги. У часі такої роботи студенти, застосовуючи набуті мовленнєві навички, всебічно розкриваються, забувають про затиски, комплекси, а це допомагає їм зробити значний поступ у здобутті акторської професії. І вже губиться та межа, де закінчується дисципліна «Сценічна мова» і починається – «Майстерність актора» та навпаки. І приходиться розуміння, що простота, правдивість і природність сценічного існування потребує від артиста поглибленої праці, досконалої сценічної техніки, зрілої майстерності. Отже, безсумнівно, дисципліна «Сценічна мова» є важливою складовою у вихованні актора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віхарева З. Робота над віршем та логічний аналіз тексту. Навчальний посібник. Київ : КДУ театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, 2005. 72 с.
2. Гротовський Є. Театр, ритуал, перформер. Львів, 1999. 186 с.
3. Культура української мови: довідник. За ред. Русанівського В. Київ: Либідь, 1990. 301 с.
4. Лесь Курбас. Про мистецтво виголошення слова. Березіль: із творчої спадщини / Лесь Курбас ; упоряд. та авт. прим. Лабінський М. Київ : Дніпро, 1988. 530 с.
5. Ревуцький Д. Живе слово. Теорія виразного читання для школи. Львів : Вид-во ЛНУ, 2001. 200 с.
6. Черкашин Р. Художнє слово на сцені. Київ : Вища школа, 1989. 327 с.

REFERENCES

1. Vikhareva Z. Robota nad virshem ta lohichniy analiz tekstu. Navchalnyi posibnyk. [Working with Poetry and Logical Text Analysis: A Teaching Guide]. Kyiv : KDU teatru, kino i telebachennia im. I. K. Karpenka-Karoho, 2005. 72 s. [in Ukrainian].
2. Grotovskiy Ye. Teatr, rytual, performer. [Theater, Ritual, Performer]. Lviv, 1999. 186 s. [in Ukrainian].
3. Kultura ukrainiskoi movy: dovidnyk. Za red. Rusanivskoho V. [Ukrainian Language Culture: Handbook]. Kyiv : Lybid, 1990. 301 s. [in Ukrainian].
4. Les Kurbas. Pro mystetstvo vyholoshennia slova. Berzil: iz tvorchoi spadshchyny [On the Art of Oratory. Berehynia: From the Creative Legacy] / Les Kurbas ; uporiad. ta avt. prym. Labinskyi M. Kyiv : Dnipro, 1988. 530 s.
5. Revutskiy D. Zhyve slovo. Teoriia vyraznoho chytannia dlia shkoly. [Living Word: Theory of Expressive Reading for Schools]. Lviv : Vyd-vo LNU, 2001. 200 s. [in Ukrainian].
6. Cherkashyn P. Khudozhnie slovo na stseni [Artistic Word on Stage]. Kyiv : Vyshcha shkola, 1989. 327 s. [in Ukrainian].

УДК 793.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-7>**Роман БЕРЕСТ,***orcid.org/0000-0001-7405-2020*

доктор історичних наук,

професор кафедри режисури та хореографії

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *roman.berest@lnu.edu.ua***Руслан КУНДИС,***orcid.org/0000-0002-6374-4811*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри режисури та хореографії

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *ruslan.kundys@lnu.edu.ua***Олег КУЗИК,***orcid.org/0009-0009-3784-821X*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри режисури та хореографії

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *oleg.kuzyk@lnu.edu.ua*

ВИРАЗ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА У ДАВНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ

Стаття підготовлена, опираючись на конкретні історичні й етнографічні матеріали, відомості дослідників, свідчення місцевого населення про сучасні та минулі традиції населення Гуцульщини в галузі побутування військового хореографічного мистецтва. Наголошено на давньому походженні та особливостях унікальної етнокультурної спадщини гуцулів, яка формувалася у складних природних умовах Карпатського регіону, зазнавала культурних взаємовпливів окремих елементів хореографічної творчості від сусідніх народів, що відбувалося упродовж багатьох віків під дією різних чинників. Особливе місце відведено аналізу стародавніх хореографічних традицій гуцулів, визначенню впливу навколишнього середовища, окресленню особливостей та умов ведення домашнього господарства, різних занять, промислів та формуванню етнічних характеристик. Акцентовано увагу на важливому значенні специфічних умов проживання, давніх релігійних і інших традицій, перебігу історичних подій, явищ, воєн, повстань, виступів та інших чинників у формуванні бойового мистецтва та специфіки його вираження засобами народної хореографії. Звернено увагу на характерні особливості появи та розвитку найдавніших бойових хореографічних композицій гуцулів, як форми мистецького самовиразу. Наголошено на соціальному статусі опришків, їх місці в суспільстві та реальному економічному, релігійному, етнокультурному становищі, результатах багатолітньої перманентної боротьби за справедливість, волю і незалежність.

Одним із найбільш поширених танців у гуцулів був «Аркан», в якому ключову роль надавали досвідченому танцюристу, котрий у свою чергу керував танцювальним процесом. Відтак, важливим інвентарем танцюриста був топірець, який із давніх-давен гуцули вважали магічним знаряддям власної культури. Професійне володіння топірцем гуцули передавали своїм дітям із раннього віку.

Ключові слова: хореографія, танець, хореографічне мистецтво, музика, народні традиції, звичаї, обряди, етнокультурна спадщина.

Roman BEREST,

orcid.org/0000-0001-7405-2020

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Direction and Choreography
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine) roman.berest@lnu.edu.ua*

Ruslan KUNDYS,

orcid.org/0000-0002-6374-4811

*Candidate of Art,
Associate Professor at the Department of Directing and Choreography
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine) ruslan.kundys@lnu.edu.ua*

Oleg KUZYK,

orcid.org/0009-0009-3784-821X

*Candidate of Sciences (Pedagogy),
Associate Professor at the Department of Directing and Choreography
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine) oleg.kuzyk@lnu.edu.ua*

THE EXPRESSION OF MILITARY ART IN ANCIENT CHOREOGRAPHY OF THE HUTSUL REGION

The article is prepared based on specific historical and ethnographic materials, information from researchers, and testimonies of local residents about the contemporary and past traditions of the Hutsul population in the field of military choreographic art. Emphasis is placed on the ancient origin and features of the unique ethnocultural heritage of the Hutsuls, which evolved in the challenging natural conditions of the Carpathian region and underwent cultural influences from neighboring nations' choreographic elements over many centuries due to various factors. A particular focus is given to the analysis of ancient choreographic traditions of the Hutsuls, determining the influence of the surrounding environment, outlining the characteristics and conditions of household management, various occupations, industries on the formation of ethnic characteristics. Special attention is given to the significant role of specific living conditions, ancient religious and other traditions, the course of historical events, phenomena, wars, uprisings, movements, and other factors in shaping martial arts and the specifics of its expression through folk choreography. The article highlights the characteristic features of the emergence and development of the oldest martial choreographic compositions of the Hutsuls as a form of artistic self-expression, the social status of opryshky (rebels), their place in society, and their real economic, religious, and social status. It also explores the results of their long-term and continuous struggle for justice, freedom, and independence.

One of the most common Hutsul dances was «Arkan», in which a key role was given to an experienced dancer, which in turn managed the dance process. Therefore, an important equipment of a dancer was an ax, which Hutsuls have long considered a magical tool of their own culture. The Hutsuls passed on the professional mastery of the ax to their children from an early age.

Key words: *choreography, dance, choreographic art, music, folk traditions, customs, rituals, ethnocultural heritage.*

Постановка проблеми. Сучасна Гуцульщина має цікаву, багатогранну й унікальну етнокультурну історію, самобутні народні звичаї, обряди, традиції, які формувалися упродовж багатьох віків під дією різних чинників. Географічно Гуцульщина знаходиться на крайній західній окраїні нашої держави і займає південно-східну частину Чернівецької області, південні гірські райони Івано-Франківщини та південно-східну частину Закарпаття. Писемні вітчизняні та зарубіжні відомості про минуле Гуцульщини доволі фрагментарні, хоча гуцули є унікальною етнічною групою України з самобутніми традиціями, звичаями, обрядами, історією та культурою.

Гуцули з давніх пір були вільним народом. Їх історія переплітається з діяльністю багатьох талановитих письменників, поетів, драматургів, митців, народних месників, ватажків повстань. Яскравим символом Гуцульщини став Олекса Довбуш, який у XVIII столітті очолив визвольну боротьбу карпатських опришків проти національного, соціального, релігійного гніту чужинців. Саме народна героїка у історико-культурній спадщині гуцулів отримала своє конкретне вираження. Одним з них стало бойове танцювальне мистецтво, яке було важливим елементом формування стійкої позиції захисника сім'ї, родини, знедоленого народу, невтомного борця за волю України. З точки зору

сьогодення, в умовах російської збройної інтервенції питання багатовікової боротьби українського народу проти чужоземних загарбників набуває особливої актуальності та значимості.

Аналіз досліджень. Перші наукові дослідження різних сторін етнографії гуцулів пов'язані з описовими публікаціями Я. Головацького, І. Вагилевича, Р. Кайдля. Першим опис та характеристику гуцульського танцю зробив ще на початку ХХ століття відомий український етнограф В. Шухевич в багатотомному виданні «Гуцульщина» (Шухевич, 1908). З числа праць міжвоєнного періоду помітно виділяється монографія українського дослідника Р. Гарасимчука «Танці Гуцульщини», яка була видана польською мовою (Harasymczuk, 1939). Зростання наукового інтересу до хореографічного мистецтва мешканців гуцульського краю відзначається аж після Другої світової війни. Однак публікації мають загальний історико-етнографічний характер. Своєрідним винятком є монографія В. Авраменка, присвячена українській музиці і танцям, особливостям національного одягу (Авраменко, 1947), а також історико-етнографічна праця В. Грабовецького, приурочена історії довготривалої боротьби карпатських опришків (Грабовецький, 1966). Окремим етапом у процесі вивчення особливостей хореографії Гуцульщини став кінець ХХ – початок ХХІ ст., коли під впливом проголошеної національної незалежності розпочалося детальне вивчення історико-культурної спадщини українського народу, висвітлення діяльності багатьох талановитих осіб, відомості про яких в умовах тоталітаризму представники влади приховували та знищували. До числа найновіших праць варто віднести роботу Д. Демків, присвячену внеску Я. Чуперчука у хореографію Гуцульщини (Демків, 2001), оригінальну статтю Н. Марусик про становлення та розвиток різних форм гуцульського автентичного танцю, монографію Є. Луціва, приурочену бойовому мистецтву гуцулів (Луців, 2014). Дослідження стилістики виконання танців подали у своїй статті Я. Сапего і Р. Берест (Сапего, 2023). Новаторським методичним підходом та оригінальністю відзначається спільна стаття Р. Кундиса і Х. Бандури, у якій піднімається проблематика передачі дійсності через умовність хореографічного мистецтва (Кундис & Бандура, 2023).

Метою дослідження є висвітлення характерних особливостей військового мистецтва гуцулів у їхніх хореографічних композиціях, виокремлення чинників, які сприяли формуванню та розвитку бойових танців, а також виділення захисних елементів на традиційному та святковому одязі цивільного населення тощо.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування та розвитку бойового хореографічного мистецтва у гуцулів ще й досі залишається маловідомою у вітчизняній та зарубіжній науці. Історичні відомості свідчать, що Гуцульщина упродовж багатьох віків перебувала у складі різних держав, які наклали відбитки на особливості повсякденного існування, формування та розвитку культури, виробничої діяльності, ментальності, традицій, звичаїв, обрядів та інших сторін суспільного буття. Так, від часів Давньої Русі до 1770 року гуцульські землі спочатку були захоплені турками і опинилися в складі Османської імперії, від якої вони потрапили до Молдовського князівства. Згодом новим володарем гуцульського краю стала Річ Посполита, у якій землі Гуцульщини незадовго перебрало Угорське королівство. У 1770 році його поглинула Австрія (з 1867 р. – Австро-Угорщина). У її складі гуцули перебували аж до закінчення Першої світової війни. Надія на національну незалежність згасла після поразки Української Народної Республіки у громадянській війні. Тоді землі Гуцульщини, аж до початку Другої світової війни, прихватили Румунія, Польща та Чехія (Арсенич, 1987: 42–58).

Складна етнокультурна історія гуцулів знайшла своє яскраве відображення в давньому хореографічному мистецтві, яке упродовж багатьох віків з покоління у покоління передавалося в народній традиції. Гуцульські танці також мають різні стилі виконання (Плахотнюк, 2021: 4–8). Серед них помітно виділяються танцювальні композиції з елементами бойового мистецтва.

Чимало сучасних авторів намагається асоціювати їх з козацькими танцями. Іноді навіть наводять уточнення «козацькі гуцульські танці». Зауважимо, що це твердження не відповідає дійсності, адже в Карпатському регіоні в часи потужних народних повстань ХVІІІ–ХІХ ст. існували загони опришків, а не козаків. Значення терміну «козак», що переводять як «вільний», «самотній», не відповідає значенню терміну «опришок», який трактують, як той, що не погоджується, опирається і чинить опір.

Крім цього, існують відмінності між козаками і опришками в одязі, озброєнні, тактиці боротьби, побуті, традиціях, звичаях, обрядах та ін. Тому немає сумніву, що творцями хореографічного бойового мистецтва на Гуцульщині виступали не козаки, а опришки. Опришки – це не просто вчорашні селяни, а, перш за все, народні повстанці, які появилися як специфічна соціальна форма протесту у зв'язку з посиленням кріпацького гніту. Вперше опришки згадуються в архівних документах кінця ХV ст. (Грабовецький, 1966: 66–79).

Результати досліджень свідчать, що опришки діяли в Карпатах, на Прикарпатті і Закарпатті. Шукаючи захисту від чужинської сваволі, розорені та покривджені селяни, а також збіднілі міщани втікали в гори, поповнюючи загони повстанців. Гори ставали новою домівкою, де нові поселенці облаштовували свій буденний і святковий побут.

Опришки мали вогнепальну, а також різну ріжучу, рубаючу та колючу зброю, але символом їхньої бойової звитяги були бартки (топірці), на яких вони складали урочисту посвяту у легіні, присягали, вступаючи в загони повстанців. Бартка залишалася вірним і надійним супутником гуцула у будь-якій ситуації усе його свідоме життя.

Особливе захисне значення у гуцулів мали одяг (кептар, портенці, гачі, гугля та ін.), головні убори (крисаня, шепка, кучма, клепаня і ін.), взуття (постоли, капчори), які поступово стали необхідними етнокультурними атрибутами у виконанні танців (Луців, 2014: 50–54).

Військові танці у гуцулів могли виконувати місію бойових вправ. Проте деякі рухи, які в гуцульській хореографічній культурі є домінуючими і також мають поширення в танцювальних композиціях інших регіонів України та зарубіжжя (Берест, 2022: 165–175).

Багато дослідників до числа найдавніших бойових гуцульських танців відносять чоловічий танець «Гайдук». Він належить до групи ритуальних хореографічних творів, що були відображенням боротьби з умовним ворогом. Його поява в Карпатському регіоні є пов'язана з боротьбою поневолених народів проти турецького ярма.

У XV–XIX ст. на землях південних слов'ян гайдуків асоціювали з повстанцями. Гайдуцький рух, перш за все, творили селяни та представники інших збіднілих верств. Гайдуки були не простими повстанцями. Серед них знаходилося багато талановитих й освічених осіб. Вони воювали переважно у гірсько-лісистій місцевості, тому дотримувалися певних вимог носіння одягу. Зокрема, наявність у гайдуків мотузки, яку одягали на кшталт краватки, пов'язана із необхідністю часто залазити на дерева. Щоб рукави одягу не протерлись і довше слугували, то на них нашивали смужки з шкіри. Гайдук повинен був мужньо переносити негоду, приниження, знущання, голод тощо. За звичаєм гайдук не мав права уникати смерті, рятуючись втечею з місця битви, а мав гідно померти від кулі чи шаблі ворога. Поховання гайдуків здійснювали без рядна чи домовини, просто у земляній ямі. Гайдуки усе здобуте клали на вівтар перемоги, тому багатства та маєтків у них не було.

Танець «Гайдук» на Гуцульщині мав трифігурну колово будову. Першою і третьою фігурою виступає «тропіт», а середньою – «гайдук». Детально процес виконання «тропоту» описав В. Шухевич: «Тропата ідуть в той спосіб, що парубок ударяє три рази одною ногою об землю, потім другою так само, при чім посуває ся легко в бік або на перед» (Шухевич, 1908: 39).

В такому колово варіанті відомий знавець етнографії гуцулів Роман Гарасимчук спостерігав виконання «Гайдука» в селах Кути, Жаб'є-Іллівка, Жаб'є-Слупейка. Однак, в Барвінковому і Білоберізці даний танець вирізнявся застосуванням способу з'єднання рук виконавців «в гребінець», який був запозичений на Буковині.

Танець «Гайдук», зазвичай, виконували без традиційних імпровізованих усних приповідок, які були характерними для танців родинно-побутового чи календарно-обрядового циклів. Але у виконанні його різновидів зафіксовано вигуківі команди «Гайдук раз», «Гайдук два», «Гайдук три», що означало виконання танцювального кроку відповідну кількість разів. В. Шухевич зауважив, що танець виконують двома способами: «а) парубок підносить одну ногу високо до гори і так викрутит ся у воздуху, присяде до землі, піднесе ся і тупне ногою, б) парубок то присідає, то піднімає ся» (Шухевич, 1908: 90). Поступово танець втрачав окремі свої елементи.

На початку XX ст. в селі Голови у цьому танці залишився тільки один структурний компонент – присідання. Його виконували до 15 разів, одночасно рухаючись по колу спочатку вправо (за ходом сонця), а потім – у зворотний бік. У процесі виконання танцю чоловіки приспівували:

*«Ой, я пиду данцувати гайдука веречі,
Сорочічка рантухова відей подерет сі»* (Шухевич, 1908: 90).

Підтвердження того, що основним елементом в танці «Гайдук» було присідання є давня народна співанка з с. Розтоки:

*«Не вір, хлопче, гайдукови,
Бо ти гайдук скорчит ноги,
Я гайдука не бою сі,
Я з гайдуком побору сі»* (Шухевич, 1908: 93).

Тривалість танцювальних кроків, які входять до композиції «Гайдук», мають один такт, а виконання кроку «Сідати гайдука» займає аж чотири такти. Доволі детально перебіг виконання даного танцю подав Василь Авраменко в описі танців «Вільний гуцул» та «Аркан коломиїський» (Авраменко, 1947: 50, 53–54).

Цікавими є результати хореографічного вивчення композиції «присядка-гайдук», які

виконав Є. Зайцев (Зайцев, 1976: 81). Детальні свідчення хореографічних запозичень «гайдука» поміщено у праці Я. Чуперчука (Чуперчук, 1972: 35). Нетрадиційні методи дослідження народного хореографічного мистецтва України подав А. Гуменюк (Гуменюк, 1968: 22–23).

Відомий дослідник народної хореографії Кім Василенко зауважив, що присядка «гайдук» на українських землях найчастіше зустрічається у гуцульських та бойківських танцях на Прикарпатті, в Карпатах та на Закарпатті. У хореографічному репертуарі центральних, південних та східних областей України вона майже невідома (Василенко, 1981: 56). У той же час присядка «гайдук» має місце у румунському танці «Калушарул», молдовському «Чабанаші», болгарському «Гайдук», словацькому «Гайдух» та багатьох танцях польських гуралів, які заселяють польську частину Карпатських гір.

Помітне поширення серед чоловічих гуцульських танців отримав танець «Аркан». Його не просто на Гуцульщині ще називають бойовим танцем опришків. За народними переказами цей танець слугував народним месникам символічною церемонією в процесі відбору та урочистої публічної посвяти 20-ти літніх юнаків в легіні. Лише після успішної участі у танці «Аркан» молодий легінь міг брати участь у інших танцях для дорослих. Він отримував право носити власну бартку (топірець), при потребі одягати кептар (коротка хутряна безрукавка), постолі, брати з собою тобівку (невелика сумка), підперезуватися чересом (широкий шкіряний пояс), тобто ставав потенційним опришком.

Найчастіше «Аркан» танцювали сильні та спритні чоловіки середнього віку або зріла молодь. У різних населених пунктах, як свідчить Р. Гарасимчук, танець називали по-різному («аркан», «арган», «орган», «оркан і ін.») (Нарasymczuk, 1939: 206). Подібно до запорозького гопака «Аркан» мав елементи бойового та войовничого характеру. Своїм виконанням він підкреслював мужність, стійкість, наполегливість, сміливість, завзятість, хоробрість і волелюбність гуцульського народу (Нарasymczuk, 1939: 207).

В танці «Аркан» основними хореографічними кроками є танцювальні кроки «гайдук», «тропот», «голубці щібати» і ін. Їх пов'язує в танці головний танцювальний крок «Аркана». Періодично танець супроводжувався різними типами притупувань, які виконували за командами «раз прибий», «ще такий», «ще поправ», «май розправ» та ін.

Притупування мало символічне бойове значення для гуцулів, але в кожного народу воно різне. Зокрема, притупування по землі в чолові-

чому румунському танці «Калушарул» найчастіше виконували навколо засіяного поля. Магічною метою виконання даної хореографічної акції було символіко-магічне сприяння здоровій вегетації рослин. Це свідчило про побутування у танцювальній традиції румунів релігійних обрядово-космогонічних уявлень.

Провідну роль в танці «Аркан» у гуцулів відігравав найдосвідченіший танцюрист, який керував перебігом танцю. З одного боку це мобілізувало і організовувало танцювальний колектив, а з іншого – сприяло певному відходу від стандарту виконання танцю та появи нових танцювальних елементів. Тому не випадково в одних населених пунктах основою хореографічної композиції виступав ряд, а в іншому – півколо або коло. На початку ХХ ст. півколова конструкція «Аркана» поступово змінилася на колову, де танцюристи тримаються не за плечі, а за руки.

Як зазначав Р. Гарасимчук, півколове виконання «Аркана» було характерним для старих гуцулів у селах Гринява, Жаб'є-Ільці. Однак, з плином часу під впливом поширення модерну його поступово витіснило колове виконання. Таким чином, якщо в найдавніших гуцульських танцях коло поступово нівелювалося, переходячи в розімкнуте півколо, ряд, то в танці «Аркан» спостерігалось протилежне явище, у якому еволюція йшла від ряду і півкола до замкнутого кола.

За спостереженнями Р. Гарасимчука, на Гуцульщині в с. Яблунів у цьому танці окрім чоловіків брали участь і жінки. Оскільки танець «Аркан» був популярним майже на усіх західноукраїнських землях, то мішане його виконання простежується на Буковині, Бойківщині та Закарпатті (Нарasymczuk, 1939: 222).

Важливим атрибутом танцюриста під час виконання «Аркана» був топірець, який з давніх пір гуцули вважали магічним компонентом їхньої духовної та матеріальної культури. Професійне володіння зряддям гуцули закладали своїм дітям ще з дитинства. Цікавими є дії топірцем під час виконання різних господарських чи лісових робіт, походів у гори, захисті від нападу дикого звіра і, навіть, участі у бойових танцях тощо (Луців, 2014: 44–46). Окремі гуцули й досі надають топірцям чудодійну охороно-магічну силу.

Висновок. Отже, наукові дослідження показали, що давня хореографія Гуцульщини є багатою та різноманітною. Одним із важливих її напрямів стали бойові танці. Вони виникали у різні періоди історії під впливом різних історичних подій та чинників, запозичувалися у сусідніх народів, розвивалися й удосконалювалися

завдяки власним народним звичаям, традиціям та обрядам. Бойове мистецтво гайдуків, опришків, виражене засобами хореографії, стало яскравим виразом та вагомим етнокультурним надбанням в скарбниці національної культурної спадщини українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. Українські національні танки, музика і стрій. Голівуд-Нью-Йорк-Вінніпег-Київ-Львів, 1947. 80 с.
2. Арсенич П. Історико-етнографічне дослідження Гуцульщини. Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1987. 472 с.
3. Берест Р., Плахотнюк А., Берест І. Танцевальні рухи та фігури в давній і сучасній хореографічній культурі населення Гуцульщини. *Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă»*. 2022. С. 165–175. URL: <http://dir.upsc.md:8080/xmlui/123456789/3714>
4. Василенко К. Зародження основ композиції в традиційних хороводах. Київ: ЦБНТ, 1975. Ч. 1. 36 с.
5. Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат. Гуцульські танці. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2008. 609 с.
6. Грабовецький В. Карпатське опришківство. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст. Львів, 1966.
7. Демків Д. Ярослав Чуперчук: феномен Гуцульської хореографії. Коломия: Вік, 2001. 167 с.
8. Зайцев Є. В. Основи народно-сценічного танцю. Київ: Мистецтво, 1976. 286 с.
9. Кундис Р. Ю., Ященко К. А. Розвиток хореографічної наукової думки в контексті мистецьких інтеграцій у становленні новітніх форм хореографії в Україні. III International Scientific and Practical Conference «*Science of post-industrial society: globalization and transformation processes*». NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) and LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria). 2022. July 22. Vol. 17. С. 535–537. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/22.07.2022/4>
10. Кундис Р. Ю., Бандура Х. П. Проблема передачі дійсності через умовність хореографічного мистецтва. III Correspondence International Scientific and Practical Conference «*Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences*». Vinnytsia, Ukraine – Vienna, Austria: NGO «European Scientific Platform», 2022. May 27, С. 691–692. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/view/27.05.2022/749>
11. Марусик Н. Становлення та розвиток форм гуцульського автентичного танцю. *Вісник Прикарпатського університету: Серія мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 19–20. С. 284–288.
12. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-упоряд. М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря]*. Дрогобицьк: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Том 5. С. 4–8. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_5/3.pdf
13. Сапего Я., Берест Р. Стилістичні виконання народної хореографічної культури бойків у весняному-літньому циклі святкування. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-упоряд. М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]*. Дрогобицьк: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 65. Том 2. С. 121–127. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_2/16.pdf
14. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 5. Львів, 1908. 300 с.
15. Narasymczuk R. Tance Huculskie. Lwów, 1939. 304 s.

REFERENCES

1. Avramenko, V. (1947). *Ukrayins'ki natsional'ni tanky, muzyka i striy* [Ukrainian national tanks, music and formation]. Holivud-Nyu-York-Vynnipheh-Kyyiv-L'viv. 80 s. [in Ukrainian].
2. Arsenych, P. (1987). *Istoryko-etnografichne doslidzhennya Hutsul'shchyny* [Historical and ethnographic study of Hutsul region]. Hutsul'shchyna: istoryko-etnografichne doslidzhennya. Kyiv : Naukova dumka. 472 s. [in Ukrainian].
3. Berest, R., Plakhotniuk, A., Berest, Y. (2022). *Tancevalnye dvizheniya i figury v drevnej i sovremennoj horeograficheskoy kulture naseleniya Guculshiny* [Dance movements and figures in the ancient and modern choreographic culture of the population of the Hutsul region]. *Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă»*. Pp. 165–175. URL: <http://dir.upsc.md:8080/xmlui/handle/123456789/3714> [in Ukrainian].
4. Vasylenko, K. (1975). *Zarodzhennya osnov kompozitsiyi v tradytsiynykh khorovodakh* [Origin of the basics of composition in traditional dances]. Kyiv: TSBNT. Ch. 1. 36 s. [in Ukrainian].
5. Harasymchuk, R. (2008). *Narodni tantsi ukrayintsiv Karpat. Hutsul's'ki tantsi* [Folk dances of Ukrainian Carpathians. Hutsul dances]. Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrayiny. 609 s. [in Ukrainian].
6. Hrabovets'kyi, V. (1966). *Karpat-s'ke opryshkivstvo. Antyfeodal'na borot'ba karpat-s'koho opryshkivstva XVI–XIX st.* [Carpathian Opryshkivstvo. The anti-feudal struggle of the Carpathian Opryshkist region of the 16th–19th centuries]. Lviv. [in Ukrainian].
7. Demkiv, D. (2001). *Yaroslav Chuperchuk: fenomen Hutsul's'koyi khoreohrafiyi* [Yaroslav Chuperchuk: the phenomenon of Hutsul choreography]. Kolomyia : Vik. 167 s. [in Ukrainian].
8. Zaytsev, Ye. V. (1976). *Osnovy narodno-stsenichnoho tantsyu* [Basics of folk stage dance]. Kyiv : Mystetstvo. 286 s. [in Ukrainian].
9. Kundyś, R. Yu., Yashchenko K. A. (2022). *Rozvytok khoreografichnoyi naukovoyi dumky v konteksti mystets'kykh intehratsiy u stanovlenni novitnikh form khoreohrafiyi v Ukrayini* [The development of choreographic scientific thought in the

context of artistic integrations in the formation of the newest forms of choreography in Ukraine]. *III International Scientific and Practical Conference «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes»* July 22, 2022. NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) and LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria). Vol. 17. Pp. 535–537. Upl: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/22.07.2022/4> [in Ukrainian].

10. Kundys R. Yu., Bandura Kh. P. (2022). *Problema peredachi diysnosti cherez umovnist' khoreorafichnoho mystetstva* [The problem of conveying reality through the convention of choreographic art]. *III Correspondence International Scientific and Practical Conference «Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences»* Vinnytsia, Ukraine – Vienna, Austria : NGO «European Scientific Platform», 2022. May 27. Pp. 691–692. Upl: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/view/27.05.2022/749> [in Ukrainian].

11. Marusyk, N. (2010). *Stanovlennya ta rozvytok form hutsul's'koho avtentychnoho tantsyu* [Formation and development of Hutsul authentic dance forms]. *Visnyk Prykarpat-s'koho universytetu: seriya mystetstvoznavstvo*. Ivano-Frankiv's'k. Vyp. 19–20. Pp. 284–288. [in Ukrainian].

12. Plakhotnyuk, O. (2021). *Etnosvitohlyad fol'klornoho tantsyu v mystets'komu prostori suchasnosti* [Ethnview of folklore dance in the artistic space of modernity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt's'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* / [red.-uporiad. M. Pantiuk, A. Dushniy, I. Zymomria]. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2021. Vyp. 35. Tom 5. Pp. 4–8. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_5/3.pdf [in Ukrainian].

13. Sapego, Ya., Berest, R. (2023). *Stylistychni vykonannya narodnoyi khoreorafichnoyi kul'tury boykiv u vesnyanomu-litn'omu tsykli svyatkuvan'* [Stylistic performances of folk choreographic culture of fights in the spring-summer cycle of celebrations]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt's'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* / [red.-uporiad. M. Pantiuk, A. Dushniy, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2023. Vyp. 65. Tom 2. Pp. 121–127. Upl: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_2/16.pdf [in Ukrainian].

14. Shukhevych, V (1908). *Hutsul'shchyna* [Hutsulshchyna]. CH. 5. L'viv, 1908. 300 s. [in Ukrainian].

15. Harasymczuk, R. (1939). *Tance Huculskie*. [Tance Huculskie] Lwów. 304 s. [in Poland].

UDC 39:688.721

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-8>

Larysa BUTKO,

orcid.org/0000-0002-8817-3381

*Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) larysabutko@gmail.com*

Svitlana FEDORENKO,

orcid.org/0000-0002-6999-4926

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) svfedor70@gmail.com*

Volodymyr MASLAK,

orcid.org/0000-0002-2898-2400

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) vimaslak2017@gmail.com*

LIALKA-MOTANKA AS AN ARCHETYPICAL CARRIER OF THE UKRAINIAN FOLK TRADITION

During the time of Independence, the lialka-motanka (another name is the knotted doll) acquired a full-fledged revival, affirmation, and national identity, occupying a worthy place alongside such cultural phenomena as Opishnya ceramics or Petrykiv painting.

Today in Ukraine, in the field of folk crafts, the largest percentage falls precisely on the development of the lialka-motanka. It is widely represented on the modern Ukrainian market (ethno festivals, fairs, exhibitions); master classes on winding lialkas are in demand; foreigners are interested in it: by buying it, they thereby popularize this unique type of Ukrainian folk art abroad.

The article analyzes scientific research on the represented issues; the phenomenon of the lialka-motanka is considered through the prism of its iconic nature and special semiotic status inherent to it; the inextricable connection of the symbolism and sign language inherent in the Ukrainian lialka-motanka, with the specifics of the technological process of its manufacture and its construction, the peculiarity of the color scheme and the functions performed by it, is demonstrated.

The purpose of the article is to study the lialka-motanka as an archetypal carrier of Ukrainian folk tradition.

The Ukrainian lialka-motanka defines the identity of our people. Possessing a system of universal symbols (solar symbolism, cross, appropriate color palette, etc.) and performing a number of functions (charm, sacral-magical, etc.), which are reflected in the technological process of its manufacture, it is a means of activating the mechanisms of genetic memory and ethnic self-identification. Being an archetypal bearer of lialka-motanka, the lialka-motanka is one of the important determinants of self-awareness of ethnic identity and an expression of the identity of Ukrainian culture in the modern historical picture of the world; plays an important role in restoring the ethnic self-awareness of Ukrainians and has the potential to contribute to the preservation and understanding of the nation's multi-layered history and cultural values.

Key words: *lialka-motanka, knot doll, cultural archetype, symbol, amulet, ethnic self-identification, national self-consciousness.*

Лариса БУТКО,
 orcid.org/0000-0002-8817-3381
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
 Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
 (Кременчук, Полтавська область, Україна) larysabutko@gmail.com

Світлана ФЕДОРЕНКО,
 orcid.org/0000-0002-6999-4926
 кандидат історичних наук, доцент,
 доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
 Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
 (Кременчук, Полтавська область, Україна) svfedor70@gmail.com

Володимир МАСЛАК,
 orcid.org/0000-0002-2898-2400
 доктор історичних наук, професор,
 професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
 Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
 (Кременчук, Полтавська область, Україна) vimaslak2017@gmail.com

ЛЯЛЬКА-МОТАНКА ЯК АРХЕТИПІЧНИЙ НОСІЙ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ТРАДИЦІЇ

За часів Незалежності лялька-мотанка (інша назва – вузлова лялька) набула повноцінного відродження, ствердження, національної ідентичності, посідаючи гідне місце поряд із такими культурними феноменами як опішнянська кераміка або петриківський розпис.

Сьогодні в Україні у сфері народних ремесел найбільший процент припадає саме на розвиток ляльки-мотанки. Вона широко представлена на сучасному українському ринку (етнофестивалі, ярмарки, виставки); користуються попитом майстер-класи з мотання ляльок; нею цікавляться іноземці: купуючи її, тим самим популяризують цей унікальний вид української народної творчості за кордоном.

У статті здійснено аналіз наукових досліджень із репрезентованої проблематики; розглянуто феномен ляльки-мотанки через призму знакової природи та особливого семіотичного статусу, властивих для неї; продемонстровано нерозривний зв'язок символіки і знакової мови, притаманних українській ляльці-мотанки, із специфічною технологічною процесу її виготовлення та її конструкції, особливістю кольорової гами та виконуваних нею функцій.

Метою статті є дослідження лялька-мотанки як архетипічного носія української народної традиції.

Українська лялька-мотанка визначає самобутність нашого народу. Володіючи системою універсальних символів (солярна символіка, хрест, відповідна кольорова палітра та ін.) та виконуючи цілий ряд функцій (оберегову, сакральну-магічну тощо), які відбиваються в технологічному процесі її виготовленні, виступає засобом активізації механізмів генетичної пам'яті та етнічної самоідентифікації. Виступаючи архетипічним носієм народної традиції, лялька-мотанка є однією з важливих детермінант самоусвідомлення етнічної ідентичності та виразником самобутності української культури в сучасній історичній картині світу; відіграє важливу роль у відновленні етнічної самосвідомості українців і має потенціал сприяти збереженню та розумінню багатонашарової історії та культурних цінностей нації.

Ключові слова: лялька-мотанка, вузлова лялька, культурний архетип, символ, оберег, етнічна самоідентифікація, національна самосвідомість.

Problem statement. After Ukraine gained independence, the need to realize national identity became a priority task for Ukrainians. In the process of forming national self-awareness, an effective tool is the appeal to cultural and historical experience that has withstood the test of time, in particular, to the sacred archetypal foundations of national culture – a complex of key archaic archetypes (Binbin, Kravchenko, Matvieieva, 2022), which constitute the foundation of historical memory of Ukrainians.

Cultural archetypes, presented through symbolic images, determine the ethnic identity of our people (Mishchenko, 2014). Among them is the lialka-motanka, which today is the result of a transformation from an ordinary game element into a popular Ukrainian charm, archetype, symbol of the Great Mother, Berehynia, etc.

The lialka-motanka transports a modern person into a sacred space. Having a system of universal symbols, the lialka-motanka has an accessible sym-

bolic language, which has not lost its meaning in the modern ethnic tradition of the Ukrainian people. These factors contribute to the awakening of associative thinking in modern man, the activation of genetic memory mechanisms, causing a feeling of deep correlation between personal and collective experience. Due to its symbolic nature and special semiotic status, the lialka-motanka acts as a symbolic system and an archetypal carrier not only of the peculiarities of the Ukrainian folk tradition, but also as an exponent and translator of the traditional world view.

The lialka-motanka is our Ukrainian ethnocode, which is preserved in the treasury of customs and national memory, just like vyshyvanka, rushnyks, pysanka, Petrykiv painting, Opishnya ceramics, folklore, pottery, weaving, and carpet making are the intangible cultural heritage of our people.

Ukrainian lialka-motanka in the modern socio-cultural space, concentrating the ethno-cultural spiritual experience as vividly and fully as possible, acts not only as a carrier of important knowledge and life-affirming information, which are so often lacking in our present, but also of cultural archetypes formed by the thousand-year history of the Ukrainian people. Due to its anthropomorphism, the lialka-motanka has a powerful influence on the modern person on the psychological and emotional levels, activating the mechanisms of ethnic self-identification.

Literature review. The first thorough explorations of the lialka-motanka in Ukraine are associated with the name of the historian and ethnographer, the Subotiv priest Mark Hrushevskyyi (a relative of the historian M. Hrushevskyyi) (Kucherenko, 2016), who began his research in the 90s of the 19th century (Hrushevskyyi, 1907). The results of his work were reflected in the article “All kinds of children's toys and games. Collected in Chygyrin region of Kyiv province, Mr. G.”, published in the journal “Kievskaya starina” (1904) (Hrushevskyyi, 1904: 85) and the article “The child in the customs and beliefs of the Ukrainian people” – in the notes of the National Academy of Sciences in Lviv (1906) (Hrushevskyyi, 2006), where the author was the first among Ukrainian researchers to describe the technology of making a lialka-motanka, mentioning the specifics of its construction (it is called knotted). All the material presented by the author in the publications was collected on the territory of the town of Subotov and neighboring slobids, therefore the dolls-finds described in them are called Subotov lialkas (Sklyarenko, 2016). This unique collection of lialka-motankas, each of which is imbued with the author's individuality (Stakhurska-Kozoryz, 2021: 73), is currently kept in the Mykhailo Hrushevskyyi Museum in Kyiv.

Scientifically based ethnographic explorations in the realm of folk toys and lialka-motankas by the Ukrainian scientist K. I. Mateiko deserve attention. In 1939, she published two articles: “Lialka-motanka in the Light of Centuries” and “Lialka-Symbol” (Mateiko, 1939), and also prepared for publication the album “People's Toys of the Western Regions of the Ukrainian SSR” (Mateiko, 2011), which at that time (from understandable reasons) was never issued.

Gradually, the interest in the subject of the lialka-motanka, which first arose among ethnographers, spread to art historians. A significant contribution in this area was made by the spouses L. S. Orlova and O. S. Nayden. Working in tandem and helping each other, they managed to build a complete system of research on this topic. L. S. Orlova, as a professional artist, made sketches and reconstructions of lialkas, described their structure; could decompose the lialka into separate elements. O. S. Nayden, as the most famous modern researcher of lialkas in Ukraine, in his writings considers the Ukrainian folk toy as a cultural phenomenon and a type of decorative and applied art, elucidates its origins, outlines the principles of artistic expression, defines narrowly local and general ethnic features (Nayden, 1999; 2016). The couple, having spent a lot of time on expeditions, collected an interesting collection of authentic lialkas samples, which is now exhibited in the Toy Museum in Kyiv.

After the publication of several books devoted to the folk lialka, the scientist continues to insist on the use of the term “vuzlova lialka”, arguing that the definition of “lialka-motanka” put into circulation by one of the modern artists is an incorrect translation of the Russian term “vuzlova lialka” (Stakhurska, 2017: 487). It is worth noting that today the name “lialka-motanka” is widely used not only in the scientific research of Ukrainian scientists, but also in everyday life.

A number of modern Ukrainian researchers continue to study the problems of the knot doll: its origin, semantics, main features (L. Gerus (1995), L. Orel (1991), T. Pirus (2010), O. S. Sklyarenko (2008; 2013) etc. Among recent scientific publications, it is worth noting the article by S. O. Sobolevska, in which the author, analyzing the features of the traditional and modern knotted doll, considers it as a phenomenon that represents the collective memory of the Ukrainian people. The article examines in detail the role of this artifact in the context of national identity formation (Sobolevska, 2022).

Another modern researcher, A. V. Stahurska-Kozoryz, aims to explain the phenomenon of the Ukrainian lialka-motanka. In her article, the author seeks to prove that what is unique in Ukrainian culture is not

the lialka-motanka itself, but the attitude towards it and its presentation by Ukrainians. In addition, she seeks to demonstrate that motanka, as a component of Ukrainian cultural heritage, is a part of world memory (Stakhurska-Kozoryz, 2021).

In the context of the presented research with the aim of deeper disclosure of the essence of the ethnic identity of the Ukrainian people and the problem of ethnic self-identification, it is worth mentioning scientific studies in which the authors offer for discussion modern views on the nature of archetypes as the basis of human existence (Doina, Calin, Tomuletiu, & Anisoara, 2011) or indirectly touch on this problem in the context of the study of the phenomenon of the lialka-motanka (Stahurska-Kozoryz, 2021), focus on the analysis of the peculiarities of Ukrainian national archetypes (Mishchenko, 2014), study the main archetypes of the Ukrainian mentality (Shekhovtsova-Burianova, 2021), model proto-cultural fields archetypal and mythological memory of Ukrainians (Binbin, Kravchenko, & Matvieieva, 2022).

Therefore, the actualization of the issue of restoration of destroyed forms of life, historical memory and traditions, dignity and ethnic self-awareness in the modern world, the growing interest in the Ukrainian lialka-motanka as a cultural phenomenon that ensures a hereditary connection between generations, concentrates social and cultural the experience of the people and its identity, as well as the lack of a thorough analysis of the lialka-motanka as an archetypal carrier of the Ukrainian folk tradition, determined the relevance of the research presented.

The article aims is a study of the lialka-motanka as an archetypal carrier of the Ukrainian folk tradition.

Discussion. Ukrainian lialka-motanka have their origin in Trypil culture, where the figure of a woman occupied a special place, she was treated with respect and attention, as evidenced by numerous images of women, statues, figures (lialka-motanka, 2022). A particularly significant object of the Trypillia cult was the Velyka Bohynia Matir, who was honored not only as a helper of women and giver of the harvest, but also as a cosmic entity, the progenitor of the universe. In her image, the symbolism of the foremother, berehynia of the family, life, belief in happiness and goodness, as well as protection from evil spirits and forces is encoded. The image of Mokosh, the Slavic goddess of fertility, motherhood and economy, was also an expression of the indicated set of symbols. The "mother" archetype is one of the core symbols of Ukrainian national identity and reflects the matriarchal mentality of the Ukrainian people (Binbin, Kravchenko, & Matvieieva, 2022). It is likely

that these specified factors, reflected in the proto-history of the Ukrainian ethnic group, contributed to the predominance of female images in the creation of lialka-motankas.

According to the researchers' conclusions, the lialka-motankas has long been considered a powerful sacred amulet, which contained a piece of the soul of its owner's mother or grandmother. M. Hrushevsky expressed himself as follows: "Only girls play with lialka-motankas. It happens that even a big girl cannot be separated from the lialka-motankas: she gets married and carries her lialka-motankas in the chest, so they will love their good" (Hrushevskyi, 2006).

Ukrainians believed that the spirit of the family was present in the lialka-motanka, which protected the members of their family from all kinds of troubles and passed on age-old wisdom and knowledge to future generations. For quite a long time, and even to this day, in some regions of the country, there is a custom of giving a lialka-motanka to a daughter for a wedding. Such a wedding lialka-motanka becomes a symbolic talisman for the newly created family and their home. The newlyweds kept the lialka-motanka presented for the wedding throughout their lives.

Oberihis (they were still according to the classification ritual, gambling) amulets were created with a specific purpose: ensuring pregnancy and health, attracting well-being and wealth, preserving harmony, achieving success and happiness. Healing herbs or even coins were placed inside such lialka-motanka, which symbolized their magical power and useful properties (Sobolevska, 2022).

So, the lialka-motanka, like a charm, is saturated with a number of symbols, and giving it magical properties required strict observance of a number of technological rules and rituals during its manufacture.

The technological process of creating a lialka-motanka in an archaic way, which includes such operations as tying, twisting, folding, etc. (without the help of a needle), exhibits a universal interaction between the structure of the human body being created and the idea of the structure of the universe. In this sense, an authentic lialka-motanka, being a kind of reflection to a certain extent of the features of the cosmic scheme, becomes a model of the world, a "microcosm".

The construction of a traditional lialka-motanka involved the presence of a base that was pulled with a thread along the line of the head and abdomen, forming a diagram (or model) of a three-part and triune world: heavenly, earthly and underground, where the head represented the sky, the belly represented the earthly world, or life itself, and the lower part of the body is the underworld.

The cross-shaped construction of the lialka-motanka in scientific analysis reveals another interesting characteristic – it serves as a reference point for understanding the four main directions of the world. At the same time, the lialka-motanka leaves us the concepts of “top-bottom” and “left-right”, expanding the figurative and symbolic aspect of space in the vertical dimension. Thanks to this, it acts as a point in spatial coordinates and is able to perform an important function in the organization of spatial concepts. Thus, the lialka-motanka symbolized the sacred number “seven” – a symbol of family, collective, and kind.

Based on a design involving the twisting of a scrap of fabric with a well-defined spiral at the end, the lialka-motanka was interpreted in ancient times as a symbol of the continuous passage of time and a reflection of the interaction of the Macrocosm and the Microcosm. An important aspect of the design is the twisted swarga at the base of the head, which is a defining motif on the pottery of the Tryplian culture, and which symbolizes the movement and development of the universe. The very term "development" includes the idea of a coil, where the process of development is associated with the unfolding of coils. In fact, the process of winding a doll resembles a spiral movement, similar to the rotation of energy vortices in the universe.

Vertical twisting conveyed the outline of the torso, while horizontal twisting conveyed the outline of the arms. Today, in most cases, this symbol is associated with Christianity, but in fact its roots have more ancient origins. The cross in the life of our ancestors symbolized the world axis. Therefore, in this case, the cross is a prototype of the World Tree, which was later reflected in Slavic embroidery.

The symbolism of the cross could also be present in the design of the face of the lialka-motanka. In Ukraine, a lialka-motanka with a cross on its face has become widespread, but there are also faceless lialka-motankas, that is, without a cross.

The lialka-motanka with a “clean” face symbolized the purity of thoughts and spirituality of the owners. In the process of creating such a lialka-motanka, they said: “Light head, clean, filled with goodness and love”. The Slavs never painted or embroidered the eyes, mouth and nose of their beregins, so that evil spirits would not inhabit them and evil thoughts would not be transferred.

The faceless lialka-motanka developed imagination, you could guess what kind of character she was. The faceless lialka-motanka symbolized her stay outside the spatio-temporal context, she never lost her talismanic function, her facial features could always be invented depending on the imagination and the situation.

Applying the symbol of the cross on the doll's face was done in order to prevent an evil spirit from taking over. Such lialka-motanka performed mainly a sacred function. A sacred creature with a cross instead of a face symbolizes the harmony of vertical (spirituality) and horizontal (earthly human development), that is, it helps to harmonize space (Naiden, 1996).

The solar cross was traditionally used in Ukrainian culture. Solar symbolism is the symbolism of the Sun, it is associated with obtaining both material and spiritual benefits. Solar symbols had a great mystery. One of the meanings of solar symbols is help in discovering the universe.

A deep meaning was invested not only in the design or the process of making a lialka-motanka, but also the material from which it was twisted.

The fabric base of the motanka symbolizes the spirit and wisdom of the ancestors. To make a motanka-oberih, pieces of worn clothes were taken, as well as “lucky” ones, those worn during happy periods of life without troubles, diseases or poverty (Lialka-motanka, 2022). In order for the finished lialka-motanka to have a beautiful and more expressive appearance, in ancient times, pieces of fabric were dyed and painted with natural dyes.

Color, one of the most important factors in human perception and description of the world, is undoubtedly highlighted by scientists as a modeling element of the folk language picture of the world. He has an important role in the public consciousness. Important sociocultural information accumulated by the ethnic group is associated with it. Being one of the oldest categories of knowledge of the world (at the same level as the categories of space, time, movement), colors have acquired a symbolic meaning.

The color picture of the world of the Ukrainian lialka-motanka is conservative. The most widespread are the oppositions “white – black”, “red – white”, thus, the popular picture of the world is based on the color triad white – black – red. White color is one of the main colors in the culture of the Ukrainian people, it is extremely symbolic in the people's consciousness, it is most vividly perceived when contrasted with black and red. The white color was implemented in transitional rites, which traditionally include birth, reaching social maturity, marriage, parenthood, raising social status, professional specialization, and death. White color was usually the base of the lialka-motanka: her face, shirt and sometimes an apron.

Red color – guaranteed protection from diseases and evil spirits, white – meant the divine heavens, purity and harmony; protected from evil forces, helped to protect against cursing (Sobolevska, 2022). The red color dominated the clothes of lialka-motanka, espe-

cially with the actualization of the amulet purpose of the lialka-motanka.

The process of making a lialka-motanka was directly accompanied by a whole series of ritual actions. Each piece of fabric, thread or bead had its own special meaning. Lialka-motankas were usually made by a woman, because it was she who was considered the keeper of traditions in the family. Production took place in compliance with unwritten rules, with mandatory belief in the magical power of the doll and positive thoughts; the lunar calendar was used: on the full moon, the lialka-motanka was wrapped for the purpose of protection; on the descending one – from illnesses and failures; in the growth phase – to achieve a good result in any business. The winding process was carried out only clockwise.

According to traditional beliefs, it was believed that the lialka-motanka must be made in one day, the work could not be postponed until tomorrow, because the doll can lose its oberih properties, moreover, it can acquire negative power. In addition, it must be done only during the day or in the evening, in no case

at night, when, according to the beliefs of our ancestors, the evil spirits became active. Lialka-motanka was made on “men's” days, on Wednesday and Friday (“women's” days) it was not possible to do needlework at all, let alone make oberih; Friday and Sunday were believed to belong to the goddess Mokosh.

Conclusions. The study of the features of the universal symbolism and sign language characteristic of the Ukrainian lialka-motanka, the specifics of the technological process of its manufacture and its construction, the features of the color scheme and the functions performed by it, allows us to affirm the phenomenon of this folk lialka-motanka. The Ukrainian lialka-motanka, acting as an archetypal bearer of folk tradition, is one of the important determinants of self-awareness of ethnic identity and an expression of the identity of Ukrainian culture in the modern historical picture of the world. It plays an important role in restoring the ethnic self-awareness of Ukrainians and has the potential to contribute to the preservation and understanding of the nation's multi-layered history and cultural values.

BIBLIOGRAPHY

1. Герус Л. Українська народна іграшка: історія розвитку та сучасні проблеми. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*. Т. ССXXX. Праці секції етнографії та фольклористики. Львів. 1995. С. 176–189.
2. Грушевський М. Г. Дитячі забавки та гри усякі. Зібрані по Чигиринщині Київської губернії Мр. Г. *Киевская старина*. 1904. № 7–9. С. 51–105.
3. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / упорядк. та післямова Я. Левчук, с. 216–231.; М. Кучеренко (Життепис М. Ф. Грушевського), с. 232–246. Київ : Либідь. 2006. 250 с.
4. Грушевський М. С. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полуденної Київщини. Зібрав Мр. Г. Обробив др. З. Кузеля *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів : З друкарні Наукового товариства імені Шевченка. 1907. Т. 9. 143 с.
5. Кучеренко М. Науковець і громадянин. *Постать Марка Грушевського на зламі епох: історико-культурологічні візії* : зб. наук. пр. / І. Б. Гирич та ін. Київ : Інститут культурології НАМ України. 2016. С. 12–72.
6. Лялька-мотанка – історичні витоки оберега. URL: <https://etnoxata.com.ua/statii/traditsiji/kukla-motanka-istoki-oberega/>. (дата звернення: 09.09.2023).
7. Матейко К. Лялька у світлі століть. *Життя і знання*. Львів : Вид-во Просвіти, 1939. Ч. 144.
8. Матейко К. Народні іграшки західних областей УРСР. *Народознавчі зошити*. 2011. №4 (100). С. 618–623.
9. Міщенко М. М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філософія. Філософські перипетії. 2014. № 51. С. 90–94.
10. Найден О. Народні ляльки Середньої Наддніпрянщини (Іконографія, семантика, обрядово-фольклорні аналогії). *Регрес і регенерація в народному мистецтві. Колективне дослідження за матеріалами Третіх Гончарівських читань*. Київ : Музей Івана Гончара : Родовід. 1996. С. 141–150.
11. Найден О. С. Парадокс української ляльки: Українська народна лялька у світлі кроскультурних паралелей та аналогій. Обрядові функції. Конструктивний дизайн. Київ : Видавничий дім «Стилос». 2016. 208 с.
12. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості : історико-етнографічний посібник. Київ : АртЕк. 1999. 256 с.
13. Орел Л. Г. Дитяча народна іграшка на Україні. *Початкова школа*. 1991. № 2. С. 66–68.
14. Пірус Т. П. Подільська народна лялька. Лялька як знак, образ, функція. *Другі Марка Грушевського читання* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. доктора мистецтвознавства О. С. Найдена. Київ, 2010. С. 54–63.
15. Склярєнко О. А. Народна українська лялька як об'єкт наукових досліджень кін. ХІХ – поч. ХХІ століть. *Традиційна культура України ХХІ століття як складова культурної політики : сучасний стан, загрози, перспективи* : зб. наук. пр. за матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. з міжнар. уч., 21 жовтня 2016 р. Київ : У 2-х т., Т. І. / заг. ред. О.А. Буценка та ін. Київ : НАКККіМ. 2016. С. 80–82.
16. Склярєнко О. А. Особливості міфологічного світосприйняття української традиційної народної ляльки. *Культура України* : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. Вип. 44. Х. : ХДАК. 2013. С. 159–167.
17. Склярєнко О. А. Народна лялька в етнокультурному вихованні дітей. *Вісник КНУКіМ* : зб. наук. праць. Серія: Педагогіка. Вип. 18. Київський національний університет культури і мистецтв. Київ : 2008. 93 с. С. 76–82.

18. Соболевська С. О. Вузлова лялька як символ української ідентичності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 4. С. 26–29.
19. Стахурська А. В. Роль і місце ляльки-мотанки в музейних експозиціях України. *Сівєричина в історії України*. 2017. Випуск 10. С. 486–490.
20. Стахурська-Козоріз А. Українська лялька-мотанка та її світові аналоги. *European philosophical and historical discourse*. 2021. Vol. 7. Issue 3. С. 72–80.
21. Binbin S., Kravchenko N., & Matvieieva S. (2022). Archaic archetypes and symbols of the Ukrainian and Russian peoples: to debunk the myth of a single people. *Amazonia Investiga*. Vol. 11 (59). Pp. 184–193. Available: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.1>
22. Doina David, Calin Florea, Tomuletiu Elena-Adriana, & Anisoara Pop. The concept of cultural and traditional archetype. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2011. № 15 Pp. 1493–1496. Available: https://www.academia.edu/11019751/The_concept_of_cultural_and_traditional_archetype
23. Shekhovtsova-Burianova V. Archetype as the foundation of the ukrainians' worldview. *European philosophical and historical discourse*. 2021. Vol. 7. Issue 3. Pp. 81–84. Available: <https://doi.org/10.46340/ephd.2021.7.3.10>

REFERENCES

1. Herus L. (1995) Ukrainiska narodna ihrashka: istoriia rozvytku ta suchasni problemy [Ukrainian folk toy: history of development and contemporary problems]. *Zapysky naukovohto tovarystva imeni T. Shevchenka*. T. CCXXX. Pratsi sektsii etnografii ta folklorystyky. Lviv. Pp. 176–189. [in Ukrainian].
2. Hrushevskiy M. H. (1904) Dytiachi zabavky ta hry usiaki. Zibrani po Chyhyrynshchyni Kyivskoi hubernii Mr. H. [All kinds of children's toys and games. Collected in Chygyrin region of Kyiv province, Mr. G.]. *Kyevskaia staryna*. № 7–9. Pp. 51–105. [in Ukrainian].
3. Hrushevskiy M. (2006) Dytna u zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu [A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people]/ uporiadk. ta pisliamova Ya. Levchuk, p. 216–231.; M. Kucherenko (Zhyttiepys M. F. Hrushevskoho), p. 232–246. Kyiv : Lybid. 250 p. [in Ukrainian].
4. Hrushevskiy M. S. (1907) Dytna v zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho naroda [A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people] Materialy z poludnenoi Kyivshchyny. Zibrav Mr. H. Obrobyv dr. Z. Kuzelia. *Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii*. Lviv : Z drukarni Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. T. 9. 143 p. [in Ukrainian].
5. Kucherenko M. (2016) Naukovets i hromadianyn [Scientist and citizen]. *Postat Marka Hrushevskoho na zlami epokh: istoryko-kulturolohichni vizii* : zb. nauk. pr. / I. B. Hyrych ta in. Kyiv : Instytut kulturolohii NAM Ukrainy. Pp. 12–72. [in Ukrainian].
6. Lialka-motanka – istorychni vytoky obereha [Lialka-motanka – the historical origins of the oberih]. Available: <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/kukla-motanka-istoki-oberega/>. [in Ukrainian].
7. Mateiko K. (1939) Lialka u svitli stolit [A lialka in the light of centuries]. *Zhyttia i znannia*. Lviv : Vyd-vo Prosvity. Ch. 144. [in Ukrainian].
8. Mateiko K. (2011) Narodni ihrashky zakhidnykh oblastei URSR [Folk toys of the western regions of the Ukrainian SSR]. *Narodoznavchi zoshyty*. №4 (100). Pp. 618–623. [in Ukrainian].
9. Mishchenko M. M. (2014) Ukrainski natsionalni arkhetypy: vid kolektyvnoho nesvidomoho do usvidomlenoi natsionalnoi identychnosti (do aktualnosti metodolohii arkhetypichnoho analizu) [Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious to the conscious national identity (to the relevance of the archetypal analysis methodology)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. Serii : Filosofiia. Filosofski perypetii. №51. Pp. 90–94. [in Ukrainian].
10. Naiden O. (1996) Narodni lialky Serednoi Naddniproshchyny (Ikonohafiia, semantyka, obriadovo-folklorni analohii) [Folk lialkas of the Central Dnipro region (Iconography, semantics, ritual and folklore analogies)]. *Rehres i reheneratsiia v narodnomu mystetstvi. Kolektyvne doslidzhennia za materialamy Tretikh Honcharivskykh chytan*. Kyiv : Muzei Ivana Honchara : Rodovid. Pp. 141–150. [in Ukrainian].
11. Naiden O. S. (2016) Paradoks ukrainskoi lialky: Ukrainiska narodna lialka u svitli kroskulturnykh paralelei ta analohii. Obriadovi funksii. Konstruktyvnyi dizain [The Paradox of the Ukrainian lialka: The Ukrainian Folk lialka in the Light of Cross-Cultural Parallels and Analogies. Ritual functions. Structural design]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Stylos». 208 p. [in Ukrainian].
12. Naiden O. S. (1999) Ukrainiska narodna ihrashka: Istorii. Semantyka. Obrazna svoieridnist. Funktsionalni osoblyvosti [Ukrainian folk toy: History. Semantics. Figurative originality. Functional features]. : istoryko-etnografichniy posibnyk. Kyiv : ArtEk. 256 p. [in Ukrainian].
13. Orel L. H. (1991) Dytiacha narodna ihrashka na Ukraini [Children's folk toy in Ukraine]. *Pochatkova shkola*. № 2. Pp. 66–68. [in Ukrainian].
14. Pirus T. P. (2010) Podilska narodna lialka. Lialka yak znak, obraz, funktsiia [Podilsk folk lialka. Lialka as a sign, image, function]. *Druhi Marka Hrushevskoho chytannia* : mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. / za red. doktora mystetstvoznavstva O. S. Naidena. Kyiv. Pp. 54–63. [in Ukrainian].
15. Skliarenko O. A. (2016) Narodna ukrainska lialka yak ob'ekt naukovykh doslidzhen kin. XIX – poch. XXI stolit [Ukrainian folk lialka as an object of scientific research. XIX – beginning XXI centuries]. *Tradytysiina kultura Ukrainy KhKhI stolittia yak skladova kulturnoi polityky : suchasnyi stan, zahrozy, perspektyvy* : zb. nauk. pr. za mater. Vseukr. nauk.-prakt. konfer. z mizhnar. uch., 21 zhovtnia 2016 r. Kyiv : U 2-kh t., T. I. / zah. red. O.A. Butsenka ta in. Kyiv : NAKKKiM. Pp. 80–82. [in Ukrainian].
16. Skliarenko O. A. (2013) Osoblyvosti mifolohichnoho svitospryiniattia ukrainskoi tradytysiinoi narodnoi lialky [Features of the mythological worldview of the Ukrainian traditional folk lialka]. *Kultura Ukrainy* : zb. nauk. pr. / za zah. red. V. M. Sheika. Vyp. 44. Kh. : KhDAK. Pp. 159–167. [in Ukrainian].

17. Skliarenko O. A. (2018) Narodna lialka v etnokulturnomu vykhovanni ditei [Folk lialka in ethno-cultural education of children]. *Visnyk KNUKiM* : zb. nauk. prats. Serii: Pedagogika. Vyp.18. Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv. Kyiv. 93 Pp. 76–82. [in Ukrainian].
18. Sobolievskaya S. O. (2022) Vuzlova lialka yak symvol ukrainskoi identychnosti [Vuzlova lialka as a symbol of Ukrainian identity]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv* : nauk. zhurnal. № 4. Pp. 26–29. [in Ukrainian].
19. Stakhurska A. V. (2017) Rol i mistse lialky-motanky v muzeinykh ekspozytsiyakh Ukrain [The role and place of the lialka-motanka in museum exhibitions of Ukraine]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*. Vypusk 10. Pp. 486–490. [in Ukrainian].
20. Stakhurska-Kozoriz A. (2021) Ukrainska lialka-motanka ta yii svitovi analohy [Ukrainian lialka-motanka and its world analogues]. *European philosophical and historical discourse*. Vol. 7. Issue 3. Pp. 72–80. [in Ukrainian].

УДК 74.01/.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-9>

Олена ВАСИЛЬЄВА,

orcid.org/0000-0002-9275-0591

кандидат технічних наук,

доцент кафедри мультимедійного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *vasileva.os@knuutd.edu.ua*

Олена СЛІТЮК,

orcid.org/0000-0001-9058-9979

кандидат технічних наук,

доцент кафедри мультимедійного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *elena1200elena@gmail.com*

Олександр ВАСИЛЬЄВ,

orcid.org/0000-0003-1255-3756

асистент кафедри мультимедійного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *aleksandr.vasylievs@gmail.com*

ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЕКТУВАННЯ АНІМОВАНОЇ ІНФОГРАФІКИ ЯК НАПРЯМКУ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ДИЗАЙНУ

У статті розглядаються проблеми, пов'язані зі сучасним інформаційним дизайном та анімованою інфографікою як напрямом мультимедійного дизайну. Досліджено основні аспекти motion-дизайну та його застосування в різних сферах. Основний акцент робиться на анімовану інфографіку як найбільш актуальному та ефективному засобі подання інформації. Детально розглянуто основні напрямки motion-дизайну та його сфери застосування. Досліджено переваги motion-дизайну порівняно з іншими видами відеопродукції в мультимедійній галузі, включаючи його універсальність, здатність до широкого охоплення аудиторії, інформативність та здатність привертати увагу глядачів.

Анімована інфографіка визначена як найбільш актуальний та популярний спосіб представлення інформації в різних сферах інформаційного та мультимедійного дизайну. Розглянуто основні переваги анімованої інфографіки, включаючи її здатність передавати інформацію в більш доступному форматі порівняно з текстом і здатність зрозуміло комунікувати з глядачами за допомогою символів та знаків, які зрозумілі різномовним аудиторіям у різних країнах.

В роботі визначені різні типи інфографіки за графічною структурою та методами подання інформації. Досліджено сприйняття аудиторією інформації, що визначають ефективність візуальної інформації. Розглянуті основні складові інфографічних роликів, що дозволяють ефективно інформувати та вражати глядачів. Визначено, що анімована інфографіка в мультимедійному та інформаційному дизайні виявляється надзвичайно потужним засобом візуалізації та комунікації інформації. Показано, що анімована інфографіка поєднує в собі інтерактивність, ефективність та творчий потенціал, який дозволяє створювати багатоцільові та вражаючі візуальні роботи. З ростом доступності технологій і зростанням інтересу до відео-контенту анімована інфографіка продовжує займати важливу позицію в сучасному мультимедійному дизайні, допомагаючи передавати складну інформацію більш зрозуміло та захоплююче.

Ключові слова: мультимедійний дизайн, motion-дизайн, інфографіка, анімована інфографіка, реклама, споживач, інформація, аудиторія, глядач, символи, візуальне сприйняття.

Olena VASYLIEVA,*orcid.org/0000-0002-9275-0591**Ph.D. in Technology,**Associate Professor at the Department of Multimedia Design**Kyiv National University of Technologies and Design**(Kyiv, Ukraine) vasileva.os@knutd.edu.ua***Olena SLITYUK,***orcid.org/0000-0001-9058-9979**Ph.D. in Technology,**Associate Professor at the Department of Multimedia Design**Kyiv National University of Technologies and Design**(Kyiv, Ukraine) elena1200elena@gmail.com***Oleksandr VASYLIEV,***orcid.org/0000-0003-1255-3756**Postgraduate student at the Department of Ergonomics and Design**Kyiv National University of Technology and Design**(Kyiv, Ukraine) aleksandr.vasylievs@gmail.com*

DETERMINING THE FEATURES OF DESIGNING ANIMATED INFOGRAPHICS AS A DIRECTION OF MULTIMEDIA DESIGN

The article examines the problems associated with modern information design and animated infographics as a direction of multimedia design. The main aspects of motion design and its application in various fields have been studied. The main emphasis is on animated infographics as the most relevant and effective means of presenting information. The main directions of motion-design and its areas of application are considered in detail. The advantages of motion design compared to other types of video production in the multimedia industry are explored, including its versatility, ability to reach a wide audience, informativeness and ability to attract the attention of viewers.

Animated infographics are defined as the most relevant and popular way of presenting information in various fields of information and multimedia design. The main advantages of animated infographics are discussed, including their ability to convey information in a more accessible format compared to text and their ability to communicate clearly with viewers using symbols and signs that are understandable to multilingual audiences in different countries.

The work defines different types of infographics based on graphic structure and information presentation methods. The types of sensory systems of information perception by the audience, which determine the effectiveness of visual information, have been studied. The main components of infographic videos that allow you to effectively inform and impress viewers are considered. It has been determined that animated infographics in multimedia and information design are extremely powerful means of visualization and communication of information. Animated infographics are shown to combine interactivity, efficiency and creativity to create multi-purpose and impressive visual works. With the growing availability of technology and the growing interest in video content, animated infographics continue to occupy an important position in modern multimedia design, helping to convey complex information in a more understandable and engaging way.

Key words: *multimedia design, motion design, infographics, animated infographics, advertising, consumer, information, audience, viewer, symbols, visual perception.*

Постановка проблеми. У сучасному світі анімована інфографіка є одним з видів подання інформації глядачеві. Анімовану інфографіку можна розглядати як один з видів сучасного інформаційного дизайну та одночасно як продукт motion-дизайн, що є напрямом мультимедійного дизайну. Основним завданням сучасної анімованої інфографіки є візуальне точне та зрозуміле представлення потрібної інформації глядачеві. У процесі розробки анімованої інфографіки інформація подається за допомогою анімації графічних зображень та елементів, що може краще сприйматись глядачем, ані ж ста-

тичне зображення або текст. Інтернет, медіа і реклама, телебачення, кіно, додатки, відеоігри – основні сфери застосування продуктів анімованої інфографіки. Визначення основних інфографічних складових, що дають змогу як найкраще сприймати та запам'ятовувати певну інформацію глядачем, є важливим питанням, що поліпшить якість подання інформації у різних продуктах мультимедійного дизайну.

Аналіз досліджень. Питання дизайн проектування анімованої інфографіки на сьогодні є актуальним та досліджуваним науковцями різних напрямків. Дана проблематика та питання подачі

інформації засобами анімованої інфографіки розглядають не лише вченими у сфері дизайну, але й педагогіки, медицини тощо, для яких питання проектування подання інформації за допомогою анімації графічних зображень також є актуальним. Питання проектування інфографіки та анімованої інфографіки розглядалися у роботі (Althibyani H. A., 2022). Автор проводить дослідження впливу на сприйняття інформації глядачами анімованої та статичної інфографіки. Результати досліджень показали переваги анімованої інфографіки, яка краще запам'ятовується, у порівнянні зі статичною.

Питаннями визначення проектно-художнього інструментарію та його складових в motion-дизайні вирішувались в дослідженнях М. В. Мурашко (Мурашко, 2015). Проблеми застосування інформаційних технологій розглядав в своїх роботах М. Близнюк (Близнюк, 2002). У вивченні питань, що пов'язані з проблемами мультимедіа, можна виділити роботи М. Маклюена (McLuhan, 1964). Також слід зазначити, що важливими для даної теми є дослідженнями з теорії дизайну, оскільки композиція, графіка й типографіка є основою для створення інфографічного ролику.

Мета статті. Метою статті є визначення особливостей сприйняття інформації глядачем та визначення структури подачі анімованої інфографіки. Передбачається, що вирішення цього завдання сприятиме поліпшенню способів представлення інформації у сучасних мультимедійних проєктах та продуктах інформаційного дизайну.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що анімація та анімаційна графіка може використовувати декілька каналів сприйняття інформації. Анімована інфографіка передає інформацію через графіку, звук і рух. Це забезпечує не тільки пряме буквальне сприйняття інформації, але й сприймання інформації за допомогою асоціацій. Motion-графіки дає змогу передачі інформацію і абстрактні ідеї через динамічну графіку, аудіо, графічний дизайн і різні методи анімації. Основними сферами застосування motion-дизайну є телебачення, кіноіндустрія, індустрія розваг, маркетинг, медіа, бізнес, освіта.

Серед основних переваг застосування motion-дизайну в сучасних медіа слід визначити перш за все *універсальність* – продукти motion-дизайну використовується для різноманітних проєктів таких як: рекламне відео, корпоративна презентація, tutorіали, оформлення вебінарів, відео-арт, застосовуються на мобільних пристроях, тощо. Широке охоплення аудиторії – ще одна з переваг застосування motion-дизайну, що забезпечує

можливість розміщення створеного продукту як на телебаченні, так і на веб-сайті, в групах соцмереж, на відео-порталах, та дозволяє донести його до широкого кола глядачів. Ще однією перевагою motion-графіки є інформативність, яка дозволяє розповісти складні речі простою і зрозумілою візуальною мовою. Також слід визначити, таке явище продуктів motion-дизайну, як привертання уваги. Анімація, відео і в цілому динаміка руху картини привертють увагу набагато ефективніше, оскільки природою людини закладено реагування на рух.

Анімована інфографіка сьогодні є одним з напрямків motion-дизайну, що також може розглядатись як напрям інформаційного дизайну. Це спосіб презентації інформації, результатів досліджень, статистики тощо. Інфографіка може використовуватись у багатьох областях людської діяльності, і в першу чергу у сфері бізнесу, в рекламі та освітньому процесі (McLuhan M, 1964). Інфографіка більш приваблива, ніж матеріал, який поданий в текстовому вигляді. Це легко пояснити тим фактом, що близько 90% всієї інформації, яка надходить в мозок, є візуальною (Jenett D., 2014). Окрім того загальновідомо, що саме візуальна інформація сприймається найшвидше. Тому не дивно, що підсвідомо людина більш схильна до сприйняття саме такої подачі інформації.

Аналізуючі дану інформацію, можна зробити висновки, що анімована інфографіка є одним з актуальних та сучасних напрямків motion-дизайну. Розвиток сучасних цифрових пристроїв і відповідно технологій мультимедіа стають все більш популярними, як і анімовані зображення. Анімована інфографіка сьогодні повністю відповідає цим сучасним тенденціям та використовує для цього не тільки реалістичні зображення, а й візуалізації знаків та символів, які можна зрозуміти на асоціативно-підсвідомому рівні не використовуючи мову, що робить анімовану інфографіку інтернаціональним продуктом у світі.

Основне призначення інфографіки – покращення процесу сприйняття інформації, її пояснення за допомогою графічних об'єктів, а також трансляції інформації в більш зручному вигляді в порівнянні з текстовим еквівалентом. Найкращого ефекту інфографіка досягає тільки в тому випадку, якщо розташування всіх її елементів має композиційне обґрунтування. Якість і дієвість графічного подання оцінюються багатьма критеріями: співвідношенням тексту і графіки, точністю і новизною інформації, цілеспрямованістю і структурною єдністю всіх елементів. Опрацювання цих складових робить інформацію

а

б

в

Рис. 1. Основні прийоми подання інфографіки: а) інфографіка-довідник; б) інфографіка-конструктор; в) інфографіка-порівняння

простіше для сприйняття і забезпечення можливості її донесення до більш широкої аудиторії. Прийоми, які використовуються для створення інфографічних візуалізацій, можна класифікувати за інформаційним посилом. Залежно від природи інформації, яку належить передати графічно, можна умовно виділити наступні графічні прийоми: «порівняння» (рис. 1, а) «конструктор» (рис. 1, б), «довідник» (рис. 1, в).

При розробці будь-яких продуктів motion-дизайну у напрямку анімованої інфографіки слід

розуміти, що одна з основних задач є розробка асоціативного подання інформації, що може краще запам'ятовуватись. При виконанні даної задачі дизайнер ставить собі завдання одночасно розробити оригінальну, естетичну авторську графіку, що також повинна добре запам'ятовуватись. Проведений аналіз сучасних інфографічних роликів показав, що у їх дизайні найчастіше використовуються прості для сприйняття знаки та символи, що зрозумілі глядачеві незалежно від його геокультурного походження.

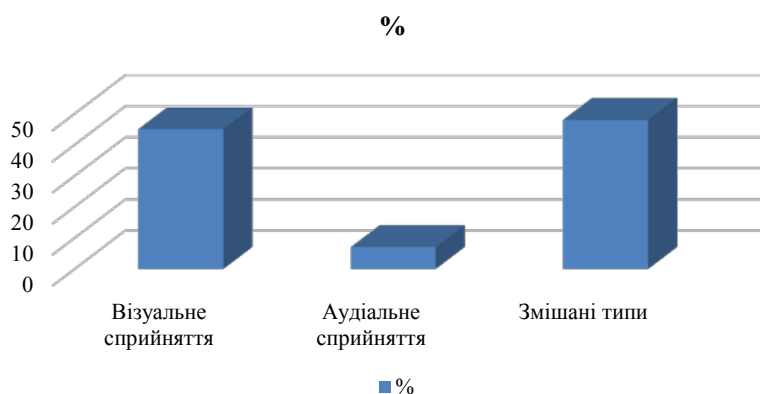
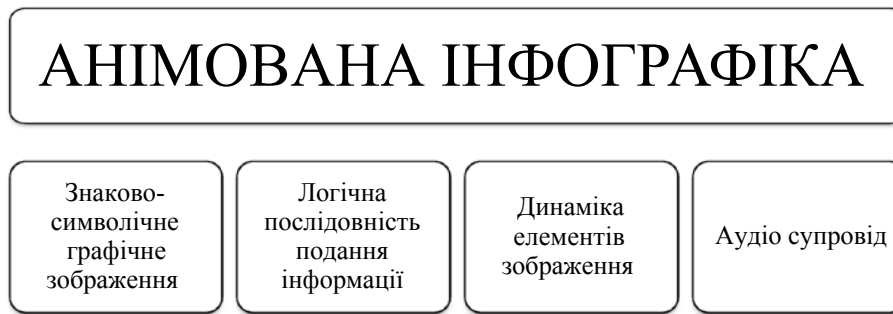

Рис. 2. Результати дослідження типів сприйняття інформації глядачем

Для розуміння способу подання інформації для найкращого сприйняття глядачем, було проведено дослідження. Визначено співвідношення типів сприйняття серед потенційних глядачів інфографічних роликів (рис. 2). Дослідження проводилось серед глядачів молодшого та середнього віку. Вибірка складалась з 140 опитуваних яким на один та той же проміжок часу давали переглядати різноманітні інфографічні ролики, відео, статичні зображення, що могли бути з аудіо

Рис. 3. Складові інфографічного ролику

супроводом або без нього. Результати проведеного дослідження показали, що кількість людей сприймаючих переважно візуальну інформацію складає 45%, краще сприймають та запам'ятовують аудіо інформацію 7%, змішаний тип сприйняття аудіо та візуальної інформації складає 48%. Аналізуючи отримані дані можна зробити висновки, що найкраще сприйняття інформації буде при розробці дизайну анімованої інфографіки з аудіо супроводом з коментарями до неї.

Аналіз літературних джерел та результати проведених досліджень, що викладені вище, дозволили виокремити складові анімованої інфографіки, що представлені у вигляді схеми на рис. 3. Слід визначити наступні складові: знаково-символічне графічне зображення, логічна послідовність подання інформації, динаміка графічних елементів (анімація) та аудіо супровід, що в принципі може розглядатись як доповнення.

Знаково-символічна графіка зображень – це саме візуально графічна частина виконання інфографіки. Зображення в інфографіці часто мають символічний та асоціативний характер. Послідовне розкриття інформації можна розглядати як управління комплексною інформацією, що лінійно та послідовно розкриває сутність ролику та доносить потрібну інформацію до глядача. Інформація має бути подана з логічною послідовністю, всі сцени повинні бути логічно пов'язані, що робить подану інформацію більш сприйнятливою та запам'ятовуваною. Відео ряд анімованої інфографіки найчастіше поділений на інформаційні блоки, що дає змогу послідовно подавати інформацію глядачеві, утримуючи

його увагу (Dringenberg R. Ludwig A., Stöffler A., Pulch H., 2014). Аналіз сприйняття інфографічних роликів глядачами показав, що важливою їх перевагою є рух. Тобто, окрім візуальної графічної подачі, логічної послідовності зміни зображень, саме рухома графіка робить анімовану інфографіку більш ефективною. Певна динамічність руху графічних елементів інфографічної «картинки» робить їх більш виразними, виокремлюючи їх. Проведені дослідження показали, що анімована графіка сприймалась глядачем краще, а аналіз порівняння сприйняття глядачами анімованих та статичних типографічних композицій показав, що анімований текст запам'ятовувався на 14% більше, ніж подібний статичний.

Висновки. На основі проведеного дослідження було встановлено, що анімована інфографіка є актуальним трендом у сучасних засобах комунікації і використовується в різних мультимедіа. Було визначено, що існують три основних типи інфографічного дизайну, які розрізняються за структурою представлення інформації: «інфографіка-довідник», «інфографіка-конструктор» і «інфографіка-порівняння». Під час дослідження були виділені ключові компоненти, які мають особливе значення при створенні інфографічного дизайну. Серед них варто відзначити знаково-символічне відображення, послідовність логічного подання інформації, динаміку елементів зображення і використання звукового супроводу. За результатами дослідження визначено, що візуальна форма подачі інформації краще сприймається та запам'ятовується аніж звукова, однак ступінь сприйняття візуальної інформації з аудіо супроводом вища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк М. Інформаційні технології в мистецтві та дизайні: освітній аспект. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв* : зб. наук. пр. X. : ХДАДМ, 2002. № 6. С. 58–61.
2. Мурашко М. В. Принципи візуального сприйняття інформації в дизайні рекламного ролику. *Аркадія. Мистецтвознавчий та культурологічний журнал*. Одеса, 2015. № 4(45). С. 46–57.
3. Althibyani H. A. The Impact of the Two Infographics Types in Terms of Presentation on Developing the Cognitive and Performance Aspects of Digital Graphics Design Skills and Motivation Towards them among Students of Educational Tech-

nology at The University of Jeddah. *Journal of Arts, Literature, Humanities and Social Sciences*. 2022. № 76. P. 132–155. <https://doi.org/10.33193/JALHSS.76.2022.641>

4. Jenett D. *Motion Design: Darstellung aktueller Projekte*. 2014. 150 p. ISBN 978-3-943061-12-3.

5. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York : McGraw Hill, 1964. 396 p. ISBN 0262631598.

6. Dringenberg R. Ludwig A., Stöffler A., Pulch H. *Moving Types – Eine Retrospektive von den Anfängen des Films bis heute*, Ausstellungskatalog Gutenberg-Museum, Mainz 2011. ISBN 978-3-936483-02-4.

REFERENCES

1. Blyzniuk M. (2002). Informatsiini tekhnolohii v mystetstvi ta dyzaini: osvittii aspekt. [Information technology in art and design: an educational aspect]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv : zb. nauk. pr.* Kh.: KhDADM, №. 6. pp. 58–61. [in Ukrainian].

2. Murashko M. V. (2015). Pryntsyppy vizualnoho spryiniattia informatsii v dyzaini reklamnoho rolyku. [Principles of visual perception of information in the design of a commercial]. *Arkadiia. Mystetstvozhnavchyi ta kulturolohichnyi zhurnal*. Odesa. № 4(45). pp. 46–57. [in Ukrainian].

3. Althibyani H. A. (2022). The Impact of the Two Infographics Types in Terms of Presentation on Developing the Cognitive and Performance Aspects of Digital Graphics Design Skills and Motivation Towards them among Students of Educational Technology at The University of Jeddah. *Journal of Arts, Literature, Humanities and Social Sciences*. 2022. № 76. pp. 132-155. <https://doi.org/10.33193/JALHSS.76.2022.641>. [in English].

4. Jenett D. (2014) *Exercise project: Presentation of actual projects*. [Motion-design: Darstellung aktueller projekte]. Gutenberg nerge. ISBN 3-943061-12-3. [German].

5. McLuhan M. (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw Hill, 1964. ISBN 0262631598. [in English].

6. Dringenberg R. Ludwig A., Stoffler A., Pulch H. (2011). *Moving Types – Retrospektive of beginnings of film up to today*, exhibition catalogue Gutenberg-Museum. [Moving Types – A retrospective from the beginnings of film to today, exhibition catalog Gutenberg Museum], Mainz 2011. ISBN 978-3-936483-02-4. [German].

Валерія ГОРБУНОВА,
orcid.org/0009-0001-0988-3941
аспірантка кафедри дизайну
Харківської академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) sokolovskaya.valeria20@gmail.com

СПРИЙНЯТТЯ СИМВОЛІКИ ТА ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СЕРЕД РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ: РОЗВИТОК НОВИХ КОНЦЕПТІВ В ДИЗАЙНІ

Дослідження, проведене в даній статті, розглядає питання сприйняття символіки та її впливу на формування ідентичності в умовах складних суспільних та політичних процесів в Україні. Зазначається, що національна ідентичність є важливою складовою культурного життя кожної країни і визначає її сталість та розвиток. З огляду на ряд складних подій у сучасній історії України, особливо актуальною стає роль символіки в формуванні ідентичності різних соціокультурних груп населення. Національні символи, такі як національний прапор та герб, стають не лише знаками національної гідності, але й інструментами єднання громадян, незалежно від їхнього регіону чи соціального статусу. В даній статті проведено аналіз попередніх досліджень у галузі символіки та ідентичності, які свідчать про важливість спільного сприйняття символіки для формування ідентичності та єдності суспільства. Передбачено можливості використання символіки та дизайну в різних аспектах загального дизайну, автомобільного дизайну, таких як дизайн продуктів, одягу, графічний дизайн у мистецтві, рекламні кампанії та освітні ініціативи, для підтримки та розвитку національної ідентичності. Зокрема, аналізуються приклади компаній та закладів, які успішно використовують символіку в своєму бренді, та підкреслюється її вплив на сприйняття та ідентичність споживачів та учасників цих ініціатив. Також в статті розглядаються нові підходи до використання символіки та дизайну в освітніх програмах для підтримки національної ідентичності серед молоді та дорослих. Дана стаття висвітлює актуальні питання, пов'язані з розвитком національної ідентичності в сучасному світі та можливостями використання символіки для підтримки цього процесу. Вона сприяє подальшому розумінню важливості культурних символів і впливу дизайну на формування ідентичності в умовах глобалізації та зміни соціокультурних реалій.

Ключові слова: дизайн, нові концепції, символіка, формування ідентичності, соціокультурні групи, національні символи, культурна спадщина, сучасні виклики, візуальна комунікація, дизайн автомобілів.

Valeria GORBUNOVA,
orcid.org/0009-0001-0988-3941
Postgraduate student at the Department of Design
Kharkiv Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) sokolovskaya.valeria20@gmail.com

PERCEPTION OF SYMBOLISM AND FORMATION OF COMMON IDENTITY AMONG DIFFERENT GROUPS OF THE POPULATION: DEVELOPMENT OF NEW CONCEPTS IN DESIGN

The research conducted in this article explores the perception of symbolism and its influence on identity formation in the context of complex social and political processes in Ukraine. It emphasizes that national identity is a crucial component of the cultural life of every country, shaping its stability and development. In light of a series of challenging events in Ukraine's recent history, the role of symbolism in shaping the identity of various socio-cultural groups within the population becomes particularly relevant. National symbols, such as the national flag and emblem, serve not only as symbols of national pride but also as instruments for uniting citizens, regardless of their region or social status. This article conducts an analysis of previous research in the field of symbolism and identity, highlighting the importance of shared perception of symbolism in identity formation and societal unity. It explores the potential uses of symbolism and design in various aspects of overall design, automotive design, including product design, clothing, graphic arts, advertising campaigns, and educational initiatives, all aimed at supporting and enhancing national identity. The article examines examples of companies and institutions that successfully incorporate symbolism into their branding and underscores its impact on the perception and identity of consumers and participants in these initiatives. Additionally, it discusses new approaches to utilizing symbolism and graphic design in educational programs to foster national identity among both young people and adults. This article sheds light on pertinent issues related to the development of national identity in the

modern world and the possibilities offered by symbolism to support this process. It contributes to a deeper understanding of the significance of cultural symbols and the influence of design on identity formation in the face of globalization and evolving socio-cultural dynamics.

Key words: *design, new concepts, symbolism, identity formation, socio-cultural groups, national symbols, cultural heritage, contemporary challenges, visual communication, car design.*

Постановка проблеми. Національна ідентичність є ключовим аспектом культурного життя кожної країни і має вирішальне значення для її сталості та розвитку. Україна, як сучасна держава з багатовіковою історією та складною геополітичною ситуацією, виявляє особливий інтерес до формування та вираження своєї національної ідентичності.

Протягом останніх десятиліть Україна стикнулася з рядом складних викликів, включаючи політичні конфлікти, анексію Криму та війною. Ці події мали великий вплив на сприйняття та розвиток національної ідентичності серед різних соціокультурних груп населення України.

Аналіз досліджень. Дослідження в галузі символіки та ідентичності вже здійснювалися в різних країнах, включаючи Україну. Вони вказують на важливість символіки у процесі формування ідентичності і спільності.

Для розуміння важливості спільного сприйняття символіки та її впливу на формування спільної ідентичності, проведемо аналіз досліджень:

1. «Вплив національних символів на ідентичність» (J. Smith, 2015). Це дослідження свідчить про те, як символи, такі як національні прапори та герби, впливають на формування ідентичності громадян. Можна порівняти це з розумінням, як жовто-блакитний прапор і герб України впливають на сприйняття українцями своєї національної ідентичності під час війни з Росією.

Висновок: використання національних символів може відображати і посилювати національну ідентичність, сприяючи об'єднанню суспільства навколо спільних цінностей та ідей.

2. «Спільне сприйняття символіки та формування спільної ідентичності» (M. Johnson, 2018). Дослідження M. Johnson вказує на те, як спільне сприйняття символіки впливає на формування спільної ідентичності серед різних груп населення. Це можна порівняти з тим, як спільне розуміння символів, наприклад, під час подій на Майдані та Революції Гідності, сприяло єднанню українців.

Висновок: спільне сприйняття символіки може бути сильним інструментом для формування спільної ідентичності та єднання різних груп населення.

3. «Сучасний графічний дизайн та символіка» (A. Williams, 2020): Дослідження A. Williams роз-

глядає використання символіки та графічного дизайну в сучасному медіа-просторі. Це можна порівняти з тим, як графічний дизайн впливає на сприйняття та ідентичність під час війни з Росією.

Висновок: сучасний графічний дизайн може бути потужним засобом впливу на сприйняття та ідентичність в умовах сучасних конфліктів та медіа.

Загальний висновок: аналіз попередніх досліджень демонструє, що спільне сприйняття символіки сприяє формуванню ідентичності та єднанню суспільства навколо спільних цінностей. Подальше дослідження може допомогти розвивати нові способи використання символіки в дизайні для підтримки національної ідентичності в умовах війни та глобалізації.

Метою даної статті є розгляд питання про те, як спільне сприйняття символіки сприяє формуванню спільної ідентичності серед різних груп населення України та аналіз розвитку нових способів використання символіки та дизайну для підтримки національної ідентичності. Та використання символіки в автомобільному дизайні і урбаністиці.

Виклад основного матеріалу. Важливість розуміння символіки та дизайну, не може бути недооцінена. Особливо в контексті України, де національна ідентичність є актуальною та важливою темою. Ці знання можуть стати сильним інструментом для створення унікальних та значущих дизайнів.

Ця тема надзвичайно актуальна, оскільки в останні роки Україна стикається з складними викликами, пов'язаними зі збереженням національної єдності в умовах геополітичних та соціокультурних напруг.

Історичний контекст конфлікту в Україні, має величезне значення для розуміння впливу символіки та дизайну, на формування національної ідентичності. Революція Гідності, що відбулася у 2013–2014 роках, була переломним моментом в історії України. Під час цих подій мільйони громадян вийшли на вулиці, виразивши свою підтримку і прагнення до свободи, права на самовизначення та незалежність від зовнішнього впливу.

У цьому контексті національні символи, такі як жовто-блакитний прапор та герб України, стали не лише знаками національної гідності, але й

інструментами єднання громадян. Вони сприяли формуванню спільного сприйняття ідентичності українців, незалежно від їхнього регіону чи соціального статусу.

Аналіз історичних подій також вказує на важливість символіки як засобу вираження національних цінностей та протистояння зовнішньому тиску. Вплив символіки на психологію і сприйняття національної ідентичності став особливо яскравим під час Революції Гідності. Національні символи наділили людей емоційним навантаженням, що стимулювало активну участь у руху за свободу та демократію.

Таким чином, історичний контекст глибоко вплинув на сприйняття символіки та її роль у формуванні національної ідентичності тим самим дав новий поштовх в мистецтві, зокрема і в дизайні.

Після аналізу історичного контексту і важливості символіки в формуванні національної ідентичності в Україні, розглянемо, як можна практично використати це в дизайні.

Розглянемо кілька прикладів існуючих практик та можливих напрямків для нових способів використання символіки в дизайні для зміцнення національної ідентичності в умовах конфлікту.

Дизайнери можуть використовувати національні символи, такі як жовто-блакитний прапор або тризуб, для створення дизайнів, які відображають національну гордість та ідентичність.

Дизайн, включає в себе багато аспектів. Розглянемо кілька способів, в яких символіка використовується у загальному дизайні для вираження ідентичності:

- **Дизайн продуктів та упаковки.** Можуть використовуватися символи для створення дизайну продуктів, що підсилюють ідентичність. Це може стосуватися не лише одягу і сувенірів, але й упаковки продуктів. Прикладом можуть бути продукти з використанням національних кольорів та зображенням національних символів, що створює асоціацію з культурною спадщиною.

- **Одяг та мода.** Одяг відіграє важливу роль у вираженні національної ідентичності. Дизайнери можуть створювати колекції, які використовують національні мотиви та символіку. Наприклад, вони можуть вплітати національні кольори та орнаменти в текстиль, розробляти вбрання, що відображає національні стилі та традиції. Це не лише піднімає впізнаваність, але й сприяє поширенню культурних елементів через моду. Що додасть Україні впізнаваність на міжнародних ринках.

- **Графічний дизайн у мистецтві.** Митці можуть використовувати символіку в своїх творах для виразу своєї індивідуальної позиції та спіль-

ного сприйняття національної ідентичності. Графічні елементи, які включають символи та сюжети з національної історії або культури, можуть стати частиною мистецького виразу. Це дозволяє митцям не лише виражати свої ідеї, але й спільно співпереживати та обговорювати національну спадщину.

- **Рекламні кампанії.** Українські компанії можуть використовувати національну символіку у своїх рекламних кампаніях для привертання уваги та створення позитивного іміджу. Включення національних символів у рекламу може сприяти формуванню позитивної асоціації з продуктом чи послугою серед споживачів та виражати підтримку національної культури.

- **Освітні ініціативи.** Розробка освітніх програм та матеріалів, які поширюють знання про важливість символіки та графічного дизайну для національної ідентичності, може допомогти підвищити свідомість суспільства. Це може включати курси, лекції, тематичні ресурси та музейні експозиції, які розкривають історичний та культурний контекст символіки та її роль у формуванні ідентичності.

- **Архітектурний дизайн.** Символіка може бути використана в архітектурному дизайні будівель та споруд. Наприклад, орнаменти на фасадах, віконцях або дверях можуть містити національні символи, що відображають ідентичність та культурну спадщину.

- **Урбаністичне планування.** Міста та селища можуть включати національну символіку в свої урбаністичні плани. Наприклад, громадські майданчики, парки, алеї та інші громадські простори можуть бути оформлені з використанням національних кольорів та скульптур зі символами.

- **Дизайн інтер'єру.** Символіка може використовуватися для оформлення інтер'єру в різних місцях, включаючи громадські установи, ресторани, готелі, театри тощо. Елементи дизайну, такі як меблі, стіни, декоративні предмети, можуть містити символи, що створюють атмосферу, відповідну культурній спадщині.

- **Дизайн публічних заходів.** Національні символи і графічний дизайн можуть бути використані при оформленні заходів, таких як фестивалі, концерти, спортивні змагання, демонстрації та інші святкування. Це допомагає створити відчуття єдності та гордості серед учасників та глядачів.

- **Дизайн транспортних засобів.** Транспортні засоби, такі як авто, автобуси, трамваї, потяги, можуть бути прикрашені символікою, що відображає ідентичність регіону чи країни. Це може створювати приємну атмосферу для пасажирів та сприяти розповсюдженню культурних цінностей.

Використання символіки в цих контекстах може значно сприяти формуванню та вираженню національної ідентичності в різних аспектах життя суспільства.

Приклади вже існуючого використання:

- Логотипи брендів. Деякі українські бренди, такі як «Сільпо» чи «Наша Ряба,» використовують українську символіку, як частину свого логотипу, що підсилює попит до їх продукції.

- Мистецькі інсталяції. Мистецькі інсталяції, такі як «Революція Гідності» Андрія Яновського, використовують символіку подій 2014 року для вираження громадянської позиції.

- Рекламні кампанії. Українські компанії, наприклад, «Воля,» активно використовують національні символи у своїх рекламних кампаніях, щоб привернути увагу громадян.

- «Ukrzaliznytsia». Українська залізниця використовує національні кольори та символи в своєму дизайні, включаючи жовто-блакитну лінію поїздів.

- «Укрпошта». Українська поштова служба включає жовто-блакитні кольори та національну символіку в своєму логотипі та дизайні поштових марок.

- «Poltava». Пивоварня «Poltava» в Україні використовує образи і символи, пов'язані з історією та культурою Полтави, в своєму дизайні пива, що створює відчуття національного спадку.

- «Українська фармацевтична компанія». Ця компанія використовує національну символіку та фольклорні образи в дизайні своїх лікарських препаратів та товарів для здоров'я.

- «Український авіаперевізник». Національний авіаперевізник України використовує жовто-

Таблиця 1

Символи та дизайн	Вплив на ідентичність та приклади
Культурна символіка	Об'єднання груп населення, використання національних символів (прапори, герби) для вираження національної ідентичності. Приклад: включення національних кольорів у дизайн автомобіля. «Volkswagen Golf» мав особливий варіант «Volkswagen Golf GTI Edition 35», де використовувався дизайн, що відзначав 35-річчя моделі та символіку GTI.
Статусні символи	Позиціонування автомобілів як символів статусу та успіху, вираження соціального статусу власника. Приклад: автомобілі преміум-класу як показник вищого соціального статусу. Бренди, такі як «Mercedes-Benz» та їхня лінійка «S-Class», відомі як символи розкоші та статусу. Моделі такого класу можуть бути прикладами автомобілів, які виражають вищий соціальний статус.
Символіка спільності	Підкреслення належності до конкретної спільноти, створення ідентичності через спільні цінності та інтереси. Приклад: автомобілі для екологічно свідомих груп споживачів. Екологічні автомобілі, як «Tesla Model 3», можуть впроваджувати символіку спільності з екологічно свідомими покупцями, об'єднуючи їх за цінностями стосовно довкілля та сталого розвитку.
Етнічний дизайн	Використання орнаментики та символів, що відображають етнічні особливості та традиції певних культур. Приклад: дизайн автомобіля, створені етнічними мотивами. Певні моделі, такі як «Toyota Land Cruiser», можуть використовувати орнаментики, яка відображає етнічні особливості та традиції певних культур, спрямовані на прихильників цих культур.
Інноваційні технології	Підкреслення ідентичності як прихильника передових технологій та сучасних підходів. Приклад: використання передових систем безпеки та інноваційних інтерфейсів у дизайні автомобілів. Електричні автомобілі, наприклад, «Tesla Model S», можуть стати символами сучасних технологій та інновацій, що привертає покупців, які ідентифікують себе з передовими технологіями.
Ексклюзивний дизайн	Створення ідентичності ексклюзивності та рідкості, наголошення на унікальних обмежених серіях або індивідуалізованих варіантах. Вже деякі автомобільні компанії створюють обмежені серії автомобілів або індивідуалізовані варіанти для обраного кола клієнтів. Наприклад, Rolls-Royce представляє «Rolls-Royce Phantom Tempus» – обмежену серію, що відзначається найвищим рівнем розкоші і ексклюзивності, відображаючи статус та смак власника.
Символи розкоші і спорту	Вираження різних аспектів ідентичності, таких як розкіш чи спортивність, за допомогою дизайну та акценту на певних характеристиках автомобіля. Прикладом є автомобільні бренди, спеціалізовані на розкоші чи спортивності. Бренд «Ferrari» відомий своїми спортивними моделями, які стають символами швидкості та пристрасті до автомобілів.

блакитні кольори та національну символіку в своєму бренді, що підкреслює його походження та зв'язок з Україною.

• «Музей Українського Мистецтва». Музей в Києві використовує національні символи та традиційну українську орнаментику в дизайні своїх виставок та рекламних матеріалів.

• Аеропорт «Бориспіль». Аеропорт використовує у своєму логотипі лелеку, як одну з популярних птахів України.

Ці приклади ілюструють, як компанії та організації можуть використовувати національну символіку та дизайн для вираження своєї ідентичності та культурного спадку, а також для привертання уваги споживачів і створення унікального образу. Дана практика допоможе бути впізнаваними на ринку.

Важливо зберігати і розвивати символіку та національну ідентичність України, щоб вони залишалися актуальними та привертати увагу нового покоління. Це може бути досягнуто через освітні ініціативи, включаючи навчальні програми у школах, коледжах, університетах.

Можливості для майбутнього:

1. Використання методів дослідження реальності: розробка додатків або фільтрів, які дозволяють користувачам спілкуватися з символікою в розширеній реальності.

2. Сучасні форми мистецтва: використання сучасних мистецьких технік, таких як віртуальне мистецтво або інтерактивні інсталяції, для вираження національної ідентичності.

3. Освітні ініціативи: розробка освітніх програм для молоді щодо важливості символіки та графічного дизайну для формування ідентичності.

4. Символи регіонів: Україна відрізняється різноманітністю культур і традицій у різних регі-

онах країни. Різні області можуть мати свої власні символи та мотиви, які використовуються в місцевому дизайні.

5. Сучасні інтерпретації: створення інтерпретації національної символіки, яка відображає сучасну Україну та її позицію в світі. Це може бути виконано через сучасні форми мистецтва, віртуальну реальність, веб-дизайн, а також створення музики та відеоконтенту.

6. Автомобільний дизайн: У сучасному автомобільному дизайні існує безліч символів та елементів, які можуть впливати на формування ідентичності різних соціокультурних груп.

Ось деякі з них, а також приклади їхнього впливу (табл. 1).

У сучасному світі, де індивідуальність та соціокультурна ідентичність мають велике значення, роль символіки в дизайні автомобілів виявляється надзвичайно важливою. Символіка та дизайн автомобілів можуть впливати на формування ідентичності різних соціокультурних груп населення та об'єднувати їх.

Культурна символіка, така як національні прапори, герби та інші елементи, що мають культурне значення, може бути використана для привертання покупців з певних країн та підкреслення національної ідентичності.

Висновки. Усі ці можливості мають потенціал підсилити національну ідентичність та сприяти її подальшому розвитку. Дизайнери та митці можуть грати ключову роль у цьому процесі, використовуючи свої таланти та креативність для створення значущих та інноваційних робіт, які об'єднують українське суспільство, допомагаючи утримувати національну ідентичність, виражати культурну спадщину та сприяти впізнаваності України в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Обуховська Л. Шинкарчук В. Національна ідентичність українських аеровокзалів на прикладі орнаментів: способи використання. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура*. 2011. № 6. С. 101–103.
2. М.А. Козловець. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 558
3. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. К., ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. С. 272 .
4. Колодій А. Радянська ідентичність та її носії в незалежній Україні. 2002. С. 35–55.
5. Пеллагеша Н.Є. Україна в смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. 2008. С. 285–288.
6. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К. : НІСД, С. 2011. 336.
7. Оршанський Л.В., Курач М.С. Дизайн як культурно-ціннісна універсалія. *Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 27. С. 138–140.

REFERENCES

1. Obukhovska L. (2011) Natsionalna identychnist ukrainykykh aerovokzaliv na prykladi ornamentiv: sposoby vykorystannia [National identity of Ukrainian air stations on the example of ornaments: methods of use] *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. Mystetstvoznavstvo. Arkhitektura. Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts. Art history. Architecture*. № 6. 101–103. [in Ukrainian]

2. M.A. Kozlovets. (2009) Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii [The phenomenon of national identity: challenges of globalization]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. Zhytomyr: I. Franko Publishing House. 558 с. [in Ukrainian]
3. Nahorna L.P. (2011) Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan. [Sociocultural identity: pitfalls of value distinctions.] Instytut Politychnykh i Etnonatsionalnykh Doslidzhen Im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy.- Institute Of Political and Ethno-National Research named after I.F. Kurasa National Academy of Sciences of Ukraine. 272. [in Ukrainian]
4. Kolodii A. (2002) Radianska identychnist ta yii nosii v nezalezhnii Ukraini. [Soviet identity and its bearers in independent Ukraine] 35–55. [in Ukrainian]
5. Pelahesha N.Ie. (2008) Ukraina v smyslovykh viinakh postmodernu: transformatsiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v umovakh hlobalizatsii. [Ukraine in the semantic wars of postmodernity: the transformation of Ukrainian national identity in the conditions of globalization] 285–288. [in Ukrainian]
6. Stepyko M. (2011) Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia. [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation: monograph] Natsionalnyy Instytut Stratehichnykh Doslidzhen – National Institute of Strategic Studies. С. 336. [in Ukrainian]
7. Orshanskyi L.V., Kurach M.S. (2013) Dyzain yak kulturno-tsinnisna universaliiia. [Design as a cultural and valuable universal. Science Herald of Uzhgorod. university] Nauk. visnyk Uzhhorod. un-tu: Seriiia: Pedahohika. Sotsialna robota. Uzhhorod: Hoverla, – Science Herald of Uzhgorod. University: Series: Pedagogy. Social work. Uzhhorod: Hoverla, 2013. Vyp. 27. 138–140. [in Ukrainian]

УДК 75.03+75.051(477)»198/202»:75.04
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-11>

Наталія ДЕРИГУЗ,
orcid.org/0000-0001-6158-5784
аспірантка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва
Харківської державної академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) tashaderiguz@gmail.com

ПРИНЦИПИ «АНТИ-ПОРТРЕТУ» В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОГО ЖИВОПИСУ НА ЛЕВКАСІ В УКРАЇНІ XXI СТОЛІТТЯ

Живопис на левкасі на сьогоднішній день – є одним з найцікавіших феноменів сучасності, який планомірно розширює свої формотворчі та інтерпретаційні кордони. Одним з таких нововведень є тенденція до вжитку принципів анти-портрету в синтезі з традиційними принципами іконописання. Провідною метою статті є розгляд принципів «анти-портрету» в релігійному живописі на левкасі в Україні XXI століття. Досліджується як змінилися підходи по візуалізації цього художнього напрямку протягом століть та в сучасному українському образотворчому мистецтві. Проаналізовані різні аспекти художньо-стилістичних особливостей, за рахунок яких відбувається формотворення релігійного портрету деперсоналізованого типу. Мова йде саме про релігійну картину, а не ікону, бо такі критерії як: релігійне значення, функції, особливості технічного виконання та репрезентації й навіть художнє значення мають чітке розмежування. В статті аналізуються твори які не є предметом релігійного культу, не виконують молитовної функції, не мають жорстких регламентів техніко-технологічного спрямування, які репрезентуються в поза храмовому середовищі та мають на меті відтворення певного творчого підходу та претендують на оригінальність, а не є носієм релігійно-символічного значення. Робота базується на вивченні літератури з богослов'я, історії мистецтва, філософсько-естетичних концепцій та практичному аналізі специфіки сучасного релігійного живопису на левкасі.

Дослідження принципу «анти-портрету» проливає світло на індивідуальність авторів, які використовують цей принцип у своїй творчості, збагачує наше розуміння того, як релігійний живопис відображається в сучасному світі та допомагає визначити нові напрямки та інновації які виникають у XXI столітті під впливом сучасної культури і суспільних змін. Аналіз художньої практики та способів втілення релігійних тем на левкасі допомагають у розумінні сучасного контексту і передачі ідей через мистецтво, а також спонукає до подальших досліджень з даної теми.

Ключові слова: живопис на левкасі, художня деперсоналізація, сучасна релігійна картина.

Nataliia DERYHUZ,
orcid.org/0000-0001-6158-5784
Postgraduate student at the Department of Restoration and Examination of Works of Art
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) tashaderiguz@gmail.com

THE PRINCIPLES OF “ANTI-PORTRAIT” IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS PAINTING ON LEVKAS IN UKRAINE OF THE 21ST CENTURY

Levkas painting today is one of the most interesting modern phenomena, which systematically expands its formative and interpretative boundaries. One of these innovations is the tendency to use the principles of anti-portrait in synthesis with the traditional principles of icon painting. The main goal of the article is to consider the principles of «anti-portrait» in religious painting on levkas in 21st century Ukraine. It is studied how approaches to visualization of this artistic direction have changed over the centuries and in modern Ukrainian fine art. Various aspects of artistic and stylistic features, due to which the formation of a religious portrait of a depersonalized type takes place, are analyzed. We are talking about a religious picture, not an icon, because such criteria as: religious significance, functions, peculiarities of technical performance and representation, and even artistic significance are clearly demarcated. The article analyzes works that are not the subject of a religious cult, do not perform a prayer function, do not have strict regulations of technical and technological direction, which are represented in a non-temple environment and aim to reproduce a certain creative approach and claim originality, rather than being a carrier of religious symbolic meaning. The work is based on the study of theological literature, art history, philosophical and aesthetic concepts and practical analysis of the specifics of modern religious painting in levkas.

The study of the principle of “anti-portrait” sheds light on the individuality of authors who use this principle in their work, enriches our understanding of how religious painting is reflected in the modern world and helps to determine new directions and innovations that arise in the XXI century under the influence of modern culture and social changes. The analysis of artistic practice and ways of implementing religious themes in levkas helps in understanding the modern context and the transmission of ideas through art, and also encourages further research on this topic.

Key words: levkas painting, artistic depersonalization, modern religious painting.

«Принципи «анти-портрету» в контексті релігійного живопису на левкасі в Україні XXI століття». Протягом століть «обличчя» як предмет досліджень в сфері мистецтва було в центрі уваги найрізноманітніших інтерпретацій, тверджень і атрибуцій, які стоять на шляху еволюції розуміння людської ідентичності. Від прадавніх ритуальних масок до реалістичних портретів та сучасних медіа-інсталяцій, обличчя виступає як втілення емоцій, особистості і культурної спадщини. Воно не тільки відображає зовнішню красу і виразність, а також веде до задуму про складнощі та різноманітність людського досвіду. Завдяки мистецтву ми можемо розкривати та осмислювати різні аспекти обличчя – його форми, вирази, символіку, соціальне значення та інше. Але через низку естетично-ідеологічних та інших причин «обличчя» поступово та осмислено відходить від традиційного розуміння краси та зовнішності, що також є одним з художніх принципів відтворення, який є не менш цікавим для розгляду в порівнянні з класичним варіантом «фізіогнамичної присутності».

Художні варіації на тему ухилення, часткової чи фрагментарної втрати чи спотворення зображуваного суб'єкту є проявом основних принципів анти-портрету, які, варто зазначити, не набули широкого поширення і не визнані як окремий жанр в історії мистецтва, і не мали передумов для синтезу з релігійним живописом. Хоча були художники, які експериментували з нетрадиційними підходами до портретного живопису (О. Архипенко, А. Петрицький, Ф. Бекон, Л. Фрейд, Г. Ріхтер, О. Ройтбурд та інші) концепцію анти-портретів можна віднести лише до окремих митців чи мистецтвознавців, які виступали за виклик чи підрив традиційних мистецьких умовностей, через що дослідження принципів «анти-портрету» в контексті релігійного живопису на левкасі в Україні XXI століття має великий потенціал та широкі перспективи.

Метою дослідження є аналіз принципів «анти-портрету» на основі пам'яток релігійного живопису на левкасі в Україні XXI століття. Провідною темою в роботі стає концептуалізація іконографічного анти-образу-суб'єкту в поза сакральному середовищі.

Обличчя, лик, личина, маска та інші еквіваленти суб'єктності, як предмет дискурсу має високий рівень дослідженості в різних галузях знань, таких як християнська антропологія, психологія, теологія, філософія мистецтва, естетика особистості та інші.

В статті проводиться аналіз основних теоретичних концепцій формування художнього

«образу» які в свою чергу могли стати основою появи релігійного анти-портрету сучасності в рамках живопису на левкасі. Так як предмет дослідження знаходиться на стику сакрального та світського, символічного та абстрактного, і відбувається синтез як жанровий так і стилістичний – є необхідність розглянути окремо не тільки богословсько-іконописну галузь як першооснову для утворення сучасної релігійної картини, а й інші філософсько-естетичні наукові праці, які вплинули, або мають в своєму підґрунті зародки ідеї деперсоналізації.

По-перше, твори, які утворюються на основі синтезу з традиційною іконою, звичайно можуть стати відсилками чи рефлексіями саме Святого Письма, яке лежатиме в основі тлумачень. Маючи на меті концептуалізацію феномену «релігійного анти-портрету», можна посилатися на наступні витяги з нього: 1) «Ти повірив лише після того, як побачив мене? Щасливі ті, хто не бачив, але вірять» (Ів. 20:29); 2) «Тільки він має безсмертя і перебуває в неприступному світлі; його жодна людина не бачила й бачити не може. Йому належить шана та вічна могутність. Амінь» (1Т 6:16); 3) «Серце моє говорить від Тебе: «шукайте обличчя Мого»; і я шукатиму лица Твого, Господи». (Пс 26:8); 4) «І пішов Ісус із учнями Своїми до селищ Кесарії Пилипової. Дорогою Він питав Своїх учнів: За кого шанують Мене люди?» (М 8:27) (Біблія, 2003). Всі наведені витяги з Святого Письма можуть лягти в основу концепції сучасного релігійного анти-портрету, а деякі з них вже візуалізовані (прикладом може стати твір Христини Квик «За кого ви мене вважаєте?»).

По-друге, сучасна релігійна картина також може спиратися на філософсько-релігійні та мистецтвознавчі дослідження, що відносяться до рубежу XIX – XX століть та висвітлюють широке коло питань, концепцій та тлумачень, але для нас важливими є: аксіологічна сутність ікони, розробка релігійно-естетичних концепцій православної ікони, рефлексія природи іконообразності та зовнішні характеристики ікони. Окреслене коло питань реалізується в працях В. Овсійчука, Д. Степовика, Ф. Уманцева, Я. Креховецького, Л. Успенський, В. Лоський та інших (Овсійчук, 2000; Степовик, 2004; Уманцев 2002; Креховецький 2002; Ouspensky or Lossky, 1982).

Основними ідеями які мають вагомий теоретичний внесок в розкриття теми є: 1) Обличчя розглядалося як найголовніша категорія іконопису, символ ідеальності, безмірності і преображеності; 2) Обличчя на іконі не є просто портретом, а висловлює найвищу ідею, духовне значення іко-

нографічного образу; 3) Обличчя на іконі має бути не просто відображенням зовнішності людини, а й виражати її внутрішню духовність та боговідношення; 4) Обличчя, як виразна частина людини, може бути безпосереднім джерелом інформації про її емоційний стан, наміри та характер; 5) Важливим є розуміння відмінності між ликом, обличчям та маскою(личиною); 6) Конкретизація зображуваного суб'єкта може бути лише вимушеною мірою часів іконоборства; 7) Лик на іконі є способом збереження і передачі культурних, історичних та релігійних цінностей; 8) Ікона – це не картина і не портрет, і має ряд регламентованих приписів, які є обов'язковими.

На основі аналізу множинних трактувань «лику» в іконописі можна відстежити основні змістовні та естетичні зміни чи наслідування в контексті релігійного анти-портрету сучасності. Для цього зіставимо традиційне розуміння «лику» з філософсько-естетичними теоріями «анти-образу» поза сакральної галузі, і тут можна виділити наступні концепції: ідея «личини» (маски) в працях Т. Махо «Обличчям до обличчя» чи «Історія обличчя» Х. Бельтинга, де обличчя – це лише знак життя, пуста безлика оболонка, а маска є частковою компенсацією втрати (Belting, 2013 та Macho, 1999). Наступною може стати ідея деконструктивістської теорії Р. Вайгеля, яка говорить: «обличчя, взагалі кажучи, ніколи не показує себе цілком. Ми бачимо певні вирази особи, які нам в даний момент доступні» (Weigel, 2013:74). Цю ідею підтримали та розвинули Мона Кёрте та Юдит Елізабет Вайс які стверджували, що «Знеособлення, не обов'язково означає знищення людського – часом саме здатність відвернутися відновлює його». Також вони підіймали питання про імпліцитно існуюче «знання обличчя», межі впізнаваного, естетику фронтального, взаємозв'язок між портретом та особистістю та обличчя як артефакт (Körte та Weiss, 2017). За словами мистецтвознавця Джеймса Елкінса: «Обличчя – це «щось незавершене: незавершена робота, яка постійно потребує того, щоб її побачили, торкнулися чи написали». Мова йде про хиткі, нестабільні художні конструкції, які в процесі інтеграції в рецептивно-естетичні процеси, спонукають глядачів заповнювати порожнечі і надавати їм зміст (Elkins, 2020: 39). Мішель Фуко, в свою чергу, досліджує образи та символи, пов'язані з обличчям, та розкриває їх роль у формуванні суб'єкта та встановленні соціальних відносин. Автор вважає, що обличчя має свою «іншу сторону», яка пов'язана з маскуванням, прихо-

ванням та вдаванням. Він розглядає різні техніки, такі як грим, маски, жести та поведінка, які дозволяють індивідам приховувати свою справжню сутність або вдавати інших (Foucault, 1975).

Принципи анти-портрету простежуються в мистецтві і в часи первісності, коли обличчя замінювалося маскою, і в екзотичній концепції жалоби часів античності («втрата обличчя» перед обличчям смерті та скорботи), і в сакрально-трансцендентних образах Середньовіччя, за цим, звичайно, йде кульмінація портретного жанру, але регресія неминуха по ряду причин, серед яких: зростання технологій, комерціалізація та поширення фотографії, зміна художніх тенденцій (мова йде про кубізм, сюрреалізм та абстракціонізм, які зосереджувалися на вираженні внутрішніх станів та емоцій, а не реалістичному зображенні обличчя), розширення художніх можливостей (нові технології, такі як фотомонтаж, колаж та цифрова графіка, внесли інновації до мистецтва, що привело до зменшення ролі традиційного портретного жанру) та інші. «Обличчя» швидко крокує від геометризації, примітивізму та сюрреалізму до знаку, символу, відбитку, муляжу. Прикладами можуть стати такі ренесансні релігійні картини як: твір Фра Анжеліко «Нагірна проповідь» (1437–1445) та твір Хуана де Фландеса «Вознесіння» (близько 1500), в яких ухилення від прямого зображення суб'єкта виражається через мотив моління, прихилення, візонерського споглядання чи гріхопадіння, або твори Казимира Малевича «Фермери» (пр.1930) чи «Голова селянина» (1929), в яких засади анти-портрету продиктовані теоретичними засадами супрематизму. Ще одним варіантом розкриття жанру є академічні твори Жана Огюста Домініка Енгра «Купальниця з Вальпінсона» (1808) та твір Жерара тер Борха «Батьківське повчання» (1654) в яких особливості відтворення анти-портрету базуються на композиційно-сюжетних винятках. Сюди ж можна віднести сюрреалістичні твори британського художника Майкла Ленді «Chest Beater» (2012) чи Рене Магрітт «Закохані»(1928) чи «Син людський» (1964) в яких портретне зображення або метафорично-відсутнє, що надає творам великий потенціал для інтерпретацій. Серед арт-інсталяцій можемо відмітити проекти: Мікеланджело Пістолетто «Венера в лахмітті» (1967) чи твори Тоні Оурслера та багато інших. Окреслені приклади доводять неприливу тенденція до вжитку основних засад «анти-портрету» і стають основою для виокремлення основних художньо-стилістичних особливостей.

В Україні, принципи анти-портрету набули свого найпоширенішого вжитку в 1920-1930-х роках під впливом конструктивізму, футуризму, модернізму та інших художніх напрямків. Художники-експериментатори створювали революційні твори, що ігнорували традиційні правила портретної майстерності. Розвиток напрямку анти-портрету в живописі можна спостерігати через творчість таких українських художників як: К. Малевич, О. Архипенко, Д. Бурлюк, В. Пальмов, О. Богомазов та інші. Анти-портрет в Україні відображав революційний дух того часу і виражав бажання художників вийти за межі традиційного образотворення. Вони ставили під сумнів стандарти гармонії, пропонували новий підхід до образу та зображення людини. Цей рух був результатом впливу різних художніх напрямків і має велике значення для розвитку сучасного мистецтва. Він дозволить художникам-експериментаторам виразити свою індивідуальність і створити твори, які будуть вражати своєю непередбачуваністю та оригінальністю. Таким чином, на сучасному етапі традиційний портрет переходячи у розряд неактуального анахронізму не зникає як жанр, а прилаштовується шляхом модифікації до сучасних реалій, розвиваючи вже існуючу ідею приховування ідентичності зображуваного суб'єкта, що не оминуло і релігійний живопис на левкасі. Якщо відхід від традиційного розуміння портретного живопису не є чимось новим, то розрив чи художнє переосмислення іконографічних канонів в сучасному мистецтві є новою категорією в мистецтві, яка потребує класифікацій та аналізу. Тому наступним етапом є розбір стилістично-естетичних особливостей та аналіз їх модифікації на прикладі сучасної релігійної картини на левкасі в Україні.

Серед основних художніх стратегій на шляху відтворення анти-портрету в релігійному живописі можна виділити такі:

1. Гра з абстракцією: анти-портрети часто володіють абстрактними формами та переосмисленою композицією, незвичайні спотворення та реконструкція, спотворені пропорції, незвичайні кути огляду та геометричні форми для створення різкого зсуву від реалістичного зображення. Прикладами впровадження наведеної характеристики в сучасну релігійну картину на основі техніки левкасу можуть стати наступні твори: Альбіни Ялози «Це рани мої II (Вознесіння)», твір Сергія Радкевича «Фрагмент тіла», твір Остапа Лозинського «De Anima Suscipi» чи твір Катерини Шадріної «Адам та Єва». В цих творах спостерігається гармонічне поєднання релігійної символічно-стилістичної бази в поєднанні з анти-фізіогномічною

подачею змісту та віртуозною грою з ракурсами та композицією. Подібний підхід дозволяє по новому подивитися на традиційні богословські теми. Проаналізуємо на прикладі твору Альбіни Ялози «Це рани мої I» (іл. 1).

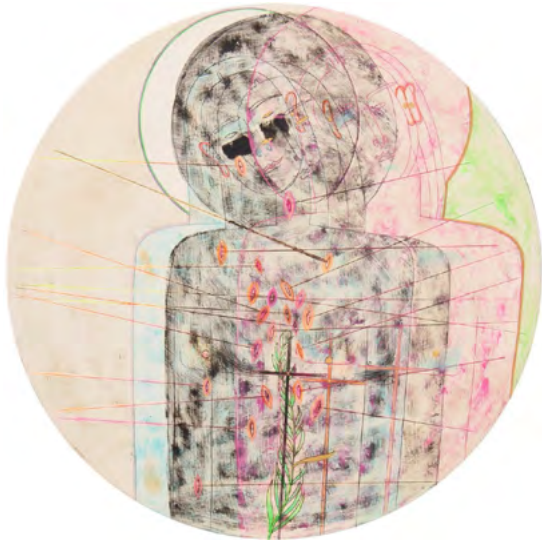
Іл. 1

Це яскравий приклад репрезентації релігійної тематики крізь призму сучасного мистецтва. Твір не є цілісною фіксацією сюжету, але рефлексивно відбудовує певний взаємозв'язок між глядачем та євангельським сюжетом. Подібна візуальна фрагментація надає твору ефект асоціативної невичерпності та імпліцитності. Твір демонструє що емоційна та сюжетна лінія може виражатися в релігійній картині не тільки через обличчя, а втрата композиційної цілісності не є свідченням збіднення засобів формотворення.

2. Експресивність та емоційність: анти-портрети можуть бути емоційними та виразними, передаючи не лише зовнішній вигляд моделі, а й її внутрішній світ, емоції та настрій. Прикладами впровадження наведеної характеристики в сучасну релігійну картину на основі техніки левкасу можуть стати наступні твори: Ігор Мельник «Трійця», Ярина Мовчан «Св. Себаст'ян» (іл. 2) або твір Уляни Ніщук «Розп'яття» (2021 р.). В цих творах спостерігається як релігійна тематична складова, як вживання деперсоналізованого типу подачі суб'єкту так і експресивна, емоційна, часом духовно-метафізична складова, яка виражена як розкриває себе і в техніці, і в композиції, і в кольорі. Представлені твори дуже емпатичні, вони підштовхують до пошуку індивідуальних тлумачень та рефлексії. Проаналізуємо один з них (іл. 2).

Творчість Ярини Мовчан характеризується оригінальністю, емоційністю та експериментальністю. Її твори часто описують внутрішні стани й почуття героїв.

Іл. 2

Іл. 3

Одна з основних концепцій у творчості Ярини Мовчан – вивчення теми особистої ідентичності. Вона детально досліджує внутрішні світи героїв, їх бажання, страхи, настрої, конфлікти та пошуки. Також підіймає такі теми як: взаємопроникнення духовного та метафізичного, позасвідоме та свідоме, взаємовідносини таких категорій як: філософія, віра, буття. Авторка створює надзвичайно емоційні композиції, використовуючи тонкий колорит, стилізацію, а також символізм характерний для іконопису. Відбувається акцентування уваги глядача на стані, а не на впізнаваності. Лише за рахунок залучення іконографічних атрибутів та символів твір переходить до галузі релігійного.

3. Використання символіки: художники анти-портретів часто використовують символи та алегорії, щоб передати додаткові шари значення та змісту. Прикладами творів за означеною темою можуть стати: твір Івана Івердуна «Кроки» та твір Катерини Хананейчук «Апокаліпсис» (іл. 3). Символи, як в іконописі, так і в релігійній картині – є важливою частиною цілісної семантико-семіотичної системи художньої мови, тому вони використовуються як в своєму первобутньому значенні, так і набувають нових, що стає причиною розповсюдження та оновлення богословських істин.

Представлена тема апокаліпсису часто зустрічається в релігійній мистецькій творчості і відображає кінцевий розпад світу чи кінець людської історії. Авторкині вдається змалювати велику складність теми, передаючи як величність, так і страх перед цими подіями мінімальними художніми засобами, такими як: композиція, колір, світло та тінь і що найважливіше символи (хрест, чаша, голуб та інші), що надає релігійним образам і героям символічного значення та емоційну силу.

Образи, переходячи в розряд силуету чи плями залишаються джерелами змістів. Свідомість проводить аналогії тексту та візуальних підказок і відбудовує те, що скрито.

4. Використання незвичайних матеріалів та технік. Прикладами впровадження цього прийому в сучасну релігійну картину де персоналізованого типу на основі левкасу можуть стати: твір Олексія Малого «Ковчег», твір Олени Смаги «Я – Життя» чи твір Дмитра Кришовського «МР ΘΥ» (іл. 4). Саме відхід від стилістично-ідеологічного регламенту канонічної ікони провокує залучення до широкого спектру технічних засобів за для знаходження індивідуальних шляхів відображення та нових інтерпретацій усталених тем. Спостерігається синтез матеріалів та репрезентація нових, не характерних для іконопису, та окремо для левкасу способів використання та функціоналу. Левкас перестає виконувати лише технічну складову, і переходить в інструмент художньо-естетичного сектору.

Іл. 4

В наведеному прикладі не тільки основний образ, але й левкас втрачають свої основні функції та зони застосування: левкас не виконую функцію ґрунту на поверхні дошки, дошка не є основою для відтворення зображуваного суб'єкту. Порожнеча обрамлена фоном утворює силует, який привласнює характеристики елементів які знаходяться поряд, такі як: зріз дерева, падаюча тінь від основи, колір та текстура стіни. І лише на основі таких символічних елементів як шрифт, німб, силует – утворюється певна ретроспектива, а синтез матеріалів, розширення їх художніх можливостей чи зміна сфери їх застосування стають у на годі на шляху утворення інноваційних концепцій сучасності.

5. Критика соціальних норм і стереотипів: анти-портрети можуть використовуватися для вираження критики або виклику стандартних уявлень про красу, статус чи ідентичність. Говорячи про аспект живопису який досліджується, можна додати такі позиції як: питання відображення сутності божественного, релігійна картина воєнного стану – як громадянська позиція, теологічна свобода – як відображення духовних орієнтирів сучасності. Прикладами творив які включають в себе і іконографічну складову, і принцип художньої деперсоналізації, і техніку левкасу, і означений вище тип анти-портрету можуть стати: твори Святослава Владика «Camouflage Chris» та «Savior», твір Татяни Губиної «Без обличчя», твір Уляни Ніщук «Розп'яття» (2023 р.), твір Катерини Шадріної «Прекаріати» або твір Олександра Миловзорова «Шати». Всі запропоновані як приклад твори не тільки в осучасненій манері репрезентують релігійні контексти, але й пропагують певну соціальну або духовну позицію, рефлексивно відображають реалії сьогодення за допомогою сучасних художніх засобів.

Іл. 5

Твір «Розп'яття» Уляни Ніщук залучає цитати з Першого послання до Коринтян (1: 18–31), наголошує на символічному значенні хреста і ролі Божої сили у спасінні людей. Автор розглядає «гинучість хреста» як глупоту для тих, хто не розуміє духовної сутності, але для тих, хто спасається, хресна сила Бога є основою спасіння. Використовуючи цитату про «погублення мудрості премудрих», автор може підкреслити, що розумність людей не важлива у порівнянні з силою Божою. Твір може розглядати тему розп'яття Христа і Його жертви заради спасіння людей, а також викликати думки про відкидання світської мудрості в духовному пошуку. Виходячи з того, що твір створений в середовищі «воєнного стану», його провідна думка може стати рефлексією на події і свого роду заклик до віри.

6. Інтроспекція та самопізнання: анти-портрети можуть бути способом для художника замислитися над собою чи своїми емоціями, досліджувати своє внутрішнє життя та уявити себе чи свою модель у незвичайному світлі. Прикладом поєднання цього типу анти-портрету з принципом художньої деперсоналізації сучасної релігійної картини на левкасі може бути: твір Глафіри Щербак «Божий подих», твір Христини Квик «За кого ви мене вважаєте?» та твір Остапа Лозинського «Я – виноградина правдива» чи його ж проект «De Anima». Ці твори є прикладом Євангеліє в фарбах, це твори – одкровення, твори – сповідь, твори – роздуми, твори – повчання. Це сучасні метафори в сучасній формі кризь призму спадку давнього іконопису, приклад того як художники намагаються досягнути субстанції які складно піддаються тлумаченню, такі як: любов, віра, зрада, дух та інші.

Іл. 6

О. Лозинський в творі «De Anima III» використовуючи нетрадиційну стратегію формотворення та сучасну метафору балансує між сучасністю та засадами традиційного іконопису. Подібні релігійні картини є прикладом візуалізації індивідуального ставлення до богословської ідеї, власного, інтуїтивного ставлення до віри. В проекті «De Anima» автор намагається віднайти відображення поняттю «душа» та знайти відповіді на такі питання як: звідки береться душа, які її виміри існують, чи вона щось важить, чи вона має свій колір та інші. Тобто цей проект є візуалізацією ідеї «мандрівки душі», спроба відтворення філософсько-релігійного безтілесного, нематеріального та дуже індивідуального досвіду. Таким чином, твори стають прикладами суб'єктивного бачення і спонукають до інтроспекції та самопізнання.

Висновки. В результаті літературного огляду було виявлено, що: 1) філософсько-релігійні та мистецтвознавчі дослідження рубежу XIX–XX століть висвітлюють важливі аспекти образотворення, на які спирається галузь анти-портрету сучасності, а саме: аксіологічна сутність ікони, релігійно-естетичні концепції православної ікони, питання природи іконообразності, зовнішні характеристики ікони, розмежування понять картина – ікона; 2) сучасна релігійна картина на левкасі може стати відсилками чи рефлексіями Святого Письма; 3) позарелігійні естетично-філософські концепції формують нові ідеї на які спирається анти-портрет сучасності, а саме: обличчя як знак життя чи артефакт, багатовимірне зображення не досягнути з одного ракурсу, не фронтальне не є знеособленим чи непізнаваним, незавершене спонукає до пошуку; 4) виявляє малодослідженість теми синтезу ікони

і живопису XXI століття (особливо на основі техніки левкасу).

Виявлено, що художні варіації на тему ухилення, часткової чи фрагментарної втраги чи спотворення зображуваного суб'єкту набувають широкого поширення в контексті живопису на левкасі на теренах України XXI століття, що проявляє себе у творчості таких митців як: Г. Щербак, О. Лозинський, У. Нішук, Я. Мовчан, Д. Кришовського, О. Малого та інших.

Були виявлені такі художньо-стилістичні особливості анти-портрету в релігійному живописі як: 1) *гра з абстракцією*, де основою є баланс між релігійним символізмом та художніми прийомами нефігуративного живопису; 2) *експресивність та емоційність*, де акцент робиться на стані, а не на зовнішності; 3) *використання символіки*, де провідною ідеєю стає розповсюдження чи осучаснення релігійної спадщини; 4) *використання незвичайних матеріалів та технік*, де синтез матеріалів стає основою для утворення інноваційних художніх концепцій; 5) *критика соціальних норм та стереотипів*, яка представляє собою виклик до стандартних уявлень про красу, статус, ідентичність, або є візуалізацією таких категорій як громадянська позиція чи духовні орієнтири; 6) *інтроспекція та самопізнання*, яка має на меті вираження критики або суб'єктивних поглядів стосовно уявлень про красу, статус, ідентичність.

Тенденція до вживання принципу «релігійного анти-портрету» в сучасному живописі на левкасі відкриває широкі перспективи дослідження таких аспектів як: використання принципів анти-портрету в інших жанрах, виявлення впливів на традиційний іконографічний простір, знаходження взаємозв'язків з зарубіжними образотворчими практиками та інш.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія або книги Святого письма Старого й Нового Заповіту : Із мови давньоєвр. й грец. на укр. дослівно наново переклад. Київ : Укр. Бібл. Т-во, 2003. 1166 с.
2. Креховецький Я. Богослов'я та духовність ікони. Львів : Свічадо, 2002. 184 с.
3. Овсійчук В., Кривач Д. Оповідь про ікону. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2000. 397 с.
4. Степовик Д. Історія української ікони X–XX століть. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2004. 442 с.
5. Уманцев Ф. Мистецтво давньої України. Київ : Либідь, 2002. 217 с.
6. Belting H. Faces: Eine Geschichte des Gesichts. München : C.H. Beck, 2013. 136 p.
7. Didi-Huberman G. Geschenk des Papiers, Geschenk des Gesichts. Köln : DuMont, 2001. 190 p.
8. Elkins J., Fiorentini E. Visual Worlds: Looking, Images, Visual Disciplines. Oxford University Press, Incorporated, 2020. 464 p.
9. Foucault M. Surveiller et punir: Naissance de la prison. [Paris] : Gallimard, 1975. 318 p.
10. Körte M., Weiss J. E. Randgänge des Gesichts: Kritische Perspektiven auf Sichtbarkeit und Entzug. Fink Wilhelm GmbH + Co.KG, 2017.360p.
11. Macho T. Das prominente Gesicht. Vom Face-to-face. 1999.
12. Ouspensky L., Lossky V. The meaning of icons. 2nd ed. Crestwood, N.Y : St. Vladimir's Seminary Press, 1982. 222 p.
13. Weigel, Sigrid Das Gesicht als Artefakt. Zu einer Kulturgeschichte des menschlichen Bildnisses, Munchen: Fink 2013, S. 7–29.

REFERENCES

1. Bibliia (2003) abo knyhy Sviatoho pysma Staroho y Novoho Zapovitu. [The Bible or books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments]: Iz movy davnoiev. y hrets. na ukr. doslivno nanovo pereklad. Kyiv : Ukr. Bibl. T-vo, 1166 s. [in Ukrainian]
2. Krekhovetskyi Ya. (2002) Bohoslovia ta dukhovnist ikony. [Theology and spirituality of the icon] Lviv : Svichado, 184 s. [in Ukrainian]
3. Ovsichuk V., Krvavych D. (2000) Opovid pro ikonu. [A story about an icon] Lviv : In-t narodoznavstva NAN Ukrainy, 2000. 397 s. [in Ukrainian]
4. Stepovyk D. (2004) Istoriiia ukrainskoi ikony X - XX stolit. [History of the Ukrainian icon of the 10th–20th centuries] 2-he vyd. Kyiv : Lybid, 2004. 442 s. [in Ukrainian]
5. Umantsev F. (2002) Mystetstvo davnoi Ukrainy. [Art of ancient Ukraine] Kyiv : Lybid, 2002. 217 s. [in Ukrainian]
6. Belting H. (2013) Faces: Eine Geschichte des Gesichts. [Faces: A History of the Face] München : C.H. Beck, 2013. 136 p. [in German]
7. Didi-Huberman G. (2001) Geschenk des Papiers, Geschenk des Gesichts. [Gift of paper, gift of face] Koln : DuMont, 190 p. [in German]
8. Elkins J., Fiorentini E. Visual Worlds: Looking, Images, Visual Disciplines. Oxford University Press, Incorporated, 2020. 464 p.
9. Foucault M. (1975) Surveiller et punir: Naissance de la prison. [Monitor and punish: Birth of the prison] [Paris] : Gallimard, 318 p. [in French]
10. Körte M., Weiss J. E. (2017) Randgänge des Gesichts: Kritische Perspektiven auf Sichtbarkeit und Entzug. [Marginal passages of the face: Critical perspectives on visibility and deprivation] Fink Wilhelm GmbH + Co.KG, 360p. [in German]
11. Macho T. (1999) Das prominente Gesicht. Vom Face-to-face. [The prominent face. From face to face] 1999. [in German]
12. Ouspensky L., Lossky V. (1982) The meaning of icons. 2nd ed. Crestwood, N.Y : St. Vladimir's Seminary Press, 222 p.
13. Weigel, Sigrid (2013) Das Gesicht als Artefakt. Zu einer Kulturgeschichte des menschlichen Bildnisses, [The face as an artifact. Towards a cultural history of the human image] Munchen : Fink S. 7–29. [in German]

УДК 782.1:792.54.028.6-055.2(510)«19/202»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-12>

Боюй ДІН,
orcid.org/0000-0001-9134-9707
аспірант кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) 949551929@qq.com

ЖІНОЧІ ПЕРСОНАЖІ В ОПЕРАХ КИТАЮ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

З перемогою комуністичної ідеології в Китаї в першій половині ХХ ст. відбулася доволі швидка переорієнтація в китайській культурі, зокрема й в оперному мистецтві, на органічне засвоєння і творче поєднання національних із західними традиціями. Характерною рисою саме для проєвропейської китайської опери другої половини ХХ – початку ХХІ ст. стало виведення на перший план жіночих персонажів – героїнь нових музично-театральних вистав, які символізували докорінні зміни в соціально-політичному і культурному устрої Піднебесної. Ця ж тенденція, що характеризує творчість багатьох творців китайських опер другої половини ХХ – початку ХХІ ст., певною мірою перекликається із музично-драматичними виставами традиційної пекінської опери, в якій жіночим персонажам відведена далеко не другорядне роль. **Метою статті** є демонстрація розмаїття й класифікація сценічних образів головних жіночих персонажів в традиційних і проєвропейських операх Китаю. **Актуальність** дослідження зумовлена подоланням китайським оперним мистецтвом національних меж і стрімким зростанням зацікавленості творчістю сучасних китайських оперних композиторів як і традиційними операми глядацької аудиторії в різних країнах світу. **Новизна** дослідження полягає у спробі комплексного осягнення спільних і відмінних рис, що притаманні головним і другорядним героїням у традиційних і проєвропейських китайських операх. Особливий наголос припадає на різновид традиційної опери юе, в якій всі, або переважну більшість ролей (у тому числі і чоловічих) виконують жінки. **Методологія** дослідження базується на поєднанні історичного та комплексного музикознавчого, що поєднує музично-теоретичний, музично-історичний і музично-виконавський методи, підходів. У **висновках** наводиться обґрунтована класифікація жіночих персонажів китайських опер, аргументуються основні риси, що притаманні більшості героїнь цих спектаклів.

Ключові слова: музична культура Китаю, оперне мистецтво, проєвропейська опера, традиційна пекінська опера, опера юе, жіночі персонажі в китайських операх.

Boyu DING,
orcid.org/0000-0001-9134-9707
Graduate student at the Department of Music Theory and History
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) 949551929@qq.com

FEMALE CHARACTERS IN THE CHINESE OPERAS OF THE TWENTIETH – BEGINNING OF THE TWENTY-FIRST CENTURY

With the victory of communist ideology in China in the first half of the twentieth century, Chinese culture, including opera, quickly shifted to the organic assimilation and creative combination of national and Western traditions. A characteristic feature of pro-European Chinese opera in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries was the foregrounding of female characters, the heroines of new musical and theatrical performances that symbolized fundamental changes in the socio-political and cultural system of the Celestial Empire. The same tendency that characterizes the work of many Chinese opera composers of the second half of the twentieth and early twenty-first centuries to some extent resonates with the musical and dramatic performances of traditional Beijing opera, in which female characters play a far from secondary role. **The purpose** of the article is to demonstrate the diversity and classify the stage images of the main female characters in traditional and pro-European operas in China. **The relevance** of the study is due to the overcoming of national borders by Chinese opera art and the rapid growth of interest in the work of contemporary Chinese opera composers, as well as in traditional operas, by audiences around the world. **The novelty** of the study lies in an attempt to comprehensively understand the common and distinctive features inherent in the main and secondary characters of traditional and pro-European Chinese operas. Particular emphasis is placed on the type of traditional yue opera in which all or the vast majority of roles (including male ones) are performed by women. **The research methodology** is based on a combination of historical and comprehensive musicological approaches. The musicological approach includes music-theoretical, music-historical, and music-performance methods. **The conclusions** offer a reasonable classification of female characters in Chinese operas, as well as argue the main features inherent in most of the heroines of these performances.

Key words: musical culture of China, opera art, pro-European opera, traditional Beijing opera, yue opera, female characters in Chinese operas.

Актуальність дослідження. Протягом останнього століття, від 1920-х рр. і до сьогодні, Китай здійснив, без перебільшення, фантастичний стрибок: країна зі сформованим протягом декількох тисячоліть патріархальним напівфеодальним устроєм, завдяки швидким, хоча й далеко не безболісним, змінам суспільно-політичних, економічних і культурних пріоритетів, що відбулися в цей період та специфіку державного устрою, успішно подолала суттєве відставання від європейських та американської економік і вже наприкінці минулого століття, увійшла до пулу найуспішніших держав світу. Подібна революційна зміна відбулася і в мистецтві багатонаціонального Китаю: поряд із дбайливим ставленням до власних багатовікових фольклорних й історико-культурних традицій, їх вивченням, збереженням, усілякою пропагандою та подальшим розвитком, дедалі все потужніше здійснювалося переформатування суспільства із зосередженого на власних тисячолітніх непересічних надбаннях на таке, що сприйняло і творче увібрало в себе найкраще, найцінніше з інших культур, зокрема відбулася суттєва переорієнтація численних митців – літераторів, художників, архітекторів, музикантів тощо на західні культурні й мистецькі зразки із подальшим вдалим творчим переплавленням національних і західних здобутків.

Саме така трансформація безпосередньо стосувалася розвитку в Китаї музично-театрального мистецтва, в якому композитори, автори сценаріїв та лібрето, режисери-постановники і виконавці дедалі все успішніше поєднують китайські із кращими західними традиціями. Одним із численних беззаперечних доказів цього процесу є постійне зростання зацікавленості світової аудиторії оперними творами провідних китайських митців другої половини ХХ – початку ХХІ ст. і вже далеко не поодинокі прецеденти подолання операми, створеними сучасними композиторами Піднебесної, національних обмежень і успішні прем'єри цих творів у багатьох азійських, європейських країнах, на північноамериканському континенті і в Австралії.

Аналіз публікацій. Проблемам розвитку оперного мистецтва і специфіки підготовки оперних співаків у Китаї та аналізу особливостей китайських традиційних і сучасних (проєвропейських) опер присвячено чимало праць переважно китайських дослідників, які презентують найрізноманітніші аспекти становлення і сучасного стану традиційних і проєвропейських музично-театральних вистав, проникнення в Китай і засвоєння китайськими музикантами елементів європей-

ської композиторської і вокальної шкіл, а також стосуються специфіки створення чи виконання конкретних опер, висвітленню трактування певних оперних персонажів, більш детальної їхньої жанрової класифікації тощо. Такі роботи здебільшого належать молодим китайським дослідникам, які згодом захистили дисертації в Китаї та в різних країнах Європи, Азії та Америки. Зокрема це низка статей і дисертацій китайських здобувачів, які отримали науковий ступінь кандидатів мистецтвознавства / докторів філософії в Україні. Авторами таких досліджень є Чжан Юй, Є Сяньвей, Ці Мінвей, Цой Сяююй, Сун Яньїн, Вей Лімін, Лін Хай, Цзінь Нань, Ван І, Ту Дуня, Лі Мін та ін. Чимало важливої інформації про традиційні й сучасні китайські опери різних типів міститься в ґрунтовній китайській електронній енциклопедії Baidu Encyclopedia. Питанням визначення класифікації сучасних китайських опер присвячували свої праці й українські дослідники О. Рощенко, Л. Бірюкова, О. Руденко, Т. Ігнатівська та ін. Але постійне збагачення культури Китаю все новими і новими яскравими зразками оперного мистецтва підтверджує багатогранність наукових проблем, пов'язаних із вивченням оперної культури Піднебесної. Це створює практично невичерпне джерело для нових ракурсів дослідження непересічних для світової культури явищ, безпосередньо пов'язаних з традиційними і новітніми операми Китаю.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям сучасної китайської опери *гецзюй* (буквально – пісенний спектакль), що зорієнтована здебільшого саме на європейські традиції, стала традиційна китайська музична драма. Однак, всередині цього напрямку поступово викристалізувалися дві головні гілки розвитку: так звана «серйозна», або *проєвропейська* опера (таку назву, серед інших, надають китайський учений Лі Мін (Лі Мін, 2019, 8), українські дослідники Л. Бірюкова, О. Руденко і Т. Ігнатівська (Бірюкова, 2023, 6) та ін.) і *народна опера* – *мінцзюй*, в якій характерні для європейської опери арії, ансамблі, хорові епізоди та їхнє чергування з інструментальними фрагментами накладаються й органічно сполучаються із композиційними закономірностями, характерними саме для китайської традиційної драми (сіцзюй) з поєднанням музики, співу, танців, розмовних, циркових та акробатичних епізодів, елементів бойових мистецтв, а також китайського фольклору і народної манери співу.

Залежно від часу створення, сюжетних особливостей, складу учасників, близькості до певних театральних форм сучасні китайські оперні зразки додатково класифікуються як наближені

або до народного пісенно-танцювального жанру *янге*, або до традиційної музичної драми *сіцзюй*, чи то до розмовної драми *хуацзюй*, чи власне до опери європейського зразку, або, навіть, до західного мюзиклу.

Попри таку детальну класифікацію для значної кількості сучасних китайських опер – від найпершої масштабної та найвідомішої «Сивої дівчини», створеної групою композиторів на чолі з Ма Ке ще в 1945 р, і до новітніх досягнень китайської композиторської школи перших десятиліть ХХІ ст., важливою компонентою, що об'єднує і, водночас, багато в чому різнить навіть ті опери, що за зовнішніми ознаками належать до одної й тієї ж групи з наведених вище класифікацій, є провідне значення в багатьох з них не чоловічих (як це часто спостерігається в західних операх), а жіночих персонажів – головних героїнь з різноманітними характеристиками, пріоритетами, життєвими цінностями, долями, які є важливим, а часто й визначальним стрижнем у побудовах таких сюжетів. Це майже однаковою мірою стосується й опер, що віддзеркалюють події громадянської війни в Китаї та спротиву японським завойовникам («Сестра Цзянь», «Донька партії», «Гора Іменшань», «Айгулі» та ін.), і опер за старовинними народними героїчними («Мулань Псалми»), побутовими («Сота наречена») або міфологічними («Метелик. Шлях Поета») сюжетами, і опер, що віддзеркалюють різні грані життя й побуту сільських («Сільська вчителька» та ін.) або міських («Юнак-рикша», «Скорбота за померлою», «Схід сонця» та ін.) мешканців, і таких, що є спробою прочитання європейської класики («Троїл і Кресіда» за В. Шекспіром).

Попри багатовікову китайською народною традицію, що існувала не одне століття, згідно якій усі жіночі ролі в традиційній китайській опері аж до початку ХХ ст. виконувалися чоловіками, неможливо обійти увагою і протилежний феномен – один із численних різновидів традиційної китайської опери – опери *юе* (або *юецзю*), що за популярністю в наш час поступається лише *пекінській опері*. В опері *юе* навпаки, переважна більшість, а часто й усі чоловічі ролі виконувалися і досі виконуються жінками.

Зародження цієї традиції сягає 1920-х рр., однак як окремий різновид національної китайської опери, ще не маючи назви *юе*, це музично-сценічне дійство, спочатку як чоловіче (сюжети ставилися і виконувалися аматорами-фермерами округу Шен, розташованого в районі Цзяньнань, поблизу Шанхаю, отримавши первісну назву *шаосінської опери*) почало формуватися в дру-

гій половині ХІХ ст. Справжнім народженням опери *юе* вважається 1906 р., коли група народних оповідачів із села Дунван розпочала публічні виступи у містах Шенчжоу і Чжецзян з першою музично-драматичною виставою, яка пізніше отримає назву опери *юецзю*. Згодом були здійснені гастролі і в сусідньому Шанхаї, але великого успіху чоловіча трупа так і не завоювала: глядачам, набагато раніше знайомим з *пекінською оперою*, ці фермерські напіваматорські спектаклі, виконані ще й на специфічному місцевому діалекті, вдавалися доволі примітивними і грубими.

Власне на жіночий з чоловічого цей вид опери переформатувався у 1920-х рр., коли Чень Ванюань, бізнесмен і один з організаторів місцевих вельми простих за музичним оформленням і мобільних за невеликим складом учасників музичних спектаклів, після гастролей таких колективів у Шанхаї й отриманих вражень від виступів у цьому місті *пекінської опери*, вирішив створити оригінальну версію традиційних музично-драматичних вистав: на відміну від виконання жіночих ролей чоловіками, створити спектаклі, в яких був би використаний неприродний статус жінок, коли вони виконують чоловічі ролі. При цьому зберігався характерний для музичного супроводу *пекінської опери* невеликий – зазвичай до 9 осіб – інструментальний склад: *ерху*, інші інструменти групи струнно-смичкових інструментів *хуцінь*, а також деякі традиційні китайські дерев'яні духові та ударні інструменти.

Цей задум переслідував, насамперед, можливість комерційного успіху. Однак, суспільно-політична й економічна ситуація 1920-х–1930-х рр. у Китаї додала до цього рішення ще й додаткові фактори, що сприяли поступовому розповсюдженню в південних провінціях Китаю саме таких – жіночих – оперних спектаклів. Одним з таких вагомих факторів стало відлуння китайського антиколоніального Руху 4 травня (1919) що було щільно пов'язане із загальнокитайським Рухом нової культури (1915–1921). В ідеології цих обох рухів, серед іншого, було й засудження гальм закостенілих традицій, сили державного чиновництва (мандаринів) та пригнічення жінок. Власне, від цього часу в Китаї дедалі більш нагальною постала проблема емансипації жінок, одним із ідеологів цього явища став китайський громадсько-політичний діяч, один із засновників комуністичної партії Китаю (1921 р.), старший товариш Мао Цзедун Лі Дачжао, професор і завідувач бібліотеки Пекінського університету (в той час його асистентом у бібліотеці працював Мао Цзедун, на якого Лі справив дуже великий вплив), автор публіцистич-

ної праці «Сучасний феміністичний рух». Ця його стаття розпочинається зі знакового твердження: «Двадцять століття – це епоха визволення для пригноблених класів і жінок, це епоха, коли жінки знаходять себе, і це також ера, коли чоловіки відкривають значення жінки» (李大钊, 1922).

Згодом загальносвітова економічна криза 1929–1930-х рр., яка напряму не торкнулася Китаю, все ж стимулювала жінок разом із чоловіками шукати роботу заради власного і родинного добробуту і реалізовуватися як особистостей саме в трудовій діяльності, зокрема і в творчій сфері.

Отже, юні дівчата, які мали хист до музично-театральної діяльності, охоче дедалі все масовіше залучалися спочатку до навчання і, згодом, до безпосередніх сценічних виступів.

Так, у середині 1923 р. в окрузі Шен на навчання була набрана перша група з двадцяти дівчат віком до 13 років, і вже на початку наступного року перша труппа, що складалася виключно з дівчат, вступила на одній із сцен Шанхая. 17 вересня 1925 р. назва «Опера юе» була вперше використана в рекламі шанхайської вистави «Шень Шень». Остаточно така назва більшості театральних жіночих труп трупп вкорінилася з 1938 р. Починаючи з 1928 р. жіночі класи масово почали відкриватися і в Шанхаї. У 1941 року їх кількість зросла до 36. Власне в цьому місті зосередилися найпотужніші жінки-акторки опери юе. Місцева преса наголосила на тому, що «шанхайська жіноча опера юе була дуже популярною деякий час, а останнім часом вона перевершила всі інші» (цит за: 越剧).

У 1929 р. подібний жіночий клас був відкритий в окрузі Шенсянь, згодом такі класи були засновані і в інших містах півдня Китаю.

Протягом 1928–1932 рр. спеціально для жіночої опери юе було написано понад 400 нових п'єс, більшість з яких була презентована публіці. Ці твори мали доволі широкий діапазон тем, напрямів і стилів. Але головною темою таких постанов стала любовна лірика, відмова від батальних сцен, акробатичних номерів, зосередження на психологічних характеристиках дійових осіб. А оскільки основний масив шанувальників цієї опери склали жінки, то й опера юе отримала назву «Жіноча цивільна опера Шаосіна».

Остання чоловіча труппа, яка працювала в цьому напрямі, поступившись у творчому змаганні жіночим колективам, припинила існування ще в 1938 р.

Вже на піку популярності жіночої опери юе в 1930-і – 1940-і рр. її процвітанню і подальшому успішному функціонуванню сприяла окупація в Шанхаї, центру розвитку юе, японськими вій-

ськами (1939–1945), адже японська окупаційна влада в сюжетах опери юе не бачила будь-яких політичних мотивів і небажаних підтекстів, тож водночас із заборонаю в цей час у цьому місті пекінської опери, опера юе отримала додатковий стимул для розвитку, заповнюючи нішу, яку раніше займала пекінська опера і хоча б частково задовольняючи потребу публіки в національних музично-драматичних виставах. Сприятливі подальшому розвитку опери юе фактори тривали до 1966 р., відколи протягом наступного десятиліття через проведення в Китаї культурної революції вона була повністю виключена з побуту. Комуністична ідеологія в ті часи вважала цей вид мистецтва «зосередження уваги на людині та її особистих і мирських проблемах» як «марний, егоїстичний і тривіальний, навіть небезпечний», тому що він спонукав людей зосередитися на своїх особистих проблемах і не займатися національною боротьбою. Тогочасна китайська еліта зайшла так далеко, що описала Юе як жанр, «популярний, що грається неграмотними актрисами і цінується буржуазними домогосподарками та їх дочками» (цит. за: Opéra Yue).

Проте після нетривалого, але стрімкого періоду відродження від 1980-х рр. і до сьогодні кращі жіночі колективи гідно презентують цей різновид китайської традиційної опери не лише на батьківщині, а й в країнах східноазійського регіону та за його межами. Особливостям опери Юе присвячена низка статей у довідкових та енциклопедичних виданнях, зокрема в найбільш репрезентативній електронній енциклопедії Китаю Baidu Encyclopedia (越剧), а також у змістовній статті Liang Luo (Liang, 2009).

Нині опера юе залишається популярною особливо в південних провінціях Китаю, а в 2006 р. була внесена до національного переліку нематеріальної культурної спадщини.

Відзначимо, що й деякі спектаклі інших різновидів китайської національної опери побудовані на залученні до них майже виключно артисток-жінок. Як приклад такої вистави наведемо виставу пекінської опери «Жінки-генерали родини Ян» (запис 2022 р.) на історичний сюжет, в якій усі ролі, зокрема й чоловічі, грають жінки. Проте, в цій опері збережені ознаки саме пекінської опери: широко залучені акробатичні номери і батальні сцени, які також з віртуозною майстерністю виконуються жінками (Watch LIVE, 2022).

Слід констатувати, що деякі опери сучасних китайських композиторів, котрі базуються на старовинних сюжетах, мають певні аналоги зі зразками традиційної китайської опери,

іноді й тотожні назви, хоча засоби музичної і театральної виразності в таких випадках досить суттєво, подекуди кардинально, різняться.

Як приклад цього твердження наведемо трактування сюжетів про дівчину-воїна Мулань у традиційній китайській опері, зокрема *юйцю* (місцевій опері провінції Хенань і в сусідніх районах), з характерною саме їй манерою народного співу, що легко передає і героїку, і трагічність, і жвавість («Хуа Мулань»), і в авторському творі європейського зразку (композитор Гуань Ся, «Мулань Псалми», 2004 р.). В обох випадках образ воїниці є вельми несхожим з ідеалом тендітної, ніжної й граціозної жінки, який був характерним для традиції конфуціанства. Однак, це не означає, що Мулань не є китайською героїнею і не відповідає конфуціанству, адже ця героїня уособлює насамперед конфуціанські цінності: вірність родині, імператору та батьківщині. У характері героїні виявляються всі основні якості конфуціанського «шляхетного чоловіка»: людинолюбство (*жень*), справедливість (*і*), пристойність (*чі*), розсудливість (*чжі*), сумлінність (*сін*), а також ще й додаткові: шанування батьків (*сяо*), вірність (*чжун*), хоробрість (*юн*). Саме тому Мулань є шанованою героїнею в Китаї протягом багатьох століть.

Іншим прикладом багатопланового трактування й співіснування в традиційній і проєвропейській опері жіночого образу головної героїні є великий успіх різних версій опери-міфу «Закохані метелики» з різними назвами: «Лян Чжу» (за прізвиськами головних героїв) – в опері *юе* (ця версія була зафільмована під назвою «Лян Шаньбо та Чжу Інтай» в кольоровому варіанті в 1953 р.), «У тіні верби» – в *сичуанській опері*, в «музичній драмі перетворень» (Є, 2019, 1) Сан Бо «Метелик. Шлях Поета» (2008 р.), що поєднує традиції китайської опери з європейськими принципами, а також у типовому мюзиклі західного зразку «Коханці метелики» австралійського композитора Р. Міллса (2022), який лише певними вкрапленнями використовує китайську традиційну музику, звертаючись інколи до пентатонічної побудови мелодійних ліній, застосовуючи в партитурі китайські діатонічні флейти тощо).

Ще одним яскравим прикладом є неодноразове оперне прочитання старовинного сюжету китайського письменника, драматурга і поета часів династії Юань Гуань Ханьціна (бл. 1241–1320) «Несправедливість до Доу Е», також відомого як «Сніг в середині літа» (повна назва – «Несправедливість до Доу Е, яка торкнулася неба і землі»). Цей твір, в якому саме жінка – Доу Е – є головною дієвою особою, входить до реперту-

ару традиційної опери *куньцю*, що базується на основі пісень сусіднього Куньшаня, *кантонської опери*, що походить з провінції Гуандун на півдні Китаю (1956, під назвою «Літній сніг»). Водночас спільна композиція Чень Цзи та Ду Юй (1960-ті рр.) і версія тайванського композитора Ма Шуй-Лонга 1990 р. є сучасними, проєвропейськими версіями опери.

Еволюція сучасного китайського оперного мистецтва, що поєднувало національні і західні риси, пов'язана не лише з удосконаленням музичної мови, а й з дедалі все частішим зверненням до сюжетів, в яких або саме жінки ставали головними героїнями, або, разом із чоловіками, ставали повноправними співучасницями сценічного дійства. Так, у період так званого «локального розвитку», що тривав протягом майже чотирьох десятиліть (1949–1976) – від утворення Китайської Народної Республіки і до завершення часів культурної революції, саме жінки, яким століттями за філософією конфуціанства відводилася другорядна, виключно підлегла чоловікові роль дружини і матері, стали уособлювати докорінні зміни нового часу: самостійність у прийнятті рішень, відданість революційним ідеалам і батьківщині, непримиренність до гнобителів – багатіїв і ворогів, войовничість, жертвовність заради світлого і справедливого майбутнього. Такими є жіночі персонажі як переважної більшості китайських новітніх опер цього періоду («Лю Хулань» (1954), «Дві червоноармійки» (1957), «Лю Саньцзе» (1961), «Сестра Цзян» (1964)), так і низки опер останніх десятиліть, зокрема таких як «Донька партії» (1991), «Полум'я і весняний вітер занепасть стародавнє місто» (2005), «Вісім дівчат на переправі» (2005).

Поруч із такими персонажами з кінця 1970-х рр. на китайській оперній авансцені дедалі все частіше почали з'являтися героїні, семантика образів яких значно розширилася. Крім характерних і чи не єдиних для декількох попередніх десятиліть сюжетів, що стосувалися визвольної війни і революційних подій, китайські композитори і постановники опер все частіше стали звертатися до сюжетів з далекого героїчного минулого народностей, що складають населення сучасного Китаю, різноманітних міфологічних історій, а також до літературних творів китайських письменників – яскравих представників старовинної і сучасної національної прози і поезії.

Висновки. У більшості сюжетів китайських опер, що були створені наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. саме жіночі персонажі мають якщо не провідне, то в будь-якому випадку, аж ніяк

не другорядне значення, адже переважна більшість усіх вчинків оперних героїв-чоловіків у цих творах тим чи іншим чином стосується насамперед їхніх стосунків із жінками.

А власне спектр жіночих образів / архетипів суттєво збагатився завдяки введенню на оперну сцену низки нових, до того часу не присутніх в китайській оперній практиці європейського зразка персонажів. Наведемо лише деякі приклади:

– жінка-войовниця – на кшталт легендарної діви Мулань («Мулань Псалом» Гуань Ся, 2004), яка протягом десяти років, видаючи себе за чоловіка, очолювала велике військо;

– жінка-миткиня («Прощання з Кембріджем» Чжоу Сюэши, 2001), де одним з головних персонажів є реальна особа – письменниця і поетеса, перша в Китаї жінка-архітектор Лінь Хуейїнь;

– жінка – лірична героїня, представниця прогресивних поглядів початку ХХ ст. («Жаль за минулим» або «Скорбота за померлою», Ши Гуаннаня, 1981), ідеали якої зазнають краху, зіткнувшись з жорстокою реальністю буття;

– жінка-просвітниця – вчителька і вихователька нового покоління («Сільська вчителька» Хао Вея, 2009), яка віддає життя заради спасіння учнів;

– так звана «жінка напівсвіту», яка намагається жити і кохати всупереч суворим бездуховним реаліям капіталістичного світу, що оточує її («Схід сонця», Цзінь Сяна, 2015), але зневі-

рившись у можливості вплинути на хід подій добровільно йде з життя.

У деяких сучасних китайських операх нерідко трапляються також такі жіночі персонажі, що характеризують узагальнені, над-часові, міфічні образи чи стихії. До таких персонажів належать, наприклад, образи Гірського Привиду (з опери «Цюй Юань» Ши Гуаннаня, 1990), Води (сопрано), Шехеразеди / Малера / Королеви (одна виконавиця трьох ролей – меццо-сопрано) (усі з опери «Марко Поло» Тан Дуна, 1996), Дів каналу (жіночий хор) (з опери «Канал. Балада ріки» Ін Циня, 2012) тощо. Низка жіночих персонажів за старовинними міфологічними сюжетами з людей перетворюються на певні природні явища, звірів, птахів, комах тощо. Як приклад такого перетворення можна навести образ Хмаринки (опера «Хмаринка, яка чекає на повернення чоловіка» Чжан Шаокуй, 1980) або Метелика («Метелик. Шлях Поета» Сан Бо, 2008).

Наведені приклади, безумовно, далеко не вичерпують різнобарв'я жіночих образів у сучасних китайських операх. Спектр жіночих персонажів постійно розширюється, але головними в такому розмаїтті є саме їхня жіноча сутність, що характеризується жагою до життя, неординарністю, бажанням самореалізації, щирістю почуттів, жертовністю, потребою бути корисними суспільству, власній родині, кохати і бути і коханими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірюкова Л., Руденко О., Ігнатовська Т. Сучасні тенденції становлення китайського оперного мистецтва. *Слобожанські мистецькі студії*. 2023. Вип. 1. С. 5–8.
2. Є Сяньвей. Утілення традицій масок пекінської опери в образах героїв музичної драми Сан Бо «Метелик». С. 53–62.
3. Є Сяньвей. «Метелик» Сан Бо як національний оперний міф: автореф. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 – Музичне мистецтво. СДПУ ім. А. С. Макаренка. Суми. 2019. 20 с.
4. Лі Мін. *Оперне мистецтво Китаю та Європи в контексті взаємовідображень* : автореф. ... канд. мистецтвознавства 17.00.03 – Музичне мистецтво. Харківська державна академія культури; Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків. 2019. 24 с.
5. Liang Luo. Women Playing Men: Yue Opera and Social Change in Twentieth-Century Shanghai. *China Review International*. 2009. Volume 16, Number 1. Pp. 117–125.
6. Opéra Yue. *Fr.wikipedia*. URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Op%C3%A9ra_Yue
7. Watch LIVE. Peking Opera “Female Generals of the Yang Family”. *China Culture*. 2022. January 25. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=PWEZl74g5qI>
8. 李大钊. 现代的女权运动. 共和时报. 添加. 1922. 一九二二年一月十八日. URL : <https://www.xuges.com/xdmj/ldz/wj/359.htm>
9. 越剧. 百度百科. URL : https://baike.baidu.com/item/%E8%B6%8A%E5%89%A7/331690?fromModule=lemma-qiyi_sense-lemma

REFERENCES

1. Biriukova L., Rudenko O., Ihnatovska T. (2023) Suchasni tendentsii stanovlennia kytaiskoho opernoho mystetstva [Modern trends in the formation of Chinese opera art]. *Slobozhansky art studios*. 2023. Issue 1. Pp. 5–8. [in Ukraine].
2. Ye Sianvei (2018) Utilennia tradytsii masok pekinkoi opery v obrazakh heroiv muzychnoi dramy San Bo «Metelyk» [Embodying the traditions of Peking Opera masks in the characters of San Bo's musical drama «Butterfly»]. *Culture of Ukraine*. Issue 61. Pp. 53–62. [in Ukraine].
3. Ye Sianvei (2019) «Metelyk» San Bo yak natsionalnyi opernyi mif [Sang Bo's «Butterfly» as a national opera myth]: PhD thesis: 17.00.03 – Musical Art. Makarenko State Pedagogical University. Sumy. 20 p. [in Ukraine].

4. Li Min (2019) *Operne mystetstvo Kytaiu ta Yevropy v konteksti vzaiemovidobrazhen [Opera Art of China and Europe in the Context of Mutual Reflections]*: PhD thesis in Art History 17.00.03 – Musical Art. Kharkiv State Academy of Culture; Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. Kharkiv. 24 p. [in Ukraine].
5. Liang Luo (2009) Women Playing Men: Yue Opera and Social Change in Twentieth-Century Shanghai. *China Review International*. 2009. Volume 16, Number 1. Pp. 117–125.
6. Opéra Yue [Opera Yue]. *Fr.wikipedia*. URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Op%C3%A9ra_Yue [in French].
7. Watch LIVE (2022) Peking Opera «Female Generals of the Yang Family». *China Culture*. January 25. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=PWEZ174g5qI>
8. 李大钊. 现代的女权运动. 共和时报. 添加. 1922. 一九二二年一月十八日. [Li Dazhao. The Modern Feminist Movement. *Republican Times*. 1922. January 18]. URL : <https://www.xuges.com/xdmj/ldz/wj/359.htm> [in Chinese].
9. 越剧. 百度百科. [Yueju Opera. *Baidu Encyclopedia*]. URL : https://baike.baidu.com/item/%E8%B6%8A%E5%89%A7/331690?fromModule=lemma-qiyi_sense-lemma [in Chinese].

УДК 78.072:78.083.1:78.071.1(=512.19)Бекіров]]«20»(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-13>

Євген ЄРЕМЕНКО,
orcid.org/0000-0002-0399-769X
аспірант кафедри теорії та історії музичного виконавства
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) schopin@ukr.net

МЕТАМОДЕРНІ ПОШУКИ В КАМЕРНІЙ СЮІТІ ДЛЯ СТРУННИХ УСЕІНА БЕКІРОВА

У статті висвітлено специфіку пошуків новітніх стратегій розвитку української композиторської творчості початку ХХІ століття, що пов'язані з новим етапом культури – метамодернізмом. З'ясовано значення поняття «метамодернізм» та префіксу «мета» у його визначенні. У контексті музичного метамодерну розглянуто творчість сучасного українського кримськотатарського композитора Усеїна Бекірова, зокрема, камерну сюїту для струнних. Акцентується увага на головних метамодерних стратегіях в творчості композитора – нова універсальність, нова простота, новий романтизм та сентименталізм, новий фольклор тощо. Звернено увагу на вживання композитором таких основних інтенцій музичних смислів як простота та ясність музичного вираження, консонансність у системі музичної мови, використання принципів простої фактури та музичних «лексем» минулого, фольклору кримськотатарського народу, що дозволяє Усеїну Бекірову знайти у музиці більш глибокі буттєві основи. У проаналізованій камерній сюїті для струнних виокремлено характерні риси, притаманні даному твору: створення нової чуттєвості метамодерну; поєднання декількох художніх реальностей, завдяки чому створюється нова система координат, новий тип розгортання музичного Буття; пошук нових смислів у просторі камерного спілкування; використання традицій фольклорного матеріалу музичної культури кримськотатарського народу та звернення до народного музичного інструментарію не стільки з точки зору власної композиторської техніки, скільки у концептуально-смісловій площині їх новітнього розуміння; поєднання академічного стилю з джазовими елементами; присвяти в останніх частинах сюїти, як один із способів комеморативної культури формування власної композиторської ідентичності.

Ключові слова: метамодерн, Усеїн Бекіров, камерна сюїта, композиторська творчість, нова простота, новий фольклор, новий романтизм.

Evgen YEREMENKO,
orcid.org/0000-0003-1658-3231
Postgraduate student at the Department of Theory and History of Musical Performance
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) schopin@ukr.net

METAMODERN SEARCHES IN THE CHAMBER SUITE FOR STRINGS BY USEIN BEKIROV

The article highlights the specifics of the search for the newest strategies for the development of work of Ukrainian composers of the beginning of the XXI century, which are related to the new stage of culture – metamodernism. The meaning of the concept «metamodernism» and the prefix «meta» in its definition is clarified. In the context of musical metamodern, the work of the modern Ukrainian Crimean Tatar composer Usein Bekirov is considered, in particular, the chamber suite for strings. Attention is focused on the main metamodern strategies in the composer's work: new universality, new simplicity, new romanticism and sentimentalism, new folklore, etc. Attention is drawn to the composer's use of such basic intentions of musical meanings as the simplicity and clarity of musical expression, consonance in the system of musical language, the use of the principles of simple texture and musical «lexemes» of the past, the folklore of the Crimean Tatar people, which allows Usein Bekirov to find deeper essential foundations in music. In the analyzed chamber suite for strings, characteristic features inherent in this piece are highlighted: the creation of a new sensuality of metamodern; the combination of several artistic realities, thanks to which a new coordinate system is created, a new type of unfolding of musical Being; search for new meanings in the space of camera communication; the use of the traditions of the folklore material of the musical culture of the Crimean Tatar people and the appeal to folk musical instruments not so much from the point of view of one's own compositional technique, but in the conceptual and semantic plane of their latest understanding; combination of academic style with jazz elements; dedications in the last parts of the suite as one of the ways of commemorative culture of forming one's own composer's identity.

Key words: metamodern, Usein Bekirov, chamber suite, composer's work, new simplicity, new folklore, new romanticism.

Постановка проблеми. Композиторська творчість ХХІ століття вирізняється розмаїттям напрямків, стилів, проєктів. Це пояснюється плюралізмом, що формувався в музичній мові останні десятиріччя та став основою великої кількості технік сучасної композиторської творчості з тяжінням до надперсонального, трансперсонального (за О. Самойленко). Саме це сформувало у сучасному музичному мистецтві світовідчуття нової доби метамодерну, яка, на відміну від модерну та постмодерну, характеризується пошуками нової універсальності, ствердженням ідеї ре-сигніфікації при збереженні і маркуванні власної унікальності, тяжінням до простоти та ясності музичної мови, відзначається великою кількістю новітніх індивідуальних проєктів, гіперсаморефлексивністю тощо. Як слушно зазначає В. Пахаренко: «Метамодернізм трактує протилежності як складники загальної істини, не нав'язує якусь “єдино правильну” позицію, а пропонує обирати її кожному особисто і залишатись у стані безперервного пошуку між протилежностями» (Пахаренко, 2021).

Такі метамодерністичні погляди на істину, на нашу думку, є абсолютно суголосними щодо розуміння сучасної композиторської творчості, зокрема, певної невизначеності стилєвих координат, які створюють її нові смислові реальності та стратегії розвитку. Це, свого роду, «ковзання» музичних смислів по поверхні їх реальностей, яке відома українська музикознавиця О. Самойленко називає «смисловим трансерфінгом», що пояснює невловимість та неможливість стилістичного визначення тих чи інших тенденцій у композиторській творчості початку ХХІ століття. Зауважимо, що саме префікс «мета» вже став ознакою нашого сьогодення, широко використовується у сучасному музикознавстві та композиторській творчості – «метамодерн в музиці», «метамова», «метамузика» (В. Сильвестров), «метанаратив» (Ж. Люгар) – і вказує на глобальні зміни у ментальній парадигмі людства. У нашій статті мова йде про метамодерні пошуки в творчості композиторів ХХІ століття, зокрема, українського композитора молодшої генерації Усеїна Бекірова.

Аналіз досліджень. Варто відзначити, що будь-яке нове поняття, визначення або термін за звичай отримує своє наукове обґрунтування тільки з часом, що зовсім не стосується поняття «метамодернізм» («метамодерн»), яке стрімко увірвалося у науковий світ у 2010-х роках, завдячуючи есе Р. ван ден Аккера та Т. Вермюлена (2010) та маніфесту Л. Тернера (2011). Сьогодні цей феномен досліджується майже у всіх галузях гуманітаристики. На україн-

ському науковому ґрунті первинно розробка цього поняття відбулась у літературознавстві – Т. Гребенюк (2018), В. Пахаренко (2021), О. Слоновьська (2021). В українській філософсько-естетичній думці до метамодерної структури почуття звертається Денис Бакіров (2019), О. Оніщенко (2021) розглядає напрями впливу «метамодернізму» на сучасне мистецтво. Крім того, методологічну базу статті визначили наукові розвідки сучасних українських музикознавців О. Овсянникової-Трель (2020), О. Самойленко (2021), Є. Єременко (2021, 2022), які присвячені вивченню композиторських практик початку ХХІ століття. Не зважаючи на величезний корпус робіт, які присвячені знаним українським композиторам (В. Сильвестрову, Є. Станковичу, В. Степурку, Г. Гаврилець etc.), про більш молоду генерацію творців пишуть несправедливо мало. Так академічна композиторська творчість Усеїна Бекірова ще зовсім не досліджувалась. А тому запропонована тема є актуальною і потребує окремої розвідки.

Мета статті – розглянути метамодерні пошуки сучасного українського композитора та джазового піаніста Усеїна Бекірова на матеріалі камерної сюїти для струнних.

Виклад основного матеріалу. Усеїн Бекіров – заслужений артист України (2021), всесвітньо відомий український кримськотатарський джазовий піаніст, скрипаль, аранжувальник, саунд-продюсер, композитор, який поєднує написання академічної музики з естрадними та джазовими композиціями. Народжений 1982 року в Узбекистані (м. Фергана)¹, Усеїн Бекіров повернувся разом зі своїми батьками до рідного Криму в 1990 році, але у 2014, через війну росії з Україною та окупацією півострова, знову втратив Батьківщину. Вищу освіту, як скрипаль і композитор, Бекіров отримав у Національній музичній академії України імені П.І. Чайковського. В 2023 році композитор захистив дисертаційне наукове дослідження за темою «Кримськотатарський пісенний фольклор в академічній і джазовій композиторській практиці», здобувши науковий ступень доктора філософії (PhD) за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво». Також Усеїн Бекіров тричі отримував визнання у лонглісті номінантів премії Grammy. За останні роки творчий доробок композитора в академічному напрямку поповнився трьома фортепіанними концертами (2019, 2020, 2023), збіркою етюдів для фортепіано (2019) в джазовому стилі, мюзиклом «Шинель» (2020), камерною сюїтою для струнних (2021) тощо.

---

¹ Родина Усеїна Бекірова була насильницьки депортована з Криму на Далекий Схід у 1944 році радянською владою.

Характерними рисами творчості Усеїна Бекірова, з одного боку, є використання фольклорного матеріалу музичної культури кримськотатарського народу, звернення до народного музичного інструментарію, а з іншого – поєднання академічного стилю з джазовими елементами. Сам композитор відзначає, що хоча тематизм його творів часто апелює до кримськотатарського фольклору, всі теми та мелодії є авторським матеріалом (Бекіров, 2023: 147). За словами У. Бекірова, він звертає увагу на мелодичну лінію, ритмічну складову і музичну форму, а також часто використовує жанрову основу танцю або пісні. В своїй композиторській практиці автор, перш за все, намагається зберегти автентичність мелодизму, при цьому трансформує гармонію, використовуючи різноманітні джазові та технічні засоби, які поєднує з фольклорними традиціями своїх кримськотатарських предків.

Саме полівекторність художнього простору музичного метамодерну дозволяє сучасному композитору розкрити широкий спектр як емоційно-чуттєвої, так і раціонально-логічної сфер людського буття на межі «мета». А тому в музичних композиціях У. Бекірова поєднується декілька художніх реальностей, створюється нова система координат, новий тип розгортання Буття, а точніше – нова реальність, яка формується у «розломі Буття» (за Н. Хрущовою). Ця екзистенційна зустріч проявлена на рівні універсального – «нового сентименталізму»/«нового романтизму», «нової простоти», «нового фольклору», «нової меланхолії» – та маніфестує цілісність художніх засобів сприйняття сучасного світу, рефлексії композитора на прості і складні життєві ситуації, прагнення подолати відчуття невизначеності та відчуженості від світу, надію та щирість. У творах Бекірова можна почути заново знайдену (здобуту) тональність, нову консонансність, чіткий мелодизм, простоту викладення музичного матеріалу, нові засоби звуковидобування та нове розуміння можливостей звуку та ритму, музичного часопростору тощо.

Сюїта для струнних датована 10 квітня 2021 року. Її прем'єра відбулась 14 червня того ж року в рамках фестивалю «Київські Музичні Прем'єри». Твір написаний для камерного струнного оркестру та складається з п'яти частин. На прем'єрі партію скрипки виконав відомий виконавець Юрій Стьопін, а перкусії та вірменського інструменту нагора – давній друг композитора Армен Костандян.

Завдяки наданому Усеїном Бекіровим автору статті інтерв'ю, в матеріалах тексту буде постійно присутній «живий» голос композитора. Як зазна-

чає У. Бекіров, відкриває сюїту «Кримський хорал», який налаштовує слухача на певний драматизм та занурює в атмосферу смутку. Музика першої частини просякнута світлою, пронизливою лірикою, сповненою суму та болю, ностальгією за тим, чого не було та одночасним бажанням знайти нові смисли, тугою за надсмислами, що, найчастіше, набувають відтінків певної нової сакральності. Ця ідея найбільш повно буде розкрита у третій частині сюїти.

Невеличкий вступ першої частини (другі скрипки, альти та віолончелі грають *divisi* на *pp*) – *Adagio* (чверть дорівнює 60) – побудовано на секундових інтонаціях, що, своєю чергою, додає щемливого забарвлення та створює атмосферу глибокого суму всієї частини, прихованого діалогу з буттям. З 10 такту вступають перші скрипки, які в унісон виконують просту мелодію, що отримує свій розвиток за рахунок укрупнення інтервалів, оскільки з 18 такту вони будуть грати в октаву. Фактура сюїти прозора, композитор не переважує звучання дисонуючими співзвуччями та різкими тональними зсувами, нотний матеріал викладено великими тривалостями (цілі, половинні, чверті), що саме і додає музиці хорального, навіть, молитовного звучання. Варто відзначити, що в цій частині сюїти поєднані такі універсальні метамодерні риси як «нова простота», «новий романтизм», «нова меланхолія». На думку самого Усеїна Бекірова, ця частина відіграє скоріше роль преамбули до усієї сюїти, аніж завершеної частини. В кульмінаційних моментах, особливо наприкінці частини, музика досягає найбільш драматичного звучання, а нестійкий останній акорд з верхньою нотою на IV ступені основної тональності *g-moll*, ніби обриває звучання на *fff* та створює напругу очікування наступного епізоду твору. Виникає враження, що перша і друга частини сюїти йдуть *attacca*.

Друга частина – *Allegro* (чверть дорівнює 125) – по відношенню до першої утворює яскравий контраст, її загальний характер сповнений динаміки та енергії. Саме тут представлено поєднання академічного стилю з джазовими елементами та фольклором кримськотатарського народу. Такий композиторський метод Усеїна Бекірова якнайкраще окреслює метамодерні музичні пошуки а та відображає сутність префікса «мета», який використовується у семантичному значенні слова «“поміж” (“metaxu” <...> “метаксис”», тобто буквально “буття поміж”» (Оніщенко, 2021: 140).

Композитор спирається на мелодіку, ритміку та гармонію джазової музики. Слідуючи традиціям джазового стилю, Усеїн Бекіров робить організо-

вучим фактором всієї частини ритм. Синкопований ритм представлений у різноманітних варіаціях. Так друга частина розпочинається з другої долі у скрипках, альтів та віолончелей, які продовжує коротке соло контрабасу (2–5 такти) з маркованими восьмими, що за своїм ритмічним малюнком нагадує тріолі. На складні синкоповані «формули» у низьких струнних накладаються короткі фрази у скрипок, у кожній з яких композитор змінює ритмічний малюнок та зміщує акценти. Так виникає своєрідна варіативна ритмічна гра, яка є основою, тілом та м'язами джазової музики. Окрім цього у музичну тканину втручається й мелодика кримськотатарської танцювальної музики, яка органічно перемішується з джазом. У 41–49 тактах слухач має можливість відчути всю напруженість та вишуканість джазової гармонії.

Третя частина сюїти – *Andante* (чверть дорівнює 75) – представляє собою оркестрову обробку джазової композиції «*To Friends Who Passed Away (R.I.P. Aleksandr Melnik)*», що увійшла до альбому «*Inspiration*». Варто відзначити, що останні три частини (3–5) сюїти є присвятами митцям, життя і творчість котрих надихнули Усеїна Бекірова на їх створення. Ця частина присвячена пам'яті Олександра Мельника – українського бас-гітариста, з яким композитор грав багато років у джазовому ансамблі «*Etnovation*». Усеїн Бекіров розповів, що талановитий, перспективний музикант покинув цей світ у молодому віці. Разом вони створили багато музики, але, на жаль, велика кількість проєктів Олександра залишилася незавершеними. Трагічна подія і стала поштовхом для написання музики третьої частини. Усеїн Бекіров зазначає, що її характер та настрої логічно пов'язані з початком сюїти. У загальній драматургії твору – це другий ліричний епізод. Але можна впевнено сказати, якщо перша частина була своєрідним вступом і давала лише фрагментарне уявлення про ліричний світ автора, то тут слухач може зануритися в нього більш глибоко. Композитор свідомо вводить соло скрипки та виокремлює лінію баса. Так утворюється гармонічне поєднання партії контрабаса і головної мелодії, наче ми слухаємо розмову двох музикантів – композитора та його друга. Фактично, присвята Олександру Мельнику – це один із способів комеморативної культури формування композиторської персональної ідентичності, оскільки пам'ять постає частиною особистості композитора Бекірова. Така комеморативна практика є інструментом збереження певних образів пам'яті, оскільки «вони не мають цілісного або пов'язаного значення, поки ми не проєкуємо їх у конкретні обставини» (Hutton, 1993: 201).

Основне навантаження для передачі лірико-драматичного образу бере на себе скрипка, вона стає головним голосом частини. Зауважимо, що звучання скрипки завжди асоціювалося з людським голосом, вважалося, що тільки скрипка може передати всю палітру людських почуттів. Не зважаючи на сучасну музичну мову, музика народжує певні алузії з бахівською музикою (Арія альта зі «Страстей за Матвієм») – це і молитовність, щирість, віра та надія на спасіння, жаль за минулим. Слідуючи усталеним традиціям, У. Бекіров немов би піднімається над земними проблемами та звертається до екзистенційно-онтологічної проблематики людського буття, життя та смерті, любові, коли людина у теперішньому часі «тут-і-тепер» постає перед обличчям буття і вічності. Другою важливою лінією стає партія контрабаса. Прийом *pizzicato* – пряма апеляція до стандартів джазової виконавчої традиції. Мелодія баса складна, виразна та безперечно самостійна, вона збагачує музичну тканину, утворюючи рельєфний контрапункт. Примітними є останні дев'ять тактів, які побудовані на остигатному басу в партії контрабасу на динаміці *decrescendo*, що символізує биття серця та його завмирання. Третя частина сповнена глибокої сердечної скорботи та роздумів щодо тимчасовості життя, її музична тканина прозора і натякає на складну простоту цієї музики, яка вимагає вслуховування у кожную ноту.

Четверта частина сюїти – *Vivace* (чверть дорівнює 127) – присвячена Рустему Скібіну, відомому кримськотатарському керамісту. Після окупації Криму художник-кераміст був вимушений переїхати з півострова до Києва. Сьогодні керамічні витвори мистецтва Рустема Скібіна є живою культурою кримських татар. На нашу думку доля двох митців багато в чому є схожою і тому цілком зрозумілим є звернення Усеїна Бекірова до творчої особистості цього художника, який надихнув композитора на втілення його образу в сюїті. І композитор, і художник-кераміст у своїх роботах відображають традиції кримських татар, розкривають усю філософію та культуру свого народу. Для того, щоб якнайкраще передати національний колорит свого рідного краю, композитор обирає розмір 7/8, типовий для музики кримських татар. Головним організуючим чинником знову постає ритм. На формулу 2+2+3 накладаються короткі мелодичні фрази. З самого початку на виразну тему контрабасу (коротка тема з чотирьох нот, яка повторюється аж до 15 такту) накладається супровід скрипок (*leggiero*), який знову побудовано на секундових інтонаціях, що потім

переходить до партії віолончелей. Але, на відміну від першої та третьої частини, постійна зміна великих та малих секунд у швидкому темпі додає музиці динаміку, вона постійно йде вперед без зупинок, що викликає асоціації з безперервним рухом гончарного круга. Форма четвертої частини тяжіє до тричастинної репрізної. В середньому розділі музика стає більш легкою та грайливою, однак рух не зупиняється і тут. За своїм характером цей розділ наближується до скерцозної танцювальності та, у короткому епізоді (такти 55-63), навіть набуває рис прихованої вальсовості. В останніх дев'яти тактах четвертої частини (зі 119 такту і до самого кінця) композитор використовує поступово наростаючі quasi-акценти, які ще більше підкреслюють стрімкість та безперервність моторного руху. Це вічний рух життя та його перемога над смертю.

Фінальна, п'ята частина – Allegro (чверть дорівнює 115), також має присвяту, на цей раз Армену Костандяну. Усеїна Бекірова та відомого музиканта пов'язує багаторічна дружба та плідна творча співпраця. Матеріал фіналу побудований на авторській обробці фольклорних елементів кримськотатарської народної музики, характер якої енергійний, життєстверджуючий і запальний. Саме в цій частині Усеїн Бекіров експериментує зі звуковою палітрою. Композитор вводить у оркестр вірменський ударний інструмент нагору, який створює неповторний етнічний колорит та утворює ритмічну основу усїєї частини. Крім того, важливим фактором звукової драматургії є поєднання нагори, звучання *pizzicato* контрабасу, до якого з 9 такту приєднуються в унісон віолончелі (що наближує слухача до джазового виконання), а також перших скрипок (які задають безперервність руху) і других з альтами (як ладово-гармонічної основи). З 21 такту синкопована тема перших скрипок додає музиці легкий та граціозний характер, жанрова основа нагадує танець. Деяко драматичне забарвлення має епізод, у якому досить напружено звучить соло віолончелей (з 37 такту), короткі мелодичні звороти якого двічі повторюють перші скрипки. Змінний розмір – 6/8 та 7/8 (змінюється у кожному такті), який композитор вводить з 45 по 65 такти, додає метро-ритмічної пульсації. Форма фіналу також тяжіє до тричастинної репрізної. В репрізі емоційне напруження зростає, в ній

проводять всі теми фіналу. П'ята частина продовжує ідею динамічного впевненого руху з попередньої частини. Це кульмінація усїєї сюїти, яскравий лаконічний фінал. Але, як і у попередніх частинах, Усеїн Бекіров закінчує фінал на нестійкому останньому акорді, ніби залишаючи нас в очікуванні продовження.

Висновки. В ході дослідження було визначено, що сучасна композиторська творчість відзначається метамодерними стратегіями розвитку. З'ясовано зміст поняття «метамодернізм» та звернено увагу на його префікс «мета», як важливий чинник, що пояснює сутність цього феномену, зокрема, сучасну ситуацію в музичній культурі, яка характеризується відходом українських композиторів у своїй творчості від раціонального у бік більш чуттєвого (чутливого). У цьому контексті розглянуто метамодерні пошуки сучасного українського композитора та джазового піаніста Усеїна Бекірова, проаналізовано його камерну сюїту для струнних. В ході дослідження з'ясовано головні метамодерні стратегії композитора, які визначають його творчість – нова універсальність, нова простота, новий романтизм та сентименталізм, новий фольклор тощо. Виокремлено характерні риси, притаманні камерній сюїті для струнних: створення нової чуттєвості метамодерну; поєднання декількох художніх реальностей, завдяки чому створюється нова система координат, новий тип розгортання музичного Буття; використання традицій фольклорного матеріалу музичної культури кримськотатарського народу та звернення до народного музичного інструментарію не стільки з точки зору власної композиторської техніки, скільки у концептуально-смысловій площині їх новітнього розуміння; поєднання академічного стилю з джазовими елементами; пошук нових смислів у просторі камерного спілкування; простота та ясність викладення музичного матеріалу; консонансність у системі музичної мови; чіткий мелодизм; нові засоби звуковидобування та розуміння можливостей звуку та ритму; створення присвят в останніх частинах сюїти, як одного із способів комеморативної культури формування власної композиторської ідентичності. Все це дозволяє композитору Усеїну Бекірову знаходити у музиці нові глибокі сенси Буття та переосмислювати усталені цінності, збагачуючи внутрішній світ кожного, хто прийшов слухати його музику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бекіров У. Р. Кримськотатарський пісенний фольклор в академічній і джазовій композиторській практиці : дис. ... д-ра філософії з музичного мистецтва : 025 / Нац. акад. керівн. кадрів культ. і мист. Київ, 2023. 183 с.
2. Гребенюк Т. Свобода в літературі метамодерного світу: український вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Вип. 78. 2018. С. 160–164.
3. Єременко Є.В. Дискурсивність поняття «художня реальність» у сучасних композиторських практиках. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 44. Том 1. С. 72–78. doi.org/10.24919/2308-4863/44-1-10.
4. Єременко Є.В. Музично-семантичні зв'язки між поняттями «нова простота» та «винахід традиції» в творчості українських композиторів початку ХХІ ст. *Науковий вісник Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової : Музичне мистецтво і культура / Music art and culture*. Випуск 35. Книга 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 106–120. doi.org/10.31723/2524-0447-2022-35-1-9.
5. Овсяннікова-Трель О.А. «Нова простота» як системний жанрово-стильовий феномен в сучасному музичному мистецтві : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 448 с.
6. Оніщенко О. І. Метамоделнізм: теоретична реальність чи «Фігура Філософії»? *Науковий Вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. Культурологія*. № 27–28. 2021. С. 137–144.
7. Пахаренко В. Метамоделнізм як художній напрям : роздуми про новий тип світосприйняття . *Українська мова та література*. № 7-8. 2021. С. 56–68. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728820> (дата звернення 13.09.2023).
8. Самойленко О. І. Психологія мистецтва: сучасні музикознавчі проєкції: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 236 с.
9. Слоновьовська О. Quo vadis і що далі: Модернізм? Постмодернізм? Мегамодернізм? URL : <http://bukvoid.com.ua/column/2021/07/06/101925.html> (дата звернення 03.10.2022).
10. Тернер Люк. Маніфест метамодернізму. Переклад укр. *Krolkowski Art*. URL : <https://thesyncretictimes.wordpress.com/2016/02/22/metamodernist-manifesto-ukrainian/>.
11. Фрайнахт Ханзі. Що таке метамодернізм? Велика ідея. URL: <https://biggggidea.com/practices/hanzi-frahnacht-scho-take-metamodernizm> (дата звернення 25.08.2023).
12. Bakirov Denys. Metamodern Stipulation URL: <https://medium.com/@denysbakirov/metamodern-stipulation-3cbd5fc01c>
13. Hutton Patrick H. History as an Art of Memory. University Press of New England, 1993. 255 p.
14. Modern Ukrainian musicology: from musical artifacts to humanistic universals : Collective monograph. / О. Самойленко та ін. Riga, 2021. 522 p. doi.org/10.30525/978-9934-26-072-8-1
15. Timotheus Vermeulen, Robin van den Akker. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2010. Vol. 2. P. 1–14. doi : 10.3402/jac.v2i0.5677.

REFERENCES

1. Bekirov U. R. Krymskotatarskyi pisennyi folklor v akademichnii i dzhazovii kompozytorskii praktitsi [Crimean Tatar Song Folklore in Academic and Jazz Composer Practice]: The Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 025 «Musical Art» / National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts. Kyiv, 2023. 183 p. [in Ukrainian].
2. Hrebenuk T. Svoboda v literaturi metamodernoho svitu: ukraïnskyi vymir [Freedom in the literature of the meta-modern world: Ukrainian dimension]. Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Philology series. Vol. 78. Kharkiv, 2018. S. 160-64. [in Ukrainian].
3. Yeremenko Ye.V. Dyskursyvnist poniattia «khudozhnia realnist» u suchasnykh kompozytorskykh praktykakh [Discursiveness of the concept of «artistic reality» in contemporary composing practices]. Actual issues of humanities: Inter-university collection of scientific works of young scientists of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Vol. 78. Issue 1. Drohobych: Helvetika Publishing House, 2021. P. 72–78. [in Ukrainian]. doi.org/10.24919/2308-4863/44-1-10
4. Yeremenko Ye.V. Muzychno-semantichni zviazky mizh poniattiamy «nova prostota» ta «vynakhid tradytsii» v tvorchosti ukraïnskykh kompozytoriv pochatku ХХІ st. [Musical and semantic connections between concepts of «new simplicity» and «invention of traditio» in the creative of Ukrainian composers at the beginning of the ХХІt century]. Scientific Bulletin of the Odessa National Music Academy named after A.V. Nezhdanova: Musical Art and Culture / Music Art and Culture. Issue 35. Book 1. Odesa: Helvetika Publishing House, 2022. P. 106-120. [in Ukrainian]. doi.org/10.31723/2524-0447-2022-35-1-9
5. Ovsiannikova-Trel O.A. «Nova prostota» yak systemnyi zhanrovo-stylovyi fenomen v suchasnomu muzychnomu mystetstvi : monohrafiia. [«New simplicity» as a systemic genre and style phenomenon in contemporary music art]. Odesa: Helvetika Publishing House, 2021. 448 p. [in Ukrainian].
6. Onishchenko O. I. Metamodernizm: teoretychna realnist chy «Fihura Filosofii»? [Metamodernism: theoretical reality or «Figure of Philosophy»?]. Scientific Bulletin of the Kyiv National University of Theater, Cinema and Television named after IK Karpenko-Kary. Cultural studies. №. 27–28. Kyiv, 2021. P. 137–144. [in Ukrainian].
7. Pakharenko V. Metamodernizm yak khudozhnii napriam : rozdumy pro novyi typ svitospriyniattia. [Metamoderism as an artistic direction: Reflections on a new type of worldview]. Ukrainian language and literature. № 7-8. 2021. P. 56–68. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728820> (дата звернення 13.09.2023). [in Ukrainian].
8. Samoilenko O. I. Psykholohiia mystetstva: suchasni muzykoznavchi proektsii: monohrafiia. [Psychology of art: modern musicological projections] Odesa: Helvetika Publishing House, 2020. 236 p. [in Ukrainian].

-
9. Slonovska O. Quo vadis i shcho dali: Modernizm? Postmodernizm? Mehamodernizm? [Quo vadis and what next: modernism? Postmodernism? Megoderism?]. URL : <http://bukvoid.com.ua/column/2021/07/06/101925.html> (дата звернення 03.10.2022). [in Ukrainian].
  10. Terner Liuk. Manifest metamodernizmu. [Metamoderism Manifesto]. URL : <https://thesyncretictimes.wordpress.com/2016/02/22/metamodernist-manifesto-ukrainian/>. [in Ukrainian].
  11. Frainakht Khanzi. Shcho take metamodernizm? [What is metamodernism?]. URL : <https://biggggidea.com/practices/hanzi-frajnaht-scho-take-metamodernizm> (дата звернення 25.08.2023). [in Ukrainian].
  12. Bakirov Denys. Metamodern Stipulation. URL : <https://medium.com/@denysbakirov/metamodern-stipulation-3cbd5fc01c>.
  13. Hutton Patrick H. History as an Art of Memory. University Press of New England, 1993. 255 p.
  14. Modern Ukrainian musicology: from musical artifacts to humanistic universals : Collective monograph. / Samoilenko and others. Riga, 2021. 522 p.
  15. Timotheus Vermeulen, Robin van den Akker. Notes on Metamodernism. Journal of Aesthetics & Culture, 2010. Vol. 2. P. 1-14. doi : 10.3402/jac.v2i0.5677

Вікторія ЖОРНЯК,

orcid.org/0000-0002-2948-6927

аспірант кафедри методологій крос-культурних практик

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) victorialevcenko88@gmail.com

ПРОБЛЕМА ДИЗАЙНУ СПОРТИВНО-ІГРОВОГО ПРОСТОРУ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

В цій статті розглянуто сучасний стан досліджень з проектування спортивних та ігрових майданчиків в Україні. Важливість цієї теми зумовлена нагальною потребою забезпечення сталого середовища для всебічного розвитку дітей. Це важливий складник громадського простору як у великих містах, так і в малих населених пунктах. Брак якісно облаштованих місць для дитячого дозвілля та низька естетична якість середовища впливають на загальний рівень життя людей, зокрема дітей. Питання естетичного дизайну урбанізованого середовища є надзвичайно актуальною темою. Дослідження має на меті виявити найбільш проблемні питання, які не охоплені науковими розвідками. Це допоможе сформулювати загальний підхід до проблем дизайну середовища, особливо до проектування спортивних та ігрових майданчиків. Метою цієї роботи є узагальнення напрацювань українських дослідників щодо дизайну спортивних та ігрових майданчиків і визначення перспективних напрямів подальшого розвитку в цій галузі. Як правило, першим питанням є наявність усталеної термінологічної системи. Саме тому виникає проблема типологічного узгодження, оскільки в роботах різних авторів немає єдиної думки щодо цього питання, назви обирають безсистемно і посилаються лише на терміни, які використовують у відповідних нормативних документах (ДБН). Так, найчастіше використовуються терміни «дитячий майданчик», «спортивний майданчик» та «ігровий майданчик». В останніх методичних рекомендаціях все ще використовується термін «простір», але з певних причин ігри та спорт розділені. Дитячі/ігрові майданчики зазвичай розташовуються в житлових і рекреаційних зонах, тоді як спортивні майданчики, як правило, розташовуються в навчальних закладах і громадських паркових зонах. Тобто гра сприймається як «тихий» різновид дозвілля, тоді як спорт – як активний. Розміщення спортивних та ігрових майданчиків у закритих громадських закладах підкреслює їхню важливість, але все ще виникають термінологічні питання, наприклад, чи потрібно їх називати дитячими/ігровими майданчиками або кімнатами, залежно від їхнього розміру та просторової конструкції. Помічено, що естетика, формоутворення, формотворча виразність та особливості сприйняття і засвоєння простору дітьми різного віку враховуються недостатньо. В більшості випадків виробники пропонують готові рішення з урахуванням екологічності матеріалів, ергономічності та безпеки обладнання. Загальні рішення для просторів є занадто спрощеними, без урахування контексту навколишньої забудови та природного середовища. Всі ці питання потребують подальших досліджень.

Ключові слова: спортивно-ігровий простір, інклюзивний простір, «доступне» обладнання, ергономічне обладнання, універсальний дизайн, екологічний підхід.

Viktorii ZHORNIAK,

orcid.org/0000-0002-2948-6927

Graduate student at the Department of Methodologies of Cross-cultural Practices

Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) victorialevcenko88@gmail.com

THE PROBLEM OF SPORTS AND GAMING SPACE DESIGN IN SCIENTIFIC INTELLIGENCE OF UKRAINIAN RESEARCHERS

The article is devoted to the study of the current state of research in the design of sports and game spaces in Ukraine. The relevance of the topic is due to the urgent need to ensure a stable environment for the comprehensive development of the child. This is an important component of public spaces in both large cities and small settlements. The lack of high-quality equipped areas for children's leisure, low aesthetic qualities of the environment affect the general level of life of people, especially children. The question of the aesthetic design of the urbanized environment is acute. Therefore, the chosen topic of the work is aimed at defining the most problematic issues not covered in scientific research. This will make it possible to form a general approach to the problems of environment design, in particular, in the design of sports and game spaces. The purpose of the article is to summarize the work of Ukrainian researchers regarding the design of sports and game spaces, to identify promising directions for the further development of this direction and insufficiently enlightened issues. In general, the first problem is the existence of a formed terminological apparatus. In this case, there were questions about the coordination of the typology, since in the works of different authors there is no unified view

on this question, the names are chosen randomly, there is only one link – to the terms used in the relevant regulatory documents (DBN). Thus, the terms: "children's playground", "playground", "sports playground" are most often used. In the methodological recommendations of recent years, the term "space" can be seen more and more often, but for unknown reasons, games and sports are separated from each other. Children's / playgrounds are most often located in residential buildings or in the recreation area, sports – gravitate to educational institutions, public park areas. That is, the game is recognized as a "quiet" type of leisure, and sports – as an active one. The arrangement of sports and game spaces in indoor facilities of public purpose emphasizes their importance, however, there is a question about the terminology – the names are used: children's / game "zone" or "room", depending on the size and spatial structure. It was established that precisely the issues of aesthetics, form formation, visual expressiveness, peculiarities of perception and mastery of spaces by children of all ages are not given due attention. Most often, ready-made solutions from any manufacturer are offered, taking into account the environmental friendliness of materials, ergonomics, and the safety of operating the equipment. The general solution of the space is very simplified, the context of the surrounding architectural and natural environment is not taken into account. All these questions are promising for further research.

Key words: *sports and game space, inclusive space, accessible equipment, ergonomic equipment, universal design, ecological approach.*

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві тема створення комфортного середовища опинилася під пильною увагою, а саме поняття комфорту стає дедалі складнішим через появу нових потреб і вимог. Таке середовище проєктується через інструменти дизайну, які можуть врахувати всі важливі чинники. Пріоритет, який надається розвитку молодого покоління, підвищив попит на створення інтегрованих просторів, зокрема спортивних та ігрових зон. Вони функціонально насичені, різноманітні за характером і складні за своєю внутрішньою організацією. Тому виникає необхідність у визначенні ступеня розробленості проблеми проєктування спортивно-ігрових майданчиків у вітчизняній науці. Крім того, ця проблема є наслідком значних руйнувань на всій території країни внаслідок збройної агресії росії та потреби створення нових об'єктів відповідно до сучасних стандартів та естетики.

Аналіз досліджень. Наразі немає узагальнюючих досліджень з дизайну спортивних і дитячих майданчиків. Всі автори розглядали лише деякі аспекти теми, які частково представлені в підручниках з предметного та середового дизайну (Древаль, Байбак, 2021). Наукові публікації містять аналіз літературних джерел з певної тематики, а також представляють стан досліджень у цій специфічній сфері. Проте головним питанням залишається термінологія. Вона згадується в ключових нормативних документах (ДБН Б.2.2-5: 2011, 2012; ДБН Б.2.2-12: 2018, 2018) та методичних рекомендаціях з проєктування (Новий освітній простір, 2019; Ворона, Родін, Шкуро, 2021). Однак сучасні тенденції в управлінні простором, притаманні підходу середовищного дизайну, не беруться до уваги.

Мета статті – узагальнити результати роботи українських дослідників з проєктування спортивних та ігрових майданчиків та визначити найбільш розроблені напрями, які потребують подальшої уваги.

Виклад основного матеріалу. Загалом у наукових працях вітчизняних дослідників немає чіткої термінології (Малік, Абизов, Булгакова, 2022). У більшості випадків дитячі ігрові майданчики відрізняють від спортивних. Поняття спортивних і дитячих майданчиків не трапляються в наукових публікаціях.

Значна частина робіт присвячена загальним міркуванням щодо регулювання та упорядкування мікрорайонів, а в рамках теми розглядаються спортивні, ігрові та дитячі майданчики (Бармашина, Замрій, 2020; Ковальська, 2019; Леонов, Побер, 2020). Автори пропонують сучасні підходи до їхнього дизайну на прикладі різних українських міст. Вибір реальних територій дає змогу проаналізувати ключові чинники, що впливають на проєктні рішення, як-от їхні характеристики, наявні запити населення, природні компоненти, містобудівний статус і демографічні характеристики. В цих дослідженнях велика увага приділяється національним правилам планування забудови та упорядкування територій (ДБН Б.2.2-12:2018, 2018; ДБН Б.2.2-5:2011, 2011).

Наприклад, Д. Д. Гірка зосереджується на організації безпечного та комфортного міського середовища для дітей різного віку. В її роботі мовиться про дитячі ігрові майданчики, що розглядаються як розвиваюче середовище з багатофункціональним наповненням. Найбільшу проблему авторка бачить у браку комплексного підходу щодо створення цих об'єктів у сучасному міському просторі. Д. Д. Гірка виділяє чотири напрями організації дитячих майданчиків та визначає особливості їхньою інтеграції в наявну забудову. Також вона використовує поняття «ігровий простір» та формулює принципи його об'ємно-планувальної організації, що базуються на універсальності, емоційному комфорті, розвиваючій функції, вільному виборі ігрового сценарію, безпеці. Теми дизайну в цій статті стосу-

ються лише загальних висновків щодо ігрового обладнання, вимог до інтерактивного використання та розширеного функціоналу.

Огляд сучасних тенденцій у роботі вітчизняних фахівців стосується українського та зарубіжного досвіду. Автори подають добірку найцікавіших з їхньої точки зору проєктів та інноваційних рішень або зосереджуються на вузькій тематиці в межах загальної теми (Любченко, Радченко, 2020; Малік, Абизов, Булгакова, 2022).

Найвищий пріоритет надається екологічним та ергономічним питанням. Це стосується як загальних рішень щодо простору, розташування об'єктів, так і вибору технологій та матеріалів для будівництва та дизайну.

Робота Н. О. Хортюк присвячена пошуку рішення щодо альтернативного влаштування упорядкування, зокрема дитячих майданчиків, проблемам сучасних мегаполісів з огляду на щільність забудови. В статті наведено норми розміщення дитячих майданчиків на дахах будинків, переваги та недоліки щодо їх розміщення (Хортюк, 2019).

О. П. Олешко та Ю. Р. Петровська розглядають особливості структурування шкільних ігрових майданчиків для створення комфортного, безпечного та розвивального середовища навчального простору для дітей молодшого шкільного віку. Автори наголошують на доволі консервативному ставленні до цієї сфери та презентують своє бачення, що ґрунтується на результатах аналізу сучасного проєктного досвіду. Особливістю дослідження є те, що автори описують «художній образ дитячого середовища» (Олешко, Петровська, 2020: 214).

Цікавим є детальний розгляд дизайн-організації предметно-просторового обладнання території: визначені композиційні прийоми (асиметрія, комбінаторика, масштабування, пластичне розчленування форми тощо); проєктні категорії (проєктний образ, функція, морфологія, технологічна форма, естетична цінність). Це одне з небагатьох досліджень, у якому розглядаються сучасні естетичні питання проєктування предметно-просторового середовища шкільного садка. Також ретельно розглянуто навколишнє середовище, наголошено на необхідності узгодження архітектурно-дизайнерських рішень з культурно-історичними традиціями, особливостями території та міста загалом. Особлива увага приділяється дизайну об'єктів, включно з конструктивними рішеннями, образними асоціаціями та змістовними метафорами.

О. П. Олешко та Ю. Р. Петровська значну увагу приділяють природному аспекту, наводячи приклади зі світової проєктної практики створення

«екосистеми з навчальною та оздоровчою метою» (Олешко, Петровська, 2020: 219).

Л. М. Бармашина, К. С. Замрій присвятили свою роботу питанням організації дитячого навчально-розважального простору як багатофункціонального дозвіллевого елемента в сучасній структурі міста. Вони аналізують приклади сучасної світової практики та формулюють основні тенденції у цій сфері дизайну, з огляду на: «... батофункціональність; гнучка планувальна структура; мобільність і доступність для дітей різних вікових категорій; застосування принципів універсального дизайну (забезпечення безперешкодності архітектурного середовища); введення в структуру об'єкту нових видів дитячої навчально-розважальної діяльності та відповідних функціональних просторів; застосування актуальних колористичних та стилістичних прийомів в інтер'єрах просторів і приміщень; впровадження в структуру об'єкту архітектурних елементів і деталей для підкреслення образного рішення відповідно до розробленого сценарію; використання якісних та екологічних конструктивних і конструкційних матеріалів» (Бармашина, Замрій, 2020).

І. В. Потапчук пропонує використовувати підхід «місто для людей» для гуманізації прибудинкового простору, зокрема території дитячих майданчиків (Потапчук, 2023). В роботі проаналізований сучасний стан нормативної бази. Автор робить акцент на необхідності формування міського середовища у відповідності до таких критеріїв: комфорт та безпека дітей, перебування на природі з доступом до гри та природних матеріалів (вода, пісок, дерево), природні кольори. І. В. Потапчук виділяє та описує різні напрями формування дитячих ігрових просторів: екологічний (використання природних матеріалів, продуктів рециклінгу, природних форм у проєктуванні обладнання), біопсихологічний (забезпечення гармонійного розвитку дитини, її соціальної адаптації), соціальний (актуалізація громадських просторів з наступними характеристиками; загальна доступність, комфорт, багатофункціональність, гнучкість, образність та співмасштабність), мистецький (базується на синтезі мистецтв, має високий рівень образності та унікальності), розважальний (інтерактивне середовище, можливість проведення різноманітних заходів) (Потапчук, 2023: 165–166).

Також багато науковців звернули свою увагу на інклюзивність спортивно-ігрових просторів (Олешко, Петровська, 2020; Потапчук, 2023; Бармашина, Замрій, 2020; Ворона, Родін, Шкуро, 2021; Лустюк, 2022).

В роботі М. І. Лустюк детально аналізується проблема браку інфраструктури дитячих майданчиків, які б задовольняли потреби дітей з обмеженими фізичними можливостями. Особливо гостро це питання стоїть у невеликих населених пунктах. Авторка оцінює можливості організації інклюзивних дитячих майданчиків з використанням принципів і компонентів універсального дизайну. Дослідження виконано на прикладі територіальної громади Білокриницької територіальної громади Рівненської області та містить практичні рекомендації. Метою роботи є розроблення рекомендацій щодо впровадження концепції «доступності» спортивного та ігрового обладнання з можливістю її подальшого застосування при проектуванні спортивних та ігрових майданчиків у громаді (Лустюк, 2022).

М. І. Лустюк пропонує трактування терміну «доступний дитячий майданчик», аналізує приклади таких майданчиків у містах України, США тощо. Принципи доступності та використання ґрунтуються на трьох засадах: рівність використання та доступності; гнучкість використання; простота та інтуїтивність використання; доступність інформації; відмовостійкість; низькі фізичні зусилля; наявність необхідного розміру, розташування та простору. Кожен із цих принципів було розширено. Запропоновано замінити стандартні елементи спортивних і дитячих майданчиків, як-от гойдалки, горки та балансири, на обладнання з функціями «доступності». Приклад такого ігрового обладнання розробила шведська компанія «HAGS» (Лустюк, 2022: 6–7).

Висновки. Питання створення простору для занять спортом та ігор є надзвичайно багатограним. Його важливість зумовлена необхідністю забезпечення належних умов для фізичного, психологічного та духовного розвитку дітей. Дизайн

є одним із ключових інструментів побудови громадських просторів, оскільки вирішує широке коло питань і може розглядати всі елементи проектування.

Дитячі ігрові майданчики були традиційним елементом житлового середовища – мікрорайонів, парків і зон відпочинку – протягом багатьох років. Ігрові майданчики часто асоціювалися із середніми та вищими навчальними закладами і використовувалися мешканцями сусідніх будинків у вільний час. Тобто мовилося не про деякі дитячі майданчики, а про простір.

Особливу увагу приділяли дитячим просторам у складі закладів дозвілля (кафе, ресторанів, торговельних центрів тощо), медичних закладів (поліклінік, лікарень, санаторіїв тощо) і туристичної інфраструктури (вокзалів, готелів, кемпінгів тощо). Автори досліджень, присвячених цим темам, не використовують назву «спортивні та ігрові майданчики», а говорять про ігрові та дитячі простори, коли ця тематична сфера є широкою. Інакше їх зазвичай називають дитячими кімнатами, ігровими кімнатами або зонами відпочинку.

Тому одним із пріоритетних напрямів подальших досліджень є формування термінологічної системи у сфері дизайну спортивних і дитячих майданчиків.

Треба також зазначити, що естетичним аспектам дизайну приділено недостатньо уваги. Більшість досліджень зосереджені на функціональних елементах, питаннях екології та ергономіки. Креативні рішення, сприйняття та використання простору дітьми різного віку, принципи геометричної структури, особливості дизайну та особливості врахування архітектурного чи природного контексту загального середовища залишаються поза увагою. Ці питання потребують більш детального дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бармашина Л. М., Запрій К. С. Провідні тенденції формування дитячого навчально-розважального простору. *Теорія та практика дизайну*. 2020. Вип. 20. С. 7–17. DOI: 10.18372/2415-8151.20.15045
2. Ворона О., Родін К., Шкуро В. Рекомендації щодо впровадження доступності та інклюзивності дитячих ігрових майданчиків. *Friedrich Ebert Stiftung*. 2021. 38 с.
3. ДБН Б.2.2-5:2011. Благоустрій територій. Київ : Укрархбудінформ, 2012. 61 с.
4. ДБН Б.2.2-12:2018. Планування і забудова територій. Київ : Укрархбудінформ, 2018. 179 с.
5. Древаль І. В., Байбак Д. О. Уточнення змісту поняття «спортивно-дозвіллевий комплекс» в контексті дослідження розвитку урбанізованого простору. *Комунальне господарство міст*. 2021. Т. 1, вип. 161. С. 69–76. DOI 10.33042/2522-1809-2021-1-161-69-76
6. Гірка Д. Д. Організація дитячих ігрових майданчиків в міській забудові. Матеріали Третьої науково-практичної конференції студентів ПДАБА, 26 квітня 2021 р., м. Дніпро. Дніпро, 2021. С. 18-20.
7. Леонов Я. В., Побер І. М. Інноваційні перспективи в спортивній індустрії та їх вплив на механізми стратегічного розвитку. *Ефективна економіка* : електронне наукове фахове видання. 2020. № 10. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.71
8. Ковальська О. С. Дитячі ігрові простори в умовах щільної міської забудови. *Архітектурний вісник КНУБА*. Київ : КНУБА, 2019. Вип. 17–18. С. 367–372.
9. Лустюк М. І. Облаштування сучасного інклюзивного дитячого майданчика у Білокриницькій територіальній громаді Рівненської області. *Студентський вісник національного університету водного господарства та природокористування: Архітектура та будівництво*. 2022. Вип. 2 (18). С. 3-7. URL: [https://ep3.nuwm.edu.ua/26387/1/Студвiсник_vип2\(18\)2022/ЛустюкМ.І._с.3-7\(1\).pdf](https://ep3.nuwm.edu.ua/26387/1/Студвiсник_vип2(18)2022/ЛустюкМ.І._с.3-7(1).pdf)

10. Любченко М. А., Радченко А. О. Сучасні тенденції в організації ігрового простору дитячих майданчиків міських територій. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2020. Вип. 58. С. 164–177.
11. Малік О. І., Абизов В. А., Булгакова Т. В. Типологічні особливості дитячих просторів в інтер'єрах громадських закладів сімейного відвідування. *Art and Design*. 2022. № 3. С. 111–119. DOI:10.30857/2617-0272.2022.3.9.
12. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник. 2019. 255 с.
13. Олешко О. П., Петровська Ю. Р. Організація предметно-просторового середовища пришкольних територій. *Містобудування та територіальне планування*. 2020. Вип. 72. С. 214–222. DOI: 10.32347/2076-815x.2020.72.214-222
14. Потапчук І. В. Сучасні тенденції благоустрою прибудинкових територій багатопверхових житлових будинків: вітчизняний досвід (на прикладі міста Рівне). *Вісник НУВГП. Серія «Технічні науки»*. 2023. Вип. 1(101). С. 161–174. DOI: 10.31713/vt1202314
15. Хортюк Н. О. Організація дитячих майданчиків на дахах будинків. *Сучасні проблеми науки : XIX Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених і студентів, 1–5 квітня 2019 р. : збірник тез*. Київ : НАУ, 2019. С. 37–38.

REFERENCES

1. Barmashyna L. M., Zamrii K. S. (2020). Providni tendentsii formuvannya dytiachoho navchalno-rozvezhalnogo prostoru. [Leading trends in the formation of children's educational and entertainment space.] *Teoriia ta praktyka dizainu*. – Theory and practice of design, 20. 7-17. DOI: 10.18372/2415-8151.20.15045. [in Ukrainian].
2. Vorona O., Rodin K., Shkuro V. (2021). Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia dostupnosti ta inkluzyvnosti dytiachykh ihrovykh maidanchykyv. [Recommendations regarding the implementation of accessibility and inclusiveness of children's playgrounds] Friedrich Ebert Stiftung. [in Ukrainian].
3. DBN B.2.2-5:2011. Blahoustrii terytorii. [DBN B.2.2-5:2011. Improvement of territories] (2012). Kyiv : Ukrarkhbudinform. [in Ukrainian].
4. DBN B.2.2-12:2018. Planuvannia i zabudova terytorii. [DBN B.2.2-12:2018. Planning and development of territories. Kyiv: Ukrarkhbudinform] (2018). Kyiv : Ukrarkhbudinform. [in Ukrainian].
5. Dreval I. V., Baibak D. O. (2021). Utochnennia zmistu poniattia «sportyvno-dozvillievyi kompleks» v konteksti doslidzhennia rozvytku urbanizovanoho prostoru. [Clarifying the meaning of the concept of "sports and leisure complex" in the context of the study of the development of urban space.] *Komunalne hospodarstvo mist*. – Communal management of cities, 1, 161. 69-76. DOI 10.33042/2522-1809-2021-1-161-69-76. [in Ukrainian].
6. Hirkina D. D. (2021). Orhanizatsiia dytiachykh ihrovykh maidanchykyv v miskii zabudovi. [Organization of children's playgrounds in urban buildings.] *Materialy Tretoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv PDABA, 26 kvitnia 2021 r., m. Dnipro*. – Materials of the Third Scientific and Practical Conference of PDABA students, April 26, 2021, Dnipro. Dnipro. 18-20. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/9460/1/Hirkina.pdf>. [in Ukrainian].
7. Leonov Ya. V., Pober I. M. (2020). Innovatsiini perspektyvy v sportyvniyi industrii ta yikh vplyv na mekhanizmy stratehichnogo rozvytku. [Innovative perspectives in the sports industry and their influence on the mechanisms of strategic development.] *Efektivna ekonomika: elektronne naukovе fakhove vydannia*. – Efficient economy: electronic scientific publication, 10. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.71. [in Ukrainian].
8. Kovalska O. Ie. (2019). Dytiachi ihrovi prostory v umovakh shchilnoi miskoi zabudovy. [Children's play spaces in the conditions of dense urban development.] *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*. – KNUBA architectural bulletin, 17–18. 367–372. [in Ukrainian].
9. Lustiuk M. I. (2022). Oblashtuvannia suchasnoho inkluzyvnoho dytiachoho maidanchyky u Bilokrynytskii terytorialnii hromadi Rivnenskoii oblasti. [Arrangement of a modern inclusive playground in the Bilokrynytsia territorial community of the Rivne region.] *Studentskyi visnyk natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia: Arkhitektura ta budivnytstvo*. – Student Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management: Architecture and Construction., 2 (18). 3–7. URL: [https://ep3.nuwm.edu.ua/26387/1/Студвісник_вип2\(18\)2022/ЛустюкМ.І._с.3-7\(1\).pdf](https://ep3.nuwm.edu.ua/26387/1/Студвісник_вип2(18)2022/ЛустюкМ.І._с.3-7(1).pdf). [in Ukrainian].
10. Liubchenko M. A., Radchenko A. O. (2020). Suchasni tendentsii v orhanizatsii ihrovoho prostoru dytiachykh maidanchykyv miskykh terytorii. [Modern trends in the organization of the playing space of children's playgrounds in urban areas.] *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*. – Modern problems of architecture and urban planning , 58. 164-177. [in Ukrainian].
11. Malik O. I., Abyzov V. A., Bulhakova T. V. (2022). Typolohichni osoblyvosti dytiachykh prostoriv v interierakh hromadskykh zakladiv simeinoho vidviduvannia. [Malik O. I., Abyzov V. A., Bulgakova T. V. Typological features of children's spaces in the interiors of public institutions for family visits.] *Art and Design*, 3. 111-119. DOI:10.30857/2617-0272.2022.3.9. [in Ukrainian].
12. Novyi osvittiiy prostir. Motyvuiuchy prostir: informatsiinyi posibnyk. [New educational space. Motivating Space: An Information Guide.] (2019). [in Ukrainian].
13. Oleshko O. P., Petrovska Yu. R. (2020). Orhanizatsiia predmetno-prostorovoho seredovyscha pryshkilnykh terytorii. [Organization of the subject-spatial environment of preschool territories.]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*. – Organization of the subject-spatial environment of preschool territories, 72. 214–222. DOI: 10.32347/2076-815x.2020.72.214-222. [in Ukrainian].
14. Potapchuk I. V. (2023). Suchasni tendentsii blahoustroiu prybudynkovykh terytorii bahatopoverkhovykh zhytlovykh budynkyv: vitchyzniani dosvid (na prykladi mista Rivne). [Modern trends in the improvement of residential areas of multi-story residential buildings: domestic experience (on the example of the city of Rivne)] *Visnyk NUVHP: Serii «Tekhnichni nauky»* – Bulletin of the NUVHP: Series «Technical Sciences», 1(101). 161-174. DOI: 10.31713/vt1202314 [in Ukrainian].
15. Khortiuk N. O. (2019). Orhanizatsiia dytiachykh maidanchykyv na dakhakh budynkyv. [Organization of children's playgrounds on the roofs of buildings] *Suchasni problemy nauky: KhIKh Mizhnar. nauk.-prakt. конф. molodykh uchenykh i studentiv, 1-5 kvitnia 2019 r. : zbirnyk tez*. – Modern problems of science: XIX International. science and practice conf. of young scientists and students, April 1-5, 2019: collection of theses. Kyiv : NAU. 37–38. [in Ukrainian].

УДК 793.322(477.8)«18/19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-15>

Олександр ЗАСТАВНИЙ,
orcid.org/0009-0002-8526-2570
аспірант кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка,
асистент кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Навчально-наукового інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) art@pnu.edu.ua

ФОЛЬКЛОРНИЙ ТАНЕЦЬ «КАНАДА»: ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Проведено системний аналіз наукових та фольклорних джерел з визначення історико-політичних подій, що стали причино-наслідковим чинником виникнення танцю «Канада», пошукова робота, спостереження, польові дослідження та спілкування з носіями й свідками виконання фольклорного танцю «Канада». Незважаючи на велику кількість наукових видань, присвячених дослідженню фольклорного танцю, жодного наукового спогаду про танець «Канада» не було, хоч цей танець був поширений на багатьох територіях Західної України і до сьогодні має певну популярність серед представників етнічних груп. Мета статті є огляд й упорядкування дослідженої фольклорної інформації від першоджерел: спогади очевидців, перекази старожилів, література, та відеоматеріал. В підсумку отриманого матеріалу сформовано та систематизовано та описано етнічні особливості виконання, танцювальної лексики, тексту притаманне для того чи іншого регіону де був поширений танець «Канада». У статті висвітлено характеристику фольклорного танцю «Канада», його історія виникнення, етнічні особливості виконання. Досліджено багато зразків фольклорної народної творчості та доведено, що фольклорний танець як вид створення професійного мистецтва і генератора нових можливостей в галузі культури. Встановлено, що у сучасний період багато носіїв зникають та забирають з собою відомості про особливості виконання танцю «Канада», тому є важливим збереження у науковій роботі найпоширеніші факти цей танець, впливу географічного розташування та кожної хвилі еміграції. Оптимальною методологічною основою для дослідження всіх видів танцю «Канада», є спостереження та польові експедиції на різних місцевостях та ознайомлення зі зразками народної творчості Прикарпаття. Висвітлено кілька візрів літературного тексту і його відмінності від географічного та етнічного розташування.

Ключові слова: хореографія, танець, етнохореологія, етнічні регіони, танець Канада, народний танець, танцювальний фольклор, фольклор, етнографія.

Oleksandr ZASTAVNYI,
orcid.org/0009-0002-8526-2570
Ph.D. student at the Department of Directing and Choreography
Ivan Franko National University of Lviv,
Assistant Professor at the Department of Performing Arts and Choreography
Educational-Scientific Institute of Art of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) art@pnu.edu.ua

FOLK DANCE “CANADA”: DEPICTING SOCIAL AND HISTORICAL EVENTS IN WESTERN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

A systematic analysis of academic and folk sources has been conducted to identify the historical and political events that were the causal factors for the emergence of the “Canada” dance. This study includes observing, field research, and communication with the witnesses of the “Canada” folk dance. Despite numerous scholarly publications dedicated to the study of folk dances, there has been no academic research of the “Canada” dance, though it was known and performed in various regions of Western Ukraine and popular among many ethnic groups. The purpose of the article is to review and organize the researched folklore information from primary sources: memories of witnesses, stories of elderly residents, literature, and video material.

In the article the collected material is compiled and systematized. The ethnic features of performance, dance vocabulary and texts associated with specific regions where the “Canada” dance was performed are described. The study highlights the characteristics of the “Canada” folk dance, its history, and the ethnic peculiarities of its performance. It explores numerous examples of folk creative work and establishes that the folk dance is a form of professional art and a

source of new possibilities in the field of culture. It is stated that nowadays many witnesses are disappearing, taking with them the knowledge of the peculiarities how the "Canada" dance was performed. That is why it is crucial to preserve the most widespread facts about this dance, including the impact of geographical locations and waves of emigration. The most suitable methodological basis for studying various versions of the "Canada" dance is direct observation, field expeditions to different areas of the Carpathian region, and familiarization with samples of folk art. The article highlights the distinctions of several examples of literary texts based on geographical and ethnic backgrounds.

Key words: choreography, dance, ethnochoreology, ethnic regions, "Canada" dance, folk dance, dance folklore, folklore, ethnography.

Постановка проблеми. Питання про збереження та розвиток української хореографії ніколи не буде втрачати своєї актуальності. Як приклад, з дослідження фольклорного танцю України, можемо навести західноукраїнський танець «Канада», що виник на теренах Західної України в період кінця XIX – початку XX століття в часи першої хвилі еміграції українців у Канаду. Він став відомий на зламі століть як український фольклорний танець на територіях Західної України зокрема Львівської, Тернопільської та Івано-Франківська областях відповідно етнічних групах населення Західної України Покуття, Опілля та Бойківщини.

Через те, що багато першоджерел із первинної інформації про фольклор України, а особливо танцювальний фольклор з кожним роком втрачаються, постало питання збереження танцювального зразку, що виник на початку XX століття в науково-мистецькому середовищі, з відповідним висвітленням та етнічних особливостей виконання та їх відмінних характеристик в залежності від населеного пункту

Аналіз наукових джерел. Серед дослідників фольклорного танцю потрібно виділити фундаментальні праці, що формують українську етнохореологію як науку М. Верховинець (Верховинець, 1990), Р. Герасимчук (Герасимчук, 2008) та ін. серед сучасних дослідників фольклорного танцю проаналізовані праці та проведені інтерв'ю з Д. Демків (Демків, 2001). Загальні процеси розвитку фольклорного танцю в світі проводить О. Плахотнюк (Плахотнюк, 2021: 4–8).

Метою роботи є дослідження фольклорного танцю «Канада», що виник на зламі століть. Аналіз суспільно-історичні події в Західній Україні що стали передумовою виникнення цього зразку флорного танцювального мистецтва. Зафіксувати систематизувати зібраний матеріал польових досліджень проведених на Прикарпатті в населених пунктах с. Бовшів Бурштинської територіальної громади (ТГ), смт. Солотвино Виготської ТГ, м. Тисмениця Тисменицької ТГ, м. Коломия Коломийської ТГ, с. Лани Дубівецької ТГ, м. Городенка та с. Торговиця Городенківська ТГ Івано-Франківської області в термін серпень – вересень 2023 року.

Мета статті – окреслити характеристику фольклорного танцю «Канада», його історію виникнення, етнічні особливості виконання.

Виклад основного матеріалу. Соціально-історичні події завжди залишають великий слід у народній творчості, що з роками стає фольклорним надбанням. У кінці XIX – на початку XX століття, через розгорнуту агітацію Міністерства Канади, жителі західноукраїнських територій отримують першими можливість емігрувати до цієї країни. Канадський уряд роздавав землі степів для заселення перших українських емігрантів. Мистецтвознавець О. Плахотнюк визначає основні характеристики фольклорного танцю сьогодення зазначає: «космополітичну ознаку танцювальної культури в мистецькому просторі сучасності можемо визначити наступними категоріями. Це нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю, формування новітнього етносвітогляду сприйняття фольклорного танцю країн світу, кожного національного осередку, етнічної групи в мистецькому просторі сучасності. Як результат розвиненості відео- телефіксації, мережі Інтернет технологіям розширюються можливості фіксації фольклорного танцю, його популяризації та донесення до глядачів всього світу» (Плахотнюк, 2021: 8). Отож, зараз важливим постає питанням є висвітлення українського танцювального фольклорного мистецтва в науковому хореографічному середовищі.

Плинність українців була дуже великою – одні виїжджали та залишалися, інші поверталися додому. Відповідно в XX столітті було декілька хвиль, зумовлених пошуком роботи, воєнними діями на території України та приходом тоталітарного політичного режиму (Боровик, 1991: 10). В історії є згадка про перших українських емігрантів, яка датована ще 19 вересня 1891 роком, коли до канадського міста Монреаль на кораблі «Орегон» після довгої подорожі прибули перші українські переселенці з Бойківщини. Ними були Іван Пилипів і Василь Єлиняк – це вихідці із села Небилів – тепер Калуського району Івано-Франківської області з етнічної групи Бойківщина (Боровик, 1991: 10). Перші емігранти добре володіли землеробством та швидко знайшли роботу,

довший час працювали на фермі, де і застосовували свої навички, тому власник не шкодував грошей для своїх працелюбних робітників з України.

Після завершення сезону жнив – Пилипів поїхав на батьківщину по сім'ю. Повернувшись додому, він активно розповідав про позитивні особливості життя за кордоном та про свої успіхи землякам. Вже наступного року з Небилова в Канаду виїхало ще 7 родин, які почали там створювати українські осередки, серед яких була родина Василя Яціва. За рік у них народився син, якому дали ім'я Франко – це була перша українська дитина, народжена в Канаді (Боровик, 1991: 10).

Дослідник імміграційних процесів і українців в Канаді історик М. Боровик зазначає: «Почалася перша хвиля еміграції, що тривала до 1914 року. Під час неї до Канади прибуло близько 170 тис. українців» (Боровик, 1991: 10).

Саме перший переїзд Пилипіва та його товариша поклав початок історії української діаспори в Канаді та подальший вплив нас формування суспільних традицій всіх інших наступників що переїжджали до Канади. А ті, що з заробітків поверталися жити в Україну, чи приїжджали додому на великі свята, на вечірніх гуляннях завели такий гумористичний танок, який відразу по мелодії та актуальними словами сподобався народу. У різних селах його називали по-своєму: «Канадка» або «Канада». Між емігрантами та їхніми родинами в Україні почалась активна взаємодія – комунікація через поштові відправлення, надсилали продукти, одяг, тканину, іграшки тощо. Варто зазначити, що саме так на західноукраїнські землі потрапив американський «шальон», що почав активно поширюватися серед багатьох жителів міст та сіл, і з часом став елементом народного костюма, зокрема Львівщини та Опілля, а згодом й інших областей. У сатиричних пісенних текстах розкривалась суспільна філософія щодо життя, заробітків, еміграції. Настрої людей висвітлювалися у заспівах, які в різних регіонах відрізнялися, але скрізь відчувалися притаманна симпатія до цивілізованого світу із-за океану.

Переважно «Канаду» спочатку танцювали заможні, зрілі чоловіки та жінки на вечорницях, гуляннях. Перші виконавці цього танцю були гарно одягнуті у вбрання з дорогої закордонної тканини. Метою танцівників було під час танцю продемонструвати свій заможний статус та фінансові заробітки. Згодом найбільше популярності цей танець набув на весіллях, як зразок нового модного танцю, що сформувався завдяки синтезу українського танцювального матеріалу та коломийково-шансонного тексту пісні. Важливі слова,

які й до сьогодні не втрачають актуальності: «*Нам рублів не надо, долляри давайте*», що висвітлює відношення тогочасних жителів до більшовиків та їхньої політики.

По темпоритму цей танець легкий, спокійно-розважний, найчастіше на весіллях виконувався в перерві між полькою і вальсом для відпочинку або для залучення великої кількості людей, всі комбінації йдуть по колу в помірному темпі, хоча буває що ведучий танцівник чи соліст музикант додає жартівливого темпу з енергійністю пританцювуючи. Все залежало від музикантів та гостей, часто бувало що починався в помірному темпі і прискорювався до максимально швидкого, в тому випадку коли вже всі учасники добре вивчили комбінації, музиканти навмисне починали пришвидшувати темп для того щоб урізноманітнити танець і додати веселого настрою.

Згодом через набуття популярності танець «Канада» починають виконувати всі бажані – старі й малі. Старші особливо завзято, стверджуючи, що молодим можна бути в будь-якому віці, а молодь паралельно навчається, споглядаючи з боку та повторюючи танцювальні комбінації. До сьогодні ще зустрічаються населені пункти Івано-Франківщини де популярним серед молоді танець є «Канада», який органічно увійшов у народні свята та обряди як родинного так і сезонних циклів обрядових свят.

Отже танець «Канада» танцюється легко, є кілька основних кроків та комбінацій, першоосновою яких є взаємодія партнера та партнерки. В основі лежить своєрідна танцювальна хода по колу, пританцювуючи однаковими рухами рук, корпусу відповідно ритму ніг. Танцювальні комбінації досить легко вивчаються, успішно передаються поколіннями від старших до молодших. Характерною і найцікавішою особливістю даного танцю є те, що між кожними куплетами що супроводжуються танцювальними комбінаціями на приспів є зміна партнерів, що додає цікавості та динамічності танцю.

Зупинимось на загальних виразно-ознакових характеристиках танцю «Канада». У кожному регіоні та в селі є безліч версій танцювальної лексики танцю, але є спільність музичного супроводу, музичний розмір 2/4 притаманний для всіх записаних зразків танцю «Канада» проте самі тексти пісні будуть різнитись в кожному регіоні.

Постановка в парі під час танцю «Канада»: корпус рівний розслаблений, хлопець і дівчина стоять поряд тримаючись за руки права рука хлопця у праві, ліва рука дівчини у лівій хлопця, обличчям по напрямку кола, хлопець трішки позаду, дівчина

знаходиться з правої сторони. Переважно зміна партнерш не відбувалась хоча на Покутті зустрічались варіанти виконання де партнераш переходила до наступного хлопця. За манерою виконання це парний, жартівливий, масовий танець. Всі комбінації виконуються у парі: хлопець стоїть з лівого боку дівчини, тримає її за руки, ліва рука спереду, а права піднята вгору в обох виконавців.

Поширений варіант танцю містить супровід жартівливих «заспівів», які іноді можуть співатися «здається нескінченно». В основу тексту. Що зберігся до сьогодні, були закладені перекази свідків перших українських емігрантів до Канади, також зустрічаються в жартівливих сатиричних формах в яких відображаються суспільно-побутові проблеми українців, які й актуальні сьогодні.

Наприклад, відтворено танець «Канада», що записаний саме в околицях міста Тисмениці Івано-франківської області в репертуарі народного аматорського ансамблю танцю «Тисменичанка» (м. Тисмениці, керівник заслужений працівник культури України Яремна Галина), виконують цей танець у парі, основний композиційний малюнок по колу. Танцівники виконують: 4 кроки вперед, 4 кроки назад, згодом виконують поворот у парі спочатку в коло, потім з кола. На приспів пісні виконується комбінація ніг із роботою стопами: на каблук і на носок, що поєднуються простими пританцьовуючим приставними кроками та приспівуючи:

*1. Дайте мені гроші, кільки мармуляди
Приспів.*

Бувайте здорові, їду до Канади.

*Приспів: Гей – стоп Канадо,
старих баб ненадо, молодих
давайте, а ви хлопці грайте.*

*2. По Канаді ходжу долляри збираю,
де нічка застане, там я заночую
Приспів.*

*3. Канадо, Канадо, яка ти зрадлива,
Не одного мужа з домом розлучила.
Приспів.*

Із спогадів весільних музикантів у складі: Володимира Вихованського, Ярослава Семчія, Олександра Яремчевича, Володимира Гайвана. 16 вересня 1978 року в селі Поділля Галицького району і варто зазначити на той час на всі весілля запрошувались гурти музикантів, на одному із весілля у селі, де вони були запрошеними музикантами, традиційно виконувалось багато танців та пісень. Йшли переспіви та забави, до яких залучалися всі головні персонажі весілля – молодята, дружби, дружки, старости, свати і головна кухарка. Коли музиканти запросили саме головну

господиню (кухарку), привели її в центр танцювального майданчика, а це була старша жінка, вона не розгубилася і запропонувала заграти та станцювати танець «Канаду». Але музиканти не були знайомими з цим танцем, тим паче не чули ніколи мелодії, і попросили її наспівати хоч мелодію. Тоді вона заспівала такі слова:

*«Я в Канаді на роботі файні малам гроші,
попри того я ще мала хлопців хороших.*

Гоп тув Канада, гоп тув миленька,

гоп тув дівчина чорнобривенька.

В неділю весілля, на весіллі люди.

А музика тисне, ріже понід груди.

*Гей, гоп Європа, баба хоче хлопа,
а стара – холера, хоче кавалера».*

Потім взяла з собою молодого хлопця музиканта Володимира Вихованського, який грав на трубі, бо він найшвидше зловив мелодію. І почала навколо себе гуртувати пари і вести їх по колу. Рухи були прості, цілий куплет йшли в парі по колу, на приспів виконували танцювальні рухи ногами. З слів В. Вихованського: «і що цікаво – після цього мінялися партнерками по годинниковій стрілці й вся танцювалось по колу, танець повторювалась вже з іншими партнерами. У центрі стояв музикант, тобто я, що грав на трубі, а поряд зі мною поважна пані кухарка, що заспівувала куплети. Після того ми вже на наступних весіллях заводили кола самі, але традиційно в центрі був музикант з трубою, до якого згодом і залицялися дівчата, що йшли по колу. А часто було таке, що нас музикантів виправляли люди, які іноді краще знали мелодію та слова» (Заставний, 02.10.2023).

Регіональні особливості виконання танцю «Канада» на Покутті. Найпоширеніше та найкраще до наших днів танець «Канада» зберігся на Покутті, його вивчають та поширюють серед молоді місцеві майстри народного мистецтва. Хорошою тенденцією є виконувати його на великих площах, весіллях та народних гуляннях. Також Покуття можна віднести до території, де, ймовірно власне саме й зароджувався цей танець. Тому сьогодні він відноситься до золотого фонду покутських фольклорних танців.

Переказ від заслуженого працівника культури України Романа Осадчука: «коли я, ще у молоді роки був весільним музикантом, ми їздили по селах як запрошені музики на весілля та народні гуляння. Досить часто ми популяризували модний на той час танець та навчали молодь його танцювати та співати» (Заставний, 21.09.2023). Отож в популяризації. Танцю «Канада» немало зіграли роль саме весільні музиканти. Які досить швидко

вивчали місцевий фольклорний матеріал, що їм вдалось ознайомитись в основному на весіллях, позаяк на весіллях і сконцентрувалась народна творчість, а потім вже його включали у свій музичний репертуар.

Що цікаво в місті Городенка, що розташований на куті трьох областей: Тернопільщини, Буковини, Хмельниччини, був свій музичний весільний гурт. Він був досить популярним в довколишніх селах, мавши велику кількість замовлень грати на весіллях у сусідніх областях. Відповідно вони «завозили» в ці області все полюблений ними весілий жартівливий танець «Канаду», показувавши і швидко навчаючи людей як виконувати танець «Канаду». Звісно, що в кожному селі була своя версія виконання танцю «Канада», а особливо текст пісенного супроводу.

Текст танцю «Канада» з Покуття записаний в селі Торговиця Городенківської міської ради Коломийського району 2014 року членом Національної спілки краєзнавців, керівником народного аматорського фольклорного колективу «Торговицькі вечорниці» Іваном Липчуком.

1. Канадо, Канадо, Канадо небого.

Нащо ти забрала хлопця молодого.

Приспів:

Гоп, стоп Канада, старих баб громада,

Молодих давайте, а ви хлопці грайте.

2. Канадо, Канадо, яка ти зрадлива

Не одного хлопця з дівков розлучила.

Приспів:

3. Плачуть у Канаді люди жалібненько,

Хтось залишив дівку, а хтось рідну неньку.

Приспів:

4. Лишив рідну неньку, лишив сестру й брата,

Пішов до Канади свій вік коротати.

Приспів:

Також під час експедиції село Торговиця Городенківської ТГ Івано-Франківської області в серпні 2023 року, було зафіксовано нотний матеріал у записі Володимира Гродзінським, це основна мелодика танцю, що є найбільш поширеним на Західній Україні (Заставний, 21.09.2023). Сьогодні більшість весільних аматорських музикантів користуються саме цим нотним матеріалом.

7 вересня 2018 року в місті Тисмениця відбулось дійство, як відображало популярність цього народного танцю, вперше за багато років в центрі міста всі представники етнічної групи Покуття масово виконали танець «Канада», а це понад 700 учасниками аматорського мистецтва покутського краю, до яких долучилися усі охочі гості та глядачі фестивалю «Покутські витоки». Танець виконувався під супровід живого оркестру та хору.

У спогадах про танець «Канаду» на Коломийщині від Дани Петрівни Демків – заслуженої працівниці культури України, української балетмейстерки, етнографині, керівниці ансамблю танцю «Покуття», почесної громадянки міста Коломиї: «Формуючи репертуар ансамблю «Покуття», я займалася активним пошуком етнічних народних танців, проводивши творчі експедиції селами Івано-Франківщини, знаходила та записувала унікальний матеріал народної музики, елементів костюму й танцювальної лексики. У черговій своїй експедиції, старожили одного з сіл сказали, що десь в Коломийському районі, як йти у село П'ядики за вокзалом, та в місті Коломия, десь за мостом, то там є танець «Канада», але на той час я не надала великого значення цьому, тому що: це не був номер, притаманний безпосередньо якомусь селу, адже знала, що це відносно новий загальновідомий танець, що танцювався усюди. На початку його танцювали люди, що приїжджали з Канади – це було щось на кшталт стрибків, польки, фокстроту по колу. Старші люди мені жартома згадували про цей танець... Можливо, я не права, але я так сприйняла його як сатиричний номер, який люди танцювали зі сміхом, а для мене це було те саме, що чоловічий покутський танець «Сербин», коли танцювали українські заробітчани з Сербії, переважно на весіллі гуртом чоловіки, що разом були закордоном, здружилися, ставали і танцювали, оце на подобі і танець «Канада»» (Заставний, 21.09.2023).

Спогад про танець «Канада» на Опіллі уродженки села Лани Галицького району Івано-Франківської області, завідувачки відділу нематеріальної культурної спадщини Навчально-методичного центру культури та туризму Прикарпаття Стефанії Капустинської: «Танець «Канада» у нашому Галицькому краї побутує ще з XIX століття, тоді коли багато чоловіків шукаючи кращу долю аби заробити собі багато долярів і за них купити багато моргів поля, виїжджали за океан. Це була велика трагедія для родини, тому що годувальник їхав у світі й невідомо як там буде, а в дома лишалися діти й дружина. З одного боку тішилися, що щось заробить, а з іншого були переживання про розлуку з коханим чоловіком та батьком.

Наш народ є дуже творчим і талановитим, кожна пісня, кожна історія – то є людська доля. І якраз така доля емігранта оспівується у цьому відомому танці, який побутує на нашій землі протягом двох століть.

Я пригадую ще коли була дівчиною, то дуже любила, коли на весіллі грали танець «Канада» – це надзвичайно було цікаво споглядати за колоритним виконанням як і музикантів, так і самих учасників танцю.

І то було так – йшов вальс, йшла полька, йшла коломийка або танець «Канада». І до тепер пам'ятаю, коли парубоцтво, чи чоловіки поважного віку, чи газди казали: «музики заграйте Канада». Всі пішли в рух, основні кроки були всім відомі, а там вже як виходило. Але «Канада» це не тільки рухи чи музика – тут ще присутній притаманний спів тексту:

*«До Канади іду доляри рахую,
де ми ніч нападе там і переночую,
гей раз Канада, гей два Канада».*
І потім музиканти співають заспів:
*«Ой Канадо, Канадочко, яка ти зрадлива,
не одного чоловіка з жінкою розлучила.
Гей раз Канада, гей два Канада».*

І воно так йшло по колу з цікавими притуляннями. Чоловіки були одягнуті у вишиваних сорочках, в чорних райтках і в боксових чорних чоботах. Так це я запам'ятала, особливо в селі на перший вечір весілля, коли старші жінки плели саламона, а старші чоловіки забавлялися і потім разом танцювали «Канаду», пам'ятаю як вони клали руку за плече і дуже гонорово рухалися. І цими великими чоботами вистукували на «гей раз Канада, гей два Канада». І дуже тішуся, що по сьогодні цей танець є на наших весіллях» (Заставний, 21.09.2023).

На Опіллі танець «Канада» завжди передував весільному комедійному танцю-грі «Макогін». Після танцю «Канада», коли вже були сформовані пари, то відразу без змін пар продовжувалась танцювальна програма або йшов танець «Голубка», де старший музикант давав завдання або танець з інтимним підтекстом «Макогін», в якому ревізитом використовувався звичайний кухонний макогін. Починалося все з того, що хлопці та дівчата або чоловіки й жінки ставали по обидві сторони танцювального майданчика – хлопці з права, а дівчата з ліва, і завдання було перенести через весь зал макогін та передати партнеру, але не торкаючись кистями рук, можна була залучати всі частини тіла, і ніякому разі не брати макогін руками. В основному тримали макогін між шиєю та плечами, або між ногами, чи між корпусом та передпліччям. В кого ж виконавців макогін падав, або хто порушував правила, з того музиканти знімали якийсь елемент одягу. виконувати танцювальну гру «Макогін» могли дуже довго.

На території Бойківщині також був поширений танець «Канада», який притаманний західним регіонам, зокрема Прикарпаттю. Він безпосередньо пов'язаний з першими українськими емігрантами до Канади. Історія походження цього танцю на Бойківщині бере свій початок ще безпосередньо від міст Канади, де кожної недільної служби

в українській церкві зустрічалася переселенці з України. Після Служби Божої вони продовжували спілкування, ігри, частування, і в доброму гуморі народжувалися перші мелодії, наспіви та рухи, де сатирично оспівувалася доля життя далеко за межами рідного краю. Згодом, коли вони поверталися в Україну, також виконували ці танці та пісні, навчаючи односельчан в Україні, щоб представитися та показати з гордістю свій вже інший статус.

Цікавою особливістю саме бойківського танцю «Канади» є шаліянова хустка – невіддільний елемент українського костюма. На Західну Україну ці барвисті тканини передавалися із-за кордону та набули тут великої популярності. Цікава традиція, яка найбільше збереглась на Бойківщині – це коли дівчата зверху надягали підтички, спереду плахту або просто спідницю, а ззаду в'язали американську (шаліянову) хустку, і чим більше хусток, тим багатша дівчина. Тому нерідко на весіллі можна було зустріти молодих дівчат зі зав'язаним на поясі шаліяновими хустками. Згодом це стало народною традицією та дотичним елементом танцю «Канада» (Заставний, 25.09.2023).

Існує ще один цей варіант тексту танцю «Канада». Записно від весільного музиканта с. Бовшів, Галицького району Олега Мацьківа. Він свого часу вивчив його від старших весільних музикантів: Богдана Димичишина (м. Бурштин) та Василя Горбуня (с. Кінашів, Галицького району). А основою для цих текстів часто ставали сороміцькі галицькі пісні, які згодом адаптували під текст до танцю «Канада»:

*«Ой червоні чобітки спіднички вузьенькі
Ви дівчата танцюйте – поки молоденькі.
Бум-дзень Канада
Гей-гоп Канада
Весело гуляйте
Файно хлопці грайте
Танцювали польку з гудзом
Притиснули дівку пузом
А музики добре грали
Всіх до танцю закликали
А музика не стає,
Скрипка грає, бубон б'є.
Вальса раз, польки два
Закрутилась голова
Дайте байду хліба, кільки мармуляди.
Прощавайте хлопці, їду до Канади. / 2 р.
Гоп-стоп Канада, старих баб не надо,
Молодих давайте, а ви, хлопці, грайте,
Гоп-стоп, Канада, нам рублів не надо,
Доляри давайте, а ви хлопці грайте.
По Канаді ходжу доляри рахую
А де ніч застане там і заночую. / 2 р.
Гоп-стоп Канада, старих баб не надо,*

Молодих давайте, а ви, хлопці, грайте,
 Гоп-стоп, Європа, баба хоче хлопа,
 Молода холера хоче кавалера.
 Приїхав до стрийка, стрийко вмер в суботу,
 Лишив стрийні хату, а мені Тойоту.
 Гоп-стоп Канада, старих баб не надо,
 Молодих давайте, а ви, хлопці, грайте,
 Гоп-стоп, Канада, нам рублів не надо,
 Доляри давайте а ви хлопці грайте.
 Мене кличуть Роман, а тебе Орися
 Нарешті в Канаді ми з тобов зійшлися.
 Гоп-стоп, Орися, файно притулися
 Я тебе забавлю, а потім – ай лав ю.
 По Канаді ходжу, доляри рахую,
 Де ми ніч застане, в тої заночую.
 Хочу вам сказати, що багато нині
 Є також канадців і на Україні.
 Щось таке вартате попало ми в очі,
 Ледь чи слово скажу, воно ся регоче.
 Не хочу я, свате, файну старостиню,
 Пошукай ми дівку, я си ту оженю.
 Мама має гроші, а тато доляри,
 Тато купив мамі чорні окуляри.
 Мама має люльку, тато папіроса,
 Стулились до купи, – вийшла донька боса.
 Тато має шкварки, мама їх засмажить,
 Ляжуть під перину, – вже синок вилазить.
 Мати має міну, тато ма гармату,
 Полягали спати, підірвали хату. / 2 р.
 Тато ма гармату, мати має міну
 Полягали спати дуплять по Берліну. / 2 р.
 Столік, за століком, за століком столік.
 А за тим століком сидить алкоголік. / 2 р.
 ТрАмвай за трамваєм
 За трамваєм трАмвай
 А за тим трамваєм баба з помпугаєм
 Сиділа під виходком
 Клепала гУмно млотком
 А гумно то є гумно клепалосі нерувно
 Сиділа під кактУсом
 Дрочиласі з тигрусом
 А тигри то є тигрис
 Кавалок ... .. вигриз
 Возьму торбу сала, кільо мармелади, –
 Бувайте здорові, іду до Канади

Гоп-стоп Канада, старих нам – не нада.
 Молодих давайте, а, ви, хлопці, грайте.
 Гоп-стоп Європа баба хоче хлопа,
 А стара холера хоче кавалера» (Заставний,
 02.10.2023).

Висновок. Фольклорний танець «Канада», що виник на зламі ХІХ та ХХ століть, передумовою його виникнення були суспільно-історичних подій в Західній Україні пов'язані з еміграцією українців до Канади. Нами зафіксовано та систематизовано зібраний матеріал від мешканців громад, музикантів, хореографів, знавців народного мистецтва, польових досліджень проведених на Прикарпатті в населених пунктах с. Бовшів Бурштинської ТГ, смт. Солотвино Виготської ТГ, м. Тисмениця Тисменицької ТГ, м. Коломия Коломийської ТГ, с. Лани Дубівецької ТГ, м. Городенка та с. Торговиця Городенківська ТГ Івано-Франківської області в термін серпень – вересень 2023 року. Зібраний та проаналізований матеріал засвідчує, що танець «Канада» був поширеним на цих територіях, відповідно до етнічної групи мав певні особливості що вказано в тексті. Із зафіксованих польових досліджень з виникнення та розповсюдження фольклорного танцю «Канада», окреслені етнічні особливості виконання в танцю «Канада», а саме: різновиди тексту пісень, відмінності у танцювальній лексиці відповідно до населеного пункту та етнічної групи, елементи побутового одягу, що використовували підчас виконання.

Відтак, проведено системний аналіз наукових джерел з визначення історико-політичних подій, що стали причино-наслідковим чинником виникнення танцю «Канада», пошукова робота, спостереження, польові дослідження та спілкування з носіями й свідками виконання фольклорного танцю «Канада». Нами вперше висвітлено характеристику фольклорного танцю «Канада», його історія виникнення, етнічні особливості виконання. Досліджено багато зразків фольклорної народної творчості та доведено, що фольклорний танець як вид створення професійного мистецтва і генератора нових можливостей в галузі культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991). Монреаль, 1991. 470 с.
2. Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю: 5-те видання, доповнене. Київ : Музична Україна, 1990. 150 с.
3. Герасимчук Р. Народні танці українських Карпат. Книга 1. Гуцульські танці. Львів : Національна академія наук України. Інститут народознавства, 2008. 608 с.
4. Герасимчук Р. Народні танці українських Карпат. Книга 2. Бойківські і лемківські танці. Львів : Національна академія наук України. Інститут народознавства, 2008. 318 с.
5. Демків Д. Ярослав Чуперчук: феномен гуцульської хореографії: Нарис, Спогади, Фотоматеріали. Коломия : Вік, 2001. 168 с.

6. Заставний О. Інтерв'ю із Заслуженою працівницею культури України, українською балетмейстеркою, етнографинею, керівницею всесвітньовідомого ансамблю танцю «Покуття», почесною громадянкою міста Коломиї Даною Демків (інтерв'ю проведено з телефонної розмови). Тема: «Спогади про танець «Канада». Запис здійснено 21.09.2023 р.
7. Заставний О. Інтерв'ю із завідувачкою відділом нематеріальної культурної спадщини Навчально-методичного Центру культури та туризму Прикарпаття Стефанією Капустинською (інтерв'ю проведено в Центрі культури і туризму Прикарпаття). Тема: «Спогади про танець Канада». Запис здійснено 21.09.2023 р.
8. Заставний О. Інтерв'ю з методисткою базового Будинку культури Солотвинської ТГ, спеціалістки з народної хореографії Оксаною Климівич (інтерв'ю проведено у відеозаписі). Тема: «Спогади про танець «Канада» на Бойківщині». Запис здійснено 25.09.2023 р.
9. Заставний О. Інтерв'ю із Директором центру культур і мистецтв Городенківської міської ради, Заслуженим працівником культури України Романом Осадчуком. Тема: «Танець «Канада» на Городенківщині». Запис здійснено 21.09.2023 р.
10. Заставний О. Інтерв'ю із вчителем музичного мистецтва у ліцеї села Бовшів, весільним музикантом Олегом Мацьківим. Тема: «Спогади про танець Канада на весіллях». Запис здійснено 02.10.2023 р.
11. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Том 5. С. 4–8. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1>

REFERENCES

1. Borovyk, M. (1991). *Stolittia ukrainskoho poselennya v Kanadi (1891–1991)* [A century of Ukrainian settlement in Canada (1891–1991)]. Montreal. 470 p. [in Ukrainian].
2. Verkhovynets, V. (1990). *Teoriia ukrainskoho narodnoho tantsiu: 5-te vydannia, dopovnene* [Theory of Ukrainian folk dance: the fifth edition, supplemented]. Kyiv : Muzychna Ukraina. 150 p. [in Ukrainian].
3. Herasymchuk, R. (2008). *Narodni tantsi ukrainskykh Karpat. Knyha 1. Hutsulski tantsi* [Folk dances of the Ukrainian Carpathians. Book 1. Hutsul dances]. Lviv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut narodoznavstva. Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Ethnology. 608 p. [in Ukrainian].
4. Herasymchuk, R. (2008). *Narodni tantsi ukrainskykh Karpat. Knyha 2. Boikivski i lemkiivski tantsi* [Folk dances of the Ukrainian Carpathians. Book 2. Boiky and Lemky dances] Lviv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut narodoznavstva. Lviv : National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Ethnology. 318 p. [in Ukrainian].
5. Demkiv, D. (2001). *Yaroslav Chuperchuk: fenomen hutsulskoi khoreohrafii: Narys, Spohady, Fotomaterialy* [Yaroslav Chuperchuk: the phenomenon of Hutsul choreography: Essay, Memories, Photo materials]. Kolomyia : Vik. 168 p. [in Ukrainian].
6. Zastavnyi, O. (2023). *Interviu iz Zasluzhenoiu pratsivnitseiui kultury Ukrainy, ukrainskoiu baletmeisterkoiu, etnohrafyneiu, kerivnytseiui vsesvitniovidomoho ansambliu tantsiu «Pokuttia», pocheshnoiui hromadiankoiui mista Kolomyi Danoiui Demkiv (interviu provedeno z telefonnoi rozmovy). Tema: «Spohady pro tanets Kanada»* [Interview with Dana Demkiv, the Honored Worker of Culture of Ukraine, Ukrainian ballet master, ethnographer, head of the world-famous dance ensemble «Pokuttia», honorary citizen of the city of Kolomyia (interview conducted over the phone). Topic: «Memories of dance Canada»]. Zapys zdiisneno 21.09.2023. [in Ukrainian].
7. Zastavnyi, O. (2023). *Interviu iz zaviduvachkoiui viddilom nematerialnoi kulturnoi spadshchyny Navchalno-metodychnoho Tsentru kultury ta turyzmu Prykarpattia Stefaniieiui Kapustynskoiui (interviu provedeno v Tsentri kultury i turyzmu Prykarpattia). Tema: «Spohady pro tanets Kanada»* [Interview with Stefania Kapustynska, the head of the department of intangibles cultural heritage of the Educational and Methodological Center of Culture and Tourism of the Precarpathian region by (interview conducted at the Center of Culture and Tourism of the Precarpathian region). Topic: «Memories of the Canada dance»]. Zapys zdiisneno 21.09.2023. [in Ukrainian].
8. Zastavnyi, O. (2023). *Interviu z metodystkoiui bazovoho Budynku kultury Solotvynskoi T.H., spetsialistkoiui z narodnoi khoreohrafii Oksanoiui Klymovych (interviu provedeno u videozapysi). Tema: «Spohady pro tanets 'Kanada' na Boikivshchyni»* [Interview with Oksana Klymovych, a methodologist of the basic House of Culture of the Solotvyno region, a specialist in folk choreography (the interview was conducted in a video recording). Topic: «Memories of the Canada dance in Boiky ethnic region»]. Zapys zdiisneno 25.09.2023. [in Ukrainian].
9. Zastavnyi, O. (2023). *Interviu iz Dyrektorom tsentru kultur i mystetstv Horodenkivskoi miskoi rady, Zasluzhenym pratsivnykom kultury Ukrainy Romanom Osadchukom. Tema: «Tanets Kanada na Horodenkivshchyni»* [Interview with Roman Osadchuk, the Director of the Culture and Arts Center of Horodenka City Council, Honored Worker of Culture of Ukraine. Topic: «Canada Dance in Horodenka Region»]. Zapys zdiisneno 21.09.2023. [in Ukrainian].
10. Zastavnyi, O. (2023). *Interviu iz vchytelom muzychnoho mystetstva u litseii sela Bovshiv, vesilnym muzykantom Olegom Matskivym. Tema: «Spohady pro tanets Kanada na vesilliah»* [Interview with Oleg Matskiv, the teacher of musical art at Bovshiv village lyceum, wedding musician. Topic: «Memories of Canada dance at weddings»]. Zapys zdiisneno 02.10.2023. [in Ukrainian].
11. Plakhotniuk, O. (2021) *Etnosvitohliad folklorneho tantsiu v mystetskomu prostori suchasnosti* [Ethnoveiw of folk dance in the artistic space of modernity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molydykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* / [red.-uporiad. M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomria]. Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2021. Vyp. 35. Tom 5. Pp. 4–8. [in Ukrainian].

УДК 327.81.3-38

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-16>

Оксана ЗАХАРОВА,
 orcid.org/0000-0002-2143-7020
 доктор історичних наук, професор,
 незалежний дослідник
 (Прилуки, Чернігівська область, Україна) mikepriluki@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВОЇ МУЗИКИ У ЦЕРЕМОНІАЛЬНІЙ КУЛЬТУРИ

Церемоніал – це подія у житті суспільства, що має символічне значення. У нормах церемоніалу відбиваються головні моральні ознаки його організаторів, які транслюються суспільству, зокрема, за допомогою мови мистецтва – музики, хореографії, архітектури, живопису тощо.

У церемоніальній культурі часто використовується як засіб комунікації духовна музика, що особливо актуально при організації церемоніалів не в закритих приміщеннях, наприклад, при супроводі процесій на свіжому повітрі.

Духова музика використовувалася у церемоніальній культурі держав Стародавнього світу. У Єгипті, Греції, Римській імперії одним із найпопулярніших церемоніальних музичних інструментів була труба. Графіка XVI століття дозволяє дійти висновку, що у період у тріумфальних королівських процесіях застосовувався тромбон.

Особливе місце в історії церемоніальної музики займають рогові оркестри. Репертуар рогових оркестрів складався у тому числі з опрацювань українських народних пісень, танців, іноді вони виконували навіть оперні увертюри та симфонії. Розучування н'єс вимагало великої праці, як виконавці залучалися кріпаки, солдати.

У дослідженні розглядається виконання духової музики під час проведення лицарських кінних каруселів, що є своєрідним символом європейської дворянської культури.

Відомо, що в деяких каруселях конвою церемоніймейстера включав трубачів, суддівське журі займало відведені місця під звуки труб і літавр.

На асамблеях початку XVIII століття виконувалася духовна музика, що складається з труб, фаготів, гобоїв та валторн. На бали, що проводились у парках, у XVIII столітті запрошувалися військові духові оркестри. Як приклад у дослідженні наводиться бал у Вільно. У 1812 року у палацових вітальнях також звучала духовна музика, особливо у випадках, коли на прийомі запрошувалися представники інших станів.

Особливе місце у дослідженні відводиться святковій українській дворянській культурі. Як приклад автор розглядає свято в садибі Тарновських «Качанівка», церемоніальне життя якої сповнене глибокого морального змісту.

Ключові слова: мистецтво, духовна музика, церемоніал, засіб комунікації, рогові оркестри.

Oksana ZAKHAROVA,
 orcid.org/0000-0002-2143-7020
 Doctor of Historical Sciences, Professor,
 Independent Researcher
 (Pryluky, Chernihiv region, Ukraine) mikepriluki@gmail.com

USE OF BRASS MUSIC IN CEREMONIAL CULTURE

A ceremony is an event in the life of society that has a symbolic meaning. The norms of the ceremony reflect the main moral characteristics of its organizers, which are transmitted to society, in particular, with the help of the language of art – music, choreography, architecture, painting, etc.

In ceremonial culture, brass music is often used as a means of communication, which is especially relevant when organizing ceremonies outside closed spaces, for example, when accompanying processions in the fresh air.

Brass music was used in the ceremonial culture of the states of the Ancient World. In Egypt, Greece, and the Roman Empire, one of the most popular ceremonial musical instruments was the trumpet. Graphics of the 16th century allow us to conclude that the trombone was used in triumphal royal processions during that period.

Horn orchestras occupy a special place in the history of ceremonial music. The repertoire of horn orchestras consisted, among other things, of arrangements of Ukrainian folk songs and dances, sometimes they even performed opera overtures and symphonies. Learning the plays required a lot of work, as the performers involved serfs and soldiers.

The study examines the performance of brass music during knightly horse carousels, which is a peculiar symbol of European noble culture.

It is known that in some carousels the convoy of the master of ceremonies included trumpeters, the jury of judges took their seats to the sound of trumpets and timpani.

Brass music consisting of trumpets, bassoons, oboes and horns was performed at the assemblies of the beginning of the 18th century. Military brass bands were invited to balls held in parks in the 18th century. As an example in the study, the ball in Vilna is given. In 1812, brass music was also played in the palace drawing rooms, especially on occasions when representatives of other estates were invited to receptions.

A special place in the study is given to the festive Ukrainian noble culture. As an example, the author considers the holiday in the Tarnovsky homestead "Kachanivka", the ceremonial life of which was full of deep moral meaning.

Key words: art, brass music, ceremony, means of communication, horn orchestras.

Постановка проблеми полягає у дослідженні застосування духової музики у церемоніальній культурі. В даний час нам невідоме окреме дослідження, присвячене даній проблемі, окремі аспекти якої містяться у працях І. Барсової (Барсова, 1981).

Мета дослідження – довести, що духові музика є комунікативним чинником світських церемоніалів.

Виклад основного матеріалу. З давніх часів духові музика використовувалася в церемоніальній культурі держав Стародавнього світу.

«І справді, від глибокої давнини – в Єгипті, на Сході, в Греції та Римі – без труби не обходилися ні на війні, ні на врочистих культових чи дворцових церемоніях» (Барсова, 1981: 82).

Труба увійшла до оперного оркестру з часу її народження: в «Орфеї» Монтеверді вже звучало п'ять труб. Що тоді музиканти-трубачі склали гільдію, котра мала особливі привілеї, а мистецтво гри на трубі зберігалося в суворій таємниці.

«Тембр труби – благородний, чаруючий, він такий же гарний у войовничих образах, у криковій люті й помсти, як і в урочистих гімнах; він здатний виражати все сильне, горде, величне, йому доступна більша частина трагічних відтінків» – писав про трубу Берліоз (Барсова, 1981: 82).

Від італійської назви труби – tromba – із збільшуваним суфіксом *one* дістав свою назву тромбон, trombone буквально означає «трубите» (його трубка вдвічі довша, ніж у труби. Вже в XVI столітті тромбон набув сучасної форми і з моменту виникнення був інструментом романтичним (Барсова, 1981: 86).

На гравюрі Бургмайра «Тріумфальна процесія короля Максиміліана I», XVI століття, зображений музиканти-вершники, що грають на тромбонах.

Привертають увагу їх пишні барокові костюми, в яких вони виконують свої партії. Цілком імовірно, що саме так виглядали оркестри, що супроводжували кадрили (групи вершників) на лицарських кінних каруселях.

Традиції лицарства були продовжені в започаткованих каруселях, які були улюбленим заняттям дворянства часів Людовіка XIV і були одночасно кінним змаганням із застосуванням зброї по манекенах та пишним святом. У каруселях брав участь

і сам король, вражаючи всіх своїм мистецтвом та багатством вбрання.

Відомо, що на деяких каруселях конвої церемоніймейстера включав трубачів, судді, які прибули до місця змагання, займали місця під звуки труб і літавр.

Духовий оркестр відрізняється потужною, яскравою звучністю, і тому часто застосовувався і застосовується нині на відкритому повітрі, наприклад, супроводжуючи якусь ходу, будучи виконавцем військової музики.

Особливе місце в історії церемоніальної музики займають рогові оркестри.

«З давніх-давен сигнали рогів сповіщали про початок бою. В середні віки й пізніше, аж до початку XVIII століття, прекрасний сильний звук рога лунав на полюванні, на змаганнях, на урочистих дворцових церемоніях» (Барсова, 1981: 77).

З 1757 капельмейстером рогового оркестру імператриці Єлизавети був Ян Мареш (1719–1794). Оркестр виконував складні 4-голосні твори і мав велику популярність.

Репертуар рогових оркестрів складався у тому числі з опрацювань українських народних пісень, танців, іноді ними виконувались навіть оперні увертюри та симфонії.

Розучування п'єс вимагало виснажливої праці, тому залучалися кріпаки, солдати, попри технічні труднощі музиканти досягали високої виконавської майстерності.

Збереглися численні захоплені відгуки сучасників, зокрема М.В. Ломоносова, М.І. Глінки.

У 1830-х роках цей вид музикування зникає з музичної практики.

Роги в оркестрі поділялися на групи: дискантову (*santo*), альтову, тенорову та басову. Музиканти вишиковувалися в чотири шеренги. Попереду оркестру стояв диригент, який помахами рук і стуком палички об пюпітр показував ритм. Повний за складом оркестр налічував 91 ріг і до 40 і більше виконавців. Оркестр мав потужний і одночасно м'який, вібруючий звук, особливо ефектний при музикуванні під відкритим небом.

Духовий оркестр складається з духових та ударних інструментів. Духовий оркестр відрізняється потужною, яскравою звучністю і тому часто

застосовується на відкритому повітрі, наприклад, супроводжуючи якусь ходу; є виконавцем воєнної музики.

На асамблеях Петра I найчастіше виконувалася духовна музика, що складалася з труб, фаготів, гобоїв і валторн.

Бали могли проводитися не лише у палацах, вітальнях, а й у парках. У цьому випадку часто запрошувалися військові музиканти. Так, на балі у Вільно в 1812 році звучала духовна музика у виконанні музикантів імператорської гвардії.

Якщо аристократія влаштовувала прийоми у присутності інших станів, то у вітальнях могла звучати «полкова», тобто духовна музика.

Військові духові оркестри були активними учасниками свят в українських дворянських садибах, до яких належить, у тому числі, садиба Тарновських «Качанівка».

Кожне свято у Качанівці – це ретельно розроблена церемоніальна дія, наповнена глибоким моральним змістом.

У 1872 р. В.В. Тарновський зібрав всіх сусідів та рідних на хрестини свого сина Василя, по закінченню таїнства він виніс спадкоємця до гос-

тей на срібному блюді. Маленький Тарновський ріс в атмосфері любові та турботи. У будинку постійно звучала класична та народна музика. Власного оркестру у Качанівці вже не було, інколи В.В. Тарновський запрошував до маєтку військовий оркестр, про який згадує у своєму щоденнику М. Маркевич (Захарова, 2018: 35–36).

В даний час духові оркестри є обов'язковими учасниками міжнародних протокольних заходів. Насамперед це стосується церемонії провідів та зустрічей глав держав та урядів. Візит на найвищому рівні передбачає виконання в аеропорту або на вокзалі гімнів гостя та сторони, що приймає. Підготовчі заходи візиту включають прослуховування гімнів разом із представниками посольства, передачу нот гімнів оркестру.

Висновки. Церемоніальне спілкування передбачає використання різних засобів комунікації, до яких належать, зокрема, види мистецтва. У результаті дослідження виявлено, що духовна музика – важливий чинник церемоніального спілкування. Нині вона активно використовується у дипломатичних церемоніалах, а також у святковій церемоніальній культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барсова І. Книга про оркестр. Київ : «Музична Україна», 1981. 174 с.
2. Захарова О.Ю. Качанівка. Ніжин : Видавець Лисенко М.М., 2018. 56 с.

REFERENCES

1. Barsova I. *Knyha pro orkestr* [Book about orchestra]. Kyiv : “Muzychna Ukraina”, 1981. p. 174. [in Ukrainian]
2. Zakharova O. *Kachanivka* [Kachanivka]. Nizhyn : Publisher Lysenko M.M., 2018. p. 56. [in Ukrainian]

УДК 7.03'06:75.021.32-035.677.332.4-027(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-17>

Володимир КАБАЧЕНКО,
orcid.org/0000-0003-4326-9686
Заслужений художник України,
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) kabachenkovolodymyr@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ У СУЧАСНОМУ ОЛІЙНОМУ ЖИВОПИСІ

Пропонована публікація має на меті актуалізувати увагу щодо перспективи використання традиційних прийомів олійного живопису в сучасних умовах мистецької практики та навчального процесу. Зокрема, мається на увазі використання технічних прийомів класичних зразків та застосування в навчальному процесі теоретичних знань і практичних навичок на основі індивідуальної манери майстрів образотворчого мистецтва.

В статті розглянуто основні віхи становлення і розвитку технологічних знань в історичній перспективі, походження і способи застосування художніх матеріалів, принади і недоліки фарб на основі олії, можливості сполучень олії з емалями і лаками в тристадійному методі багатощарового письма, переваги оптичної взаємодії та механічної суміші олійних фарб і сучасної темпері, потенційні можливості використання традиційних прийомів олійного живопису в контексті сьогодення. На основі модерних технологічних знань і мистецької практики, зокрема вибіркового тестування наявних у торгівельній мережі олійних фарб, подаються рекомендації стосовно праці студентів мистецьких спеціалізацій у сучасних умовах.

Під час воєнного стану, окупації значної частини території України та міграційних процесів, спричинених воєнними діями, репутаційних втрат зазнають усталені концепції, визначені правила, навчальні програми, заклади освіти, творчі спілки. Загальний стан турбулентності та перманентна переоцінка набутків мирного часу, обстріли, міграційні процеси, відключення електроенергії та теплопостачання вносять свої корективи як у навчальні плани, так і в щоденний побут викладачів та студентів. Значне підвищення цін на товари щоденного вжитку та художні матеріали, дефіцит засобів забезпечення навчального процесу, перебої у постачанні найнеобхіднішими матеріалами за умов дистанційного навчання значно обмежують можливість набуття студентами теоретичних знань та практичних навичок.

Отже вивчення можливостей взаємодії різноманітних за походженням фарб і розчинників, залучення до арсеналу художніх засобів як традиційних так і новітніх матеріалів живопису та засвоєння базових технологічних знань дозволяють орієнтуватися в світі технічних прийомів сучасного мистецтва і, відповідно, дають змогу студентам набутти практичні навички в процесі навчання. Таким чином забезпечення освітнього процесу відповідними технологічними знаннями набуває актуальності.

Ключові слова: олійний живопис, сучасна темпера, технологічні знання, підмальовок, багатощарове письмо, збереженість творів живопису.

Volodymyr KABACHENKO,
orcid.org/0000-0003-4326-9686
Honored Artist of Ukraine,
Senior Lecturer at the Department of Fine Art
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) kabachenkovolodymyr@gmail.com

FEATURES OF THE APPLICATION OF TECHNIQUES IN MODERN OIL PAINTING

The proposed publication aims to bring attention to the perspective of using traditional techniques of oil painting in modern conditions of artistic practice and the educational process. In particular, this refers to the use of technical techniques of classical models and the application of theoretical knowledge and practical skills in the educational process based on the individual manner of the masters of fine arts.

The article examines the main milestones of the formation and development of technological knowledge in a historical perspective, the origin and methods of using artistic materials, the advantages and disadvantages of oil-based paints, the possibilities of combining oil with enamels and varnishes in the three-stage method of multilayer writing, the advantages

of optical interaction and mechanical mixing oil paints and modern tempera, potential possibilities of using traditional methods of oil painting in the context of today. On the basis of modern technological knowledge and artistic practice, in particular, selective testing of oil paints available in the trade network, recommendations are made regarding the work of students of art specializations in modern conditions.

During the martial law, the occupation of a large part of the territory of Ukraine and the migration processes caused by military actions, established concepts, defined rules, educational programs, educational institutions, and creative unions suffer reputational losses. The general state of turbulence and the permanent re-evaluation of peacetime gains, shelling, migration processes, electricity and heat supply cuts make their corrections both in educational plans and in the daily life of teachers and students. A significant increase in the prices of everyday goods and art materials, a shortage of means of supporting the educational process, interruptions in the supply of the most necessary materials under the conditions of distance learning significantly limit the opportunity for students to acquire theoretical knowledge and practical skills.

Therefore, the study of the interaction possibilities of paints and solvents of various origins, the involvement of both traditional and modern painting materials in the arsenal of artistic tools, and the assimilation of basic technological knowledge allow one to navigate the world of technical techniques of modern art and, accordingly, enable students to acquire practical skills in the process of learning chanting. In this way, providing the educational process with relevant technological knowledge becomes relevant.

Key words: *oil painting, modern tempera, technological knowledge, underdrawing, multi-layered writing, preservation of paintings.*

Постановка проблеми. Сучасна мистецька практика базується на технологічних набутках минулих епох та щораз стикається з реаліями сьогодення як от: нові виклики у ділянці виробництва та імпорту натурального полотна, фарб, розчинників, щоразу зміни у реєстрі виробників, поновлений асортимент живописних матеріалів та технічні параметри їх використання, сумісність традиційних норм праці над живописним твором з поточними навчальними планами і програмами, що в свою чергу призводить до порушень базових технологічних норм і, відповідно, до незадовільного технічного стану та перспектив подальшого зберігання творів живопису.

Аналіз досліджень. Звичайно, технологічні знання з розвитком індустріального виробництва художніх матеріалів зазнають змін. Дослідження щодо матеріалів і техніки живопису олійними фарбами Д. Кіпліка, В. Тютюнника, Ж. Вібера, Б. Сланського стосовно художніх матеріалів першої половини та середини ХХ сторіччя застарівають, втрачають актуальність в умовах сьогодення – з'являються нові матеріали і виробники, номенклатура художніх матеріалів значно розширилася. Водночас переважна частина тогочасних матеріалів живопису не виробляється і, відповідно, не надходить до торгової мережі.

Мета статті. За умов тотального дефіциту особливої ваги набуває знання основ технології, властивостей ґрунтів, фарб та їх сполучень, здатність орієнтуватися у можливостях використання технічних прийомів щодо новітніх матеріалів олійного живопису. Метою цієї статті є репрезентація традиційних технологічних знань та основних технічних прийомів праці з матеріалами олійного живопису в сучасних умовах.

Еволюційні зміни технології олійного живопису. Система технологічних знань та технічних прийомів олійного живопису склалася у XV сторіччі на основі попереднього досвіду – існуючих на той час живописних технік фрески, енкаустики, темпері, акварелі. Олійний живопис завдяки повільному, порівняно з іншими техніками, висиханню дозволяв більш ретельно опрацьовувати форму, досягати більш глибокого живописного тону та значної реалістичності зображення і, врешті, зробити крок від монументально-декоративного живопису в бік сучасної станкової картини.

Фарби часів переможної ходи олійного живопису країнами Європи виробляли шляхом розтирання на курантах (ручних млинцях) пігментів мінерального, тваринного і рослинного походження та змішування (затирання) їх із рослинними оліями. Термін «олія» на той час розповсюджувався і на розчини смоли природних копалин та хвойних дерев. Такі фарби наносилися пензлем на попередньо проклеєну і заґрунтовану поверхню дошки чи полотна. Частина олії всотувалася у шар ґрунту і забезпечувала надійний зв'язок із шарами подальших прописок. Всі матеріали олійного живопису мали натуральне походження. Це забезпечувало достатню стійкість фарб до впливу сонячного світла, температурних і атмосферних коливань, відповідно – подальшу збереженість творів живопису.

У XVI сторіччі сформувався метод праці олійними фарбами у три прописки з просушкою кожного живописного шару, що став класичним – підмальовок, прописки, лесування. Цей метод існував у двох різновидах – «фламандському» та «італійському» і дозволяв досягати оптичних ефектів

глибини тону шляхом накладання різних за кольором та інтенсивністю прописок. Згодом набули розповсюдження й підготовчі кольорові імприматури, що дозволяло скоротити час праці над твором до двох прописок. Попит на великоформатний живопис неухильно зростав. Перевагу над дерев'яними дошками було віддано лляному полотну, до клейового ґрунту додавали антисептики і пластифікатори, що надавали можливість більш оперативно здійснювати транспортування і монтаж творів живопису, знявши полотно з підрамника і згорнувши його в рулон для перевезення в інше місце.

До кінця XIX сторіччя при збереженні загальних рис техніки живопису відбулися зміни у приготуванні фарб завдяки інтенсивному фабричному виробництву. З'явилися нові матеріали на основі нафтопродуктів, що швидко набули популярності, але разом з тим принесли проблеми у зберіганні творів живопису. Використання розчинників, вироблених шляхом переробки нафти призводило до почорніння поверхні живопису. Масове виробництво фарб на основі асфальту (бітуму), що при застосуванні давало ефектні сірі тони, згодом призвело до неможливості тривалого експонування творів і, відповідно, до необхідності зберігання в умовах низьких температур – адже асфальт не сохне, до того ж має тенденцію сповзати з вертикальної площини полотна дотолу. Наочним прикладом недоліків бітумних фарб може слугувати живописна практика М. Мункачі. Популярними свого часу були й полотна з олійним ґрунтом фабричного виробництва, але випробовування часом не витримали – зв'язок живописного шару з ґрунтом виявився нетривалим, виникало відшаровування живопису від основи.

XX сторіччя позначилося пошуками нових пігментів та ефективного зв'язуючого на основі олії та темпер, що на відміну від класичної темпер на яєчному жовтку отримала назву сучасної. З'являється купа рецептів такої штучної темпер – яєчно-олійна, казеїново-олійна, яєчно-лакова-олійна. Із розвитком полімерної хімії ряд полімерів почали випускати у вигляді емульсій (дисперсій). Набули популярності емульсійні ґрунти. Загалом будь-яку емульсійну фарбу стали називати сучасною темперою. Зростаючий асортимент індустріального виробництва потребував впорядкування у використанні олійних фарб – до старожитньої групи «земель» (вохра, сієна, марс, умбра) додалася новітня група «кадміїв» (лимонний, жовтий, червоний, пурпуровий). Суміші «нових» і «старих» фарб (будь-який безпосередній контакт – наявність у різних шарах прописки

чи імприматури, навіть дві фарби покладені на ґрунт поруч) призводять до хімічної реакції, внаслідок якої відбувається знебарвлення кольору та деградація первісного тону. У зв'язку з цим визначилися дві окремі групи сумісних між собою фарб – «земляна палітра» (вохра, ультрамарин, лазур, стронціанова, крапак) та «кадмієво-кобальтова палітра» (кадмії, кіновар, церулеум, кобальти – синій, зелений, фіолетовий). Так, наприклад, майстри кубізму працювали «землями» (вохра жовта і червона, ультрамарин), майстри фовізму надавали перевагу кадміям і кобальтам. Також зазнав перегляду тристадійний метод багат шарового живопису, актуальності набув метод «a la prima» – відразу, в один сеанс.

Протягом шести століть розвитку означилися основні технологічні вади олійного живопису, що мають об'єктивний характер. Олійні фарби висихають в результаті надзвичайно складних хімічних реакцій, які відбуваються під дією кисню повітря, при цьому здійснюються два протилежних процеси – утворення твердої плівки й одночасне її руйнування (деструкція), що не закінчується з висиханням і спричиняє так зване «старіння» – втрату еластичності та ламкість (Балакіна, 1996: 1). Природні властивості олії є причиною того, що як би правильно в технологічному відношенні не був виконаний олійний живопис, йому притаманні характерні недоліки:

- старіння олії супроводжується пожовтінням і потемнінням олійного живопису;

- у процесі старіння зростає коефіцієнт заломлення світлових променів у зв'язуючій речовині, що призводить до зменшення покривельної спроможності фарби, внаслідок чого можуть виявитися нижні шари картини або потемнішати увесь живопис, якщо застосовано кольоровий ґрунт;

- втрата еластичності зв'язуючого компоненту призводить до утворення «пізніх» кракелюрів, якими в більшій чи меншій мірі вкритий старий живопис виконаний на полотні, внаслідок його провисання і утворення зморшок;

- на технологічно неграмотно виконаному живописі по недостатньо просохлому підмалювку дуже швидко, іноді відразу по висиханню, утворюються «ранні» кракелюри – неглибокі, але відносно широкі тріщини (Балакіна, 1996: 1).

Наслідки об'єктивних недоліків олійного живопису можуть бути в значній мірі подолані при умові усвідомлення природи процесів, що відбуваються у живописному шарі, походження і властивостей основних груп пігментів та розчинників, технологічних експериментів та практичних навичок у ділянці техніки письма.

Сучасні матеріали живопису олійними фарбами. До початку XXI сторіччя номенклатура індустрії матеріалів олійного живопису сягнула рекордних позначок порівняно з усім попереднім виробництвом. Одночасно розширилося виробництво матеріалів живопису на синтетичних емульсіях, зокрема полівінілацетатна темпера та акрилові (на основі поліакрилової смоли) фарби – що склало потужну конкуренцію виробництву традиційних олійних фарб. Сучасна темпера надає можливість наносити як тонкі так і грубіші живописні шари, що порівняно швидко сохнуть, не жовтішають, не темнішають, мають високу покривельну здатність. (Балакіна. 2007:2) У той же час діапазон тональних градацій синтетичної темпері порівняно з олійним живописом значно звузився.

Починаючи практичні заняття з живопису слід мати загальні уявлення про походження пігментів, виробництво та основні технічні вимоги до сучасних фарб, зокрема стійкість до сонячного опромінення, взаємодію у сумішах. За хімічним складом і властивостями пігменти розподіляються на дві основні групи. Одну групу складають речовини неорганічного походження – вони не розчиняються у воді, олії, скипидарі, затерті з олією вони фарбують поверхню лише зовні. До іншої групи належать органічні фарбники, вони розчиняються у воді й розчинниках і проникають у глибину ґрунту. Окрім цих двох груп існує група фарб-лаків, основна частина яких є мінеральними пігментами переважно білого кольору на які осідає барвник органічного походження і надає певне кольорове забарвлення. Неорганічні барвники є більш надійними і стійкими до сонячного опромінення при умові хімічної чистоти пігментів.

Органічні барвники виробляють з рослин і тварин, наприклад крапак видобувають з кореня марени, кармін з комах кошенилі. До неорганічних пігментів належать:

– оксиди і сірчані сполуки металів, наприклад цинкове білило, що являє собою оксид цинку, вохра червона – оксид заліза, кадмій жовтий – сірчаній кадмій, кіновар ртутна – сірчана ртуть;

– солі металів, наприклад свинцеве білило що є основною вуглекислою сіллю свинця, стронціанова жовта – хромовоокисла сіль стронція;

– вуглець, що є хімічним елементом, наприклад виноградна чорна, персикова чорна, сажа газова;

– складні сполуки, наприклад ультрамарин.

Зміни кольору і тону сумішей у часі переважно відбувається в зв'язку з недостатньою хімічною чистотою фарб. Не маючи змоги провести повний аналіз пігментів в умовах хімічної лабораторії можна в умовах майстерні дослі-

дити ступінь чистоти пігментів і основні фальсифікації у виробництві фарб за допомогою цілком доступних речовин, як от: міцний оцет, сіль, сода, щавлева і азотна кислота. Результати випробувань різняться при використанні фарб, вироблених в різний спосіб та різними виробниками. Так, наприклад, кадмії, що мають у складі сірку, темнішають у сумішах із свинцевим білилом, що має у складі водорозчинні солі свинця, умбра натуральна у суміші з ультрамарином дає тріщини і зміну тону. Суміші кадмій з вохрами та деякими іншими залізомісткими фарбами, що мають призводити до змін у тоні й кольорі не підтверджуються випробуваннями виробника (ЛІПО «Пігмент», завод художественных красок, г. Ленинград, далі – «ЗК»).

У виробництві олійних фарб відбулися зміни в бік здешевлення шляхом використання складових синтетичного походження, з метою оптимізації виробництва пігментів використовуються наповнювачі: бланфікс – у художніх фарбах, каолін, крейда, гіпс – у малярних. Різного роду новітні імітації продукуються зі збереженням назв традиційних марок та позначкою «(А)». Зазнає змін і консистенція фарб – від «печінкового паштету» в бік «майонезу» – за рахунок зменшення кількості кольорового пігменту. Такі фарби можуть використовуватися без розчинників. Надлишок олії у фарбі нейтралізується шляхом накладання її на паперову чи дерев'яну поверхню що втягує зайву олію, і лише по тому фарба використовується на полотні.

Більш виразно проявляється відмінність новітніх фарб від історичних аналогів у практиці використання тих та інших – передовсім це стосується кольорових і тонових характеристик окремих фарб та змін, що відбуваються при змішуванні. Наприклад, візуально порівнюючи кадмій пурпуровий «ЗК» за кольоро-тоновими характеристиками із кадмієм пурпуровим (А) (виробник НТЦ «Лазурит», м. Харків, далі – «ЛХ»), складається враження відмінності «стиглої малини» від «малинового варення».

З метою ознайомлення з характером взаємодії «традиційних» і «нових» фарб було проведено попереднє вибіркоче тестування кадмію лимонного «ЗК» і кадмію жовтого середнього «ЗК» на змішування з вохрами: жовтою і червоною (виробник «Ребео», Китай, далі – «Р»), що не дало сподіваного результату – протягом трьох років жодних змін цих сумішей у кольорі й тоні не відбулося. Тестування сумісності кадмій: лимонного, жовтого темного, оранжевого, червоного світлого, пурпурового (всі – «ЗК») з вохрою жовтою та сією натуральною (виробник «Talens art creation»,

Нідерланди, далі – «Т»), вохрою золотистою (виробник «Rosa gallery», м. Нововолинськ, далі – «R»), сіною паленою (виробник «Невская палитра», марка «Сонет», г. Санкт-Петербург, далі – «С»), призвело до подібного результату – при змішуванні цих фарб кольорових і тональних змін не відбувається.

Подальше тестування стосувалося взаємин сучасних аналогів та традиційних «земель» з традиційними «кадміями». Випробовувалися «землі»: вохра світла (виробник «Невская палитра», марка «Ладога», г. Санкт-Петербург, далі – «ЛНП»), вохра золотиста (виробник «Невская палитра», марка «Мастер класс», далі – «М»), сієна натуральна «ЗК», марс коричневий «ЗК» у сумішах з традиційними кадміями «ЗК»: лимонним, жовтим середнім, червоним світлим, пурпуровим. Також тестовано суміші традиційного марсу коричневого «ЗК» із вохрою світлою «ЛНП», кадміями «ЗК», «ЛНП» та «ЛХ». Жодних змін у тоні і кольорі не відбулося.

Технічні прийоми сучасного олійного живопису. Порівняно з минулими століттями сучасний інструментарій олійного живопису і, відповідно, засоби нанесення фарби на основу стали більш численними. Так до традиційних пензлів та шпательів додалися новітні аерозольні розпилювачі фарб і покрівельних лаків, до традиційних олійних фарб додалися емалі та комбінації олій з емаліями, а також олій з акрилом, асортимент видів полотна розширився за рахунок бавовни і синтетики. На практиці це вимагає чіткого усвідомлення призначення та сумісності «старих» і «нових» матеріалів живопису, технологічної грамотності та навичок застосування технічних прийомів. Наприклад, для прискорення висихання живописного шару допускається суміш олійної фарби й пентафталевої емалі (марка «ПФ»), також допускається прописки олійними фарбами по акриловому ґрунту та імприматурі, але не варто робити прописку акрилом по олійному живопису. Прописка восковою емульсією по олійному живопису чи покрівельний шар матового лаку (з додаванням воску) цілком доречні, але прописка олією по восковій поверхні не лишає сподівань на тривалість такого сусідства.

Навіть одна й та сама фарба нанесена на поверхню, виглядає по-різному в залежності від фактури основи і складу ґрунтовки, її здатності всотувати олію. Має значення в який спосіб наноситься фарба – пензлем, мастихіном, розпилювачем, ганчіркою, пальцем, а також який розчинник використовується – олія, лак, скипидар,

вайт-спирит, гас. Достатньо чітко різняться живописний тон шарів фарби, нанесених в одну, дві, три прописки а також характер прописки – пастозний (прийом «a la prima»), лєсуванням (рідкою фарбою з додаванням лаку чи олії), протиранням (прийом «сухий пензель»).

Практичні рекомендації:

1. В умовах сучасного дефіциту професійних художніх матеріалів (вичерпність складських запасів, перебої у поставках, значне підвищення цін у спеціалізованій торгівельній мережі) до мистецького використання слід залучати асортимент сухих пігментів та малярних барвників, розчинників, лаків та емалей будівельного призначення. Живописною основою твору може бути не лише полотно з фабричним ґрунтом, але й фанера, оргаліт, картон, папір з проклеюкою та авторським ґрунтом.

2. Враховуючи технологічні константи багатошарового письма (необхідність просушки між сеансами, перспектива висихання та окислення зв'язуючої речовини, збереження оптичного ефекту художнього твору в майбутньому) варто залучати до роботи кольорові ґрунти та імприматури. Першу прописку можна робити клейовою фарбою (шкільна акварель, кольорові есенції для малярних робіт, водоемulsionні фарби та комбінації цих матеріалів). Другу прописку – пастозно олійними фарбами. Третю прописку по висиханню другої – тонким шаром.

3. Самостійно приготований авторський ґрунт дає змогу експериментальним шляхом дійти до оптимального втягування олій і відповідного оптичного ефекту, що дозволяє мистцеві застосувати технологічні знання на практиці та набувати власний професійний досвід.

4. Манера «a la prima» вимагає від автора снайперської точності живописних відношень, отже і максимальної концентрації творчих зусиль. Працюючи в цій манері варто вести працю від фрагменту – обмежена площа поверхні полотна має бути ретельно опрацьована протягом одного сеансу без подальших правок. Це дозволяє наступного сеансу працювати вже над іншим фрагментом і зберегти свіжість живопису в цілому.

5. Праця над полотном в манері «a la prima» потребує ясного уявлення щодо майбутньої композиції полотна та його окремих фрагментів, зокрема попереднього опрацювання ескізу та картону майбутнього твору. Інше застосування цього методу – невеликі за розміром ескізи та короткочасні етюди.

Висновки. Кожна епоха має своїх фаворитів серед видів мистецтва, авторів, творів та засобів їх оприлюднення, що врешті формують її образ – стиль епохи. В значній мірі уявлення про

віддалені в часі епохи складається на основі творів мистецтва, їх технологічної досконалості і нинішнього стану. Швидкоплинні зміни відбуваються в пріоритетах, уподобаннях, засобах комунікацій, технологіях, виробництві художніх матеріалів: з'являються й зникають нові виробники, товари, послуги, торгові мережі. В нинішніх умовах дефіциту художніх матеріалів цілком доречно технологічні експерименти з традиційними та пристосованими до поточних потреб матеріалами живопису на основі теоретичних знань про властивості цих матеріалів. Історія розвитку технологій живопису повниться прикладами творчого

підходу до використання барвників, пігментів, наповнювачів, лаків, розчинників – на цьому шляху протягом століть були вдалі експерименти, тупцювання на місці й поразки, що згодом призводили до революційних проривів.

Засвоєння технологічних здобутків на прикладах доробку видатних художників минулого надає змогу зрозуміти творчі задачі авторів й шляхи їх вирішення, переваги й вади індивідуальних манер, можливість відстежувати еволюційні зміни визначених технічних прийомів і процесів, що відбуваються з матеріалами живопису та, врешті, уявити наслідки цих процесів у часі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балакіна М.М. Сучасні уявлення про висихання олійних плівок. Українська академія мистецтва. *Дослідницькі та науково-методичні праці* : зб. наук. пр. Київ. 1996. Вип. 3, С. 17–22.
2. Маргарита Балакіна. Акрилові фарби. Українська академія мистецтва. *Дослідницькі та науково-методичні праці* : зб. наук. пр. Київ. 2007. Вип. 14, С. 211–217.

REFERENCES

1. Balakina M.M. Suchasni uivlennia pro vysykhannia oliinykh plivok. [Modern ideas about the drying of oil films] Ukrayinska akademiia mystetstva. [Ukrainian Academy of Arts]. *Doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi*: zb. nauk. pr. [Research and scientific-methodological works: coll. of science pr.] Kyiv. 1996. Vyp. 3, 17–22. [in Ukrainian].
2. Marharyta Balakina. Akrylovi farby. [Acrylic paints]. Ukrainska akademiia mystetstva [Ukrainian Academy of Arts]. *Doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi*: zb. nauk. pr. [Research and scientific-methodological works: coll. of science pr.] Kyiv. 2007. Vyp. 14, 211–217. [in Ukrainian].

УДК 793.3:379.825-027.522]:398.1(477.41)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-18>

Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0003-4202-4222
аспірант кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка,
викладач кафедри хореографії
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) *k.kaliievskiy@kubg.edu.ua*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ТВОРЧА СКЛАДОВА АМАТОРСЬКИХ ХОРЕОГРАФІЧНИХ КОЛЕКТИВІВ КИЇВЩИНИ

Мета роботи – висвітлити тенденції формування національної ідентичності через призму репертуарної політики аматорських хореографічних колективів. Проаналізувати вплив національних традицій на формування самосвідомості молоді.

В методології дослідження застосовані комплексні загальнонаукові методи з використанням культурологічного підходу, що надало можливість прослідкувати послідовність мистецьких процесів в контексті багатомірності культури. Одним із загально-наукових методів є аналітичний, що дозволив проаналізувати історіографію колективів, репертуар, факти та події, які вплинули на їх розвиток. Розгляд хореографічних композицій, створених на місцевому фольклорному матеріалі, із застосуванням системного методу дозволив визначити головні тенденції формування національної ідентичності. Метод теоретичного узагальнення був використаний для констатації вагомих чинників виховання національної свідомості та утвердження української ідентичності.

Наукова новизна полягає у розгляді поняття «національна ідентичність» через призму аматорського хореографічного мистецтва Київської області, що є актуальним викликом сьогодення.

Досліджуючи роботу аматорських хореографічних колективів Київщини, з'ясовано вплив народного мистецтва на формування у молоді стійкого усвідомлення своєї ідентичності. Проаналізовані тотожні параметри ідентичності і національної танцювальної культури, для яких спільними є історична пам'ять, комплекс духовно-культурних цінностей, стійке усвідомлення самотності української нації. Народні танці, увібравши в себе морально-духовні принципи наших пращурів, стали фундаментом нацією національної ідеї.

Характерні особливості української народної хореографії закорінені на сталих національних традиціях, ставши міцним підґрунтям для утвердження української національної ідентичності, що яскраво відображена у творах аматорських танцювальних ансамблів Київщини. Хореографічні постановки народної тематики транслюють в сучасний простір виховні ідеї козацької доби – «Гопак», «Козачок», «Підківочка», «Гонта» та ін. Танцювальні композиції народного танцю формують у молоді ціннісно-культурні орієнтири національної самотності на прикладі танців «Калина», «Вербовая дощечка», «Летів пташок». Історична пам'ять збережена у фольклорних номерах «Варварка», «Льон», «Юхнівчанка», що стає головним чинником формування національної самосвідомості.

Отже, аматорські хореографічні колективи Київської області є головними носіями народного мистецтва в молодіжний простір, формуючи українську національну ідентичність та національну свідомість. Саме українське хореографічне мистецтво є вагомим чинником виховання морально-духовних цінностей, оберегом етнічної культури, що утверджує українську ідентичність, закладаючи потужний фундамент для націотворення. Характеристика понять «історична пам'ять» та «фольклорні традиції» несуть ідентичне навантаження стрижневого аспекту розглянутої проблематики. Досліджено поняття «культура» як єдиного носія національної самосвідомості, яка завжди була головним ідентифікатором національної приналежності. Обґрунтовано функціонування в культурі хореографічних канонів, які впливають на формування національної ідентичності. Доведено синкретизм національної ідентичності з українським національним мистецтвом.

Ключові слова: мистецтво, танець, культура, національна ідентичність, хореографічне мистецтво, український танець, фольклор, історична пам'ять.

Kostiantyn KALIIEVSKYI,

orcid.org/0000-0003-4202-4222

Postgraduate at the Department of Directing and Choreography

Ivan Franko Lviv National University,

Lecturer at the Choreography at the Department of Choreography

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) k.kaliievskiyi@kubg.edu.ua

NATIONAL IDENTITY AS A CREATIVE COMPONENT OF AMATEUR DANCE GROUPS IN KYIV REGION

The purpose of the study is to highlight the trends in the formation of national identity in the context of the repertoire strategy of amateur dance groups, to analyse the influence of national traditions on the formation of youth self-awareness.

The research methodology used complex general scientific methods within a cultural approach, which made it possible to trace the sequence of artistic processes in the context of the multidimensionality of culture. One of the general scientific methods is analytical, which allowed us to analyse the historiography of the groups, repertoire, facts and events that influenced their development. The consideration of choreographic compositions based on local folklore material using the systematic method made it possible to determine the main trends in the formation of national identity. The method of theoretical generalisation was used to identify the significant factors of national awareness and the establishment of Ukrainian identity.

The scientific novelty lies in the consideration of the concept of “national identity” through the prism of amateur choreographic art of the Kyiv region, which is a current challenge of our time.

By studying the work of amateur dance groups in the Kyiv region, the influence of folk art on the formation of a stable awareness of their identity among young people has been revealed. The author analyses the identical parameters of identity and national dance culture, which share historical memory, a set of spiritual and cultural values, and a strong awareness of the original Ukrainian nation. Folk dances, having incorporated the moral and spiritual principles of our ancestors, have become the foundation of the national idea.

The distinctive features of Ukrainian folk choreography are rooted in established national traditions and have become a solid foundation for the establishment of Ukrainian national identity, which is vividly reflected in the works of amateur dance ensembles of the Kyiv region. Choreographic performances of folk themes demonstrate the educational ideas of the Cossack era into the modern space – “Hopak”, “Kozachok”, “Pidkivochka”, “Honta”, etc. Folk dance compositions form the value and cultural guidelines of national identity in young people, such as performances “Kalyna”, “Verbova doshchechka”, “Letiv ptashok”. Historical memory is preserved in the folklore performances “Varvarka”, “Lyon”, “Yukhnivchanka”, which becomes a major factor in the formation of national identity.

Thus, amateur dance groups in the Kyiv region are the main carriers of folk art in the youth space, shaping Ukrainian national identity and national consciousness. It is Ukrainian choreographic art that is a significant factor in the education of moral and spiritual values, a guardian of ethnic culture that affirms Ukrainian identity, laying a powerful foundation for nation-building. The characterisation of the concepts of “historical memory” and “folklore traditions” has an identical load of the core aspect of the problem under consideration. The concept of “culture” as the only carrier of national identity, which has always been the main identifier of nationality, is studied. The functioning of choreographic canons in culture, which influence the formation of national identity, is substantiated. The syncretism of national identity with Ukrainian national art is proved.

Key words: art, dance, culture, national identity, choreographic art, Ukrainian dance, folklore, historical memory.

Постановка проблеми. Суспільні процеси, які останнім часом переживає наша країна, спонукають до переосмислення та оновлення чинників впливу на національну свідомість та формування морально-духовних цінностей підростаючого покоління. Окреслити особливості формування національної ідентичності засобами народного танцю, яка насамперед спрямована на розвиток особистості та індивідуальності творчого потенціалу, стає пріоритетним орієнтиром в хореографічній освіті.

Отже, аналіз головних чинників формування національної ідентичності можна розглядати в оптиці народно-сценічної хореографії, яка наразі є потужним сховищем накопиченої етнокультурної інформації. З огляду на сучасні

виклики потрібно виділити культурну інтегруючу силу, яка об'єднує суспільство, коло національних традицій і має привілейовану цінність у формуванні української ідентичності. Проте ці процеси є тривалими і складними.

Саме через оволодіння мистецтвом народного українського танцю молодь отримує досвід, який стає фундаментом для створення української ідентичності з усвідомленням ментальних цінностей, об'єднаних спільним історичним минулим і майбутнім.

Аналіз досліджень. Темою інтенсивних досліджень останнім часом стають проблеми ідентичності, а саме становлення єдиної національної ідентичності в Україні. Різноманітні аспекти цієї

проблематики досліджували в наукових публікаціях Г. Палій «Становлення єдиної національної ідентичності в Україні» (2005); М. Козловець та Ю. Павлун «Теоретичні засади дослідження формування української національної ідентичності» (2012); Ю. Зерній «Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності» (2008); С. Кисельов та А. Сальникова «Національна ідентичність українців» (2003), О. Плахотнюк «Геріко-патріотична спрямованість сучасної хореографії в рамках фестивалю “Сурми звитяги”» (2020), «Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності» (2021). В наукових працях розкривається взаємозв'язок національної ідентичності та національної культури загалом. Зосереджується увага на поглибленому вивченні соціокультурних процесів та функцій національної ідентичності.

Так в науковій статті О. Рудакевич «Взаємозв'язок національної ідентичності та культури в націєтворчому процесі» можна побачити обґрунтування «... теоретико-методологічних засад взаємозв'язку національної ідентичності та культури в націєтворчому процесі в умовах сучасного українського соціуму» (Рудакевич, 2010: 155). О. Плахотнюк звертає увагу на важливість питання конкурсного репертуару хореографічних колективів під час представлення на перегляд журі (Плахотнюк, 2020: 103).

Мета дослідження – проаналізувати вплив народного українського танцю на формування національної ідентичності. Наукова новизна полягає у розгляді поняття національної ідентичності через народне мистецтво танцю, що є актуальним викликом сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Впродовж багатьох століть культура була чи не єдиним носієм національної самосвідомості та ідентифікатором національної приналежності. Хореографічне мистецтво, що увібрало в себе духовне багатство звичаїв та обрядів, зберігаючи танцювальні скарби фольклору, є вагомою складовою національної культури.

Тобто взаємозв'язок народного танцю з національною ідентичністю очевидний. Бо саме національно-культурна ідентичність ґрунтується на певному символічному ряді, представленому в народній хореографії, яка яскраво відображає національну ментальність та унікальність. Важливу роль в процесі консолідації суспільства та національного відродження в підавстрійській Галичині ще в другій половині XIX ст. відіграло «Педагогічне товариство у Львові» (Berest, 2022: 8-20). Його ідеї поступово ширилися і на

землі підросійської України, які прискіпливо контролювала російська цензура.

У формуванні новітнього сприйняття важливості збереження українського народного мистецтва О. Плахотнюк зазначає: «нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю, формування новітнього етносвітогляду сприйняття фольклорного танцю країн світу, кожного національного осередку, етнічної групи в мистецькому просторі сучасності» (Плахотнюк, 2021: 8). Доцільно зосередити увагу саме на загальному понятті «національна ідентичність», яка є невід'ємною складовою народної танцювальної культури. За словами М. Козловець та Ю. Павлун: «У широкому контексті під національною ідентичністю розуміють індивідуальне й колективне відчуття належності до певної національної спільноти, ототожнення з її символами, цінностями, культурою, історією, територією, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами» (Козловець, 2012: 44).

Національна ідентичність на сьогодні стала предметом вивчення з різних методологічних позицій. Зі сторінок історії становлення української державності, націєтворчий рух демонструвало українське козацтво, беручи приклад зі своїх попередників, які створили протодержавні формування в епоху існування Трипільської культури та Давньої Русі. Українське козацтво завжди було матеріальним і духовним форпостом українського народу. За словами Ю. Руденко та О. Губко: «... козаки усвідомлювали історичну місію рідного народу – самовизначитися як національна (етнічна) окремішність, тобто як самобутня спільність людей, що має однакові природні (генетичні, фізіологічні, антропологічні), психологічні, історичні, економічні, культурні, етнографічні особливості, яка споконвіку проживає на спільній території, має єдину мову, духовність» (Руденко, 2007: 170). Тобто національна ідентичність усвідомлено почала формуватися в часи становлення українського козацтва, згуртовуючи громаду співвітчизників в єдине ціле.

На теренах Київської області завжди шанували та культивували хореографічні номери на козацьку тематику. В репертуарі кожного аматорського колективу існував неабиякий перелік постановок войовничого характеру. Більшість номерів були створені на музичному матеріалі народних пісень: «Іхали козаки», «Розпрягайте, хлопці, коней», «Гей, соколи» та багато інших. Так в репертуарі Народного ансамблю танцю «Дивосвіт» Ржищівського Будинку культури існує номер

«Підківочка» (постановник – заслужений артист України В. Розумний), де під яскравий музичний супровід розкривається козацька вдача, колоритність та самобутність українських воїнів.

Історичні події підтверджують потужний розвиток національної свідомості, яка визначає спосіб самоідентифікації нації. Яким чином відбувався процес формування національної самосвідомості у молоді? Виховні ідеї були закладені в родинному вихованні засобами вертепних дійств, казок, легенд, міфів, пісень, танців та інших жанрів фольклору, де взірцем високої моральної духовності, етнічної свідомості був козак, як віковий дуб-велетень, що полум'ям свого серця освітлював шлях до волі тисячам і тисячам співвітчизників. Хореографічна постановка «Парубоцький гопак» Народного художнього хореографічного колективу «Веселка» міста Васильків (постановник – К. Аландаренко) виховує у підлітків повагу та захоплення мистецтвом, викарбовуючи стійкість та нездоланність національного духу.

Велика заслуга виховання за кодексом лицарської честі полягає у закладанні родинних цінностей, які набували загальнонаціонального характеру. За словами О. Рудакевич: «... саме національні цінності є базовою складовою національної ідентичності. Елементи культури фіксуються й оцінюються особистістю в процесі рефлексії суспільного середовища і свого місця в ньому, що призводить до формування специфічного за змістом образу народу та країни» (Рудакевич, 2010: 156). Хореографічна постановка «Мелодії рідного краю» Народного ансамблю танцю «Міленіум» міста Бориспіль (постановник – відмінник освіти України С. Новодворська) увібрала в себе танцювальні барви своєї громади, побудувавши танець на місцевому фольклорному матеріалі.

На перший погляд два поняття «національна ідентичність» та «народне хореографічне мистецтво» є зовсім різними, але, якщо зануритись в проблематику питання, то можна побачити зовсім іншу картину. Народний танець завжди був і є скарбницею національного досвіду, його ціннісно-культурний доробок з етнічним минулим закарбований в історичній пам'яті нашої нації. Яскравим підтвердженням є репертуари зразкових та народних танцювальних колективів Київської області. Відзначимо: Народний самодіяльний ансамбль пісні і танцю «Чорнобривець» Миронівського районного будинку культури (Калієвський, 2023: 230–231), Зразковий аматорський ансамбль народного танцю «Рось» місто Біла Церква, Народний ансамбль танцю «Джерельце» місто Миронівка, Народний хореографічний ансамбль «Радість» місто Бориспіль, Зразковий

ансамбль танцю «Фаворит» місто Обухів, Народний ансамбль народного танцю «Барвінок» село Софіївська Борщагівка та ін. Приблизно тридцять відсотків програм складається з хореографічних композицій, створених на місцевому фольклорному матеріалі, що є запорукою збереження унікального колориту.

Саме народне мистецтво увібрало в себе найбільш чуттєву духовну серцевину характерних особливостей українського етносу. Спосіб життя наших пращурів, укорінений в звичаях, обрядах і традиціях, забезпечує спадковість народного мистецтва, головним завданням якого є виховання прийдешніх поколінь в любові й повазі до свого народу. Фольклорні традиції зберігають неповторність української національної культури, демонструючи світовій спільноті ціннісне духовне багатство народного танцю. (Калієвський, 2023: 183–184).

Так Народний хореографічний ансамбль «Криниченька» смт Бородянка під керівництвом Т. Молодцевої зберігає та популяризує хореографічний номер «Варварка», створений на місцевому фольклорному матеріалі, виконуючи його на всіх святкових заходах.

В цьому символічному ряді особлива роль належить саме фольклору, завдяки якому формується світосприйняття, система ціннісних та моральних норм, культурних традицій, зберігається життєстверджуючий потенціал нації. Завдяки фольклору плекаються культурні традиції та значимі символи, які широко використовуються в народних танцях.

Тісний взаємозв'язок між фольклорною спадщиною та історичною пам'яттю віддзеркалює спільність поглядів на минуле. Їм належать певні традиції та символи, які просякнуті національними цінностями та духовно-моральними парадигмами етнокультурного розвитку.

... Нації, як і окремі індивіди, обдаровані історичною пам'яттю. ... історії націй, об'єктивовані й зафіксовані письмово, є одним із найважливіших елементів культури – елементом, який є вирішальним для ідентичності нації у вимірах часу (Іван Павло, 2005: 83).

Культурна історична спадщина зберігає в собі мистецькі цінності та їх творіння, мудрість народних звичаїв та життєдайне джерело фольклорних скарбів. Це все є історичною пам'яттю нашого народу та головним чинником формування національної ідентичності.

В часи подолання кризових явищ, а саме визвольної боротьби українського народу за свою незалежність, оголюється сутність національної ідентичності, яка прямо пов'язана з історичною

пам'яттю, що консолідує і об'єднує всі спільні властивості в одне ціле. Так у вирішальний для нашої країни час саме історична пам'ять стає ефективним засобом мобілізації, залучаючи ресурси минулого задля згуртування нації. Нерозривність тісних зв'язків із козацькими традиціями визвольної боротьби за незалежність рідної землі відновили історичне минуле, яке було закорінене у пам'яті нації, пов'язуючи минуле та сучасне воедино.

Нові постановки аматорських хореографічних колективів демонструють незламність та мужність нашого народу. 31 березня 2023 року на науково-практичному семінарі «Хореографічне мистецтво на теренах Київської області під час війни. Виклики та засоби їх подолання», який пройшов в місті Бровари, були представлені хореографічні композиції «Калинонька» та «Стоп війна» Народного ансамблю танцю «Міленіум» м. Бориспіль, «Ой, у лузі червона калина» Зразкового ансамблю танцю «Фаворит» м. Обухів, «Закрийте небо» Зразкового колективу сучасного танцю «Альтаїр» м. Бровари та багато інших. Культурний фронт міцно тримає свої позиції, створюючи нові хореографічні полотна про єдність та незламність українського народу.

Таким чином державна політика пам'яті, яка має на меті зміцнити національну ідентичність, потребує відшукування оптимального балансу, який би, з одного боку, унеможливив розмивання етнокультурної основи історичної пам'яті, а з другого, сприяв би усвідомленню національної історії... (Зерній, 2008: 110).

Національна пам'ять потребує вивільнення від імперсько-радянських стереотипів минулого, щоби пришвидшити процес національного самоусвідомлення українців про те, ким вони є. Потрібно звернути увагу, що історична пам'ять виконує роль каталізатора, справляючи потужний вплив на національну ідентичність, культурну приналежність та ціннісні орієнтації. Вона наділяє українців відчуттям братерства, взаємної відповідальності та підтримки. Саме усвідомлення історичних коренів формує в українців почуття власної гідності, стійкості, незламності, прагнення до волі та незалежності, зміцнює етнокультурні основи національної пам'яті.

Український народний танець був і є складовою частиною духовної культури України. Він глибоко охоплює все народне життя, віддзеркалює історичний процес творення української духовної національної культури. Невичерпна скарбниця народної мудрості негласливим джерельцем просякає танцювальне мистецтво, транслюючи духовне багатство народу на весь світ. Кожен рух та танцювальна композиція розпові-

дає про морально-естетичну красу українського хореографічного мистецтва, в якому творча фантазія, образність народного мислення щільно переплітається з глибинами почуттів. Український танцювальний фольклор завжди був і є життєдайним творчим джерелом, що допомагає митцям створювати широкі масштабні хореографічні полотна, неперевершену і самобутню симфонію національного танцю.

Хореографічні колективи Київщини дбайливо зберігають національні традиції, створюючи постановки природничого циклу. На відбірковому турі конкурсу імені Павла Вірського Зразковий хореографічний колектив «Феєрія» м. Бровари виконав хореографічні постановки «Веснянка», «Вербовая дощечка», яскраво відтворивши красу українських весняних обрядів, Народний художній хореографічний колектив «Веселка» м. Васильків продемонстрував танець «Льон», Народний хореографічний ансамбль «Радість» м. Бориспіль виконав хореографічні постановки «Ой, на Івана, ой, на Купала» та «Чарівна весна», Зразковий художній колектив «Театр танцю «Зоряни»» м. Бровари – «Солов'їна ніч» та «Сільські гуляння». І ще було виконано багато постановок, які яскраво демонстрували унікальну та неповторну красу народного мистецтва танцю.

Історичне минуле нашої держави зберігає національну ідею, яка згуртовує навколо себе все українське суспільство. На перший план виходить народ з його національною культурою, що впливає на ідентифікацію українців, які знайшли свою свідому ідентичність у суверенній конституційній державі.

Поняття національного вказує на культурні ознаки народу – насамперед мову, релігію, взагалі світосприйняття. ... У сенсі ж власне національного можна використовувати поняття «культурне». І, нарешті, поняття «етнічне» традиційно міститиме в собі кровні зв'язки і вказуватиме на походження людини з певного етносу, так би мовити, на її природні корені (Кисельов, 2003: 32).

Попередня історична епоха залишила відбиток у національній свідомості українців, створивши значні розбіжності поміж західними, східними і південними регіонами України. Недостатня культурна співпраця між регіонами, ідейна русифікація ставала джерелом внутрішньо-суспільних конфліктів. Але сьогодні ситуація змінилась. Представники молодшого та середнього покоління демонструють високі показники української етнічної ідентифікації, підтримуючи українську демократію та незалежність. Набуває руху відновлення культурної самобутності, вироблення спільних цінностей.

На думку Г. Палій: «...сукупність ідентичностей регіонів України здатна стати фундаментом для оформлення української ідентичності – в разі поширення серед громадян з різних регіонів усвідомлення цінності єдиної держави і суспільства, об'єднаних спільним історичним минулим та політичним майбутнім» (Палій, 2005: 43).

Висновки. Досліджуючи роботу аматорських хореографічних колективів Київщини, з'ясовано вплив народного мистецтва на формування у молоді стійкого усвідомлення своєї ідентичності. Проаналізовані тотожні параметри ідентичності і національної танцювальної культури, для яких спільними є історична пам'ять, комплекс духовно-культурних цінностей, стійке усвідомлення самобутньої української нації.

Народні танці, увібравши в себе найдавніші традиції, морально-духовні принципи попередніх поколінь, стали ваговою базою національної ідеї. Характерні особливості української народної хореографії закорінені на сталих національних традиціях, ставши міцним підґрунтям для утвердження української самобутності, що яскраво відображена у творах аматорських танцювальних ансамблів Київщини. Хореографічні постановки

народної тематики транслюють в сучасний простір виховні ідеї козацької доби – «Гопак», «Козачок», «Підківочка», «Гонта» та ін. Танцювальні композиції народного танцю формують у молоді ціннісно-культурні орієнтири національної самобутності на прикладі танців «Калина», «Вербовая дощечка», «Летів пташок». Історична пам'ять збережена у фольклорних номерах «Варварка», «Льон», «Юхнівчанка», що стає головним чинником формування національної самосвідомості.

Отже, аматорські хореографічні колективи Київської області є головними носіями народного мистецтва в молодіжний простір, формуючи українську національну ідентичність та національну свідомість. Саме українське хореографічне мистецтво виступає вагомим чинником виховання морально-духовних цінностей, оберегом етнічної культури, що утверджує українську ідентичність, закладаючи потужний фундамент для націотворення. Поняття «історична пам'ять», «культура» та «фольклорні традиції» несуть ідентичне навантаження стрижневого аспекту розглянутої проблематики, єдиного носія самосвідомості, яка завжди була головним ідентифікатором національної приналежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berest I., Berest R. The role and influence of «Pedagogical society in Lviv» on the consolidation of Galician society in the second half of the XIX century. *Актуальні питання у сучасній науці*. Вип. 5. Т. 5, 2022. С. 8–20.
2. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2008. Вип. 5. С. 104–115. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59864/10-Zerniy.pdf?sequence=1>
3. Іван Павло П. Пам'ять та ідентичність. 2005. Львів : Літопис. 167 с.
4. Калієвський К., Синєок В., Берест Р. Українське хореографічне мистецтво – канонічна парадигма національної самобутності. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2023. С.183–184.
5. Калієвський К., Синєок В., Берест Р. Шлях відродження аматорських народних колективів на прикладі ансамблю «Чорнобривець». *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2023. С.230–231.
6. Кисельов С., Сальникова А. Національна ідентичність українців. Дилема культурного і соціально-політичного. *Політичний менеджмент*. 2003. Вип. 2. С. 31–40. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11609/03-Kiselov.pdf?sequence=1>
7. Козловець М., Павлун Ю. Теоретичні засади дослідження формування української національної ідентичності. *Грані. Філософія*. 2012. Вип. 2. С. 44–48. URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_2_11.pdf.
8. Палій Г. Становлення єдиної національної ідентичності в Україні. *Політичний менеджмент*. 2005. Вип. 2. С. 38–45. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8739/3-paliy.pdf?sequence=1>
9. Плахотнюк О. Героїко-патріотична спрямованість сучасної хореографії в рамках фестивалю «Сурми звитяги». *Зб. наук. праць: Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. Вип. 1. С. 97–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2020_1_21
10. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Гельваніка, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 4–8. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_5/3.pdf.
11. Рудакевич О. Взаємозв'язок національної ідентичності та культури в націотворчому процесі. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2010. Вип. 2. С. 155–158. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/issue/view/45/44>
12. Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. 2007. Київ : МАУП. 384 с.

REFERENCES

1. Berest I., Berest R. (2022) *Rol i vplyv "Pedagogichnoho tovarystva u Lvovi" na konsolidatsiiu halytskoho suspilstva druhoi polovyny XIX st.* [The role and influence of «Pedagogical society in Lviv» on the consolidation of Galician society in the second half of the XIX century]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*. Vyp. 5. T. 5. Pp. 8–20. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2836/2849/> [in English].
2. Zernii, Yu. (2008) *Vzaiemozviazok istorychnoi pamiaty ta natsionalnoi identychnosti*. [The relationship between historical memory and national identity]. *Politychnyi menedzhment*. Vyp. 5. Pp. 104–115 <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59864/10-Zerniy.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
3. Ivan Paul II. (2005) *Pamiat ta identychnist*. [Memory and identity]. Lviv : Litopys. 167 s. [in Ukrainian].
4. Kaliievskiy K., Synieok V., Berest R. (2023) *Ukrainske khoreohrafichne mystetstvo – kanonichna paradyhma natsionalnoi samobutnosti*. [Ukrainian choreographic art as a canonical paradigm of national identity.] *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. Pp.183–184.
5. Kaliievskiy K., Synieok V., Berest R. (2023) *Shliakh vidrozhennia amatorskykh narodnykh kolektyviv na prykladi ansambliu «Chornobryvets»*. [The path to the revival of amateur folk groups on the example of the Chornobryvets ensemble]. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. Pp. 230–231.
6. Kiselyov S., & Salnikova A. (2003) *Natsionalna identychnist ukrainsiv. Dylema kulturnoho i sotsialno-politychnoho*. [National identity of Ukrainians. The cultural and socio-political dilemma]. *Politychnyi menedzhment*. Vyp. 2. Pp. 31–40. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11609/03-Kiselov.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
7. Kozlovets M., & Pavlun Yu. (2012) *Teoretychni zasady doslidzhennia formuvannia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti*. [Theoretical foundations of the study of the formation of Ukrainian national identity]. *Hrani. Filosofia*. Vyp. 2. Pp. 44–48. https://www.lib.dp.ua/text/grani_2012_2_11.pdf [in Ukrainian].
8. Palii H. (2005) *Stanovlennia yedynoi natsionalnoi identychnosti v Ukraini*. [Formation of a unified national identity in Ukraine.] *Politychnyi menedzhment*. Vyp. 2, Pp. 38–45. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8739/3-paliy.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
9. Plahotniuk O. (2020) *Heroiko-patriotychna spriamovanist suchasnoi khoreohrafii v ramkakh festyvaliu «Surmy zvyti-ahy»*. [Heroic-patriotic orientation of modern choreography within the framework of the festival «Trumpets of Triumphs»]. *Zb. nauk. prats: Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. Vyp. 1. Pp. 97–103. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2020_1_21 [in Ukrainian].
10. Plahotniuk O. (2021) *Etnovitohliad folklornoho tantsiu v mystetskomu prostori suchasnosti*. [Ethnoview of folklore dance in the artistic space of modernity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : Mizhvuzivskiyi zb. nauk. prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych : Helvanika*. Vyp. 35. T. 5. Pp. 4–8. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_5/3.pdf [in Ukrainian].
11. Rudakevich O. (2010) *Vzaiemozviazok natsionalnoi identychnosti ta kultury v natsiietvorchomu protsesi*. [Interrelationship of national identity and culture in the nation-building process]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani»*. Vyp. 2. Pp. 155–158. <https://grani.org.ua/index.php/journal/issue/view/45/44> [in Ukrainian].
12. Rudenko Yu., & Gubko O. (2007) *Ukrainska kozatska pedahohika: vytoky, dukhovni tsinnosti, suchasnist*. [Ukrainian Cossack pedagogy: origins, spiritual values, modernity]. Kyiv : MAUP. 384 s. [in Ukrainian].

УДК 747/749

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-19>**Світлана КРИВУЦЬ,***orcid.org/0000-0003-3916-7142*

доцент, кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну середовища

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) *svkdesignsvk@gmail.com***Євгенія ПОЛЯКОВА,***orcid.org/0009-0000-0389-3252*

студентка II курсу магістратури факультету дизайну

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) *polyakova.e.v2000@gmail.com*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНИХ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ МЕБЛІВ ЯК ФАКТОР ВИРІШЕННЯ ДИЗАЙНУ ЖИТЛОВОГО ПРОСТОРУ (на прикладі творчості Джо Чезаре Коломбо)

У статті надано аналіз різновидів меблів-трансформерів, що були спроектовані відомим італійським дизайнером Джо Коломбо, починаючи з 1970-х років. Актуальність обраної тематики визначає сучасність використання даних меблів й донині. Аналіз та систематизація принципів та прийомів їх конструктивного та дизайнерського вирішення дозволить акцентувати увагу на основних перспективних аспектах меблів-трансформерів, які можуть значно покращити розробки та перепланування сучасного житлового інтер'єру.

В ході аналізу значну увагу приділено двом типам меблів, які розроблено архітектором Джо Коломбо: корпусним та м'яким. Відповідно до кожного типу визначено основні принципи їх трансформації: принцип домінування, що засвідчує масштабність моноблоку корпусних меблів-трансформерів; принцип інтегрування – дозволяє акцентувати увагу на гармонійному наповненні корпусними та м'якими меблями простору житлового приміщення; принцип гнучкості – допомагає розкрити функціонально-планувальні зміни у створенні комфортного простору квартири; принцип симбіозу – визначає поєднання декількох утилітарних функцій в одному комплекті меблів; принцип пропорційності – вказує на можливість зміни функціонального призначення м'яких меблів відносно необхідної ситуації в формуванні житлового простору. Аналіз та систематизація основних характеристик меблів-трансформерів від дизайнера Джо Коломбо вказують на поширення використання даного обладнання в умовах сьогодення.

Як свідчить візуальний матеріал, деякі розробки зазначених меблів випускаються великими тиражами, мають розширену палітру кольорового рішення (м'які меблі) та, розвиваючись далі, знаходять графічне відображення основних пропорційних та композиційних відношень у створенні дизайну інших необхідних предметів побуту. Наочним прикладом є створення килиму з нанесенням принта, заснованого на розробці ескізів м'яких крісел. Даний підхід дозволяє поєднати вирішення дизайну житлового простору в єдине ціле на основі запропонованого формоутворюючого елемента. У висновках зазначено багатогранність дизайнерських знахідок дизайнера Джо Коломбо, що й донині залишаються актуальними та дозволяють сприймати житлове приміщення, яке засвідчує різноманітність функціональних можливостей та розкриває індивідуальний характер його мешканців.

Ключові слова: дизайн житлового простору, меблі-трансформер, принципи, ергономіка, перепланування, функціональне призначення.

Svitlana KRYVUTS,

orcid.org/0000-0003-3916-7142

*Associate Professor; Candidate of Art History,
Associate Professor at the Environmental Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) svkdesignsvk@gmail.com*

Evgeniya POLYAKOVA,

orcid.org/0009-0000-0389-3252

*Student of the 2nd year of the Master's Degree at the Faculty of Design
Kharkiv State Academy of Design and Art
(Kharkiv, Ukraine) polyakova.e.v2000@gmail.com*

TRANSFORMATION OF HIGH-FUNCTIONAL FURNITURE AS A FACTOR IN THE DESIGN OF LIVING SPACE (based on the creativity of Joe Cesare Colombo)

The article provides an analysis of the types of transforming furniture that were designed by the famous Italian designer Joe Colombo, starting from the 1970s. The relevance of the chosen subject determines the modernity of the use of this furniture to this day. Analysis and systematization of the principles and techniques of their constructive and design solution will allow focusing attention on the main promising aspects of transforming furniture, which can significantly improve the development and re-planning of a modern residential interior. In the course of the analysis, considerable attention was paid to two types of furniture designed by architect Joe Colombo: cabinet and soft. In accordance with each type, the main principles of their transformation are determined: the principle of dominance, which proves the scale of the monoblock case furniture-transformers; the principle of integration – allows you to focus on the harmonious space of the living space filled with cabinet and upholstered furniture; the principle of flexibility – helps to reveal functional and planning changes in creating a comfortable apartment space; the principle of symbiosis – determines the combination of several utilitarian functions in one set of furniture; the principle of proportionality – indicates the possibility of changing the functional purpose of upholstered furniture relative to the necessary situation in the formation of living space. Analysis and systematization of the main characteristics of transformer furniture from designer Joe Colombo indicate the widespread use of this equipment in today's conditions.

As evidenced by the visual material, some designs of the specified furniture are produced in large quantities, have an expanded palette of color solutions (upholstered furniture) and, developing further, find a graphic representation of the main proportional and compositional relationships in the design of other necessary household items. A good example is the creation of a carpet with a print, based on the development of sketches of upholstered chairs. This approach allows you to combine the solution of the design of the living space into a single whole based on the proposed form-forming element. The conclusions indicate the multifaceted design findings of designer Joe Colombo, which remain relevant to this day and allow us to perceive a living space that demonstrates the diversity of functionality and reveals the individual character of its residents.

Key words: *design of living space, transformer furniture, principles, ergonomics, redevelopment, functional purpose.*

Постановка проблеми. Об'ємно-планувальне рішення житлового приміщення тісно пов'язане з його функціональним призначенням у відповідності до вимог мешканців. Індивідуальний підхід до створення дизайну житлових інтер'єрів передбачає можливості застосування різноманітних типів конструкцій меблів, що значно полегшують їх трансформацію та дозволяють спростити перепланування житла, враховуючи функціональні, ергономічні, конструктивні та художньо-естетичні вимоги. Одним з відомих дизайнерів, що кардинально змінив уяву про дизайн житлового приміщення, був Джо Чезаре Коломбо. Його відома концепція за назвою «Додаткова система проживання» (1967 р.) дозволила з практичної точки зору підійти до вирішення багатьох завдань та вказати шляхи побудови житла, як осередка, де

мешканці мають можливість навчатися й працювати, знаходячись вдома. Всі перелічені вимоги потребують трансформації меблів, яка дозволяють людині адаптувати приміщення для будь-яких задач: приймання їжі, медитації, спортивні вправи, відпочинок, зустрічі з друзями тощо. Отже, проаналізуємо детальніше інноваційні розробки меблів-трансформерів для житлового приміщення від італійського дизайнера Джо Коломбо.

Аналіз досліджень. Аналіз теоретичних джерел складається з декількох груп, що розкривають процеси розвитку та принципи трансформації корпусних та м'яких меблів. Дослідженням меблів-трансформерів в їх історичному розвитку займалася І. Попова (Попова). Авторка в статті «Огляд історичного розвитку меблів, що трансформуються» аналізує трансформацію столів та

засвідчує, що цей процес пов'язаний з винахідом «...сучасних конструкційних матеріалів, фурнітури, механізмів та засобів трансформації...» (Дячун, 2011). Останнім часом дослідженнями *інновацій в формоутворенні дизайну меблів* займались Н. Трегуб, І. Босий, О. Могрун, які вважають, що: «До складних методів формоутворення можливо віднести: формоутворення на основі експериментів з матеріалами, стилізацію, кінетичне формоутворення, комбінаторне, модульне, структурне формоутворення, концептуальне формоутворення, а також метафоричне формоутворення» (Трегуб, Босий, Моргун, 2019: 272). *Дизайн меблів-трансформерів для дітей* досліджували наступні науковці: Н. Чугай, Н. Литовченко та інші. Науковець Н. Чугай стверджує, що: «...специфіка вимог, які ставлять до дитячих меблів, пов'язана з усвідомленням принципового розходження між світом дорослих і світом дітей, з розумінням того, що дитина не просто людина маленького зросту. Крім фізичних розмірів, важливі розходження інших характеристик, включаючи мислення, почуття, досвід і характер світосприймання загалом. Тому проєктування дитячих меблів через звичайне зменшення розмірів меблів, призначених для дорослих, є помилковими» (Чугай, 2021). В свою чергу, у статті Н. Литовченко досліджується специфіка побудови дитячих меблів на основі принципу комбінаторного моделювання. Дослідниця акцентує увагу на шести принципах комбінаторного моделювання, що допомагають змінити форму меблів у відповідності до необхідної ситуації. Головним критерієм даного перетворення, за визначенням Н. Литовченко, є наявність основного елемента формоутворення, що відповідає наступним характеристикам: геометричним, конструктивним, колірним тощо (Литовченко, 2018). *Актуальність трансформованих систем конструктивного вирішення меблів* підкреслює С. Мигаль в своїй роботі «Проєктування меблів». Науковець наголошує на тому, що: «...Трансформовані системи є найефективнішим засобом вирішення проблем, пов'язаних з організацією життєдіяльності дитини» (Мигаль, 1999). Науковець М. Гладчук *виокремлює основні вимоги до дизайн-об'єктів*, серед яких наступні: мультифункціональність об'єктів, що їх проєктують; здатність виробу замінити усе, або майже все меблеве наповнення конкретної функціональної зони; постійна адаптація до потреб людини; постійне ускладнення структури виробів (Гладчук, 2019). В останні роки значно збільшився попит на *виготовлення меблів-трансформерів, що відповідають біонічному формоутворенню*.

Деякі автори приділяли увагу аналізу біонічних аспектів у формуванні дизайну меблів, серед них: С. Мигаль, І. Казанцева та ін..

Метою статті є аналіз принципів трансформації корпусних та м'яких меблів у формуванні дизайну житлового приміщення від дизайнера Джо Коломбо та визначення основних тенденцій у змінах функціональних зон житлового простору у відповідності до вимог його мешканців.

Виклад основного матеріалу. Важливим питанням комфортного проживання є зручність функціонального зонування та наявність вільного простору у житловому осередку. Інновації в даному напрямку, які призвели до повного переорієнтування дизайнерської думки щодо облаштування житлових приміщень, стали актуальними завдяки концептуально-футурологічним розробкам в концепції меблів-трансформерів від італійського дизайнера Джо Чезаре Коломбо. Автор інноваційного підходу до житла запропонував функціональні меблеві блоки, що трансформуються та при цьому змінюють своє функціональне призначення. Наприклад, житловий простір квартири дизайнера в м. Мілан (Італія) був повністю переоблаштований на основі створення двох багатофункціональних динамічних блоків корпусних меблів-трансформерів, які Джо Коломбо називав «машина для їжі» та «машина для сну». Дизайн квартири відповідав вимогам його мешканців та мав наступні функціональні зони: індивідуальну та суспільну, санітарно-побутову, господарсько-побутову та комунікаційну. Обидва блоки меблів розділені пересувною перегородкою, яка також дозволяє змінювати житловий простір за власним бажанням його мешканців (рис. 1).

Варто зазначити, що основну увагу Джо Коломбо приділяв значимості деяких основних складових, які допомагають створенню нового типу доквілля, а саме: інноваційності технологічних розробок, що відповідають останнім експериментальним концепціям того періоду (1960-ті роки); наявності штучного матеріалу – пластику (Pespex), який дозволяє виконувати моноблоки меблів на основі методів штампування та виливки. Крім того, в той час, коли панували відтінки біжового та коричневих кольорів, меблі від дизайнера Джо Коломбо були запропоновані на основі прийому контрасту кольору та за конструктивними особливостями вони мали заокруглені форми.

Формування дизайну квартири в Мілані за принципом гнучкості сприяло розкриттю максимальної її функціональності та, в подальшому, дозволило визначити принципи трансформації меблів, запропоновані Джо Коломбо, як осново-

Рис. 1. Дизайн квартири в м. Мілан (Італія); дизайнер Джо Коломбо.
Спальне місце “Cabriolet Bed”, 1969 рік. <http://www.designstory.ru/news/view/3889>

положні для дизайну 60-х і 70-х років. В той же час, у 1963 році, дизайнер створює динамічний багатофункціональний моноблок за назвою «Minikitchen», за що отримує срібну медаль на XIII Triennale. За висловленням автора кухонного моноблоку: «Речі мають бути гнучкими... Мою кухню можна переміщати по кімнаті або виносити з неї, і коли ви закінчите з нею, вона закриється, як коробка» (MoMA). Дизайн таких меблевих моноблоків включає наступне: холодильник, дві конфорки, обробну дошку, дрібну побутову техніку, багатофункціональні відсіки для дрібних кухонних приладів, розетку для дрібної побутової техніки. Отже, створення кухонного моноблоку “Minikitchen” вказує на одну з головних концепцій Д. Коломбо, в якій дизайнер пропонує створювати автономні меблі-трансформери для будь-якого житлового простору за принципом інтегрування.

Подальша творча кар'єра дизайнера пов'язана з розробкою масштабного моноблоку корпусних меблів-трансформерів за принципом домінування. У 1969 році Д. Коломбо створює свій відомий багатофункціональний моно-

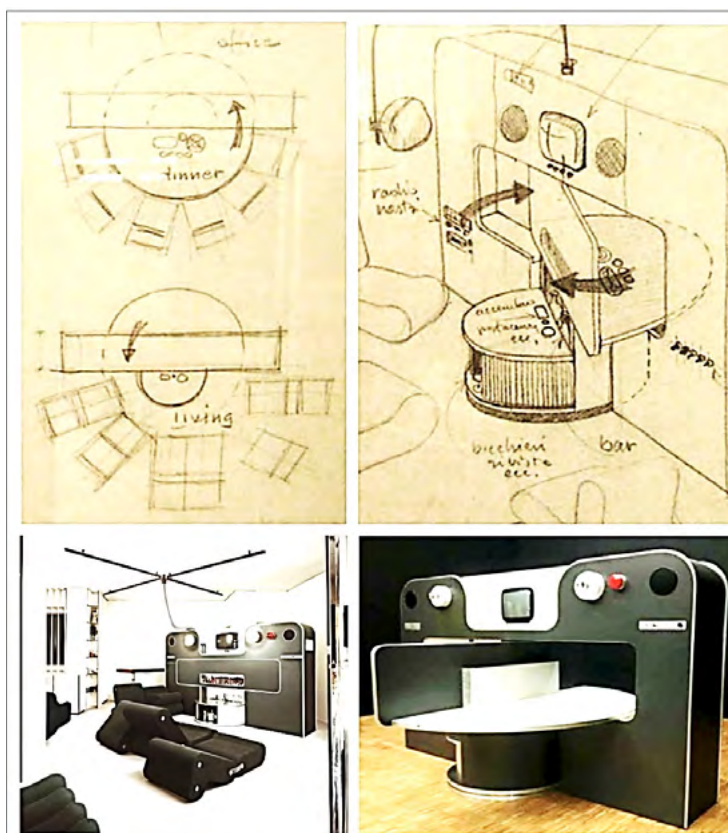

Рис. 2. Дизайн кухонного блоку-трансформера “Rotoliving Unit”; автор: Джо Коломбо, 1969 р.
<https://www.facebook.com/designmuseum/photos/a.91537539168/10159592960444169/?type=3>

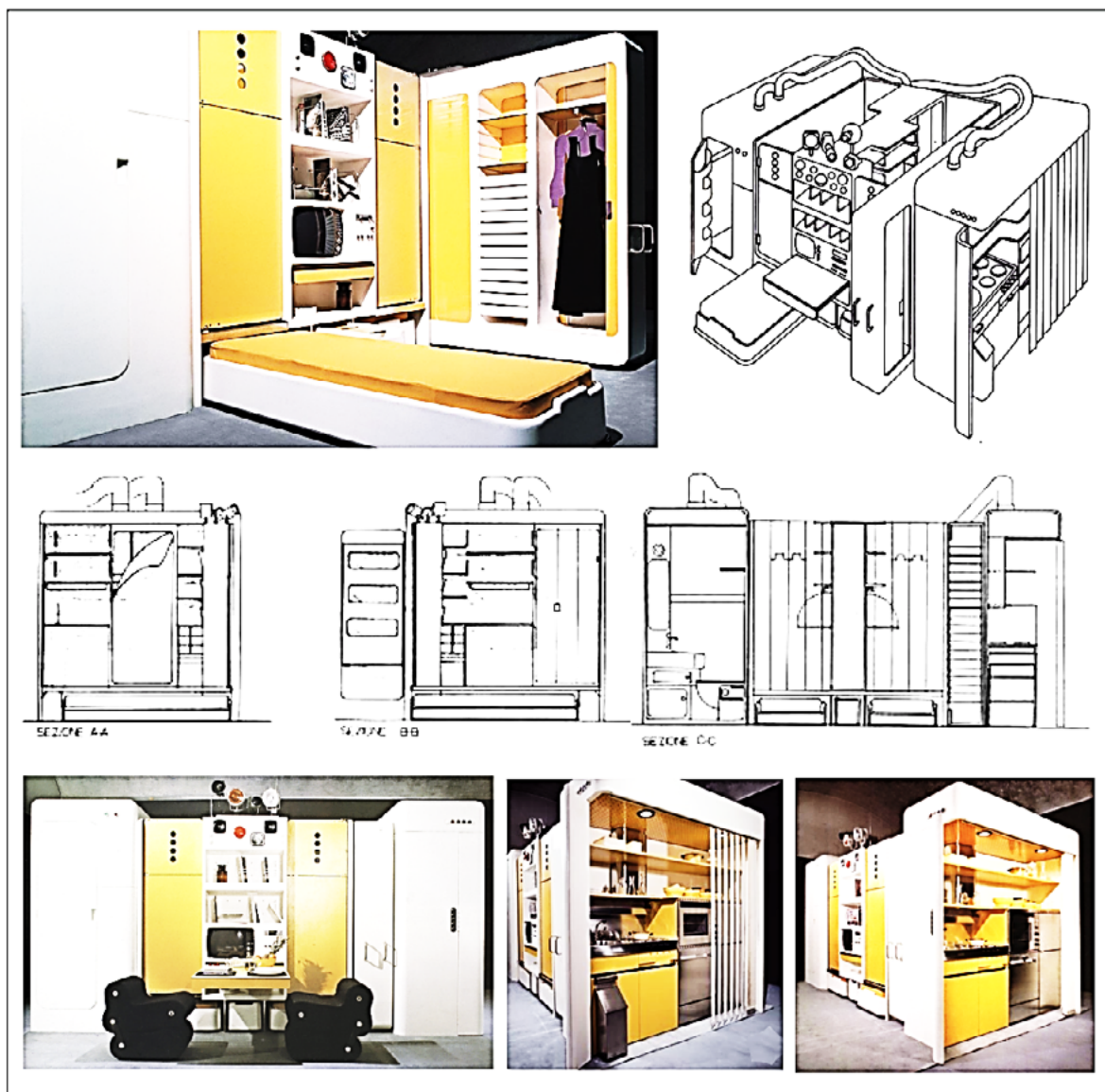

Рис. 3. Дизайн моноблоку за назвою «Total Furnishing Unit»; автор: Джо Коломбо, 1971 р.
<https://designmadeinhongkong.com/library-detail/13002/total-furnishing-unit/>

блок «Rotoliving Unit» (рис. 2) та у 1971 році – блок «Total Functioning Unit» (рис. 3).

Зазначені вище багатофункціональні моноблоки «Total Functioning Unit» є повноцінною структурою з декількома функціями для створення бездоганного житлового простору. Логічна структура меблів-трансформерів, що має декілька функціональних зон, об'єднана в єдине ціле за принципом симбіозу. Основні кольори: білий, жовтий та сріблястий – створюють позитивне враження від дизайну моноблоків. Кожна зона багатофункціонального комплексу меблів має заокруглений дизайн кутів, що додає романтизму зазначеному меблевому обладнанню. Таким чином, італійський дизайнер, за потребою, перетворює житлове середовище на відкритий або

закритий простір, який може змінюватися відповідно до соціальних або особистих побажань мешканців.

Не менш цікавим є рішення м'яких меблів від Джо Коломбо. «Крісло-трубка» («Chair-tube»), що розроблене у 1969 році, вказує на нові можливості в дизайні м'яких меблів-трансформерів (рис. 4).

Принцип пропорційності, в даному випадку, допомагає змінювати функціональне призначення м'яких меблів, що створені з поєднаних між собою елементів циліндричної форми. В формуванні житлового простору мешканці мають можливість змінювати дизайн ергономічного крісла «Chair-tube» таким чином, щоб воно було максимально зручним та комфортним завдяки його кон-

структивним характеристикам. Отже, дизайне-ром враховано: кут нахилу спинки у сидячому положенні людини; радіус циліндрів відносно положення тіла людини; пропорційне зменшення або збільшення радіусних елементів, що враховують антропометричні дані людини; можливість швидкої зміни функціонального призначення (крісло або ліжко). Як свідчить візуальний матеріал, деякі розробки зазначених меблів на сьогоднішній день випускаються великими тиражами, мають розширену палітру кольорового рішення (м'які меблі) та, розвиваючись далі, знаходять графічне відображення основних пропорційних та композиційних відношень у створенні дизайну інших необхідних предметів побуту. Наочним прикладом є створення килиму з нанесенням принта, заснованого на розробці ескізів м'яких крісел. Зазначена тенденція дозволяє поєднати вирішення дизайну житлового простору в єдине ціле на основі єдиного запропонованого формоутворюючого елемента.

Висновки. Творчість італійського дизайнера, Джо Чезаре Коломбо, дозволяє стверджувати, що його інноваційні розробки меблів-трансформерів є й досі актуальними та естетично привабливими, не зважаючи на зміни в цьому напрямку, що сталися після 1970-х років. Розуміння дизайнера щодо створення житлового простору, який може поєднувати в собі робочі процеси з відпочинком та, за бажанням мешканців, змінювати функціонально-планувальне рішення, вказує на глибокі професійні знання автора дизайнерських розробок, які допомагають йому в реалізації різноманітних інновацій. Серед основних визначено: 1) зміни функціональних процесів в окремо обраному моноблоці корпусних меблів; 2) можливості різноманітних

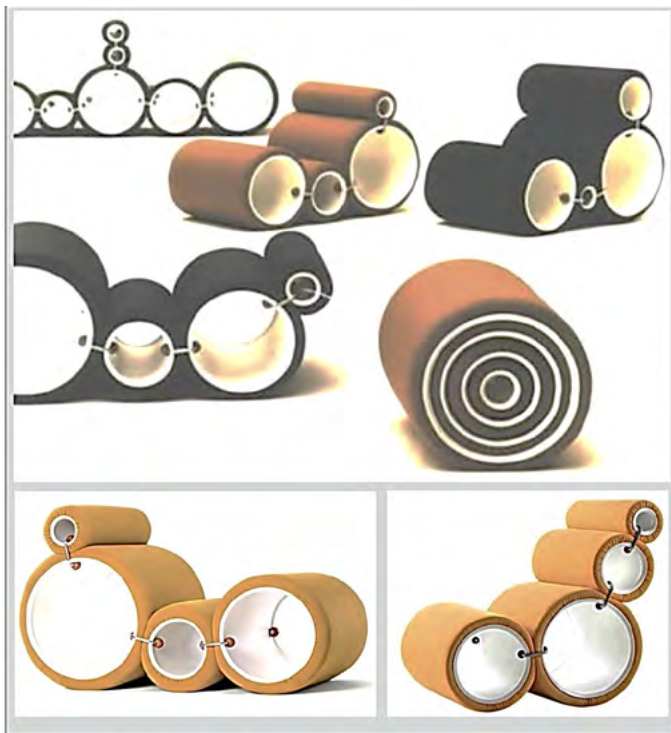

Рис. 4. Дизайн м'яких меблів-трансформерів «Крісло-трубка»; диз. Д. Коломбо.
<https://4room.ua/blog/dzho-kolombo-dizainer-futurist/>

трансформацій в пропозиціях та розмірах м'яких меблів; 3) визначення загальних параметрів житлового простору, що допомагають звільнити площу приміщення на основі трансформації багатофункціональних моноблоків меблів; 4) загальне функціонально-планувальне рішення житлового простору за рахунок використання розсувних перегородок. Оригінальність ідей автора зазначених концепцій меблів демонструє сучасному поколінню можливості перепланування будь-якої квартири відносно різної структури родини, їх вподобань та способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладчук М. Сучасні тенденції застосування трансформаційного формоутворення у предметно-просторовому дизайні. *Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 2019. № 1. С. 256–267.
2. Дячун З. І. Конструювання меблів. Частина 1. Корпусні вироби. Києво-Могилянська Академія. 2011. 134 с.
3. Литовченко Н. М. Комбінаторика як засіб формування предметно-просторового середовища для дітей. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 2018. № 1. С. 286–292.
4. Мигаль С. П. Проектування меблів. Навчальний посібник. Львів: Світ. 1999. 216 с.
5. Мигаль С., Дида С., Казанцева І. Біоніка в дизайні просторово-предметного середовища: навч. посібник. Львів: Вид-во Львівської політехніки. 2014. 228 с.
6. MoMA. URL: <https://www.moma.org/collection/works/89891> (дата звернення: 07.10.23.)
7. Попова І. І. Огляд історичного розвитку меблів, що трансформуються. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2766/3/PopovaOgliad.pdf>. (дата звернення: 26.09.23.)
8. Side Gallery. Joe Colombo. URL: <https://side-gallery.com/designer/joe-colombo/> (дата звернення: 13.09.23.)
9. Трегуб Н. Є., Босий І. М., Моргун О. В. Експериментальні меблеві технології в дизайн-освіті (досвід ХДАДМ). *Perspectives of world science and education, October 2-4, 2019 / Abstracts of 1 International scientific and practical conference*. CPN Publishing Group Osaka. Japan. 2019. P. 271–282.

10. Чугай Н. М. Трансформація як засіб формування середовища для розвитку дітей [Текст] : автореферат дис. ... канд. мистецтвознавства спец. 17.00.07. МОН України. НУ «Львівська політехніка». Львів. 2021. 19 с.

REFERENCES

1. Hladchuk M. (2019). Suchasni tendentsii zastosuvannya transformatsiinoho formoutvorennia u predmetno-prostorovomu dyzaini. [Modern trends in the application of transformational shaping in object-spatial design]. Naukovi zapysky TNPU imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Mystetstvoznavstvo. № 1. S. 256-267. [in Ukrainian].
2. Diachun Z. I. (2011). Konstruiuvannya mebliv. [Furniture design]. Chastyna I. Korpusni vyroby. Kyievo-Mohylianska Akademiia. 134 s. [in Ukrainian].
3. Lytovchenko N. M. (2018). Kombinatoryka yak zasib formuvannya predmetno-prostorovoho seredovyscha dlia ditei. [Combinatorics as a means of forming the object-spatial environment for children]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii : Mystetstvoznavstvo. № 1. S. 286–292. [in Ukrainian].
4. Myhal S. P. (1999). Proiektuvannya mebliv. [Furniture design]. Navchalnyi posibnyk. Lviv: Svit. 216 s. [in Ukrainian].
5. Myhal S., Dyda S., Kazantseva I. (2014). Bionika v dyzaini prostorovo-predmetnoho seredovyscha [Bionics in the design of a spatial and object environment] : navch. posibnyk. Lviv : Vyd-vo Lvivskoi politekhniki. 228 s. [in Ukrainian].
6. MoMA. URL: <https://www.moma.org/collection/works/89891> (data zvernennya: 07.10.23.)
7. Popova I. I. Ohliad istorychnoho rozvytku mebliv, shcho transformuiutsia. [An overview of the historical development of transforming furniture]. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2766/3/PopovaOgliad.pdf>. (data zvernennya: 26.09.23.) [in Ukrainian].
8. Side Gallery. Joe Colombo. URL: <https://side-gallery.com/designer/joe-colombo/> (data zvernennya: 13.09.23.)
9. Trehub N. Ye., Bosyi I. M., Morhun O. V. (2019). Eksperymentalni meblevi tekhnolohii v dyzain-osviti (dosvid KhDADM). [Experimental furniture technologies in design education (experience of KhDADM)]. Perspectives of world science and education, October 2-4, 2019 / Abstracts of 1 International scientific and practical conference. CPN Publishing Group Osaka, Japan. P. 271-282. [in Ukrainian].
10. Chuhai N. M. (2021). Transformatsiia yak zasib formuvannya seredovyscha dlia rozvytku ditei. [Transformation as a means of creating an environment for children's development]. [Текст] : avtoreferat dys. ... kand. mystetstvoznavstva spets. 17.00.07. МОН України. НУ «Львівська політехніка». Lviv. 19 s. [in Ukrainian].

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 821.512.162

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-1>

Gulbaniz BABAKHANLI,
orcid.org/0009-0003-3114-8972
Doctor of Philology, Honoured cultural worker,
Director
Huseyn Javid's House-museum
(Baku, Azerbaijan) huseinjavid@gmail.com

THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE CREATION OF HOME AND MEMORIAL MUSEUMS OF AZERBAIJANI LITERARY FIGURES

The aim is this article is devoted to the creation and development of house-museums under the cultural policy of the national leader of Azerbaijan, Heydar Aliyev. In the article, the author took a brief look at the history of the creation of house-museums at Heydar Aliyev's initiative, and noted the difficulties and national-cultural importance of the work done in this direction.

Methods and methodology. Historical-comparative method was used during the research.

Scientific innovations. For the first time, the article talks about the unprecedented services rendered by the national leader of the Azerbaijani people, a prominent political figure, Heydar Aliyev, in the creation of houses and memorial museums of literary figures in Azerbaijan. Heydar Aliyev is valued as a great patron of the national culture and literature of Azerbaijan, attracting factual information and documentary resources related to the topic to the research. For the first time, the conclusion has been scientifically substantiated that the attention paid to the creation of memorial houses and museums is one of the main aspects that characterize Heydar Aliyev as a national leader. During the period of Azerbaijan being part of the Soviet Union and after gaining independence, the assertion that Heydar Aliyev's activities in this area was an important component of his national cultural policy as a political leader was brought to the scientific level for the first time.

Conclusion. The great leader was deeply familiar with the works of prominent personalities whose house-museums he established, and taking into account the universal importance, extraordinary influence and longevity of this work.

Heydar Aliyev's decisively expressed views are the legacy of the national leader and a unique task. We have no doubt that this task has been duly fulfilled and will continue to be fulfilled in Azerbaijan, which has gained strength under the leadership of President Ilham Aliyev.

These strongly expressed views of Heydar Aliyev are the heritage of the national leader, a special task. We have no doubt that this duty has been duly fulfilled and will continue to be fulfilled in Azerbaijan, which has strengthened its power under the leadership of President Ilham Aliyev.

Key words: Heydar Aliyev, national leader, home and memorial museums, promotion of national culture, cultural policy.

Гульбаніз БАБАХАНЛІ,
orcid.org/0009-0003-3114-8972
доктор філологічних наук, Заслужений працівник культури,
директор
будинку-музею Гусейна Джавіда
(Баку, Азербайджан) huseinjavid@gmail.com

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛІЄВА У СТВОРЕННІ ДОМАШНІХ ТА МЕМОРІАЛЬНИХ МУЗЕЇВ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДІЯЧІВ

Метою статті є створення та розвиток будинків-музеїв в рамках культурної політики національного лідера Азербайджану Гейдара Алієва. У статті автор коротко зупинився на історії створення будинків-музеїв з ініціативи Гейдара Алієва, відзначив труднощі та національно-культурну важливість проведеної в цьому напрямку роботи.

Методи та методика. Під час дослідження використано історико-порівняльний метод.

Наукові новинки. У статті вперше йдеться про безпрецедентні заслуги національного лідера азербайджанського народу, видатного політичного діяча Гейдара Алієва у створенні будинків і меморіальних музеїв літературних діячів Азербайджану. Гейдара Алієва цінують як великого мецената національної культури

та літератури Азербайджану, залучаючи до дослідження фактичну інформацію та документальні ресурси, пов'язані з темою. Вперше науково обґрунтовано висновок про те, що увага до створення меморіальних будинків і музеїв є одним із головних аспектів, які характеризують Гейдара Алієва як національного лідера. У період перебування Азербайджану в складі Радянського Союзу та після здобуття ним незалежності вперше на науковий рівень було винесено твердження про те, що діяльність Гейдара Алієва в цій сфері була важливою складовою його національної культурної політики як політичного лідера.

Висновок. Великий вождь був глибоко обізнаний з творчістю видатних діячів, чії будинки-музеї він створював, враховуючи загальнолюдське значення, надзвичайну впливовість і довголіття цієї праці.

Рішуче висловлені погляди Гейдара Алієва є надбанням національного лідера та унікальним завданням. Ми не сумніваємося, що це завдання належним чином виконано і буде виконуватися в Азербайджані, який зміцнів під керівництвом Президента Ільхама Алієва.

Ці яскраво виражені погляди Гейдара Алієва є надбанням національного лідера, особливим завданням. Ми не сумніваємося, що цей обов'язок був належним чином виконаний і буде виконуватися в Азербайджані, який зміцнив свою владу під керівництвом президента Ільхама Алієва.

Ключові слова: Гейдар Алієв, національний лідер, домашні та меморіальні музеї, розвиток національної культури, культурна політика.

Introduction. Museum construction, which is one of the main driving forces of socio-cultural development in Azerbaijan, has always been in the limelight of society and the state, except for certain periods. A small museum created by Jalil Mammadguluzada in 1896 in the Nehram village school in Nakhchivan became the first herald of this historical process. Probably, at that time Mirza Jalil did not even dream that, after almost a century, a museum would be created for him in Nakhchivan and Baku, and the world-famous compatriot of the writer, the national leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev, would become the founder and benefactor of these house-museums.

President Ilham Aliyev's declaration of 2023 as the "Year of Heydar Aliyev" in Azerbaijan and celebration of 100th anniversary of Heydar Aliyev is a historical opportunity to honor the bright memory of the great leader with deep respect, to enliven his unparalleled services for Azerbaijan in the national memory, and to speak proudly about those merits.

Main matters. Azerbaijan has experienced its renaissance period during the 34 years of national leader Heydar Aliyev's rule. Our people still enjoy the results of the wise, versatile and deliberate activity of the great leader in all areas. Enterprises, scientific and educational institutions, social and cultural institutions, including museums which founded and created by Heydar Aliyev, put into operation for the first time, inaugurated, and did his best to survive, play an important role in the development of the economy, culture, education, and science of Azerbaijan.

It can be said that, the great leader would never distinguish the work he did for the sake of the people and their future as very important or less important. In the mind of Heydar Aliyev, it was equally important to create a military school for officers and specialists who liberated Karabakh from the enemy, to inaugurate the historic Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, to establish and open of the small memorial, a house-museum of

the prominent person of Azerbaijan. It is no coincidence that, house-museums of many representatives of Azerbaijan's classical heritage started to be created during Heydar Aliyev's leadership in our country, from the 70s of the last century. The memories of the great leader about these processes not only shed light on the results of the work done in the field of museum construction, but also reflect the progress of these works, the hardships encountered and ways to solve these difficulties: "At the beginning of the 70's, we started to create house museums of great personalities of our people in Baku, Azerbaijan, and the first such museum was the house-museum of our great composer Uzeyir Hajibayov. In 1976, the house-museum of our great poet Samad Vurgun was established. After that, I gave special instructions about the creation of such museums. I really wished that such museums would be created soon. Undoubtedly, in order to create these museums, the people living in these houses had to be relocated to other places. We were doing these things at the time" (Aliyev, 1997: 76).

Special attention and benevolent attitude to museum work was an integral part of the cultural policy of Heydar Aliyev. Under the auspices of great leader, the memorial and house-museums of Jalil Mammadguluzada and Huseyn Javid (both also in Nakhchivan), Uzeyir Hajibayov, Nariman Narimanov, Samad Vurgun, Jafar Jabbarli, Mammad Said Ordubadi, Bulbul (also in Shusha), Niyazi, Sattar Bahlulzada, Leopold and Mstislav Rastropovich were established in Baku, Mirza Alakbar Sabir's house-museum in Shamakhi was fundamentally reconstructed and enriched with exhibits. In fact, some of these works were achieved by the great leader with great difficulty, time and effort for years (Huseinov, 2023). For example, during the rule of the chauvinist Zviad Gamsakhurdia in Georgia, the house-museum of Mirza Fatali Akhundov was destroyed, given to "who need housing", and the memorial plaque was removed. The return to power

of Heydar Aliyev in Azerbaijan and Eduard Shevardnadze in Georgia allowed to put an end to this historical injustice, and the great leader used his political influence to return the house-museum of Mirza Fatali Akhundov to Georgian Azerbaijanis. To perpetuate the memory of Nariman Narimanov in Tbilisi, the support of a national leader was needed, and at the initiative of Heydar Aliyev, the apartment where this famous statesman and writer lived and created was purchased and turned into a house-museum (Karimli, 2023: 87–89).

This and other museums associated with the name of the great leader were his gift to Azerbaijani culture and are still successfully continue their activities today.

In general, a significant increase was observed in the number of museums and exhibitions during the leadership of the Great Leader Heydar Aliyev to Azerbaijan. For example, in 1969, the number of exhibits in Azerbaijani museums was 240,000, in 1974, this number reached 344,000, and in 1982, it reached 640,000. According to the indicators of 2000, the total fund of memorial houses and house-museums in Azerbaijan amounted to 82,000 exhibits.

During the 34-year leadership of Azerbaijan by Heydar Aliyev, 120 museums of various profiles were established in our country, including 31 museums in 1993–2003. During these years, the material and technical base of museums has been strengthened, progressive scientific approaches have been widely used in the field of organization and management of museum work, the legislative framework for the regulation of the field was formed, the Law “On Museums” was adopted (2000).

The great leader had personally completed the works he had started in the direction of the creation of several of these house-museums during his first leadership in Azerbaijan, and later, as he himself admitted, he thought that the work he had started in Azerbaijan would be continued despite his move to Moscow after being appointed to a higher position in 1982. However, due to the negligence and stolidity of the leaders of the time (read: indifference to Azerbaijani culture), the people in power, Heydar Aliyev’s unfinished works, which were the author of the idea, had to be carried out this time by him as the president of the Republic of Azerbaijan. Paying attention to the speech of the great leader at the opening of the house-museum of Jalil Mammadguluzada and the meeting regarding the creation of the house-museum of Huseyn Javid is enough to reveal the degree of indifference in question. In this sense, Heydar Aliyev’s remarks during the opening of the house-museum of J.Mammadguluzada on December 28, 1994

help to understand a number of truths of the time: Now you say that at the beginning of 1982 the place was already empty (It means the rooms where the house-museum is located – G.B.). It took maybe 5–6 months, a year, two years to repair the building and collect these exhibits. **But 12 years have passed since then...**

I would be very pleased, because we started this work and it was my own initiative. I have a lot of work in all of this, – I would be very happy if this museum opens as soon as possible. I would have been very happy if I had heard that this museum was opened when I was living in Moscow. Then I came to Azerbaijan, I was interested in it several times when I lived in Nakhchivan. It is true that at that time I did not have the opportunity. However, I was just asking everyone if the museum was open or not? They said: no, it was not opened. Finally, as soon as I returned to work in Baku, I again became interested in this issue and instructed me to take the necessary measures. **Now you see that it has opened.** So, no matter how difficult it may be, opening such a museum will not be difficult. We used to build big palaces and buildings in one or two years. Restoring such an apartment, that is, these rooms, and collecting the exhibits here is not a difficult task at all. Here, not only the personality of Jalil Mammadguluzada, but also our culture and literature in general are shown. What attitude? This attitude is not good. Because, you know, the creation of each such cultural center and museum contributes to the popularization of our culture, cultural heritage, history, past, our roots, on the one hand. On the other hand, it encourages the creativity of individuals and personalities, and they are a great source of education, a source of culture” (Aliyev, 1997: 73–74).

In fact, with this speech, Heydar Aliyev taught a kind of history lesson to those who understood him or not. A history lesson in both senses of the word: literally and figuratively. With these ideas, the great leader acts as a perfect connoisseur of Azerbaijani literature and history on the one hand, and called us to think, learn from the effects of time on personality and personality on time, as well as the effects of classical heritage on culture and the awakening of national consciousness. On the other hand, he goes against the flow, he gave a lesson to those who wanted to leave his work unfinished and thereby try to forget his name and his work: “**...Now you see that it has opened**”. That is, he wanted to say that he is the master of his word! Even if it’s too late, hard, he finishes what he started. Now, we wouldn’t be wrong if we say that Heydar Aliyev’s “I believe in him as much as myself” view about Ilham Aliyev was the continuation of this certainty. I wish to go to Shusha with you.

We will go! Believe that we will go!" Heydar Aliyev used to say. Of course, he believed in it with all his being and was sure. He was not at all worried about the fact that he would not have enough time to realize this dream, that one day he would leave the world and not keep his promise. With the assurance of the great leader and the determination of the victorious Commander-in-Chief, President Ilham Aliyev, the glorious Azerbaijani soldier recaptured Shusha from the Armenians. Heydar Aliyev, in the hearts of that victorious soldier, officer and the whole nation, went to Shusha, climbed with us to the Shusha fortress and the Isa spring. At the same time, he kind of taught a history lesson in his style to those who did not believe in him, his enemies:

"... **Now you see, we're gone**"... We once again believed that Heydar Aliyev finished the work he started, no matter where he was in the physical or metaphysical world, kept his promise and transferred his ideas to modern times.

Think about it, in the above-quoted speech, Heydar Aliyev himself admits that, he had no opportunity after leaving his post in Moscow and coming to Nakhchivan, that is, he lived in a difficult situation. However, despite all these difficulties and the pressures of the state at that time, he is interested in whether Jalil Mammadguluzada's house-museum has been opened or not. (Several times himself!). He gets a negative response. And look what he says: "As soon as I finally came back to work in Baku (not "later", but "as soon as I came back" – G.B.), I took care of this issue again and gave instructions to take the necessary measures". No matter how much we praise such a phenomenal personality, a devotee of the Motherland, a bigot of the nation, it is still not enough.

Another example of the great leader's steadfast, consistent, uninterrupted cultural obsession and patronage can be seen in relation to the outstanding Azerbaijani poet Huseyn Javid and the creation of his house-museum. In 1992, while he was serving as the Chairman of the Supreme Council of the Nakhchivan Autonomous Republic, in his speech at the meeting on the occasion of the 110th anniversary of Huseyn Javid, the great leader said with regret:

"In 1981, when the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan, the Council of Ministers of Azerbaijan adopted a decision on the 100th anniversary of Huseyn Javid, many measures were planned.

The return of Huseyn Javid's dead body to his homeland, the organization of a house museum in the houses where Huseyn Javid lived in Baku and Nakhchivan, the installation of the statue of Huseyn Javid in Baku, the creation of a mausoleum over the

grave of Huseyn Javid in Nakhchivan, the installation of the statue of Huseyn Javid in Nakhchivan, wide distribution, publication, translation and presentation of Huseyn Javid's works into Russian and other languages. **Unfortunately, most of these measures have not been implemented over these 10 years.** (The choice is ours – G.B.) Today, it was noted that as Heydar Aliyev, I took the initiative in these matters. Yes, it is, but I don't consider it a great achievement myself. It was just my civic duty. I certainly take solace in the fact that I have fulfilled my civic duty" (Hasanov, 2008: 351).

On June 10, 1995, a meeting was held with national leader Heydar Aliyev on the issues of "creating the mausoleum of Huseyn Javid and opening a house-museum"/

Great leader Heydar Aliyev also raised the issue of the Javid Mausoleum and the House-Museum at this meeting and resolved this issue: "After a long break, I returned to Azerbaijan from Moscow in 1990, went to Nakhchivan and visited Huseyn Javid's grave **on the same day**. Honestly, I didn't imagine that. I thought that even if there is no mausoleum, at least the top of the artist's grave has been removed. However, I went and saw the situation there, I was sorry, I was very worried. I saw that stones were simply placed on the grave, but the mausoleum was not built (Talibzade, 2023).

...I was told that two or three rooms were allocated for this museum (it means the museum to be created in Baku – G.B.), but it is not at the level of the House Museum, there is no House Museum. We cannot agree with that now... Huseyn Javid Museum will be held on the 3rd floor of the current Manuscripts Institute building, in the rooms where the famous artist once lived, and this museum will be affiliated to the Republic Academy of Sciences. The Cabinet of Ministers should adopt a special order" (Aliyev, 1998: 5–6; 8).

...And it happened. By decision No. 160 dated July 10, 1995, Huseyn Javid's memorial museum was transferred from the Ministry of Culture to the Academy of Sciences system and, being established on the 3rd floor of the Institute of Manuscripts building, continued its activities as the House-Museum of Huseyn Javid.

On October 24, 2002 – on Javid's 120th anniversary, national leader Heydar Aliyev officially opened the House Museum of Huseyn Javid in Baku.

In addition, there are also house-museums in Baku, which, although they were formed in the late 1980s and early 90s, have not been able to start full operation for a long time. For example, such a fate befell the house-museum of Abdulla Shaig. In December 1990, the Cabinet of Ministers adopted a decision on the

establishment of the Museum, and a month later – in January 1991, the museum was officially established. In January 1991, it was announced that the museum was officially established. However, for ten years, an exhibition could not be established here and the museum could not fulfill its function. Only in 2001, by the decision of National leader Heydar Aliyev, the exposition of the museum was opened in connection with the 120th anniversary of Abdulla Shaig.

The great leader Heydar Aliyev was especially sensitive to the creation of house-museums and considered such museums as a means of closer acquaintance with classical culture and literature, establishing spiritual contact with the outstanding people who created this heritage. As in all fields, he did not tolerate negligence and nonchalance in this work:

...Based on my past experiences, I can say that the people in power, the authorities, if they want to solve an issue (the work of building a house-museum – G.B), they will. Once, in 1976, when we were preparing for the 70th anniversary of our great poet Samad Vurgun, we organized his house-museum in a few months, and this museum is still operating. Before that, in 1975, we created the house-museum of our great composer Uzeyir Hajibayov. Then, on the eve of the 80th anniversary of Jafar Jabbarli, we erected a large monument and a statue of Jafar Jabbarli, and also created a house-museum. We also created a house-museum of our great artist and singer Bulbul. I'm not saying it's easy. But on the scale of the republic these are not such big tasks that it is impossible to do them. All you need is attitude and desire.

... Our great composer and conductor Niyazi died in 1983, but we created his house-museum a year ago

(in 1994 – G.B.). So, it is possible to do it when you want. It depends on attitude” (Aliev, 1998: 7).

From the point of view of the national leader Heydar Aliyev, the importance of creating museum houses was very great. According to the profound thought of the great leader, which is always relevant, the purpose of creating such museums is not just to honor the memory of some outstanding person. Of course, this is also important. But at the same time, house-museums should play a special role in the education of our people, especially the young generation, and in the development of national and moral values, promote our culture and lead to the cultural advancement of people.

The great leader was deeply familiar with the works of prominent personalities whose house-museums he established, and taking into account the universal importance, extraordinary influence and longevity of this work, he said with unique insight and conviction: “We have created house-museums and will create house-museums of outstanding representatives of our people. This is a good tradition and should be continued” (Aliev, 1998: 9).

Heydar Aliyev's decisively expressed views are the legacy of the national leader and a unique task. We have no doubt that this task has been duly fulfilled and will continue to be fulfilled in Azerbaijan, which has gained strength under the leadership of President Ilham Aliyev.

These strongly expressed views of Heydar Aliyev are the heritage of the national leader, a special task. We have no doubt that this duty has been duly fulfilled and will continue to be fulfilled in Azerbaijan, which has strengthened its power under the leadership of President Ilham Aliyev.

BIBLIOGRAPHY

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir / buraxılışa məsul: R. Mehdiyev, H.Orucov. Bakı : Azərənəşr, 1997. k. 3. 488 s.
2. Qayıdış: 1990-1993 / tərt. ed. Ə.Həsənov. Bakı : Azərbaycan nəşriyyatı, 2008. 840 s.
3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir / buraxılışa məsul: R. Mehdiyev, H. Orucov Bakı : Azərənəşr, 1998. k. 4. 511 s.
4. Talibzadə, Ü. Ulu öndər Heydər Əliyev – Azərbaycan mədəniyyətinin himayədarı. Heydər Əliyev və ev muzeyləri. Bakı: 5 may, 2023. S. 17–24.
5. Hüseynova, L. Nəriman Nərimanov irsinə Heydər Əliyev qayğısı. Heydər Əliyev və ev muzeyləri. Bakı : 5 may. 2023. S. 91–98.
6. Kərimli, T. Heydər Əliyev və klassik irs. Bakı : Elm və təhsil, 2023. 188 s.

REFERENCES

1. Əliyev, Heydər (1997) Müstəqilliyimiz əbədidir [Our independence is eternal] / buraxılışa məsul: R. Mehdiyev, H. Orucov, Bakı : Azərənəşr, k. 3. 488 s. [in Azerbaijanian]
2. Həsənov, Ə. (tərtibçi) (2008) Qayıdış: 1990–1993, [Return: 1990-1993]. Bakı : Azərbaycan nəşriyyatı, 840 s. [in Azerbaijanian]
3. Əliyev, Heydər (1998) Müstəqilliyimiz əbədidir [Our independence is eternal] / buraxılışa məsul: R. Mehdiyev, H.Orucov. Bakı : Azərənəşr, k. 4. 511 s. [in Azerbaijanian]
4. Talibzadə, Ü. (2023) Ulu öndər Heydər Əliyev – Azərbaycan mədəniyyətinin himayədarı, [The great leader Heydar Aliyev is the patron of Azerbaijani culture], Heydər Əliyev və ev muzeyləri. Bakı : 5 may, S. 17–24. [in Azerbaijanian]
5. Hüseynova, L. (2023) Nəriman Nərimanov irsinə Heydər Əliyev qayğısı, Heydar Aliyev's concern for Nariman Narimanov's legacy] Heydər Əliyev və ev muzeyləri. Bakı : 5 may, 2023. S. 91–98. [in Azerbaijanian]
6. Kərimli, T. (2023) Heydər Əliyev və klassik irs [Heydar Aliyev and classical heritage]. Bakı : Elm və təhsil. 188 s. [in Azerbaijanian]

УДК 811.112.2'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-20>

Надія БОЙЧУК,

orcid.org/0000-0002-6555-0404

асистент кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) nadboy82@gmail.com

Богдана ПЕТРИШАК,

orcid.org/0000-0002-5154-2403

старший викладач кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) bohdana.petryshak@pnu.edu.ua

Олена ПАВЛИШИНЕЦЬ,

orcid.org/0000-0002-6368-6335

старший викладач кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) olena.pavlyshynets@pnu.edu.ua

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена структурно-семантичному аналізу складних іменників у сучасній німецькій мові, який найповніше виражається через тексти новин, оскільки вони відображають актуальні події. Словотворення є основним шляхом поповнення словникового складу німецької мови, особливо субстантивне, що й зумовлює актуальність теми цього дослідження. Об'єктом дослідження є субстантивне словоскладання німецької мови. Метою дослідження є системний структурно-семантичний аналіз субстантивних композитів у сучасній німецькій мові. З поставленої мети випливають такі завдання: провести структурно-семантичний аналіз складних іменників німецької мови та виявити особливості функціонування складних іменників у німецькій мові. Матеріалом дослідження були використані німецькомовні тексти новин, як один із продуктів медійного дискурсу. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі методи дослідження: індуктивний метод, що дав змогу від конкретних спостережень за лінгвістичними фактами перейти до їхньої систематизації та узагальнення; метод структурно-семантичного аналізу, що дав змогу дослідити значення та структури складних іменників у німецькій мові; метод трансформаційного аналізу, що дав змогу встановити характер мотивації досліджуваних компонентів композитів. Під час дослідження було встановлено, що словоскладання продовжує залишатися провідною словотворчою тенденцією німецької мови. Субстантивні композити, утворені за моделлю «іменник + іменник», найпоширеніші серед складних іменників у німецькому новинному дискурсі. З'ясовано, що композити у текстах німецькомовних новин належать до однієї лексико-семантичної групи у межах одного тексту, семантико-синтаксичні зв'язки яких вказують на місце та час подій, а також на приналежність учасників та складників подій, що окреслюються у тексті повідомлення. В аналізованих контекстах виявлено, що композитами можуть бути також власні назви. Складні іменники реалізують у текстах новин різноманітні функції, як-от: номінативну, компресивну, комунікативну та текстотвірну.

Ключові слова: *композит, медійний текст, словоскладання, структурно-семантичний аналіз, функція.*

Nadiia BOICHUK,

orcid.org/0000-0002-6555-0404

*Assistant at the Department of German Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) nadboy82@gmail.com*

Bohdana PETRYSHAK,

orcid.org/0000-0002-5154-2403

*Senior Lecturer at the Department of German Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) bohdana.petryshak@pnu.edu.ua*

Olena PAVLYSHYNETS,

orcid.org/0000-0002-6368-6335

*Senior Lecturer at the Department of German Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) olena.pavlyshynets@pnu.edu.ua*

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF COMPOUND NOUNS IN MODERN GERMAN

The article is devoted to the structural and semantic analysis of composites in modern German, which is most fully realized in news texts, as they reflect current events. Word formation of the German language is the main way of replenishing the vocabulary, especially the word formation of substantives, which determines the relevance of the topic of this study. The object of the study is the substantive word formation of the German language. The aim of the study is a systematic structural and semantic analysis of substantive composites in modern German. The following tasks follow from the goal: to conduct a structural-semantic analysis of German compound nouns and to identify the peculiarities of the functioning of compound nouns in German. German-language news texts as one of the products of media discourse were used as the research material. The following research methods were used to solve the set tasks: inductive method, which allows us to move from specific observations of linguistic facts to their systematization and generalization; method of structural-semantic analysis, which allowed us to study the meanings and structures of compound nouns in German; method of transformational analysis, which allows us to establish the nature of motivation of the studied components of composites. In the course of the study it was found that word composition continues to be the leading word-formation trend of the German language. Substantive composites formed according to the model "noun + noun" are the most common among compound nouns in German news discourse. It has been found that composites in German-language news texts belong to the same lexical and semantic group within the same text, the semantic and syntactic relations of which indicate the place and time of events, as well as the affiliation of participants and components of the events described in the text. In the analyzed contexts, it was found that proper names can also be composites. Compound nouns realize various functions in news texts, such as nominative, compressive, communicative and text-forming.

Key words: *composite, media text, word formation, structural-semantic analysis, function.*

Постановка проблеми. Питання про місце словотвору в системі мови досі дискутується лінгвістами і не має однозначної відповіді. Словотвір є одним з найбільш активно обговорюваних питань у лінгвістиці, оскільки він тісно переплітається з лексикою, морфологією, синтаксисом і семантикою. Існують різні погляди вітчизняних і зарубіжних лінгвістів на питання про місце словотвору в мовній системі. Одні мовознавці розглядають словотвір як невід'ємну частину синтаксису (Radzion, 2016), інші – як самостійний розділ мовної системи (Тура, 2017; Кучеренко, 2013).

На думку більшості мовознавців, словотвір належить до розряду лінгвістичних розділів, які є частиною граматики, з одного боку, і лексики, з іншого (Schlücker, Helmbrecht, Nübling &

Schlücker, 2017). На нашу думку, словотвір вважається проміжним рівнем між лексичним і граматичним рівнями. Актуальним питанням німецького словотвору постає семантика, структура та функції композитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сполучення лексичних основ має давню історію вивчення, що пояснюється винятковою продуктивністю цього способу словотворення на різних етапах розвитку німецької мови. Проблеми розвитку лексики завжди перебували в центрі уваги вчених, адже лексичний склад мови перебуває в постійній динаміці й ставить перед вченими нові завдання, оскільки коли в реальному житті з'являються нові предмети та явища, виникає необхідність давати їм назви.

В німецькій мові, як правило, це композити, яким приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Л. Рись та Л. Пасик (2019), котрі вивчали відомі словоскладання у сучасній німецькій мові. Класифікації способів словоскладання в сучасній німецькій мові присвячує свої розвідки В. Карпюк (2016). Принципи класифікації дієслівних композитів у сучасній німецькій мові розглядає Н. Смоляр (2011). Терміни-композити в системі сучасної німецької термінології цивільного захисту представлено у роботі О. Кучеренко (2013). Зі свого боку, Н. Гура досліджує структурно-типологічні особливості складних німецьких комп'ютерних термінів та їх переклад українською мовою (2017). Попри значну кількість розвідок, недостатньо дослідженими залишаються структурно-семантичні особливості композитів у текстах німецьких новинних повідомлень.

Мета дослідження полягає у виявленні лексико-семантичних особливостей німецьких композитів та їхнього функціонування у німецькомовних новинах.

Виклад основного матеріалу. Композит є засобом мовної компресії, оскільки один складний іменник передає одразу кілька властивостей одного референта. Доводиться давати назви новим предметам і явищам навколишньої дійсності, причому нові терміни з'являються під час розвитку науки. Крім того, нові позначення необхідні і для вже існуючих предметів та явищ. Більшість нових номінативних одиниць у німецькій мові з'являється за допомогою словотворення.

Основними функціями словотворення є номінативна, що виявляється у створенні нових слів, у співвіднесенні слова з явищем або предметом, позначуванням цим словом; і комунікативна, яка відповідає власне за створення нових слів для спілкування (Fleischer, 2012). Окрім зазначених основних функцій лінгвісти виокремлюють синтаксичну, текстотвірну та стилістичну функції (Кучеренко, 2013; Рись & Пасик, 2019; Radzion, 2016). Синтаксична функція може бути розглянута у двох аспектах. З одного боку, вивчається синтаксична природа утворення сполук, тобто їхній «внутрішній синтаксис», з іншого боку, досліджується питання про співвідношення сполук і словосполучень (Radzion, 2016). Водночас стилістична функція полягає в тому, що «компоненти, які входять до складу слова, можуть містити різноманітні конотативні значення, такі як експресивні, емоційні, оцінні, функціонально-стилістичні тощо» (Fleischer, 2012).

Морфологічні функції виявляються у визначенні граматичних ознак слова. Тобто визначається, чи належить слово до тієї чи іншої час-

тини мови і якими морфологічними маркерами наділяється той чи інший клас слів у межах частини мови, наприклад, родовими позначеннями, типами відмінювання, типами утворення множини іменників тощо. Глибший зв'язок між словотворенням та іншими категоріями слова «стає очевидним при розгляді словотворчих структур як периферійних засобів функціонально-семантичних полів, що виражають у стислому вигляді семантичні ознаки, які відповідають за рівень граматичної категоріальності в компресованому вигляді, наприклад, стану, темпоральності тощо» (Radzion, 2016). Функція словотворення – одна з найважливіших функцій, що дає змогу називати складні слова словами, функція компресії проявляється в лінгвістичній економії (Fleischer, 2012).

В наукових колах постає питання про відмінності між складним іменником і словосполученням, адже словоскладання вважається основним способом словотворення в сучасній німецькій мові (Рись & Пасик, 2019). Складний іменник, як правило, значно відрізняється від словосполучення: субстантивний композит позначає нове поняття або вид предмета. Першою частиною складного іменника може бути будь-яка частина мови:

- іменник + іменник: *Wochenende, Wasserleitung*;
- прикметник + іменник: *Schwarzkante, Weißbrot, Leichtfahrbahn*;
- дієслівна основа + іменник: *Springstunde, Schreibtisch, Schwimmbad*;
- числівник + іменник: *eine Drei-Zimmer-Wohnung, Sieben-Bit-Byte, die 3-Jahres-Garantie*;
- займенник + іменник: *Ich-Erzähler, Sie-Form*;
- прислівник + іменник: *Immerschönkraut, Vorhersage, Oberlafette*;
- прийменник + іменник: *Mitstudent, Abschlag*.

Лінгвісти вбачають між компонентами композита повторення певних синтаксичних відносин, визначаючи це як «мікросинтаксис» (Fleischer, 2012), тому часто приділяють увагу вивченню внутрішнього синтаксису композита. В німецькій мові, так само як і в українській, зв'язки між компонентами композита можуть бути як сурядними, так і підрядними. Порядок слідування компонентів складного слова не може бути довільним, адже при зміні їхньої послідовності змінюється значення всього композита: *Zuchttier – племінна тварина; Tierzucht – скотарство; Schrankwand – меблева стінка; Wandschrank – (вбудована) стінна шафа; Dorfstraße – сільська вулиця; Straßendorf – селище рядової забудови*.

Серед науковців немає єдиної думки щодо критеріїв, які дозволяють відрізнити композит

від словосполучення. Відмінність між ними слід шукати, насамперед, в їхньому фонетико-морфологічному оформленні. Компоненти словосполучення, на відміну від частин складного слова, зберігають свій наголос і не об'єднуються в єдину цілісну словотворчу групу за звичним для компонентів словосполучення граматичним оформленням. Деякі вчені зводять процес словотворення до складання словосполучень в одне слово, тобто до «універбації, як-от: *Konferenz am runden Tisch = Rundtischkonferenz*» (Fleischer, 2012).

Однак не всі складні слова виникають зі словосполучень. Основною формальною ознакою є фіксований порядок слідування складових частин композита, тобто компоненти складного слова лексично нероздільні – між компонентами не може бути вставлене жодне слово, а означальне слово завжди стоїть перед означуваним. Зв'язок між компонентами композита здійснюється за їхнім порядком слідування, а складові словосполучення пов'язані один з одним за допомогою відмінювань, прийменників тощо. Фонетична організація складного слова, поряд із фіксованим порядком слідування його складових, є формальною ознакою, що відрізняє складні слова від словосполучень. Суть цієї ознаки полягає в наявності єдиного основного наголосу та неможливості пауз між компонентами композита. Хоча функціональний критерій (синтаксична та номінативна єдність складного слова) виявився єдиним спільним для всіх класів складних слів, він усе ж таки не може використовуватися як універсальний критерій, оскільки не відокремлює складні слова від різних типів стійких конструкцій. З огляду на це В. Фляйшер пропонує враховувати графічний критерій при відмежуванні складних слів від словосполучень (Fleischer, 2012).

Аналіз різних точок зору на проблему розмежування складних слів і словосполучень дав змогу виокремити найважливіші для вирішення цього завдання формальні ознаки:

- цілісність складних слів, тобто їхня неподільність на самостійні частини та неможливість розміщення між компонентами композита інших лексичних одиниць;

- відсутність пауз між компонентами складного слова за наявності одного основного наголосу;

- неможливість граматичної зміни першого компонента складного слова без зміни лексичного значення складного слова загалом;

- фіксований порядок розміщення компонентів складного слова (Гура, 2017; Кучеренко, 2013; Schlücker, Helmbrecht, Nübling & Schlücker, 2017).

Питання про значення складних слів найчіткіше проявляється при розгляді моделі «іменник + іменник». Синтаксичні розгортання композитів у словосполучення допомагають визначити семантико-синтаксичні зв'язки, як-от:

- «місцезнаходження»: *Badezimmer – ванна кімната; Gartenbeet – садова грядка, Büroarbeit – робота в офісі, Kellertreppe – сходи до підвалу;*

- «час»: *Vormittagsstunde – ранкова година; Sommerferien – літні канікули; Morgenfrühstück – сніданок(ранковий), Tagesfahrt – однокорисна поїздка;*

- «причина»: *Risikobereitschaft – готовність ризикувати; Schmerzensschrei – крик від болю;*

- «приналежність»: *Busfahrplan – розклад руху автобусів; Konjunktorentwicklung – розвиток кон'юнктури; Gemeindeland – общинна земля.*

Для сучасного суспільства основними цінностями вважаються динамічність, мобільність та мінливість. У цьому контексті медійний дискурс як елемент соціальної культури суспільства постає результатом комунікативного процесу між продуцентами медійних текстів і реципієнтами. Відомо, що тексти новин є одним з різновидів продуктів медійного дискурсу, які структуровані за схемою, запропонованою голландським вченим ван Дейком, тобто складаються із заголовку, вступу, блоку головних подій, прикінцевого абзацу, іноді з фонового блоку та блоку попередніх подій. Основною функцією медійного дискурсу є прагматична, що виявляється у привертненні уваги реципієнта до тексту (Щербак, 2022). Для ефективної реалізації цієї функції використовуються різні лексичні, синтаксичні, стилістичні засоби. Текстам новин притаманна стислість повідомлень та мовна компресія, яка виявляється у застосуванні композитів. Так, у заголовку новини "*Enge Personallage: Busfahrplan in Bremerhaven ausgedünnt*" (<https://www.tagesschau.de>, 30.05.2023) зафіксовано два композита – *Personallage* та *Busfahrplan*, семантико-синтаксичні зв'язки яких вказують на ступінь укомплектованості кадрами та приналежність цих кадрів до певного референта відповідно. У вступі композит "*Personallage*" повторюється та взаємодіє зі складним іменником "*Buslinien*", який належить до одного семантичного поля з композитом "*Busfahrplan*". У другому реченні у вступі зафіксовано складний іменник "*Sommerferien*" (літні канікули), семантико-синтаксичні зв'язки якого вказують на час покращення ситуації з рухом автобусів: "*Durch die schwierige Personallage fahren von nun an vormittags einige Buslinien in Bremerhaven seltener. Die Lage soll sich wohl erst nach den Sommerferien verbessern*" – «Через складну кадрову ситуацію деякі автобусні

маршрути в Бремергафені відтепер курсуватимуть рідше вранці. Очікується, що ситуація покращиться лише після літніх канікул.

У блоці головної події вжито шість композитів: *Donnerstag, Verkehrsbetrieb, Fahrplan, Vormittagsstunden, Werktagen, Personallage*: “*Ab Donnerstag schränkt der Bremerhavener Verkehrsbetrieb Bremerhaven Bus den Fahrplan ein. In den Vormittagsstunden an Werktagen werden die Takte auf den Linien 502 bis 506 und beim Hafenerlauter laut dem Unternehmen ausgedünnt. Grund ist laut Bremerhaven Bus die weiter angespannte Personallage*” – «Починаючи з четверга, компанія Bremerhaven Bus, що займається громадським транспортом у Бремергафені, обмежує свій розклад руху. За повідомленням компанії, в ранкові години по буднях розклад руху на лініях 502–506 і Hafenerlauter буде скорочено. Причиною, за словами Bremerhaven Bus, є «постійна напружена кадрова ситуація»».

Слід зазначити, що власні назви в аналізованому контексті також є композитами за своєю структурою – *Bremerhaven* та *Hafenerlauter*. З іншого боку, лексична одиниця *Donnerstag* не сприймається реципієнтами як складний іменник, однак структурно – це композит, що складається з компонентів *Donner* (грим) та *Tag* (день), які поєднуються за допомогою сполучного елемента «s».

У наступному новинному повідомленні у заголовку “*Risikobereitschaft sinkt*” (<https://www.tagesschau.de>, 05.09.2023) вжито композит *Risikobereitschaft* (готовність до ризику), семантико-синтаксичний зв’язок компонентів якого вказує на приналежність. Ризик реалізується у вступі взаємодією композитів “*Zins- und Konjunkturentwicklung*” (процентні ставки та економічний розвиток) та “*Verlusttag*” (день втрат): “*Anhaltende Zweifel über die Zins- und Konjunkturentwicklung ließen an den New Yorker Börsen keine klare Richtung aufkommen. Der DAX verbuchte den dritten Verlusttag in Folge*” – «Тривалі сумніви щодо процентних ставок та економічного розвитку не дозволили нью-йоркським фондовим біржам сформувавши чіткий напрямок руху. DAX зафіксував третій день втрат поспіль».

Водночас складні іменники “*Wochenende*” (вихідні) та “*Aktienmärkte*” (фондові ринки) у блоці головної події вказують на час та місце подій: “*Nach dem langen Wochenende haben die Aktienmärkte in New York keine klare Richtung gefunden. Während der Dow Jones mit einem Abschlag von 0,56 Prozent aus dem Handel ging, verbuchte der Technologieindex Nasdaq 100 ein leichtes Plus von 0,11 Prozent*” – «Після довгих вихідних фондові ринки в Нью-Йорку так і не зна-

йшли чіткого напрямку руху. У той час як Dow Jones завершив день падінням на 0,56%, технологічний індекс Nasdaq 100 продемонстрував невеликий приріст на 0,11%».

У новині під назвою “*Rheinmetall bereitet weitere "Leopard"-Panzer auf*” (<https://www.tagesschau.de>, 09.08.2023) заголовний композит “*"Leopard"-Panzer*” (танк “Leopard”) повторюється у вступі (1) та блоці головної події (2). У вступі та у блоці головної події розширюються ознаки танку компонентом “*Kampf-*” – *Leopard-Kampfpanzer* (бойовий танк “Leopard”), окрім того у вступі уточнюється, що це танк першого покоління шляхом додавання цифри 1:

(1) “*Der Rüstungskonzern Rheinmetall will weitere Kampfpanzer an die Ukraine liefern. Dazu hat das Unternehmen ältere "Leopard 1"-Panzer in Belgien gekauft. Nun sollen sie für den Kriegseinsatz umgerüstet werden*” – «Виробник зброї Rheinmetall хоче поставити більше бойових танків в Україну. З цією метою компанія придбала старі танки “Leopard 1” у Бельгії. Тепер вони будуть переобладнані для використання у воєнний час».

(2) “*Der Rüstungskonzern Rheinmetall plant einen weiteren Export von Leopard-Kampfpanzern in die Ukraine. Dazu hat das Unternehmen etwa 50 ältere Panzer des Typs "Leopard 1" vom belgischen Unternehmen OIP Land Systems erworben, wie ein Firmensprecher heute bestätigte. Über das Geschäft hatte zuvor das "Handelsblatt" berichtet*” – «Виробник зброї Rheinmetall планує подальший експорт бойових танків “Leopard” в Україну. З цією метою компанія придбала близько 50 старих танків “Leopard 1” у бельгійської компанії OIP Land Systems, як підтвердив сьогодні представник компанії. Раніше про цю угоду вже повідомляло видання “Handelsblatt”».

У наведеному контексті вжито ще два композита – *Rüstungskonzern* (військово-промисловий концерн) та *Firmensprecher* (представник фірми) – які належать до одного семантичного поля у межах цього тексту. Подібно до першого прикладу, в аналізованому контексті трапляються композити, що вербалізують власні назви – *Rheinmetall* (назва концерну) та *Handelsblatt* (назва німецької газети, що висвітлює економічні питання).

Отже, композити у текстах німецькомовних новин належать до однієї лексико-семантичної групи у межах одного тексту, семантико-синтаксичні зв’язки яких вказують на місце та час подій, а також на приналежність учасників та складників подій, що окреслюються у тексті повідомлення. Окрім того, в аналізованих контекстах виявлено, що композитами можуть бути також власні назви.

Складні іменники реалізують у текстах новин різноманітні функції, як-от: номінативну, компресивну, комунікативну та текстотвірну.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лексична система німецької мови змінюється, перебуваючи під впливом медійних текстів, які відображують її сучасний стан. Багато лексичних одиниць, уживаних у текстах новин, які є одним з продуктів медійного дискурсу, представлені субстантивними композитами, оскільки це найпродуктивніший тип іменного словоскладання. Як правило, субстантивні композити складаються з двох і більше самостійних компонентів. Другий елемент є головним, оскільки він має основне семантичне навантаження всього складного іменника, відносить композит до певної частини мови та постає носієм морфологічних маркерів слова. Компоненти складного слова

можуть бути пов'язані між собою за принципом підпорядкування, тоді перший компонент конкретизує значення другого. Семантичні відносини між компонентами композитів реалізують семантико-синтаксичні зв'язки, які вказують на час, місце подій та характеризують учасників та компоненти новини. Композити в аналізованих текстах реалізують номінативну, компресивну та текстотвірну функції. Номінативна виявляється у позначенні учасників та компонентів новини, компресивна полягає у мовній економії, а текстотвірна реалізується через зв'язок між такими структурними блоками новини, як заголовок, вступ та блок головної події.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні лексико-семантичних особливостей композитів, які зафіксовано у текстах німецькомовної реклами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гура Н. П. Структурно-типологічні особливості складних німецьких комп'ютерних термінів та їх переклад українською мовою. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2017. Кн. 1. С. 150–154.
2. Карпюк В. А. Класифікація способів словоскладання в сучасній німецькій мові. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. № 14. С. 75–81.
3. Кучеренко О. Терміни-композити в системі сучасної німецької термінології цивільного захисту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 51–55.
4. Рись Л. Ф., Пасик Л. А. Відонімне словоскладання у сучасній німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7. С. 7–10.
5. Смоляр Н. П. Принципи класифікації дієслівних композитів у сучасній німецькій мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. Випуск 26: *Філологічні науки*. С. 310–313.
6. Щербак О. М. Лінгвориторичні стратегії зображення російсько-української війни 2022 року (на матеріалі повідомлень німецькомовного сайту tagesschau.de). Актуальні питання іноземної філології. Збірник наукових праць. Луцьк: Волинський. нац. ун-т імені Лесі Українки. 2022. № 16. С. 219–225. URL: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2022-16-32>.
7. Fleischer W., Barz I.. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* [4, völlig über. Aufl.]. Berlin : de Gruyter, 2012. 465 S.
8. Radzion V. M. Deonymische substantivische Komposita sportlicher Thematik. *Science and Education a New Dimension. Philology*, IV(18), Issue 80, 2016. S. 70–72.
9. Schlücker B., Helmbrecht J., Nübling D., Schlücker B. Eigennamenkomposita im Deutschen. *Namengrammatik. Linguistische Berichte. Sonderheft*. 2017. № 23. S. 59–93.

REFERENCES

1. Hura N. P. (2017). Strukturno-typologichni osoblyvosti skladnykh nimetskykh kompiuternykh terminiv ta yikh pereklad ukrainskoiu movoiu [Structural and typological features of complex German computer terms and their translation into Ukrainian]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Filolohichni nauky*, 1, 150–154 [in Ukrainian].
2. Karpiuk V. A. (2016). Klyasyfikatsiia sposobiv slovoskladannia v suchasni nimetski movi [Classification of word formation methods in modern German]. *Filolohichni studii: Naukovi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 14, 75–81 [in Ukrainian].
3. Kucherenko O. (2013). Terminy-kompozyty v systemi suchasnoi nimetskoj terminologii tsyvilnoho zakhystu [Composite terms in the system of modern German civil defense terminology]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seria: Problemy ukrainskoj terminologii, 765, 51–55 [in Ukrainian].
4. Rys L. F., Pasyk L. A. (2019). Vidonimne slovoskladannia u suchasni nimetski movi [Familiar word formation in modern German]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seria «Filolohiia»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 7(75), 7–10 [in Ukrainian].
5. Smoliar N. P. (2011). Pryntsyipy klyasyfikatsii diieslivnykh kompozytiv u suchasni nimetski movi [Principles of Classification of Verb Composites in Modern German]. *Naukovi pratsi KamianetsPodilskoho universytetu imeni Ivana Ohienka. – Kamianets-Podilskyi: PP "Medobory-2006"*, 26: *Filolohichni nauky*, 310–313 [in Ukrainian].

6. Shherbak O. M. (2022). Linghvytorychni strateghiji zobrazhennja rosijsjko-ukrajinsjkoji vijny 2022 roku (na materialy povidomlenj nimecjkomovnogho sajtu tagesschau.de) [Linguistic strategies for portraying the Russian-Ukrainian war of 2022 (based on messages from the German-language site tagesschau.de)]. Aktualjni pytannja inozemnoji filologhiji. Zbirnyk naukovykh pracj. Lucjk: Volynsjkyj. nac. un-t imeni Lesi Ukrajinky, 16, 219–225 URL: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2022-16-32> [in Ukrainian].
7. Fleischer W. (2012). Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. [4, völlig über. Aufl.]. Berlin: de Gruyter [in German].
8. Radzion V. M. (2016). Deonymische substantivische Komposita sportlicher Thematik. Science and Education a New Dimension. Philology, IV(18), 80, 70–72 [in German].
9. Schlücker B., Helmbrecht J., Nübling D., Schlücker B. (2017). Eigennamenkomposita im Deutschen. Namengrammatik. Linguistische Bereiche. Sonderheft 23, 59–93 [in German].

УДК 821,163.41.02«19»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-21>

Марія ВАСИЛИШИН,

orcid.org/0009-0006-7302-3061

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) mari.vasylyshyn@gmail.com*

Ольга КРАВЕЦЬ,

orcid.org/0009-0001-1126-3493

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) olhakravets@yahoo.com*

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ МІЛІЦИ МІЧИЧ ДИМОВСЬКОЇ (У КОНТЕКСТІ СЕРБСЬКОЇ НЕОРЕАЛІСТИЧНОЇ ПРОЗИ)

У статті розглянуто особливості творчої манери сербської письменниці Міліци Мічич Димовської, що була передусім вираженням прагнень до інновацій. Перші оповідання авторки, що увійшли до збірок «Оповідання про жінку» та «Знайомі» найкраще репрезентують її як представницю неореалістичного напрямку в сербській літературі.

Однією з основних ознак сербської неореалістичної прози був відхід від центрального в бік маргінального як у виборі теми, так і в відборі образів. Представники «прози нового стилю» часто надавали своїм творам ознак натуралізму чи навіть душевного ексгібіціонізму, не виходячи при цьому за межі доброго літературного смаку. Також письменникам-неореалістам був притаманний частий мотив різних видів «втєчі» від дійсності у сферу ілюзорного, фантастичного, абстрактного. Згадані нарративні стратегії притаманні також М. Мічич Димовській.

М. Мічич Димовську як письменницю цікавлять передусім жінки та парадокси їхньої екзистенції. Описуючи переважно жіночі долі своїх героїнь, М. Мічич Димовська основну модель прози дійсності пристосовує до свого особистого кута зору, до оповіді зі специфічно жіночим баченням. Це могло б дати можливість критикам трактувати прозу Мічич Димовської, спираючись на інтерпретативні методи, якими послуговується феміністична критика. Однак сама Мічич Димовська ніяк не пов'язувала своє письмо з фемінізмом і не схилялась до того, щоб тлумачити свою прозу в тому ключі. Центральне місце у її творах займає велика суспільна група, що не позбавлена нагляду з боку соціуму, навіть навпаки, зазнає впливу суворих, чітко означених норм, що претендують на те, аби диктувати не лише зовнішні форми поведінки, але й ставлення цілої групи до індивіда. Проза Мічич Димовської проблематизує саме ту реляцію – взаємовідносини індивіда і соціального оточення, у якому немає можливості адекватної самореалізації. У своїх творах письменниця демаскує загальний процес приниження індивіда, нівелювання усього того, що людське життя робить цінним і наповненим змістом.

Ключові слова: *сербський неореалізм, Міліца Мічич Димовська, проза нового стилю, жіночі образи, натуралізм.*

Mariia VASYLYSHYN,

orcid.org/0009-0006-7302-3061

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the The Department of Slavic Philology
named after Professor Ilarion Svientsitskyi
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) mari.vasylyshyn@gmail.com*

Olha KRAVETS,

orcid.org/0009-0001-1126-3493

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the The Department of Slavic Philology
named after Professor Ilarion Svientsitskyi
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) olhakravets@yahoo.com*

FEATURES OF MILICA MIČIĆ DIMOVSKA'S CREATIVE STYLE (IN THE CONTEXT OF SERBIAN NEOREALIST PROSE)

The peculiarities of the creative manner of the Serbian writer Milica Mičić Dimovska that was primarily an expression of aspirations for innovation are examined in the article. The first stories of the author which were included in the collections "Stories about a woman" and "Acquaintances" best characterize her as a representative of the neorealist trend in Serbian literature.

One of the main features of Serbian neorealist prose was the deviation from the central to the marginal both in the choice of theme and in the selection of images. Representatives of "a new style prose" often gave their works features of naturalism or even emotional exhibitionism, without going beyond the bounds of good literary taste. Neorealist authors were also characterized by the frequent motif of various types of "escaping" from reality into the realm of the illusory, fantastic, and abstract. The mentioned narrative strategies are also characteristic for M. Mičić Dimovska style.

As a writer M. Mičić Dimovska is first and foremost interested in women and the paradoxes of their existence. Describing the mostly destinies of her heroines, M. Mičić Dimovska adapts the main prose model of reality to her personal point of view, to a story with a specifically female vision. This could give critics the opportunity to interpret Mičić Dimovska's prose, relying on the interpretative methods used by feminist criticism. However, Mičić Dimovska herself did not connect her writing with feminism in any way and was not inclined to interpret her prose in that vein. The central place in her works is occupied by a large social group, which is not deprived of supervision by society. On the contrary, it is influenced by strict, clearly defined norms that claim to dictate not only external forms of behavior, but also the attitude of the whole group to the individual. The prose of M. Mičić Dimovska objectifies exactly that relationship – the relationship between the individual and the social environment, in which there is no possibility of adequate self-realization. The writer exposes the general process of humiliating the individual, leveling everything that makes human life valuable and full of meaning in her works.

Key words: *Serbian neorealism, Milica Mičić Dimovska, a new style prose, female images, naturalism.*

Постановка проблеми. Сербська письменниця Міліца Мічич Димовська (1947–2013) належить до представників покоління 70-х рр. ХХ ст., яке виступило за радикальні якісні зміни в існуючому дискурсі, протиставивши естетизму та формалізму реалізм нового типу, яких іще називають творцями неореалістичного напрямку в сербській літературі. Згаданий напрям відомий також як «проза дійсності», «проза нового стилю», «нова проза», «проза оновленого реалізму» Її представники відмовляються від ідеалізації та прикрашання дійсності, повертаються обличчям до суспільної периферії, світу аутсайдерів та маргіналів, описують потворне і брудне як складову частину дійсності. Прозі цього типу притаманний регіоналізм, який поруч із зміною художнього простору несе зміни оповідної манери, використання діалектів, розмовної мови на рівні просторіччя та жаргону. Повертаючись до спадщини класичного реалізму, сербські неореалісти тяжіють до синтезу модерністичного та реалістичного, створюючи модерні прозові структури, що базуються на гуманістичних цінностях. Творчість представників неореалістичної течії значно змінила літературну картину в Сербії ХХ століття, багато в чому зумовивши подальший розвиток сербської прози. Аналіз оповідань із ранніх збірок Міліци Мічич Димовської, яка належить до когорти найяскравіших письменників-неореалістів, дасть змогу висвітлити деякі із найпоказовіших особливостей неореалістичної сербської прози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний за обсягом і не менш вагомий за значенням творчий доробок Міліци Мічич Димовської, як і інших сербських письменників-неореалістів залишається поки що практично невідомим в Україні, цим зумовлений брак наукових розвідок про творчість письменниці.

Мета статті. На прикладі ранніх оповідань Міліци Мічич Димовської розглянути особливості її творчої манери, що є водночас складовими неореалістичної поетики.

Вклад основного матеріалу дослідження. Уже першу збірку оповідань сербської письменниці Міліци Мічич Димовської, (1947–2013) «Оповідання про жінку», що вийшла друком у 1972 році накладом у всього 300 примірників, прискіпливі критики не оминули увагою та були однастайними в думці, що авторка – надзвичайно обдарована письменниця. Книгу було прочитано і трактовано в рамках домінуючої у сербській літературі прозової моделі 70-х років, яка була характерна і для Мічич Димовської і у формуванні якої вона брала активну участь. Маємо на увазі оповідну модель, що отримала назву «проза дійсності», «проза нового стилю», чи «неореалістична проза» (згаданий термін упровадив сербський літературознавець Любіша Єремич (Jeremić, 1978) з метою підкреслити інноваційний потенціал поетики, якою послуговуються представники згаданої генерації). Головні представники цього покоління заявили про себе як

про неореалістів уже першими своїми книгами, що були, як правило, збірками оповідань, і вони чітко засвідчили появу нового літературного явища і нову генерацію письменників, які відмовляються від ідеалізації та прикрашання дійсності, повертаються обличчям до суспільної периферії, описують потворне і брудне як складову частину дійсності. Ця прозова модель знайшла вияв передусім у творах Драгослава Михаїловича, Видосава Стевановича, Милисава Савича, Мирослава Йосича Вишничя, які у тогочасну сербську прозу, де панував соцреалізм, унесли нові теми і нові способи їх утілення. Це були передусім теми сучасності, узяті зі буденного життя, з використанням вуличної розмовної мови чи мови вузького середовища, що стає могутнім засобом нового прозового виразу. Особливим предметом їхнього зацікавлення стає світ аутсайдерів та соціальних маргіналів як «світ, найбільшою мірою позбавлений суспільного, чи будь-якого іншого контролю» (Рибникар, 1987: 163).

Згадана збірка Мічич Димовської мала усі основні наративні особливості нової прози. Водночас, уже тут стало очевидним, у який спосіб письменниця основну модель прози дійсності пристосовує до свого особистого кута зору, до оповіді зі специфічно жіночим баченням. Із першої книги і до останнього проекту, усі книги зосереджені першочергово на жіночих образах і жіночій долі. Це, безумовно, характеристика, яка дає можливість критикам прозу Мічич Димовської, хоча вона не написана стилем, що зазвичай пов'язують із жіночим письмом, тлумачити, спираючись на інтерпретативні методи, якими послуговується феміністична критика. Тут слід одразу зауважити, що сама Мічич Димовська ніяк не пов'язувала своє письмо з фемінізмом і не схилилась до того, щоб свою прозу тлумачити в тому ключі.

М. Мічич Димовську як письменницю особливо цікавить сфера жіночності, про що ясно свідчить уже її перша книга. Збірка «Оповідання про жінку», що містить десять тематично споріднених оповідань, має певний вид внутрішньої когерентності, до якої у своїх оповіданнях часто тяжіли письменники сімдесятих. Йдеться про те, що оповідання у збірці, як правило, були пов'язані між собою за значенням, утворюючи таким чином наративне ціле. «Оповідання про жінку» має такий зв'язок на тематичному рівні, на рівні місця подій і низки персонажів, які у них з'являються. Мічич Димовська змальовує частіше портрети, ніж образи, більшою мірою любить передавати колір, звук, запах, різного роду нюанси, аніж порив чи соціально-історичний мотив. Її чутливі рецеп-

тори вловлюють будь-який жест, звук, світловий сигнал, усі переливи і знаки. Жіночий одяг і людські образи письменниця змальовує як художниця і цим дещо нагадує Пруста. Водночас у її прозі безперервно змінюються і взаємно пронизують один одного деструктивні і психологічні течії.

Оповідання є домінуючою прозовою формою М. Мічич Димовської, у наступній книзі вона надалі вибудовує схоже міцно структуроване прозове ціле. Збірка оповідань «Знайомі» (1980) складається із п'яти пов'язаних між собою оповідань. Перші 4 подано із кута зору чотирьох різних образів, у яких є дещо спільне – місце праці, а саме – редакція видавництва, а перші два мають ще одне спільне – це чоловік і жінка, які перебувають у любовних взаєминах. Однак усі чотири оповідання починаються як цілком незалежні оповіді, а закінчуються однаково – одним і тим же нещасним випадком, смертю пішохода, свідком якого кожен є у свій спосіб. Та смерть, описана у п'ятому оповіданні, пов'язує попередні оповідання у ціле, однак персонажі не підозрюють про смисловий зв'язок між ними усіма. Це п'яте оповідання дає певну можливість розглядати книгу як роман з вільною внутрішньою структурою, однак це усе ж умовно.

У першій збірці у двох центральних розповідях «Вогнище» і «Смерть голубки» – одна і та сама героїня, яка є водночас і характерним прозовим образом Мічич Димовської. Це жінка середнього віку, яка, на перший погляд, живе спокійним, нудним, рутинним життям, та, водночас, на це життя дивиться тверезим критичним поглядом. Вона перебуває у тому чутливому віковому періоді, що сам по собі є парадоксальним. З одного боку, вона уже досить похилого віку, аби усвідомлювати, що її життя повністю визначене і зміни неможливі, однак вона ще є достатньо молодою, щоби миритись із беззмисловністю того, що її оточує. Згідно з усіма усталеними соціальними нормами, вона би мала бути задоволеною своїм життям (має чоловіка, дорослу доньку, відносну матеріальну стабільність), а насправді відчувається інакше – як людина нереалізована і нещаслива. Кохання між нею і чоловіком давно згасло, з донькою спілкується зрідка, її життя перетворилось на тиху, терплячу самотність.

У цих же оповіданнях бачимо процес само-спостереження героїні, який тут втілюється специфічним наративним чином. Мічич Димовська здебільшого оповідає від третьої особи, але таким чином, що точка зору оповідача є дуже близькою до точки зору головного персонажа і часто з нею співпадає. Так оповідь від третьої особи іноді

перетворюється у внутрішній монолог образу, який супроводжує авторський голос, але дистанція між оповідачем і персонажем ніколи не переривається. Добрила, героїня згаданих оповідань, перебуває у чітко означеному просторі щоденного буття, готує їжу, ходить до крамниці, організує життя у сім'ї, та, водночас, зі загостреним самоусвідомленням зауважує усі деталі у тому рутинному животінні, надаючи їм дуже точне визначення, яке її оточення не в силі збагнути. Таким чином, методом ретельної інтроспекції Добрила сама собі, і читачу також, висвітлює той досвід, який мав би залишитись як звичайна даність. Вона чітко бачить кожен свій рух і реакцію оточення, у той час як воно не усвідомлює її візії, того, як вона сприймає себе і світ довкола. З того контрасту між особистим спокоєм рутинного животіння, в який включається героїня своєю зовнішньою поведінкою, і підвищеною інтенсивністю її внутрішнього розуміння себе, виникає справжня драматичність ситуацій, хоча у самих оповіданнях, на рівні фабули, немає надто багато подій. Цей метод характерний для усіх книг Мічич Димовської.

Характеристику образів у оповіданнях часто подано через певну деталь, яка у візії героїні має особливу вагу, чи то йдеться про неї саму, чи про її оточення. Ті деталі часто пов'язані із тілесністю самих образів, часто є немилосердно натуралістичними, адже герої Димовської «носять» свої тіла зі зусиллям, а чужі тіла приймають зі спротивом. Коханці у збірці «Знайомі» бачать один на одному лише зморщену шкіру, забарвлену синцями, і важкі кінцівки, поборожені венами. У оповіданні «Шкіра» головна героїня Ісідора вирізняється бездоганно чистою, білою шкірою обличчя, яку демонструє світу як найкращу ознаку своєї переваги над оточенням і здатності керувати своєю долею. Увесь її світ зосереджений у її старому просторому будинку, в якому є достатньо місця і для особистої лабораторії, де вона сама готує креми для догляду за обличчям. Коли дім зруйнували, коли Ісідора втратила колишню роботу, її відправляють на пенсію і в нову тісну квартиру в новобудові. Тоді вона починає своє гладке обличчя і бездоганну шкіру сприймати як знак власного безсилля, знак нездатності протистояти прищавим, але сповненим життя обличчям її молодих суперниць. В оповіданні «Вогнище» Добрила розглядає свої потріскані нігті і доглянуті, блискучі нігті доньки саме у той момент, коли збагнула, що її чоловік і донька просто звикли до того, що вона їх мовчки обслуговує. Своє тіло вона бачить використаним, змарнованим і висохлим, та це усвідомлення в один момент із жалю до себе пере-

творюється у спротив, і на знак незвичного підтвердження своєї ідентичності Добрила всупереч усім відмовляється змінити свою старечу зачіску. До слова, представники «прози нового стилю» часто надавали своїй прозі ознак натуралізму чи навіть душевного ексгібіціонізму, не виходячи при цьому за межі доброго літературного смаку.

З мотивом тілесного у Мічич Димовської часто пов'язано також їжу. Іншими словами, їжу і все, що її супроводжує, приготування, сервірування і власне прийом їжі як частину буденності чи ритуал, також описано із низкою натуралістичних деталей. Все, що стосується їжі, належить до сфери жіночого досвіду і часто є одним із видів саме жіночої комунікації з оточенням. У оповіданні «Звук» головна героїня готує суп у той спосіб, як це любив її колишній чоловік, який покинув її заради іншої жінки. Однак вона і далі варить його як колись, хоча їй огидний смак переварених овочів і вигляд скорченого звареного м'яса. Очевидно, бачимо міру прив'язаності героїні до чоловіка, якого вона навіть більше і не кохає, але не може позбутись ритуалу, до якого звикла за довгі роки подружнього життя. Добрила у «Смерті голубки» варить суп із домашньої і власноруч обскубаной курки, бо її чоловік не любить штучний смак магазинного м'яса. Ця деталь є особливо індикативною, адже демонструє міру покори, до якої героїня готова дійти, і глибину її розчарування, а оповідь при тому ні на мить не виходить за рамки тривіальної буденності:

«Вона обскубувала курку пір'я за пір'ям. Доки дивилась на тіло без голови, яке тремтіло у калюжі крові, подумала про війну. Все ж таки це була смерть. Смерть курки. Її було огидно торкатись гладкої шкіри з розширеними порами. Светозар любив домашній суп з галушками. Суп був кумедною спробою їхнього зближення. Він був задоволений смачним обідом, але не нею.»¹ (Мичић Димовска, 1972: 187).

Згадка про смерть і війну має тут цілком конкретне значення, адже передбачає спільний з чоловіком життєвий досвід. Проте замість глибокого взаєморозуміння, яке мало би існувати між людьми, які разом пережили жахіття воєнного минулого, між ними зрештою залишається лише спроба лицемірного зближення у вигляді супу.

Ставлення до їжі використовується і як засіб характеристики героїв, і як деталь, яка вказує на дещо складніші значення. В оповіданні «Бошко» (зі збірки «Знайомі») головний герой ідентифікує

¹ Тут і надалі переклад цитат зі сербської мови українською – Василюшин М.

і свою дружину, і свою коханку через відчуття, пов'язані з їжею. Його дружина асоціюється зі запахом свіжого компоту з яблук зі соком лимону. Цей запах підживлює його ідилічну картину щасливої сім'ї, про яку він згадує під час зустрічей з Магдою, своєю співробітницею. Магда у нього асоціюється з профсоюзним обідом, на якому вони зблизились, з безглуздою купою їжі, і обважнілими від їжі тілами. Коли він вирішує припинити ці стосунки, йому починають заважати крихти, розкидані скрізь по квартирі, у якій вони зустрічаються. Ті крихти стають зовнішньою ознакою відчуття бруду, який Бошко починає асоціювати зі своїми любовними походеньками.

Втеча Магди у любовні авантюри, спроба героїні оповідання «У своєму роді» хоча би на мить повернутись у дитинство, написання Добрилою нарисів про війну – усе це лише невдалі спроби вийти за межі встановлених рамок. Героїні після таких спроб як правило почуваються ще більш невпевненими і незахищеними у своєму безсиллі. Вони часто залишаються розіпнутими між внутрішнім уявленням про себе і тим, як насправді живуть. Так, героїня оповідання «Зелена німфа» робить спробу жити у двох світах, у своїй сірій буденності і у світі відомої акторки Ніколь Карусель. Вони обидві народились у один рік і місяць, мають схоже соціальне походження, окрім того, Ніколь також була у минулому друкаркою. Усі ці чинники дають героїні підстави вважати їх близькими. Тому вона ретельно стежить за життям акторки, вивчає її фото у газетах, пам'ятає про неї всі деталі, постійно уявляючи себе у її ролі. Така відданість своїм мріям є дуже примарною, адже вона ні на мить не може позбутись ненависних моментів своєї буденності. Доки друкує якийсь нудний текст, вона свій лак на нігтях порівнює з таким самим у Ніколь у котромусь із фільмів, і бачить, що її лак геть стерся і позлущувався. На одній із вечірок вона дивиться на пластиковий фонтан посередині кав'ярні і уявляє, як Ніколь Карусель у фільмі «Зелена німфа» лежить на хвилях, чи як у своєму реальному житті прогулюється біля римських фонтанів. Її сукня на вечірці «прилипла» до неї від довгого сидіння, але вона чітко бачить і відчуває на собі сукню із м'якого мусліну, яку колись раніше бачила на акторці.

Уявлення про Ніколь Карусель у оповіданні визначене низкою стереотипів, які подають у медіа як картину життя знаменитих. Навіть дорожньо-транспортна пригода, пережита акторкою, приваблює героїню, бо вона той епізод теж бачить крізь призму стереотипів: операцію акторці робить «найвідоміший паризь-

кий хірург» (Мичић Димовска, 1980: 135), вона лежить уся у бинтах, «лише її очі залишились вільними» (Мичић Димовска, 1980: 135), біля неї сидить черговий лікар, у кімнаті біле світло, і, «розгойдані легким вітром» (Мичић Димовска, 1980: 135), похитуються занавіски. Усе це схоже на картину з поганої мелодрами, а не з реального життя акторки. Зазначимо, що письменникам літературної генерації, до якої належала Мічич Димовська, був притаманний частий мотив різних видів «втєчі» від дійсності у сферу ілюзорного, фантастичного, абстрактного.

Як і друкарка, інші героїні Мічич Димовської також вдаються до виправдання «жіночих» стереотипів як до засобу втєчі від сірої буденності. Це стереотипи про успішну жінку і щасливе життя, що пропагуються у масових медіа чи жіночих романах. Так Добрила у спробі зблизитись зі своїм чоловіком запозичує сцену з дешевих романів, чекає чоловіка з макіяжем і в нічній сорочці, з романом у руках. Її чоловік, проте, приходить пізно, втомлений, найімовірніше – нетверезий, і, навіть не звернувши увагу на дружину, звично запитує: «де ти поклала мою піжаму?» Коли Магда і Бошко припиняють зустрічатись, Магда у своїй розповіді вдається до стереотипів, намагаючись реконструювати більш бажане, довершене обрамлення своїх любовних авантур: *«Її здавалося, що вона чує коментарі перехожих: Бошко не може без Магди. Він би швидше її застрелив, аніж відмовився від неї. Пригадала, як схожі розмови вигадувала ще будучи дівчиною: Нікола би її убив, якби вона пішла до іншого. Вона бачила себе, як падає від кулі. У позі лебедя, що помирає, з незайманою красою, навіть ще гарніша, ніж за життя. Ні, їй не судилось бути героїнею, дамою з камеліями. У неї завжди вчасно брало гору відчуття пристосуванства. Болісна розбіжність.»* (Мичић Димовска, 1980: 189).

Жодна з героїнь М. Мічич Димовської, проте, не може до кінця сховатись за стереотипами, адже їхня реальність завжди пробиває пелену ілюзії. Скільки б не намагались, але себе обманути їм не до снаги. Проте, вони не можуть чи не хочуть змінювати світ, не готові змінювати свої життя, натомість відчувають ніяковість, іноді навіть провини через те, що не змогли краще пристосуватись до відведених їм ролей. Та ніяковість лише посилюється через усвідомлення того, що у їхньому світі паралельно існують принаймні дві моделі жіночності, що виключають одна одну. З одного боку є образ жінки, яку презентовано з боку медіа як предмет бажання, оточеної багатством і обожнюванням, а з іншого – досвід животіння у буденності,

яка заперечує будь-яку індивідуальність і баналізує усяку спробу перемін.

З перспективи ставлення до жіночності як культурної ролі особливо важливим є оповідання «У своєму роді». Назва оповідання є неоднозначною. З одного боку її можна трактувати як ознаку невдалої спроби героїні повернутись до своїх коренів, свого роду у селі, звідки вона родом, де, однак, уже давно почуває себе чужою. Інша ознака стосується приналежності героїні до жіночого роду, яку вона сприймає як тягар. Веріца охоплена роздумами про себе як про жінку, яка не вписується у шаблони оточення. Веріца – журналістка і письменниця, вона живе сама і їй подобається те, чим вона займається. Разом із тим, вона незадоволена і нещаслива через те, що не провадить життя, як інші жінки. Тому постійно заглядає у вікна будинку навпроти, допитливо споглядаючи, як якась жінка займається домашніми справами. Веріца розмірковує при тому, що вона би погано собі давала раду в такій ролі. І коли їде у село до родичів, стикається там з тим самим подвійним відчуттям. Вона любить батьківський дім, однак чітко відчуває, що відрізняється від інших родичів і не змогла би жити, як вони, бути в ролі своєї мами чи невістки.

Веріца думає, що від інших жінок різниться тим, що вона письменниця, і що шукає для себе те, що, як правило, не призначене для жінок, відчуває через це навіть докори сумління. Зважившись на самогубство, вона пише коханцю прощальний лист, у якому оплакує свою жіночу долю: *«Чому я не вільна і чому я мушу когось із себе удавати? А прикидалася я іншою, щоби бути коханою. Оце відчуття, що я йду проти своєї природи, коли віддаюсь письменству, коли уважно вивчаю свою суть, коли не приховую свою слабкість і свою незграбність у житті, стало для мене надважким тягарем.*

(...) Перш ніж закінчу, додам ще таке. Я розумію і схвалюю те, що ти одружився із дівчиною зі свого села. Звичайною домогосподаркою, яка не втручатиметься у твої справи, яка народить тобі здорових дітей, і яку не буде цікавити твій чоловічий світ, хіба що до тієї міри, що є природною.» (Мичиш Димовська, 1980: 196). Ці слова героїні письменниця вмщує у іронічний контекст. Та усе ж основна дилема, що мучить героїню, дуже серйозна. Вона ясно відчуває, що її бажання бути іншою, займатись письменством не співпадає з очікуванням у її оточенні. Ситуація ускладнюється тим, що Веріца, судячи з усього, не є надто

успішною письменницею, тому дилема переплітається ще й із труднощами писання. Ця деталь зайвий раз підтверджує письменницький талант М. Мічич Димовської. Якби для змалювання тієї ж проблеми вона обрала образ професійно успішної авторки, її дилеми не мали би такої ваги. Саме відчуття невпевненості Веріци загострює її критичне усвідомлення власного становища.

Все у цьому оповіданні залишається двозначним. Веріца сприймає письменство як нежіночу справу і її через це мучить почуття вини, але й тут їй не вдається втекти від своєї жіночої природи, й у своїй першій книзі вона виявляє жіночий сентименталізм, який принижує її почуття. Наважившись на самогубство, шукає для цього якісь загальні причини, хоча прощальний лист засвідчує, що вона передусім ображена через одруження коханця. Їй, охопленій відчуттям, що вона скрізь зайва, видається, що її всі зрадили. *«Вона також сама себе, а так і мало бути, зрадила, вона ненавидить свою оболонку, оту навічно призначену для неї статть.»* (Мичиш Димовська, 1980: 195). Це речення знову ж таки двозначне, адже виявляє і протест щодо своєї статі, і відчуття вини через бажання позбутись цих оков.

Висновки. На протигагу літературі, що звично психологізує, ідеалізує, тлумачить, неореалістична література, виступаючи проти «літературності», передусім фальшивої і солодкової, звертається до світу автентичного, неестетичного, брудного, часом – кривавого, трагічного, розширюючи таким чином концепцію реальності. Сербські письменники-неореалісти часто надавали своїм творам ознак натуралізму, не виходячи при цьому за межі доброго літературного смаку, вдавалися до мотиву різних видів «втечі» від дійсності у сферу ілюзорного, фантастичного, абстрактного. Згадані поетичні доміанти зустрічаємо також у творах М. Мічич Димовської. Її як письменницю цікавлять передусім жінки та парадокси їхньої екзистенції. Йдеться про велику суспільну групу, що неминуче зазнає впливу суворих, чітко означених норм, які диктують не лише зовнішні форми поведінки, але й ставлення цілої групи до індивіда. Проза Мічич Димовської проблематизує саме ту реляцію, взаємовідносини індивіда і соціального оточення, у якому немає можливості адекватної самореалізації. Описуючи переважно жіночі долі своїх героїнь, М. Мічич Димовська демаскує загальний процес приниження індивіда, нівелювання всього того, що людське життя робить цінним і наповненим змістом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василишин М. Неореалістична проза в сербській літературі 60-70-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03 Львів : 2004. 17 с.
2. Јереміћ Љ. Нова српска приповетка. Београд : Књижевна омладина Србије, 1972. 320 с.
3. Микић Р. Један поглед на српску приповетку / Српска приповетка 1950–1982. Београд : Књижевна омладина Србије, 1983. С. XI.
4. Мичић Димовска М. Познаници. Нови Сад : Матица Српска, 1980. 213 с.
5. Мичић Димовска М. Приче о жени. Нови Сад : Матица Српска, 1972. 254 с.
6. Недич М. Стара и нова проза: огледи о српским прозаистима. Београд : Вук Караџић, 1988. 341 с.
7. Рибникар В. Могућности приповедања: Огледи о новіјој српској прози. Београд : БИГЗ, 1987. 263 с.
8. Јереміć Љ. Proza novog stila: kritike i ogledi. Beograd : Prosveta, 1978. 353 s.

REFERENCES

1. Vasylyshyn M. (2024) Neorealistychna proza v serbskii literaturi 60-70-h rokiv XX stolittia : Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.03 [Neorealist prose in the Serbian literature of thy 60ies-70ies of the XX century. Manuscript. Dissertation for acquisition of the degree of candidate of philological science of the specialty 10.01.03] Lviv. 17 s. [in Ukrainian].
2. Jeremich L. (1972) Nova Srpska pripovetka [A new Serbian tale]. Beograd : Knizhevna omladina Srbiie 1972. 320 s. [in Serbian].
3. Mikich R. (1983) Jedan pogled na srpsku pripovetku / Srpska pripovetka 1950–1982. [One view of a Serbian tale / Serbian tale 1950–1982] Beograd: Knizhevna omladina Srbiie, 1983. S. XI. [in Serbian].
4. Michich Dimovska M. (1980) Poznanici [Acquaintances]. Novi Sad: Matica Srpska, 1980. 213 s. [in Serbian].
5. Michich Dimovska M. (1972) Priche o zheni [Stories about women]. Novi Sad: Matica Srpska, 1972. 254 s. [in Serbian].
6. Nedich M. (1988) Stara i nova proza: ogledi o srpskim prozaistima [Old and new prose: essays on Serbian prose writers]. Beograd: Vuk Karadzich, 1988. 341 s. [in Serbian].
7. Ribnikar V. (1987) Moguchnosti pripovedania: Ogledi o noviioi srpskoi prozi. [Possibilities of storytelling: Essays on recent Serbian prose] Beograd : BIGZ, 1987. 263 s. [in Serbian].
8. Jeremіć Љ. (1978) Proza novog stila: kritike i ogledi. [Prose of the New Style: Reviews and Essays] Beograd : Prosveta, 1978. 353 s. [in Serbian].

УДК 159.92

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-22>**Сусанна ДЖЕЛЯЛОВА,***orcid.org/0009-0002-9289-2466*

студентка II курсу магістратури

Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(Київ, Україна) *m035en29822@tnu.edu.ua*

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИБІР У ТВОРІ В. СТАЙРОНА «ВИБІР СОФІ» ТА В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ ВЕДМІДЬ»: АНАЛІЗ ТА ПОРІВНЯННЯ

Ця стаття присвячена вивченню теми екзистенційного вибору в двох видатних літературних творах: «Вибір Софі» Вільяма Стайрона та «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» Володимира Винниченка. Обидва романи пропонують читачам глибокий роздум про найважливіші аспекти життя та людського існування, розглядаючи складні рішення, які стоять перед центральними персонажами.

У статті проводиться ретельний аналіз того, як вибір впливає на долю героїв та в який спосіб він відображає їхні внутрішні конфлікти. Досліджуються релігійний і моральний контексти, в яких знаходяться головні персонажі, та вивчається, як ці контексти впливають на їхні рішення. Особлива увага приділяється роздумам про власну свободу вибору та відповідальність за нього.

В розділі, присвяченому «Вибору Софі» Вільяма Стайрона, аналізується ситуація, в якій опиняється головна героїня Софі під час Другої світової війни та її надзвичайно важке рішення. Релігійні та моральні аспекти цього вибору розглядаються як ключові фактори, які формують характер і долю героїні. Стаття також звертає увагу на ширший контекст людської природи та наслідки такого роду рішень.

У розділі, присвяченому «Чорній Пантері і Білому Ведмедю» Володимира Винниченка, досліджуються вибори героїв в українському контексті початку 20-го століття. Герої цього роману також стикаються зі складними рішеннями, які впливають на їхню долю та на долю українського народу в період історичних перетворень.

Стаття завершується порівняльним аналізом цих двох літературних творів, висвітлюючи спільні та відмінні риси їхнього підходу до теми екзистенційного вибору. Такий порівняльний аналіз допомагає краще зрозуміти, як різні культурні та історичні контексти впливають на сприйняття та інтерпретацію цієї важливої теми в сучасній літературознавчій дискусії.

Ключові слова: екзистенційні рішення, характерні вибори, культурний контекст, моральні та етичні дилеми, літературний аналіз, релігійна проблематика, аналіз людської природи.

Susanna DZHELALOVA,*orcid.org/0009-0002-9289-2466*

2nd-year master's student

Educational and Research Institute of Philology and Journalism
of V.I. Vernadsky Taurida National University
(Kyiv, Ukraine) *m035en29822@tnu.edu.ua*

EXISTENTIAL CHOICE IN W. STYRON'S "SOPHIE'S CHOICE" AND V. VYNNYCHENKO'S "BLACK PANTHER AND WHITE BEAR": ANALYSIS AND COMPARISON

This article delves into the exploration of the theme of existential choice in two remarkable literary works: William Styron's "Sophie's Choice" and Volodymyr Vynnychenko's "Black Panther and White Bear". Both novels offer readers profound contemplations on the most vital aspects of life and human existence, examining the complex decisions faced by their central characters.

The article meticulously analyzes how choices influence the destinies of the characters and how they reflect their inner conflicts. It investigates the religious and moral contexts in which the main characters find themselves and examines how these contexts impact their decisions. Particular attention is given to reflections on individual freedom of choice and the responsibility that accompanies it.

In the section dedicated to William Styron's "Sophie's Choice", the situation in which the main character, Sophie, finds herself during World War II and her extraordinarily difficult decision are scrutinized. The religious and moral aspects of this choice are considered as pivotal factors shaping the character and destiny of Sophie. The article also highlights the broader context of human nature and the consequences of such decisions.

In the section focusing on Volodymyr Vynnychenko's "Black Panther and White Bear", the choices made by the characters in the Ukrainian context of the early 20th century are examined. The characters in this novel also grapple with complex decisions that influence their destinies and the destiny of the Ukrainian people during a period of historical transformations.

The article concludes with a comparative analysis of these two literary works, elucidating the common and distinctive features of their approaches to the theme of existential choice. Such a comparative analysis enhances our understanding of how different cultural and historical contexts affect the perception and interpretation of this vital theme in contemporary literary discourse.

Key words: *existential choices, character decisions, cultural context, moral and ethical dilemmas, literary analysis, religious issues, human nature analysis.*

Постановка проблеми. Сучасна світова літературознавча дискусія визначає літературу як важливий дзеркальний образ суспільства та індивідуальної людської долі. У межах цього контексту, екзистенційні питання про сенс життя, власну ідентичність та особистісний вибір набувають особливого значення. Літературні твори часто виступають важливими засобами вираження цих проблем, допомагаючи читачам аналізувати та розуміти глибокий психологічний та емоційний аспекти існування.

Аналіз досліджень. У даній статті ми розглядаємо тему екзистенційного вибору в літературі через призму двох творів – «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» українського письменника Володимира Винниченка та «Вибір Софі» англійського автора Вільяма Стайрона. В цьому порівняльному аналізі, ми намагаємося розкрити, як письменники використовують свої твори для дослідження питань екзистенційного вибору та як вони відображають вплив різних факторів на рішення їхніх персонажів.

Метою статті є ретельний аналіз головних героїв обох творів, розгляд їхніх конфліктів та дилем, а також визначення спільних та відмінних аспектів екзистенційного вибору, зробленого ними. Ми прагнемо відкрити перед читачами глибину цих творів, а також показати, як література може впливати на наше розуміння суті людського буття та важливості вибору в житті.

Виклад основного матеріалу. Оглядаючи ці два видатні твори різних культур і епох, ми сподіваємося внести свій внесок у дискусію про екзистенційні аспекти літератури та підкреслити їхню важливість у розумінні глибоких питань, що стосуються суті людської існування.

Питання екзистенційного вибору завжди залишаються актуальними і невичерпними в контексті літературної дискусії. Вони стосуються суті людської існування, вибору між різними життєвими шляхами та визначають глибокі моральні та філософські питання. Сутність і важливість цього явища лягають в основу багатьох літературних творів, які досліджують індивідуальні рішення та їхні наслідки.

Сучасна літературознавча дискусія приділяє значну увагу розумінню та аналізу екзистенційних аспектів у літературі. Термін «екзистенційний вибір» відноситься до поняття, запропонованого філософами екзистенціалізму, такими як Жан-Поль Сартр і Альбер Камю. Він описує складність та вагомість рішень, які індивідуум повинен приймати в умовах власної існування та світу, де не існує чітких норм чи відповідей.

Важливо підкреслити, що екзистенційний вибір не є простою вибором між двома або більше альтернативами. Він стосується основних питань про сенс життя, існування, власної ідентичності та спільності. Ця тема нерідко виникає в літературі через аналіз життєвих ситуацій та конфліктів, що стикаються персонажі. Літературні твори дозволяють авторам відображати внутрішній світ та моральні роздуми своїх героїв, а також створювати простір для читача для самостійного аналізу і рефлексії.

У поданій статті розглядається тема екзистенційного вибору в літературі через аналіз творів: «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» Володимира Винниченка та «Вибір Софі» Вільяма Стайрона. Це порівняльне дослідження допомагає краще розуміти, як літературні автори використовують свої твори для висвітлення складних питань вибору та впливу різних факторів на життєві рішення їхніх героїв. В аналізі ми зосереджуємося на персонажах, їхніх моральних дилемах та спробах знайти сенс у власному існуванні.

Ця стаття має на меті розширити наше розуміння та осмислення теми екзистенційного вибору в літературі та показати, як важливою вона є для розуміння складних аспектів людської природи та існування.

Написана В. Винниченком у 1911 році, п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь» виділяється серед драматичних творів автора і розглядає питання взаємозв'язку мистецтва та життя.

Драма «Чорна Пантера і Білий Медвідь» здобула надзвичайний успіх як в Україні, так і в країнах Західної Європи. П'єса була перекладена німецькою мовою та екранізована у 1921 році

під назвою «Чорна Пантера» (нім. “Die schwarze Pantherin”), за сценарієм якої працював сам В. Винниченко. У Києві Лесь Курбас, відомий український театральний режисер, поставив п'єсу «Чорна Пантера і Білий Медвідь» у своєму «Молодому театрі» під керівництвом режисера-постановника Гната Юри (Голик, 2016: 49).

Ця трагедія стала важливою реакцією на пошуки В. Винниченка в галузі психології та є однією з версій відповіді на питання, яке висловив автор у своєму «Щоденнику»: «У Вагнера і Ренана ідея: убити звіра в людині на користь ‘людини’, інстинкти ‘укротити’ на користь розуму. А для чого розум? Чи не для того, щоб усі інстинкти всіх людей були задоволені? Убивши інстинкти, чи не вбиваємо ми самих себе?» (Винниченко, 1983: 35).

Центральним конфліктом п'єси «Чорна Пантера і Білий Медвідь» є зіткнення глибоких переконань і пристрастей. Головний герой, художник Корній Каневич, або Білий Медвідь, є талановитим митецьким генієм, який перебуває в процесі створення свого головного шедевру – полотна, що алузіонує на вічний біблійний сюжет «Мадонна з дитиною на руках». Натурщиками для цієї картини є його власна сім'я: дружина Рита, відома як Чорна Пантера, та син Лесик, який тяжко захворів і потребує лікування в Парижі.

Також у центрі уваги Білого Медвіда є Сніжинка. Якщо Чорна Пантера є символом сім'ї, то Сніжинка відображає себе як жінку розпусної, категоричної та холодної, майже як жриця мистецтва. Її ім'я асоціюється із кришталевою чистотою та яскравістю, але також з байдужістю та холодністю. Її натура є льодяною та апатичною.

Ключовою рисою характеру Корнія Каневича є концепція служіння мистецтву, яка психологічно доповнюється його відношенням до хворого сина і виконанням батьківських та чоловічих обов'язків. Але, якщо ставлення Корнія до мистецтва він визначає чітко, то його реакція на важкі обставини (хвороба Лесика, зрада дружини, фінансові проблеми родини) демонструє його повну безнадійність, плутаність і навіть апатію щодо власного життя і сина.

Діяльність та поведінка Білого Медвіда приводять його до остаточного морального роздвоєння. Концепція абсолютного служіння мистецтву неухильно розпадається до парадоксальної ситуації, коли Корній перетинає межу адекватності і набуває ознак остаточного абсурду: «Таке страждання... – він говорить, дивлячись на Лесика. – Це іменно те, що треба... У нього тепер чудова блідість» (Винниченко, 2014: 38).

Згадаємо сцену, в якій Рита, у пориві безнадії, бере ніж і кидається на полотно, і безтямний Корній безрозсудно загрожує: «Не смій! Чуєш?! Клянусь, я в ту ж мить своїми руками задушу Лесика, як поріжеш! Одійди!» (Винниченко, 2014: 46). Якщо Корній є уособленням духовної складової людини, то Рита є представницею фізичного, природного і символом материнства та продовження життя. В. Винниченко у своєму творі створює алегоричний образ Чорної Пантери для Рити, який асоціюється з казкою Р. Кіплінга «Мауглі», де Пантера виступає заступницею і захисницею людського дитяти.

Рита, розглядаючи велику жагу Корнія до створення художнього шедевру, сприймає його полотно з недовірою. Захоплена бажанням змінити ставлення Білого Медвіда та помститися, вона порушує загальноприйняті норми поведінки, фальсифікує зраду, погрожує та вибухає гнівом. Ігноруючи Корнія, Рита, відчужуючи себе від нього, приймає егоїстичне рішення – залишити смертельно хворого сина і піти жити з Муленом, з метою викликати ревності Білого Медведя. Такий крок не підтверджує її як матір. Її нездатність зробити незалежний вибір визнається і самою нею: «я не знаю, кого я більше люблю, тебе чи Лесика, але знаю, що без половини серця жити не можу! ..я вб'ю тебе, Лесика і себе!» (Винниченко, 2014: 37). Чорна Пантера намагається знайти в собі сили, щоб подолати внутрішні суперечності, але вона залишається безсилою перед втратою сина. Тому вона бачить останнє спасіння в їхніх стражданнях, в смерті обох.

Опис головних персонажів п'єси, представлений В. Винниченком у ремарках до першої дії, виділяє основний принцип протилежностей, який поетапно перетворюється у драму. Митець Білий Медвідь – «великий, трохи незграбний, мішкуватий, із довгим пишним білим волоссям, нагадуючим гриву». Його дружина, Чорна Пантера – «дуже тонка, гнучка, в чорному одязі, з різкими рисами, розвиненими щелепами; обличчя палке, майже дике і грубе, але прекрасне». Однак, у п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь», В. Винниченко навмисно порушує класичні колоритні асоціації між білим і добром, а також чорним і злом, створюючи ефект парадоксальності сюжету. Це надає твору додаткову глибину та філософський зміст, що зацікавлює читача.

В. Винниченко використовує алегоричні образи хижих тварин, Пантери і Медведя. Ці образи не можуть існувати разом і завжди вступають у конфлікт. Пантера і Медвідь відображають різні аспекти, що переплітаються в людських

сферах і спричиняють виникнення трагедії. Вони представляють собою протилежності, такі як митець і чоловік, жінка і муза, життя і творчість, свобода і обов'язок. У п'єсі висувається філософсько-психологічне питання через боротьбу світоглядів (драма ідей), відображене у конфліктних характерах: Корній – Рита, Рита – Сніжинка.

Закінчення драми представлено як перемогу жінки, яка покалічена горем і втілює земну любов та справжні людські почуття: «Рита. Ми всі троє – одне. Правда? Тепер ми всі троє – одне...» (Винниченко, 2014: 30). П'єса В. Винниченка завершується ліричною картинкою, де «скрипка грає серед мертвої тиші», і це поєднує успішність європейської модерної драми з розкриттям суті трагічності людського існування в перехідний період.

Таким чином, п'єса «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» стала унікальним творінням літературно-художнього та філософського мислення, де драма проектує внутрішній світ персонажів із глибиною та розмірковуваннями. Вона підносить питання гармонійної взаємодії духовного та фізичного світу, а також важливості «справжньої моралі», яка «не навчає, не силує, а організовує досвід інстинкту і розуму».

Роман «Вибір Софі» Вільяма Стайрона досліджує глибокий екзистенційний вибір, стоячи перед головною героїнею, Софі. Специфіка її ситуації полягає в тому, що вона опиняється в нацистському концентраційному таборі під час Другої світової війни. Важливо зауважити, що Софі – інтелігентна, освічена жінка, яка стикається з морем жакіття та несправедливості, життя постійно змушує її робити вибір, який ніяк не пов'язан з її власним рішенням. Спершу, вона підтримує батька, який виступає на боці нацистської пропаганди, оскільки боїться заперечувати йому. Проте, під час нацистської окупації Варшави, Софі віддає перевагу відділенню від цього конфлікту в надії, що фашизм не доторкнеться до неї. Але жорстока реальність наздоганяє її, коли її батька та чоловіка жорстоко вбивають фашисти прямо в дворі університету.

Далі героїня встає перед іншим, морально важким вибором, між своїми дітьми. Софі неспроможна ментально впоратися з цією ситуацією, розуміючи її абсурдність у повній мірі: «Вона не могла повірити. Вона просто не могла повірити, що стоїть, не відчуваючи болю, обдираючи коліна, на бетонній платформі, так міцно притиснувши до себе дітей, що казалось, їх плоть повинна вросли в її плоть, незважаючи на те, що їх розділяє одяг. Вона не вірила – ніяк не могла повірити, немов позбулася розуму» (Дубініна, 2011: 256).

Стан, в який встає Софі – є безвихідним, це вибір без вибору, тому що він виникає насильством, практично на вимогу, яку під загрозою смерті обох дітей вона повинна виконати. Це вибір між двома альтернативами, кожна з яких є однаково незадовільною і призводить до однакового страждання. Її вибір є досить квінтесенційним виразом екзистенційного конфлікту, де вона змушена балансувати між соборністю та жертвовністю.

Вона розмірковує про моральні аспекти свого вчинку, вагаючись між тим, щоб спробувати врятувати сина і порушити свої католицькі моральні принципи чи вибрати саму смерть і залишити його жити відповідно до цих принципів. Під час важких випробувань в таборі, вона стикається з моральними дилемами і шукає відповіді в своїй вірі.

Автор майстерно влітає релігійні та моральні аспекти в образ головної героїні, Софі Завалас. Софі є католичкою, і релігійний аспект грає значущу роль у її складному екзистенційному виборі. Софі, як зіткнення двох світів, релігії та науки, виступає як символ моральної дилеми та релігійного перевантаження.

Роман «Вибір Софі» розпочинається в Польщі під час Другої світової війни, де Софі зіштовхується з жахами Голокосту та нацистського режиму. Її вибір, пов'язаний з релігійними переконаннями, відображається в рішенні не використовувати контрацепцію, навіть попри важкі умови часів війни та страх перед наслідками:

«Але, Софі, я вже тобі сказав, якщо це є для тебе так важливо, то, звісно, я погоджуюся. Я завжди згоден. Можливо, ми все одно знаємо той спосіб і краще, але це не має значення. Я ніколи не забуваю, що ти є хорошою католичкою» (Дубініна, 2011: 256).

З цього уривку стає видно, що Софі викладає підкреслену важливість свого релігійного переконання, яке говорить за відмову від контрацепції. Її католицька віра зобов'язує її дотримуватися цих принципів, незважаючи на життєві обставини. Софі також зіштовхується до дилеми щодо етики і моралі, коли вона змушена обирати між власними переконаннями та життям сина: «Але ви праві. Я залишилася, і я змушена визнати, що я здаюся. Мені соромно перед вами, але я вже не вірю у Бога. Все, що лишилось, – це Стіві. Я вже не вірю. Мені соромно. І це великий гріх, але я не можу інакше» (Дубініна, 2011: 326). Ця цитата показує внутрішній конфлікт Софі, де її релігійні переконання починають піддаватися сумнівам через страшну реальність Голокосту і життя після війни. Її вибір відображає невпевненість в її релігійних переконаннях, що стає для неї моральним випробуванням.

У цих двох цитатах відбиваються суттєві аспекти екзистенційного вибору Софі. Вона стикається із складною релігійною та моральною дилемою, що відбивається на її виборах та долі. Твір «Вибір Софі» висвітлює, як персональні релігійні та моральні переконання можуть вплинути на життя та вибори героїв в умовах складних історичних обставин.

Як «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», так і «Вибір Софі» розглядають глибокі екзистенційні конфлікти героїнь, які опинилися перед важливими виборами в житті. Порівнюючи твори, можна виділити кілька ключових аспектів, пов'язаних з екзистенційним вибором головних героїнь, їх релігійним та моральним контекстом і впливом сімейних, соціокультурних та інших факторів на їх рішення. Обидва твори досліджують складні аспекти людської існування, поставляючи героїнь перед надзвичайно важливими виборами та долею.

В «Чорній Пантері і Білому Ведмеді» В. Винниченко не надає великого значення релігійному аспекту вибору персонажів. Головні герої, Рита (Чорна Пантера) і Корній (Білий Ведмідь), зосереджені на своїх творчих прагненнях, і їх екзистенційні вибори переважно визначаються їхнім ставленням до мистецтва та індивідуальними поглядами на життя. Релігійний аспект не впливає на їх рішення і їхню долю. У «Вибір Софі» Вільям Стайрон надає більший акцент на релігійному контексті. Основна героїня, Софі, стикається з моральними дилемами у релігійному контексті, які стосуються її ідентичності, віри та ставлення до Бога. Вибір, який їй доводиться зробити, полягає в тому, яка з її дітей може залишитися в живих під час голокосту. Софі знаходиться в драматичному становищі, коли її релігійні переконання конфліктують з її материнською любов'ю, і вона має зробити надзвичайно важкий екзистенційний вибір.

У «Чорній Пантері і Білому Ведмеді» моральний контекст є багатограним. Головні герої стикаються з питаннями мистецтва, сімейних стосунків, обов'язків і власного буття. Моральні конфлікти виникають з вибором між власними художніми прагненнями і сімейними зобов'язаннями. Кожен герой вирішує ці питання відповідно до своїх індивідуальних переконань і цінностей. У «Вибір Софі», моральний контекст ще більше підкреслюється в контексті голокосту. Софі змушена робити моральні вибори, пов'язані зі спасенням своєї дитини від нацистського режиму. Ця драматична ситуація надає роману глибший моральний вимір і ставить під сумнів традиційні моральні норми.

В «Чорній Пантері і Білому Ведмеді» сімейні фактори, такі як сімейні зобов'язання та стосунки, грають важливу роль у виборі головних героїв. Соціокультурний контекст паризького мистецького світу впливає на їхнє ставлення до мистецтва і творчості. У «Вибір Софі», сімейні та соціокультурні фактори змішуються з трагічною історією голокосту, створюючи складний контекст для вибору Софі. Сімейні зв'язки і ситуація нацистського гоніння великою мірою визначають її можливості і долю.

Обидва твори досліджують екзистенційні вибори своїх героїнь у контексті релігійних, моральних, сімейних та соціокультурних чинників. Вони підкреслюють складність людського існування та виборів, які часом можуть призвести до трагічних наслідків. Відмінності в релігійних та моральних аспектах вибору підкреслюють унікальність кожного твору та підходу їхніх авторів до висвітлення екзистенційних проблем.

Обидва твори допомагають читачеві розуміти складність екзистенційних виборів та вагу моральних та релігійних аспектів у них, і вони розкривають глибокий психологічний портрет героїнь, які змушені боротися зі своїми переконаннями та пошуками сенсу в своєму житті.

Ця стаття розглянула тему екзистенційного вибору в літературі на прикладі двох різних творів, «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» Володимира Винниченка та «Вибір Софі» Вільяма Стайрона. Наш аналіз підкреслив важливість цієї теми в літературному світі та важливість її розгляду з екзистенційної точки зору.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що екзистенційний вибір є важливою темою у світі літератури та психології. Він допомагає вивчати складні аспекти людської долі, моральних ділень та внутрішнього світу персонажів. «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» та «Вибір Софі» ілюструють, як різні фактори, такі як сімейні зобов'язання, моральні переконання і соціокультурний контекст, можуть впливати на екзистенційні вибори персонажів.

Обидва твори показують, що екзистенційні вибори можуть призвести до трагічних наслідків. Вони надають читачам можливість рефлексії над власними виборами та життєвими цінностями.

Підсумовуючи основні тези статті, варто підкреслити важливість теми екзистенційного вибору в літературі. Твори «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» та «Вибір Софі» слугують важливими свідченнями про те, як літературні твори можуть допомагати нам розуміти глибокі аспекти людського існування та надавати можливість для рефлексії над важливими життєвими питаннями.

Теми, висвітлені в цих творах, залишають незабутній слід у серцях читачів та надають стимул для подальших досліджень у галузі літературознавства та екзистенційної філософії. Ці твори надають можливість не лише розмовляти про важливі теми, але і поглиблювати наше розуміння людської долі та складних виборів, які кожен із нас робить протягом свого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винниченко В. Щоденник: у 5 т. / за ред. В. Винниченко. Едмонтон : Нью-Йорк, 1983. Т. 2. 104 с.
2. Винниченко В. К. Чорна Пантера і Білий Медвідь: драми. Київ : Знання, 2014. 253 с.
3. Голик О., Т. Яровенко Винниченко-драматург. *Українська мова і література в школах України: щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал*. Педагогічна преса. Київ, 2016. № 10. С. 47–49.
4. Дубініна О. У межах чи поза межами? Творчість Вільяма Стайрона в контексті художніх пошуків новітньої доби. Київ : Наукова думка, 2011. 360 с.
5. Styron, William. *Sophie's Choice*. Vintage International, New York, 1979. 632 p.

REFERENCES

1. Vynnychenko V. (1983) Shchodennyk [Diary]. New York : Edmonton, 104 p. [in Ukrainian].
2. Vynnychenko V.K. (2014) Chorna Pantera i Bilyi Medvid: dramy [Black Panther and White Bear]. Kyiv : Znannia, 253 p. [in Ukrainian].
3. Holyk O. Vynnychenko-dramaturh (2016). [Vinnichenko-playwright]. *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy: shchomisiachnyi naukovo-metodychnyi ta literaturno-mystetskyi zhurnal*, 47–49 p. [in Ukrainian].
4. Dubinina O. (2011) U mezhakh chy poza mezhamy? Tvorchist Viliama Stairona v konteksti khudozhnikh poshukiv novitnoi doby [Within or Beyond the Boundaries? The Artistry of William Styron in the Context of Artistic Explorations of the Modern Era]. Kyiv: «Naukova dumka», 360 p. [in Ukrainian].
5. Styron W. (1979). *Sophie's Choice*. Vintage International, New York, 632 p.

УДК 81'25. 811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-23>

Ірма КАЛИНИЧ,

orcid.org/0000-0002-5019-585X

старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) irma.kalynych@uzhnu.edu.ua

Віталія БОЙТОР,

orcid.org/0009-0003-1974-2573

старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) vitaliya.boytor@uzhnu.edu.ua

Еріка ЕСЕНОВА,

orcid.org/0000-0002-3843-3296

старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) erika.esenova@uzhnu.edu.ua

СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕАЛІЇ КРАЇН СХІДНОЇ АЗІЇ, ЇХ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджуються соціокультурні реалії на прикладі лексичних одиниць, що позначають так званий «культ милого» – специфічний соціокультурний феномен країн Східної Азії, який, на думку дослідників, глибоко вкорінений в культуру цих країн. Культ милого проник в усі сфери життя суспільства – від моди до політики. Розповсюдження цього тренду відбулося також завдяки його експлуатації в масовій культурі і комерційному успіху брендів, що експортують цю естетику по всьому світу.

У статті висвітлено соціокультурну роль східноазійських реалій, які вийшли за межі свого початкового значення, на основі сучасних досліджень. Ці лексичні одиниці не просто означають «милий», «гарненький», «чарівний» або передають відповідні емоції, притаманні всім людям, хоча в інших мовах нема еквівалентів на їх позначення. Вони мають великий вплив на суспільство та масову культуру. Наприклад, японське слово kawaii зараз вважається глобальним явищем і означає не просто вміння цінувати все миле та чарівне, але й сприйняття світу в оптимістичному та позитивному світлі.

У статті проаналізовано статус даних реалій в англійській та українській мовах, а також спосіб їх передачі при перекладі. З-поміж виділених нами реалій українській аудиторії найбільш відоме слово kawaii, яке переважно асоціюється з аніме. Видається доцільним передавати цю реалію українською мовою методом транскрипції, оскільки переклад не передає відповідних конотацій. Транскрипція ж фіксує вже наявне вживання цього слова в медіа та соцмережах, а також передає інтернаціональну сутність цієї реалії, водночас зберігаючи її національне забарвлення. Таким самим способом пропонується передавати й інші реалії, менш відомі українській аудиторії. Транскрипція може бути доповнена описом в залежності від типу тексту.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі навчання теорії та практики перекладу завдяки використанню у навчальних матеріалах актуальних лексичних одиниць.

Ключові слова: *соціокультурна реалія, неперекладність, інтернаціональна реалія, національний менталітет, культ милого.*

Irma KALYNYCH,

orcid.org/0000-0002-5019-585X

Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) irma.kalynych@uzhnu.edu.ua

Vitaliya BOYTOR,

orcid.org/0009-0003-1974-2573

Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) vitaliya.boytor@uzhnu.edu.ua

Erika ESENOVA,

orcid.org/0000-0002-3843-3296

*Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) erika.esenova@uzhnu.edu.ua*

SOCIO-CULTURAL REALIA OF EAST ASIAN COUNTRIES, THEIR FEATURES AND TRANSLATION INTO UKRAINIAN

The article examines the problem of socio-cultural realia on the example of lexical units denoting “cuteness culture”, a sociocultural phenomenon of East Asian countries, which, according to the researchers, is deeply rooted in the culture of these countries. This phenomenon has penetrated all spheres of society – from fashion to politics. The spread of this trend also occurred due to its exploitation in mass culture and the commercial success of brands that export this aesthetic around the world.

The article highlights the role of East Asian realia that have gone beyond their original meaning, based on modern research. These lexical units do not just mean ‘cute’, ‘lovely’, ‘adorable’ or convey emotions that are common to all people, even though there are no equivalents for their designation in other languages. These realia have a major impact on society and mass culture. For example, the Japanese word ‘kawaii’ is now considered a global phenomenon and means not just the ability to appreciate everything cute and charming, but also the perception of the world in an optimistic and positive light.

The article analyzes the status of East Asian realia in the English and Ukrainian languages, as well as the method of their rendering in translation. Among the realia we highlighted, the Ukrainian audience is mostly familiar with the word ‘kawaii’, which is associated with anime. It seems appropriate to render this word in the Ukrainian language by transcribing. Although experiencing the emotions that the concept of ‘kawaii’ carries is also present in other cultures, the translation does not give the corresponding connotations. On the other hand, transcription records the existing use of this word in the media and social networks, and also conveys the international character of this realia, at the same time preserving its national colouring. It seems appropriate to convey other realia that are less known to the Ukrainian audience, in the same way. Transcription can be supplemented with a description depending on the type of the text.

The results of the research can be used in the process of learning theory and practice of translation due to the use of relevant lexical units in the educational materials.

Key words: *sociocultural realia, untranslatability, international realia, national mentality, cuteness culture.*

Постановка проблеми. В сучасну епоху глобалізації істотно підвищився рівень інформованості й освіченості суспільства щодо цінностей різних національних культур. Глобалізація відкриває можливість широкого міжкультурного діалогу народів і цілих регіонів. І якщо донедавна взаємопроникнення культур сприймалося нами виключно на основі цінностей, сформованих західноєвропейською культурою, подальший розвиток цивілізації неможливо уявити без європейсько-азійського культурного обміну. Зокрема, разом з культурними феноменами у європейські мови проникають слова, що позначають специфічні соціокультурні реалії, притаманні азійським суспільствам, які не мають еквівалентів у мовах перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвісти, які досліджують проблему міжкультурної комунікації, приділяють особливу увагу таким проблемам як безеквівалентна лексика, міжмовні лакуни та реалії, а також неперекладність. Останню проблему досліджував науковець і перекладач Джон Кетфорд, який розрізняв мовну й культурну неперекладність. За Кетфордом, мовна неперекладність зумовлена відсутністю у мові перекладу відповідника для одиниці

вихідної мови, в той час як культурна неперекладність зумовлена відсутністю у мові перекладу відповідної ситуативної ознаки (Catford, 1965: 94). У сучасному перекладознавстві вважається, що поняття неперекладності не існує, адже культурні відмінності можуть передаватися завдяки використанню різних перекладацьких методів.

Сучасні дослідники «роблять акцент на культурній зумовленості змістового плану слова, а також на історичній, соціальній та національній співвіднесеності мовних одиниць з явищами певної культури. Це не суперечить неперекладності, оскільки загальний арсенал зафіксованого в лексиці пізнаного буття переважно збігається в усіх розвинених сучасних мовах, хоча лексична конкретизація дійсності – розчленування буття на поняття, що їх виражають слова чи словосполучення, – у різних мовах відбувається по-різному» (Зорівчак, 1989: 38).

Такі прогалини або лакуни, що зумовлені особливостями національної ментальності й культури, називають реаліями. Більшість визначень реалій об'єднує твердження, що вони не мають еквівалентів у цільовій мові. Однак, це твердження здається правдивим лише на перший

погляд, оскільки величезна кількість існуючих перекладів доводить, що перекладачі завжди знаходять якийсь більш-менш адекватне рішення (Zorus, 2016: 49–50).

Дослідники виділяють різні типології реалій на основі конкретних критеріїв. П. Ньюмарк поділяє реалії на п'ять категорій: а. екологія; б. матеріальна культура (артефакти); в. соціальна культура (пов'язана з роботою та відпочинком, тобто діяльністю); г. соціальна організація – політична й адміністративна; д. жести і звички (Newmark, 1988: 96–102). За С. Флорином, реалії – це слова або словосполучення, що позначають предмети і поняття, характерні для побуту, культури, соціально-історичного розвитку одного народу і є чужими для іншого. Оскільки вони виражають місцеві та/або історичні особливості, вони не мають точних еквівалентів в інших мовах (Florin, 1993: 123). Він класифікує реалії на географічну, історичну, соціальну та культурну, хоча називає дві останні «соціально-територіальною» та «етнографічною» відповідно. Б. Недергаард-Ларсен виділяє такі категорії у цих більш загальних класах: «географія» включає такі підкатегорії як географія, метеорологія, біологія і культурна географія; «історія» включає такі підкатегорії як будівлі, події та люди; «суспільство» включає такі підкатегорії як індустріальний рівень (економіка), соціальна організація, політика, соціальні умови, спосіб життя та звичаї; «культура» включає релігію, освіту, медіа, власне культуру та дозвілля (Nedergaard-Larsen, 1993: 211). На думку А. Зоупса, соціальну і культурну категорії можна об'єднати в одну «соціокультурну» категорію. Усі ці категорії відносно прості: географічні реалії – це посилання на місце та інші елементи нашого оточення, соціальні реалії – елементи суспільства, а культурні реалії – елементи культурного життя (Zorus, 2016: 51).

Мета статті. Стаття має на меті дослідити соціокультурні реалії на прикладі лексичних одиниць, що позначають «культ милого» – соціокультурний феномен країн Східної Азії, а саме: передумови виникнення цього культу, поняття, які виражають найвідоміші слова на позначення «милого», а також їх статус в англійській та українській мовах і варіанти їх передачі українською мовою.

Виклад основного матеріалу. У різних країнах світу панують різні естетичні стандарти. Що стосується Східної Азії, одним із найхарактерніших явищ, які відрізняють цей культурний регіон від інших, є так званий «культ милого». Популярність естетики миловидності глибоко вкорінена у соціальному та гендерно-специфічному контексті

східноазійських суспільств. Так, у конфуціанській традиції сім'я була заснована на ієрархії, а ієрархія залежала від покоління, віку та статі. У цій ієрархії батьки були вищими за дітей, чоловіки за жінок, чоловіки за своїх дружин тощо.

Зокрема, все ще існує багато старих концепцій гендерних ролей і очікувань. Загальновідомо, що азійські чоловіки традиційно не люблять жінок, які освіченіші за них, надто зосереджені на кар'єрі або заробляють більше за них. Таким чином зберігається традиційне уявлення про соціальну меншовартість жінки. Очевидно, що так званий «культ милого» неможливо було б успішно експортувати в інші суспільства. Справді, навряд чи західні жінки хотіли б створити милий, невинний, вразливий образ. Навпаки, більшість жінок у західних країнах воліли б створити незалежний, сильний образ себе. Таким чином, хоч поняття «милого» є універсальним, «культ милого» відображає традиційну сексистську культуру країн Східної Азії і навряд чи може розвинутися за межами східноазійського середовища (Teon, 2016). Втім, у кожному східноазійському суспільстві цей феномен набуває специфічних рис і виражається унікальною лексикою. Проаналізуємо особливості цього соціокультурного явища на прикладі окремих країн.

Японія. Японське слово *kawaii* уже давно стало інтернаціональною реалією. Хоч на перший погляд поняття *kawaii* доволі поверхневе та для пересічного європейця асоціюється з аніме і ширше – з японською естетикою, насправді воно несе в собі набагато глибший підтекст та пояснюється певними особливостями японського менталітету. Виникнення поняття і слова *kawaii* простежується аж до XI століття. Однак сучасна концепція *kawaii* походить від субкультури, яка зародилася у 1970-х роках як тренд «милого почерку», коли школярки вставляли чарівні малюнки в свої записи ієрогліфами кандзі. Через те, що вчителі не могли прочитати почерк своїх учениць, школи по всій Японії заборонили нову тенденцію. З цього маленького жесту виріс бунт проти японської ортодоксальної системи та її традиційного мислення. Люди, спершу переважно жінки, почали сприймати культуру як засіб розширення можливостей, свободи самовираження та відчуття індивідуальності. У своїй відомій книзі «*Kawaii Ron*» («Теорія кавай») семіотик, літературознавець і культуролог Інухіко Йомота пише про життя в сучасній Японії як поєднання суворой культури праці з культом ввічливості. *Kawaii* – це спосіб втекти від стресу й надзвичайно жорсткого тиску на роботі та в школі, а також самовиразитися за допомогою одягу, мистецтва та способу

життя. (Yomota, 2006: 3). Стиль життя, який передає відчуття тепла, щастя та м'якості, може бути використаний як естетична компенсація за відсутність таких емоцій у суспільстві, в якому особисте щастя і навіть соціальне життя доводиться приносити в жертву вимогам трудової етики та обтяжливим сімейним зобов'язанням (Kinsella, 1995: 251).

Культ милого давно увійшов у мейнстрім і проявляється майже в кожному аспекті японської культури: стилістичному, візуальному, мистецькому тощо. Одним із прикладів є вулична мода, зокрема тренд *Decora*, який характеризується милими аксесуарами й барвистим одягом, і тренд *Lolita*, що характеризується лялькоподібним образом з елементами моди вікторіанської епохи. Чимало приватних корпорацій інвестували кошти у створення товарів, які базуються на естетичних якостях *kawaii*, таких як інфантильні риси, яскраві кольори та м'які текстури. Ця практика не обмежується лише приватними компаніями. Урядові організації також використовують культуру *kawaii* для підвищення популярності та визнання послуг, які вони надають.

Японською мовою слово *kawaii* записується ієрогліфами 可愛い і буквально означає «можливість, здатність» та «любити» (Kawaii 101, 2020: 299). У 2011 році слово *kawaii* було включене до Оксфордського словника англійської мови як запозичення. Українською його переклад можна знайти лише в деяких словниках: かわいい [可愛い] – милий; симпатичний; гарний, гарненький, славний (Японсько-український словник, 2012: 100), а також онлайн перекладачах: かわいい – милий (Google translate). Сайт «Словотвір. Майданчик для перекладу запозичених слів» (Словотвір, 2020) – це майданчик, на якому користувачі голосують за переклади запозичених слів, доданих іншими, пропонують свої переклади та додають запозичені слова, які не мають доброго перекладу українською. Він включає слово *kawaii* з кількома варіантами перекладу. Найбільше уподобань набрали такі варіанти перекладу як «кавайний» та «гарнюній», а далі – «милий», «миленний» та «файний». Можна також додати слова з молодіжного сленгу «няшний» чи «мімімішний», оскільки зі словом *kawaii* знайома переважно молодь через аніме.

Видається доцільним передавати цю реалію українською мовою методом транскрипції. Хоча досвід переживання емоцій, які несе поняття «кавай», є і в інших культурах, переклад не дасть відповідних конотацій. Транскрипція ж зафіксує вже наявне вживання цього слова в медіа та соцмережах, а також передасть інтернаціональну

сутність цієї реалії і водночас збереже її національне забарвлення. Більш ранній варіант передачі «кавай» (очевидно, транскрипція з англійського *kawaii*) поступово витісняється варіантом «кавай», який є менш точним, проте легше адаптується в українській мові як іменник чоловічого роду, з якого вже утворилися похідні «кавайний», «кавайність» і т.д.

Південна Корея. Завдяки популярності культури *kawaii* з її традиційними уявленнями про жіночність цей тренд поширився в інші частини Азії. У Південній Кореї він відомий як *aegyo*.

Витоки *aegyo* в корейській культурній традиції можна простежити до епохи Чосон. У той час *aegyo* вважалося дуже бажаною якістю для жінок, втіленням ідеальної привабливості й скромності та засобом підвищення соціального статусу. З тих пір *aegyo* стало загальноприйнятою нормою в корейському суспільстві.

Слово *aegyo* (애교) визначається як намагання виглядати або звучати мило для інших згідно «Стандартного словника корейської мови» (Standard Korean Language Dictionary, 2008). Сьогодні корейці незалежно від статі, віку та культурного походження демонструють *aegyo*, а саме високий тон, емоційні вирази та дитячий жаргон, який є одними з його різноманітних проявів.

Культ *aegyo* привернув увагу багатьох дослідників. Наприклад, Х. Чан досліджує частоту використання реєстру «дитячого» мовлення в Twitter, тобто ситуацію, коли дорослий мовець говорить як дитина, щоб передати або викликати прихильність і позитивні емоції у дорослого адресата. Також, згідно опитування в рамках цього дослідження, милий вигляд асоціюється з молодим виглядом. Зображення дитинчат тварин були оцінені респондентами як миліші, ніж зображення дорослих тварин. Риси обличчя немовлят, тобто великі очі, кругле обличчя, велика голова та високе чоло, були оцінені як миліші порівняно з дорослими рисами, такими як вузьке обличчя та низьке чоло. (Jang, 2021).

У певному сенсі корейська культура є ще більш консервативною, ніж японська, і служить зміцненню традиційних гендерних параметрів у суспільстві. Корейські жінки не повинні виділятися, вони слідуєть тим самим тенденціям у моді та макіяжі, з дуже незначними варіаціями. Вони повинні поводитися мило зі своїми друзями, шанувальниками, хлопцями тощо, адже це те, чого від них очікують. Тобто, у південнокорейському контексті бути милою – це спосіб служити чоловічим фантазіям у суспільстві, де гендерні ролі надзвичайно диференційовані.

Слово *aegyo* було включене до Оксфордського словника англійської мови. Це ознаменувало так звану K-wave, тобто велику хвилю захоплення усім корейським, яку переживає світ – від K-драми чи K-попу до продуктів корейської індустрії краси. Це не минуло і частину українського суспільства, хоча українська аудиторія майже не обізнана з *aegyo*. Вважаємо за доцільне передавати слово *aegyo* транскрипцією, беручи до уваги його вживання в англійській транскрипції в інтернаціональних медіа. Відомо, що транскрипція попри всі переваги, такі як збереження національного забарвлення реалії, не передає її правильне та повне значення для носіїв мови перекладу (Романюк, 2021: 112). Тому можливе використання транскрипції паралельно з описом.

Тайвань. Манія милих речей стала настільки розповсюдженим явищем, що вчені зацікавилися тенденцією *ke'ai*, як її називають на Тайвані. *Ke'ai* – це китайський термін, який означає «милий, привабливий» і використовується на Тайвані для перекладу японського терміну *kawaii* та англійського *cute*, хоча ці терміни мають дещо різні значення. За словами Тері Дж. Сільвіо, наукової співробітниці Академії синології в місті Тайбей, культура Тайваню набагато менш сексистська, ніж японська, тому більш доречно вважати, що поширення стилю *kawaii* виражає невдоволення жорсткістю традиційних гендерних ролей. «Багато хто в індустрії масової культури стверджує, що стиль *kawaii* популярний тому, що він комфортний. Об'єкти *kawaii* забезпечують свого роду перепочинок і зцілення від конкуренції та боротьби повсякденного життя в сучасному світі» (The Culture, 29.09.2013). І хоча стереотипним обличчям *kawaii* стала безрота кицька *Hello Kitty* японської компанії Sanrio, Тайвань має багато власних продуктів, які представляють культуру милого. Зокрема, ляльки *A-Bian* – це «кавайні» подоби відомих спортсменів, а тепер і політичних діячів, які використовують «милі» образи як засіб самореклами та отримання потенційних голосів. Створення цієї ляльки навіть розглядалося як засіб просування демократії та формуванню колективної ідентичності тайваньського народу.

Ця соціокультурна реалія передається у світових медіа та соцмережах в англійській транскрипції *ke'ai*, тому доцільно передавати її транскрипцією при перекладі українською мовою – «ке'ай». Як варіант, можливе збереження написання латиницею, в залежності від типу тексту, а також додавання опису.

Філіппіни. В інших східноазійських країнах, таких як Філіппіни, культ милого не спостерігається в таких масштабах, хоч він також проник в масову культуру у вигляді одягу, модних аксесуарів тощо. Однак, у тагальській мові є слова, які, на нашу думку, є дотичними до культу милого. Вони означають не милий суб'єкт чи об'єкт, а скоріше емоції, які викликані таким суб'єктом чи об'єктом. Ці слова є надзвичайно розповсюдженими. Вони увійшли до Оксфордського словника англійської мови як нові запозичення, хоча вживаються виключно у мові філіппінців. Це, наприклад, *gigil* (з тагальської – непереборне бажання вкусити чи потискати когось милого (дитину, тварину тощо)). Близьким до нього за значенням є слово *kilig*, яке асоціюється з романтичним контекстом (з тагальської – схвильований захоплюючим романтичним переживанням, піднесений, задоволений). Воно також було включене до Оксфордського словника англійської мови, хоча використовується лише англійськими філіппінцями.

У Таблиці 1 подані проаналізовані нами східноазійські реалії в англійській транскрипції, а також у транскрипції та/або перекладі українською. У таблиці також вказано країни й мови походження даних реалій та їх статус в англійській та українській мовах.

Висновки. У східноазійських країнах існує своєрідний «культ милого», який, на думку дослідників, глибоко вкорінений в культуру цих країн. Цей культ проник в усі сфери життя суспільства – від моди до політики. Також розповсюдження цього тренду відбулося завдяки його експлуатації в масовій культурі і комерційному успіху брендів, що експортують цю естетику по всьому світу.

Нами проаналізовано роль східноазійських реалій, які вийшли за межі свого початкового значення, на основі сучасних досліджень. Це не просто слова, які означають «милий», «гарненький», «чарівний», або передають емоції, притаманні всім людям, хоча в інших мовах нема еквівалентів на їх позначення. Ці реалії мають великий вплив на мистецтво, моду, красу та масову культуру, і не лише в країнах походження. Наприклад, *kawaii* зараз вважається глобальним явищем і означає не просто вміння цінувати все миле та чарівне, але й сприйняття світу в оптимістичному та позитивному світлі.

У статті також проаналізовано статус даних реалій в англійській та українській мовах, а також спосіб їх передачі при перекладі. З-поміж виділених нами реалій українській аудиторії найбільш

Таблиця 1

Реалія	Країна/ мова походження	Значення	Статус реалії (в англійській мові)	Транскрипція українською/статус в українській мові
<i>kawaii</i>	Японія/ японська	милий	інтернаціональна реалія включена до Оксфордського словника англійської мови	кавай, кавайний – включена до деяких онлайн-словників, асоціюється переважно з культурою аніме
<i>aegyo</i>	Корея/ корейська	милий (прояв прихильності)	має величезний вплив у південнокорейській культурі включена до Оксфордського словника англійської мови	егьо – не включена до українських словників
<i>ke'ai</i>	Тайвань/ тайванська (діалект китайської)	милий	має величезний вплив у тайванській культурі включена до Оксфордського словника англійської мови	ке'ай – не включена до українських словників
<i>gigil</i>	Філіппіни/ тагальська	непереборне бажання вкусити чи потискати когось милого (дитину, тварину тощо)	включена до Оксфордського словника англійської мови, вживається лише у мові філіппінців	гігіль – не включена до українських словників
<i>kilig</i>	Філіппіни/ тагальська	схвильований захоплюючим романтичним переживанням, піднесений, задоволений	включена до Оксфордського словника англійської мови, вживається лише у мові філіппінців	кіліг – не включена до українських словників

відоме японське слово *kawaii*, яке переважно асоціюється з аніме. Видається доцільним передавати цю реалію українською мовою методом транскрипції. Хоча досвід переживання емоцій, які несе поняття «кавай», є і в інших культурах, переклад не дасть відповідних конотацій. Транскрипція ж зафіксує вже наявне вживання цього слова в медіа та соцмережах, а також передасть інтернаціональну сутність цієї реалії і водно-

час збереже її національне забарвлення. Таким самим способом пропонується передавати й інші реалії, менш відомі українській аудиторії. Транскрипцію можна доповнювати описом в залежності від типу тексту.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі навчання теорії та практики перекладу завдяки використанню у навчальних матеріалах актуальних лексичних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зорівчак Р.П. (1989). Реалія і переклад. На матеріалі англійських перекладів української прози. Львів : Вид-во при Львівському університеті. 218 с.
2. Словотвір. Перекладаємо слово «кавайний». URL: <https://slovotvir.org.ua> (дата звернення: 20.10.2020).
3. Романюк О.М. (2021). Особливості перекладу реалій. Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей : збірник наукових статей / уклад.: І. Ю. Сковронська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. С. 110–113. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4174> (дата звернення: 10.12.2022).
4. Японсько-український словник (2012) / уклад. І.Бондаренко, Ю. Бондар, А. Букрієнко та ін. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 464 с.
5. Catford J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press. 103 p.
6. Cachero P., Edgett K., Tsur Sh. (2021). An untranslatable word for pure joy. BBC Culture. 21st July. URL: <https://www.bbc.com/culture/article/20170714-an-untranslatable-word-for-pure-joy>
7. Florin S. (1993). *Realia in Translation. Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. London : Routledge. 1993. P. 122–128.
8. Google Translate. URL: <https://translate.google.com/?hl=uk&sl=ja&tl=uk&text=%E3%81%8B%E3%82%8F%E3%81%84%E3%81%84&op=translate>
9. Jang H. (2021). How cute do I sound to you?: gender and age effects in the use and evaluation of Korean baby-talk register. *Aegyo. Language Sciences*. V. 83. Jan. URL: <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2020.101289>
10. Kawaii 101: Behind the Cultural Phenomenon. URL: <https://blog.govoyagin.com/kawaii-culture-101/> (Last accessed: 20.10.2020)

11. Kinsella S. (1995). *Cuties in Japan. L Women, media, and consumption in Japan*. Honolulu, HI: University of Hawaii Press. Pp. 220-254.
12. Nedergaard-Larsen B. (1993). Culture-bound problems in subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*. 1:2. P. 207–240.
13. Newmark P. (1988). *A Textbook of Translation*. Shanghai Foreign Language Education Press. 292 p.
14. Standard Korean Language Dictionary. URL: <https://stdict.korean.go.kr/search/searchResult.do?pageSize=10&searchKeyword=%EC%95%A0%EA%B5%90>
15. Teon A. (2016). 'Pretty, Innocent Asian Girls': The Cult of Cuteness in East Asian Societies. *The Greater China Journal*. April 21. URL: <https://china-journal.org/2016/04/21/pretty-innocent-asian-girls-cult-of-cuteness-asia/>
16. The Culture of Cute in Taiwan. *Taiwan Today* (2013). Sep. 29. URL: <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=18&post=24514>
17. Yomota I. (2006). *Essay on "Kawaii" (Kawaii Ron)*, Tokyo: Chikuma Shobo. 206 p.
18. Zopus A. (2016). Pseudo-realia in the Romanian Translations of Various Hungarian Institutions and in the Hungarian Translations of Romanian Public Administration Terms. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 8, 2. P. 49–59.

REFERENCES

1. Zorivchak R.P. (1989). Realiia i pereklad. Na materiali anhlo-movnykh perekladiv ukrayinskoyi prozy [Realia and translation. Based on the material of English translations of Ukrainian prose] Lviv : Publication at Lviv University. 218 p. [in Ukrainian].
2. SlovoTVIR. Perekladayemo slovo «kavaynyi» [Word formation. Translating the word “kawaii” into English]. URL: <https://slovoTVIR.org.ua> (Accessed: 20.10.2020). [in Ukrainian].
3. Romanyuk O.M. (2021). Osoblyvosti perekladu realii [Peculiarities of translation of realia]. *Aktualni problemy navchannya inozemnykh mov dlya spetsialnykh tsiley : zbirnyk naukovykh statei* [Relevant problems of learning foreign languages for special purposes: a collection of scientific articles / compiled by: I. Yu. Skovronska]. Lviv : Lviv State University of Internal Affairs. P. 110–113. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4174> (Accessed: 10.12.2022). [in Ukrainian].
4. Yaponsko-ukrayinskyi slovnyk (2012). [Japanese-Ukrainian dictionary] / compiled by: I. Bondarenko, Yu. Bondar, A. Bukriyenko et al. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House. 464 p. [in Ukrainian].
5. Catford J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press. 103 p.
6. Cachero P., Edgett K., Tsur Sh. (2021). An untranslatable word for pure joy. *BBC Culture*. 21st July. URL: <https://www.bbc.com/culture/article/20170714-an-untranslatable-word-for-pure-joy>
7. Florin S. (1993). *Realia in Translation. Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. London : Routledge. 1993. P. 122–128.
8. Google Translate. URL: <https://translate.google.com/?hl=uk&sl=ja&tl=uk&text=%E3%81%8B%E3%82%8F%E3%81%84%E3%81%84&op=translate>
9. Jang H. (2021). How cute do I sound to you?: gender and age effects in the use and evaluation of Korean baby-talk register. *Aegyo. Language Sciences*. V.83. Jan. URL: <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2020.101289>
10. Kawaii 101: Behind the Cultural Phenomenon. URL: <https://blog.govoyagin.com/kawaii-culture-101/> (Last accessed: 20.10.2020)
11. Kinsella S. (1995). *Cuties in Japan. L Women, media, and consumption in Japan*. Honolulu, HI : University of Hawaii Press. Pp. 220–254.
12. Nedergaard-Larsen B. (1993). Culture-bound problems in subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*. 1:2. P. 207–240. [In English].
13. Newmark P. (1988). *A Textbook of Translation*. Shanghai Foreign Language Education Press. 292 p.
14. Standard Korean Language Dictionary. URL: <https://stdict.korean.go.kr/search/searchResult.do?pageSize=10&searchKeyword=%EC%95%A0%EA%B5%90>
15. Teon A. (2016). 'Pretty, Innocent Asian Girls': The Cult of Cuteness in East Asian Societies. *The Greater China Journal*. April 21. URL: <https://china-journal.org/2016/04/21/pretty-innocent-asian-girls-cult-of-cuteness-asia/>
16. The Culture of Cute in Taiwan. *Taiwan Today* (2013). Sep. 29. URL: <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=18&post=24514>
17. Yomota I. (2006). *Essay on "Kawaii" (Kawaii Ron)*, Tokyo : Chikuma Shobo. 206 p.
18. Zopus A. (2016). Pseudo-realia in the Romanian Translations of Various Hungarian Institutions and in the Hungarian Translations of Romanian Public Administration Terms. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 8, 2. P. 49–59.

УДК 81'373:(316.3:32-029):82-5:94(=161.2):32-057.341(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-24>

Людмила КОВАЛЬ,
orcid.org/0000-0002-4014-1858
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) lmkoval1978@gmail.com

Іванна ОЛІЙНИК,
orcid.org/0009-0001-7228-6461
студентка II курсу магістратури факультету філології, психології та іноземних мов
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) ivannaolijnik1@gmail.com

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА ЯК ВИРАЗНИК КОМУНІКАТИВНИХ НАСТАНОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО У ЗВЕРНЕННЯХ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті проаналізовано суспільно-політичну лексику в щоденних звертаннях Президента України до українського народу в сучасних військово-політичних реаліях. Акцентовано на її номінативній, регулятивній та емотивній функціях. Значенню корпусу суспільно-політичної лексики диференційовано за тематико-груповим принципом. Сфокусовано увагу на використанні неологічної лексики здебільшого узуального характеру, а також на ядерній ролі військової термінології в суспільно-політичному лексиконі Володимира Зеленського. українського народу в період війни.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні комунікативних та семантичних особливостей суспільно-політичної лексики як основного виразника комунікативних настанов Президента України Володимира Зеленського у його зверненнях до народу в період війни.

Теоретична цінність роботи репрезентується поглибленням теорії інтерпретації семантико-комунікативного потенціалу суспільно-політичної лексики.

Практична цінність роботи виявляється в тому, що результати цього дослідження можуть стати джерелом інформації для вчених та політичних діячів, які цікавляться проблемами мовленнєвої та політичної культури як загалом, так і зокрема нинішнього Президента України.

Фактичний матеріал дослідження становлять вісім звернень Президента України до українського народу. Щоб забезпечити об'єктивність відомостей, а також із метою підтвердження й обґрунтування власних тез у статті використано статистичні дані останніх вітчизняних та зарубіжних медіадосліджень.

Методи дослідження охоплюють як загальнонаукові, так і власне-лінгвістичні. З-поміж загальнонаукових методів використано аналітико-синтетичний, логіко-поняттєвий та моделювання. Зі спеціальних методів застосовано описовий (на основі систематизації зібраних мовних фактів описано стан дослідження) та інтент-аналіз (для реконструкції засобами мовлення Президента України позамовних чинників).

Ключові слова: політична комунікація, політичний дискурс, суспільно-політична лексика, функції та тематичні групи суспільно-політичної лексики, публічний виступ, неологізми.

Liudmyla KOVAL,
orcid.org/0000-0002-4014-1858
Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Ukrainian Language, Theories and History of Ukrainian
and World Literature Department
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) lmkoval1978@gmail.com

Ivanna OLIIYNYK,
orcid.org/0009-0001-7228-6461
Student of the 2nd year of the Master's Degree at the Faculty of Philology,
Psychology and Foreign languages
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) ivannaolijnik1@gmail.com

SOCIO-POLITICAL VOCABULARY AS AN EXPRESSION COMMUNICATIVE INSTRUCTIONS OF VOLODYMYR ZELENSKY IN ADDRESSES TO THE UKRAINIAN PEOPLE

The article analyzes the social and political vocabulary in the daily addresses of the President of Ukraine to the Ukrainian people in modern military and political realities. Emphasis is placed on its nominative, regulatory and emotional functions. The corpus of socio-political vocabulary is significantly differentiated according to the thematic group principle. Attention is focused on the use of neological vocabulary of a mostly usual nature, as well as on the nuclear role of military terminology in the socio-political lexicon of Volodymyr Zelenskyi. of the Ukrainian people during the war.

The scientific novelty of the study consists in the study of communicative and semantic features of socio-political vocabulary as the main expression of communicative instructions of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi in his addresses to the people during the war.

The theoretical value of the work is represented by deepening the theory of interpretation of the semantic-communicative potential of socio-political vocabulary.

The practical value of the work is revealed in the fact that the results of this study can become a source of information for scientists and political figures who are interested in the problems of speech and political culture both in general and the current President of Ukraine in particular.

The factual material of the study is eight addresses of the President of Ukraine to the Ukrainian people. In order to ensure the objectivity of the information, as well as to confirm and substantiate one's theses, the article uses statistical data from the latest domestic and foreign media studies.

Research methods include both general scientific and specific linguistic ones. Among the general scientific methods, analytical-synthetic, logical-conceptual and modeling were used. Of the special methods, descriptive (on the basis of the systematization of the collected language facts, the state of the research is described) and intent analysis (for the reconstruction of non-linguistic factors by means of the President of Ukraine's speech) were used.

Key words: *political communication, political discourse, socio-political vocabulary, functions and thematic groups of socio-political vocabulary, public speech, neologisms.*

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасній лінгвістиці дедалі більшої актуальності набуває вивчення комунікативних параметрів мовних одиниць. Вибір оптимальної стратегії, втіленої конкретними тактиками через відповідні мовні засоби прямо пропорційно визначає успіх комунікації. Особливо це стосується політичного дискурсу, і особливо комунікації політичних лідерів.

В умовах нинішньої геополітичної ситуації у світі, зумовленої російсько-українською війною на території України, політична комунікація Президента України В. Зеленського постає потужним комунікативним інструментом, що насамперед активізує українство в боротьбі з ворогом. Слушними вважаємо міркування М. Степаненка: «Сучасна Україна задуже політизована. Подіями, що відбуваються в державі й стосуються її внутрішнього або зовнішнього розвитку, переймаються майже всі громадяни, а не тільки ті, хто безпосередньо причетний до процесів державотворення... Цей політичний бум є одним із чинників активізації розвитку політичної мови...» (Степаненко, 2017). Наше дослідження спрямоване на вивчення мовного супроводу актуальної політичної ситуації в Україні, зокрема на дослідження комунікативного потенціалу та значеннєвих особливостей суспільно-політичної лексики у зверненнях Президента України до українського народу.

Зважаючи на те, що мовно-інформаційний складник боротьби є одним із домінуючих, що визначає її ідейну спрямованість, дослідження порушеної тематики є особливо актуальним у наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що оцінка вербального та невербального аспектів політичної комунікації нинішнього Президента України все частіше привертає увагу науковців. Праці О. Шиманової-Стефанишин (Шиманова-Стефанишин, 2022), О. Гурко (Гурко, 2022), Л. Білоконенко (Білоконенко, 2022), акцентують увагу на різних аспектах комунікації, мовному інструментарії, стилістичних особливостях, аксіологічних параметрах та оцінках, які використовує президент Зеленський у своїх виступах. С. Креховецька й Д. Мицан у статті «Звернення Володимира Зеленського до українського народу в період війни» (Креховецька, 2022) здійснюють структурний аналіз текстів промов нинішнього очільника держави до співгромадян із позиції майстерності та стратегічності комунікацій, а також досліджують харизматичність його історично-політичної постаті. Крім того, у цих розвідках посилену увагу спрямовано на контекст, на тлі якого відбуваються промови, враховується воєнно-політичний дискурс та його вплив на політичну комунікацію Президента України.

Мета статті – аналіз суспільно-політичної лексики щоденних промов Президента України Володимира Зеленського до українського народу

як виразника його комунікативних настанов. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати функції суспільно-політичної лексики в промовах Президента Зеленського;
- 2) диференціювати інвентаризовану суспільно-політичну лексику за тематико-груповим принципом;
- 3) схарактеризувати особливості використання президентом неологічної суспільно-політичної лексики.

Об'єкт дослідження – суспільно-політична лексика публічних звернень Президента України до українського народу.

Предмет дослідження – функції та семантичні особливості суспільно-політичної лексики політичних промов Президента Зеленського до українського народу в період війни.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Постать В. О. Зеленського – нинішнього Президента України від 2019 року – після 24 лютого 2022 року перебуває в особливому фокусі уваги світової спільноти та співгромадян України. Згідно з інформацією, наданою LB.ua, роль Президента України досягла свого вершинного пункту: поляки визнали його політиком 2022 року у світі; американське видання Politico назвало його найвпливовішою особою в Європі; журнал Time зазначив його та «дух України» символами 2022 року. Крім того, 5 грудня 2022 року Зеленський був названий людиною року за версією Financial Times (Кравченко, 2022).

Окрім ведення воєнних дій, він узяв на себе відповідальність вербального впливу як внутрішньодержавного, так і зовнішньополітичного характеру. Тож ідеться про політичну комунікацію в умовах політичного дискурсу – воєнного стану в Україні.

У публічних виступах глави держави переважають промови та звернення. Щоденна комунікація – ключовий аспект українського інформаційного простору. Основним адресатом виступів Володимира Зеленського став український народ. Повідомлення президента щодня завершують цілодобові новини разом з інформаційним марафоном «Єдині новини #UАразом». Формуючись поступово, така практика вмотивована, оскільки мала цілком очевидні причини: посягання росії на територіальну цілісність і свободу України, геополітичний злам системи поглядів і уявлень про світ, ускладнення економічних і фінансових проблем.

Головною метою звернень Президента України до української громадськості є консолідація суспільства, підвищення морального духу

народу, поширення правдивої інформації про військові злочини, які вчиняють росіяни на території України, а також подяка кожному за підтримку в боротьбі проти російської агресії.

Логічно, що політичний дискурс преференційно формує суспільно-політична лексика, яка виконує не лише свою основну номінативну, а й інші, зокрема, регулятивну та емотивну функції.

Номінативна функція суспільно-політичних лексичних одиниць полягає у відображенні картини реальної дійсності, національного світобачення і світовідчуття. Наприклад, у зверненні «Лютий. Рік незламності», яке було опубліковане 24 лютого 2023 року, чітко простежується використання вербальних механізмів для забезпечення зв'язку між владою та суспільством у кризовий час для країни, лексичним виразником яких постає суспільно-політична лексика, що маркує:

– народність, державність (*«Великий народі великої України!»*);

– дати й назви подій (*«Рік тому в цей день із цього ж місяця близько сьомої ранку я звернувся до вас із короткою заявою, тривалістю всього 67 секунд. У ній пролунали дві найголовніші й тоді, і зараз речі. Те, що Росія почала проти нас повномасштабну війну. І те, що ми сильні. Ми готові до всього. Ми всіх перемажемо. Бо ми – це Україна!»*);

– дії – від перших (*«На дорогах з'явилися затори, але багато хто їхав по зброю. З'являлися черги. Хтось стояв на кордонах, але багато хто – до військкоматів і ТрО»*) до проміжних (*«Ми не підняли білий прапор, а стали боронити синьо-жовтий. Не злякалися, не зламалися, не здалися. Символом цього стали прикордонники зі Зміїного й маршрут, за яким вони відправили «руській воєнний корабель»*) і переможних (*«Ми ніколи цього не пробачимо. Ми ніколи не заспокоїмося, доки російські вбивці не понесуть заслужену кару. Кару міжнародного трибуналу. Суду Божого. Наших воїнів. Або всіх їх разом узятих»*);

– тропейзовані назви (*«Водночас світ побачив, на що спроможна Україна. Це нові герої. Оборонці Києва, захисники “Азовсталі”. Нові подвиги, які здійснювали цілі міста. Харків, Чернігів, Маріуполь, Херсон, Миколаїв, Гостомель, Волноваха, Буча, Ірпінь, Охтирка. Міста-герої. Столиці незламності. Нові символи. А разом із цим – нові оцінки та прогнози щодо України»*).

Окремо у зверненнях Президента України виділимо підгрупу іншомовної суспільно-політичної лексики. Характерно, що більшість таких інонімів являють собою мовні трансплантати,

тобто не зазнають перекладу ні на фонетичному, ні на графічному рівнях («Україна здивувала світ. Україна надихнула світ. Україна об'єднала світ. На доказ можна сказати тисячі слів, але достатньо кількох. **HIMARS, Patriot, Abrams, IRIS-T, Challenger, NASAMS, Leopard**»).

Також варто виокремити подячні наративи Президента України, що апелюють до осіб, причетних до жаданої перемоги та що чинять опір ворогові. Основну кількість серед них становлять загальні та власні іменники, які маркують здебільшого професії («**Це всі наші захисники та захисниці. Збройні Сили України. Сухопутні війська, наша піхота й танкісти. Повітряні та Військово-Морські сили. Артилерія, ППО, десантники, розвідники, прикордонники. ССО, СБУ, Нацгвардія, поліція, ТрО – усі наші сили безпеки й оборони. Завдяки вам стоїть Україна**»; «**це наші медики**», «**наші рятувальники та пожежники**», «**наші залізничники**»; «**Я дякую всім нашим партнерам, союзникам і друзям, які стоять пліч-о-пліч із нами весь рік**»; «**Я радий, що міжнародна антипутінська коаліція зростає настільки, що потребує окремого звернення**»; «**Я також дякую нашому зовнішньополітичному війську. Дивізії наших дипломатів, послів, представників у міжнародних організаціях та інституціях. Усі, хто б'є окупантів вогнем і мечем міжнародного права, домагається нових санкцій, визнання держави-терориста державою-терористом**»; «**Я дякую нашим людям, дякую нашій багатомільйонній армії волонтерів і небайдужих громадян...**») тощо.

У публічних виступах В. Зеленського також досить виразно простежується регулятивна функція суспільно-політичної лексики. Наприклад, у зверненні «Сила суспільства й міцність держави поєднуються саме справедливістю» від 22 січня 2023 року спостерігаємо низку комунікативних актів волевиявлення. Серед них:

– звертання-вітання («**Бажаю здоров'я, шановні українці!**»);

– прохання («**Ми всі маємо – кожен своє – робити для нашої єдності. Сила суспільства й міцність держави поєднуються саме справедливою**»);

– подяка («**Дякую пану Прем'єр-міністру Ріші Сунаку за його потужні рішення, за його політику, яка робить вільний світ міцнішим**»);

– заборона, застереження («**Я хочу, щоб це було зрозуміло: повернення до того, що було колись, до того, як звикли жити різні люди, наближені до державних інституцій, чи ті, хто все життя поклав на гонитву за кріслом... Повернення не буде**»);

– порада («**Дуже важливо зберігати єднання. Робити все, щоб люди, які цінують свободу, були разом, були дієвими**»);

– переконання («**Перше й головне, про що хочу сьогодні сказати, – це справедливість. Справедливість, яка є, до речі, однією з основ соборності. В суспільстві, яке відчуває справедливість, об'єднання людей завжди міцніше. Звичайно, зараз основна увага – це питання оборони, це питання зовнішньої політики, це питання війни**»).

Важливість слів у їхньому емоційному наповненні, саме тому суспільно-політична лексика у зверненнях Володимира Зеленського підпорядкована реалізації емотивної функції. Наприклад, у зверненні Президента України «Наше з вами відчуття єдності, справжності так контрастує зі страхом, який запанував у Росії» від 01 січня 2023 року слова про росію вимовляються в зниженому тоні та з негативно-емотивною оцінкою («**Вони бояться. Це відчувається. І правильно бояться. Бо вони програють. Дрони, ракети, все інше їм не допоможуть. Бо ми – разом. А вони – хіба що разом зі страхом**»). До того ж, засобами контрастної лексики В. Зеленський возвеличує наші Збройні Сили і знецінює ворога як у минулому році, так і на початку 2023 року («**Російські терористи як були жалюгідними, такими й зайшли в цей рік. Наші ж захисники як були молодці, так і 1 січня себе показали дуже добре**»). Як бачимо, емоційна наповненість щоденних промов глави держави сприяє декодуванню мети комунікації, зокрема «дискредитування противника, принцип протиставлення ми – вони, творення позитивного образу України і українців» (Креховецька, 2022: с. 71).

У промовах Президента спостережено широкий значеннєвий спектр суспільно-політичної лексики, яку в праці систематизовано за тематико-груповим принципом. Найпоширенішою з виділених тематичних груп постає група «**Безпека. Війна. Мир**», у межах якої виокремлено вужчі семантичні підгрупи:

– лексика на позначення перемог і здобутків українців та антигуманності держави-терориста («**Завдяки хоробрості наших воїнів, завдяки підтримці наших партнерів, які ніколи не змиряються з російським прагненням зламати міжнародний правопорядок**»; «**Наша впевненість у перемозі України, наше бачення вільного майбутнього для нашої держави, український героїзм, який вразив світ, – усе це народилося саме там... У містах-героях української півночі, українського сходу, українського півдня. У містах героїв, чий характер ані на секунду не підкорився**»);

окупанту навіть тоді, коли окупант прийшов до їхніх домівок»);

– номінативні одиниці, що маркують активну участь світових лідерів у підтримці безпеки у світі (*«І це дуже важливо, коли глобальні лідери проявляють хоробрість, відвідуючи Україну попри всі ризики, і проявляють повагу – повагу до наших людей, які воюють не лише за свою державу, за українську незалежність, а й за те, щоб у світі все ж збереглися й діяли цивілізовані правила, цивілізоване життя»);*

– лексеми, що номінують структуру й питання діяльності оборонної системи в умовах політичного дискурсу (*«Провів сьогодні засідання Ставки. Головне питання – передова. Наші війни, наші позиції, наше посилення. Доповідали командувачі, Головком, розвідка. Одне з питань, якому завжди максимум уваги, – це постачання боєприпасів, підтримка від наших партнерів. Очікуємо збільшення постачання саме того, що нам потрібно саме зараз»)* тощо.

Тематична група «**Держава. Регіони**» репрезентована здебільшого територіальними назвами, що пов'язані з ходом визвольних дій ЗСУ та перспектив (*«Сьогодні (прим. авт. 21 березня) Україна почала відзначати першу річницю перших переможних битв повномасштабної війни – боїв на півночі нашої держави, які призвели до втечі окупанта»;* *«завершилася битва за Моцун – маленьке*

село в Київській області»; *«Битва за Гостомель. Бої за Ірпінь. Боротьба на Чернігівщині й Сумщині. Битва за Зміїний»;* *«унікальна наша оборонна операція ... повернула свободу Харківщині»;* *«Ми прийдемо до такого ж результату і в інших активних діях. У героїчній битві за Донбас»;* *«відновить нормальне українське життя в Приазов'ї»;* *«У поверненні нашого Криму»).*

Тематична група «**Політика. Стратегія**» розкриває результати перемовин із очільниками інших країн світу. Наприклад, у зверненні «Усі разом ми повертаємо Україні Україну» від 21 березня 2023 року зафіксовано результати зустрічі з Президентом Чилі та Прем'єр-міністром Японії Кішидою (*«Щойно говорив із Президентом Чилі, це була хороша розмова. Оновили бачення нашими державами актуальної ситуації в міжнародних відносинах»;* *«Наші переговори з паном Кішидою були доволі продуктивними»;* *«Ми обговорили й безпекові питання, і політичні, і санкційні, і економічні, і гуманітарні. Є готовність Японії долучитися до нашої відбудови – бути лідером у цих економічних та інфраструктурних процесах»).*

Тематична група «**Влада – суспільство – особистість**» у щоденних виступах очільника держави має сталий спектр комунікативних настанов – шире привітання, подяка, побажання. Характерно, що в значній частині таких комуні-

ДОБРО		ЗЛО
+		-
життя		війна
перемога		трагедія
віра		обстріли
дух		смерть
справедливість		вогонь
правда		меч
незламність		полонені
свобода		шок
мир		біль
єдність		терористи
сила		страх
гідність		
совість		
пам'ять		

Рис. 1. Духовні категорії Добра і зла в щоденних промовах Президента України В. Зеленського (Петренко, 2022)

Узагальнено й доповнено авторами

катем переважають конструкції 1-ої особи множини, що репрезентує єдність президента з народом («*Усі разом ми повертаємо Україні Україну. Усі разом ми захищаємо й наше майбутнє, і нашу гідність, і нашу свободу, і нашу історію*»).

Ємною в ракурсі змістової наповненості постає тематична група «**Правда**», яку інтерпретуємо через опозицію «добро» і «зло», носіями яких, відповідно, постають Україна та росія (рис. 1).

Ще однією актуальною тенденцією промов Володимира Зеленського є створення та використання вже наявних лексичних інновацій. На рівні об'єктивних значень такі лексеми характеризують сучасну дійсність, на рівні конотативної семантики вони виражають ставлення українців до країни-агресора, а також до її політичної когорти, до бездіяльності більшості росіян тощо. До речі, процес неологізації в сучасній військовій Україні настільки активний, що є всі підстави говорити про формування своєрідного «словника неологізмів» сучасної української мови періоду актуальної війни. У праці В. Хар (Хар, 2022), наприклад, досить докладно схарактеризовано неологізми сьогодення як в аспекті особливостей їхнього походження, так і в плані експлікації ними відповідних номінативно-експресивних значень.

У промовах Президента України найчастіше зафіксовано такі групи суспільно-політичних неологізмів:

– окаянізми, утворені на основі антропонімів: *арестовлення*; *арестовичник*; *арестовити* (від прізвища колишнього радника Офісу президента України з питань стратегічних комунікацій у сфері нацбезпеки та оборони Олексій Арестович); *кімити* (від прізвища голови Миколаївської ОДА Віталій Кім); *макронити* (від – президент Франції Еммануель Жан-Мішель Фредерік Макрон);

– лексеми, що маркують дії наших захисників: *відбайрактарити*, *відджавелініти*, *застінгерити*;

– експресіонізми в соціальних мережах: *я – зсуїст(-ка)*, *краЗСУнчик/краЗСУня*;

– слова, що називають спільноти, які боронять рідну землю: *кухонні війська*, *тракторні війська*, *цигани-привиди*, *IT-армія (кіберкозаки, кіберпартизани)*;

– дієслова, що позначають тотальне знищення ворога: *відкобзонити*, *віддвохсотити*, *затрьохсотити*, *присвітити*, *могілізувати*;

– лексеми, похідні від слів-назв російських соцмереж, як носії антигуманної та спотвореної інформації: *тристаграм*, *путлернет*, *чебурнет*, *x**лопедія*, *путлерпедія*, *чебурпедія*, *ватнікпедія*.

Більшість зі створених неологізмів відображають особливості мовомислення та світогляду українського народу. Їх використання зумовлює саркастичність, навіть до певної міри жаргонність мовлення.

На окрему увагу у зверненнях Президента Зеленського заслуговує військово-технічна термінологія, уживання якої є логічним, зважаючи на активні воєнні дії в Україні: *НІМАРС (американська реактивна артилерійська система)*; *«Цезар» (CAESAR, французька 155-мм самохідна артилерійська установка)*; *С-300 (зенітно-ракетні комплекси середнього радіуса дії радянського зразка)*; *«Леопард» (Leopard, модернізований танк, що виробляють німецькі концерни)*; *«Росомак» (Rosomak, польський бронетранспортер)*; *БМП (узагальнена назва бойової техніки, бойова броньована гусенична машина)*; *«МіГ» (багатоцільовий радянський винищувач четвертого покоління)*; *F-16 (General Dynamics F-16 Fighting Falcon, одномоторний багатофункціональний легкий винищувач)*. Важливо, що в контексті російсько-української війни військова лексика не належить до сфери вузького користування, нею активно оперують широкі категорії людей. Корпус воєнної лексики у зверненнях Президента Зеленського активно поповнюють новотвори: *санкційні пакети*, *санкційний режим*, *Ставка*, *передова*, *колаборанти*, *амуніція*, *дрони*, *десантники* *«Вісімдесятки»*, *«Сімдесятдев'ятки»*, *донорська конференція*, *«Рамштайн»*.

Окрему підгрупу суспільно-політичної лексики у дискурсі Президента України становлять аббревіатури. Серед найпоширеніших: *ВПК (військово-промисловий комплекс) терористів*; *ГУР МО (Головне управління розвідки Міністерства оборони України)*; *ЄСПЛ (Європейський суд з прав людини)*; *ОПК (оборонно-промисловий комплекс)*; *ОСУВ (Об'єднане стратегічне угруповання військ)*; *сили ТрО (Сили територіальної оборони)*.

Упізнавальним маркером завершення звернення Володимира Зеленського до українського народу постає національне гасло, суцільно зіткане із суспільно-політичної лексики *«Слава Україні – Героям Слава!»*, що стало неологічним для більшості країн світу, і що з початком війни набуло ширшого комунікативного діапазону. Крім констатації звитяги, патріотизму, бойового духу українців, воно об'єднує в єдиний духовно-патріотичний фронт тих українців, що знаходяться в зоні активних бойових дій, і тих, які на відносно мирних територіях працюють над наближенням перемоги.

Висновки. Отже, суспільно-політична лексика значною мірою формує комунікативний простір промов Президента України Володимира Зеленського. Її комунікативний діапазон визначають три основні функції – номінативна, регулятивна, емотивна. Значеннєво корпус суспільно-політичної лексики формує низка тематичних груп, найуживанішими з-поміж яких є групи «Безпека. Війна. Мир», «Держава. Регіони», «Політика. Стратегія», «Влада – суспільство – особистість», що акцентують на прагненні українського народу до духовних цінностей. Значний прошарок суспільно-політичної лексики становлять неологізми, більшість із яких має узуальний характер. Диференційним пара-

метром суспільно-політичного словника Президента України постає широке використання військової термінології та аббревіатур.

Оскільки російсько-українська війна на території України досі триває, то перспективою наукового дослідження є, крім детального аналізу інших текстів, дослідження еволюції комунікативних настанов Володимира Зеленського, вивчення впливу суспільно-політичної лексики на сприйняття звернень, аналіз ефективності використання суспільно-політичної лексики в комунікації, дослідження впливу мовленнєвої стратегії на довіру громадськості тощо. Ці перспективи дослідження можуть сприяти розвитку лінгвістики в контексті сучасної політичної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій Ю. Лексико-семантичні засоби створення портрету політичного діяча. *Вісник ХНЕУ. Наука і практика*. URL: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/597>
2. Білоконенко Л. А. Президентська комунікація та війна 2022 року. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 1–6.
3. Вдовичин І. Я., Угрин Л. Я., Шипунов Г. В. Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник / за ред. Н. Хома. Львів : Новий Світ, 2000, 2015. 396 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної мови. *Slovnuk.me*. URL: <https://slovnuk.me/dict/vts>
5. Гурко О. В. Лінгвостилістична специфіка політичних промов В. Зеленського. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72), № 4. Ч. 1. С. 18–23.
6. Костюк Ю. Українська суспільно-політична лексика в інтернет-виданнях 2012–2017 рр. Лексика на перетині наукових парадигм : монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 135–156.
7. Кравченко О. Поляки визнали Зеленського політиком 2022 року у світі. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/world/2023/01/03/541330_polyaki_viznali_zelenskogo.html
8. Креховецька С. А., Мицан Д. М. Звернення Володимира Зеленського до українського народу в період війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 56. С. 71–74.
9. Петренко С. Духовні сенси категорії «правда» в риторичі Президента України В. Зеленського в умовах російсько-української війни. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи* : матеріали науково-практичної конференції. 2022. № 26–27 трав. С. 20–29.
10. Промови та звернення. Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches>
11. Степаненко М. Політичне сьогодення української мови : актуальний перифрастикон. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2017. 616 с.
12. Хар М. Военний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. Т. 1, № 24. С. 160–167.
13. Шахновська І. І., Загородна Л. Т. Українські та англійські оцінні неологізми, утворені на тлі політичних подій в Україні.. 2022. № 57. С. 111–115. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*.
14. Шиманова-Стефанишин О. В. Політична комунікація в умовах воєнного стану в Україні: політологічний аналіз основних меседжів. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 30–36.

REFERENCES

1. Babii Yu. Leksyko-semantichni zasoby stvorennia portretu politychnoho diiacha. [Lexical and semantic means of creating a portrait of a political figure] *Visnyk KhNEU. Nauka i praktyka*. – Bulletin of KhNEU. Science and practice. URL: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/597> [in Ukrainian]
2. Bilokonenko L.A. (2022) Prezydentska komunikatsiia ta viina 2022 roku. [Presidential communications and the 2022 War] *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*. – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism. T. 33 (72), № 3. S. 1– 6. [in Ukrainian]
3. Vdovychyn I. Ya., Uhryn L.Ia., Shypunov H.V. (2000, 2015) Suchasna politychna leksyka: entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk. [Modern political vocabulary: an encyclopedic dictionary-reference] za red. N. Khoma. Lviv : Novyi Svit. – edited by N. Hom. Lviv : Novy Svit, 2015. 396 s. [in Ukrainian]
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi movy. [A large explanatory dictionary of the modern language] *Slovnuk.me*. URL: <https://slovnuk.me/dict/vts> [in Ukrainian]
5. Hurko O. V. (2022) Lihnostylistychna spetsyfika politychnykh promov V. Zelenskoho. [Linguistic and stylistic specificity of V. Zelenskyi's political speeches] *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*. – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism. T. 33 (72), № 4 Ch. 1. S. 18–23. [in Ukrainian]

6. Kostiuk Yu. (2018) *Ukrainska suspilno-politychna leksyka v internet-vydanniakh 2012–2017 rr.* [Ukrainian social and political vocabulary in online publications 2012–2017] *Leksyka na peretyni naukovykh paradyhm: monohrafiia / za red. L. Struhanets. Ternopil: Osadtsa Yu. V.– Vocabulary at the intersection of scientific paradigms: a monograph / edited by L. Struhanets. Ternopil: Yu.V. Osadtsa, S. 135–156.* [in Ukrainian]
7. Kravchenko O. *Poliaky vyznaly Zelenskoho politykom 2022 roku u sviti.* [Poles recognized Zelensky as the politician of 2022 in the world] LB.ua. URL: https://lb.ua/world/2023/01/03/541330_polyaki_viznali_zelenskogo.html [in Ukrainian]
8. Krekhovetska S. A., Mytsan D. M. (2022) *Zvernennia Volodymyra Zelenskoho do ukrainskoho narodu v period viiny.* [Address of Volodymyr Zelenskyi to the Ukrainian people during the war] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology. № 56. S. 71–74.* [in Ukrainian]
9. Petrenko S. (2022) *Dukhovni sensy katehorii "pravda" v rytorytsi Prezydenta Ukrainy V. Zelenskoho v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny.* [Spiritual meanings of the category "truth" in the rhetoric of the President of Ukraine V. Zelenskyi in the conditions of the Russian-Ukrainian war] *Cuchasnyi masovokomunikatsiinyi prostir: istoriia, realii, perspektyvy: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii.– Contemporary mass communication space: history, realities, perspectives: materials of the scientific and practical conference. № 26–27 trav. S. 20–29.* [in Ukrainian]
10. *Promovy ta zvernennia. Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi Ofitsiine internet-predstavnytstvo.* [President of Ukraine Volodymyr Zelensky Official online representation] URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches> [in Ukrainian]
11. Stepanenko M. (2017) *Politychne sohodennia ukrainskoi movy: aktualnyi peryfrastykon.* [The political present of the Ukrainian language: a topical periphrasticon]. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I. S. – Kharkiv : I. S. Ivanchenko Publisher, 616 s. [in Ukrainian]
12. Khar M. *Voiennyi dyskurs: protsesy neolohizatsii.* [Military discourse: processes of neologization] *Zakarpatski filolohichni studii.– Transcarpathian Philological Studies. T. 1, № 24. S. 160–167.* [in Ukrainian]
13. Shakhnovska I. I., Zahorodna L. T. (2022) *Ukrainski ta anhliiski otsinni neolohizmy, utvoreni na tli politychnykh podii v Ukraini.* [Ukrainian and English evaluative neologisms formed against the background of political events in Ukraine] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia.– Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology № 57. S. 111–115.* [in Ukrainian]
14. Shymanova-Stefanyshyn O. V. (2022) *Politychna komunikatsiia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: politolohichniy analiz osnovnykh mesedzhiv.* [Political communication in the conditions of martial law in Ukraine: a political analysis of the main messages] *Rehionalni studii. – Regional studios. № 30. S. 30–36.* [in Ukrainian]

Марія КУЦЕЛА,

orcid.org/0009-0002-1225-2988

викладач кафедри перекладу та філології

Університету короля Данила

(Івано-Франківськ, Україна) kutsela.m.mariya@ukd.edu.ua

Ольга ВІРСТЮК,

orcid.org/0009-0004-8785-1429

викладач кафедри перекладу та філології

Університету короля Данила

(Івано-Франківськ, Україна) olha.virstiuk@ukd.edu.ua

ФУНКЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ В ФЕЙКОВИХ НОВИНАХ АНГЛОМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ

Актуальність теми роботи зумовлена зростанням лінгвістичного інтересу до аналізу особливостей медіадискурсу і пошуку шляхів розпізнання та виявлення фейкових новин, а також недостатньою кількістю досліджень прагматичних особливостей неправдивих новин у медіапросторі. Особливо актуальним є питання аналізу фейкових новин у наш час, коли з кожним днем кількість інформації, яку отримує людина, зростає, і саме медіапростір є одним з ключових чинників формування особистості, сприйняття і пізнання нею дійсності.

У статті охарактеризовано дефініції понять «дискурсивний маркер», «базовий маркер», «маркери-коментарі», «паралельні маркери».

Дискурсивний маркер – це лінгвістичний елемент, що функціонує на рівні різного роду дискурсів, це невід’ємна, обов’язкова і особлива характеристика, завдяки якій можна розрізнати дискурси.

Говорячи про медіадискурс, мусимо згадати, що цей вид дискурсу однозначно характеризується своїм унікальним комплексом різних маркерів, які і стали об’єктом нашого дослідження, так як нашою метою було чітке визначення функцій дискурсивних маркерів у текстах фейкових новин. У статті зроблено спробу проаналізувати особливості дискурсивних маркерів на основі англомовних фейкових новин за період від 24 жовтня 2016 р. до 13 червня 2019 р. і визначити конкретні функції кожного з них. Для дослідження використано класифікацію дискурсивних маркерів Б. Фрейзера: 1) базові маркери (basic markers); 2) маркери-коментарі (commentary markers); 3) паралельні маркери (parallel markers); 4) дискурсивні маркери (discourse markers).

В результаті дослідження ми проаналізували кожну групу дискурсивних маркерів з вищенаведеної класифікації, навели конкретні приклади та окреслили широкий спектр дискурсивних маркерів у текстах фейкових англомовних новин. Також нами було виділено основні функції дискурсивних маркерів, серед яких функції уточнення, узагальнення, спростування, доповнення, наголошення, оцінювальна та ін., і кожна з цих функцій веде до єдиної мети, яку ставить перед собою автор фейкових новин, – досягти бажаного впливу на адресата.

Ключові слова: базові маркери, маркери-коментарі, паралельні маркери, дискурсивні маркери.

Maria KUTSELA,

orcid.org/0009-0002-1225-2988

Lecturer at the Department of Translation and Philology

King Danylo University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) kutsela.m.mariya@ukd.edu.ua

Olha VIRSTIUK,

orcid.org/0009-0004-8785-1429

Lecturer at the Department of Translation and Philology

King Danylo University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) olha.virstiuk@ukd.edu.ua

THE FUNCTIONS OF THE DISCOURSE MARKERS IN FAKE NEWS OF THE ENGLISH MEDIA DISCOURSE

The topic of the research is actual due to the growing linguistic interest in the analysis of the features of media discourse and the search for ways to recognize and detect fake news, as well as topic is actual because of the insufficient number of studies on the pragmatic features of fake news in the media space. The issue of analyzing fake news is especially

relevant nowadays, when the amount of information a person receives increases every day, and the media space itself is one of the key factors in the formation of a personality, and their perception and recognition of reality.

The article gives the definitions to the following terms: “discursive marker”, “base marker”, “comment markers”, “parallel markers”.

A discursive marker is a linguistic element that functions at the level of various kinds of discourses, it is an integral, mandatory and a specific characteristic, due to which discourses can be distinguished.

Speaking of media discourse, we must mention that this type of discourse is characterized by its unique set of various markers, which have become the object of our research, as our goal is to clearly define the functions of discursive markers in fake news texts. The article attempts to analyze the features of discursive markers based on English-language fake news for the period from October 24, 2016 to June 13, 2019 and to determine the specific functions of each of them. The following classification of discursive markers by B. Fraser was used for the study: 1) basic markers; 2) commentary markers; 3) parallel markers; 4) discourse markers.

The outcome of the study is the analysis of each group of discursive markers from the above mentioned classification. The specific examples have been given and a wide range of discursive markers in the texts of fake English-language news has been outlined. We have also highlighted the main functions of discursive markers, including the functions of clarification, generalization, refutation, addition, emphasis, evaluation, etc., and each of these functions leads to the single goal set by the author of fake news – to achieve the desired impact on addressee.

Key words: basic markers, comment markers, parallel markers, discursive markers.

Постановка проблеми. Феноменом сучасного медіапросторута його невід’ємною частиною стали фейкові новини. Мережа інтернет є одним з найпопулярніших ресурсів ЗМІ для ознайомлення з найостаннішими новинами світу. У зв’язку з великим запитом на пошук миттєвих новин у медіапросторі все більш поширеним явищем в інтернеті стають «фейкові» новини – повністю чи частково придумана інформація про якісь події або певних осіб, яка представляється у ЗМІ як справжні авторитетні повідомлення (Грищенко, 2016: 29).

Аналіз досліджень. Актуальність теми нашої роботи визначається зростаючим інтересом лінгвістики до фейкових новин, а також відсутністю всебічного прагматичного аналізу їхніх характеристик у сучасному англomовному медійному дискурсі. Необхідність аналізу прагматичних характеристик фейкових новин у медіадискурсі також зумовлена їхньою можливістю впливати на процес сприйняття інформації, завдяки якій автори намагаються створювати певні ефекти у медіататтях фейкових новин. Матеріалом дослідження стали фейкові статті, виявлені методом суцільної вибірки на сайтах з перевірки фактів за період від 24 жовтня 2016 р. до 13 червня 2019 р.

Мета дослідження полягає у виявленні функцій дискурсивних маркерів в фейкових новинах англomовного медіадискурсу, за допомогою яких автори намагаються досягти запланованого впливу на адресатів.

Виклад основного матеріалу. Прагматичні маркери є класом слів з унікальними формальними і прагматичними можливостями, а їх частотність в текстах фейкових новин досить висока (Микитюк, 2012: 94).

Наше завдання на цьому етапі полягає у визначенні функцій вживання ДМ у фейкових новинах в англomовному медіадискурсі.

Проводити дане дослідження ми будемо, використовуючи класифікацію Б. Фрейзера. Він виділяє: 1) базові маркери (basic markers); 2) маркери-коментарі (commentary markers); 3) паралельні маркери (parallel markers); 4) дискурсивні маркери (discourse markers) (Фрейзер, 1996: 931).

Базові прагматичні маркери вказують на характер «базового (основного) повідомлення». Вони вказують на тип мовленнєвого акту та його ілюкутивну силу. ДМ цієї категорії поділяються на такі підгрупи:

1. До першої підгрупи належать маркери, які визначають тип мовленнєвого акту.

Для класифікації мовленнєвих актів, ми використовуємо класифікацію Дж. Серля, який виділяє репрезентативи (або асертиви), директиви, комісиви, експресиви та декларативи. ДМ цієї категорії виступають дієслова, які вказують на належність до певного мовленнєвого акту.

Репрезентативи зобов’язують мовця нести відповідальність за правдивість сказаного. Репрезентативи найчастіше зустрічаються в заголовках фейкових новин, відібраних для нашого дослідження (47%). Наприклад, заголовок статті: “Pope **Says** He Will Address Sex Abuse Scandal Once He’s Finished Talking About Climate Change”. Мета цього ДМ – вказати на відповідальність Папи за свої слова. У фейкових новинах репрезентативи використовують для переконання адресатів у достовірності інформації, за яку відповідають особи, яким приписують авторство.

Директиви теж доволі часто використовують у текстах фейкових новин (29%). Вони зображають дію, за допомогою якої суб’єкт мовлення намагається реалізувати свою інтенцію через нормування поведінки об’єкта мовлення. До директивів відносять поради, команди, накази, питання і прохання. Типові дієслова, які відносять до цього

типу є *command, order, advise, admonish, ask, beg, dismiss, excuse, forbid, instruct, permit, require, warn, recommend*. – є для нас ДМ. У заголовку статті “California State Senate Committee **Bans** Saying ‘He’ and ‘She’”. ДМ *ban* вказує на заборону, яку впроваджує державний комітет сенату Каліфорнії.

Комісиви виражають намір мовця стосовно здійснення майбутньої дії. Парадигма ДМ цього типу наступна: *promising, threatening, offering, agreeing, guaranteeing, inviting, swearing*. Комісиви не часто використовують у текстах фейкових новин (18%).

У статті, *Australia To Introduce 33 Different Genders On Passports*, ДМ *to introduce* вказує на намір австралійського уряду стосовно впровадження відповідного законопроекту.

Експресиви часто вживають в текстах фейкових новин (6%). Мета – висловити психологічний стан, що задається умовою щирості щодо стану речей, який визначено в рамках пропозиційного змісту (Артамонова, 2007: 120). Заголовки з використанням експресивів привертають найбільше увагу читачів. Наприклад, ДМ у статті, *Pope Francis Shocks World, Endorses Hillary Clinton for President*, використовується з метою побудови попередженого ставлення до повідомлення.

Останнім типом мовленнєвого акту за класифікацією Дж. Серля виступають декларативи. Мета їхнього вживання – внесення змін повноважною особою в статус вказаного об’єкта (Хорошун, 2014: 65). Парадигма ДМ цього типу наступна: *excommunicating, declaring war, christening, marrying, firing from employment, sentencing*. Декларативи не вживають в текстах фейкових новин, відібраних для нашого дослідження.

2. До другої підгрупи належать перформативні вирази та дієслова.

За твердженням Дж. Урмсона, перформативні дієслова можуть вживатися як просто вставні слова. Формально вони задовольняють вимоги перформативного вживання, але при цьому дійсної перформативності в них немає (Омельчук, 2017: 113).

Перформативне дієслово *think* вказує експліцитно на силу основного повідомлення: у статті, *Obama Signs Executive Order Banning The National Anthem At All Sporting Events Nationwide*: “I’m not going to play ball. I think you’re going to find that I’m not the only one who feels this way.”, воно не виступає в ролі самостійного дієслова, яке виражає розумовий процес, а вжито як ДМ з метою висловлення думки бейсболіста щодо скасування виконання національного гімну на спортивних заходах.

3. До третьої підгрупи відносять так звані «прагматичні ідіоми».

Прагматична функція численних стійких мовних утворень, які іменуються прагматичними ідіомами, може полягати, однак, не лише в представленні комунікативного наміру мовця, іллокутивної сили висловлювання, мовленнєвого акту, але й в модифікації іллокутивної сили мовленнєвих актів (Волкова, 2011: 52).

Коли *please* ставлять перед дієсловом у наказовому способі, воно вказує на те, що мовець має намір висловлювання сприймали лише як прохання (Морозова, 2008: 22). У статті, *Obama Signs Executive Order Banning The National Anthem At All Sporting Events Nationwide*, ДМ *please* вживають для пом’якшення директиву та наголошенні важливості допомоги кожного: “Please, donate what you can, every bit helps so much”.

Ці дискурсивні маркери доповнюють «базове повідомлення», додаючи певний коментар. Їх також поділяють на наступні підгрупи:

1. ДМ, які виражають оцінку повідомлення.

В аналізованих статтях представленні наступні ДМ цієї групи: *sure, no doubt, certainly, rest assured, right, ultimately*;

Наведемо приклади: в статті “Pope Says He Will Address Sex Abuse Scandal Once He’s Finished Talking About Climate Change”, в якій повідомляється про реакцію Папи стосовно випадків сексуального насильства в католицькій церкві, ДМ допомагають Папі підкреслити та наголосити та переконати адресатів, що він розбирється в цій ситуації: “Rest assured, once I have exhausted my talking points .... “Then I’ll be sure to make a statement on it”.

2. До наступної підгрупи відносять «евіденційні» маркери.

ДМ цієї підгрупи вживають найчастіше в фейкових новинах. В англомовних медіатекстах використовуються слова, які маркують ступінь впевненості автора в достовірності повідомлюваного: *seem, feel (like), must, look as, perhaps, probably, possibly, should be*. З їхньою допомогою відбувається оцінка адресантом ситуації як реальної чи нереальної (Омельчук, 2017: 115).

Високий ступінь впевненості виражають евіденційні дискурсивні маркери: *really, certainly, obviously, must be*.

Евіденційний дискурсивний маркер *really* має високий ступінь достовірності повідомлюваного в медіа-текстах: в статті, *Obama Signs Executive Order Banning The National Anthem At All Sporting Events Nationwide*, ДМ підкреслює впевненість Дональда Трампа в негативному ставленні від-

мих політичних діячів до своєї країни: “*The hatred that President Obama and crooked Hillary have for this country really knows no bounds*”.

У статті, *Bill Clinton: ‘Allegations Of Sexual Misconduct Should Disqualify A Man From Public Office’*, 42-ий президент США вживає цей ДМ задля похвали періоду свого президентства: “*We really need to return to an era of honesty and integrity in our political leadership, like during my term for example...*”. А в статті, *California State Senate Committee Bans Saying ‘He’ and ‘She’*, за допомогою ДМ ставлення мовця не лише до конкретної події, а до ситуації загалом: “*It’s crazy. It really shows how far the politically correct lobby are willing to go in terms of policing language*”.

Маркер *obviously* має близьку до високої ступінь впевненості повідомлюваного. В статті, *California Upholds ‘Right’ For Pedophiles To Marry 10 Year Old Kids*, цей ДМ акцентує на ймовірності недопустимості шлюбів у ранньому віці: “*A person who marries a 15-year-old, there’s obviously something wrong*”, said Tasneem, now 36”.

Невпевненість в достовірності інформації акцентується за допомогою евіденційних дискурсивних маркерів *possibly, probably, perhaps, may, maybe, at times could*:

Наприклад: у статті “*Australia To Introduce 33 Different Genders On Passports*” ДМ *probably* акцентує на тому, що джерело виникнення проблеми достеменно невідоме та наводиться можливий варіант, пов’язаний з соціальним опитуванням. Наводимо наступну цитату: “*The idea of “33 genders” probably originated with a 2016 survey conducted by the Queensland University of Technology*”.

В іншій статті, *Awkward: Prince Philip Welcomes Donald Trump and ‘Stormy’ to Buckingham Palace*, дискурсивний маркер *possibly* також виражає низький ступінь ймовірності докладання принцом Філіпом зусиль задля пом’якшення своєї поведінки: “*Prince Philip is a kind soul with even kinder heart who tries to hide or rather bury the fact as hard as he possibly can ..*”. У наведеному прикладі ДМ також містить імпліцитну інформацію, адже ставиться під сумнів доцільність методів, які застосовував герцог.

У статті, *Donald Trump Keeps the Queen Waiting Before Windsor Castle Tea*, ДМ *perhaps* вказує на ступінь припущення щодо причини запізнення на зустріч з королевою Великобританії: “*Perhaps that’s what was on Trump’s mind as he, at times, wandered somewhat aimlessly when inspecting the troops...*”. Підтвердженням невпевненості вищезгаданої інформації підкреслюється також присутністю ще одного маркера *at times*.

Дискурсивні маркери *be likely / unlikely* також мають низький ступінь ймовірності подій. У статті, *Obama Signs Executive Order Banning The National Anthem At All Sporting Events Nationwide*, вищезгадані ДМ вказують на низьку вірогідність успіху указу стосовно заборони виконання національного гімну на спортивних заходах: “*While Executive Order 14302 is likely to be challenged in court, experts say it could be tied up for years, meaning that it is unlikely to be reversed ..*”.

3. До наступної підгрупи маркерів-коментарів належать ДМ, які вказують на джерело інформації: *They say, I heard, that etc*;

У попередній аналізованій статті також присутній ДМ цієї підгрупи. *In the meantime, they say to expect numerous protests from those who disagree with the president’s decision*. Джерело інформації – невідоме, а мета вживання цього ДМ – змусити повірити адресатів щодо можливих протестів та висловлення несхвалення рішення Барака Обама щодо заборони виконання національного гімну під час спортивних заходів.

У статті “*Royal flunkies immediately moved the Trumps down the welcome line at the Palace before the party went inside for the official state banquet*”, реакцію американського президента описують таким чином: “*Mr Trump was said to be “furious” and the dinner seating plan was hastily rearranged so that Philip was placed at the other end of the table*”. ДМ цього типу, як і попередній, є прикладами порушення максими якості інформації, адже джерело інформації достеменно невідоме.

4. Наступну групу маркерів-коментарів утворюють ДМ, які використовують задля пом’якшення висловлювання: *If I am not mistaken, If you do not mind, that’s right*.

Наприклад, у статті, *Donald Trump Keeps the Queen Waiting Before Windsor Castle Tea*, висловлення обурення президента США пом’якшується завдяки використанню ДМ: “*That’s right, just a few weeks on from his trip to the UK, he’s made a few digs about his meeting with the Queen – claiming that she was late and kept him waiting...*”.

Коментуючі прагматичні маркери утворюють наступну підгрупу. Вони вказують адресатам як визначити напрямок руху нової інформації. Сюди відносять *actually i basically*:

“*We are using the phrase ‘they’ and replacing other designations .. Basically, that’s the primary reforms and revisions to the committee rules*”. В наведеному прикладі зі статті, *California State Senate Committee Bans Saying ‘He’ and ‘She’*, ДМ акцентує на тому, що зміни щодо вживання займенника *they* стосуються лише правил комітету, спрямову-

ючи до висновку адресатів, що зазначені нововведення не обмежуватимуть їхні права.

У цьому значенні вони є метапрагматичними маркерами, які спрямовують розмову в русло релевантності. Зауважимо, що призначення метапрагматичних маркерів – допомогти адресату оцінити ступінь доречності висловлень. У статті, *Donald Trump Keeps the Queen Waiting Before Windsor Castle Tea*, знаходимо наступний приклад: “*Well, according to ‘the fake, fake news’, it was because he ‘overstayed’, but ACTUALLY it was because he and Liz were having such a nice time*”. Коментуючий прагматичний маркер *actually* маркує повідомлення, яке в якомусь сенсі неприйнятне для слухача (Фрейзер, 1996: 170).

До цієї групи відносять локативи, тобто звернення по імені, маркери невдоволення, маркери солідарності, які доповнюють базові повідомлення. В статті, *Donald Trump Says The Queen Was Late And Kept Him Waiting*, неформальне звертання *hey* вживають задля привернення уваги адресатів та роз’яснення, що статус королеви дозволяє на неї чекати: “*So I was about 15 minutes early and I’m waiting with my wife and that’s fine. Hey, it’s the Queen, right? We can wait*”. Також у цій статті присутній ще неформальне звертання: “*Nice one, pal, thanks for clearing that one up*”. Його вживають після висловлення поваги американського президента Великобританії. Крім основного повідомлення, яке містить експресиві, які виражають похвалу позиції президента, неформальний локатив вживають задля акцентування дружнього ставлення до Дональда Трампа та далі навіть використовують скорочену форму імені: “*Why’s that, Don?*”.

Коментуючі прагматичні маркери і паралельні прагматичні маркери кодують і силу, і зміст повідомлення. Для цього слід враховувати такі лінгвістичні та контекстуальні фактори: позицію в дискурсі, тип тексту, розміри дискурсу, які охоплює маркер (Фрейзер, 1996: 175).

Дискурсивні маркери вказують, як основне повідомлення пов’язане з його контекстом. Тут також Б. Фрейзер виділяє наступні підгрупи:

1. Це маркери зміни повідомлення.

В досліджуваних статтях цю підгрупу представляє ДМ *by the way*. В статті, *Donald Trump Says The Queen Was Late And Kept Him Waiting*, Дональд Трамп, пояснюючи ситуацію із запізненням, ухиляється від теми, порушуючи максимум релевантності інформації: “*But the UK, great respect, and I was asked to have tea with the Queen, who is incredible by the way*”. Його слова можна інтерпретувати по-різному: або по відношенню

до характеру королеви, її зовнішності чи її манерам поведінки.

2. До наступної підгрупи належать контрастивні маркери.

Їх використовують в фейкових новинах, для того, щоб змусити адресатів повірити в правдивість інформації чи переконати в чомусь на основі протиставлення.

Найуживанішим контрастивним маркером у відібраних для нашого дослідження статтях є *but*. Розглянемо характеристики його вживання детальніше. Наприклад: “*Hill wanted California to set a strict line at age 11, but the effort encountered swift opposition ...*” (*California Upholds ‘Right’ For Pedophiles To Marry 10 Year Old Kids*). В цьому прикладі *but* виконує функцію обмеження позитивних очікувань, адже суспільство схвалило б встановлення чітких вікових меж для одруження, щоб зменшило кількість випадків педофілії.

У цій же статті, *but* також виконує функцію налаштування позитивних очікувань стосовно вищезгаданого законопроекту: “*It’s a compromise, Hill said, but still a positive step. ‘It’s our responsibility to protect those kids’*”. Тут також присутній ще один ДМ *still*, який підсилює ефект переконання, що рішення стосовно обмеження шлюбного віку є зараз доцільним.

У реченнях з прямою мовою маркер *but* виконує функцію уточнення і пояснення: В статті, *Pope Francis Shocks World, Endorses Hillary Clinton for President*, Папа Франциск за допомогою ДМ пояснює свій обов’язок щодо висловлення позиції стосовно президентських виборів у США: “*I have been hesitant to offer any kind of support for either candidate in the US presidential election but I now feel ...*”

В статті, *Pope Says He Will Address Sex Abuse Scandal Once He’s Finished Talking About Climate Change*, за допомогою ДМ відбувається перехід на іншу тему: “*The head of the Roman Catholic Church claimed he is deeply concerned with the tragic report, but is “just too swamped” with work fighting climate change, criticizing capitalism...*”.

Дискурсивний маркер *however* також може вживатися задля протиставлення з позитивним напрямком. У статті про запровадження виконання національного гімну під час спортивних заходів: “*The reaction to the new Executive Order has not been all negative, however*”. ДМ акцентує на тому, що новий законопроект не містить лише недоліки.

Задля виведення несподіваного висновку *however* також вживають під час повідомлення, що Дональда Трампа та Першу Леді запросили на зустріч з королевою, далі вказуючи на запізнення

президента: *“Trump and First Lady Melania were invited for afternoon tea with the monarch, ..., **although** there would be no state dinner at Buckingham Palace, like Barack and Michelle enjoyed. **However**, media reports had claimed that the US President was late to arrive”*. В наведеній цитаті також вживають ще контрастивний маркер *although* задля наголошення на тому, що теперішнього президента не приймають таким самим чином як його попередника.

Дискурсивний маркер *although* позначає наявність неспівпадіння між очікуваним і актуалізованим у повідомленні:

*“One of May’s arguments for the change in policy was that **although** pedophilia is on the rise, the number of pedophiles that murder children is “still quite low”*”. В наведеній цитаті зі статті, *British PM Theresa May: Pedophiles Should Be Allowed To Adopt Children Too*, ДМ маркує розбіжність у сприйнятті того, висока частотність випадків педофільії не впливає на кількість дитячих убивств, які вчинили педофіли.

3. Деталізуючі маркери.

ДМ цієї підгрупи додають додаткову інформацію до повідомлення з метою наголошення. Сюди відносять *more than, also, and, or*.

У статті, *California State Senate Committee Bans Saying ‘He’ and ‘She’*, деталізуючий маркер акцентує на том у, що саме в зараз найбільшою мірою відбувається втручання в людське життя: *Because they are determined **more than ever** to give the government more control over your lives*. Тож мета використання цього ДМ також полягає в засудженні дій чинного американського уряду та президента в тому числі.

У статті, *British PM Theresa May: Pedophiles Should Be Allowed To Adopt Children Too*, дискурсивний маркер підкреслює те, що права педофілів також обмежують: *“Speaking about the proposed changed, leading legal academic Reece said that blocking sex offenders from working with children was **also** “unfair”*”.

В статті, *California Upholds ‘Right’ For Pedophiles To Marry 10 Year Old Kids*, деталізуючий маркер *and* акцентує увагу адресатів на тому, що держава не здійснює належного контролю щодо реєстрації шлюбів з неповнолітніми: *“The state doesn’t keep such numbers, **and** even efforts to change that are running into resistance”*.

Задля підсилення ефекту деталізації використовують підсилювальну частку *even*.

У статті, *Pope Francis Cancels The Bible and Proposes to Create a New Book*, кілька разів вживають ДМ *or* для маркування наведення контраргументів для порівняння рівносильності та недопустимості підтримки абортів та участі в пропаганді: *“In the case of an intrinsically unjust law, such as a law permitting abortion or euthanasia, it is therefore never licit to obey it, **or** to “take part in a propaganda campaign in favour of such a law **or** vote for it”*.

4. Маркери висновку.

Найпоширенішим маркером висновку в досліджуваних фейкових новинах виступає *so й so that*. Цей ДМ вживають для виведення висновків до мікротеми або загального висновку до дослідженої теми. Його можуть вживати на початку чи всередині речення. Наприклад у статті, *Donald Trump Says The Queen Was Late And Kept Him Waiting*, розглянемо слово *so* у двох згаданих випадках; *“So I was about 15 minutes early and I’m waiting with my wife and that’s fine”* (висновок до мікротеми). Та в наступному, де Дональд Трамп робить підсумки стосовно ситуації зі запізненням на зустріч з королевою Великобританії: *“So here was the story by the fake news: ‘The President was 15 minutes late for Queen’. Wrong...”*

Висновки. Отже, дослідження дає змогу виділити широкий спектр дискурсивних маркерів у текстах фейкових новин. Вони виконують оцінювальну, евіденційну функції, функцію звертання, уточнення, наголошення, пояснення, доповнення, протиставлення та стимулювання до виведення несподіваного висновку. Загалом виявлено 327 випадків вживання дискурсивних маркерів. Проаналізовані функції вказують на їхню приналежність до допоміжного рівня комунікації, що протиставляються основним комунікативним одиницям. Проаналізовані функції вказують на їхню приналежність до допоміжного рівня комунікації, що протиставляються основним комунікативним одиницям. Таким чином, функції ДМ тісно пов’язані з процесами формування різних типів дискурсу і слугують для підтримки їх зв’язності. З огляду на варіативність прагматичного потенціалу та різноманітність сфер вживання ДМ є важливим об’єктом лінгвістичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артамонова І. М. Медіатекст сучасних ЗМІ. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія філологія*. Харків, 2007. № 766. Вип. 51. С. 120–124.
2. Бахтєєв Б. Фейкові новини у фейковій державі. URL: https://ms.detector.media/ethics/standards/feykovi_novini_u_feykoviy_derzhavi/ (дата звернення: 12.10.2023).

3. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі (на матеріалі статей із журналів "Time" та "Newsweek") : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2012. 218 с.
4. Волкова Л. М. Темпоральний маркер still в дискурсі. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Вип. 19. 2011. С. 51–59.
5. Грищенко О. В. Фейкова мовна особистість із погляду дискурсивної лінгвістики. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2016. № 6. С. 39–41.
6. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки: Соціальна комунікація*. 2016. № 1 (52). С. 281–286.
7. Микитюк А. Аліна Микитюк. Функції дискурсивних маркерів. Чернівці : Золоті литаври, 2012. С. 93–100.
8. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 32 с.
9. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. Національний університет «Львівська політехніка». Випуск 15. 2016. С. 184–188.
10. Омельчук Ю. О. Фейкові новини в україно- та англомовному медіапросторі. Щорічний науковий збірник Сьомої міжнародної науково-практичної інтернет конференції з україністики «Діалог мов, діалог культур. Україна і світ. Серія : Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики. Випуск 2016. Мюнхен : Verlag readbox unipress Open Publishing LMU, 2017. С. 113–120.
11. Омельчук Ю. О. Об'єктивація фреймів СФЕРА ПРАВДИ / СФЕРА НЕПРАВДИ (на матеріалі сучасних англомовних псевдонovin). *Філологічні трактати* : Науковий журнал. Т. 9. № 3. Суми : СумДУ, 2017. С. 44–50.
12. Хорошун О. О. Дискурс засобів масової інформації: характерні особливості *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2014. № 6 (2). С. 65–71.
13. Bakir Vian and Andrew McStay. 2017. Fake news and the economy of emotions: problems, causes, solutions. *Digital Journalism*. DOI: 10.1080/21670811.2017.1345645.
14. Fraser B. What are discourse markers? *Journal of pragmatics*. 1999. Vol. 31. P. 931–952.
15. Fraser, B., Pragmatic markers. *Pragmatics* 6 (2), International Pragmatics Association, 1996. P. 167–190.
16. Schiffrin D. *Discourse markers*. Cambridge : Cambridge University Press. 1987. P. 318.
17. Talbot M. *Media discourse: representation and interaction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. 198 p.

REFERENCES

1. Artamonova I. M. (2007) Mediatekst suchasnykh ZMI [Media text of modern mass media]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu im. V. N. Karazina – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Philology series*, 766, Vol. 51. 120-124. [in Ukrainian].
2. Bahteev B. Feikovi novyny v feikovii derzhavi [Fake news in a fake state] URL: https://ms.detector.media/ethics/standards/feykovi_noviny_u_feikoviy_derzhavi/ (access date: 10/12/2023). [in Ukrainian].
3. Velykoroda Yu. (2012) Precedentni fenomeny v amerykanskomu mediinomu dyskursi (na materialy stattey iz zhurnaliv "Time" ta "Newsweek") [Precedent phenomena in the American media discourse (based on articles from the magazines "Time" and "Newsweek")] : diss. for obtaining sciences. candidate degree philol. Sciences: specialist 10.02.04 "Germanic languages". Lviv, 218 p. [in Ukrainian].
4. Volkova L. M. (2011) Temporalnyi marker still v dyskursi [Temporal marker still in discourse]. *Problemy semantyky, prahmatyky i kohnityvnoi linhvistyky – Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics*, 19. 51–59. [in Ukrainian].
5. Hryshchenko O. V. (2016) Feikova movna osobystist iz pohliadu dyskursyvnoi lingvistyky [Fake language personality from the point of view of discursive linguistics]. *Naukovyy visnyk DDPU im. I. Franka. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Scientific bulletin of I. Franko DDPU. Series: Philological sciences (linguistics)*, 6. 39–41. [in Ukrainian].
6. Kitsa M. O. Feikova informatsiia v ukrayinskykh sotsialnykh media: ponyattia, vydy, vplyv na audytoriyu [Fake information in Ukrainian social media: concepts, types, influence on the audience]. *Scientific Notes: Social Communications*. 2016. №1 (52). P. 281–286. [in Ukrainian].
7. Mykytyuk A. Funktsii dyskursyvnykh markeriv [Functions of discourse markers]. Chernivtsi: Golden Drums, 2012. P. 93–100. [in Ukrainian].
8. Morozova O. I. (2008) Linhvalni aspekty nepravdy yak kohnityvno-komunikatyvnoho utvorennia (na materialy suchasnoi anhkliyskoi movy). [Linguistic aspects of untruth as a cognitive-communicative formation (on the material of the modern English language)] : avtoref. dys ... doktora filolohichnykh nauk : 10.02.04. 32 p. [in Ukrainian].
9. Mudra I. (2016) Ponyattya "feik" ta yogo vydy u ZMI. [The concept of "fake" and its types in mass media] *Tele- ta radiozhurnalistyka. Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnika" – Television and radio journalism. National University "Lviv Polytechnic"* 15, 184–188. [in Ukrainian].
10. Omelchuk Yu. O. (2017) Feikovi novyny v ukrayino- ta anhlomovnomu mediaprostori. [Fake news in the Ukrainian and English-speaking media space] *Shchorichnyi naukovyi zbirnyk Syomoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii z ukrayinistyky "Dialoh mov, dialoh kultur" – Annual scientific collection of the Seventh International Scientific and Practical Internet Conference on Ukrainian Studies "Dialogue of Languages, Dialogue of Cultures. Ukraine and the world"*. Series: International Scientific Internet Conference on Ukrainian Studies. Munich : Verlag readbox unipress Open Publishing LMU. C. 113–120. [in Ukrainian].
11. Omelchuk Yu. O. (2017) Obyektyvatsiia freimiv SFERA PRAVDY/SFERA NEPRAVDY (na materialy suchasnykh anhlomovnykh psevdonovyn) [Objectification of the SPHERE OF TRUTH / SPHERE OF FALSE frames (on the material of

modern English-language pseudo-news)]. Filolohichni traktaty: Naukovyy zhurnal – Philological treatises: Scientific Journal. Sumy: Sumy University, Vol. 9. No. 3. 44-50. [in Ukrainian].

12. Khoroshun O. O. (2014) Dyskurs zasobiv masovoi informatsii: kharakterni osoblyvosti [Discourse of mass media: characteristic features]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Philological Sciences. 6 (2). 65–71. [in Ukrainian].

13. Bakir Vian and Andrew McStay. 2017. Fake news and the economy of emotions: problems, causes, solutions. Digital Journalism (DOI: 10.1080/21670811.2017.1345645).

14. Fraser B. What are discourse markers? *Journal of pragmatics*. 1999. Vol. 31. P. 931–952.

15. Fraser, B., Pragmatic markers. *Pragmatics* 6 (2), International Prasmatics Association, 1996. P. 167–190.

16. Schiffrin D. Discourse markers. Cambridge : Cambridge University Press. 1987. P. 318.

17. Talbot M. Media discourse: representation and interaction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. 198 p.

УДК 378.147:81.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-26>

Олена ЛАНСЬКИХ,

orcid.org/0000-0001-5338-8828

кандидат філософських наук,

доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації

Черкаського державного технологічного університету

(Черкаси, Україна) *olenalanskykh@gmail.com*

Тетяна ДЕРНОВА,

orcid.org/0000-0002-3531-649X

старший викладач кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації

Черкаського державного технологічного університету

(Черкаси, Україна) *dernovuyidima@gmail.com*

Наталія СЛИВКА,

orcid.org/0000-0001-5191-349X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри сучасних практик викладання англійської мови

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

(Черкаси, Україна) *nataliya,slyvka@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІЛОВІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ділова комунікація в англійській мові вимагає не лише володіння словниковим запасом і граматичними навичками, але й розуміння невербальних аспектів спілкування. Дана стаття присвячена важливому аспекту ділової комунікації – невербальним сигналам в англійському мовному просторі. В умовах глобалізації та інтенсифікації міжнародних ділових відносин, правильне розуміння та використання невербальної комунікації стає ключовим елементом успіху ведення ділових переговорів. Мета статті – здійснити комплексний аналіз та систематизацію особливостей невербальної комунікації в діловій англійській мові. Методологія: для комплексного дослідження теми в статті використовуються різноманітні методологічні підходи. Перш за все, проводиться аналітичний огляд наукової літератури з метою виявлення ключових концепцій, теорій та моделей, що стосуються невербальної комунікації в англійській мові. Далі застосовується порівняльний аналіз для вивчення культурних відмінностей у використанні невербальних сигналів. Результати дослідження показали, що в діловій англійській мові невербальна комунікація відіграє важливу роль в успішному міжкультурному спілкуванні. Розуміння та правильне використання кінезичних, паралінгвістичних та інших невербальних елементів може суттєво покращити якість ділових взаємовідносин. Незважаючи на універсальність деяких невербальних сигналів, культурні особливості можуть вносити варіативність у їхнє сприйняття та інтерпретацію. Тому, навіть при недостатньому знанні мови люди продовжують комунікувати та розуміти одне одного для досягнення ефективної ділової взаємодії. В ділових переговорах, де використовується англійська мова, жестова мова, мова очей та голосова інтонація відіграють важливу роль в усіх аспектах комунікації. Практичне значення дослідження полягає в удосконаленні методології викладання ділової іноземної мови з врахуванням важливої складової – невербальної комунікації. Це може допомогти бізнес-професіоналам і викладачам покращити свої навички в цій області та підвищити ефективність їхнього міжкультурного спілкування в діловому середовищі.

Ключові слова: невербальна комунікація, англійська мова, кінезика, окулестика, паралінгвістика.

Olena LANSKYKH,

orcid.org/0000-0001-5338-8828

Candidate of Philosophical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and International Communication

Cherkasy State Technological University Cherkasy

(Cherkasy, Ukraine) olenalanskykh@gmail.com

Tatiana DERNOVA,

orcid.org/0000-0002-3531-649X

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and International Communication

Cherkasy State Technological University Cherkasy

(Cherkasy, Ukraine) dernovyidima@gmail.com

Nataliia SLYVKA,

orcid.org/0000-0001-5191-349X

Candidate of Philological Sciences,

Associate professor at the Department of Modern English Teaching Practices

Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

(Cherkasy, Ukraine) nataliya,slyvka@gmail.com

FEATURES OF NONVERBAL COMMUNICATION IN BUSINESS ENGLISH

Business communication in English requires not only vocabulary and grammar skills, but also an understanding of non-verbal aspects of communication. This article is devoted to an important aspect of business communication – non-verbal signals in the English language space. In the context of globalization and intensification of international business relations, the correct understanding and use of non-verbal communication is becoming a key element of successful business negotiations. The purpose of the article is to carry out a comprehensive analysis and systematization of the features of nonverbal communication in business English. Methodology: For a comprehensive study of the topic, the article uses various methodological approaches. First of all, an analytical review of scientific literature is conducted to identify key concepts, theories and models related to non-verbal communication in English. Next, a comparative analysis is applied to study cultural differences in the use of nonverbal signals. The results of the study showed that in business English, nonverbal communication plays an important role in successful intercultural communication. Understanding and proper use of kinetic, paralinguistic and other non-verbal elements can significantly improve the quality of business relationships. Despite the universality of some nonverbal signals, cultural differences can introduce variability in their perception and interpretation. Therefore, even with insufficient knowledge of the language, people will continue to communicate and understand each other to achieve effective business interaction. In business negotiations where English is used, sign language, eye language and voice intonation play an important role in all aspects of communication. The practical significance of the study is to improve the methodology of teaching a business foreign language, taking into account an important component – non-verbal communication. It can help business professionals and educators to improve their skills in this area and increase the effectiveness of their intercultural communication in a business environment.

Key words: *nonverbal communication, English, kinesics, oculistics, paralinguistics.*

Постановка проблеми. В епоху глобалізації ділова англійська мова стає універсальним інструментом міжнародних комунікацій. Однак ефективність ділової взаємодії значною мірою залежить не лише від мовних навичок, але й від розуміння та правильного використання невербальних сигналів. Недооцінка або неправильна інтерпретація невербальної комунікації може призвести до нерозуміння, конфліктів і навіть до фінансових збитків у бізнесі. Взаєморозуміння між партнерами з різних культурних середовищ комплікуються, створюючи простір для непорозумінь і викликів.

Проблематика дослідження полягає в глибокому аналізі та систематизації невербальних факторів, які впливають на ефективність ділової

комунікації. До них відноситься кінезика, окулетика, та паралінгвістика. Це стає особливо актуальним у контексті глобалізації, де міжкультурні взаємовідносини стають невід'ємною частиною ділової практики.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів для підготовки ділових людей, які займаються міжнародною діяльністю. Розуміння особливостей невербальної комунікації може стати ключовим фактором успіху в переговорах, партнерських відносинах та стратегічному плануванні.

Дослідження покликане не лише розширити теоретичні знання в області невербальної комунікації, але й надати практичні рекомендації для її ефективного використання в діловому середовищі.

Аналіз досліджень. В існуючій літературі невербальна комунікація є предметом численних наукових досліджень, які розглядають цю тему з різних поглядів. Наприклад, О.О. Байбакова (2015) зосереджується на взаємодії між культурами і ролі невербальних засобів у цьому процесі. Г.І. Барташева (2012) досліджує автономне функціонування невербальних компонентів у комунікативній ситуації домінування. О.М. Габелко (2013) розглядає типологію невербальних засобів комунікації, тоді як Л.М. Корнева (2014) фокусується на міжкультурній аспекті. На вітчизняному рівні, роботи Л.В. Солощука (2013) та Л.П. Харченко (2013) також внесли важливий вклад у розуміння невербальної комунікації, особливо в контексті ділового спілкування. За кордоном, дослідження М. Vlahova (2015) та J. Herrity (2023) пропонують аналітичний погляд на роль невербальної комунікації в ділових відносинах.

Однак, не дивлячись на багатий науковий фонд з питань невербальної комунікації загалом, варто відзначити, що дослідження, які конкретно фокусуються на особливостях невербальної комунікації у діловій англійській мові, є досить обмеженими. Це формує унікальність даного дослідження і підкреслює його практичну значущість.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз та систематизацію особливостей невербальної комунікації в діловій англійській мові.

Виклад основного матеріалу. Англійська мова відіграє ключову роль у глобальній бізнес-комунікації, будучи офіційною мовою для численних міжнародних організацій. Приблизно половина європейських компаній вибирає англійську як мову внутрішньої комунікації. Наприклад, Philips, яка є голландською компанією, використовує англійську для корпоративного спілкування, незважаючи на те, що голландці складають частину персоналу. Схожа ситуація спостерігається у німецької автокомпанії Porsche, де англійська переважає, хоча в компанії також працює багато німців. Тому можна стверджувати, що англійська мова сьогодні є основною мовою для міжкультурної комунікації на міжнародній арені.

Невербальна комунікація включає ряд невиразних, але важливих сигналів, які індивіди або групи людей передають одне одному без використання словесних форм. Частина тіла, такі як очі, жести руками, вираз обличчя та зовнішній вигляд, є основними інструментами цього виду комунікації.

Загальноприйнятим вважається, що лише близько 20% повідомлень при спілкуванні передаються за допомогою вербальної комунікації, тоді як до 80% інформації обмінюються без вико-

ристання словесних форм. Тобто, навіть до того, як вступити в словесний діалог, вже існує обмін сигналами за допомогою зовнішнього вигляду, жестів та мови тіла (Vlahova, 2015).

Важливість невербальної комунікації в діловій англійській підкреслюється різними дослідженнями та статистичними даними. За словами доктора Альберта Мехрабіана, у бізнес-середовищі від 65 до 93% всієї комунікації є невербальною, і ця цифра підтверджується дослідженням Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі, яке показало, що 97% спілкування на робочому місці є невербальним. Це більшою мірою пов'язано з тим, що у діловому середовищі люди частіше переписуються, ніж комунікують словами. При цьому використання смайлів передають 93% невербальних сигналів, присутніх у спілкуванні віч-на-віч, що підкреслює важливість специфіки цифрової взаємодії. При вербальному спілкуванні дані доповнюються висновком про те, що перші чотири хвилини ділової взаємодії на 58% визначаються візуально. Для передачі інформації дослідження зафіксували до 5 000 різних жестів рук людини, що ще більше вказує на складний спектр невербальних сигналів. Більше того, переважання візуальної інформації, яка становить 90% даних, що обробляються мозком, узгоджується зі швидкістю, з якою інтерпретуються невербальні сигнали – на 13 мілісекунд швидше, ніж слухові. Ці висновки підтверджуються даними журналу *The Journal of Counselling Psychology* (Gitnux, 2023).

В рамках дослідження особливостей невербальної комунікації у діловій англійській мові, можна виділити наступні ключові типи.

1. *Кінезика* – категорія невербальної комунікації, що включає жести, міміку і рухи тіла. Доповнює або змінює вербальний обмін і може бути культурно специфічною.

2. *Окулесика* – вивчення зорового контакту як засобу невербальної комунікації. Зоровий контакт може вказувати на ступінь уваги, ставлення до співрозмовника та навіть емоційний стан.

3. *Проксеміка* – дослідження фізичної дистанції між людьми під час комунікації. Визначається культурними нормами і може впливати на успішність ділових переговорів.

4. *Паралінгвістика та метакомунікація*. Кожен з цих типів має свою важливість та специфіку взаємодії в діловому середовищі, і варто їх усіх розглядати для повноцінного розуміння процесу комунікації.

Кінезика є важливим аспектом невербальної комунікації, яка відображає характер людини та її культурну приналежність. Мова тіла взаємодіє

на різних рівнях, включаючи вираз обличчя, жести, позу тіла та способи привітань.

- *Мова тіла* є складовою невербальної комунікації, яка взаємодіє на багатьох рівнях. Вона може слугувати мостом або бар'єром в комунікації, залежно від того, наскільки особа свідомо різниці в культурних нормах і звичаях. Саме тому знання та розуміння мови тіла є ключовими для ефективної комунікації (Габелко, 2013). Загальна мова тіла в діловій комунікації англійською може слугувати візуальним показником емоційного стану та ставлення, що сприяє ефективності взаємодії (Корнева, 2004).

- *Вираз обличчя*. Включає контакт з очима, посмішку та міміку. Контакт з очима може бути важливим в усіх культурах, хоча правила можуть відрізнятися. Посмішка також може мати різні значення в різних культурах. Вираз обличчя може стати невербальною відповіддю під час комунікації, і це особливо важливо в онлайн-форматах ділової взаємодії (Юр'єва, 2013).

- *Жести*. Їхнє значення може варіюватися в залежності від культури. Використання рук під час розмови може допомогти в емоційному забарвленні повідомлення та підвищенні рівня уваги. Важливо слідкувати за жестами, щоб не виникло непорозумінь, особливо в міжкультурній комунікації.

- *Поза тіла*. Відображає емоційний стан людини. Поза може бути вказівкою на невпевненість, впертість або навіть збентеженість (Herrity, 2023).

- *Привітання*. Різні культури мають свої форми привітань. У деяких культурах пристойно стискати руку, у інших – це може бути неприйнятно. Обійми та поцілунки при привітанні у англійському середовищі є недоречними, так само як і використання простих розмовних привітальних фраз типу «*Hey, what's up?*» тощо.

Незважаючи на спроби навчитися мові тіла для досягнення позитивного впливу, експерти погоджуються, що рідкісно можна вдало змінити свою мову тіла, оскільки люди відчують розбіжності між вербальними та невербальними формами.

Окулесика, або взаємодія очима, є ключовою складовою ділової комунікації, особливо при проведенні переговорів англійською мовою. Взаємопогляд може відображати довіру, увагу, інтерес, або, навпаки, може сигналізувати про зневагу чи дезінтерес.

- *Прямий погляд* в очі вважається показником впертості, уваги і самовпевненості. Фокусування погляду на співрозмовнику, на відміну від концентрації на комп'ютері або докумен-

тах, підкреслює важливість активного слухання (Herrity, 2023). Представниками «неконтактних» культур вважаються народи Скандинавії, Японії, Індії, Пакистану, де не заведено прямо розглядати людину. В Японії у ході бесіди дивляться на шию співрозмовника, очі якого перебувають у полі периферійного зору (Корнева, 2004). У більшості англійських країн, прямий очний контакт розглядається як показник довіри та відкритості.

- *Уникання погляду* може бути інтерпретовано як ознака нечесності або невпевненості в собі.

- *Швидкі рухи* очима можуть відображати нервозність або збентеженість, тоді як постійний, нерухомий погляд може сигналізувати про великий фокус або концентрацію.

- *Зверхній погляд* може бути розглянутий як спроба домінування або показник агресії.

Однак важливо розуміти, що інтерпретація окулесики може залежати від культурного контексту, і те, що в одній культурі вважається позитивним, може мати зовсім інше значення в іншій. Тому докладна інтерпретація взаємодії очима вимагає глибокого розуміння культурних і соціальних нюансів, що присутні в діловій комунікації на англійській мові.

Проксеміка, або вивчення використання простору в комунікації, є іншою важливою складовою в ділових переговорах англійською. Розташування стільців, відстань між учасниками, а також використання простору для презентацій або демонстрацій – все це може мати значний вплив на хід і результат переговорів. Відстань між співрозмовниками може відображати ступінь довіри або формальності (Барташева, 2012).

Доречний дотик. Культурна інтелігентність в контексті дотику може стати корисним інструментом у побудові взаємин на робочому місці (Herrity, 2023). У більшості англійських країн, фізичний контакт обмежений та використовується стримано, особливо в діловому контексті.

Правильна постава. Постава в ділових ситуаціях може слугувати індикатором ставлення або уваги до конкретної ситуації. Вертикальна постава сприяє формуванню впевненого іміджу.

Персональний простір. Спостереження за особистим простором під час розмов один на один вказує на зацікавленість та сприяє комфортному спілкуванню (Солощук, 2013). В Англії та США, наприклад, люди часто зберігають «особистий простір» приблизно в одну довжину руки від іншої особи.

Паралінгвістика та метакомунікація дають глибший контекст для словесної інформації та можуть служити або сприяти, або заважати ефек-

тивній комунікації. Важливо мати увазі культурні різниці, щоб уникнути непорозумінь або конфліктів. Знання цих аспектів є ключовим для розуміння та ефективної міжкультурної комунікації.

Паралінгвістика стосується аспектів, таких як тон, гучність та швидкість мовлення. Вони виражають емоційний стан, який часто супроводжується іншими формами невербальної комунікації. Культурні відмінності в цих аспектах можуть призвести до непорозумінь. Позитивний тон голосу в ділових розмовах на англійській мові може суттєво вплинути на енергетику всієї розмови. Підтримка позитивного тону сприяє створенню конструктивної атмосфери (Herrity, 2023).

Метакомунікація включає в себе приховані значення та контекст, які можуть супроводжувати слова. Використання гумору, сарказму або іронії може бути дуже суперечливим і рекомендується уникати.

Хрономіка – спосіб, яким ми сприймаємо час, також варіюється в різних культурах. У монотонних культурах пунктуальність важлива, тоді як в поліхронних культурах є більша гнучкість.

Тиша та паузи – їх інтерпретація може бути суперечливою. У деяких культурах тишу цінують, у інших вона може вважатися ознакою нецікавості або незгоди (Maharramova, 2022).

Висновки. Хоча деякі невербальні сигнали можуть бути універсальними, культурні відмінності часто призводять до різного сприйняття та інтерпретації цих сигналів. У ділових переговорах, проведених англійською мовою, кінезика, окулесика і паралінгвістика відіграють важливу роль в усіх аспектах комунікації. Кінезика, яка включає в себе жести, поставу та міміку, може контрастувати або навіть суперечити вербальному повідомленню, впливаючи на враження про авторитетність, відкритість, або ж надійність співрозмовника. Окулесика, або комунікація через зоровий контакт, може слугувати індикатором уваги, щирості та впевненості. Відсутність або занадто інтенсивний очний контакт може бути сприйнятим як дезінтерес або агресія. Паралінгвістика, що зосереджується на тоні, темпі та гучності мовлення, може вказувати на емоційний стан та ступінь зацікавленості в темі. Невідповідний тон або темп може зіпсувати враження, навіть якщо саме повідомлення є релевантним та важливим. Особливо актуальним це стає в контексті глобалізації та зростаючої потреби в міжнародних ділових відносинах. Важливість розуміння та правильного використання невербальної комунікації в діловій англійській мові не може бути недооцінена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбакова О.О. Невербальні засоби спілкування в між культурні взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія педагогіка, соціальна робота.* 2015. 35. С. 21–23. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11626/1/НЕВЕРБАЛЬНІ%20АСОБИ%20СПІЛКУВАННЯ%20В%20МІЖКУЛЬТУРНІЙ%20ВЗАЄМОДІІ.pdf>
2. Барташева Г. І. Автономне функціонування невербальних компонентів у комунікативній ситуації домінування. *Вісник ХНУ.* 2012. №11. С. 72–78. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1174/1/04bgiksd.pdf>
3. Габелко О. М. Невербальні засоби комунікації. *Наукові записки. Серія «Філологія».* 2013. № 33. С. 37–39. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nznuoaf_2013_33_13
4. Корнева Л.М. Невербальні особи в міжкультурній комунікації. *Культура народів Причорномор'я.* 2004. № 49. т. 1. С. 88-90. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74032/26-Korneva.pdf?sequence=1>
5. Солощук Л. В. Особливості функціонування невербальних компонентів комунікації. *Вісник ХНУ.* 2013. № 1051. С. 77–82.
6. Харченко Л. П. Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування. *Соціальна педагогіка: теорія і практика.* 2013. № 4. С. 58–65.
7. Юр'єва О. Ю. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації. *Вісник ЖДТУ.* 2013. № 3. С. 16–27.
8. Vlahova, M. Specific role of non-verbal communication in business. *European Scientific Journal.* 2015. Vol. 11. № 10. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/236409304.pdf>
9. Gitnux, The Most Surprising Nonverbal Communication Statistics in 2023. URL: <https://blog.gitnux.com/nonverbal-communication-statistics/>
10. Herrity, J. 9 Examples of Nonverbal Communication in the Workplace. *Indeed Career Guide.* 2023, URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/nonverbal-communication-examples>
11. Maharramova V. Characteristic features of intercultural communication. *Journal of Bologna University.* 2022. 54. 5. DOI: <https://doi.org/10.23856/5407>

REFERENCES

1. Baibakova O.O. (2015). Neverbalni zasoby spilkuvannia v mizh kulturni vzaiemodii [Non-verbal Means of Communication in Intercultural Interaction] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia pedahohika, sotsialna robota – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 35, pp. 21-23. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11626/1/НЕВЕРБАЛЬНІ%20АСОБИ%20СПІЛКУВАННЯ%20В%20МІЖКУЛЬТУРНІЙ%20ВЗАЄМОДІЇ.pdf> [in Ukrainian]
2. Bartasheva H. I. (2012). Avtonomne funktsionuvannia neverbalnykh komponentiv u komunikativnii sytuatsii dominuvannia [Autonomous Functioning of Non-verbal Components in the Communication Situation of Dominance]. *Visnyk KhNU – KHNU Bulletin*, 11, pp. 72–78. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1174/1/04bgiksd.pdf> [in Ukrainian]
3. Habelko O. M. (2013). Neverbalni zasoby komunikatsii [Non-verbal Means of Communication] *Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohiia» – Proceedings. Series «Philology»*, 33, pp. 37–39. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nznuoaf_2013_33_13 [in Ukrainian]
4. Kornieva L.M. (2004). Neverbalni osoby v mizhkulturnoi komunikatsii [Non-verbal Aspects in Intercultural Communication] *Kultura narodov Prychernomoria – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 49, vol. 1, pp. 88–90. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74032/26-Korneva.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
5. Soloshchuk L. V. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannia neverbalnykh komponentiv komunikatsii [Features of the Functioning of Non-verbal Components of Communication] *Visnyk KhNU – KHNU Bulletin*, 1051, pp. 77–82. [in Ukrainian]
6. Kharchenko L. P. (2013). Osoblyvosti zastosuvannia neverbalnykh zasobiv dilovoho spilkuvannia [Features of the Use of Non-verbal Means of Business Communication] *Sotsialna pedahohika: teoriia i praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, 4, pp. 58-65. [in Ukrainian]
7. Iurieva O. Yu. (2013). Osoblyvosti neverbalnoi peredachi informatsii v protsesi mizhkulturnoi komunikatsii [Features of Non-verbal Transmission of Information in the Process of Intercultural Communication]. *Visnyk ZhDTU – ZHTU Visnyk*, 3, pp. 16–27. [in Ukrainian]
8. Blahova M. (2015). Specific role of non-verbal communication in business. *European Scientific Journal*, 11(10), pp. 1-10. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/236409304.pdf>
9. Gitnux (2023). The Most Surprising Nonverbal Communication Statistics in 2023. URL: <https://blog.gitnux.com/non-verbal-communication-statistics/>
10. Herrity J. (2023). 9 Examples of Nonverbal Communication in the Workplace. *Indeed Career Guide*. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/nonverbal-communication-examples>
11. Maharramova V. (2022). Characteristic features of intercultural communication. *Journal of Bologna University*, 54(5), pp. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.23856/5407>

УДК 811.161.1'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-27>

Сяомен ЛЕ,
orcid.org/0000-0002-3060-4281
аспірантка кафедри східнослов'янської філології
та інформаційно-прикладних студій
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) lexiaomeng0318@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕМАНТИКИ СУМНІВУ ТА СТРАТЕГІЇ НАПАДУ В СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

У статті проаналізовано функціонування семантики сумніву та стратегії нападу в сучасному медіа дискурсі. Автор спирається на теорію мовних актів, яку запропонував Дж. Остін та виділяє три рівні мовних ілактів в медіадискурсі: локутив, іллокутив, перлокутив. Доведено, що для реалізації очікуваної адресантом реакції під час мовних актів необхідно використовувати комунікативні стратегії. У статті акцентовано, що стратегія вербального нападу (стратегія дискредитації) використовується для приниження опонента, формування в аудиторії недовіри та негативного ставлення. Серед сучасних політиків ця стратегія є найбільш поширеною.

*Корпусний аналіз дозволив автору статті встановити, що в медіадискурсі для досягнення наміру вербального нападу використовуються тактики образи, знуцання, звинувачення, сумнівні судження з аналогічним під-
текстом.*

У медіадискурсі основні підходи для реалізації стратегії вербального нападу – тактики образи та знуцання, які реалізуються прямими й непрямими засобами з одиницями, які репрезентують семантику сумніву.

Автор статті доводить, що функціонування тактики прямої образи та глузування у дискурсивних стратегіях репрезентує прямі вказівки на негативну характеристику опонента чи негативну оцінку його особистості. У статті підкреслюється, що образою й глузуванням у медіадискурсі той, хто говорить, принижує опонента інтелектуально, морально та професійно. Автор наголошує, що репрезентація тактики прямої образи та знуцання належить до побудови асоціації і порівнянь на когнітивному рівні, до перенесення негативних оцінок з однієї когнітивної області до іншої. Доведено, що найбільш поширеним засобом реалізації цієї тактики є метафора. Автор статті, спираючись на приклади з прикладного дискурсу, констатує, що тактика прямої й непрямой образи та знуцання функціонує для вказівки на негативні характеристики інтелекту, професійних якостей та моральних характеристик опонента, а також репрезентує прагнення знизити для широкої аудиторії його авторитет. Зазначається, що найчастіше в медіадискурсі використовується тактика непрямой образи та знуцання.

Ключові слова: семантика сумніву, комунікативні стратегії, стратегії вербального нападу, локутив, іллокутив, перлокутив.

Siaomen LIE,
orcid.org/0000-0002-3060-4281
Graduate Student at the Department of East Slavic Philology
and Information and Applied Studies
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) lexiaomeng0318@gmail.com

THE FUNCTIONING OF THE SEMANTICS OF DOUBT AND THE ATTACK STRATEGY IN MODERN MEDIA DISCOURSE

In the article, the author analyzes how the semantics of doubt and attack strategies function in modern media discourse. The author relies on the theory of speech acts proposed by J. Austin. In the article, the author distinguishes three levels of linguistic utterances in media discourse: locution, illocution, perlocution. The author of the article proves that in order to realize the reaction expected by the addressee, it is necessary to use communicative strategies. In the article, the author writes that the strategy of verbal attack is used to humiliate the opponent. This strategy of discrediting is necessary for the formation of distrust and negative attitudes of the audience. The author convincingly writes that this strategy is the most common among modern politicians.

The author uses corpus analysis in the article. In the research, the author of the article established that insults, bullying, accusations, dubious judgments with a similar implication are used in the media discourse. These tactics are used by today's politicians to achieve a verbal attack.

The author of the article writes that in the media discourse, the main approaches to the implementation of the strategy of verbal attack are the tactics of insults and bullying. Insults and bullying are implemented by direct and indirect means with language units that represent the semantics of doubt.

The author of the article proves that the functioning of tactics of direct insult and mockery in discursive strategies represents direct indications of a negative characteristic of the opponent or a negative assessment of his personality. The author emphasizes that the representation of tactics of indirect insult and bullying builds associations at the cognitive level, transfers negative evaluations from one cognitive area to another. The author of the article relies on examples from media discourse. The author states that the tactics of direct and indirect insults and bullying function to indicate the negative characteristics of the opponent's intellect, professional qualities, and moral characteristics. In the article, the author proves that indirect insult and bullying tactics are most often used in media discourse.

Key words: *semantics of doubt, communicative strategies, strategies of verbal attack, locution, illocution, perlocution.*

Постановка проблеми. Теорія мовних актів є важливою складовою лінгвістичної прагматики. Вона виникла в руслі аналітичної філософії, характеризується інтересом до сутності мовної реальності та її зв'язком із об'єктами дійсності.

Теорія мовного акту була запропонована британським філософом Дж. Остіном, вдосконалена й розвинена Дж. Серлом. Формування теорії мовних актів ґрунтується на такому припущенні: мінімальною одиницею людської комунікації є не пропозиція чи висловлювання, а «здійснення певного виду актів, таких як констатація, питання, наказ, опис, пояснення, вибачення, подяка, привітання тощо» (Searle et al., 1980: 178).

Дж. Остін акцентує: завдання мови насамперед полягає у тому, щоб завершити мовний акт. У цьому сенсі медіадискурс є динамічною послідовністю мовних актів, що складається із окремих частин.

Аналіз досліджень. Методологічною базою дослідження стали наукові розвідки, в яких розглядається семантика сумніву і стратегії різних дискурсів. Це роботи Austin J., Clark R.A., Delia J.G., Lakoff G., Johnson M., Parsons T., Searle J.R., Kiefer F., Bierwisch M., Schenck-Hamlin W.J., Wiseman R.L., Georgacarakos G.N. та ін.

Мета статті – проаналізувати функціонування семантики сумніву та стратегії нападу в сучасному медіа дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на теорію мовних актів, Дж. Остін виділяє три рівні мовних ілактів в медіадискурсі: локутив, іллокутив, перлокутив. Локутив – це «мовний акт сам по собі, пропозиція з його граматичною структурою та значенням, тобто створення звуків, складів, слів, фраз, речень, що відповідають вимогам окремої мови та надають звукам певного змісту й відповідної референції; це «розмовна» сторона мовного акту» (Austin, 1955: 96). Наприклад, вислів «Я тобі допоможу» вимовляється за допомогою низки звуків, які утворюють склади, слова, речення, що виражають певний зміст і містять значущі слова (я, ти, допомогти), а також граматичні відносини (суб'єкт – називний відмінок, об'єкт – давальний відмінок, дієслово в доконалому виді та майбутньому часі), що виражають відповідний пропозиційний зміст й мають від-

повідну інтонацію. Іллокутив – це «намір мовця, який бере участь у мовному акті, є його «діючою» стороною» (Austin, 1955: 97). Наведемо приклад. Той, хто висловлює намір пообіцяти допомогу, каже: «Я тобі допоможу».

Перлокутив – це «вплив мовного акту на співрозмовника. Інакше кажучи, щойно сказане слово має справити певний ефект, є «результативною» стороною мовного акта» (Austin, 1955: 110). Наприклад, висловлювання «Я тобі допоможу», що виражає намір допомоги, може викликати в адресата різноманітні почуття – віра, сумнів, розгубленість, вдячність та ін. Точний результат залежить від низки прагматичних факторів. Отже, ми розуміємо термін, запропонований Д. Остіном, «перлокутив» як «результат ефективності», який відноситься до фактичного ефекту, отриманого від адресата після того, як буде реалізовано локатив та іллокутив. Однак той, хто говорить, не може контролювати фактичний ефект. Для досягнення очікуваного ефекту у нього є можливість «застосовувати лише певні стратегії вербальної комунікації, щоб впливати на розум, емоції та волю слухача» (Austin, 1955: 116).

У більшості мовних актів співвідношення між іллокутивом та перлокутивом немає еквівалентності й репрезентує відносини відповідності. Отже, у медіадискурсі є відповідність між іллокутивом і перлокутивом, комунікативний намір та передбачуваний ефект автора дискурсу також зрозумілі. Якщо у медіадискурсі комунікативний намір того, хто говорить, – повідомити, тобто інформувати, то передбачуваний ефект полягає у тому, що аудиторія вірить в об'єктивність та правдивість інформації, яка повідомляється. У той же час, якщо у медіадискурсі намір того, хто говорить, – переконати, то передбачуваний ефект буде в тому, що аудиторію схиляють до віри та прийняття поглядів. Досвід засвідчує, що адресату не складно зрозуміти комунікативний намір того, хто говорить, але не просто відповісти так, як очікується. Для реалізації очікуваної адресантом реакції адресата, для того, щоб фактичний ефект дорівнював або збігався з бажаним, під час мовних актів адресант повинен використовувати комунікативні стратегії.

Міждисциплінарний термін «стратегія» реалізовано в різних галузях гуманітаристики (політологія, психологія та екологія), для сучасної лінгвістики він також має велике значення. Американські вчені вперше вивчили стратегію як специфічний метод побудови мови, розглядаючи промову як спробу завоювання комунікативного партнера. Комунікативні стратегії розумілися як стратегії підпорядкування. Парсонс, один із представників цього напрямку лінгвістики, дослідив типи та канали повідомлення, позитивні й негативні елементи підпорядкування (Parsons). Наступні дослідження стратегій підпорядкування проводилися за двома основними напрямками. По-перше, вивчення вибору стратегій з урахуванням відносин із співрозмовником (близькість, формальність); по-друге, систематизація та класифікація різних стратегій підпорядкування (репрезентована в дослідженнях Р. Кларка, Дж. Делія (Clark, Delia, 1979), В. Шенк-Хемліна, Р. Віземана, Г. Годгакаракоса (Schencck-Hamlin, et. al., 1982).

Стратегія вербального нападу також відома як стратегія дискредитації – одна з основних дискурсивних стратегій у медіадискурсі. Визначення дискредитації таке: «Підрив довір'я до когось, чого-небудь; применшення авторитету, значення когось, чогось» (Новий тлумачний, 1998, 1: 102).

Стратегія вербального нападу часто використовується у випадках, коли промовець має намір принизити свого опонента, підірвати його авторитет і сподівається, що в результаті в аудиторії сформується негативне ставлення до людини, групи, соціального інституту тощо. Ця стратегія є однією із найпоширеніших дискурсивних стратегій, які використовуються сучасними політиками.

Узагальнення теоретико-методологічного апарату та застосування корпусного аналізу дозволяють встановити, що в медіадискурсі для досягнення наміру вербального нападу й отримання бажаного ефекту той, хто говорить, найчастіше використовує тактики образи, знуцання, звинувачення, висловлює сумнівні судження з аналогічним підтекстом.

Тактики образи та знуцання – це основні підходи для реалізації стратегії вербального нападу. У словниках образу визначається, як зневажливе висловлювання, негарний вчинок, що спрямовані проти особистості, викликають у неї неприємні душевні почуття, досаду та гіркоту (Новий тлумачний, 1998). Знуцання розуміється, як глузуванні та зла насмішка (Новий тлумачний, 1998).

Той, хто говорить, використовує цю тактику, щоб образити та висміяти опонента, завдаючи шкоди репутації опонента принижуючи його авто-

ритет. Когнітивна передумова використання цієї стратегії в мовному акті полягає в тому, що той, хто говорить, вважає, що його сприйняття об'єкта для образ та виміювання несумісне із сприйняттям цього об'єкта передбачуваним адресатом й потребує корекції. Корпусний аналіз доводить, що в медіадискурсі промовець реалізує тактики образи та знуцання прямими й непрямими засобами, найчастіше використовує одиниці, що містять семантичне значення сумніву.

Прямі образи та глузування

Реалізація тактики прямої образи та глузування у дискурсивних стратегіях потребує такої ж прямої вказівки на негативну характеристику опонента чи негативну оцінку його особистості. У разі образи і глузування той, хто говорить, принижує опонента інтелектуально, морально та професійно. Образи та глузування зазвичай містять наступні семантичні значення: «він дурний», «він брехун», «він непрофесійна людина» тощо.

Розглянемо наступний приклад. Екс-заступник генерального прокурора України А. Даніленко так схарактеризував свого опонента В. Наливайченко: «Я шокований. Дивлюся, що у нього (Наливайченко) не все в порядку з головою» (Екс-заступник генпрокурора).

У наведеному прикладі комунікативний намір А. Даніленко полягає в бажанні принизити В. Наливайченко та створити його негативний образ. Для реалізації комунікативного наміру та отримання бажаного ефекту той, хто говорить, використовує тактику інтелектуальної образи, репрезентує фразу «не все в порядку з головою», сподіваючись підвищити переконливість своєї точки зору та змушуючи аудиторію ще більше переконатися в тому, що В. Наливайченко неправий.

Непрямі образи та знуцання

Реалізація тактики непрямой образи та знуцання належить до побудови асоціацій і порівнянь на когнітивному рівні, до перенесення негативних оцінок з однієї когнітивної області до іншої. Найбільш поширеним засобом реалізації цієї тактики є метафора. Дж. Лакофф і М. Джонсон у роботі «Метафори, якими ми живемо» акцентують, що метафора – це інструмент, який дозволяє людям для розуміння більш абстрактних речей (часу та почуттів) використовувати знання про свій безпосередній фізичний, соціальний досвід. Метафора є не тільки засобом прикраси мови, але й когнітивним процесом взаємодії між структурами знань двох концептуальних доменів сфери-джерела та сфери-мішені (Lakoff, Johnson, 1980). Метафора – це спосіб мислення. Коли особистість хоче дізнатися й пояснити характерис-

тики будь-якого предмета, вона зазвичай обирає для порівняння предмет зі схожими характеристиками, щоб зміцнити власне розуміння властивостей предмета й репрезентувати враження про нього. Тому в мовному спілкуванні, особливо в медіадискурсі, для деталізації характеристик предметів або явищ, підвищення ефекту словесного вираження, передачі інформації, яку з різних причин не слід висловлювати прямо, для реалізації наміру того, хто говорить, адресант застосовує метафоричні засоби.

Проілюструємо цю думку наступним прикладом: «Тому сміятися чи плакати з пропозицій Ростислава Шурми можна було б ще довго, якби не одне АЛЕ. Він разом із Данилою Гетьманцевим є ключовою людиною, яка здійснює економічні реформи в Україні. І якщо щодо пана Данила Гетьманцева все стало зрозуміло давно, то на Ростислава Шурму в мене таке враження, ніби я вже на операційному столі дізналася, що лікар-хірург насправді не хірург, а сантехнік у лікарні, який підбадьорливо лясає по плечу і каже: «А що, оперувати – це як труби перекладати» (Шурма зганьбив Україну).

Таку думку висловила українська антикорупційна активістка, «екс-глава ради реформ Марія Барабаш розкритикувала Шурму і, як мінімум, засумнівалася у його компетенції» (Шурма зганьбив Україну). Ми бачимо її реакцію на ініціативу Р. Шурми ліквідувати готівку в Україні заради боротьби з корупцією та прохання у міжнародних донорів виділення 40 млрд доларів на відродження металургії. М. Барабаш вважає, що заступник глави Офісу президента Р. Шурма виявився популістом, «який розуміє економіку на рівні студента першого курсу: «Після таких слів ймовірно шановні британські пери та гідні представники лондонської бізнес-еліти ще довго чухали потилицю і розмірковували, що насправді мав на увазі український чиновник і як це можна реалізувати, а також чому саме наявність готівки є причиною української корупції?», – вважає вона» (Шурма зганьбив Україну). У лікарнях пацієнти мають поклатися на лікарів, для країни економісти мають розробляти правильну економічну політику, що допоможе розвивати власну економіку. М. Барабаш використовує слово «сантехнік» як метафору, що демонструє її скептичне ставлення до професіоналізму Р. Шурма в галузі економіки й акцентує його недостатню компетентність. Висловлювання М. Барабаш реалізує

тактику образи. Слово «ніби» в оцінці Р. Шурми не тільки репрезентує її скептицизм, але й поглиблює іронію.

Наступний приклад ілюструє наши спостереження над медіадискурсом.

«Фото було зроблено за підсумками зустрічей Порошенка зі світовими лідерами у рамках виконання його президентських обов'язків. Однак Адміністрація президента продемонструвала кадри таким чином, щоб в українців склалося враження, ніби світові лідери висловлюють підтримку чинному президенту на майбутніх виборах. При цьому згоди на використання своїх осіб у агітаційному відео політики не давали» (Президентські перегони).

У цьому дискурсі наступний контекст. На президентських виборах у 2019 році в Україні, де у фінал вийшли П. Порошенко та В. Зеленський, кампанія чинного президента випустила його фотографії з лідерами різних країн, маючи намір показати виборцям підтримку світовою політичною елітою.

Ілюструє того, хто говорить, у цьому прикладі – принизити образ П. Порошенка у свідомості аудиторії. Для досягнення комунікативного наміру викликати в аудиторії негативне ставлення до чинного президента автор поставив під сумнів намір П. Порошенка опублікувати свої фотографії зі світовими лідерами під час президентської кампанії та використав слово «ніби», яке є саркастичним та репрезентує глузливе й зневажливе ставлення автора. Автор висловлювання сподівається, що читачі поставлять питання, чи здатний П. Порошенко обіймати посаду президента.

Висновки. Отже, констатуємо, що тактика прямої й непрямої образи та знуцання найчастіше використовується для вказівки на негативні характеристики інтелекту, професійних якостей та моральних характеристик опонента, а також репрезентує прагнення знизити для широкої аудиторії його авторитет. Значимо, що найчастіше в медіадискурсі використовується тактика непрямої образи та знуцання. Це пов'язано із можливим страхом адресанта, котрий демонструє ці стратегії, опинитися в суді та відповідати за свої слова. Перспективи дослідження бачимо у розширенні прикладів функціонування Перспективи дослідження вбачаємо у розширенні та поглибленні дискурсів, які ілюструють функціонування семантики сумніву та стратегії нападу в сучасному медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Austin J. How to do things with words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Oxford : The Clarendon Press, 1962. 166 p.
2. Clark R.A., Delia J.G. Topoi and rhetorical competence. *Quarterly Journal of Speech*. 1979. № 65. P. 187–206.
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors. We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 256 p.
4. Parsons T. On the concept of influence. URL: <https://www.jstor.org/stable/2747290>
5. Schenck-Hamlin W.J., Wiseman R.L., Georgacaracos G.N. A Model of properties of complain-gaining strategies. *Communication Quarterly*. 1982. V.30. № 2. P. 92–100.
6. Searle J.R., Kiefer F., Bierwisch M. *Speech Act Theory and Pragmatics*. London : D. Reidel Publishing Company, 1980. 336 p.
7. Екс-заступник генпрокурора Даниленко планує судитися з головою СБУ. URL: https://zaxid.net/ekszastupnik_genprokurora_danilenko_planuye_suditisya_z_golovoyu_sbu_n1355103
8. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконті, 1998.
9. Президентські перегони. URL: <https://gazeta.ua>
10. Шурма зганьбив Україну на донорській конференції в Лондоні – екс-глава ради реформ Барабаш. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/shurma-zhanbiv-ukrajinu-na-donorskij-konferentsiji-v-londoni-eks-hlava-radi-reform-barabash.html>

REFERENCES

1. Austin J. (1962) How to do things with words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Oxford: The Clarendon Press, 166 p.
2. Clark R.A., Delia J.G. (1979) Topoi and rhetorical competence. *Quarterly Journal of Speech*. № 65. P. 187–206.
3. Lakoff G., Johnson M. (1980) *Metaphors. We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. 256 p.
4. Parsons T. On the concept of influence. URL: <https://www.jstor.org/stable/2747290>
5. Schenck-Hamlin W.J., Wiseman R.L., Georgacaracos G.N. (1982) A Model of properties of complain-gaining strategies. *Communication Quarterly*. V.30. № 2. P. 92–100.
6. Searle J.R., Kiefer F., Bierwisch M. (1980) *Speech Act Theory and Pragmatics*. London: D. Reidel Publishing Company. 336 p.
7. Eks-zastupnyk henprokurora Danylenko planuie sudytisia z holovoiu SBU [Ex-deputy general prosecutor Danylenko plans to sue the head of the SBU]. URL: https://zaxid.net/ekszastupnik_genprokurora_danilenko_planuye_suditisya_z_golovoyu_sbu_n1355103 [in Ukrainian].
8. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1998): U 4 tomakh [New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes]. Kyiv: Akonit. [in Ukrainian].
9. Prezydentski perehony [Presidential race]. URL: <https://gazeta.ua>. [in Ukrainian].
10. Shurma zghanbyv Ukrainu na donorskii konferentsii v Londoni – eks-hlava rady reform Barabash [Shurma disgraced Ukraine at the donor conference in London – ex-head of the reform council Barabash.]. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/shurma-zhanbiv-ukrajinu-na-donorskij-konferentsiji-v-londoni-eks-hlava-radi-reform-barabash.html> [in Ukrainian].

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.147:159.9]:[378.22:37.015]

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-28>**Оксана АЛЕКСЄВА,***orcid.org/0000-0003-3719-6775*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

*Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»**(Полтава, Україна) alekseevaoksana36@gmail.com***Вікторія ШВИРКА,***orcid.org/0000-0001-6954-4661*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

*Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»**(Полтава, Україна) vshvyrka@gmail.com***SOFT SKILLS ЯК ЧИННИК ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ
ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Статтю присвячено проблемі підготовки майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до професійної мобільності на основі формування у майбутніх викладачів навичок *soft skills*. Актуальність означеної проблеми зумовлена суспільними трансформаціями – глобалізацією, інтеграцією, геополітичними перетвореннями, цифровізацією та швидкістю «старіння» інформації, що спричиняють зміни у видах і способах трудової діяльності та спонукають професіоналів бути готовими до освоєння професійних інновацій, адаптуватися до нових умов трудової діяльності або опанувати нову професію чи фах. Проведений контент-аналіз феномену «професійна мобільність» фахівця продемонстрував різноаспектність поглядів науковців на це складне міждисциплінарне явище та дозволив виявити основні його риси, а також з'ясувати, що професійна мобільність завжди детермінована специфікою та умовами професійної діяльності.

Феномен професійної мобільності майбутнього магістра освітніх, педагогічних наук розглянуто з позицій компетентнісного підходу як сукупність сформованих загальних і фахових компетентностей і в контексті актуальних для самореалізації професіонала трудових навичок майбутнього, зокрема «м'яких», тобто *soft skills*. Виявлено структуру професійної мобільності майбутнього викладача ЗВО (особистісний, когнітивний, комунікативний та діяльнісний взаємообумовлені компоненти) та визначено ключові для педагога навички *soft skills* (когнітивна гнучкість, емоційний інтелект, навички ефективної комунікації, робота в команді, лідерство, критичне мислення, креативність, самоменеджмент), які забезпечать його професійну мобільність.

А також у статті представлено деякі аспекти формування *soft skills* під час професійної підготовки майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Ключові слова: професійна мобільність, «*soft skills*», «*hard skills*», загальні та фахові компетентності, майбутні магістри освітніх, педагогічних наук, майбутні викладачі ЗВО.

Oksana ALEKSIEIEVA,*orcid.org/0000-0003-3719-6775*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogy

Luhansk Taras Shevchenko National University

*(Poltava, Ukraine) alekseevaoksana36@gmail.com***Viktoriia SHVYRKA,***orcid.org/0000-0001-6954-4661*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogy

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) vshvyrka@gmail.com

SOFT SKILLS AS A FACTOR IN PREPARING FUTURE MASTERS OF EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL SCIENCES FOR PROFESSIONAL MOBILITY IN MODERN CONDITIONS

The article is devoted to the problem of preparing future master degree holders of educational and pedagogical sciences for professional mobility on the basis of developing soft skills in future teachers. The urgency of this issue is based on social transformations – globalization, integration, geopolitical transformations, digitalization and the speed of information «aging» – which cause changes in the types and methods of work and encourage professionals to be ready to master professional innovations, adapt to new working conditions or learn new profession or specialty. The conducted content analysis of the phenomenon of «professional mobility» of a specialist demonstrated the diversity of scholars' views on this complex interdisciplinary phenomenon and allowed to identify its main features, as well as to find out that professional mobility is always determined by the specifics and conditions of professional activity.

The phenomenon of professional mobility of a future masters of educational and pedagogical sciences is considered from the standpoint of a competence-based approach as a set of formed general and professional competencies and in the context of the labor skills of the future, in particular, soft skills, which are relevant for the self-realization of a professional. The structure of professional mobility of a future university lecturer (personal, cognitive, communicative and activity interdependent components) is revealed and the key soft skills for a lecturer (cognitive flexibility, emotional intelligence, effective communication skills, teamwork, leadership, critical thinking, creativity, self-management) that will ensure his/her professional mobility are identified.

The article also presents some aspects of soft skills formation during the professional training of future masters of educational and pedagogical sciences at the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Key words: professional mobility, «soft skills», «hard skills», general and professional competencies, future masters of educational and pedagogical sciences, future university lecturers.

Постановка проблеми. Глобалізаційні зміни у світі, стрімкий розвиток науки, нових інформаційних технологій, що зумовлює швидкий темп «старіння» інформації та підвищує її значущість у життєдіяльності кожної особистості, а також призводить до зміни способів діяльності, висувають нові вимоги до фахівців різних галузей. Сучасне українське суспільство своїм вектором розвитку обрало входження в європейський інформаційний, соціополітичний і соціокультурний простір і потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних конкурувати в умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку. Очевидно, що ці завдання першочергово мають вирішуватися системою освіти, зокрема вищою, яка повинна підготувати компетентного професіонала з новим типом нестандартного мислення, здатного ефективно й творчо розв'язувати поставлені перед ним професійні завдання, для якого неперервність освіти упродовж життя стане пріоритетом саморозвитку та запорукою успішної соціалізації в умовах невизначеності. Відтак, актуалізується проблема адаптації особистості до сучасних умов та мобільності фахівця як його готовності й здатності до освоєння нових професійних завдань, нових спеціальностей чи взагалі професійної переорієнтації, що виникають під впливом науково-технічних, технологічних, соціальних, геополітичних тощо перетворень.

Британський філософ А. Тойнбі (Тойнбі, 1995) сформулював закон «виклику й відповіді»: щойно перед суспільством виникає нова проблема

(виклик) часу, воно формує рішення (відповідь), яке впливає на подальший поступ людства. Так в суспільстві формуються нові соціальні устрої, види діяльності як способи адаптації особистості до швидкозмінних умов.

Згаданий закон, на нашу думку, досить вдало корелює з феноменом «професійна мобільність» (ПМ): нині саме ПМ стає викликом для професіонала, а сформована готовність до неї – відповіддю, яка дозволяє успішно реалізувати себе в контексті соціально-економічних, соціополітичних та соціокультурних світових трансформацій.

Питання ПМ наразі актуальні для всіх галузей професійної освіти, оскільки в сучасному світі знання стають транскордонним та транснаціональним явищем. Та особливого значення це набуває в підготовці майбутніх викладачів закладів вищої освіти, які провадитимуть свою професійну діяльність у ЗВО різного профілю та повинні мати сформовані знання, уміння, навички, розвинуті компетентності та здібності.

Згідно з компетентнісним підходом в освіті для кожної галузі знань визначено відповідні інтегральні, загальні та фахові компетентності, які чітко прописані в Національній рамці кваліфікації, Стандарти вищої освіти, професійних стандартах на групи професій, на основі яких розробляються освітньо-професійні програми (ОПП), реалізація яких спрямована на формування в здобувачів освіти й майбутніх фахівців не лише фундаментальних та професійно зорієнтованих знань і вмінь, а й здатності успішно здійснювати профе-

сійну діяльність. Тут ідеться не лише про базові фахові компетентності (*hard skills* – «тверді», професійні навички), а й про навички, які стають підґрунтям ефективної професійної самореалізації спеціаліста будь-якого фаху, основою його конкурентоспроможності в сучасних умовах: це швидка адаптивність до мінливості в соціумі й стресостійкість, що породжує необхідність ухвалювати обґрунтовані рішення й брати на себе відповідальність, установлювати ефективні комунікативні контакти на різних рівнях взаємодії (міжособистісні, з колективом, владними структурами, громадськістю), проявляти емпатію, бути лідером, розвивати здатність працювати в команді, уміти конструктивно вирішувати конфлікти, займатися постійним професійним розвитком, навчатися протягом життя тощо. Такі навички в педагогічному дискурсі наразі називають «м'якими», «гнучкими», «соціальними», «метапредметними», «універсальними», тобто *soft skills*, і їх формування у фахівця під час підготовки в ЗВО, а надалі удосконалення в процесі безперервної самоосвіти постає необхідною передумовою професійної мобільності.

Аналіз досліджень. Проблема ПМ різнопланово й досить глибоко вивчена в філософському, соціологічному, економічному, психолого-педагогічному аспектах. Емпіричне вивчення процесів мобільності як соціальних переміщень в філософсько-соціологічному контекстах розпочалося з середини ХХ ст. у Великобританії та Швеції і продовжилося американськими дослідниками (С. Ліпсет, Р. Бендікс, П. Блау, О. Данкен, Д. Фрезерман, Р. Хаузер тощо). З позицій функціонального підходу аналіз ПМ як соціального явища здійснили вперше Е. Дюркгейм та М. Вебер, а продовжили П. Бурдьє, Д. Голдторп, Р. Еріксон та українська дослідниця Н. Коваліско. Як економічну категорію мобільність розглядають і як рух робочої сили, і як здатність професіоналів змінювати місце роботи, регіон чи сферу діяльності (М. Долішній, С. Злупко, Є. Іванченко, Н. Коваліско, Т. Токарський). У психологічному контексті ПМ розглядають як готовність і здатність фахівця швидко оволодівати новими технологіями для успішної роботи (В. Ковальова, Л. Карамушка, Л. Орбан-Лембрик, Т. Прохоренко). У педагогічному науковому дискурсі вітчизняними дослідниками вивчалися різні аспекти окресленого феномену: теоретичні основи формування ПМ фахівців із середньою спеціальною та вищою освітою (А. Ващенко, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, Н. Ничкало, В. Радкевич, Г. Яворська); мобільність особистості в контексті фахової підготовки

(офіцерів – А. Ващенко, економістів – Є. Іванченко, менеджерів-аграріїв – Н. Кожемякіна); особливості академічної мобільності в сучасних глобалізаційних умовах, психолого-педагогічні чинники розвитку ПМ, формування професійної компетентності як основи розвитку мобільності майбутніх фахівців в умовах неперервної вищої освіти (Н. Бахмат, Н. Брижак, Є. Іванченко, Ю. Клименко, Т. Кузьміч, Н. Латуша, Р. Пріма, Л. Сушенцева, І. Хом'юк, І. Шпекторенко, Н. Чернуха, В. Юрченко тощо); формування готовності майбутніх педагогів до ПМ та професійного саморозвитку, ПМ як показник якості педагогічної освіти (І. Богданова, А. Ващенко, І. Герасимова, Н. Дячок, Є. Іванченко, О. Лапіна, В. Фрицюк тощо); формування ПМ майбутніх магістрів педагогіки вищої школи (Н. Коробко).

На значущості навичок *soft skills* у формуванні успішного й конкурентоздатного професіонала зосереджено увагу багатьох дослідників. Так, психолого-педагогічну концепцію *soft skills* з центральним поняттям «емоційний інтелект» запропонували зарубіжні вчені Д. Карузо, Дж. Майер, П. Селовей, а сутність і базові складники «м'яких навичок» описали С. Бойд, Р. Болстад, К. Двек, Г. Клекстон, Г. Пауелл, Д. Пачаурі, П. Снейп, Р. Хіпкінс, М. Чамберс, А. Ядав. До проблеми формування *soft skills* зверталися й українські вчені, особливо активно в останні десятиліття. Так, сутність окресленого феномену, його роль у професійному становленні та кар'єрному зростанні особистості різного фаху в сучасних умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій вивчали В. Євтушенко, К. Коваль, А. Мозгова, Г. Мозгова, С. Наход, Л. Немець, В. Радкевич, Н. Тілікіна, Ю. Федорова тощо. У контексті формування фахових і загальних компетентностей здобувачів вищої освіти різних напрямків підготовки *soft skills* вивчали О. Гридчук, Олександр Кірдан та Олена Кірдан, В. Кут, О. Лободина, Т. Медвідь, О. Попадич тощо; практичний досвід та умови формування таких навичок у педагогів в освітньому процесі ЗВО досліджували А. Бобро, Н. Каньоса, Д. Ковальова, Н. Коляда, О. Кравченко, І. Мачуліна, О. Семенов, Т. Смагіна, Л. Сорокіна, І. Тимофєєва, О. Шуневич тощо; проблемам формування універсальних навичок ХХІ ст. у процесі практичної підготовки майбутніх викладачів ЗВО присвятили свої дослідження В. Стинська, Л. Прокопів, Л. Серман тощо.

Однак попри вивченість даного феномену в психолого-педагогічному дискурсі, слід зазначити, що питання формування *soft skills* у майбутніх викладачів ЗВО з метою їх готовності до ПМ не знахо-

дять системного відображення в педагогічній теорії і практиці й потребують ґрунтовного вивчення.

Актуальність окресленої в статті проблеми посилюється, на нашу думку, зростаючими вимогами суспільства до ролі сучасного викладача в професійній підготовці фахівця, об'єктивною потребою в розширенні профілю підготовки майбутніх викладачів ЗВО, формуванням в них готовності до вирішення широкого спектру професійних завдань та досі існуючою традиційною системою навчання, яка орієнтована переважно на формування фахових вузькоспеціальних компетентностей і недостатньо спрямована на набуття тих компетентностей, що дозволяють гнучко й оперативно вирішувати професійно-педагогічні завдання.

Мета статті – обґрунтування актуальності формування soft skills у майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук як складника професійних компетентностей, необхідних для професійної мобільності.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося нами раніше, в умовах глобалізаційних змін та в епоху інформаційних технологій вимоги до сучасного фахівця значно зросли і вимагають адаптації професіонала для успішної трудової діяльності. Задача системи освіти – виявити ключові компетентності фахівця ХХІ ст., необхідні для його самореалізації, і запровадити в освітню практику програми з їх розвитку й формування під час професійної підготовки.

За результатами дослідження Future Work Skills 2020 («Трудові навички майбутнього 2020»), проведеного ще в 2011 р. незалежною комерційною дослідницькою групою «Інститут майбутнього» (IFTF), визначено 10 актуальних «трудова навички майбутнього» (ten work skills for the future): створення змісту (sense-making) – уміння виявляти глибинний зміст явища для ухвалення рішень; соціальний інтелект (social intelligence) – здатність правильно інтерпретувати поведінку людей для встановлення ефективної міжособистісної взаємодії й успішної соціальної адаптації; нові й адаптивні погляди (novel and adaptive thinking) як уміння міркувати поза межами діалектичного формалізму для пошуку шляхів вирішення проблем; крос-культурна компетентність (crosscultural competency) як готовність до сприйняття спільного й відмінного в різних культурах, здатність сприймати нові культурні контексти; обчислювальне міркування (computational thinking) – здатність перетворювати велику кількість інформації на абстрактні поняття, акцентуючи увагу на головному, будувати власні міркування; новітня медіаграмот-

ність (newmedialiteracy) як уміння критично оцінювати й розвивати контент, вправно користуватися медіаресурсами; трансдисциплінарність (transdisciplinarity) як єдність знань за межами конкретних дисциплін – інтеграція різноманітних форм і методів для розв'язання пізнавальних чи професійних проблем; дизайн-мислення (designmindset) – вирішення поставлених завдань на основі творчого підходу, креативності; когнітивне управління (cognitiveloadmanagement) – уміння ефективно проводити аналітико-синтетичний аналіз інформації для зосередження на головному; віртуальне співробітництво (virtualcollaboration) – уміння створювати ефективне віртуальне професійне середовище (Future Work Skills, 2020).

Ці навички постають як необхідні в умовах інтеграції для успішної професійної діяльності фахівця будь-якого профілю, який має бути готовий як до фізичних переміщень в соціумі, наприклад як під час воєнної агресії РФ в Україні, коли мільйони наших громадян вимушені були виїхати з країни й адаптуватися до нових умов життя, так і до соціокультурної взаємодії в різних суспільних інституціях, зокрема й в освіті. Відтак, ідеться про готовність індивіда до соціальної й професійної мобільності. Зазначене, цілком зрозуміло, є актуальними і для майбутнього викладача ЗВО.

ПМ розглядається як складник соціальної мобільності. «Мобільність» (лат. mobilis – рух, швидке переміщення) – здатність до швидкого пересування, рухливість; здатність швидко орієнтуватись у ситуації, знаходити шляхи вирішення проблем (Великий тлумачн. словник сучасної укр. мови, 2005: 682).

Аналіз сутності та структури дефініції «професійна мобільність» свідчить про різноаспектність у поглядах науковців на цю наукову проблему. Проведений контент-аналіз дозволив виявити, що окреслений феномен розглядається як:

- сукупність різних характеристик особистості та форм її поведінки, що проявляються в умовах професійних змін (Пілецька, 2013: 369);
- здатність до зміни професійної належності фахівця і готовність особистості працювати в умовах динамічних змін в рамках нової спеціалізації (Безпалько, 2012; Семенов, Кожем'якіна, 2020: 18);
- інтегративна характеристика фахівців, що визначає їхню готовність і здатність до інноваційних перетворень власної особистості й навколишнього світу (Червоненко, 2022: 218);
- здатність і готовність суб'єкта до опанування новими технологіями для здобуття додаткових знань і умінь, які забезпечують

ефективність трудової діяльності (Куйбіда, Шпекторенко, 2018: 14);

- критерій професійної компетентності для виконання нестандартних завдань (Arnold, 1991; Shelton, 2005);

- одна з цільових домінант вищої професійної освіти, що має інтегративний характер (Іванченко, 2005; Сушенцева, 2016);

- системна якість фахівця, що містить низку знань, умінь, здібностей, особистих якостей, ціннісних орієнтацій, що виявляються у внутрішній свободі, вмінні відкинути стереотипи та нестандартно аналізувати й бачити ситуацію, творчо та креативно її вирішувати (Прохоренко, 2007: 168);

- внутрішній (мотиваційно-інтелектуально-вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації й діяльнісного реагування в динамічних умовах (як соціальних, так і суто професійних) відповідно до власних життєвих позицій; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем (Пріма, 2010).

Отже, ПМ фахівця передбачає: наявність високого рівня узагальнених професійних знань, особистих якостей і ціннісних орієнтацій, що визначають готовність і здатність професіонала до опанування новими технологіями, до інноваційних перетворень власної особистості як передумови професійної активності, суб'єктності, гнучкої орієнтації в доборі методів творчого розв'язання фахових проблем для забезпечення ефективності трудової діяльності (зміни виду праці) в умовах суспільних і професійних динамічних змін.

ПМ завжди детермінована специфікою та умовами професійної діяльності. Сутність ПМ в педагогіці, на нашу думку, полягає більш у здатності викладача адаптуватись до нових професійних умов та освітніх інновацій, здійснювати на основі педагогічного самопізнання особистісний розвиток для ефективної професійної самореалізації, кар'єрного просування, ніж у зміні професії.

Беручи за основу дослідження Н. Дячок (Дячок, 2020: 72), де науковиця розглядає ПМ педагога в контексті неперервної педагогічної освіти, що, безсумнівно, є актуальним для сучасного світу та системи професійної освіти, виділимо структуру ПМ майбутнього викладача ЗВО, зазначаючи, що всі компоненти взаємопов'язані й взаємообумовлені: особистісний компонент (мотивація на

досягнення успіху в освітній діяльності, готовність до професійного саморозвитку й самореалізації, відкритість до освітніх інновацій); когнітивний і комунікативний компоненти (сформованість системи фахових і загальних компетентностей, усвідомлення необхідності власної педагогічної діяльності в мультикультурному суспільстві на засадах гуманізму, толерантності, партнерської взаємодії); діяльнісний компонент (активність викладача в реалізації професійних функцій, його вмотивованість, постійна реалізація програми професійного самовдосконалення).

Наразі метою підготовки майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (ЛНУ) за освітньо-професійною програмою (ОПП) «Педагогіка вищої школи»¹ («ПВШ») є набуття здобувачами освіти загальних і фахових компетентностей, фундаментальних та професійно зорієнтованих знань і умінь для успішного здійснення професійної діяльності в освітній галузі; підготовка фахівців, які зможуть, ґрунтуючись на новій філософії вищої освіти, професійно застосовувати на практиці сучасні методи та форми викладання у закладі вищої освіти, творчо й ефективно розв'язувати комплексні дослідницько-інноваційні науково-освітні проблеми.

Особливості формування ПМ майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук визначаються вже умовами вступу: на ПВШ мають право вступати абітурієнти з дипломом за освітніми рівнями «бакалавр», «спеціаліст», «магістр», здобутий за іншою спеціальністю (напрямом підготовки), тобто йдеться про перехресний вступ.

Аналіз мотиваційних листів вступників останніх років до ЛНУ продемонстрував, що кількість абітурієнтів, які бажають продовжити освіту на другому (магістерському) рівні вищої освіти за ОПП «ПВШ» на основі отриманої непедагогічної спеціальності збільшилася. Так, за період з 2021 до 2023 рр. вступниками були бакалаври та спеціалісти напрямків підготовки «праця та професійне навчання» з кваліфікацією інженера-будівельника за спеціальністю «технології будівельних конструкцій, виробів та матеріалів»; «автомобілі та автомобільне господарство» з кваліфікацією інженера автотранспорту; «гірництво», «екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», «міжнародні відносини» тощо. Також абітурієнти зазначали в мотивах вступу, що бажають опанувати педагогіку для

¹ З освітньо-професійною програмою можна ознайомитися на сайті ЛНУ за покликанням: https://drive.google.com/file/d/1ju4LsrkPJOD6z0gG3Vexu0HRI_T8WLNf/view

подальшого працевлаштування в освітній установі як викладача, керівника; для набуття здібностей та навичок міжособистісної взаємодії і комунікації; для самореалізації в житті й бізнесі, бо мають наміри, наприклад, відкрити власну школу, яка навчатиме основам підприємницької діяльності тощо. Відтак, можемо стверджувати, що вступники вже орієнтовані на ПМ і свідомо обирають ОПШ, які можуть їм в цьому допомогти, а значить, освітній процес в ЗВО має бути спрямований на формування необхідних фахових і загальних компетентностей для професійної самореалізації.

У контексті нашого дослідження нас цікавлять саме загальні компетентності, зокрема здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях, застосовувати кращі практики у професійній діяльності; здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність виявляти, ставити та ефективно розв'язувати проблеми, генерувати нові ідеї (креативність), володіти навичками критичного мислення; здатність до міжособистісної взаємодії, володіння комунікативними навичками; здатність діяти соціально відповідально й свідомо на основі етичних міркувань, толерантності та поваги до культурної різноманітності; здатність працювати в міжнародному контексті; здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології тощо. Саме ці загальні компетентності наразі є визначальними для успішності професіонала в сучасних суспільних умовах глобалізації, інтеграції, полікультурності, інформатизації та цифровізації і їх формування покладено в основу ОПШ «ПВШ» ЛНУ, яку розроблено відповідно до вимог Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної рамки кваліфікації (постанова КМУ від 23.11.2011 р. № 1341, зі змінами від 25.06.2020 р. № 519), Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Наказ МОН України від 11.07.2019 р. № 977), Стандарту вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень, галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність – 011 Освітні, педагогічні науки. (Наказ МОН від 11.05.2021 р. № 520), Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (Наказ Мінекономіки України від 23.03.2021 р. № 610) та Рекомендацій щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми, затвердженої Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17.11.2020 р.

Саме в цих «Рекомендаціях...» надано перелік навичок, які разом з фаховими компетентностями визначають успішність випускника ЗВО на своєму робочому місці: «навички комунікації, лідерство, здатність брати на себе відповідальність і працювати в критичних умовах, уміння вирішувати конфлікти, працювати в команді, управляти своїм часом, здатність логічно й системно мислити, креативність тощо» (Рекомендації, 2020: 20). Отже, йдеться про soft skills як навички, уміння та розвинуті особистісні якості як доповнення професійних, які дозволяють бути успішним фахівцем у професійній діяльності в сучасних умовах.

Не маючи на меті в статті з'ясувати сутнісні характеристики цих універсальних навичок спеціаліста XXI ст., зазначимо, що цілком зрозуміло, що для різних видів діяльності пріоритетними є різні види soft skills.

Для педагогічної професії, зокрема й для ефективно-викладацької діяльності у ЗВО, на основі вимог до сучасного фахівця нами визначено такі soft skills, які вважаємо визначальними для сформованості готовності майбутнього магістра-викладача до ПМ відповідно до визначених нами складників цього феномену (особистісний, когнітивний, комунікативний та діяльнісний компоненти):

- *навички ефективно-ї комунікації* для встановлення суб'єкт-суб'єктної партнерської взаємодії (вербальне і невербальне спілкування; монологічні виступи (усні й письмові – звіти, тези, статті тощо); візуалізація інформації; активне слухання; спілкування в цифровому інформаційному просторі, тощо);
- *емоційний інтелект* для розуміння власних емоцій і здобувача освіти чи будь-якого учасника освітнього процесу з метою врахування емоційних станів у встановленні продуктивної комунікації та усунення непродуктивних емоційних станів, забезпечення стресостійкості;
- *робота в команді* для встановлення взаємодії (зокрема й під час дистанційного навчання, коли дана технологія надає широкі інструменти для командної роботи, але відсутня «жива» комунікація) на основі спільної мети та злагодженості дій усіх учасників із дотриманням спільної стратегії, а також із заохоченням відмінностей між людьми та здоровою конкуренцією;
- *лідерство* як уміння контролювати та спрямовувати інших на основі авторитетності й власного прикладу досягнення мети; формувати взаємодію через організаційний ланцюг, зокрема й делегуючи повноваження; оцінювати, мотивувати, заохочувати та дисциплінувати здобувачів освіти, створювати команди, вирішувати конфлікти та формувати бажану культуру організації співпраці;

- *самоменеджмент* як уміння раціонально (тайм-менеджмент) та якісно організувати роботу, розподілити час та особистісні фізичні й психологічні ресурси; здійснити правильну постановку цілей і завдань, планування через пріоритетність;

- *когнітивна гнучкість* як здатність переходити від одного завдання до іншого, змінювати спосіб мислення, адаптуватись до нових неочікуваних ситуацій та умов;

- *критичне мислення* як здатність оцінювати інформацію і як здатність ухвалювати самостійні обґрунтовані рішення й брати на себе відповідальність за них;

- *креативність* як здатність генерувати нові ідеї, віднаходити й застосовувати нестандартні прийоми для розв'язання освітніх завдань.

Наразі в освітній практиці ЗВО існує два підходи до формування навичок *soft skills*: один – навчати безпосередньо шляхом уведення курсу в межах варіативного чи обов'язкового компонента ОПП; інший – використовувати освітній потенціал дисциплін у поєднанні з неформальною освітою. В освітньому процесі ЛНУ освітній компонент «Soft Skills сучасного фахівця»² визначено як обов'язковий в ОПП «ПВШ» другого рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Освітній компонент (ОК) розрахований на 3 кредити, 90 годин (лекції – 12 годин, практичні заняття – 12 годин, самостійна робота – 66 годин). Мета курсу: формування в майбутніх фахівців різного профілю загальних компетентностей як важливого складника професійної компетентності сучасного фахівця, системи знань щодо універсальних умінь та навичок, актуальних для будь-якого виду діяльності та необхідних для реалізації життєвих планів, професійної кар'єри в умовах надшвидкої зміни ринку праці, соціокультурних та технологічних викликів XXI ст.; створення умов для формування відповідних *soft skills* (уміння та навички ефективного спілкування, емоційний інтелект, робота в команді, лідерство, критичне мислення, креативність, самоменеджмент).

Завдання курсу: сприяння розумінню сутності та значущості *soft skills* у професійній діяльності сучасного фахівця; розвиток особистісної динаміки студентів; сприяння формуванню універсальних навичок XXI ст. *soft skills* – ефективна комунікація, емоційний інтелект, критичне мислення, креативність, лідерство, уміння працювати в команді, самоменеджмент; формування здат-

ності до самоорганізації; сприяння набуттю майбутніми фахівцями досвіду співпраці та кооперації з іншими; сприяння опануванню інструментами професійно-особистісного саморозвитку.

Слід зазначити, що в практиці організації освітнього процесу в ЛНУ для підготовки майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук до ПМ *soft skills* формуються наскрізно: як під час вивчення матеріалу зазначеного обов'язкового

ОК, так і в ході вивчення інших обов'язкових і вибіркового ОК ОПП «ПВШ», причому розвиток *soft skills* передбачає зміну форматів та технологій взаємодії викладача та майбутніх магістрів, яким, звичайно, цікаві не традиційні форми проведення занять, а інноваційні (лекція-візуалізація, лекція-дискусія, презентація, метод кейс-стаді, робота в малих групах, тренінгові заняття, майстер-класи, ділові ігри, проектування проблемних ситуацій у командній взаємодії, самостійна робота з джерелами інформації науково-пошукового та творчого характеру, складання структурно-логічних схем, опорних конспектів, створення інфографік, ментальних карт тощо), у ході застосування яких і формуються критичність мислення, лідерські якості, емпатія, навички ефективної діалогічної комунікації та взаємодії в команді, самоменеджменту; когнітивна гнучкість, креативність, тобто «м'які навички» *soft skills*, які наразі вважаються основою для успішної професійної самореалізації викладача та його готовності до ПМ.

Висновки. Виходячи з того, ПМ характеризується готовістю фахівця до різних змін, його пластичністю й самореалізацією в професійній діяльності, досягненням стабільних високих освітніх результатів на основі сформованих у майбутнього магістра освітніх, педагогічних наук загальних і фахових компетентностей, резюмуємо, що формування професійно мобільного сучасного викладача (і в значенні «переміщення», і в значенні кар'єрного «зростання») базується на розвитку в нього вищезазначених у статті навичок *soft skills*, які забезпечуватимуть реалізацію усіх структурних компонентів ПМ (особистісного, когнітивного, комунікативного та діяльнісного). Тоді ПМ виступатиме і як мета якісної підготовки майбутніх викладачів ЗВО, і як критерій її результативності. Не претендуючи на вичерпність висвітлення окресленої проблеми в нашій науковій розвідці, зазначимо, що подальші перспективи досліджень у цьому напрямку можуть стосуватися розробки й презентації навчально-методичного матеріалу для формування навичок *soft skills* в освітньому процесі ЗВО, спрямованому на підготовку магістрів-педагогів.

² З силабусом освітнього компонента можна ознайомитися на сайті ЛНУ за покликанням: <https://drive.google.com/drive/folders/1W6DS6AM82foIjaYLNkQmA0nalyOSfjDW>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Вісник психології і соціальної педагогіки*: зб. наук. пр. Київ. 2012. Випуск 7. URL : http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._Випуск_7.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. Том VIII. 1728 с.
3. Дячок Н.В. Професійна мобільність як показник якості педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: зб. наук. пр. 2020. № 33 (1). URL : <http://surl.li/mnobn>.
4. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського, Одеса, 2005, 250 с.
5. Каньоса Н.Г. Формування гнучких навичок студентів у закладах вищої освіти. *Сучасні технології початкової освіти : реалії та перспективи* : зб. наук. пр. 2020. № 2. С. 86–91.
6. Куйбіда В. С., Шпекторенко І. В. Професійна мобільність та проблеми професіоналізації персоналу публічного управління: монографія. Київ : НАДУ, 2018. 256 с. С. 13–16.
7. Пілецька Л. С. Психологічна сутність професійної мобільності особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ: ЛАДО, 2013. Випуск 40 (1). С.368–371.
8. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2010. 466 с.
9. Прохоренко Т. Г. Професійна мобільність як фактор професійної успішності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2007. Випуск 4 (35). С.167–174.
10. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 р.: ТОВ «Український освітнянський видавничий центр “Оріон”». Київ. URL : <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Рекомендації-щодо-застосування-критеріїв-оцінювання-якості-ОП.pdf>
11. Семенов О. М., Кожем'якіна І. В. Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкової школи: теорія і практика: монографія. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. URL : <http://surl.li/mnqmh>
12. Сушенцева Л. Л. Професійна мобільність як умова професійного становлення особистості в сучасному соціокультурному просторі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців*: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Київ-Вінниця. 2016. Вип. 44. URL : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/535>
13. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: Скорочена версія томів: I-VI Д. Ч. Сомервелла. Київ : Основи, 1995. Т. 1. 614 с.
14. Червоненко К. С. Формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників в процесі волонтерської діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2022. Вип. 85. URL : <http://surl.li/mnonb>
15. Arnold R. et al. Educating for a Change. Toronto : Between the Lines Press, 1991. 156 p. P. 13–19. URL : <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED336628.pdf>
16. Future Work Skills 2020. URL : https://www.academia.edu/14823623/Future_Work_Skills_2020
17. Shelton C., Yang J. and Liu Q. Managing in an Age of Complexity: Quantum Skills for the New Millennium. *International Journal of Human Resources Development and Management*, 2005. P. 127–141.

REFERENCES

1. Bezpalko, O. V. (2012). Komponenty profesiinoy mobilnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv [Components of professional mobility of future social teachers]. *Visnyk psykholohii i sotsialnoi pedahohiky: zb. nauk. pr. Kyiv*. Vyp. 7. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Zbirnyk_nauk_prats_№7. [in Ukrainian].
2. Busel, T.V. (Ed.). (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 [Great explanatory dictionary of the Ukrainian language: 250000]. Perun, Tom VIII. 1728 s. [in Ukrainian].
3. Diachok, N. V. (2020). Profesiina mobilnist yak pokaznyk yakosti pedahohichnoi osvity. [Professional mobility as an indicator of the quality of pedagogical education]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika* : zb. nauk. pr. № 33 (1). URL : <http://surl.li/mnobn>. [in Ukrainian].
4. Ivanchenko, Ye. A. (2005). Formuvannia profesiinoy mobilnosti maibutnykh ekonomistiv u protsesi navchannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Formation of professional mobility of future economists in the process of training in higher educational institutions]: dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Pivdenoukrainskyi derzh. pedahohichnyi un-t im. K. D. Ushynskoho, Odesa, 250 s. [in Ukrainian].
5. Kanosa, N. H. (2020). Formuvannia hnuchkykh navychok studentiv u zakladakh vyshchoi osvity [Formation of flexible skills of students in institutions of higher education]. *Suchasni tekhnolohii pochatkovoї osvity : realii ta perspektyvy* : zb. nauk. pr. № 2, 86–91. [in Ukrainian].
6. Kulbida, V. S. & Shpektorenko, I. V. (2018). Profesiina mobilnist ta problemy profesionalizatsii personalu publicnogo upravlinnia [Professional mobility and problems of professionalization of public administration personnel] : monohrafiia. Kyiv : NADU, 13–16. [in Ukrainian].

7. Piletska, L.S. (2013). Psykholohichna sutnist profesiinoi mobilnosti osobystosti. [Psychological essence of professional mobility of the person]. *Aktualni problemy psykholohii*, Vypusk 40 (1). S.368–371. [in Ukrainian].
8. Prima, R. M. (2010). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho fakhivtsia pochatkovoї osvity [Theoretical and methodological principles of formation of professional mobility of the future specialist of primary education]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Lutsk, 466 s. [in Ukrainian].
9. Prokhorenko, T.G. (2017). Profesiina mobilnist yak faktor profesiinoi uspishnosti [Professional mobility as a factor of professional success]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, 4 (35), 167–174 [in Ukrainian].
10. Rekomendatsii shchodo zastosuvannia kryteriiv otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy. Zatverdzheno Natsionalnym ahentstvom iz zabezpechennia yakosti vyshchoї osvity 17 lystopada 2020 r. (2020). [Recommendations regarding the application of criteria for evaluating the quality of the educational program. Approved by the National Agency for Quality Assurance of Higher Education on November 17, 2020.]: TOV «Ukrainskyi osvitiianskyi vydavnychiy tsentr “Orion”». Kyiv, 2020. 66 s. URL : <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Рекомендації-щодо-застосування-критеріїв-оцінювання-якості-ОП.pdf> [in Ukrainian].
11. Semenog, O. M. & Kozhemiakina, I. V. (2020). Rozvytok profesiinoi movno-movlennievoi kompetentnosti vchytelia pochatkovoї shkoly: teoriia i praktyka [Development of professional speech and language competence of primary school teachers: theory and practice]: monohrafiia. Sumy : Vydavnytstvo SumDPU imeni A. S. Makarenka. URL : <http://surl.li/mnqmh> [in Ukrainian].
12. Sushentseva, L. L. (2016). Profesiina mobilnist yak umova profesiinoho stanovlennia osobystosti v suchasnomu sotsiokulturnomu prostoriv [Professional mobility as a condition for the professional formation of an individual in the modern socio-cultural space]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zb. nauk. pr.* Kyiv-Vinnytsia. 2016. Vyp. 44. URL : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/535> [in Ukrainian].
13. Toinbi, A. Dzh. (1995). Doslidzhennia istorii [Study of history] : Skorochena versiia tomiv: I-VI D. Ch. Somervella. Kyiv : Osnovy, 1995. T. 1. 614 s. [in Ukrainian].
14. Chervonenko, K. S. (2022). Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v protsesi volonterskoї diialnosti [Formation of professional mobility of future social workers in the process of volunteering]. *Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy: zb. nauk. pr. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova.* Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka», Vyp. 85. URL : <http://surl.li/mnonb> [in Ukrainian].
15. Arnold, R. et al. (1991). Educating for a Change. Toronto : Between the Lines Press, 13–19. URL : <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED336628.pdf>
16. Future Work Skills 2020. URL : https://www.academia.edu/14823623/Future_Work_Skills_2020
17. Shelton, C., Yang, J. & Liu, Q. (2005). Managing in an Age of Complexity: Quantum Skills for the New Millennium. *International Journal of Human Resources Development and Management*, P.127–141.

УДК 378.0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-29>

Юлія БАЛАХОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-5085-0885

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики викладання української мови та літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) Balakhovska@ukr.net*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена сучасним методам підготовки кваліфікованих фахівців в умовах дистанційного навчання. Розглянуто найсучасніші методи того ж таки дистанційного навчання в умовах пандемії та повномасштабного вторгнення рфії на територію України. Охарактеризовано напрямки, критерії та елементи дистанційного навчання. Перед освітою нині і перед вищою освітою, зокрема, постало завдання виховати особистість, яка вміє мислити, легко висловлювати свої думки, лаконічно розмірковувати, швидко застосовувати знання у змінених умовах, а тому постає проблема пошуку ефективних шляхів розвитку логічного мислення особистості. Інформаційно-цифрова компетенція майбутніх вчителів є надзвичайно важливою під час дистанційного навчання. Діджиталізація навчання в ВНЗ дозволяє студентам отримувати доступ до якісної освіти незалежно від місця проживання, покращує комунікацію між викладачами та студентами, сприяє розвитку навичок цифрової грамотності та підготовки до майбутньої роботи в цифровому суспільстві. Однак, важливо забезпечити належну підготовку викладачів та студентів до використання цифрових технологій та забезпечити доступність необхідного обладнання та програмного забезпечення. Інформаційно-цифрова компетенція майбутніх вчителів є надзвичайно важливою під час дистанційного навчання. Важливу роль для оволодіння професійним рівнем цифрової компетентності відіграє доступ до освітнього онлайн-середовища, умови й можливості для здобуття цифрових компетенцій, що оточують педагога. Оскільки навчання відбувається в онлайн-середовищі, вчителям потрібно вміти ефективно користуватися цифровими технологіями та інструментами, а також знаходити, оцінювати та використовувати інформацію з різних джерел.

Ключові слова: *діджиталізація, дистанційне навчання, професійна підготовка, сучасні технології.*

Julia BALAKHOVSKA,

orcid.org/0000-0002-5085-0885

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

Teaching Methods and Literature

Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) Balakhovska@ukr.net

DIGITALIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGIST TEACHERS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The article is devoted to modern methods of training qualified specialists in the conditions of distance learning. The most modern methods of the same distance learning in the conditions of the pandemic and the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine are considered. The directions, criteria and elements of distance learning are characterized. Today's education and higher education, in particular, face the task of raising a person who can think, easily express his thoughts, think succinctly, quickly apply knowledge in changed conditions, and therefore the problem of finding effective ways of developing logical thinking of an individual arises. Information and digital competence of future teachers is extremely important during distance learning. Digitization of higher education allows students to get access to quality education regardless of their place of residence, improves communication between teachers and students, promotes the development of digital literacy skills and preparation for future work in a digital society. However, it is important to ensure that teachers and students are properly trained in the use of digital technologies and that the necessary hardware and software are available. Information and digital competence of future teachers is extremely important during distance learning. An important role for mastering a professional level of digital competence is played by access to the online educational environment, conditions and opportunities for acquiring digital competences surrounding the teacher. As learning takes place in an online environment, teachers need to be able to effectively use digital technologies and tools, and to find, evaluate and use information from a variety of sources.

Key words: *digitization, distance learning, professional training, modern technologies.*

Сучасний світ все частіше характеризується динамікою трансформацій, результати яких випереджають реальність: те, що було заплановано вчора в якості інноваційного проєкту, нині постає таким, що потребує модернізації, вдосконалення та подальшого розвитку. Трансформаційні процеси торкаються не лише сфери технологій у виробництві, а й проблеми організації діяльності мислення.

Постановка проблеми. Надзвичайно швидкі темпи розвитку світової глобалізації та інформатизації сучасного суспільства надзвичайно впливають на професійну діяльність спеціалістів усіх сфер діяльності. Тому в своїй статті ми намагались зосередитись саме на впливу інформаційних технологій на підготовку майбутніх педагогів.

Аналіз досліджень. Особливого значення набуває формування цифрової компетентності у майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Безумовно, ефективність цього процесу забезпечується безперервністю, систематичністю, цілісністю процесу підготовки до цифрової трансформації.

Проблеми сутності та значення діджиталізації досліджено в роботах дослідників. Фактори, що впливають на впровадження цифрової трансформації на підприємстві визначено в дослідженнях. Результати впливу впровадження діджиталізації на підприємствах розкрито в працях (Устенко, Руських, 2019). Термін «діджиталізація» широко використовується в сучасних дослідженнях, хоча конкретне трактування цієї дефініції є предметом численних наукових дискусій. Ґрунтовні дослідження у сфері особливостей процесів цифровізації економічних систем розглянуто в роботах С. Берна, Ж. П. Клерка, А. К. Коптелова, Т. Оноре, Х. О. Лутцевої, А. Мюррея, Ю. А. Рімана, Т. Окса, Ф. Скуотто. Окремі аспекти розвитку діджиталізації розглядалися в роботах У. Хус, де вивчалися питання впливу діджиталізації на ринок праці й форми організації праці, Р. Аткінсона, в яких автор досліджував зв'язок між інноваційною діяльністю та інформаційними технологіями, С. Холройда – з детальним описом взаємодії між процесами глобалізації та діджиталізації. Значний внесок у розвиток сучасної теорії діджиталізації зробили такі вітчизняні науковці, як І. В. Дульська, А. В. Гуренко, С. В. Коляденко, В. О. Коренівська, О. С. Криворучко, В. І. Ляшенко, Н. П. Мешко, Г. Б. Соколова та інші. (Ляшенко, Вишневський, 2018).

Для того щоб зробити викладання будь-якої мови максимально цікавим та ефективним кожен викладач повинен постійно вдосконалювати не лише свої власні знання мови, а й вивчати найновіші, найсучасніші методики викладання тієї

ж таки іноземної мови. Це дозволить створити свій власний стиль викладання. А він, в свою чергу, дозволить викладачеві знайти підхід і підібрати найкращу методику для вивчення мови для кожного студента. Тож звернемо увагу на найвагоміші, на наш погляд, методики (Прима, Байдацька, Боровик, 2023)

Метою статті ми вбачаємо у аналізі та систематизації основних цифрових засобів підготовки майбутніх фахівців у викладанні рідної мови.

Виклад основного матеріалу. Діджиталізація навчання в ВНЗ (вищих навчальних закладах) – це процес впровадження та використання цифрових технологій у навчальному процесі з метою поліпшення якості освіти та забезпечення доступу до знань для всіх студентів.

Діджиталізація навчання в ВНЗ дозволяє студентам отримувати доступ до якісної освіти незалежно від місця проживання, покращує комунікацію між викладачами та студентами, сприяє розвитку навичок цифрової грамотності та підготовки до майбутньої роботи в цифровому суспільстві. Однак, важливо забезпечити належну підготовку викладачів та студентів до використання цифрових технологій та забезпечити доступність необхідного обладнання та програмного забезпечення.

Основні аспекти діджиталізації навчання в ВНЗ включають:

Електронні платформи та системи управління навчанням: ВНЗ використовують спеціальні платформи, такі як Moodle, Blackboard, Google Classroom тощо, для організації навчального процесу. Ці платформи дозволяють викладачам розміщувати матеріали для самостійного опрацювання, проводити онлайн-тести, спілкуватися зі студентами тощо.

Відеолекції та вебіари, де викладачі можуть записувати відеолекції та демонструвати їх студентам через платформи для відеоконференцій, такі як Zoom, Microsoft Teams тощо. Вебіари також дозволяють студентам взаємодіяти з викладачем у режимі реального часу.

Електронні підручники та матеріали: викладачі можуть створювати електронні підручники та навчальні матеріали, які студенти можуть вивчати в онлайн-режимі. Це забезпечує доступ до актуальної інформації та дозволяє студентам навчатися у зручний для них час. Онлайн-тести та оцінювання важливі, так як викладачі можуть проводити онлайн-тести та оцінювання, що дозволяє студентам перевірити свої знання та отримати негайний результат. Це також спрощує процес оцінювання для викладачів.

Аналізуючи зміст інформаційно-цифрової компетентності, О. Спірін (Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України, 2010) пропонує визначати шість рівнів розвитку компетентності: вступний, що передбачає розуміння необхідності ІКТ для розвитку освіти; мінімально-базовий, тобто вміння користуватися готовими програмними продуктами; базовий, на якому педагог демонструє знання й уміння використовувати основні поняття ІКТ у професійній діяльності; підвищений/поглиблений, на якому педагог вільно застосовує знання з ІКТ у професійній діяльності; дослідницький як вільне використання ІКТ, Інтернет-ресурсів у дослідницькій, проектній діяльності; експертний – педагог є експертом із питань упровадження ІКТ в освітній процес.

У щоденній практиці педагога вищої школи реалізація підходу технологічної грамотності передбачає: навички використання засобів цифрових технологій; уміння обирати й використовувати готове навчальне або тренувальне програмне забезпечення, ігри та веб-вміст у комп'ютерних класах або в обмежених комп'ютерних засобах звичайного класу з метою досягнення цілей навчальної програми; упровадження стратегій оцінювання; уміння застосовувати ІКТ для управління освітнім процесом та для підвищення своєї кваліфікації.

Здатність керувати інформацією, структурувати завдання для вирішення проблем, поєднувати універсальні та спеціалізовані програмні засоби з студенто-орієнтованими методами навчання та спільними проектами, уміння застосовувати ІКТ для створення та моніторингу учнівських проектів з різних навчальних предметів, співпраці з іншими вчителями задля підвищення свого професійного рівня – саме така мета другого підходу – поглиблення знань. Це означає, що викладач вищої школи забезпечує використання засобів ІКТ для більш ефективного навчання студентів, застосування ними знань, здобутих у процесі вивчення навчальних предметів, для виконання реальних життєвих завдань. Учитель, який здатний реалізувати ще один підхід – створення знань, – забезпечує проектування навчальних ресурсів і середовища на основі ІКТ із залученням до цього своїх студентів та колег, упровадження цифрових технологій для розвитку в студентів уміння критично мислити, постійно та вдумливо навчатися.

У методичних рекомендаціях «Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України» (Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України, 2010)

вітчизняні дослідники визначають знання, уміння та ставлення, що становлять когнітивний, операційний та аксіологічний аспекти інформаційно-цифрової компетентності: знання, зокрема особливостей інформаційних потоків у сфері освіти, основ ергономіки й інформаційної безпеки; здатності й уміння, які включають уміння здобувати інформацію з різних джерел у зрозумілому вигляді, працювати з різними відомостями та критично оцінювати їх, використовувати у професійній діяльності засоби інформаційно-комунікаційних технологій та навички з використання комп'ютерної техніки; ставлення особистості до застосування інформаційно-комунікаційних технологій для відповідальної соціальної взаємодії та поведінки.

Фахівці інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України охарактеризували чотири рівні розвитку інформаційно-цифрової компетентності вчителя: користувач, тьютор, консультант і дослідник – та визначили для кожного з них мотиваційно-ціннісний, когнітивно-операційний та рефлексійно-проектувальний компоненти (Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України, 2010) інформаційно-цифрової компетентності майбутніх вчителів під час дистанційного навчання включають:

Вміння використовувати цифрові платформи та інструменти: Майбутні вчителі повинні бути знайомими з різними платформами для дистанційного навчання, такими як Google Classroom, Microsoft Teams або Zoom. Вони повинні вміти створювати та організовувати віртуальні класи, завдання та тести. Вміння працювати з цифровими матеріалами: Вчителям потрібно вміти створювати цифрові навчальні матеріали, такі як презентації, відеоуроки, інтерактивні завдання тощо. Вони також повинні знати, як оцінювати та надавати фідбек учням за допомогою цифрових інструментів. Вміння працювати з онлайн-ресурсами: Вчителям потрібно бути знайомими з різними онлайн-ресурсами для навчання, такими як електронні підручники, веб-сайти, бази даних тощо. Вони повинні вміти знаходити та використовувати релевантну інформацію для навчання своїх учнів. Вміння спілкуватися та співпрацювати в онлайн-середовищі: Вчителям потрібно вміти ефективно спілкуватися з учнями та батьками через електронну пошту, чати або форуми. Вони також повинні вміти організовувати колективну роботу та співпрацю учнів у віртуальних проектах.

Навчальна платформа Moodle має усі необхідні засоби для самостійного оволодіння іноземною мовою професійного спрямування: засоби

самонавчання, оцінювання навчальних досягнень, комунікації. При цьому навчальна діяльність студентів може здійснюватися як асинхронно, коли кожен студент вивчає матеріал самостійно у зручний для нього час, так і синхронно – у режимі реального часу під час онлайн заняття з іноземної мови. Наявність системного стеження за активністю студентів/курсантів, контроль та оцінювання збоку викладача є обов'язковою умовою. Moodle створює та зберігає дані про кожного студента: усі роботи, оцінки та коментарі, повідомлення у форумі, дозволяє контролювати активність курсантів час, який вони витратили на роботу з навчальним матеріалом. Відбір навчального матеріалу має важливе значення для формування комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців. З другого семестру 2020 року у зв'язку з новими особливими умовами в країні (перехід усіх навчальних закладів на навчання за технологією дистанційного навчання) студенти нашого університету активно працюють на навчальній платформі Teams, яка була вперше використана у навчальному процесі нашого університету та розширила можливості навчання мови та інших дисциплін, коли неможливе проведення занять на денній формі навчання в умовах середовища університету. Як стверджують дослідники даної проблеми ефективність навчання залежить від багатьох факторів: високих стандартів навчально-методичного забезпечення; кваліфікації викладачів; домінуванні комунікативного підходу та комунікативних стратегій; превалюванні активних та інтерактивних методів навчання; активності викладача і темпу проведення заняття; дозування нового навчального матеріалу; використання великої кількості мовних та мовленнєвих моделей, що використовуються в академічному середовищі, сфері професійної діяльності правоохоронців, повсякденному вжитку; раціональності використання навчального часу; наявності ресурсних центрів (Гнедкова, 2016).

Онлайн-інструменти надають можливість ознайомлюватися з граматичною чи лексичною темою за допомогою онлайн-дошки (у zoom), PowerPoint, документів Google docs або файлів Microsoft OneNote, які заохочують студентів працювати разом (у парах, командах, групі), оскільки використовуючи спільний доступ до документу чи дошки, здобувачі вищої освіти можуть бачити й обговорювати роботу один одного (Wilden, 2020).

Інформаційно-цифрова компетенція майбутніх вчителів під час дистанційного навчання є ключовою для забезпечення якісної освіти та успішного навчання учнів у цифрову епоху. Вчителі повинні постійно розвивати свої навички та використовувати

цифрові технології для покращення процесу навчання та досягнення найкращих результатів.

У вищих навчальних закладах (ВНЗ) для забезпечення дистанційного навчання використовуються різні засоби. Основними з них є:

Електронні платформи навчання: це спеціальні онлайн-сервіси, які дозволяють вчителям створювати та організовувати віртуальні курси, завдання та тести для студентів. Найпопулярнішими платформами є Moodle, Blackboard, Canvas, Google Classroom тощо. Веб-конференції – це онлайн-інструменти, які дозволяють проводити відео- та аудіоконференції, вебінари та онлайн-лекції. Деякі з них включають Zoom, Microsoft Teams, Google Meet тощо. Електронні ресурси: це онлайн-матеріали, які студенти можуть використовувати для самостійного навчання. Це можуть бути електронні підручники, веб-сайти, бази даних, електронні бібліотеки тощо. Мультимедійні інструменти: це програми та сервіси, які дозволяють створювати та редагувати мультимедійні матеріали, такі як відеоуроки, презентації, анімації тощо. Деякі з них включають Adobe Creative Cloud, Microsoft PowerPoint, Prezi тощо.

Ці засоби дистанційного навчання допомагають студентам отримувати доступ до навчальних матеріалів, спілкуватися з викладачами та співстудентами, виконувати завдання та отримувати фідбек. Вони роблять навчання більш доступним та зручним, особливо в умовах дистанційного навчання.

Селф-коучингова технологія має на меті переосмислення потенційних можливостей викладачів, розширення професійного простору, генерування ідей через новітні стратегії та тактики особистісного зростання, а також усунення внутрішніх стереотипів, страхів, фрустрацій. У процесі селф-коучингу кожен окремішньо обирає певну проблемну царину для студіювання, аналізуючи найдискусійніші моменти в професійній діяльності з рефреймінгового аспекту. Отже, під час освоєння інформації, викладач вибудовує власні механізми самоосвіти й розвитку і як наслідок відбувається особистісне тренування або самонаставництво. (Сидоренко, 2020).

Ключовою стратегією підходу до спільного навчання (collaborative learning) є робота студентів у парах і групах із трьох чи чотирьох осіб. Ці основні принципи зберігаються і під час онлайн-навчання, так як для того, щоб успішно послуговуватися іноземною мовою, потрібно адаптувати власні знання і вдосконалювати навички. Збільшення можливостей студентів робити дещо значуще на занятті є однією з головних цілей спільного навчання (Healy, 2020).

Висновки. Однією з ключових компетентностей визначено інформаційно-цифрову, яка передбачає впевнене і водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, у публічному просторі та приватному спілкуванні. Ця компетентність містить і такі складники, як: інформаційна й медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеки, розу-

міння етики роботи з інформацією. У зв'язку із цим очевидною постає модернізація освітнього середовища, що передбачає орієнтацію навчального процесу сучасної школи на особистісний розвиток, створення умов для самореалізації майбутнього покоління та висуває нові вимоги до змісту, форм, методів та технологій освіти. Відповідно, майбутні вчителі гуманітарних спеціальностей мають володіти цифровими технологіями та бути готовими до їх застосування в умовах закладу вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнедкова О. О. Використання дистанційного навчання під час контролю знань самостійної роботи студентів мовних спеціальностей ВНЗ. *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. / [ред. кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неповної освіти», 2016. Вип. 30. С. 97–105. Дата звернення: 20.10.2023.
2. Ляшенко В. І., Вишневський О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. Київ, 2018. 252 с.
3. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : метод. рекомендації / [В. Ю. Биков, О. В. Білоус, Ю. М. Богачков та ін.]; за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спірина, О. В. Овчарук. К. : Атіка, 2010. 88 с.
4. Прима В., Байдацька С., Боровик К. Сучасні тенденції навчання іноземної мови фахівців сфери туризму. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. С. 240–246. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-37>. Дата звернення: 24.10.2023.
5. Сидоренко В. В. Селф-коучинг (самонаставництво) як технологія професійного розвитку педагога Нової української школи : спецкурс. Київ : Агроосвіта, 2020. 94 с.
6. Устенко М.О., Руських А.О. Діджиталізація: основа конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. Випуск № 68. С. 181–192.
7. Bakai, Y., Nanivska, L., Semenets, O., Hetman, Y., & Pryma, V. The efficiency of language teaching through integration in future philologists' foreign language competence formation. *Amazonia Investiga*, 2023, 12(61), 297–306. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.30> Дата звернення: 24.10.2023
8. Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg : IPTS-JRC, 2011. URL: <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC68116.pdf>.
9. Healy Th. Collaborative Learning Online And In The Socially Distanced Classroom. 2020. Дата звернення: 22.10.2023. <https://oupeltglobalblog.com/2020/07/20/collaborativelearning/>
10. Quality education and competencies for life / Workshop 3. Background Paper. 2004.
11. Wilden Sh. Online Teaching Part 2: Practical Tips For English Language Lessons. 2020. Дата звернення: 24.10.2023. URL: <https://oupeltglobalblog.com/2020/03/13/online-teaching-practical-tips/>

REFERENCES

1. Hniedkova O. O. Vykorystannia dystantsiinoho navchannia pid chas kontroliu znan samostiynoyi roboty studentiv movnykh spetsialnostey VNZ. [The use of distance learning during knowledge control of independent work of language majors of universities.] *Pedahohichnyi almanakh: zb. nauk. pr. / [red. kol. V. V. Kuzmenko (holova) ta in.]. Kherson : KVNZ «Khersonska akademiia nepovnoii osvity»*, 2016. Vyp. 30. S. 97-105. Data zvernennia: 20.10.2023. [in Ukrainian].
2. Liashenko V. I., Vyshnevskiy O. S. Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrayiny yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of the economy of Ukraine as an opportunity for breakthrough development]: monohrafiya. Kyiv, 2018. 252 s. [in Ukrainian].
3. Osnovy standartyzatsii informatsiino-komunikatsiinykh kompetentnostei v systemi osvity Ukrainy [Basics of standardization of information and communication competences in the education system of Ukraine] : metod. pekomentatsiyi / [V. Yu. Bykov, O. V. Bilous, YU. M. Bohachkov ta in.]; za zah. red. V. Yu. Bykova, O. M. Spirina, O. V. Ovcharuk. K. Atika, 2010. 88 s. [in Ukrainian].
4. Pryma V., Baidatska S., Borovyk K. (2023) Suchasni tendentsii navchannia inozemnoii movy fakhivtsiv sfery turyzmu [Modern trends in foreign language teaching for specialists in the field of tourism]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. S. 240–246. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-37> Data zvernennia: 24.10.2023 [in Ukrainian].
5. Sydorenko V. V. Self-kouchynh (samonastavnystvo) yak tekhnolohiia profesiinoho rozvytku pedahoha Novoi ukrain-skoi shkoly [Self-coaching (self-tutoring) as a technology for the professional development of a teacher of the New Ukrainian School] : spetskurs. Kyiv : Ahroosvita, 2020. 94 s. [in Ukrainian].
6. Ustenko M.O., Ruskykh A.O. Didzhytalizatsiia: osnova konkurentospromozhnosti pidpriemstva v realiiakh tsyfrovoy ekonomiky [Digitization: the basis of enterprise competitiveness in the realities of the digital economy]. *Visnyk ekonomiky trasportu i promyslovosti*. 2019. Vypusk № 68. S. 181–192. [in Ukrainian].

-
7. Bakai, Y., Nanivska, L., Semenets, O., Hetman, Y., & Pryma, V. The efficiency of language teaching through integration in future philologists' foreign language competence formation. *Amazonia Investiga*, 2023, 12(61), 297–306. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.30> Data zvernennia: 24.10.2023
  8. Ferrari A. *Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks*. Luxemburg : IPTS-JRC, 2011. URL: <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC68116.pdf>.
  9. Healy Th. Collaborative Learning Online And In The Socially Distanced Classroom. 2020. URL: <https://oupeltglobalblog.com/2020/07/20/collaborativelearning/> Data zvernennya: 22.10.2023.
  10. Quality education and competencies for life / Workshop 3. Background Paper. 2004.
  11. Wilden Sh. Online Teaching Part 2: Practical Tips For English Language Lessons. 2020. URL: <https://oupeltglobalblog.com/2020/03/13/online-teaching-practical-tips/> Data zvernennya: 24.10.2023.

Тетяна БАЛАШОВА,

orcid.org/0009-0002-1792-9812

асистент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) balaschowa@yahoo.de

МЕТОД АСОЦІАЦІЙ ЯК ЕМОЦІЙНО-КОГНІТИВНА СТРУКТУРА ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ЛЕКСИКИ НА ЗАНЯТТЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ) ЗІ СТУДЕНТАМИ ПЕРШОГО КУРСУ

У статті розкрито доцільність осягнення лексичного матеріалу другої іноземної мови, власне німецької, за допомогою засобів мнемотехніки, а саме методу асоціацій. Окреслено переваги та недоліки накладання асоціативної фонетичної канви лексем рідної мови та першої іноземної (англійської) на схожі нові інішомовні (з однаковою та різною семантиками). Також зазначено видові форманти креації асоціативного ланцюжка (на фонетичній, автобіографічній емотивній, комунікативній основах, вкраплення іноземних слів у текстовий потік рідної, української мови) та важливість синтезування аудіальних, візуальних, кінестетичних елементів для залучення різних видів чуття студентів, що дозволить лексичний матеріал швидше перемістити у довготривалу пам'ять із залученням конкретних образів, які репрезентують смислове наповнення слів.

Обґрунтовано ефективність та важливість полегшеного сприйняття лексичного фонду на основі психолого-когнітивних вікових факторів студентів першого курсу: кореляції уяви, творчого та критичного мислення, що дозволяє диференціювати явища германських мов, прикріплювати образні елементи лише до конкретної семіотичної структури. Така форма осягнення лексики дає можливість швидше усвідомлювати аспекти граматики (використовуючи логічні ланцюжки поєднання знань) та одразу застосовувати мовні навички в комунікативній сфері (за допомогою також засобів ІКТ на занятті).

Виокремлено також актуальність вкраплення методу асоціацій через поширення сучасної мовної системи освіти (збільшення кількості вивчення іноземних мов), яка базується на загальноєвропейських рекомендаціях залучення молоді до процесу світової інтеграції, культурології різних народів, розвитку явищ білінгвізму, полілінгвізму та вмінні швидко орієнтуватись для роботи в потоці великої кількості інформації різних менталітетних структур світу.

Ключові слова: *метод асоціацій, мнемотехніка, мовна особистість, німецька мова.*

Tetyana BALASHOVA,

orcid.org/0009-0002-1792-9812

Lecturer at the Department of Applied Linguistics

Lviv Politechnic National University

(Lviv, Ukraine) balaschowa@yahoo.de

THE ASSOCIATION METHOD AS AN EMOTIONAL-COGNITIVE STRUCTURE OF VOCABULARY LEARNING IN GERMAN LESSONS (SECOND FOREIGN LANGUAGE) WITH FIRST-YEAR STUDENTS

In the article, we outline the expediency of studying the lexical material of a second foreign language, actually German, using mnemonics, namely the method of associations. We also described the advantages and disadvantages of superimposing the associative sound form of lexemes of the native language, the first foreign language (English) on similar foreign language ones (with a difference in semantics). We have analyzed and diversified the creation of an associative chain (on the phonetic, autobiographical, emotional, communicative basis, combining several foreign words into the text flow of the native Ukrainian language, which is 90%) and the importance of synthesizing auditory, visual, kinesthetic elements to attract different types of students' senses, which will allow the lexical material to be moved into long-term memory faster with the involvement of specific images that represent the semantic content of words.

We substantiated the effectiveness and importance of easier perception of vocabulary based on psychological and cognitive age-related factors of the development of first-year students: dominance of imagination, creative thinking, priority perception of game activities in class. By activating these thinking structures in lessons, students can better differentiate the phenomena of different languages, attach figurative elements only to a specific semiotic structure. This method of learning vocabulary helps later to quickly understand aspects of grammar (using logical chains of knowledge combination) and immediately apply language skills in the communicative sphere (with the help of technical tools in the lesson).

We also highlighted the relevance of using the association method. This is connected with the development of the modern linguistic system of education (increasing the number of foreign language studies) based on pan-European recommendations for the involvement of young people in the process of world integration, cultural studies of different peoples, the development of the phenomena of bilingualism, multilingualism and the ability to quickly navigate the flow of a large amount of information from different mental structures of the world.

Key words: *association method, mnemonics, language personality, German language.*

Постановка проблеми. Сьогодні домінує інформаційна складова світового прогресу, яка прийшла на зміну технологічній. Тому найбільшою вимогою для суспільства постала динамічність, швидкість пристосування до нових умов та пізнання щоразу інших, глибших знань. Система освіти є структурою, яка найшвидше має відповідати вимогам нового часу, адже молодь, яка випускається, не повинна загубитись в житті, а швидко знайти роботу за майбутньою спеціальністю і стати «громадянином» світу. Осягнення німецької мови зараз поступово розширює горизонти міжкультурного спілкування та почасти стає пріоритетно другою або третьою іноземною мовою (після англійської). В університетах України розширюється впровадження вивчення «другої/третьої іноземної мови», і для їхнього якісного вивчення потрібно застосовувати нові методики викладання. Первісним і найбільшим за обсягом є процес осягнення лексичного матеріалу, який поряд із граматичним, формує білінгвальну особистість, водночас і створює заплутаність; помилковість відтворення, запам'ятовування учнями під час процесу вивчення декількох мов. Так когнітивний підхід (застосування мнемоніки) став пріоритетним у нинішній педагогіці навчання лексики, а метод асоціацій окреслив можливість осягнення семантики за принципом підкріплення емотивного спектру (пригадування, уявлення подій) із семантикою рідної мови (за образністю) та уже вивченої першої іноземної (за критично-логічним ланцюжком асоціацій).

Аналіз останніх досліджень. Дослідження впровадження інноваційних методів у сучасній педагогічній системі є пріоритетним напрямком праць вчених сьогодення. Цими питаннями займались Ю. Дорошенко, С. Стеблюк, В. Радкевич, С. Гунько (Гунько, 2010), а С. Шелудченко і Я. Малаховська зокрема досліджували інноваційні підходи мнемотехніки при вивченні англійської мови молодшими школярами загалом та учнями з особливими потребами зокрема. Вчені свою увагу скеровують, у першу чергу, на вивченні першої іноземної мови в молодших класах (англійської), однак вивчення німецької мови в ланці вищих навчальних закладів за допомогою технологій мнемоніки, насамперед асоціативних рядів, є недослідженим аспектом педагогічної сфери сьогодення.

Актуальністю нашої статті є модернізація педагогічної науки крізь призму нових досліджень психології, аспектів діяльності мозку, соціології. Вивчення лексики у парадигмі іноземної мови є основою її вільного володіння, поряд з граматикую. Так вкраплення нових методик, які базуються на когнітивно-психологічній складовій формування мовної особистості (мнемотехнік, методу асоціацій) є пріоритетною формою досягнення психолого-педагогічних цілей, зумовлених новими умовами сьогодення: вільне спілкування з людьми різних національностей, лояльне ставлення до культури інших народів та можливість якісного фільтрування потоку інформації звідусіль (за Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, які ми дотримуємось й зараз) (Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти вивчення, викладання, оцінювання, 2003).

Мета нашої статті полягає в окресленні варіацій застосування методу асоціацій на університетських заняттях німецької мови як другої іноземної зі здобувачами вищої освіти на перших етапах.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ефективність навчання іноземної мови полягає, не лише в досягненні дидактичних цілей: достатнього рівня мовлення, читання, писання, аудіювання, але й у збереженні, активізації мотивації здобувачів освіти під час навчання, скерування намірів вчитись потягом життя. З розширенням системи дигітального підходу, використання ІКТ на заняттях іноземної мови студенти мають можливість написати листа представнику іншого народу, поспілкуватись через відеозв'язок з волонтерами – природними мовцями іншої мови тощо. Однак для цих всіх видів діяльності необхідним є набуття лексичних навичок, які пізніше з легкістю будуть накладатися на граматичні, комунікативні тощо.

Серед квінтесенції інноваційних методик найбільш продуктивною вбачаємо вкраплення принципів мнемоніки (з грецької – мистецтво запам'ятовування) – сукупності правил і прийомів, які полегшують запам'ятовування великої кількості фактів, відомостей (СУМ, т. 4, 1971: 792). Насамперед ця технологія запам'ятовування найбільш продуктивною буде при вивченні нової іноземної лексики учнями. Асоціація (лат. *associatio* – «з'єдную», «зв'язую») – поняття, що виникає при згадуванні іншого. Поняття «асоціація» було вве-

дено Дж. Локком, який вважав асоціації важливим засобом розвитку творчого мислення (Гусак, 2015: 59). Форманти виокремлення первісно символічної структури світосприйняття простежувались ще у мислителів Давньої Греції, насамперед Аристотеля, який окреслював метафоричну сутність когніції (за схожістю), метафоричну (за суміжністю) та антонімічну (утворення контрасту в межах однієї семантичної групи (чорнебіле: кольори; день-ніч: частини доби)).

Варто виокремити, що пізнавальна діяльність студентів у парадигмі осягнення нових мовних знань також домінантно скеровується на асоціативно-образних формах світосприйняття, адже активація творчого розвитку дозволяє корелювати різні суб'єкт-об'єктні зв'язки на основі фантазування, знаходження схожості та контрасту. Такий аспект діяльності на занятті залишається ефективним, адже «сприяє мимовільному засвоєнню лексичних одиниць, закріпленню їх на практиці, використанню в усному й писемному мовленні та поглибленню набутих знань» (Камінська, Шеремета, 2008: 63). Під час роботи асоціативної пам'яті розвивається уява, покращуються вміння аналізувати та синтезувати інформацію, синтезується творче і критичне мислення, а інформація, таким чином, швидше переходить до довготривалої пам'яті.

Ефективним є використання прийому асоціативного ланцюжка за звучанням під час осягнення нової лексики: спочатку лексема декодується за певним образом, який фонетично схожий до лексем в рідній мові. Зчеплення двох образів закріплюються в пам'яті за допомогою ще додання візуалізації (картинки або відео), а самостійне вкраплення студентів нових вивчених слів у діалоги і монологи з доданням емоцій дозволяє надовго зберегти цілісну систему семантики та знакової системи слова.

Так, наприклад, вивчення слова *die Scheibe* (скло) асоціюється з українським словом «шайба» і вчитель може сказати: «Шайба потрапила у вікно (скло)» (також диференціювати закінчення -e, яке репрезентує часто жіночий рід); лексему *der Koch* (повар) можна вивчити за допомогою такої міні-історії: «Роберт Кох довго «варив» свою паличку (Коха)», а також її продовжити: Роберт Кох був нобелівським лауреатом, до того ж і дуже благородною людиною (*nobel* – благородний); *putzen* (чистити) схоже на слово «пуцувати», тому варто скерувати увагу учнів на синонімію слів «чистити» і «пуцувати»; вивчення лексем *verlieren*, *verlor*, *verloren* можна відобразити через звукову асоціацію з українською лірою – «пропала ліра»

(також доцільним буде окреслення префікса *ver*); а при вивченні форм однини-множини лексеми «пігулка» *die Pille-die Pillen* можна асоціативну українську форму «пілулі», яка і за семантичним наповненням і за звучанням співвідноситься зі словом німецької мови як і слово *der Arm*, що співвідноситься із англійським – *arm*; *die Haare* схоже *hair*, а *Wimper* – на *winker*. Однак можуть і виникати труднощі з деякими міжмовними омонімами, адже, наприклад, лексема *gift* в англійській мові має значення «подарунок», а в німецькій – «отрута». Тому варто працювати зі словником та зосереджуватись на початках, окрім притаманних певній мові морфемних формантах перекладу, ще і на міжмовних особливостях.

Також важливим є скерування студентів на заняттях до історичного аспекту мовних процесів світу. Так, варто зауважити, що англійська та німецька мова знаходяться в парадигмі германських мов індоєвропейської сім'ї. Спершу можна відобразити схожі формування інтернаціональних слів: *мама*, *Mutter*, *mother*, сім'я, *Familie*, *family*, а також детермінувати зміни приголосних між деякими словами мов: англійської “b” на “v”, “f” в німецькій: *sieben*->*seven*, *halb*-> *half*; “d” на “t” *bread* (*half* в староанглійській мові)->*brot*; “sh” на “sch”: *fish*->*fisch*. Важливо звернути увагу на те, що здебільшого слова з такими змінними приголосними є здебільшого походження скандинавського періоду завоювань та змішування населення. Також на заняттях з історичними окресленнями мовних особливостей варто простежити пересування приголосних за законом Грімма, що дозволить синтезувати попередні знання та, знайшовши в схожих опозиціях звуки, усвідомити написання та звучання частини слів.

волосся – *die Haare* («щось схоже на стрижку каре, заміна першої літери на *x* – *die Haare*, важливо скерувати форму однини (в середньому роді) *das Haar*, запам'ятати можна за узагальненням приналежності волосини для всіх: і жінок, і чоловіків), палець ноги *der Zeh-die Zehen*. (схоже на муху *це-це* – виокреслює вчитель різницю найменування пальців ніг та рук, що не корелює з українськомовним лексичним фондом).

Відразу вкраплення слів у мовлення (ще й із застосуванням максимально наближених варіацій діалогу/монологу до життєвих) дозволить учням швидко диференціювати лексему та правильно її вживати, а інтервальне повторення забезпечить перехід слів у довготривалу пам'ять.

Важливо зауважити також і те, що при використанні асоціативного запам'ятовування є певні небезпеки: студент може при пригадуванні

«штучних» (лише звукових асоціацій) плутати семантику іншомовного слова, додавати невлас- тиву йому конотаційну складову або замінити значення лексем першої іноземної мови. Для того, аби це максимально уникнути таких варто залучати до роботи різні органи чуття, наприклад, якщо гово- римо про слово «біль», то маємо змогу наблизити студентів до внутрішнього відчуття мисленне- вим подразнення якоїсь частини тіла; вивчаючи фрукти і овочі, підлітки можуть покуштувати/ доторкнутись/пригадати їхній смак, називаючи кожен (порівнявши із семіотикою англломовної складової); також доміантним елементом є паралельна візуалізація за допомогою картинок/фото та відеосупроводу з автентичною вимовою слів та постійне влиття студентів в культурологічну парадигму іншої нації, зазначаючи відмінність від української структури та світогляду носіїв першої іноземної мови (здебільшого англійської).

Важливим спектром під час асоціативного запам'ятовування слів також є й емоційна скла- дова, яка домінує при пригадуванні учнями ситу- ацій зі свого життя, де фігурували щойно вивчені іншомовні слова (автобіографічний аспект) або ж розігруванні діалогу, максимально наближеного до життєвих ситуацій (ілокутивний формант).

Ще однією варіацією використання асоціатив- ного ряду є декодування семантики через вкра- плення іноземних слів у синтаксичну конструк- цію, пріоритетно насиченою лексемами рідної мови (90%). Так, через логічні зв'язки студенти за сенсом всього речення та збереженням предика- тивного центру здогадуються значення невідомих слів. Наприклад, «За традицією, моя (die) Mutter (мама) щодня ввечері готує das Abendessen (вечерю). Сьогодні вона запланувала спекти піцу та посмажити картоплю. Спочатку (die) Mutter (мама) для піци заміщує der Teig (тісто), поєд- нуючи das Mehl (борошно) з водою, потім буде його backen (пекти). Через 10 хвилин, вона почала готувати другу страву: для цього почистила die Kartoffel (картоплю) та почала її braten (смажити). Повертаючись до піци, (die) Mutter (мама) виклала на der Teig (тісто) куряче (das) Fleisch (м'ясо) та (der) Käse (сир), який буде тягнутися після при- готування. Як наслідок, das Abendessen (вечеря) виявилась дуже lecker (смачною)!» Важливим є виокремлення артиклів в німецькій мові (позиціо- нування родів лексем), адже ще однією трудністю

є неправильний переклад слів (українсько-німець- кий) відповідно до родової приналежності.

Рекомендованим є вкраплювати німецькі слова в початкових формах, адже первісне запам'ято- вування видозміни може призвести до постійного його вживання у невласливих граматичних пози- ціях. А при наданні первісних форм, вчитель зау- важує, що це інфінітивні варіанти дієслів та імен- ники в початковому Називному відмінку.

Варто зауважити, що при традиційному вивченні лексики – за допомогою перекладу, фонетичний комплекс не зливається із семан- тикою одразу, адже проходить семіотичний фільтр рідної мови і тільки через нього підкрі- плює образну складову лексеми. Однак коли цілеспрямований процес розвитку образного, асоціативного мислення проходить водночас через аудіальний, візуальний (зображення ситу- ації-асоціації та написання самого слова), поде- куди кінестетичний аспект сприйняття, лексеми «оживають» та одразу цілеспрямовано засто- совуються на практиці. Така діяльність активізує мотивацію вивчення складних аспектів німець- кої мови (з переходом на граматичний), при- швидшує процес виходу з рівнів A1-A2 на вищі, де вже будуть застосовуватись логічні структури індукції, форманти критичного мислення.

Висновки. Отже, згідно з сучасним проце- сом європейської інтеграції українська система освіти вдосконалилась до нових умов життя, зокрема структура осягнення мови отримала роз- ширення у варіації вибору другої іноземної мови. Така пізнавальна діяльність може деформувати вже вивчені номінативи першої іноземної мови, тому для полегшення сприйняття та підвищення мотивації ефективним вбачаємо асоціативний вид декодування та запам'ятовування головно лексич- ного фонду. Найпродуктивнішим вбачаємо ство- рення асоціативного ланцюжка на основі фоне- тичної схожості з лексемами української мови (з аудіо, відеопідкріпленням їхнього вживання) та автобіографічний асоціативний зв'язок лек- семи з певною ситуацією. Саме такі аспекти осяг- нення лексичного фонду водночас і розвивають когнітивно-емоційну сферу пізнання студентів, і дозволяють за допомогою вкраплення історичних аспектів зрозуміти більшість моментів схожості фонетичної структури лексем, і як наслідок пра- вильно усвідомлювати їх дефініції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. Переклад з англ. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Гунько С. Метод асоціативних символів – сучасний високоефективний метод вивчення іноземної мови на початковому етапі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 8. С. 319–329.
3. Гусак Л. Психолінгвістичні аспекти асоціативного навчання іноземних мов. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. С. 59–66.
4. Камінська Н., Шеремета О. Ігрові моменти на уроках німецької мови : навч. посіб. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 80 с.
5. СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні; редкол. : І. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 4: І-М / ред. тому : П. Доценко, Л. Юрчук. 840 с.

REFERENCES

1. Bilodid I. (Red.). (1970–1980). *Slovnuk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language] Kyiv : Naukova dumka. T. 4, 840. [in Ukrainian]
2. Hunko S. (2010) *Metod asotsiatyvnykh symboliv – suchasnyi vysokoeffektyvnyi metod vyvchennia inozemnoi movy na pochatkovomu etapi.* [The method of associative symbols is a modern, highly effective method of learning a foreign language at the initial stage] *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. № 8. 319–329. [in Ukrainian]
3. Husak L. (2015) *Psykholinhvistychni aspekty asotsiatyvnoho navchannia inozemnykh mov.* [Psycholinguistic aspects of associative learning of foreign languages] *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*. № 2, 59–66. [in Ukrainian]
4. Kaminska N., Sheremeta O. (2008) *Ihrovi momenty na urokakh nimetskoï movy: navch. posib.* [Game moments in German language lessons: teaching. manual] Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 80. [in Ukrainian]
5. Nikolaieva S. (Red.) (2003). *Zaghalnoievropeïski rekomendacii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, ociniuvannia.* [Pan-European recommendations on language education, learning, teaching, and evaluation] Kyiv : Lenvit, 273. [in Ukrainian]

УДК 37.09+378+37.02

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-31>**Vita БОСА,***orcid.org/0000-0001-7509-7044*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *vitta.fabian2000@gmail.com*

ДЕТЕРМІНУЮЧІ ФАКТОРИ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто детермінуючі фактори методичної системи професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій визначаються як систему чинників, що актуалізує дослідження проблеми, надає йому суспільно значущого, освітнього та особистісного сенсу. До таких факторів віднесено: 1) соціальні детермінанти (соціальні запити, суспільні зміни, громадські потреби), які визначають пошук шляхів упровадження інформаційних технологій у систему освіти загалом і професійну освіту філологів, зокрема; 2) нормативні документи, які регулюють процес і результати професійної підготовки; 3) соціально-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій; 4) мотиваційні особливості суб'єктів освіти щодо досягнення якості професійної філологічної підготовки (передусім, студентів і викладачів), у тому числі щодо використання інформаційних технологій. Визначено державні нормативні документи, які сприяють розвитку і поширенню інформаційних технологій, визначають засадничі механізми упровадження сучасних методів навчання у систему освіти та міжнародні документи, що наголошують на потребі створення і упровадження інформаційно-навчального простору. Сформульовано висновок, що розвиток застосування інформаційних технологій для освітніх цілей розпочався в Європі наприкінці ХХ століття і набув свого відображення в українських нормативних орієнтирах на початку ХХІ століття. Проаналізовані документи декларують права людини найвищою цінністю, а можливості інформаційних технологій розглядають з позиції розширення доступу людей до освіти як джерела суспільних і особистих змін. Інформаційні технології розглядаються як інструмент для розв'язання складних професійних задач майбутніми філологами і знаходять своє відображення у програмних результатах навчання фахівців обох рівнів (бакалавра та магістра філології). Розглянуто мотивацію застосування інформаційних технологій і підвищення якості професійної філологічної освіти з позиції різних суб'єктів освітнього простору (адміністрації ЗВО, викладачів, студентів).

Ключові слова: інформаційні технології, методична система, детермінація, мотивація, професійна підготовка, майбутні філологи.

Vita БОСА,*orcid.org/0000-0001-7509-7044*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Romance Philology

and Comparative-Typological

Grinchenko Borys Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) *vitta.fabian2000@gmail.com*

DETERMINATIVE FACTORS OF THE METHODOLOGICAL SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS BY MEANS OF SUCKER INFORMATION TECHNOLOGIES

The determining factors of the methodological system of professional training of future philologists by means of modern information technologies are determined as a system of factors that actualizes the study of the problem, gives it socially significant, educational and personal meaning. Such factors include: 1) social determinants (social demands, social changes, social needs), which determine the search for ways to introduce information technologies into the education system in general and professional education of philologists, in particular; 2) regulatory documents that regulate the process and results of professional training; 3) social and pedagogical conditions of professional training of future philologists by means of modern information technologies; 4) motivational features of the subjects of education to achieve the quality of professional philological training (primarily students and teachers), including the use of information technology. The state normative documents that promote the development and dissemination of information technologies, determine the fundamental mechanisms for the introduction of modern methods of education in the education system and

international documents that emphasize the need to create and implement an information and educational space. The conclusion is formulated that the development of the use of information technologies for educational purposes began in Europe at the end of the 20th century and was reflected in Ukrainian normative orientations at the beginning of the 21st century. The analyzed documents declare human rights as the highest value, and consider the possibilities of information technologies from the standpoint of expanding people's access to education as a source of social and personal changes. Information technologies are considered as a tool for solving complex professional problems by future philologists and are reflected in the program results of training specialists of both levels (bachelor and master of philology). The motivation for the use of information technologies and improving the quality of professional philological education from the perspective of various subjects of the educational space (administration of higher education institutions, teachers, students) is considered.

Key words: *information technologies, methodical system, determination, motivation, professional training, future philologists.*

Постановка проблеми дослідження. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства та відповідної освітньої парадигми визначає потреби оновлення цілей, цінностей, змісту, форм і методів освіти відповідно до потреб і інтересів здобувачів освіти. Відповідно, у педагогічних дослідженнях спостерігається зростання інтересу науковців і практиків щодо використання інформаційних технологій у навчальному процесі, зокрема для вивчення іноземних мов. Використання інформаційних технологій побудовано на можливості доступу учасників освітніх процесів до великих масивів віртуальних даних і ресурсів, що сприяє інклюзивності, доступності, індивідуалізації, творчості та мобільності вищої освіти. Водночас, проблема використання інформаційних технологій у процесі професійної підготовки, набуваючи емпіричного досвіду у значенні апробації окремих технологій для певних освітніх цілей, потребує теоретичного обґрунтування детермінант її застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упровадження інформаційних технологій у процес вищої професійної освіти розглянуто у роботах Т. Варенко і Н. Пантукіної (Варенко, Пантукіна, 2018: 70–75), К. Галицина і А. Фещук (Галицина, Фещук, 2020: 204–211), К. Ключової і Л. Рикової (Ключова, Рикова, 2018: 3), Т. Лисенко, К. Лісецького і С. Мойсеєнко (Лисенко, Лісецький, Мойсеєнко, 2021: 171–174), Л. Лозинської, Т. Липченко і Л. Усик (Лозинська, Липченко, Усик, 2021: 175–178), О. Пшеничної (Пшенична, 2020: 8), Н. Тонконог, Ю. Саєнко і Л. Олексієнко (Тонконог, Саєнко, Олексієнко, 2021: 227–232) та інших.

Водночас, описуючі можливості застосування інформаційних технологій, а також їх переваги і недоліки упровадження у процес викладання іноземних мов, дослідники залишають поза увагою систему факторів, що детермінують стрімкий розвиток інформаційних технологій, а також інтерес студентів до їх використання.

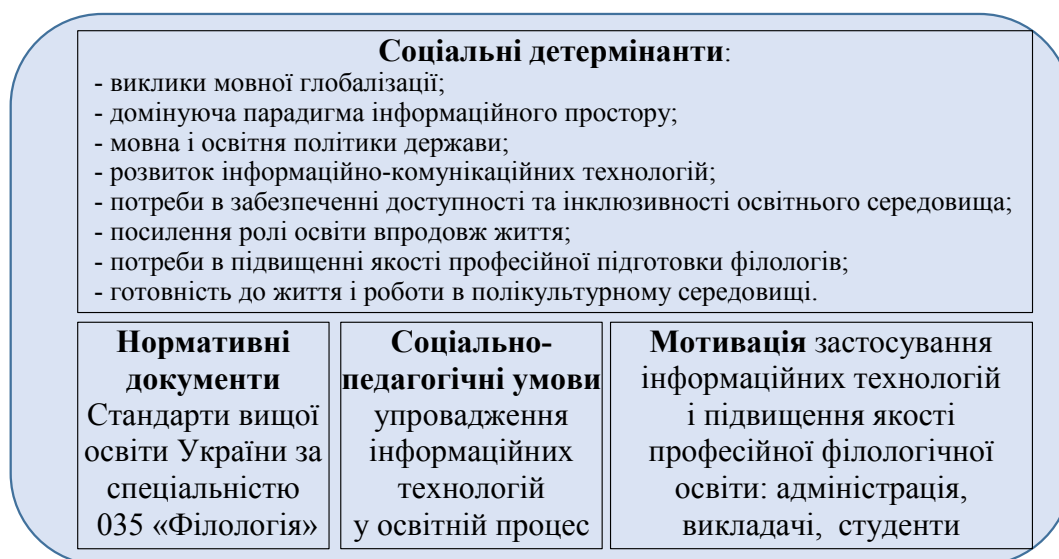
Мета статті – проаналізувати систему факторів, що актуалізують дослідження проблеми

упровадження інформаційних технологій у процес професійної підготовки майбутніх філологів та надають йому суспільно значущого, освітнього та особистісного сенсу.

Виклад основного матеріалу. Детермінуючі фактори методичної системи професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій визначаються нами як система чинників, що актуалізує дослідження проблеми, надає йому суспільно значущого, освітнього та особистісного сенсу. Відповідно, у детермінуючій компонент авторської методичної системи нами включено соціальні детермінанти (соціальні запити, суспільні зміни, громадські потреби), які визначають пошук шляхів упровадження інформаційних технологій у систему освіти загалом і професійну освіту філологів, зокрема; нормативні документи, які регулюють процес і результати професійної підготовки, соціально-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій, та мотиваційні особливості суб'єктів освіти щодо досягнення якості професійної філологічної підготовки (передусім, студентів і викладачів), у тому числі щодо використання інформаційних технологій – див. рис. 1.

Таким чином, упровадження інформаційних технологій у процес професійної підготовки майбутніх філологів визначається такими світовими соціальними детермінантами:

- зростання мовної глобалізації, зокрема, ролі іншомовної компетентності для побудови кар'єри та забезпечення мобільності людей;
- зміна освітньої парадигми індустріального суспільства на інформаційне (постіндустріальне), що, в свою чергу, зумовлює зміни освітніх цінностей, мотивів, ролей, методів;
- мовна й освітня політики країни, що визначають інтеграцію вищої освіти до норм Європейського Союзу, забезпечення академічної мобільності та ролі мовної, іншомовної та цифрової компетентностей випускників закладів вищої освіти;

Рис. 1. Детермінуючі фактори методичної системи професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій

– стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширеність і затребуваність цифрових навичок роботи з інформацією, зростання ролі додаткової і неформальної освіти, доступність дистанційного навчання, у тому числі закордонного;

– потреби забезпечення доступності та інклюзивності освітнього середовища з огляду на пандемію та повномасштабну війну в Україні, що зумовили розвиток онлайн навчання і трансформацію освіти;

– посилення ролі освіти впродовж життя, зумовлену стрімким зростанням знань, зміною технологій і потребою постійного підвищення кваліфікації фахівців усіх сфер;

– потреби в підвищенні якості професійної філологічної підготовки, зумовлені зростанням вимог до професійної компетентності фахівців, зокрема і через надання послуг за допомогою Інтернет технологій;

– готовність до життя та роботи в полікультурному середовищі, що визначається наявними глобалізаційними процесами і зростанням ролі забезпечення прав людини, заснованих на повазі до гідності носіїв різних мов.

Представлений список соціальних детермінант є невичерпним, оскільки щодня молоді люди – здобувачі вищої освіти зіштовхуються з новими потребами та суперечностями, викликаними розвитком інформаційного суспільства, що вимагає від них високого рівня особистої соціально-психологічної та професійної компетентності, заснованої на здатності критично мислити, бачити

альтернативні шляхи розв’язання поставлених професійних завдань, здатності до творчості, креативності та адаптивності.

Державні нормативні документи, які сприяють розвитку і поширенню інформаційних технологій, визначають засадничі механізми запровадження сучасних методів навчання у систему освіти, а саме: Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (20 грудня 2000 року); Концепція запровадження медіаосвіти в Україні (21 квітня 2016 року); Національна програма інформатизації (01 грудня 2022 року), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті (17 квітня 2002 року), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (25 червня 2013 року), Закони України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (09 січня 2007 року), «Про освіту» (05 вересня 2017 року), «Про вищу освіту» (01 липня 2014 року), проект Дорожньої карти освітньої реформи (08 жовтня 2015 року), проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (24 жовтня 2014) та інші.

Міжнародні документи, що наголошують на потребі створення і запровадження інформаційно-навчального простору: висновки II Міжнародного конгресу ЮНЕСКО «Освіта та інформатика» (1996) (Пшенична, 2020:98), Лісабонська конвенція про визнання кваліфікацій (1997), Сорбоннська декларація про формування відкритого європейського простору у сфері вищої освіти (1998), Болонська декларація про узгодження критеріїв і стандартів національних систем вищої освіти

(1999), Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ століття (1998), Загальноєвропейські рекомендації Ради Європи з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (2001) та інші.

Представлені зразки документів свідчать, що розвиток застосування інформаційних технологій для освітніх цілей розпочався в Європі наприкінці ХХ століття і набув свого відображення в українських нормативних орієнтирах на початку ХХІ століття. Усі зазначені документи декларують права людини найвищою цінністю, а можливості інформаційних технологій розглядають з позиції розширення доступу людей до освіти як джерела суспільних і особистих змін.

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти було введено в дію наказом МОН України №869 від 20 червня 2019 року. Стандарт окреслює нормативний зміст підготовки здобувачів освіти у термінах програмних результатів навчання (ПР): ПР 1 – вільне спілкування державною та іноземною мовами усно і письмово та використовувати їх для організації ефективної міжкультурної комунікації; ПР 2 – ефективно працювати з інформацією, добирати її з різних джерел (зокрема, електронних баз), аналізувати та інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати; ПР 3 – організувати процес свого навчання й самоосвіти; ПР 5 – співпрацювати з представниками різних соціальних груп; ПР 6 – використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення професійних задач (ПВОУ, 2019: 8).

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки» для другого (магістерського) рівня вищої освіти також було введено в дію наказом МОН України № 871 від 20 червня 2019 року, в ньому передбачено такі програмні результати навчання: ПР 3 – застосовувати інформаційні технології для успішного здійснення професійної діяльності; ПР 16 – використовувати знання для розв’язання задач, що потребують оновлення і інтеграції знань в умовах неповної/недостатньої інформації (СВОУ, 2019: 7).

Таким чином, інформаційні технології розглядаються як інструмент для розв’язання складних професійних задач майбутніми філологами і знаходять своє відображення у програмних результатах навчання фахівців обох рівнів (бакалавра та магістра філології).

Соціально-педагогічні умови реалізації професійної підготовки майбутніх фахівців визначаються сукупністю об’єктивних факторів, які впливають на стан і діяльність закладів вищої

освіти. Поряд з соціальними умовами, що визначають особливості організації навчального процесу усіх суб’єктів освітнього простору (пандемія COVID-19, повномасштабна війна), заклади освіти перебувають під впливом соціально-педагогічних умов і закономірностей розвитку освітніх систем, зокрема як цілеспрямованим, так і стихійним розповсюдженням дистанційних форм навчання і проникненням інформаційних технологій у всі сфери життя людей в інформаційному суспільстві. Зокрема, Н. Тонконог, Ю. Саєнко, Л. Олексієнко у своїй роботі виділили особливості сучасного дистанційного навчання порівняно із традиційним: вказівки та оцінювання педагога орієнтують здобувача освіти на те, що потрібно зробити для розширення меж навчальної діяльності, на покращення навчальних результатів і на те, які зміни слід ввести до індивідуальної траєкторії навчання; педагог організовує методичну підтримку самостійного опанування здобувачами навчального матеріалу, самоорганізації, самоконтролю; здобувач освіти має можливість визначати (обирати) те, що він виконуватиме, залежно від власних освітніх потреб і інтересів; педагог рекомендує матеріали, інструменти та технології, які здобувач освіти може використовувати в своїй роботі, а також опановує джерела та ресурси, орієнтуючись на вибір здобувачів освіти; здобувач освіти несе дедалі більшу особисту відповідальність за результати свого навчання; перевірка та оцінка робіт здобувачів освіти педагогом відтерміновані в часі та спрямовані на створення умов для самооцінки здобувача та взаємооцінки учасників навчання, включаючи автоматизоване оцінювання електронних ресурсів; здобувачі освіти очікують від педагога не відповідей на запитання, а підтримки й допомоги в пошуку шляхів і ресурсів щодо пошуку відповідей на ці запитання; домашні завдання часто виконуються разом з іншими здобувачами освіти, в тому числі через Інтернет, що зумовлює зростання ролі методу проєктів (Тонконог, Саєнко, Олексієнко, 2021: 227–232).

Мотивація застосування інформаційних технологій і підвищення якості професійної філологічної освіти у детермінуючому компоненті розглядається нами з позиції різних суб’єктів освітнього простору (адміністрації ЗВО, викладачів, студентів). Загалом, саме увага до мотиваційного фактору навчального процесу є вихідною та детермінуючою умовою його результативності. У структурі навчальної мотивації виділяють пізнавальні потреби, внутрішні та зовнішні мотиви, освітні цілі, соціальні цінності та сенси освіти.

Аналіз наукової літератури свідчить, що при описі застосування інформаційних технологій професійної підготовки майбутніх фахівців учені передусім зосереджують увагу на мотивації студентської молоді. Так, К. Галицин і А. Фещук виділяють інформаційні технології мотивації студентів до формування професійної іншомовної компетентності, характеризуючи застосування таких комп'ютерних технологій: тести, мультимедійні презентації та програми, відеофрагменти, анімації, 3D-моделі та малюнки, інтерактивні моделі, навчальні ігри та розвивальні програми. На думку дослідників, застосування таких інформаційних технологій дозволяє активізувати процес вивчення мови, у тому числі при організації самостійної роботи майбутніх фахівців, через зростання пізнавального інтересу і мотивації студентів (Галацин, Фещук, 2020: 204–211).

К. Ключова і Л. Рикова, вивчаючи проблему мотивації навчальної діяльності, пропонують використовувати інформаційні технології (зокрема сервіс FLIPPITY) через можливість створення позитивного емоційного фону, дидактичної обґрунтованості використання сервісів, незалежність ефективності застосування інформаційних технологій від об'єктивних чинників (як-от, кількість студентів, наявність фізичних умов і просторів, тощо) (Ключова, Рикова, 2018: 3).

Погоджуючись з іншими науковцями, вважаємо за важливе зазначити, що у процесі використання інформаційних технологій важливою є не лише мотивація студентської молоді, але й інших суб'єктів освітнього простору. Адже застосування інформаційних технологій потребує значних технічних, матеріальних, технологічних ресурсів, які визначаються адміністрацією ЗВО, а також наповненням змісту навчальних предметів завданнями, побудованими на комп'ютерно орієнтованих та Інтернет орієнтованих технологіях, що вимагає інтересу та компетентності з боку науково-педагогічних працівників.

У дослідженні групи викладачів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» щодо переваг і можливостей використання Інтернет-платформ для вивчення іноземних мов виділено такі аргументи застосування е-навчання для формування іншомовних і професійних компетентностей (Лисенко, Лісецький, Мойсеєнко, 2021: 171–174):

1. Для студентів:

- легкість у роботі з контентом, оптимізація навчального часу;
- наявність дружнього інтерфейсу;
- постійне оновлення контенту;

- доступність інформації для всіх учасників групи в будь-який момент часу з будь-якої точки перебування користувача;

- активна комунікація у групі;
- забезпечення спільної роботи над текстом або проектом, спільного створення і редагування контенту;
- посилення аудіовізуального формату передачі даних;
- самостворення і самоспоживання інформації;
- індивідуалізація і диференціація процесу навчання;
- забезпечення зворотного зв'язку з викладачем.

2. Для викладачів:

- зручність у завантаженні змістовної навчальної інформації та підтримки чи оновлення курсу;
- упровадження і використання аудіо-, відео- й ілюстративних даних;
- оперативне поширення інформації серед студентів;
- спільне зі студентами редагування контенту;
- створення бази для аналізу діяльності студентів: а) академічні результати (виконання завдань, успішність проходження тестів); б) специфіка взаємодії користувачів курсу всередині групи; в) персональна інформація про користувачів (профіль);
- зручність обробки й управління даними;
- контроль індивідуальної роботи студентів;
- дистанційне управління процесом навчання (Лисенко, Лісецький, Мойсеєнко, 2021: 171–174).

На протипагу означеним можливостям інший колектив авторів, досліджуючи вплив дистанційного навчання на вивчення іноземної мови виокремив труднощі студентів, зазначені 60% респондентами:

- труднощі з входом на освітні портали;
- труднощі із входом на освітні платформи для прослуховування лекцій;
- проблеми з інтернетом;
- відсутність достатньо потужних комп'ютерів або ноутбуків (Лозинська, Липченко, Усик, 2021: 175–178).

Схожі результати були отримані у дослідженні Т. Варенко і Н. Панतिकіної, реалізованому на основі опитування викладачів, у якому основними проблемами упровадження інформаційних технологій у процесі викладання іноземних мов визначається:

- обмежений або відсутній доступ до мережі Інтернет;
- нестача забезпеченості навчальних аудиторій технічними засобами для використання інформаційних технологій під час занять;

– часткова відсутність мотивації та компетентності викладачів до підбору і/або розробки відповідних інформаційних технологій через відсутність реальної можливості їхнього упровадження в аудиторному навчанні та їхнє загальне перенавантаження;

– ускладнена ідентифікація студентів, які виконують завдання онлайн (Варенко, Панतिकіна, 2018: 70–75).

Переважаюча частина опитаних студентів оптимальною формою навчання обирають безпосереднє офлайн навчання в аудиторіях ЗВО. Це може вказувати як на підвищені потреби молодих людей у спілкуванні й самореалізації в групі як вікові особливості студентського віку, так і недостатність наявних ресурсів для застосування інформаційних технологій для значної кількості студентів. Водночас, важливо наголосити, що не зважаючи на упевнене користування студентами інформаційними технологіями для спілкування та дозвілля, більшість з них також є мало підготовленими для використання їх з метою вивчення мови. Це підтверджує актуальність підготовчого етапу методичної системи для обох суб'єктів процесу професійної підготовки і вимагає поступового введення інформаційних технологій у зміст навчання. Окрім того, уважаємо за доцільне проведення спеціалізованих технічних майстер-класів з питань налаштування

домашніх пристроїв для використання інформаційних технологій.

Висновки. Детермінуючі фактори методичної системи професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій представлено як систему чинників, що актуалізує дослідження проблеми, надає йому суспільно значущого, освітнього та особистісного сенсу. До детермінуючих факторів віднесено: 1) соціальні детермінанти (соціальні запити, суспільні зміни, громадські потреби), які визначають пошук шляхів упровадження інформаційних технологій у систему освіти загалом і професійну освіту філологів, зокрема; 2) нормативні документи, які регулюють процес і результати професійної підготовки; 3) соціально-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій; 4) мотиваційні особливості суб'єктів освіти щодо досягнення якості професійної філологічної підготовки (передусім, студентів і викладачів), у тому числі щодо використання інформаційних технологій.

Перспективи подальших досліджень визначаються потребами вивчення результатів упровадження інформаційних технологій у систему вищої освіти, емпіричного дослідження задоволеності й умотивованості суб'єктів освітнього простору щодо використання інформаційних технологій під час вивчення іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варенко Т. К., Панतिकіна Н. І. Мультимедіація викладання іноземної мови у вищій школі України: стан, проблеми, перспективи. URL: https://www.researchgate.net/publication/338178661_Multimedizacia_vikladanna_inozemnoi_movi_u_visij_skoli_Ukraini_stan_problemi_perspektivi
2. Галацін К. О., Фещук А. М. Інформаційні технології як засіб мотивації студентів до формування професійної англійської компетентності. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* № 3 (36). Ч. I (2020). С. 204–211. DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-3-1-31>
3. Ключова К.О., Рикова Л. Л. Використання сервісу flipity для підвищення навчальної мотивації. V Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців «Інформаційні технології – 2018». URL: https://it-2018.blogspot.com/2018/05/blog-post_9.html
4. Лисенко Т. П., Лісецький К. А., Мойсеєнко С. М. (2021). Досвід застосування сучасних онлайн-платформ у професійній підготовці майбутніх інженерів при вивченні англійської мови. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 39. С. 171–174. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.34>
5. Лозинська Л. Ф., Липченко Т. С., Усик Л. М. (2021). Вплив дистанційної форми вивчення англійської мови на професійну підготовку фахівців з інформаційних технологій. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 39. С. 175–178. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.35>
6. Пшенична О.С. Інформаційні технології у вищій школі: методичні рекомендації до лабораторних занять для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Комп'ютерні науки», освітньо-професійної програми «Комп'ютерні науки». Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 98 с.
7. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 Філологія. Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. № 871. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-magistr.pdf>
8. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. № 869. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>
9. Тонконог Н. І., Саєнко Ю. О., Олексієнко Л. А. Особливості використання технологій дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 39. С. 227-232. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.46>

REFERENCES

1. I.Varenko T. K., Pantykina N. I. (2018) Multymedizatsiia vykladannia inozemnoi movy u vyshchii shkoli Ukrainy: stan, problemy, perspektivy.[Multimedia teaching a foreign language in higher education in Ukraine: state, problems, prospects] URL: https://www.researchgate.net/publication/338178661_Multimedizacia_vikladanna_inozemnoi_movy_u_visij_shkoli_Ukraini_stan_problemi_perspektivi [in Ukrainian].
2. Halatsyn K. O., Feshchuk A. M. (2020). Informatsiini tekhnologii yak zasib motyvatsii studentiv do formuvannia profesiinoi anhlomovnoi kompetentnosti.[Information technologies as a means of motivating students to form professional English-language competence.] *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky* № 3 (36). Ch. I S. 204–211. DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-3-1-31> [in Ukrainian].
3. Kliuieva K.O., Rykova L. L. (2018) Vykorystannia servisu flippity dlia pidvyshchennia navchalnoi motyvatsii. [Using the flippity service to increase educational motivation.] *V Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia molodykh naukovtsiv «Informatsiini tekhnologii – 2018»*. URL: https://it-2018.blogspot.com/2018/05/blog-post_9.html [in Ukrainian].
4. Lysenko T. P., Lisetskyi K. A., Moiseienko S. M. (2021). Dosvid zastosuvannia suchasnykh onlain-platform u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh inzheneriv pry vyvchenni anhliskoi movy. [Experience in the use of modern online platforms in the professional training of future engineers in the study of English.] *Innovatsiina pedahohika. Vyp. 39. S. 171–174*. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.34> [in Ukrainian].
5. Lozynska L. F., Lypchenko T. S., Usyk L. M. (2021). Vplyv dystantsiinoi formy vyvchennia anhliskoi movy na profesiinu pidhotovku fakhivtsiv z informatsiinykh tekhnologii. [The impact of distance learning English on the professional training of IT professionals.] *Innovatsiina pedahohika. Vyp. 39. S. 175–178. Vyp. 39. S. 171–174*. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.35> [in Ukrainian].
6. Pshenychna O.S. (2020) Informatsiini tekhnologii u vyshchii shkoli: metodychni rekomendatsii do laboratornykh zaniat dlia zdobuvachiv stupenia vyshchoi osvity mahistra spetsialnosti «Komp'uterni nauky», osvitno-profesiinoi prohramy «Komp'uterni nauky».[Information Technologies in Higher Education: Guidelines for Laboratory Classes for Applicants of Higher Education Master's Degree in "Computer Science", Educational and Professional Program "Computer Science"] *Zaporizhzhia : ZNU, 2020. 98 s.* [in Ukrainian].
7. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 035 Filolohiia. (2019) [The standard of higher education of Ukraine: the second (master's) level, branch of knowledge 03 Humanities, specialty 035 Philology.] *Zatverdzheno ta vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 20.06.2019 r. № 871* URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-magistr.pdf> [in Ukrainian].
8. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 035 «Filolohiia». (2019) [The standard of higher education of Ukraine: the first (bachelor) level, branch of knowledge 03 Humanities, specialty 035 "Philology"]. *Zatverdzheno ta vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 20.06.2019 r. № 869*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> [in Ukrainian].
9. Tonkonoh N. I., Saienko Yu. O., Oleksienko L. A. (2021) Osoblyvosti vykorystannia tekhnologii dystantsiinoho navchannia. [Features of the use of distance learning technologies.] *Innovatsiina pedahohika. Vyp. 39. S. 227–232*. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.46> [in Ukrainian].

Наталія ВІНАРЧУК,

orcid.org/0000-0001-7418-236X

*асистент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) nataliia.vinarchuk@lnu.edu.ua*

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано сучасний стан професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до здійснення здоров'язбережувальної діяльності в закладах дошкільної освіти. На основі теоретичного аналізу сучасних досліджень (проблема здоров'язбереження дітей та здоров'язберігаючих технологій; формування здорової особистості в період дошкільного дитинства; формування здоров'я та здоров'язберігаючої компетентності; уточнено зміст поняття «здоров'я») задля визначення сучасного стану професійної підготовки майбутніх вихователів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності в умовах закладу дошкільної освіти проведено педагогічний експеримент, результати якого описано автором.

Подано ґрунтовний аналіз результатів дослідження, отриманих на кожному з етапів педагогічного експерименту. Так, на першому етапі було: проведено теоретичний аналіз досліджень вітчизняних науковців щодо даної проблеми; проаналізовано нормативно-правову базу; визначено компоненти готовності вихователя до формування здоров'язбережувальної компетентності та інші. На другому етапі проведено опитування вихователів та студентів за авторськими опитувальниками, у статті подано аналіз окремих відповідей респондентів (зазначено ранжування необхідних умінь для здійснення здоров'язбережувальної діяльності, перелічено знання, якими володіють учасники опитування щодо проблеми здоров'язбереження дітей та дорослих). На третьому етапі розроблено та впроваджено в освітній процес навчально-методичні матеріали для здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта; також запропоновано теми до освітніх модулів для студентів спеціальності 013 Початкова освіта в контексті наступності початкової та дошкільної освіти.

На основі отриманих результатів обґрунтовано перспективи подальших наукових досліджень у площині здоров'язбережувальних технологій.

Ключові слова: *підготовка, професійна підготовка, майбутні вихователі, здоров'язбережувальна діяльність в закладі дошкільної освіти, освітній процес.*

Nataliia VINARCHUK,

orcid.org/0000-0001-7418-236X

*Assistant at the Department of Primary and Preschool Education
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) nataliia.vinarchuk@lnu.edu.ua*

THE CURRENT STATE OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR PERFORMING HEALTH CARE ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

The article analyzes the modern situation in the sphere of professional training of the future educators from the point of view as to the health protecting activity in the preschool educating institutions.

Based on the analysis of modern investigations (the problem of protection of children's health; health protecting technologies; formation of a healthy person during the preschool childhood; formation of health and health protecting competence; more precise of the meaning of the term "health" is given) for the sake of identification of the modern level of professional training of future educators for performing health protecting activity in the pre-school educational institutions an experiment has been done the results of which are described by the author.

The article gives a fundamental analysis of the results of the investigation on each phase of the experiment.

The first phase included the theoretical analysis of the achievements of modern researchers in the above mentioned problem; legal and normal base was analyzed; components of teacher's readiness for forming of health protecting activity and some other items.

The second phase foresaw questionnaires proposed to educators and students according to the author's list of questions; some respondents' answers were analyzed (necessary skills for health protecting activity were ranged; amount of knowledge of the participants concerning the health protection was determined).

During the third phase the development and implementation of the materials for students of 012 (Preschool education) specialties into the educational process took place; students of 013 specialties (Elementary education) are proposed some educational modules in the context of continuity pre-school and elementary educations.

Based on the results which were received further investigations in the sphere of health protecting technologies are given the ground.

Key words: *training, professional training, future educator/teacher, health protecting activity in preschool institutions, educational process.*

Вступ. Сьогодні проблема професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) є особливо актуальною, оскільки відбувається підвищення якості дошкільної освіти, модернізація педагогічної освіти загалом, згідно європейських та світових стандартів. Формування сучасного всебічно розвинутого дошкільника не може відбуватись без педагога нового покоління з відповідним високим рівнем кваліфікації. Тому професійна підготовка майбутніх вихователів ЗДО виступає одним із провідних напрямів вітчизняних наукових досліджень. Серед пріоритетних завдань професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО заслуговує на увагу підготовка до здоров'язбережувальної діяльності, що зумовлено наявністю у структурі професійної та загальної культури педагога-вихователя ЗДО такого важливого компоненту як забезпечення здорового способу життя, збереження і зміцнення особистісного здоров'я фахівців, а також їх готовності до забезпечення здорового способу життя дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що означена проблема привертає увагу вітчизняних дослідників. Аналіз наукової та методичної літератури досліджуваної проблематики свідчить про те, що проблемою здоров'язбереження цікавилися та продовжують досліджувати науковці у різних аспектах, зокрема:

– здоров'язбереження дітей (Т. Андрющенко, Т. Бабюк, С. Бабюк, О. Богініч, Н. Денисенко, О. Дубогай, Л. Калуська, С. Кондратюк, Н. Левінець, В. Мартинюк, Ж. Петрова, Л. Сварковська);

– розробка теоретико-практичних засад здоров'язбережувальної педагогіки (О. Ващенко, Л. Омельченко, С. Свириденко);

– використання здоров'язберігаючих технологій у різних типах освітніх закладів (О. Колонькова, О. Литовченко, Л. Назарова, М. Смирнов, Г. Смольникова, Ю. Шевченко);

– формування здорової особистості в період дошкільного дитинства (І. Бех, О. Кононко, С. Ладивір);

– формування здоров'я підростаючого покоління (І. Сікорський, В. Сухомлинський, К. Ушинський);

– формування здоров'я та культури здоров'я особистості, її здоров'язберігаючої компетентності (М. Безруких, Н. Бібік, Т. Бойченко, Є. Вайнер, В. Горащук, Ю. Грицай, О. Іонова, С. Кириленко, С. Омельченко, В. Оржеховська, О. Савченко, С. Якименко).

Актуальність дослідження передбачає обґрунтування **мети статті**, а саме: проаналізувати сучасний стан професійної підготовки майбутніх вихователів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності в ЗДО. Реалізація поставленої мети буде досягнута при умові розв'язання таких **завдань**:

– здійснити аналіз науково-методичної літератури згідно окресленої проблеми;

– висвітлити результати педагогічного експерименту на кожному етапі його проведення.

Виклад основного матеріалу. Проблема здійснення здоров'язбережувальної діяльності в закладах дошкільної освіти вже тривалий час є провідним напрямом наших наукових пошуків. Тривалий аналіз науково-теоретичних джерел спонукав до підготовки та проведення педагогічного експерименту, основна мета якого – вивчення сучасного стану професійної підготовки майбутніх фахівців ЗДО до здоров'язбережувальної діяльності. Ми виокремили такі етапи експерименту: діагностичний, констатувальний, формувальний та контрольний. Для проведення експерименту нами розроблена програма та методика його проведення.

На першому, теоретичному, етапі нами опрацьовано вітчизняні джерела щодо проблеми підготовки майбутніх вихователів до здоров'язбережувальної діяльності в ЗДО. На основі теоретичного аналізу фундаментальних досліджень ми виокремили характерні ознаки понять «підготовка» та «професійна підготовка» (сукупність знань, навичок та досвіду, система педагогічних та організаційних заходів/засобів, володіння системою професійних знань, яка об'єднує загальнокультурні знання про людину та соціокультурну дійсність, спеціально організований освітній процес тощо). На цьому етапі нами проаналізовано нормативно-правову базу проблеми дослідження, визначено основні ком-

Ранжування необхідних умінь вихователя ЗДО для здійснення здоров'язбережувальної діяльності, на думку вихователів

Назва вміння	Кількісний показник (250 осіб)	Якісний показник (%)
Рухова активність	215	86,2
Санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинку	208	83,1
Раціональне харчування	154	61,5
Визначення життєвих цілей та програм	88	35,4
Самоконтроль	70	27,7
Аналіз проблем та прийняття рішень	61	24,6
Самоусвідомлення та самооцінка	54	21,5
Мотивація успіху	46	18,5
Тренування волі	46	18,5

поненти готовності вихователя до формування здоров'язбережувальної компетентності, функції здоров'язбережувальної діяльності; принципи створення здоров'язбережувального освітнього середовища та ін.

На теоретичному етапі дослідження нами проаналізовано декілька означень поняття «здоров'я», зокрема:

– здоров'я особистості – це стан благополуччя (фізичного, психічного, соціально-морального), що характеризується відсутністю відповідних хворобливих проявів і забезпечує повноцінну й адекватну умовам навколишньої дійсності життєдіяльність особистості (задоволення, оптимізм, успішність, емоційний комфорт) (Семенова Н. с. 24, 31);

– здоров'я – це необхідна умова активної та нормальної життєдіяльності людини (КИР-ПЕНКО. Проблема здоров'я, с. 59);

– здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад» (Преамбула Статуту ВООЗ, 1948 р.).

На другому етапі нами проведені опитування за авторськими опитувальниками з метою вивчення стану сформованості професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до здоров'язбережувальної діяльності в закладах дошкільної освіти. В опитуванні взяли участь 250 вихователів ЗДО та 150 студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта різних закладів вищої освіти. Опитувальник для вихователів містив 10 запитань відкритої та закритої форми, що передбачало виявлення знань теоретичної

та практичної складової досліджуваної проблематики. Пропонуємо аналіз відповідей на окремі запитання нашого опитувальника.

Так, на запитання «Якими вміннями має володіти вихователь ЗДО для здійснення здоров'язбережувальної діяльності?» ми отримали результати, які подані у таблиці 1.

Характерною ознакою є те, що респонденти відзначають три найбільш необхідних умінь вихователя ЗДО для здійснення здоров'язбережувальної діяльності. Це:

– рухова активність, це вміння вибрали 215 респондентів (86,2%);

– санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинку, це вміння зазначили 208 осіб (83,1%);

– раціональне харчування обрали 154 опитаних (61,5%).

На запитання «Чи володієте Ви знаннями про здоров'язбережувальну діяльність у ЗДО?», ми отримали такі результати:

– повністю володіють знаннями – 65 осіб (26,2%);

– володіють певними знаннями, але відчувають їх нестачу – 135 осіб (53,8%);

– частково володіють – 46 осіб (18,5%);

Рис. 1. Рівень знань вихователів про здоров'язбережувальну діяльність у ЗДО

Ранжування необхідних умінь вихователя ЗДО для здійснення здоров'язбережувальної діяльності

Назва вміння	Кількісний показник (150 осіб.)	Якісний показник (%)
Рухова активність	133	88,8
Санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинку	133	88,8
Рациональне харчування	110	73
Аналіз проблем та прийняття рішень	52	34,9
Тренування волі	45	30,2
Самоконтроль	40	27
Самоусвідомлення та самооцінка	38	25,4
Мотивація успіху	38	25,4
Визначення життєвих цілей та програм	36	23,8

– зовсім не володіють знаннями, але хотіли б довідатись – 4 особи (1,5%). Більш детальний аналіз відповідей подано нами у діаграмі на рисунку 1.

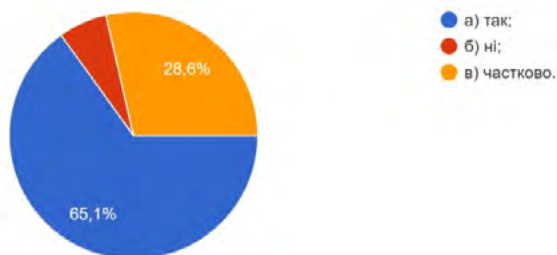
Ці результати можна пояснити загальною недостатньою обізнаністю вихователів з основами здоров'язбережувальної діяльності в ЗДО, що може бути зумовлено загальним низьким рівнем обізнаності з проблемою здоров'язбереження в суспільстві.

Для студентів опитувальник містив 12 запитань, відповіді на деякі з них пропонуємо для ознайомлення. На запитання «Якими вміннями має володіти вихователь ЗДО для здійснення здоров'язбережувальної діяльності? Назвіть мінімум 3 уміння», ми отримали такі результати (таблиця 2).

Характерною ознакою є те, що студенти відзначають три найбільш необхідних уміння вихователя ЗДО для здійснення здоров'язбережувальної діяльності, це:

– рухова активність та санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинок, ці уміння вибрали 133 респонденти (88,8%);

– раціональне харчування обрало 110 студентів (73%);

Рис. 2. Потреба у формуванні практичного досвіду

– аналіз проблем та прийняття рішень виокремили 52 особи (34,9%).

Зазначимо, що виокремлювали потребу у формуванні практичного досвіду використання здоров'язбережувальних технологій у роботі з дітьми дошкільного віку 98 респондентів (65,1%), частково визнають це потребою 28,6% респондентів (43 особи), а не відчувають потреби у вивченні здоров'язбережувальних технологій лише 9 осіб. Графічно зображені результати опитування у діаграмі на рисунку 2.

На третьому етапі нашого дослідження нами розроблено та впроваджено в освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців ЗДО навчально-методичні матеріали для здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта. А саме:

– індивідуальні творчі завдання для наскрізної педагогічної практики;

– доповнено зміст навчальних модулів таких освітніх компонентів: «Дошкільна педагогіка», «Теорія та методика фізичного виховання та валеологічної освіти», «Конструювання та експериментування у ЗДО».

У контексті наступності нами розроблено теми до навчальних модулів освітніх компонентів «Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі» (формування культури здоров'я молодших школярів через впровадження здоров'язберігаючих технологій навчання в НУШ; сучасні підходи до формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у початковій школі; важливість здорового способу життя; наступність у роботі вихователя закладу дошкільної освіти та вчителя початкової школи з питання важливості здорового способу життя; зміст і особливості здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкових класів; особливості уявлень учнів про психічне, духовне, соці-

альне, фізичне здоров'я) та «Методика навчання інтегрованого курсу Я досліджую світ» (застосування проектного методу в інтегрованому курсі «Я досліджую світ»; методичні особливості формування здоров'язбережувальної компетентності учнів; використання здоров'язбережувальних технологій на уроках «Я досліджую світ») для здобувачів спеціальності 013 Початкова освіта.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що професійна підготовка майбутніх вихователів є пріоритетним напрямком для системи вищої освіти. Сучасний педагог повинен бути теоретично підготовлений у галузі дошкільної освіти, вміти творчо взаємодіяти з дітьми, володіти методами навчання та виховання дошкільників та послідовно збагачувати власні знання у галузі компетентності дитини дошкіль-

ного віку та молодшого шкільного віку задля вирішення проблеми наступності між дошкільною та початковою освітою.

Проведене дослідження показало необхідність у посиленні компонентів освітньо-професійної програми професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, адже проблемі професійної підготовки майбутніх фахівців ЗДО не приділялась належна увага. Саме тому перспективою подальших наукових досліджень вважаємо активне впровадження розроблених нами методичних рекомендацій щодо оновлення змісту освітніх компонентів професійної підготовки майбутніх вихователів до здоров'язбережувальної діяльності в ЗДО в освітній процес різних типів закладів освіти, які здійснюють професійну підготовку фахівців за спеціальністю 012 Дошкільна освіта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 27.09.2023).
2. Кирпенко Т.М. Проблема здоров'я та здорового способу життя в сучасних психологічних дослідженнях. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені ГС Костюка. Екологічна психологія* 46.7 (2018). 57–66 с.
3. Семенова Н. І. Формування здорової особистості дитини старшого дошкільного віку у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї: монографія/ Наталія Іванівна Семенова. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2018. 256 с.
4. Сливка Л., Мачинська Н. Стан здоров'я дітей і молоді як джерело конструювання змісту здоров'язбережувального виховання в загальноосвітніх школах Польщі. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. № 12(44). С. 165–171.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (2021). (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) nova redaktsiia. [Basic component of preschool education (State standard of preschool education) new edition] URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_re [in Ukrainian].
2. Aktualni problemy psykholohii. (2018): [Actual problems of psychology] Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni HS Kostiuka.–Ekolohichna psykholohiia 46.7 57-66 s. [in Ukrainian].
3. Semenova N. I. (2018). Formuvannia zdorovoi osobystosti dytyny starshoho doshkilnoho viku u vzaiemodii zakladu doshkilnoi osvity ta sim'i. [Formation of a healthy personality of a child of older preschool age in the interaction of the preschool education institution and the family]: monohrafiia/ Nataliia Ivanivna Semenova. Lutsk: PVD «Tverdynia», 256 s. [in Ukrainian].
4. Slyvka L., Machynska N. (2021). Stan zdorovia ditei i molodi yak dzherelo konstruiuvannia zmistu zdorov'iazberezhuvalnoho vykhovannia v zahalnoosvitnikh shkolakh Polshchi. [The state of health of children and young people as a source of construction of the content of health-preserving education in Polish secondary schools]. Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika». № 12(44). S. 165–171. [in Ukrainian].

UDC 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-33>**Liudmyla HERASYMENKO,***orcid.org/0000-0001-9843-0073**PhD in Pedagogy, Associate Professor,**Associate Professor at the Professional and Aviation Language Training Department**Flight Academy of the National Aviation University**(Kropyvnytskyi, Ukraine) herasymenkol@sfa.org.ua***Svitlana MURAVSKA,***orcid.org/0000-0001-8123-7293**PhD in Pedagogy, Associate Professor,**Associate Professor at the Professional and Aviation Language Training Department**Flight Academy of the National Aviation University**(Kropyvnytskyi, Ukraine) smuravskaya@ukr.net***Iryna KULISH,***orcid.org/0000-0003-0599-9311**Senior Lecturer at the Professional and Aviation Language Training Department**Flight Academy of the National Aviation University**(Kropyvnytskyi, Ukraine) kul_irina@ukr.net*

TEACHING ESP TO FUTURE UNMANNED AERIAL VEHICLE OPERATORS

The article deals with teaching English for Specific Purposes (ESP) to the specialists in the field of Unmanned Aerial Vehicle operation. The present day situation in Ukraine (aggression from the Russian Federation) proves the fact that operators of drones are in a great demand in Ukraine. Such specialists are required to have an excellent command in English.

The purpose of studying ESP is to form aviation robotic systems specialists' appropriate level of specific knowledge, abilities and skills in the English language for professional aims. The main tasks of studying English for Specific Purposes are the following: conscientious study of basic technical and computer terminology, the formation of the lexical stock of the English language for professional direction in order to achieve the appropriate speaking level of preparation, the study of authentic texts and listening materials taken from educational manuals in the field of information technologies, magazines, newspapers and Internet sources, translation of special texts, formation and further development of listening and speaking skills, conducting conversations on professional topics with specialists of a similar profile. ESP is considered to be a lingua franca of science, technology, education, and business. Teaching ESP focuses mostly on the context not on structures.

The conducted research has shown that there is a lack of materials on drones. For this reason, some texts were adapted from Wikipedia and a set of tasks was worked out. The suggested tasks aim at developing reading skills, improving grammar competency and enriching professional vocabulary. A few tasks encourage development of speaking skills through describing pictures with unmanned aerial vehicles and making predictions.

Further research should be devoted to finding more interactive ways of teaching ESP to the specialists in the field of Aviation Robotic Systems, increasing students' grammar awareness and enhancing their listening skills.

Keywords: *teaching ESP, Aviation Robotic Systems, UAV operators, professional training, professional communication, communicative skills, interaction.*

Людмила ГЕРАСИМЕНКО,
orcid.org/0000-0001-9843-0073

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки
Льотної академії Національного авіаційного університету
(Кропивницький, Україна) herasyumenkol@sfa.org.ua

Світлана МУРАВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-8123-7293

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки
Льотної академії Національного авіаційного університету
(Кропивницький, Україна) smuravskaaya@ukr.net

Ірина КУЛІШ,
orcid.org/0000-0003-0599-9311

старший викладач кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки
Льотної академії Національного авіаційного університету
(Кропивницький, Україна) kul_irina@ukr.net

НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ БЕЗПЛОТНИХ АПАРАТІВ

У статті розглядаються особливості викладання «Англійської мови професійного спрямування» майбутнім операторам безпілотних апаратів. Теперішня ситуація в Україні (агресія з боку Російської Федерації) засвідчує той факт, що оператори дронів користуються неабияким попитом в Україні. Для здійснення професійної діяльності такі фахівці мають вільно володіти англійською мовою для професійного спілкування.

Мета вивчення предмету «Англійська мова професійного спрямування» полягає у формуванні у майбутніх операторів безпілотних апаратів належного рівня спеціальних знань, здібностей та навичок з метою використання англійської мови для професійних цілей. Основними завданнями вивчення англійської мови професійного спрямування є: сумлінне вивчення основ технічної та комп'ютерної термінології, формування лексичного запасу англійської мови за професійним спрямуванням для досягнення відповідного рівня мовленнєвої підготовки, вивчення автентичних текстів та матеріалів для аудіювання, взятих з навчальних посібників у галузі інформаційних технологій, журналів, газет та Інтернет-джерел, переклад спеціальних текстів, формування та подальший розвиток навичок аудіювання та мовлення, проведення бесід на професійні теми з фахівцями подібного профілю. Англійська мова професійного спрямування вважається універсальною мовою науки, технологій, освіти та бізнесу. Викладання «Англійської мови професійного спрямування» фокусується у більшій мірі на контексті, ніж на структурах.

Проведене дослідження довело, що існує недостатня кількість матеріалів з тематики дронів. Саме з цієї причини, деякі тексти були адаптовані з енциклопедичних джерел з подальшою розробкою набору завдань. Запропоновані завдання спрямовані на розвиток навичок читання, покращення граматичної компетенції та збагачення професійного словникового запасу. Деякі завдання сприяють розвитку навичок говоріння, пропонуючи студентам описати картинку з БПЛА та побудувати свої припущення.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук більш інтерактивних способів викладання «Англійської мови професійного спрямування» фахівцям з напрямку підготовки «Авіаційні робототехнічні системи», підвищення граматичної свідомості студентів та покращення навичок аудіювання.

Ключові слова: навчання «Англійської мови професійного спрямування», авіаційні робототехнічні системи, майбутні оператори безпілотних апаратів, професійна підготовка, професійне спілкування, комунікативні навички, взаємодія.

Introduction. The situation with the war in Ukraine proves the fact that there is a great demand for training the specialists in the field of aviation robotic systems. Their activity is connected with the life cycle of unmanned aerial vehicles and solving different tasks with their help: designing, applying, technical maintenance and testing of unmanned aerial vehicles. The spheres of applying unmanned

aerial vehicles are getting wider every day. These may include: conducting some works in the sphere of transport, delivery in agriculture, searching for and rescuing injured people, fire safety, ecological safety, tourism, military sphere, etc.

The specialists in the field of Aviation Robotic Systems are required to speak English fluently. To achieve this, they are taught *English for Specific Purposes*.

The purpose of studying *English for Specific Purposes* is to form aviation robotic systems specialists' appropriate level of specific knowledge, abilities and skills in the English language for professional aims.

The main tasks of studying *English for Specific Purposes* are the following: conscientious study of basic technical and computer terminology, the formation of the lexical stock of the English language for professional direction in order to achieve the appropriate speaking level of preparation, the study of authentic texts and listening materials taken from educational manuals in the field of information technologies, magazines, newspapers and Internet sources, translation of special texts, formation and further development of listening and speaking skills, conducting conversations on professional topics with specialists of a similar profile.

Conducted research has demonstrated a lack of materials on unmanned aerial vehicles that can be used in the teaching process. Some ideas have been used to solve this problem.

Analysis of recent research and publications.

There are numerous studies on different aspects of teaching English for Specific Purposes among foreign researchers: D. Belcher, M. Bracaj (Bracaj, 2014), T. Fitria (Fitria, 2020), A. Hans & E. Hans (Hans and Hans, 2015), T. Hutchinson & A. Waters (Hutchinson & Waters, 1987), P. Robinson (Robinson, 1991) and others. The approaches to defining the objectives of teaching ESP were justified by A. Chambers, J. Munbi. There are studies in methodology of teaching ESP conducted by Ukrainian researchers: A. Artemov, T. Bryk, D. Bubnova, I. Demchenko, L. Konoplyanyk, Z. Korneva, N. Mykytenko, Yu. Nikolayenko, A. Petrova, I. Simkova, N. Totska, I. Vereitina.

The aim of the article is to give a brief overview of the process of teaching English to future specialists in the field of Aviation Robotic Systems.

Presenting main material. M. Bracaj (Bracaj, 2014) states that the necessity for a lingua franca of science, technology, education, and business has resulted in the worldwide demand of English for Specific Purpose (ESP). The sphere of ESP has rapidly increased recently to take a leading role in English language teaching and research. Therefore, the necessities to understand the requirements of other professions and wish to comply with these requirements make a specific group of learners train differently from those learning general English, because they need English for specific purposes rather than applying it in everyday life. Thus, the ESP approach provides the learners with the chances to acquire English in the natural environment, which means

that, by working with language in a context that they understand and find interesting.

Ş. Y. Sezer, M. Şanin (Sezer & Şanin, 2014) states that learning a foreign language has been viewed a vital requirement for the formation of today's knowledge society. Communication in foreign languages is also stated as one of the eight key competences, defined and considered as a must that all members should have for a successful life in a knowledge society (EU com:2004). Since English is considered to be the international language as an inevitable key to international currencies of science, technology and commerce, English language teaching (ELT) has played a vital role in all educational systems in our unified world of relentless progress. For the same reason, English for Specific Purposes (ESP) has been a rapidly developing branch of English as a foreign language (EFL) and has become a major incentive in English language teaching and related researches.

A. Hans & E. Hans (Hans and Hans, 2015) state that English for Specific Purposes (ESP) more concentrates on language in context than on teaching grammar and language structures. It includes subjects varying from accounting or computer science to tourism and business management etc. An important aspect in ESP that English is not taught as a subject separated from the students' real world, but it is integrated into a subject matter area important to the learners.

In a metaphor, formed to identify the place and the role of English for Specific Purposes (ESP) in English language teaching, ELT is likened to "an old and historic city inhabited by the gentle noblemen of English language, literature and grammar" whereas ESP is a newly founded city by the noble adventurers who can no longer be satisfied in their homeland of ELT but go and seek for new fertile lands beyond the mountains, inhabited by "illiterate and savage tribes of Scientists, Businessmen, and Engineers" (Muravska, 2023).

T.N. Fitria (Fitria, 2020) researching the topic of teaching ESP points out some benefits of English for Specific Purposes (ESP). The first, is the speed of learning. ESP results in the faster mastering of required linguistic items. This happens because it gets in accordance with the pattern of native speaker acquisition of language for specific purposes, in which speakers learn what they need, when they need it, inauthentic, content-based contexts. ESP is not only focused on these patterns but also improves upon it by giving a chance to learn in an accelerated, intensive context. The second is learning efficiency. On an ESP, course trainees make the maximal use of their learning resources to obtain necessary skills. Obviously, the needs analysis is of vital importance,

since it gives trainers a chance to define the specific demands of teachers. The third is learning effectiveness. After finishing an ESP course, students are ready to use language appropriately and correctly in job-related tasks, tasks that have been defined in advance to the course by means of need analysis. Therefore, upon completion of the course, English is usable immediately in the employment context. In addition, students are ready for further job-related training in English. Such arrangements will have an influence on greater academic performance since no time is wasted in acquiring the necessary language.

Having to teach ESP to the specialists in the field of Aviation Robotic Systems we have encountered some difficulties. Firstly, there is a lack of textbooks on Robotics, There is a great number of textbooks on IT, but the materials on Robotics are not presented there. So, we have done the following thing: we have taken the materials on unmanned aerial vehicles from Wikipedia and have worked out the tasks (Muravska, 2023). There are 4 chapters: terminology, classifications, history, and design.

In the first chapter *Terminology* we introduced different terms for unmanned aerial vehicles. The designed by us tasks included the following:

- Fill in the gaps with the words given below.
- Work with the abbreviations. What do these abbreviations stand for (UAV, UAS, RPA, DoD, FAA, ICAO, RPAV, UAVS, RPAS)?
- Match the words on the left with the words on the right. The collocations were highlighted in the text (e.g. aerial vehicle, ground-based controller, etc.).
- Make up sentences with the combinations and give definitions to the fellow students.
- Using the information from the text answer the questions.
- Speak up.
- Group work. Suggest your own definitions to UAVs.
- List other applications of UAVs you can think of.
- Predict the tendencies for future developments of UAVs. Give your arguments.

At the end of the chapter there is a word list which must be learnt by the students.

– In the second chapter *Classifications* some materials as for types of UAVs based on the weight, the degree of autonomy and altitude were presented. The worked out tasks included:

- Mark the statements True or False. Correct the false ones.
- Answer the questions.
- Match the words on the left with the words on the right to make word combinations (e.g. engine type, flight altitude, operational autonomy, etc.).

- Fill in the gaps with the correct prepositions.
- Fill in the gaps with the correct phrases.
- Speak up.
- Describe the UAVs that you can see in the picture. Speak about their configuration and possible uses. Predict the price and the stages of the production process (the pictures are provided).

At the end of the chapter there is a word list which must be learnt by the students.

In the third chapter *History* some information on the development of UAVs was presented. The designed tasks included:

Mark the sentences True or False. Correct the false ones.

- Answer the questions.
- Match the words on the right with the words on the left to make collocations (e.g. successful demonstration, unmanned developments, aerial targets, uncrewed aircraft, etc.).
- Match the collocations from the previous exercise with their definitions.
- Fill in the gaps with the correct prepositions *in, to, with, on, from, to* (e.g. due to, launch from, focus on, etc.).
- Fill in the gaps with the correct word combinations from the previous exercise.

At the end of the chapter there is a word list which must be learnt by the students.

In the fourth chapter *Design* the information on aircraft configuration, propulsion and ornithopters was presented. The suggested exercises at the end of the chapter were the following:

Answer the questions.
Mark the sentences True or False. Correct the false ones.

Match the words on the left with the words on the right to make collocations (e.g. life-critical systems, autopilot software, engine configurations, internal combustion, etc.).

Fill in the gaps with the collocations from the previous exercise.

Fill in the gaps with the correct prepositions to make the phrases (e.g. difference from, adapted from, designed for, etc.).

Fill in the gaps with the phrases from the previous exercise.

At the end of the chapter there is a word list which must be learnt by the students.

It is important to mention that our research has shown that there are no available materials for teaching specialists in the field *Aviation Robotic Systems*. So, we have taken the materials from Wikipedia and worked out the tasks. These tasks can be divided into a few groups:

1. The tasks for checking the understanding of the text (true/false, answer the questions). Reading is important for such specialists because in the future they will have to read manuals, guidelines, etc.

2. The tasks for enriching the vocabulary (making collocations, using them in the sentences). Knowledge of professional vocabulary is important for the specialists as they will have to use such vocabulary units in their professional activity.

3. Grammar tasks (exercises with dependent prepositions).

4. Speaking tasks (describing pictures with UAVs and making some assumptions).

So, as we can see the presented tasks focus mainly on development of reading skills, speaking skills and enriching the professional vocabulary.

Conclusions and prospects of further research.

Further research on the subject can be devoted to

finding more interactive ways of teaching ESP to the specialists in the field of Aviation Robotic Systems. More attention should be paid to developing speaking skills through interaction in pairs and groups. Special communicative activities are recommended to be developed. Another aspect which should be focused on is listening comprehension. Good listening skills are important for specialists in any sphere.

More materials on the given topic should be found. They may be adapted from different manuals and special guides. A set of video materials on the progress in the development of unmanned aerial vehicles can be of special interest for the students.

ESP focuses mostly on the context not the structures. Nevertheless, we shouldn't forget about grammar teaching. We consider grammar teaching effective using professional vocabulary. In this case we reach 2 goals: practice grammar and revise vocabulary.

BIBLIOGRAPHY

1. Bracaj M. Teaching English for Specific Purposes and teacher training. *European Scientific Journal*. 2014. Vol. 10. No. 02. P. 40–49.
2. Fitria T.N. Teaching English for Specific Purposes to the students in English language teaching. *Journal of English Teaching Adi Buana*. 2020. Vol. 05 No. 01. P. 55–66.
3. Hans A., & Hans, E. A Comparative Study of English for Specific Purposes (ESP) and English as a Second Language (ESL) Programs. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*. 2015. 3(11). P. 26–31.
4. Hutchinson T. & Waters, A. *English for Specific Purposes: A learner-centered approach*. Cambridge University Press, 1987.
5. Muravska S. English for Specific Purposes. The course book for students of the first (Bachelor's) level of higher education in the specialty 272 "Aviation Transport" Educational and Professional Program "Aviation Robotic Systems". Kropyvnytskyi: LA NAU, 2023. 89 p.
6. Robinson P. *ESP Today: A Practitioner's Guide*. Hemel Hempstead: Prentice Hall International, 1991.
7. Sezer, Ş. Y. E. & Şanin, M. Challenges of teaching Aviation vocabulary and radio phraseology at high school level. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*. 2014. Vol. 5 Issue 4. P. 110–120.

REFERENCES

1. Bracaj, M. (2014). Teaching English for Specific Purposes and teacher training. *European Scientific Journal*. Vol. 10. No. 02. P. 40–49.
2. Fitria, T.N. (2020). Teaching English for Specific Purposes to the students in English language teaching. *Journal of English Teaching Adi Buana*. Vol. 05. No. 01. P. 55–66.
3. Hans, A., & Hans, E. (2015). A Comparative Study of English for Specific Purposes (ESP) and English as a Second Language (ESL) Programs. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*. 3(11). P. 26–31.
4. Hutchinson, T. & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A learner-centered approach*. Cambridge University Press.
5. Muravska S. (2023). English for Specific Purposes. The course book for students of the first (Bachelor's) level of higher education in the specialty 272 "Aviation Transport" Educational and Professional Program "Aviation Robotic Systems". Kropyvnytskyi: LA NAU. 89 p.
6. Robinson, P. (1991). *ESP Today: A Practitioner's Guide*. Hemel Hempstead: Prentice Hall International.
7. Sezer, Ş. Y. E. & Şanin, M. (2014). Challenges of teaching Aviation vocabulary and radio phraseology at high school level. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*. Vol. 5. Issue 4. P. 110–120.

УДК 14.35.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-34>

Оксана ГЕТЬМАН,

orcid.org/0000-0002-5758-9683

викладач кафедри дизайну

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *oksana.gethman@gmail.com*

Євгенія СЕМЕНОВА,

orcid.org/0009-0003-6237-3232

студентка II курсу

Навчально-наукового інституту культури і мистецтва

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *evgeniasemenova205@gmail.com*

КОЛЬОРОВА ПАЛІТРА ПОЕЗІЇ У ЗБІРЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ГОСПОДЬ СИМПАТИЗУЄ АУТСАЙДЕРАМ. 10 КНИГ ВІРШІВ»

У статті охарактеризовано теоретичне значення та сутність поняття «кологістика» і «хроматизм», їх актуальність у дослідженні в колі лінгвістів та мовознавців. Описано місце і значення кольору в житті людини. Вивчено кольоровий вимір слова як важливого компонента художнього мовлення відносно того, як колір надає поезії емоційної виразності та візуальної глибини. Також наведено як колір на фізіологічному, психологічному та емоційному рівнях впливає на людину, визначено найбільш значущі аспекти впливу відносно літератури. Вивчено історію досліджень кольору, актуальність досліджень кольорів у лінгвістиці нині. Звернено увагу на літературне середовище України XXI століття. Визначено, хто із дослідників здійснив найбільш вагомі праці у вивченні творчого доробку сучасного українського поета, прозаїка, культурного та медійного діяча – Сергія Жадана. У дослідженні спрямовано увагу на використання кольору крізь призму поезії Сергія Жадана у збірці «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів». Зосереджено увагу на ідентифікації та аналізі кольорових образів, що присутні у творчості Жадана, а також на їхньому впливі на відображення емоційного спектру та створення візуально-образного контексту у віршах. Досліджено збірку Сергія Жадана «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів», вивчено критичні відгуки стосовно цієї збірки. Здійснено широке визначення кольорової палітри у цій збірці, виділено мікрополя кольору у поезіях автора, визначено кольори, котрі превалюють. Наведено характеристики кольору з огляду на колористику, що розширює уявлення про те, які настрої, сенси та емоції вкладає безпосередньо автор у власну поезію, використовуючи колір як інструмент виразу. Ця стаття є внеском у дослідження творчості Сергія Жадана з огляду впливу кольору на поетичний вираз, оскільки раніше цей важливий аспект його поетичного стилю у збірці «Господь симпатизує аутсайдерам» не було досліджено.

Ключові слова: колір, лексика, мікрополе, Сергій Жадан.

Oksana GETMAN,

orcid.org/0000-0002-5758-9683

Lecturer at the Design Department

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) *oksana.gethman@gmail.com*

Evgenia SEMENOVA,

orcid.org/0009-0003-6237-3232

2nd year student

Educational and Scientific Institute of Culture and Arts

of Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) *evgeniasemenova205@gmail.com*

THE COLOR PALETTE OF POETRY IN THE COLLECTION OF SERHIY ZHADAN “HOSPOD’ SYMPATYZUYE AUTSAYDERAM: 10 KNYH VIRSHIV”

In this article, the theoretical significance and essence of the concepts “coloristics” and “chromatism” are characterized, along with their relevance in linguistic and philological research. The place and significance of color in human life are described, as well as the color dimension of words as an essential component of artistic expression in terms of how color lends emotional expressiveness and visual depth to poetry. Furthermore, the physiological,

psychological, and emotional impacts of color on individuals are examined, identifying the most significant aspects of its influence in the realm of literature. The historical research on color and the current relevance of color studies in linguistics are investigated. Special attention is directed towards the literary environment of 21st century Ukraine. The study identifies key researchers who have made substantial contributions to the exploration of the creative legacy of contemporary Ukrainian poet, prose writer, cultural, and media figure – Serhiy Zhadan. The research focuses on the use of color through the prism of poetry in Serhiy Zhadan's collection "Hospod' sympatyzuye autsayderam: 10 knyh virshiv". Emphasis is placed on the identification and analysis of color imagery present in Zhadan's work, as well as its impact on depicting emotional spectra and creating visual-imagery contexts within the verses. The collection "Hospod' sympatyzuye autsayderam: 10 knyh virshiv" by Serhiy Zhadan has been examined, and critical reviews regarding this collection have been studied. A comprehensive analysis of the color palette in this collection has been conducted, microfields of color in the author's poetry have been identified, and predominant colors have been determined. Characteristics of color, viewed through the lens of coloristics, are presented, expanding the understanding of the moods, meanings, and emotions directly infused by the author into his poetry, employing color as a tool of expression. This article contributes to the examination of Serhiy Zhadan's creative work, specifically through the lens of color's influence on poetic expression. It addresses an aspect of his poetic style within the collection "Hospod' sympatyzuye autsayderam: 10 knyh virshiv" that has not previously been explored.

Key words: color, lexemes, microfield, Serhiy Zhadan.

Постановка проблеми. Сучасна українська література є феноменом для нашої культури. Вона бере витоки з модернізму, охоплює постмодернізм і нині трансформується в найвигадливіших проявах. Кольоровий вимір слова завжди є важливим компонентом художнього мовлення, елементом культури, надає літературі особливого візуального наповнення, емоційної виразності.

Сергій Жадан – один із найвідоміших, найактуальніших і найцікавіших письменників сучасності. У своїй творчості він підіймає нагальні проблеми суспільства, розкриває власну філософію бачення світу й бореться за українське. Окрім цього, автор майстерно й неповторно створює живописні образи завдяки унікальному вибору та сполученню кольорів у творчості. Завдяки цьому його поетичний доробок цікавий і актуальний для вивчення з точки зору кольірної палітри та її впливу на емоційне сприйняття й аналіз твору. Збірка Сергія Жадана «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів» на сьогодні є найповнішим поетичним виданням сучасника (Zhadan, 2016) До збірки ввійшли вірші, написані від 1995 р. до 2014 р.

Мета статті – з'ясувати й окреслити кольорову палітру та її семантику у збірці відомого українського поета-сучасника «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів».

Аналіз досліджень. У царині обраної теми здійснювали дослідження такі науковці, як Бабій І, Березовчук Л., Бойчук Б., Булаховський Л., Василевич О., Волошина О., Коваль-Костинська О., Крупка Л., Лисиченко Л., Лінькова Д., Нестеренко В., Парасін Н., Підпригора С., Поліщук Я., Потебня О., Пустовіт Л., Свєрбілова Т., Семашко Т., Стасіневич Є., та Федорів У. Нами опрацьовано дослідження й матеріали, авторами яких є Андрушко Л. і Ясінський В., Бабенко А.,

Басфельд М., Блажко К., Дроздовський Д., Зеліско Л., Різ. С. і Червінська Н.

Виклад основного матеріалу. Колір здавна займає ключове місце в житті людини. Він здатен впливати не лише на зорове сприйняття, а й на всі органи чуття. Колористика – наука про колір (Slovník ukraínskoi movy u 20 t., 2016). Лінгвістів колористика як мовне явище цікавила впродовж тривалого часу, однак сильний вияв уваги виник у ХХ ст. й сформував певну традицію звернення мовознавців до аспектів кольору. Вивчення кольору з різних точок зору: символіка, естетика, поетика, фольклорність тощо, – бере початок ще з часів діяльності Аристотеля (384–322 до н.е.) й до сьогодні. Відомі українські науковці, як-от І. Бабій, Л. Булаховський, О. Василевич, О. Волошина, О. Коваль-Костинська, Л. Лисиченко, Д. Лінькова, Н. Парасін, О.Потебня, Л. Пустовіт, Т. Семашко займаються вивченням кольорів у різних лінгвістичних аспектах.

Колір впливає на людину на різних рівнях, включаючи *фізіологічний, психологічний і соціокультурний*. Наводимо кілька способів, котрі пояснюють цей вплив:

Фізіологічний вплив розуміє собою активізація нервово-гормональних систем, тобто різні кольори можуть впливати на нервову та гормональну активність. Деякі кольори можуть сприяти виробленню ендорфіну, гормону щастя, що може викликати почуття радості і задоволення.

Психологічний вплив пояснюємо сприйняттям і асоціаціями, ефектами кольорової психології, а також впливом на когнітивні функції.

У соціокультурному контексті колір викликає культурні асоціації. Також у багатьох культурах кольори мають важливе значення у релігійних та культурних обрядах, а також в одязі та предметах побуту.

Саме *фізіологічний аспект* простежуємо в поетичних доробках різних авторів, оскільки колір викликає візуальні відчуття, а отже належить до сенсорної лексики.

1. Вчені по-різному вирізняють вплив кольору на людину. Фізіологічний та психологічний аспекти найбільше стосуються емоцій, а отже спрямовані діяти на інтелект. У кінці ХХ століття з'явилися принципи хроматизму – дослідження впливу кольору на людину. «Хроматизм – міждисциплінарне дослідження реальної людини в реальному світло-колірному оточенні зовнішнього середовища» (Babenko, 2021). На думку І. Гете, колір « незалежно від будови і форми матеріалу, певним чином впливає на душевний настрій», «кольори діють на душу, вони викликають почуття, пробуджують емоції і думки» (Басфельд, 1997: 19–743), тобто наголошує на тому, що саме колір, незалежно від предмету, діє на мозок, викликає асоціації й відчуття, у наслідок чого у людини відбувається мисленнєвий процес й людина відчуває певні емоції.

Сучасна українська література є феноменом для нашої культури. Вона бере витоки з модернізму, охоплює постмодернізм і нині трансформується в найвищавіших проявах. Сергій Жадан – один із найвідоміших, найактуальніших і найцікавіших письменників сучасності. У своїй творчості він підіймає нагальні проблеми суспільства, розкриває власну філософію бачення світу й бореться за українське.

2. У колі літературознавців Сергія Жадана звуть «Останній український лірик» (Басфельд, 1997: 719–743). Його творчість є об'єктом цікавості у різних аспектах для літературознавців та лінгвістів. Найглибше дослідження, на нашу думку, стосується поетики прози Сергія Жадана, котре здійснила А. Бабенко (Бабенко, 2021). Також вагомими дослідження творчості письменника здійснили Л. Березовчук, Б. Бойчук, Л. Крупка, В. Нестеренко, С. Підпригора, Я. Поліщук, Т. Свербілова, Є. Стасіневич, та У. Федорів.

Дмитро Дроздовський у критичному відгуку «Утрачений Єрусалим Жадана» на збірку «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів» висловлює думку, що тут автор «...знайшов свою форму, свій погляд на річ., свою речовину для розчинення речі, тобто її словесно-граматичної та метафізичної деталізації» (5). Дійсно, збірка є високохудожньою, динамічною та віртуозною, а зворотна хронологія викладу поетичного доробку цікаво відтворює поступовість особистісного формування, набуття окреслень та мови думок автора, починаючи від Жадана-сформованого-

автора, і закінчуючи Жаданом у пошуках себе. Нас же цікавить те, якими кольорами Сергій Жадан призматизує свою палітру бачення світу у віршах.

Ми проаналізували кольорову палітру у збірці Сергія Жадана «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів» (Дроздовський, 2015). На сьогодні це найповніше поетичне видання сучасника. До збірки ввійшли вірші, написані від 1995 р. до 2014 р.

Нами підраховано кількість назв на позначення кольору, а саме 421. Виділяємо 12 кольорових груп, тобто мікрополів, до кожної з яких відносимо найближчі відтінки. Домінантними є мікрополя чорного, жовтого, зеленого та червоного. Також виокремлюємо мікрополя білого, сірого, помаранчевого, синього, блакитного, рожевого та коричневого. Зустрічаємо поодинокі кольори як фіолетовий і бузковий, котрі об'єднуємо в мікрополе фіолетового.

Нами підраховано кількісне наповнення кожного з мікрополів: чорний – 150, жовтий – 80, зелений – 48, червоний – 34, білий – 29, сірий – 27, синій – 14, помаранчевий – 13, рожевий – 10, коричневий – 7, блакитний – 6, фіолетовий – 3.

Мікрополе *чорного* є найбільш частотним. Чорний – колір страху, таємниці, влади, смерті, агресії тощо (14). Сергій Жадан прямо висловлює одну зі своїх варіацій символіки чорного кольору у вірші «Гриби Донбасу»: «Чорний колір смерті, чорний колір життя» (Дроздовський, 2015: 243). У книзі «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів» зустрічаємо такі словосполучення із цим кольором: чорну кров; чорні троянди; чорні ворони; чорне волосся; чорну білизну; чорні тіні; чорним небом; чорні губи; чорної шахти; чорне м'ясо; чорними біженками; чорна шкіра; чорна гризота; чорних тілах; небо чорне; чорною саженою; чорна п'ятниця; чорне гілля; чорного хіміка; легені – чорні; чорним оком; чорним напалом; чорна шкіра; для чорних; для чорного; лаштують чорному; шують чорному; тримають чорного; чорний іде; чорношкіру душу; чорні мов камені; запитує чорного чорний; відповідає чорному чорний; у чорному тілі; чорні апостоли; чорний папір; чорну пропаганду; чорний апостол; чорний сніг; в чорній породі; в чорній траві; чорними серцями; із чорним, як життя, волоссям; чорної зими; чорна труба; чорні притоки; чорна ріка; у чорних костюмах; під чорною тушшою; чорні голоси; в чорних горах; найчорнішим із небес; чорну армію; чорну фарбу; чорні кімнати; чорним ґрунтом; чорні діри; чорних ниток; чорний, як власна білизна; чорні озера; в чорних снігах; чорне сяйво; чорний камінь; від чорної крові;

чорної крові; чорна квітка; чорні берети; чорні кити; чорним теплом; чорних портах; за чорними теплотрасами; в чорних нічліжках; повітря чорне; чорна зоря; чорне срібло; чорною п'ятою; у чорній м'ясорубці; чорний біт; чорні дерева; чорні коридори; чорної нафти; чорні ботинки; чорний вересень; чорні генії; чорну валізу; чорного налу; чорною кров'ю; чорна кров, чорніша за нафту; чорне-чорне волосся; чорний колір смерті, чорний колір життя; чорні духи туману; чорних портів; чорно-білими карточками; з чорною шкіряною; в чорній проймі; чорних королів; чорного радіо; чорноволосий волонтер; в чорних куртках; чорні пси; до чорних ям; чорні квіти; з чорної води; чорної крові; в чорних куртках; чорними куртками; чорна боксерська груша; чорнітиме вино; з чорних пустот; чорних хвороб; чорною водою; чорною пташиною кров'ю; під чорними костюмами; чорні троянди; на чорних полях; чорні футбольні м'ячі; чорні дельфіни; гравій – чорний; від чорної музики; чорний тютюн; чорні ботинки; чорні опори; чорний замок; чорних автомобілів; з чорним записником; чорним вужем; чорний іслам; чорна поезія; чорним солодом; чорний знак; чорний прапор; чорні нігті; чорну електрику; чорна зоря; чорна маса; з чорної глини; чорні оголошення; чорна папороть; чорний вузол; чорного неба; протяг – чорний; чорне військо; чорним попелом; чорні стеги; чорні квартали.

До мікрополя чорного відносимо також такі лексеми на позначення кольору, як чорнильний, вугільний та свинцевий у таких словосполученнях: чорнильна лють; вугільних затоках; в тиші свинцевій; наприклад: «Всі його темні прокляття й чорнильна лють» (Дроздовський, 2015: 125); «І кров вибухала у вугільних затоках ночі» (Дроздовський, 2015: 114); «Вертається й засинає в тиші густій і свинцевій» (Дроздовський, 2015: 114).

Другим за частотністю є мікрополе *жовтого* кольору. Воно містить такі словосполучення: жовтим відлунням; жовтих полів; жовті місяці; в жовтих снігах; пожовклі конверти; жовті меди; жовтим чаєм; із жовтих черевиків; жовті крани; з жовтою травою; жовтої штучної шкіри; жовті монети; пожовтілі від часу ванни; жовта цегла; жовта сеча; на жовтих побережжях; в жовтих проймах; жовтий фарбник; жовтим ключем; жовті молоковози; по жовтій стерні; зжовкле письмо; мов жовте масло; жовті гардини; жовта іржа; жовкне папір; жовта музика; жовтаві хінці; жовто звисаючи.

Жовтий символізує захист та надію, золотий колір – досвід, мудрість і досягнення мети. У поезіях Сергія Жадана кількісно переважає золотий колір, а не жовтий. Якщо зважати на тематику

творчого доробку та парадигму світу, котру транслює письменник, то логічно обґрунтованим є те, що превалює лексема золотого кольору й цей колір займає одну з найбільш часто вживаних позицій (15). Зустрічаємо такі словосполучення із використанням лексеми золотий: золотим піском; золоте волосся; золоті скорпіони; золоті місяці; золоті чіпси; золотошкірі; в яблуневому золоті; золотими ночами; золотив покрівлі; золотив гілля; золотив скло; золотив усе; золотом сонця; золотої пори; золоті семафори; золота земля; золоті птахи; золотий відтінок; золоті прикраси; золота матерія; золото смутку; золоті вогні; золотою мадерою; наче золото в ріках; золоті річки; золото пшениці; золота на обручках; в золотій імлі; золоті червінці; золоті червінці; із золотими долонями; золотими портсигарами; світиться золотом; золоті вогні; золоті нитки; золоті асирійські монети; золоті монети; золотого завмирання; золоті наперстки; тьмяніють золотом; золота в хустках; ніби фальшивим золотом; золотом сутінків; золоті червінці.

Також у мікрополі жовтого зустрічаємо такі лексеми на позначення відтінків, як бурштиновий і сонячний у словосполученнях: бурштином вмерзаючи в кригу; бурштином вмерзаючи у воду; сонячного пилу; сонячний бік; сонячні хмарочоси; сонячного пилу; сонячні вісімдесяті; наприклад: «Як шука рухається в глибині, бурштином вмерзаючи в кригу» (Дроздовський, 2015: 114); «Хто бачив сонячні хмарочоси в центрі, той мене зрозуміє» (Дроздовський, 2015: 237).

Мікрополе *зеленого* охоплює такі словосполучення: зелена ніч; смарагдова течія; зеленими слізьми; зелених медуз; смарагдова трава; на зелених кухнях; зелене тепло; смарагдову траву; зелені планети; в зеленій милі; смарагдову кров; смарагдові води; зеленим димом; зеленим вогнем; Зелені яблука; небо зелене; зеленої ночі; кількість зеленого; зеленими демонами та зірками; зелені вогні; зелена трава; зеленого неба; зелені слова; смарагдове листя; зелений туризм; зелене, мов океан; кров – темно-зелена; під смарагдовим небом; небо – тепле й зелене; зеленим спалахом; зелених речей; від зеленого світла; зелені спалахи; смарагдове листя; зеленооких дияволів; зелених парків; смарагдові тіні; зелена вода; в зеленому небі; зелені контактні лінзи; зелені комети; зеленому як краснодарський чай; води зелених рік; листя зелених трав; під зеленим небом; зелені згустки; болотяні вогники; шпалери – зелено-гостинні.

Зелений колір символізує розвиток, розум, дорослішання, молодість, природу, надію та нового життя. З-поміж семантики зеленого виокремлено й негативні значення кольору, як-от хво-

робливість та слабкість (7). Мікрополе зеленого об'єднало також лексеми смарагдовий та болотяний, наприклад: «Він спиняє смарагдову кров у венах» (Дроздовський, 2015: 69); «Той, який тікає по шпалах, між болотяні вогники семафорів» (Дроздовський, 2015: 486).

Мікрополе *червоного* містить такі словосполучення: червоною цеглою; червоні серця; волосся червоним кріпленням; червоні комісари; повітря було червоним; кількість червоного; червоні комети; з червоних береж; червоне вино; червоне сонце; червоної сукні; у червоних боксерських трусах; Ісус був червоним; Ісус був точно червоним; полуничну кров; кривавих вікендів; криваві пружини; по кривавому сліду; полуничну кров; червоне вино; червоних п'ятдесятих; червоні комунарські серця; червоної фарби; червоні коронки; під червоним півмісяцем; червона «Аль-Каїда»; червона паста; рубець червоніс; червоним розквітом; вишневий хрест; червоного сонця; червона цегла; червоніли з рукавів; червону стіну.

Червоний колір – колір любові, пристрасті, азарту, сили. Також цей колір має сильні негативні відтінки, як-от страх, агресія, стрес і небезпека (14). До мікрополя червоного ми також відносимо лексеми кривавий, що часто має саме негативні відтінки семантики червоного кольору, наприклад: «Ідучи по кривавому сліду своєї любові» (Дроздовський, 2015: 340). До цього мікрополя також відносимо лексеми вишневий і полуничний: «Тримався поверхні набряклий вишневий хрест» (Дроздовський, 2015: 379); «Винесіть, вологу душу, кожен померлий плід і полуничну кров» (Дроздовський, 2015: 326).

Мікрополе *білого* налічує найбільшу кількість відтінків, як-от слонова кість, порцеляновий, молочний, платиновий, блідий, колір теплового воску. Наприклад, «Ах, ці порти, куди сходять вивезені в трюмах сенегальці, чорне м'ясо сердець, слонова кість очей» (Дроздовський, 2015: 31); «Доки в потоках сонця й пилу спалахували твої порцелянові литки» (Дроздовський, 2015: 92); «Про океанські глибини в яких, ніби в молокововах, згортається молоко місяці» (Дроздовський, 2015: 163); «Ліворуч від нього буде лежати платинова блондинка» (Дроздовський, 2015: 163); «З блідою шкірою після кривавих божевільних вікендів» (Дроздовський, 2015: 339); «Небо кольору теплового воску» (Дроздовський, 2015: 438).

Білий колір уособлює чистоту, невинність та божественність (17). У поезії Сергія Жадана різноманіття відтінків білого розширює та уточнює емоційні контексти, допомагає читачу сприймати настрої.

Загалом мікрополе білого містить такі словосполучення: слонова кість очей; білі люди; білу наволоч; порцелянові литки; вибіленим вапном; молоко місяця; із серцем зі слонової кістки, на білих простирадлах; платинова блондинка; платинова блондинка; платинові тьолки; на білому піску; чорно-білими карточками; на вибілену сонцем; у білих майках; блідою шкірою; білий-білий сніг; білі пустоти; в білих снігах; білий цукор; білий слимак; сніг, ніби пряжене молоко; стежка їх біла; з білих тканин; кольору теплового воску; білих птахів; біліла сіль; білий острів; з блідо-причинної стелі.

Мікрополе *сірого* об'єднало лексеми сірий і срібний, містить такі словосполучення: срібло коропів; срібно горять; срібній таці; срібне повітря; як срібло в молоці; сірі, сірий халат; мов обгортковий папір; голос ніби столове срібло; срібні кулі; зі сріблом у горлі; срібні монети; сірому светрі; сіру щетину; срібні монети; на сірому френчі; срібні цвяхи; сірі сорочки; сірі хребти; сіра білизна; срібна сутінь; сірий будинок; в сірих хустках; сірим обличчям; срібна клавіатура; сірі шинелі; срібні монети луски; срібними сережками.

Семантичне значення сірого кольору – це баланс. Колір не викликає яскравих емоцій, є ахроматичним. У поезії Сергія Жадана сірий колір створює враження буденності, монотонності та одноманітності. Натомість срібний колір є уособленням краси, надії, жіночності (10). Наприклад, «Сірі, мов обгортковий папір, квартирні злодії» (Дроздовський, 2015: 337); «Тоді лише срібне повітря й глибокі поля» (Дроздовський, 2015: 104).

Мікрополе *синього* містить такі словосполучення: синіх джерел; сині дерева; в синій блузі; синій елем; синім лицем; синє небо Карпат; і на синьому; в синіх джинсових комбінезонах; синя олійна фарба; сині краплі; в синій жилі; синіх степів; синя водойма; сині окуляри. Синій колір є уособленням безпеки, спокою, захисту та здоров'я (10). Окрім цього, Сергій Жадан надає синьому образ життя та чистоти, наприклад: «Такі сині дерева, такі зелені планети» (Дроздовський, 2015: 37).

Мікрополе *помаранчевого* декілька різних лексем на позначення відтінку, як-от помаранчевий, вогняний, апельсиновий, рудий, мідний і жовтогарячий, наприклад: «Принцеса носить помаранчеві кліпси» (Дроздовський, 2015: 16); «Й передав переляканому сину Йоні вогняний меч» (Дроздовський, 2015: 74); «Звичка триматися до останнього апельсинових вогнів нічної торгівлі» (Дроздовський, 2015: 129); «Як в'їдається кров ластовинням рудим» (Дроздовський, 2015: 488); «Чуєш, за міддю в її волоссі плачуть риболовецькі артілі?»

(Дроздовський, 2015: 171); «Кутає боязко горло в жовтогарячі хустки» (Дроздовський, 2015: 439). Загалом мікрополе помаранчевого містить такі лексеми: помаранчеві кліпси; помаранчеве тло; вогняний меч; вогняним мечем; апельсинових вогнів; руде волосся; вогняний вихор; помаранчеві зірки; рудоволосі дівчата; за міддю в її волосся; помаранчевий колір; жовтогарячі хустки; ластовинням рудим. Помаранчевий колір символізує успіх, радість, сонце, щастя (12). У поезіях Сергія Жадана помаранчевий є символом перемоги, привертає увагу, випромінює тепло.

Семантика *рожевого* полягає у красі та юності (8). Сергій Жадан у віршах наводить м'яку та ніжну палітру кольорів, наприклад: «Чи слід пробивати нашим будинкам серця й випускати з них теплу малинову кров?» (Дроздовський, 2015: 110); «Ніс яскраву квітку будяка своїй коханій рожевій бабусі» (Дроздовський, 2015: 474); «В черешневій квітній піні його зустріли перші півні» (Дроздовський, 2015: 494). Загалом мікрополе рожевого містить такі словосполучення: малинову кров; рожевий фарш; рожевою горілку; рожеве вино; краплі – рожеві; рожевий дегенерат; рожевій маковині; рожевій бабусі; рожеві промені; в черешневій квітній піні.

Коричневий символізує вірність, сталість, стійкість (19). У поезіях Сергій Жадан використовує лексеми вохрянний, коричневий, шоколадний і брунатний на позначення коричневого кольору, наприклад: «Ріки – це назви, солодка вохра фонетики» (Дроздовський, 2015: 320); «І небо коричневе після дощу» (Дроздовський, 2015: 387); «Сідає в порожньому заліза шоколадний концертний рояль» (Дроздовський, 2015: 435); «І сірим його обличчям стікають брунатні сльози» (Дроздовський, 2015: 428). Мікрополе коричневого містить такі словосполучення: вохра фонетики; коричневих конвертів; коричневі очі; небо коричневе; шоколадний рояль; дерева – коричневі; брунатні сльози.

Блакитний колір – це колір спокою, безтурботності та гармонії (18). ікрополе блакитного кольору налічує такі словосполучення: блакитні риби; блакитні зорі; фарбою голубою; блакитною

глиною; блакитне повітря; блакитні душі. Наприклад: «Блакитні риби в ріці» (Дроздовський, 2015: 28); «Вони малюють очі фарбою голубою» (Дроздовський, 2015: 47).

Мікрополе *фіолетового* містить такі лексеми, як бузковий і фіолетовий. Налічуємо такі словосполучення, як: бузкові сутінки; фіолетові краплі; бузковими тінями. Це колір чутливості, елегантності, розкоші, таємничості (11). У Сергія Жадана фіолетовий у поезіях наділений магічними та загадковими значеннями, наприклад: «І не переходити нічними мостами, на яких залягають бузкові сутінки» (Дроздовський, 2015: 334); «Липкі фіолетові краплі сиропу стягували шкіру» (Дроздовський, 2015: 396).

Висновок. Отже, кольорова палітра у збірці Сергія Жадана «Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів» насичена, містить 421 словосполучення на позначення кольору. Нами виділено 12 мікрополів кольору, кількісне наповнення яких: чорний – 150, жовтий – 80, зелений – 48, червоний – 34, білий – 29, сірий – 27, синій – 14, помаранчевий – 13, рожевий – 10, коричневий – 7, блакитний – 6, фіолетовий – 3. У мікрополі чорного кольору фіксуємо такі лексеми, як чорнильний, вугільний та свинцевий. До мікрополя жовтого відносимо також золотий, бурштиновий і сонячний. Мікрополе зеленого об'єднало також смарагдовий і болотяний. Група червоного включає полуничний, кривавий і вишневий. Найбільш різноманітною щодо позначення кольору є мікрополе білого, що включає такі відтінки, як слонова кість, порцеляна, молочний, платиновий, блідий, пряжене молоко та теплий віск. До мікрополя сірого відносимо також срібний. У мікрополі синього виокремлюємо лише одну лексему на позначення кольору – синій. Мікрополе помаранчевого містить також лексеми, як вогняний, апельсиновий, рудий, мідний і жовтогарячий. Мікрополе рожевого об'єднало ще малиновий та черешневий. До коричневого відносимо такі відтінки, як вохняний, шоколадний, і брунатний. Блакитний і голубий об'єднуємо в одне мікрополе, і відповідно – фіолетовий і бузковий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко Л, Ясінський В. Вплив червоного кольору на психосоматику людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів. 2014. Вип. 1. 213 с.
2. Бабенко А. Поетика прози Сергія Жадана : дисертація. Київ, 2021. 195 с.
3. Басфельд М. З теорії кольору. Довідник Гете. Штутгарт, 1997. С. 719–743.
4. Блажко К. П. Метафора війни у творчості Сергія Жадана та Любові Якимчук : Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Острог, 2021. 75 с.
5. Дроздовський Д. Утрачений Єрусалим Жадана. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/42247/ (дата звернення: 09.10.2023).
6. Жадан С. Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів: збірка. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 512 с.

7. Зеліско Л. Кольори у мистецтві. Зелений на полотнах митців. GALLERY 101. GALLERY 101. URL: <https://gallery101.com.ua/colours-in-art-green/> (дата звернення: 15.10.2023).
8. Зеліско Л. Рожевий. Кольори у мистецтві. GALLERY 101. URL: <https://gallery101.com.ua/colours-in-art-pink/> (дата звернення: 15.10.2023).
9. Значення кольору в психології. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/znachennja-koloru-v-psiologii.html> (дата звернення: 15.10.2023).
10. Психологія синього кольору – що це таке, визначення та поняття. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11040267-psychology-of-the-color-blue> (дата звернення: 15.10.2023).
11. Психологія фіолетового кольору. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11040502-psychology-of-the-color-purple> (дата звернення: 15.10.2023).
12. Різ С. Символічне значення помаранчевого кольору. *História, símbolos e mitologia*. URL: <https://avareurgente.com/uk/symvolichne-znachennia-pomaranchevoho-kolyoru> (дата звернення: 15.10.2023).
13. Різ С. Символічне значення червоного кольору (історія та використання). *História, símbolos e mitologia*. URL: <https://avareurgente.com/uk/symvolichne-znachennia-chervonoho-kolyoru-istoriia-ta-vykorystannia> (дата звернення: 15.10.2023).
14. Різ С. Символічне значення чорного кольору. URL: <https://avareurgente.com/uk/symvolichne-znachennia-chornoho-kolyoru#shcho-symvolizuye-chornyy-kolir> (дата звернення: 14.10.2023).
15. Семантика жовтого кольору. URL: <https://ocnt.com.ua/semantyka-zhovtogo-koloru/>.
16. Словник української мови у 20 т. Том 7. Квартал – Кяхтинський / Наук. кер. проекту акад. НАН України В.А. Широков. К. : Наукова думка, 2016. 914 с.
17. Червінська Н. Білий колір: символіка, відтінки і поради з дизайну – Блог Depositphotos. Блог Depositphotos. URL: <https://blog.depositphotos.com/ua/bilyj-kolir-symvolika-vidtinky-i-porady-z-dyzajnu.html> (дата звернення: 15.10.2023).
18. Що означає блакитний колір у психології. *Rosignol Дивовижний навколишній світ*. URL: <https://rossignol.com.ua/shho-oznachaye-blakitnij-kolir-u-psiologii/> (дата звернення: 15.10.2023).
19. Що означає коричневий колір в психології? Варто знати. URL: <https://varto.org.ua/?p=512> (дата звернення: 15.10.2023).

REFERENCES

1. Andrushko, L., & Yasinsky, V. (2014). *Vplyv chervonoho koloru na psykhosomatyku liudyny* [Influence of the red color on human psychosomatics]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykhologichna, Vyp. 1. – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychological Series, Issue 1.* [in Ukrainian].
2. Babenko, A. (2021). *Poetyka prozy Serhiia Zhadana* [Poetics of Serhiy Zhadan's Prose] *Dysertatsiia*. Kyiv – Dissertation. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Basfeld, M. (1997). *Zur Farbenlehre* [From the theory of color] *Goethe Handbook*. Stuttgart. [in German].
4. Blazhko, K. P. (2021). *Metafora viiny u tvorchosti Serhiia Zhadana ta Lyubovi Yakymchuk* [The metaphor of war in the works of Serhiy Zhadan and Lyubov Yakymchuk] *Kvalifikatsiina robota na zdobuttia osvithnoho stupenia mahtstra*. Ostroh – Qualification work for the master's degree. Ostroh. [in Ukrainian].
5. Drozdovskiy, D. (n. d.). *Utrachenyi Yerusalym Zhadana* [Zhadan's Lost Jerusalem]. [in Ukrainian]. URL: https://vsi-knygy.net.ua/shcho_pochytaty/42247/
6. Zhadan, S. (2016). *Hospod sympatyzuie autsyderam. 10 knyh virshiv* [The Lord Sympathizes with Outsiders. 10 Books of Poems] *zbirka. 2-he vydannia*. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub simiinoho dozvillia» – Collection. 2nd edition. Kharkiv : Book Club "Family Leisure" [in Ukrainian].
7. Zelisko, L. (n.d.). *Kolyory u mystetstvi. Zelenyi na polotnakh myttsiv* [Colors in Art. Green in Artists' Canvases]. GALLERY 101 – GALLERY 101. [in Ukrainian]. URL: <https://gallery101.com.ua/colours-in-art-green/>
8. Zelisko, L. (n.d.). *Rozhovyi. Kolyory u mystetstvi* [Pink. Colors in Art]. GALLERY 101 – GALLERY 101. [in Ukrainian]. URL: <https://gallery101.com.ua/colours-in-art-pink/>
9. *Znachennia koloru v psykhologii*. (n.d.). [The meaning of color in psychology]. [in Ukrainian]. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/znachennja-koloru-v-psiologii.html>
10. *Psykhologhiia synioho koloru – scho tse take, vyznachennia ta ponyattia*. (n.d.). [Psychology of the color blue – what is it, definition and concept]. [in Ukrainian]. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11040267-psychology-of-the-color-blue>
11. *Psykhologhiia fiolitovoho koloru*. (n. d.). [Psychology of the color purple]. [in Ukrainian]. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11040502-psychology-of-the-color-purple>
12. Riz, S. (2023). *Symvolichne znachennia pomaranchevoho koloru* [Symbolic meaning of the orange color]. *Istoriia, symboly i mifologhiia – History, symbols and mythology*. [in Ukrainian]. URL: <https://avareurgente.com/uk/symvolichne-znachennia-pomaranchevoho-kolyoru>
13. Riz, S. (2023). *Symvolichne znachennia chervonoho koloru (istoriia ta vykorystannia)* [Symbolic meaning of the red color (history and usage)]. *Istoriia, symboly i mifologhiia – History, symbols and mythology*. [in Ukrainian]. URL: <https://avareurgente.com/uk/symvolichne-znachennia-chervonoho-kolyoru-istoriia-ta-vykorystannia>
14. Riz, S. (2023). *Symvolichne znachennia chornoho koloru* [Symbolic meaning of the black color.]. [in Ukrainian]. URL: <https://avareurgente.com/uk/symvolichne-znachennia-chornoho-kolyoru#shcho-symvolizuye-chornyy-kolir>
15. *Semantyka zhovtogo koloru*. (2020). [Semantics of the yellow color]. [in Ukrainian]. URL: <https://ocnt.com.ua/semantyka-zhovtogo-koloru/>

-
16. *Slovník ukrajskoi movy u 20 t.* (2016). [Ukrainian Language Dictionary in 20 Volumes.]. Kyiv : Naukova dumka. Tom 7. Kyiv : Naukova Dumka. Volume 7. [in Ukrainian].
17. Chervinska, N. (2023). *Bilyi kolor: symbolika, vidtinky i porady z dyzajnu* [White color: symbolism, shades and design] Blog Depositphotos – Depositphotos Blog. [in Ukrainian]. URL: <https://blog.depositphotos.com/ua/bilyj-kolor-symbolika-vidtinky-i-porady-z-dyzajnu.html>
18. *Shto oznachaie blakytynyi kolor u psykholohii.* (n.d.). [What does the blue color mean in psychology] Rossignol Dyvovyzhnyi navkolyshnii svit – Rossignol Wonderful World Around. [in Ukrainian]. URL: <https://rossignol.com.ua/shho-oznachaye-blakitnij-kolor-u-psixologii/>
19. *Shto oznachaie korychnevyi kolor v psykholohii?* (n.d.). [What does the brown color mean in psychology?] Varto znaty – Worth Knowing. [in Ukrainian]. URL: <https://varto.org.ua/?p=512>

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-35>

Юлія ГОЛОВАЦЬКА,
orcid.org/0000-0002-7740-9432
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) yulyapashkovska@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ПЕРЕКЛАДУ ТА СТРАТЕГІЙ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЦИФРОВИХ ПРОДУКТІВ

Статтю присвячено обговоренню перспектив підготовки майбутніх перекладачів-локалізаторів цифрових продуктів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки програм навчальних дисциплін закладів вищої освіти, які б ознайомили студентів з сучасними техніками перекладу та стратегіями локалізації. Виявлено та відображено ключові стратегії локалізації та техніки перекладу, що використовуються для локалізації будь-яких цифрових продуктів (відеоігор, програмного забезпечення та веб-сайтів).

Встановлено, що локалізація цифрових продуктів ускладнюється унікальними технічними проблемами, зокрема проблема подання вихідного матеріалу, обмежений робочий простір перекладача, переклад термінології та неологізмів, результати висновків можуть бути динамічними, неможливість локалізації з огляду на особливості мови локалізації. Окреслено чотири основні стратегії, якими повинні оволодіти майбутні перекладачі у межах професійної підготовки з метою ефективної локалізації цифрових продуктів: нульовий переклад, транскреція, дослівний переклад, компенсаційна стратегія.

Показано, що на ринку лінгвістичних послуг відчувається недостатність перекладачів-локалізаторів цифрових продуктів. Обґрунтовано, що локалізація цифрових продуктів є складним процесом, що вимагає від перекладача знань основних стратегій локалізації цифрових продуктів, сформованості низки специфічних компетентностей, а також креативності та культурної обізнаності. Констатовано, що нині підготовка перекладачів-локалізаторів у ЗВО практично відсутня, а комерційні курси не задовольняють потребу ринку в компетентних кадрах, здатних якісно виконувати роботу з локалізації цифрового контенту. Вирішення проблеми обґрунтовано в запровадженні у програми навчання майбутніх перекладачів у ЗВО курсів з локалізації цифрових продуктів, зорієнтованих на вироблення практичних навичок перекладачів-локалізаторів; ознайомлення з техніками перекладу та стратегіями локалізації цифрових продуктів; вивчення принципів роботи з цифровими продуктами; роботу із засобами автоматизації перекладу та іншими комп'ютерними програмами.

Ключові слова: локалізація, стратегії локалізації, техніка перекладу, майбутні перекладачі, професійна підготовка, перспективи, дисципліни.

Yuliia HOLOVATSKA,
orcid.org/0000-0002-7740-9432
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) yulyapashkovska@ukr.net

PROSPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSLATORS FOR THE USE OF TRANSLATION TECHNIQUES AND STRATEGIES OF LOCALIZATION DIGITAL PRODUCTS

The article is devoted to the discussion of prospects for training future translators-localizers of digital products. The relevance of the research is determined by the need to prepare programs of educational disciplines of higher education institutions that would acquaint students with modern translation techniques and localization strategies. Key localization strategies and translation techniques used to localize any digital product (video games, software, and websites) are identified and displayed.

It has been established that the localization of digital products is complicated by unique technical problems, in particular, the problem of presenting the source material, the limited workspace of the translator, the translation of terminology and neologisms, the results of conclusions can be dynamic, the impossibility of localization due to the peculiarities of the localization language. Four main strategies are outlined that future translators should master as

part of their professional training in order to effectively localize digital products: zero translation, transcreation, literal translation, compensatory strategy.

It is shown that there is a shortage of translators-localizers of digital products in the market of linguistic services. It is substantiated that the localization of digital products is a complex process that requires the translator to have knowledge of the main strategies of localization of digital products, the formation of a number of specific competencies, as well as creativity and cultural awareness. It has been established that currently there is practically no training of translators-localizers in higher education institutions, and commercial courses do not satisfy the market's need for competent personnel capable of qualitatively performing work on localization of digital content. The solution to the problem is based on the introduction of courses on the localization of digital products, aimed at developing the practical skills of translators-localizers, into the training programs of future translators at the universities; familiarization with translation techniques and localization strategies of digital products; studying the principles of working with digital products; working with CAT tools and other computer programs.

Key words: localization, localization strategies, translation technique, future translators, professional training, perspectives, disciplines.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі міжнародні корпорації намагаються розширити свою частку на ринках у різний спосіб. Microsoft, Google, Amazon, а також невеликі ігрові студії та компанії, що надають послуги або цифрові товари, активно впроваджують та застосовують метод локалізації своїх продуктів для їхнього просування у нових локальних ринках. Локалізація – порівняно нове явище, що зустрічається здебільшого в електронних джерелах інформації (наприклад, сайти спеціалізованих бюро перекладів та різноманітних сервісах, що надають такий вид послуг) (Верменич, 2021: 204). Її унікальність полягає в тісному зв'язку з багатьма галузями та сферами суспільства, зокрема економічною, політичною, культурною, лінгвістичною, інформаційною, технічною.

У таких умовах професія перекладача стає однією з найзатребуваніших на вітчизняному та міжнародному ринку праці. Незважаючи на впровадження машинного перекладу, компанії все ж потребують компетентних перекладачів, здатних не лише перекладати, а й локалізувати різноманітні продукти. Тому серйозною проблемою стає недостатність в нашій країні компетентних фахівців у галузі локалізації цифрової продукції, оскільки в навчальних програмах закладів вищої освіти (ЗВО), які готують перекладачів, відсутні дисципліни, що дають змогу набути відповідних компетентностей. Декілька приватних онлайн-шкіл пропонують короткострокові курси в цій галузі, однак цього недостатньо, щоб покрити потребу ринку у фахівцях з локалізації. Тому проблема модернізації підготовки майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти (ЗВО), зокрема у напрямі локалізації різноманітних цифрових продуктів, залишається надзвичайно актуальною.

Аналіз досліджень. У сучасних наукових пошуках існує значна кількість досліджень, які розкривають специфіку підготовки майбутніх перекладачів, зокрема: розглянуто процес фор-

мування перекладацької культури (А. Козак); особливості підготовки технічних перекладачів (С. Панова); питання формування професійної компетентності перекладача засобами інформаційно-комунікаційних технологій (А. Рогульська, А. Янковець); шляхи формування професійного світогляду перекладача (Ж. Таланова); формування професійної спрямованості майбутніх перекладачів у дистанційному навчанні (Т. Бочарникова); формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання (М. Моцар); теорію і методику підготовки майбутніх перекладачів до здійснення усного двостороннього науково-технічного перекладу (І. Сімкова) та ін.

У сучасній педагогічній науці і професійній освіті одним із актуальних напрямів є вивчення поняття «локалізації» в контексті світових бізнес-процесів у сфері ІКТ та лінгвістичних послуг (М. Бернал-Меріно (M. Bernal-Merino) та ін.); локалізації програмного забезпечення (Н. Кожемяченко, Т. Чрділелі, Дж. Рут'єр (J. Roturier) та ін.); перекладу веб-сайтів (Н. Блинова, В. Павленко, Т. Чечур, М. Хіменес-Креспо (M. Jiménez-Crespo), Л. Паувел (L. Pauwels) та ін.); локалізації відеоігор (А. Красуля, Ф. Косталес (F. Costales), Дж. Медіган (J. Madigan) та ін.). Однак недостатньо досліджені питання, що визначають перспективи підготовки майбутніх перекладачів до використання технік перекладу та стратегій локалізації цифрових продуктів.

Мета статті полягає у виявленні ключових стратегій та технік перекладу, що використовуються для локалізації будь-яких цифрових продуктів (відеоігор, програмного забезпечення та веб-сайтів), а також визначенні перспектив професійної підготовки майбутніх перекладачів до їхнього використання.

Виклад основного матеріалу. З появою Інтернету необхідність перекладацьких робіт у сфері сайтів, ігор, комп'ютерних програм та інших циф-

рових продуктів різко зростає. Це зумовило розвиток нового наукового напрямку у межах перекладацької дисципліни – локалізації.

Термін «локалізація» прийшов зі сфери перекладу програмного забезпечення, цільова аудиторія якого називається «locale» (локаль) (). Берт Есселінк (B. Esselink) визначив термін як процес, шляхом якого такі об'єкти, як комп'ютерні програми, мультимедійні презентації або документи не лише перекладаються іншою мовою, а й адаптуються для використання в країні з іншою культурою. Окрім звичайних питань перекладу, враховуються такі чинники, як управління набором символів, формат дат, система вимірювань (метрична чи англійська), правила використання коми і крапок у десятковому дробі тощо (Esselink, 2000: 3). Тобто локалізація є різновидом перекладацької діяльності у вигляді культурної та лінгвістичної адаптації продукту у сфері інформатики, кібернетики та суміжних з ними науками (Harris, 2021).

Основною метою локалізації є адаптація продукту до вимог території, де він буде поширюватися. Для того, щоб досягти цієї мети перекладачам потрібно вирішити два дослідницькі завдання: дослідити специфіку локалізації, а також підібрати необхідну модель перекладу з урахуванням двох аспектів: культури оригінальної мови та культури мови, на яку перекладають. Тому значну роль під час роботи з локалізацією відіграють:

- змістовне поле – дуже важливо не спотворити зміст при перекладі;
- поле реципієнта – кінцевий споживач, який має інші культурні цінності, має розуміти задум автора;
- фатичне поле – максимальна передача культурологічного змісту. Синергія цих трьох аспектів створює баланс під час перекладу.

Однак, майбутні перекладачі як професіонали-локалізатори повинні бути обізнані не лише в сфері лінгвістики. Знання у перекладацькій сфері та інженерії необхідні для будь-якого фахівця в галузі локалізації. Відтак, у межах професійної підготовки значущим є засвоєння майбутніми перекладачами знань з комп'ютерних напрямів, опанування іноземною мовою, а також необхідними інформаційними засобами на високому рівні, щоб з легкістю локалізувати потрібний матеріал.

Локалізація – найскладніший вид перекладу. Під час роботи з локалізацією майбутнім перекладачам необхідно сформулювати певні стратегії взаємодії двох мов: вихідної мови та інтерпретованої мови, основним аспектом якої є адаптація з орієнтацією на культуру кінцевого споживача. Ці стратегії видаються як ймовірні рішення пере-

кладача, за яких відбираються необхідні методи, способи, моделі та застосовуються до конкретних умов міжкультурної взаємодії (Селіванова, 2012). Локалізація використовує культурну адаптацію для ефективного комунікативного акту з адресатом – цільовою аудиторією товару – на невеликому, локальному ринку.

Комунікативний акт у комп'ютерно-інформаційному середовищі, на думку А. Ломмел (A. Lommel) необхідно трактувати не лише як процес лінгвістичного каналу, а й як сукупність вербальних, правербальних та екстравербальних сигналів, кожен з яких може бути специфічний тільки для певного соціо- та лінгвокультурного простору, а відтак – нести або нульовий, або спотворене значення у перенесенні в площину іншої мови та культури (Lommel, 2017: 33). Таким чином, локалізація не просто взаємодіє з вихідною мовою і мовою перекладу, вона представляє дві зовсім відмінні один від одного картини світу. Її результатом є текст або продукт, який:

- відповідає (або максимально наближений до) культурного середовища вихідного матеріалу;
- виконаний з урахуванням лінгвістичних особливостей цільової мови;
- не спотворює закладений автором зміст вихідного матеріалу.

Далі розглянемо особливості техніки перекладу цифрових продуктів та специфіку підготовки майбутніх перекладачів до їхнього використання. Локалізація цифрових продуктів ускладнюється унікальними технічними проблемами та особливостями, для яких компетентний перекладач має вміти знаходити способи розв'язання.

По-перше, завдання перекладача ускладнюється проблемою *подання вихідного матеріалу*. Для кращої якості локалізації усі лінгвістичні ресурси, вилучені з гри, програми або сайту повинні бути представлені перекладачем у зручному та читабельному форматі. Наприклад, для локалізації під операційну систему macOS використовують спеціалізовані програми для редагування файлів «plist», які містять «ключі» (унікальні ідентифікатори рядків) та «значення» (безпосередньо контент, який необхідно локалізувати) (Costales, 2012: 400). Локалізатори ігор використовують електронні таблиці. Інформація в осередках не обов'язково демонструється в хронологічному порядку: вона все одно зможе надати перекладачеві необхідний контекст, наприклад, за допомогою подання монологів та діалогів персонажів ігор в окремих колонках із додатковою контекстуальною інформацією (O'Hagan, & Mangiron, 2013: 36). Донині не існує єдиного, уніфікованого виду подання даних. Майбутні перекладачі

можуть застосовувати його різні види: від редагування файлів звичайним текстовим редактором до використання спеціалізованого програмного забезпечення.

Друга проблема пов'язана з тим, що *робочий простір перекладача обмежений*, особливо у випадку інтерфейсу користувача з його меню, довідкою, спливаючими вікнами та іншими елементами інтерфейсу. Воно перестає бути функціональним та підпорядковується правилам дизайну продукту. Ігри часто використовують поля для введення, розмір яких змінити не можливо: ця інформація знаходиться у вихідному коді.

Третя проблема полягає в *перекладі термінології та неологізмів*. Ключова термінологія повинна бути уніфікована, щоб гра, додаток або сайт був узгоджений внутрішньо та з наступними продуктами з цієї серії (наприклад, як продовження гри). Для цього більшість груп локалізації використовують сервіси Translation Memory (TM), які складають глосарії (O'Brien, & Rossetti, 2020: 99). Перекладачі використовують їх, щоб не допускати різномірних варіантів перекладу тих самих слів.

Четверта, ключова особливість локалізації цифрових продуктів полягає в тому, що *результати висновків можуть бути динамічними*, тобто охоплювати в різних частинах рядки спеціальні маркери для вставлення інших даних (Pinheiro, 2015: 125).

Остання, п'ята особливість полягає в тому, що у деяких випадках *локалізація неможлива з огляду на особливості мови локалізації*, тобто не з вини локалізації або неправильного синтаксису. Гра, програма або сайт не будуть здатні відобразити локалізований контент через те, що компанія чи розробник не дотримувалися принципу інтернаціоналізації (Remkhe, & Gillespie, 2017: 915). Такий недолік неможливо виправити на стадії локалізації. Щоб усунути обмеження, що докорінно впливають на процес локалізації, залучають до роботи програмістів та розробників. Наприклад, здійснюється псевдолокалізація – метод інтернаціоналізації, у якому замість перекладу тексту програмного забезпечення іноземною мовою елементи програми, гри або сайту замінюються видозміненою версією вихідної мови.

Для подолання окреслених проблем майбутні перекладачі повинні володіти ключовими стратегіями локалізації, які доцільно використовувати для більшості цифрових продуктів (Costales, 2012: 391–403). Вони залежить від характеру культури мови, соціокультурного контексту приймаючої країни, і навіть від термінів і мети нового продукту. Такими стратегіями є:

1) *нульовий переклад*, тобто переклад без зміни початкового тексту. Ця техніка є корисною при перекладі специфічної термінології, а також термінології, еквівалент якої знайти неможливо;

2) *транскреація* – вимагає не лише безпосереднього процесу перекладу, а й творчого підходу, на основі чого додаються або змінюються назви внутрішніх елементів цифрових продуктів. Це переклад, який порушує баланс у бік цільової аудиторії, але водночас не змінює зміст продукту (Блинова, & Павленко, 2022: 17). Транскреація вимагає використання різних перекладацьких трансформацій (наприклад, модуляція, лексично та граматичні перестановки). Цей метод часто спричинює появу нової термінології, особливо в тих випадках, коли перекладач працює з неспорідненими мовами (наприклад, англійська та українська);

3) *дослівний переклад* застосовується під час перекладу ігор спортивного жанру, гоночних ігор, аркад і симуляторів, у яких є технічні терміни. Оскільки тематичний зміст може змінюватись від простого, як у аркадах, до дуже складного, як у спортивних та військових симуляторах, майбутнім перекладачам необхідні спеціальні знання, що стосуються до конкретного жанру, предмету чи сфери (Earley, & Ang, 2003: 109). Водночас дослівний переклад слід відокремлювати від «буквалізму» – перекладацького прийому, у якому завжди зберігається порядок слів і стиль оригіналу, навіть якщо переклад звучатиме неприродно. Дослівний переклад допускає використання різних перекладацьких трансформацій, якщо зберігається широке значення слова;

4) *компенсаційна стратегія* передбачає часткове (або повне) перефразування і зазвичай використовується в роботі з особливим гумором, акцентами, грою слів та каламбурами. Перекладач запроваджує нові функціональні еквіваленти, що дають змогу компенсувати втрату сенсу за допомогою описового перекладу. Категорії «правильного» та «неправильного» перекладу у цьому сенсі недоречні, оскільки перед перекладачем стоїть завдання передати тональність та емоційність оригіналу (Weng, & Zheng, 2019). У мові локалізації не обов'язково знайдуться такі лексичні одиниці, які здатні повністю передати відтінки оригінального значення без спотворення сенсу. У цьому випадку стратегія – це компроміс між оригінальною (вихідною) та цільовою культурою.

Таким чином, успішне здійснення перекладу загалом, а також локалізації цифрових продуктів як одного з його видів, вимагає від майбутніх перекладачів поєднання широкого спектру

знань, умінь та навичок, творчого підходу та умінь у кількох наукових дисциплінах та професіях (Бондаренко, & Бондаренко, 2023). У локалізатора-перекладача повинні бути формовані спеціальні інтегративні компетентності, які в сукупності складають відображають готовність до локалізації.

Однак, як засвідчило вивчення навчальних планів провідних українських університетів, які готують перекладачів, навчальні дисципліни щодо локалізації цифрових продуктів у них відсутні. В деяких ЗВО подекуди в окремих дисциплінах розкриваються питання локалізації, однак на їхнє вивчення відводиться від двох до чотирьох годин. Таким чином, варто констатувати невідповідність університетських програм підготовки перекладачів потребам ринку, де компетентності перекладача-локалізатора високо затребувані. Це підтверджує і представленість вакансій перекладачів-локалізаторів на спеціалізованих веб-сайтах, і розмови з керівниками та менеджерами українських компаній, які займаються надання послуг локалізації цифрової продукції. Очевидною стає необхідність запровадження у програми навчання майбутніх перекладачів у ЗВО курсів з локалізації цифрових продуктів, зорієнтованих на вироблення практичних навичок перекладачів-локалізаторів; ознайомлення з техніками перекладу та стратегіями локалізації цифрових продуктів; вивчення принципів роботи з цифровими продуктами; роботу із засобами автоматизації перекладу та іншими комп'ютерними програмами.

Висновки. У сучасних умовах на ринку лінгвістичних послуг відчувається недостатність фахівців, які володіють компетентностями перекладача-локалізатора цифрових продуктів. Локалізація цифрових продуктів як один із видів перекладу є складним процесом, що вимагає від перекладача знань щодо основних стратегій локалізації цифрових продуктів, низки специфічних компетентностей, а також креативності та культурної обізнаності.

Водночас, для проведення успішної локалізації одних перекладацьких знань недостатньо: для досягнення найкращого результату локаліст не тільки не повинен спотворювати оригінал, а й застосовувати свою власну уяву, щоб передати досвід та відчуття від використання продукту оригінальною мовою. Тому на перекладачів-локалізаторів накладаються додаткові обов'язки, зокрема дотримання синтаксису розмітки тегів, додаткових метаданих, а також обмежень робочого простору. Самому локалізатору мають бути надані відповідні технічні можливості: спеціалізоване програмне забезпечення, оригінальний матеріал із контекстуальною інформацією (за її наявності). Відтак, у розробці та реалізації курсів з локалізації цифрових продуктів обов'язково повинні брати участь представники галузі – керівники та співробітники компаній, які займаються локалізацією цифрових продуктів та перекладачі-практики. Ця вимога зумовлена тим, що більшість викладачів ЗВО не знайомі з процесом локалізації і не мають власного досвіду у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова Н., Павленко В. Локалізація сайту: функціональний та лінгвістичний аспекти. *Communications and Communicative Technologies*. 2022. Вип. 22. С. 15–25.
2. Бондаренко О. С., Бондаренко К. Л. Професійний профіль перекладача-локалізатора в українських програмах підготовки перекладачів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. Вип. 1 (204). С. 13–23.
3. Верменич Я. Глобалізація vs локалізація: діалектика взаємодії у сучасному світі. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2021. Вип. 30. С. 207–224.
4. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова філологія*. 2012. Вип. 50. С. 201–208.
5. Costales A. F. Exploring Translation Strategies in Video Game Localization. *Monographs in Translation and Interpreting*. 2012. Vol. 4. P. 385–408.
6. Earley C. P., Ang S. Cultural intelligence: Individual interactions across cultures. Stanford, CA: Stanford Business Books, 2003. 309 p.
7. Esselink B. A. Practical Guide to Localization. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. 488 p.
8. Harris S. Translation vs Localization: Is There a Difference? *Venga Global*. 2021. URL: <https://www.vengaglobal.com/blog/translation-localization-difference/> (accessed 04.10.2023).
9. Lommel A. The Globalization Industry Primer: An Introduction to preparing your business and products for success in international markets. Bucuresti: Editura Conspress, 2017. 60 p.
10. O'Brien Sh., Rossetti A. Neural Machine Translation and the Evolution of the Localisation Sector: Implications for Training. *Journal of Internationalization and Localization*. 2020. Vol. 7 (1–2). P. 95–121.
11. O'Hagan M., Mangiron C. *Game Localization. Translating for the Global Digital Entertainment Industry*. Amsterdam/Philadelphia: JohnBenjamins, 2013. 386 p.
12. Pinheiro M. Translation Techniques. *Communication at Language & Work*. 2015. Vol. 4. P. 121–144.

13. Remkhe I. N., Gillespie L. C. Rethinking the Translator's Role within the Gilt Project: an Integrated Approach. *Visual Communication*. 2017. Vol. 21 (4). P. 910–926.
14. Weng Y., & Zheng B. A multi-methodological approach to studying time-pressure in written translation: manipulation and measurement. *Linguistica Antverpiensia. Series: Themes in Translation Studies*. 2019. Vol. 19. P. 218–236.

REFERENCES

1. Blynova, N., & Pavlenko, V. (2022). Lokalizatsiia сайту: funktsionalnyi ta lingvistychnyi aspekty [Site localization: functional and linguistic aspects]. *Communications and Communicative Technologies*, 22, 15–25 [in Ukrainian].
2. Bondarenko, O. S., & Bondarenko, K. L. (2023). Profesiynyi profil perekladacha-lokalizatora v ukrainskykh prohramakh pidhotovky perekladachiv [Professional profile of a translator-localizer in Ukrainian translator training programs]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky – Proceedings. Series: Philological sciences*, 1 (204), 13–23 [in Ukrainian].
3. Vermenych, Ya. (2021). Hlobalizatsiia vs lokalizatsiia: dialektyka vzaiemodii u suchasnomu sviti [Globalization vs localization: the dialectic of interaction in the modern world]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky – International relations of Ukraine: scientific research and findings*, 30, 207–224 [in Ukrainian].
4. Selivanova, O. O. (2012). Problema dyferentsiatsii perekladatskykh transformatsii [The problem of differentiation of translation transformations]. *Nova filolohiia – New philology*, 50, 201–208 [in Ukrainian].
5. Costales, A. F. (2012). Exploring Translation Strategies in Video Game Localization. *Monographs in Translation and Interpreting*, 4, 385–408
6. Earley, C. P., & Ang, S. (2003). *Cultural intelligence: Individual interactions across cultures*. Stanford, CA: Stanford Business Books, 309
7. Esselink, B. A. (2000). *Practical Guide to Localization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 488
8. Harris, S. (2021). Translation vs Localization: Is There a Difference? *Venga Global*. URL: <https://www.vengaglobal.com/blog/translation-localization-difference/> (accessed 04.10.2023)
9. Lommel, A. (2017). *The Globalization Industry Primer: An Introduction to preparing your business and products for success in international markets*. Bucuresti: Editura Conspress, 60
10. O'Brien, Sh., & Rossetti, A. (2020). Neural Machine Translation and the Evolution of the Localisation Sector: Implications for Training. *Journal of Internationalization and Localization*, 7 (1–2), 95–121
11. O'Hagan, M., & Mangiron, C. (2013). *Game Localization. Translating for the Global Digital Entertainment Industry*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 386
12. Pinheiro, M. (2015). Translation Techniques. *Communication at Language & Work*, 4, 121–144
13. Remkhe, I. N., & Gillespie, L. C. (2017). Rethinking the Translator's Role within the Gilt Project: an Integrated Approach. *Visual Communication*, 21 (4), 910–926
14. Weng, Y., & Zheng, B. (2019). A multi-methodological approach to studying time-pressure in written translation: manipulation and measurement. *Linguistica Antverpiensia. Series: Themes in Translation Studies*, 19, 218–236

УДК 378.937 + 378.126

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-36>

Олена ГОРДІЄНКО,

orcid.org/0000-0003-3384-3656

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(Житомир, Україна) YELENA_G@i.ua

МЕТОД ЗМАГАНЬ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Питання становлення мовної особистості здобувача вищої освіти, підвищення інтересу до навчання завжди було в центрі уваги психолого-педагогічних та методичних досліджень та залишається вкрай актуальним й дотепер. Неабияке значення для реалізації професійної діяльності, для вирішення організаційних питань має питання культури мовлення, яка формується на заняттях з освітніх компонент гуманітарного спрямування, серед яких провідна роль належить заняттям з української мови за професійним спрямуванням. Статтю присвячено питанню пошуку таких форм, методів і прийомів роботи на заняттях з української мови для студентів закладів вищої освіти, які сприяли б активізації навчальної діяльності студентів, формуванню їх ціннісних орієнтацій, вдосконалювали культуру мовлення. Мета статті – висвітлити питання використання методу змагання на заняттях з української мови за професійним спрямуванням як засобу формування ціннісних орієнтацій майбутніх бакалаврів, підвищення рівня культури їх мовлення. У статті з'ясовано роль цікавих вправ у формуванні мовно-комунікативної та риторичної компетентності здобувача освіти, описано методіку організації занять з використанням методу змагань, який сприятиме розвитку нестандартного мислення, креативності студентів, формуванню ціннісних орієнтацій. Подано характеристику особливостям використання методу змагань на заняттях та наведено конкретні приклади. Результати дослідження показали, що заняття з використанням методу змагань сприяють розвитку творчої особистості студента, покращенню комунікативних якостей його мовлення, підвищенню загальної культури, формуванню моральних чинників, небайдужості до мови рідного народу. Науково обґрунтовано методичні засади використання методу змагань на заняттях з української мови за професійним спрямуванням; розроблено й перевірено методіку використання змагальних вправ під час роботи над мовним матеріалом, проведено перевірку пропонованої методіки, яка сприяє свідомому засвоєнню студентами навчального матеріалу. Вона може бути впроваджена в навчально-виховний процес, використана для вдосконалення програм і підручників. Зроблено висновки, що застосування методу змагань вдосконалює навчально-виховний процес, бо він дає можливість залучити кожного учасника до обговорення проблеми, а це сприяє розвитку критичного мислення, діалогічного мовлення, уміння доводити. Студенти набувають навичок співпраці, колективного пошуку рішень, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим.

Ключові слова: *здобувач вищої освіти, українська мова за професійним спрямуванням, метод змагань, ціннісні орієнтації, культура мовлення.*

Olena HORDIENKO,

orcid.org/0000-0003-3384-3656

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Primary Education

and Culture of Professional Speech

Zhytomyr Ivan Franco State University

(Zhytomyr, Ukraine) YELENA_G@i.ua

THE COMPETITION METHOD AS A MEANS OF DETERMINING THE VALUE ORIENTATIONS OF STUDENTS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES FOR PROFESSIONAL DIRECTIONS

The question of the formation of the language personality of a student of higher education, increasing interest in learning has always been in the focus of psychological-pedagogical and methodical research and remains extremely relevant to this day. The issue of speech culture, which is formed in classes on educational components of the humanitarian direction, is of considerable importance for the implementation of professional activity, for solving organizational issues, among which the leading role belongs to classes on the Ukrainian language in a professional direction. The article is devoted to the issue of finding such forms, methods and methods of work in Ukrainian language classes for students of

higher education institutions, which would contribute to the activation of students' educational activities, the formation of their value orientations, and improve the culture of speech. The purpose of the article is to highlight the issue of the use of the competition method in Ukrainian language classes for professional orientation as a means of forming the value orientations of future bachelors, raising the level of their speech culture. The article clarifies the role of interesting exercises in the formation of language-communicative and rhetorical competence of the student, describes the method of organizing classes using the competition method, which will contribute to the development of non-standard thinking, creativity of students, and the formation of value orientations. Features of the use of the competition method in classes are described and concrete examples are given. The results of the study showed that classes using the competition method contribute to the development of a student's creative personality, improving the communicative qualities of his speech, increasing general culture, forming moral factors, and caring for the language of his native people. The methodical principles of using the competition method in Ukrainian language classes for professional orientation are scientifically substantiated; the method of using competitive exercises while working on language material was developed and tested, the proposed method was tested, which contributes to students' conscious assimilation of educational material. It can be implemented in the educational process, used to improve programs and textbooks. It was concluded that the application of the competition method improves the educational process, because it provides an opportunity to involve each participant in the discussion of the problem, and this contributes to the development of critical thinking, dialogic speech, and the ability to prove. Students acquire the skills of cooperation, collective search for solutions, take an active part in learning and transfer their knowledge to others.

Key words: student of higher education, Ukrainian language for professional direction, competition method, value orientations, speech culture.

Постановка проблеми. Головне у навчанні – особистість учасника навчального процесу, студента, здобувача освіти та викладача. Головна перешкода взаєморозуміння викладача та студента – абсолютизація рольових відношень, обумовлена способом колективного навчання, у процесі якого викладач спілкується не з особою, а з громадою. За даними статистичних досліджень, які проводилися серед студентів, з 164 респондентів лише 8 відмітили наявність невимушеного спілкування з викладачем. На часі замінити підхід «дисциплінарний» на «людський», що й буде сприяти гуманізації, вкрай необхідної тепер, бо дозволяє виховати людей, які б достойно жили в нашому складному світі завдяки головному багатству – справжній освіченості, вмінню мислити оригінально, нестандартно.

Вміння нестандартно мислити та створювати нові ідеї вкрай важливе для всіх професій, де цінується креативне мислення та здатність бачити звичні факти в новому ракурсі. Креативність можна і потрібно розвивати. Для цього варто бути сміливим, учитися позитивно ставитись до життя, варто відмовитись від звички припиняти розвивати ідеї, тому що останні бачаться занадто нереалістичними або такими, що не заслуговують на увагу, виходити за межі звичного у пошуках найефективніших шляхів досягнення цілі. Саме так формується активна, творча особистість, серед важливих рис якої – розвинене мовне чуття, сформовані ціннісні орієнтації. Серед актуальних методів, що сприятимуть становленню такої особистості вирізняється метод змагань, який недостатньо використовується в практиці, а є дуже ефективним.

Аналіз досліджень. Різним аспектам проблеми становлення мовної особистості, її цінностей та ціннісних орієнтацій завжди приділялася належна увага вітчизняними і зарубіжними вченими. До вивчення поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» вчені звернулися ще в ХХ ст. Соціологи розглядали його як соціальну настанову, що регулює поведінку індивіда. Згодом до вивчення цінностей долучилися дослідники з інших галузей знання: філософії, психології, педагогіки, політології, соціальної психології. Це питання не залишилося без уваги у працях вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, Л. Божович, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, М. Пірен, М. Савчин, В. Тугарінов, П. Таланчук, В. Хмелько, Я. Щепанський, В. Ядов та інші. Роль і вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості розкрито в працях Є. Барбіної, В. Вербець, В. Гриньової, І. Зязюна, Л. Хомич, Є. Шиянова тощо. Серед зарубіжних науковців працювали над дослідженнями в означеній галузі І. Бех, Р. Дарендорф, Т. Парсонс, П. Сорокін, Д. Узнадзе, І. Кон, А. Ребер, М. Рокич та ін.

Важливі питання формування особистості й становлення її мовними засобами досліджували в своїх працях Г. Ващенко, М. Грушевський, І. Огієнко, К. Ушинський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський. Ідеї загальнонаціонального значення мови розвинули сучасні науковці Л. Єршова, Л. Масенко, Л. Плотникова. Заслуговують на увагу праці дослідників загальнокультурної компетенції особистості К.Кучиної, О. Столяренко. У галузі національно-патріотичного виховання важливими є доробки сучасних учених О. Вишневецького, М. Євтуха, В. Кузя, Ю. Руденка, П. Селігея, З. Сер-

гійчук, Б. Ступарика. Науковці О. Абрамчук, Т. Гриценко, Т. Іванець, В. Кульчицький дослідили вплив засобів рідної мови на процес усебічного розвитку особистості. О. Христенко підкреслює, що в сучасних умовах війни в Україні мова виступає найвищою цінністю, духовною зброєю, сучасна молодь вважає її могутнім чинником консолідації, перемоги й майбутнього процвітання України (Христенко, 2022: 7).

Метод змагання як метод виховання, спрямований на забезпечення умов для соціального розвитку особистості, формування умінь і навичок шляхом здорового суперництва у певних видах колективної діяльності розглядають Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І., Пальчевський С.С., Богданова І.М., Бех І.Д., Ортинський В.Л. та ін.

Незважаючи на численні дослідження в означеній галузі, в цілому проблема становлення ціннісних орієнтацій здобувачів освіти на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є досить актуальною та недостатньо вивченою, зокрема на засадах компетентнісного підходу, а також в аспекті зв'язку з індивідуалізацією та диференціацією навчання. Розв'язання названих проблем допоможе викладачу адекватно оцінювати компетентність студента, що стане важливим кроком у піднесенні інтересу до навчання, забезпеченні якості вищої освіти в Україні (Савченко Л., 2005: 5).

Мета статті – визначити можливості та переваги використання методу змагання для організації та проведення практичних занять з української мови за професійним спрямуванням, висвітлити питання використання методу змагання на заняттях з української мови за професійним спрямуванням як засобу формування ціннісних орієнтацій майбутніх бакалаврів, підвищення культури їх мовлення, з'ясувати роль цікавих вправ у формуванні мовно-комунікативної та риторичної компетентності здобувача освіти, описати методику організації занять із використанням методу змагань, який сприятиме розвитку нестандартного мислення, креативності студентів.

Виклад основного матеріалу. Про позитивний вплив дидактичних ігор на рівень засвоєння навчальних дисциплін написано чимало. Ми знову і знову переконуємося в цьому на власному досвіді, коли саме змагальна гра допомогла зацікавити питаннями культури мовлення студентів найрізноманітніших спеціальностей, далеких від філології, наприклад, факультету фізичної культури і спорту. На нашу думку, це відбувається перш за все тому, що елемент змагання пожвавлює заняття, вносить елемент цікавості, який

дозволяє проявити себе, продемонструвати свої уміння, перевершити інших.

Інтерес, що виникає, швидше забезпечує міцніше засвоєння теоретичних знань студентами, підвищується рівень культури їх спілкування, і це формує комунікативну компетентність, а значить, у майбутньому краще виконання професійних обов'язків.

Використання методу змагання сприяє розвитку пізнавального інтересу. Під час такої організації навчання студент діє активно, залучається у процес самостійного пошуку та відкриття нового, вирішує питання проблемного характеру.

Мало придумати незвичайне рішення проблеми, потрібно ще донести свої думки до людей. Студенти розробили та запропонували такі поради щодо цього аспекту.

1. Завдання стане простішим, якщо буде обґрунтовано, яке практичне застосування може мати та чи інша ідея, чим вона може бути корисною для оточуючих, якщо почати розповідь з перелічування переваг вашого задуму.

2. Під час виступу за можливості варто використовувати візуальні схеми, адже більшість людей сприймає інформацію найлегше за допомогою зору. Так можна зробити свої думки зрозумілішими для інших.

3. Пояснення стане ефективнішим (а не ефективнішим), якщо уникати занадто складних конструкцій, специфічних, малозрозумілих слів та виразів.

4. І найважливіше: якщо твої ідеї так і залишилися невисловленими, то їх ніби й не існувало зовсім. А якщо вони були почуті та використані іншими, то ти залишив свій, нехай і маленький поки що слід в душах людей.

Усі зазначені правила обговорюємо під час вступного заняття з української мови за професійним спрямуванням, готуючись до проведення змагання.

Першорядне значення варто приділити організації занять: академічна група, яка складається з 25–30 чоловік, поділяється на чотири підгруп-команди, в кожній з яких обирається лідер (керівник підгрупи).

До думки про важливість психологічної підготовки нас привів той факт, що деякі студенти уникали публічних виступів, тому що не були в собі впевнені. Тому потрібно допомогти їм подолати страх перед аудиторією, повірити в себе.

Кожне конкретне змагання випереджує додаткова підготовка, в ході якої студенти ознайомлюються з теорією дискусії, публічного виступу тощо.

Завершується заняття детальним аналізом мовлення студентів-учасників змагання. Його проводять викладач та «експерти»: з логіки і композиції, з логіки і психології, з точності та доступності мовлення, його виразності. Ролі «експертів» (їх беруть на себе студенти однієї з підгруп) розподіляються завчасно, щоб усі могли підготуватися до роботи. Експерти, які уважно слухають мовлення учасників змагання з позицій своєї «спеціальності», записують в зошит свої спостереження, якими діляться після закінчення змагальної дії. Після цього викладач доповнює, уточнює аналіз експертів, оцінює виступи доповідачів, роботу експертів.

Спочатку проводимо тільки два змагання. Поступово формується система, що включала в себе: 1) конкурс на краще оповідання; 2) бесіду спеціалістів за круглим столом в телестудії; 3) дискусію; 4) передвиборчу боротьбу, вибори (мера, президента компанії тощо); 5) інтелектуальний двобій; 6) інтелектуальний бокс; 7) лицарський двобій; 8) турнір ораторів.

Конкурс на краще усне оповідання.

Мета: формування уміння публічно розповісти повчальні історії.

Ролі: ведучий, оповідачі, експерти, слухачі.

Сценарій. На проведення конкурсу відводиться два заняття: перше – перший тур, друге – другий тур.

Під час першого туру в ролі оповідачів виступають представники першої та другої команд, а в ролі журі – третьої та четвертої. Далі – оповідання розповідають учасники третьої та четвертої команд, а «експертами» виступають представники першої та другої.

Студентів першої команди оцінює третя, другої – четверта, третьої – друга, четвертої – перша команда. Кожній команді для виступу відводиться 40 хвилин. Студент виходить на «естраду» та розповідає підготовлену історію. Дотримання регламенту (3 хвилини) привчає висловлювати свої думки лаконічно.

У другому турі продовжують змагання чотири студенти, які перемогли в попередній боротьбі. Члени журі – всі інші студенти групи – на аркушах рецензують виступи оповідачів та визначають прізвище найкращого. Перемагає той, хто набрав найбільшу кількість голосів.

Бесіда за круглим столом в телестудії.

Мета: вироблення уміння правильно вести бесіду, дотримуючись норм етики, законів логіки, використовуючи психологічні прийоми, за допомогою яких можна переконати опонентів у правильності своїх поглядів.

Ролі: ведучий, учасники бесіди – «експерти» в будь-якій галузі (5–6 чоловік), телеглядачі, експерти з культури мовлення.

Сценарій. Учасники бесіди (студенти однієї з команд) сідають за стіл обличчям до «телеглядачів». Ведучий у вступному слові називає тему обговорення, представляє учасників, надає їм слово. Тривалість монологу одного учасника не повинна перевищувати двох хвилин. Ведучий, не висловлюючи своєї думки, уточнює формулювання ораторів, зіштовхує різні погляди. Взаємозв'язок із телеглядачами здійснюється за допомогою записок і «телефону» – запитань з місця. Бесіда триває біля півгодини.

Дискусія.

Мета: вироблення уміння правильно вести полеміку, дотримуючись норм етики, літературної мови, законів логіки.

Ролі: ведучий, доповідач, співдоповідач-опонент, спеціаліст з гострих питань, учасники дискусії, експерти з культури мовлення.

Дискусію готують студенти однієї групи, однак беруть участь у ній всі присутні в аудиторії.

Сценарій. Ведучий у вступному слові називає тему дискусії, надає слово доповідачу, чий виступ триває 5–7 хвилин. Співдоповідач-опонент намагається спростувати тезу доповідача, висуває та обґрунтовує антитезу протягом 5–7 хвилин. Після цього доповідачі відповідають на запитання, що задають присутні студенти.

Передвиборча боротьба, вибори (мера, президента компанії тощо).

Мета: вироблення уміння впливати на аудиторію, переконувати слухачів у перевагах своєї програми в порівнянні з програмами своїх конкурентів.

Ролі: ведучий, кандидати на виборні посади, виборці, журналісти, експерти з культури мовлення.

Сценарій. Гра проводиться в два тури. Спочатку в ролі кандидатів виступають всі присутні студенти. Визначається переможець першої, другої та інших команд. Кожний із них виступає не більше 5 хвилин, викладаючи найважливіші, з його погляду, пункти своєї програми. Після того слухачі (виборці) на аркушах пишуть прізвище кандидата, якому вони надають перевагу. Перемагає той, хто збере найбільшу кількість голосів. Після того проводиться другий тур, який триває 20–25 хвилин, продовжують боротьбу чотири переможці першого туру. Проводяться дебати: кандидати сідають навпроти глядачів, які задають питання. Найбільш гідний з кандидатів визначається голосуванням.

Інтелектуальний двобій.

Мета: вироблення уміння аргументувати свою позицію, тактовно і доказово спростовувати тези і висновки опонента, переконувати аудиторію у своїй правоті.

Ролі: два полемісти, рефері, глядачі-судді, експерти.

Сценарій. Двобій триває 6 хвилин. В цілому кожний полеміст говорить 3 хвилини (якщо виділити більше часу, то суперечка може стати нудною). Учасники двобою завчасно визначають тему двобою та свої позиції, які мають бути протилежними. Рефері надає слово першому полемісту, і той висуває тезу та аргументує її. Монолог триває не більше однієї хвилини. По закінченню цього часу рефері подає сигнал, і слово надається іншому полемісту, який також говорить протягом хвилини. Коли двобій закінчується, рефері звертається до аудиторії з питаннями: «Хто підтримує погляди першого полеміста? Хто – другого?» Перемагає той, чия позицію підтримує більше глядачів.

Інтелектуальний бокс. Ця гра – різновид інтелектуального двобою – зазвичай проводиться серед юнаків.

Ролі: боксери-інтелектуали, рефері, судді (п'ять), вболівальники, експерти з культури мовлення.

Сценарій. На ринг (тобто до дошки) запрошуються боксери-інтелектуали, які завчасно визначили тему для полеміки та свої позиції, які мають бути протилежними. Рефері представляє їх уболівальникам, і починається раунд. Гра проводиться в три раунди, кожний з яких триває 2 хвилини. Боксери один за одним протягом однієї хвилини розвивають свої думки та спростовують тезу супротивника. Коли двобій закінчується, кожний з п'яти суддів на аркуші записує прізвище боксера, якому він надає перевагу. Перемагає той, хто набере більшу кількість голосів.

Лицарський двобій. Своєрідність ще одного різновиду двобою в тому, що ролі лицарів беруть на себе лише юнаки, а в ролі суддів – дівчата («прекрасні дами»).

Турнір ораторів.

Мета: вироблення уміння виступати публічно з промовами публіцистичного характеру.

Ролі: ведучий, оратори, журі (експерти з культури мовлення), слухачі.

Сценарій. Турнір проводиться за сценарієм, схожим на конкурс на краще оповідання, тільки замість оповідання презентують промову публіцистичного характеру.

Другий тур можна ускладнити: тему для виступів оратора викладач пропонує за десять хвилин до виступу.

Описані дидактичні ігри можна проводити не тільки на заняттях із культури мовлення, української мови за професійним спрямуванням, але й у старшій профільній школі – на уроках із розвитку мовлення, риторики, навчання якої уведено в профільних школах.

Після того, як учасники висловляться з усіх питань, викладачу варто енергійно та стисло сформулювати висновок, тобто виразити ту істину, яку відшукували протягом усього заняття. Але може бути підведений інший підсумок, так би мовити, прагматичний: визначення переможця. Скільки б не говорили про згубність оцінок для розвитку ініціативи та допитливості молоді, але життя є життя. Адже поряд із жагою пізнання істини студент прагне й життєвого успіху, а він втілюється в заохоченнях викладача, гарній оцінці.

Тому виступи студентів оцінює викладач, він оголошує бали, отримані командою або учасником змагання, коментуючи їх, якщо є така можливість. Складніше, коли оцінка виставляється тим, хто не виступав, але брав участь у підготовці відповідей. Тут знання не «озвучувались» для педагога, а висловлювались у формі порад, здогадок, версій для того студента, кому доручалось виступити за команду. Тому капітани та члени команди – головні судді. Вони виставляють один одному оцінки, справедливі, хоча іноді й суворі.

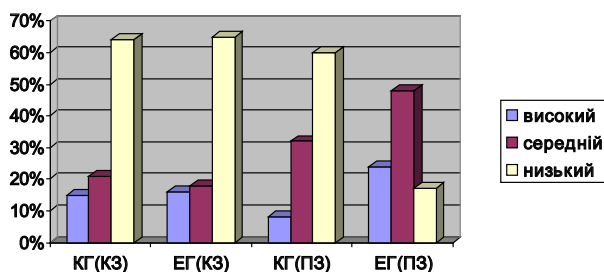
Фактично викладач низьких оцінок не ставить, тому як оратори, знання яких він оцінює, підготовлені завжди мінімум на «задовільно».

Всі остаточні оцінки краще оголосити наступного разу, коли команди обговорять результати колективної роботи. І в цьому, на наш погляд, немає крамоли, якщо розглядати навчання як процес, де окремі заняття пов'язані між собою та безперервно доповнюють одне одне. Практика показує, що такий порядок оголошення оцінок найдоцільніший, тому що включення зазначеної роботи в структуру ігрового заняття загромождає його. Крім того, є час все обговорити, обміркувати, зважити і не помилитися.

Результати дослідження. Ефективність методики вимірюється її кінцевими результатами. Про значення такої форми занять можна судити спочатку відносно, виходячи з особистих спостережень, зіставлень тощо. «Виділити» внесок загальних методів у якість знань з предмету досить важко, однак варто говорити про позитивний вплив на розвиток мовнокомунікативних, професійних компетенцій студентів.

Робити висновки щодо ефективності використання методу змагання можна вже зразу, виходячи з особистих вражень, зіставлень і т.д. Порівняння

Діаграма 1
Показники рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів ЕГ та КГ, виявлені під час констатувального та формувального етапів експерименту (констатувальний (КЗ) та підсумковий зріз (ПЗ))

(Умовні позначки: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група, КЗ – контрольний зріз, ПЗ – підсумковий зріз)

груп, де заняття з використанням такої методики проводились і де не проводились, свідчить про результативність методики. Рівень мислення, мовлення, культури виступів та власне і знань у тих студентів, які постійно брали участь у змаганнях, набагато вищий. Вони люблять та вміють дискутувати, швидше добирають докази, факти і формулюють судження. Необхідність виступати публічно їх не сковує. Вони прагнуть чути та слухати опонента під час суперечки, цінують цікаву думку, судження, здогадку.

Ці студенти вміють співпрацювати, в них менше інтелектуальної зарозумілості, більше толерантності. І головне – студенти люблять такі заняття, чекають на них із задоволенням і сприймають як свята. Гасло «навчаюся із захопленням» знаходить у них своє втілення. У формувальному експерименті взяло участь 348 бакалаврів нефілологічних спеціальностей. Контрольні (КГ) й експериментальні групи (ЕГ) відбиралися за результатами констатувального зрізу (КЗ), студенти обох груп мали приблизно однаковий рівень сформованості комунікативної компетенції. У КГ заняття організовувалися за робочою навчальною програмою курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», рекомендованою для нефілологічних спеціальностей Житомирського державного університету імені Івана Франка, в ЕГ – за розробленою експериментальною методикою на основі програми з відповідним методичним забезпеченням. Для перевірки ефективності розробленої дослідної методики й рівня сформованості правильності мовлення бакалаврів було проведено констату-

вальний (КЗ) і підсумковий зріз (ПЗ). Було розроблено критерії ефективності методики та рівні сформованості ціннісних орієнтацій та риторичних умінь студентів. Аналізу підлягали якісні й кількісні показники. Показники рівнів сформованості зазначених умінь студентів КГ і ЕГ після навчання за експериментальною методикою подано в діаграмі 1.

Як видно з діаграми, до категорії осіб із високим рівнем сформованості ціннісних орієнтацій та риторичних умінь віднесено 8% КГ та 24% ЕГ, середній рівень виявили 32% і 48% відповідно, низький – 60% КГ та 17% ЕГ студентів. Отже, дані формувального експерименту засвідчили, що рівень сформованості комунікативної компетентності бакалаврів експериментальних груп суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився. Майбутні фахівці продемонстрували досконале володіння нормами літературної мови, їх словниковий запас збагатився професійною лексикою, підвищився й рівень компетентностей. Отже, одержані результати експерименту засвідчили ефективність запропонованої методики формування ціннісних орієнтацій бакалаврів.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки. Аналіз і синтез спеціальної літератури з проблеми формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців дозволили з'ясувати провідні тенденції розвитку методики формування компетентностей студентів в умовах навчального закладу вищої освіти, як-от: посилення наукового інтересу дослідників до проблеми професійної комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей; розроблення та реалізацію особистісно зорієнтованої методики підготовки майбутнього фахівця, окреслення проблем, пов'язаних із необхідністю вдосконалення навчально-методичного забезпечення в освітній компоненті «Українська мова за професійним спрямуванням».

Під час застосування методу змагання виграє весь навчально-виховний процес, бо він дає можливість залучити кожного учасника до обговорення проблеми, а це сприяє розвитку критичного мислення, діалогічного мовлення, уміння доводити. Студенти набувають навичок співпраці, колективного пошуку рішень, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим. Методика використання змагання на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) забезпечує досягнення таких позитивних результатів:

- забезпечується інтеграція теорії і практики, тому зменшується «розрив» між теорією і практикою;

- розвиваються навички комунікативного діалогічного спілкування;

- зростає зацікавленість студента у використанні додаткової спеціальної літератури; набувається досвід у вирішенні проблемних завдань;

- вдосконалюються навички прийняття рішень в умовах обмеженого часу;

- забезпечується активна участь студента в колективній справі, інтенсивний обмін досвідом і знаннями між учасниками команд, можливість для кожного з них порівняти свої знання і дії з іншими, а також уміння скоординувати ці дії.

І хоча змагання потребують значної кількості часу для підготовки студента і викладача, проте результат таких занять стає стимулом для подальшої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ампілогова Л. Інтерактивні технології. *Завуч*. 2004. № 30. С. 13–15.
2. Васильєва Н. Застосування інтерактивних методів навчання на уроках предметів гуманітарного циклу. *Управління школою*. 2005. № 34. С. 18–22.
3. Когут О. І. Інтерактивні технології навчання. Тернопіль : Астон, 2005. 203 с.
4. Попова О. Ділова гра у роботі над мовленнєвою культурою студентів (до проблеми інтеграції курсів). *Українська мова і література у школі*. 2005. № 4. С. 50–52.
5. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 39–41.
6. Тільняк Н. В. Методичні аспекти проектування комунікативної взаємодії студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць (за ред. доктора пед. наук, проф. З. П. Бакум). Вип. 40. Кривий Ріг, 2014. С. 103–108.
7. Христенко О. М. Українська мова в системі цінностей сучасних студентів: погляд крізь війну. *Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми* : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (2–3 червня 2022 року). Тернопіль : ТНМУ, 2022. 144 с. С. 7–10.

REFERENCES

1. Ampilohova L. (2004) Interaktyvni tekhnolohii. [Interactive technologies]. *Zavuch* no. 30. pp. 13–15. [in Ukrainian]
2. Vasylieva N. (2005) Zastosuvannia interaktyvnykh metodiv navchannia na urokakh predmetiv humanitarnoho tsykladu. [Application of interactive teaching methods in lessons of subjects of the humanitarian cycle] *Upravlinnia shkoloiu* no. 34, pp. 18–22. [in Ukrainian]
3. Kohut O. I. (2005) Interaktyvni tekhnolohii navchannia. [Interactive learning technologies] Ternopil: Aston. [in Ukrainian]
4. Popova O. (2005) Dilova hra u roboti nad movlennievoiu kulturoiu studentiv (do problemy intehratsii kursiv). [Business game in work on students' speech culture (to the problem of course integration)] *Ukrainska mova i literatura u shkoli*. no. 4, pp. 50–52. [in Ukrainian]
5. Savchenko L. (2005) Vyvchennia tsinnisnykh oriantatsii suchasnoi studentskoi molodi. *Ridna shkola* [Native school] no. 8, pp. 39–41. [in Ukrainian]
6. Tilniak N. V. (2014) Metodychni aspekty proektuvannia komunikatyvnoi vzaiemodii studentiv tekhnichnykh spetsialnostei u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam [Methodical aspects of designing communicative interaction of students of technical specialties in the process of studying the Ukrainian language in a professional direction] *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly Kryvyi Rih*. Vol. 4 0, pp. 103–108. [in Ukrainian]
7. Khrystenko O. M. (2022) Ukrainska mova v systemi tsinnosti suchasnykh studentiv: pohliad kriz viinu. [The Ukrainian language in the value system of modern students: a view through the war] *Profesiina linhvodydaktyka v konteksti osobystisnoi paradyhmy* : materialy nauково-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu Ternopil : TNMU. Pp. 7–10. [in Ukrainian]

УДК 355:378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-37>**Євген ДЕНИСЕНКО,***orcid.org/0000-0003-3776-0823**кандидат педагогічних наук,**начальник відділу організації заочного та дистанційного навчання**Національної академії Національної гвардії України**(Харків, Україна) denisenko@online.ua*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Для того, щоб майбутній офіцер досягнув поставленої мети при виконання службово-бойового завдання військовий заклад вищої освіти безпосередньо Національна академія Національної гвардії України повинна впровадити навчання надавати майбутнім офіцерам необхідні знання, вміння та навички, які формують стійкість переносити труднощі, що виникають під час служби, сумлінно виконувати військові обов'язки, дотримуватись Законів України та зберігати військову таємницю при виконанні службово-бойових завдань та обов'язків.

У статті подано теоретичні аспекти формування професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі сучасного військового закладу вищої освіти. Запропоновано розглядати професійну підготовку у трьох аспектах, яка обумовлена структурними взаємовідносинами, а саме «особистість – професія – суспільство». Відповідно, професійну підготовку офіцера вищого військового закладу вищої освіти описують як тривалий безперервний процес, що не обмежується рамками здобуття професії у військовому закладі. Зазначено, що рівень професійної підготовки офіцерів Національної академії Національної Гвардії України у процесі формування визначається такими факторами: задоволеністю обраної професії та професійною діяльністю; адекватної професійної спрямованістю особистості; інтегральним рівнем сформованості професійно важливих та професійно значущих якостей. В свою чергу, розглядаючи теоретико-педагогічні аспекти формування освітнього середовища, які безпосередньо впливають на професійну підготовку офіцерських кадрів надало можливість сформулювати основні перспективні напрямки розвитку освітнього середовища для майбутніх офіцерів: інтеграція різних типів освітнього середовища; інформатизація; особистісний розвиток та соціалізація; спрямування на посилення безпеки та здоров'я-збереження. Відповідно, при розробці педагогічної концепції формування професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі доцільно врахувати педагогічний досвід викладачів та командирів, наявні теоретико-методологічні моделі освітнього середовища, а також результати систематизації та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду професійної підготовки офіцерських кадрів.

Ключові слова: професійна підготовка офіцерів, освітнє середовище, особистість-професія-суспільство, професійна діяльність, офіцерські кадри, військовий заклад вищої освіти.

Yevhen DENYSENKO,*orcid.org/0000-0003-3776-0823**Candidate of Pedagogical Sciences,**Head of the Part-time and Distance education Department,**Educational and Methodical Center**National Academy of National Guard of Ukraine**(Kharkov, Ukraine) denisenko@online.ua*

FORMATION OF THE OFFICERS PROFESSIONAL TRAINING IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A MODERN MILITARY HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

In order for the future officer to achieve his goal when performing a combat mission the military higher educational institution directly the National academy National guard of Ukraine should provide the necessary knowledge, the skills and abilities for the future officers during the training that form the stability to endure the difficulties, conscientiously fulfill military duties. observe the laws of Ukraine and keep the military secrecy in the performance of official tasks and duties.

The article presents the theoretical aspects of the formation of the officers professional training in the educational environment of a modern military higher educational institution. It is proposed to consider professional training in three aspects, which is due to structural relationships, namely “personality – profession – society”/ Accordingly, the officers professional training of a military higher educational institution is described as a long continuous process that is not limited to the framework of acquiring a profession in a military institution. It is specified that the level of the officers

professional training of the National academy National guard of Ukraine in the process of formation is determined by the following factors: satisfaction with the chosen profession and professional activity; adequate professional orientation of the individual; integral level of formation of professionally important and professionally significant qualities. In turn, considering the theoretical and pedagogical aspects of the formation of the educational environment which directly affect the officers professional training it is provided an opportunity to form the main promising directions for the development of the educational environment for future officers: integration of different types of educational environment; informatization; personal development and socialization; focus on enhancing safety and health-preservation. Accordingly, when developing a pedagogical concept for the formation of the officers professional training of in this educational environment, it is advisable to take into account the pedagogical experience of teachers and commanders, theoretical and methodological models of the educational environment, as well as the results of systematization and generalization of domestic and foreign experience in the officers professional training.

Key words: *the officers professional training, educational environment, personality-profession-society, professional activity, officers, military higher educational institution.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день стає зрозумілим, що радикальні трансформації всієї життєдіяльності українського суспільства, при всій своїй специфіці є складовою більш ширших, загально-цивілізаційних та соціальних процесів, які впливають на економічний, політичний, соціальний та технологічний розвиток всієї держави в цілому. Відповідно, процеси модернізації не минули стороною структури, які забезпечують безпеку України, зокрема таку їх важливу складову як Національна Гвардія України (НГУ), що представляє собою військово-формування з правоохоронними функціями, яке входить у військовий час до складу Збройних Сил України. Стратегічна лінія реформування, а також конкретні заходи щодо її реалізації більш детально відображені в Законі України «Про Національну Гвардію України» (ЗУ «Про Національну Гвардію України», 2014). Зокрема, одним з найважливіших напрямів модернізації НГУ є постійне вдосконалення професійної майстерності та особистісних якостей офіцерського корпусу через відповідні установи вищої професійної освіти, систему перепідготовки та підвищення кваліфікації діючих фахівців даного профілю. Наприклад, колишній Міністр оборони України генерал-полковник армії Степан Полторак (з 2015 до 2018 року) підкреслив, що «здійснювати заходи реформування і розвитку Збройних Сил на всіх рівнях неможливо без підготовленого офіцерського корпусу. Адже саме офіцери повинні приймати рішення і контролювати їх виконання, організувати повсякденну діяльність, забезпечувати належний рівень військової дисципліни та правопорядку. Неякісно підготовлений офіцер – це майбутні проблеми у військовій частині через небажання брати відповідальність, низький рівень знань, відсутність роботи зі згуртування колективів і попередження порушень дисципліни. У той же час, від офіцера залежить 80% успіху виконання бойових завдань, підтримки правопорядку, повсякденної діяль-

ності» (Полторак, 2023). Відповідно, у зв'язку з цим, держава намагається постійно змінювати та удосконалювати професійну підготовку офіцерів на всіх етапах його розвитку на військовій службі. Більшість військових закладів вищої освіти України вже визнали, що рішення проблеми з підвищення професійної підготовки повинна мати цілісний педагогічний, психологічний та соціальний феномен, що розглядається в сучасних умовах реформування та модернізації всієї системи Міністерства оборони України. Тому проблема професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі є надзвичайно важливою й своєчасною, яка потребує підвищеної уваги в умовах воєнного стану країни.

Аналіз досліджень. Проблематика організації щодо професійної підготовки у військових закладах вищої освіти досліджувалася вітчизняними та зарубіжними вченими Н. В. Замотаєвою (Замотаєва, 2021), О. С. Андрощук (Андрощук, 2010), О. О. Іллюк (Іллюк, 2011), Д. В. Коваленко (Коваленко, 2006), О. І. Кравченко (Кравченко, 2022), І. В. Зайченко (Зайченко, 2019), А. О. Лігоцьким (Лігоцький, 2011), С. О. Микитюк (Микитюк, 2012), А. Balendr (Balendr, Korolov, Adamchuk, Iakymchuk, Sinkevych, Bloschchynskyi, 2019), V. Ryzhykov (Ryzhykov, 2018) та ін. Проте, питання про розвиток освітнього середовища та структуру професійної підготовки офіцерів залишається дискусійними, що допомагає забезпечити інформаційний та інноваційний розвиток військових закладів вищої освіти. Відповідно, сталий розвиток та рівень прогресу військових закладів освіти має вплив на ефективність та продуктивність майбутніх офіцерів при виконанні службово-бойового завдання, що спонукатиме наприклад іноземних партнерів приймати військових України до своїх держав на навчання для підвищення кваліфікації, особливо під час воєнного стану країни. Отже, **метою статті** є узагальнення та систематизація концепції освітнього

процесу щодо професійної підготовки офіцерів сучасних військових закладів вищої освіти, що забезпечить професійну стійкість офіцерів при виконанні службово-бойового завдання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна країна постійно прагне до покращень, які впливатимуть на добробут населення, зокрема ці покращення відносяться і до Міністерства Оборони України. В даному випадку військовий заклад вищої освіти Національна академія Національної гвардії України постійно удосконалює професійну підготовку офіцерів завдяки вивченню нових технологій, тенденцій, які направлені на професійну стійкість офіцерів при виконанні службово-бойового завдання. Професійна підготовка офіцера Національної академії Національної гвардії України є системною якістю особистості, яка обумовлена структурними взаємовідносинами складових системної тріади, а саме «особистість – професія – суспільство». Деякі науковці (Коваленко, 2006; Зайченко, Теслюк, Каленський, 2019; Лігоцький, 2011) зазначають, що «професійна підготовка офіцера вищого військового навчально закладу – це тривалий безперервний процес, що не обмежується рамками здобуття професії у військовому закладі». Однак, даний процес повинен тривати протягом усього періоду професійного становлення всієї професійної діяльності офіцера. Нажаль, якщо подивитись більш глибоко, можна побачити, що іноді у більшості офіцерів спостерігається складність протягом тривалого часу відповідати вимогам професійної діяльності у процесі свого кар'єрного зростання на різних посадах. Тому, сучасне освітнє середовище військового закладу освіти постійно забезпечує високий рівень професійної підготовки офіцерів повинно наділити майбутнього офіцера основними функціями (службово-бойовими, соціально-правовими, виховними, адміністративно-службовими, організаційно-управлінськими, суспільно-політичними, адміністративно-господарськими), що виконуються в процесі професійної діяльності, які отримуються впродовж навчання. Звісно необхідно зазначити, що рівень професійної підготовки офіцерів у процесі формування його особистості детермінується такими факторами: задоволеністю обраної професією та професійною діяльністю; адекватної професійної спрямованістю особистості; інтегральним рівнем сформованості професійно важливих та професійно значущих якостей, насамперед – особистісних; толерантною спрямованістю та адекватною структурою мотивації офіцерів під час професійної діяльності. Для того, щоб майбутній офіцер

отримав необхідну професійну підготовку у своїй сфері діяльності йому важливо приймати участь в освітньому середовищі, а саме виконувати всі поставлені задачі його командиром не дивлячись на умови в яких він може опинитись, відповідно у майбутнього офіцера формується протягом навчання професійна стійкість при виконанні отриманого бойового завдання (рис. 1).

Тож, в освітньому середовищі мають бути створені певні педагогічні умови, а саме наявність адекватної педагогічної спрямованості різних педагогічних працівників та інших осіб (наприклад, командирів), включених до суб'єктної частини даного середовища; наявність чіткої концепції розвитку цього середовища, яке буде відповідати педагогічній концепції формування професійної підготовки офіцерів Національної академії Національної гвардії України. В свою чергу, створення спеціалізованого практико-орієнтованого освітнього середовища, що забезпечує формування професійної стійкості офіцерів доцільно здійснювати на основі комплексного застосування загальних та спеціальних педагогічних принципів (ранньої професіоналізації; безперервності професійної підготовки; психологічного контролю професійної придатності; педагогічного моніторингу стану професійної стійкості та ін.) та наказів вищого командування, які орієнтовані на специфіку підготовки та конкретну професійну направленість офіцера. Відповідно, на цьому етапі професійної підготовки важливо враховувати всі інноваційні та модернізаційні зміни, які можна застосовувати в освітньому середовищі, зокрема розроблювати загальні та фахові компетентності, що сприятимуть набуттю знань для виявлення, постановки та вирішення завдань за різних практичних ситуацій; оновлювати (доповнювати) освітні цілі підготовки офіцерських кадрів та стратегій їх досягнення з якими може зіткнутись офіцер при виконанні службово-бойового завдання.

Наступною складовою отримання професійної підготовки під час навчання є властивості та умови в яких може перебувати майбутній офіцер при виконанні службово-бойового завдання. Мається на увазі, що необхідно враховувати динаміку та глибину принципів реальних змін, що відбуваються в сучасних українських умовах на різних рівнях життєдіяльності майбутнього офіцера-професіонала – як індивіда, суб'єкта, особистості та індивідуальності. В цьому випадку, зокрема, зростає і значимість теоретичних та практико-орієнтованих досліджень, які надають можливість виявити педагогічні закономірності

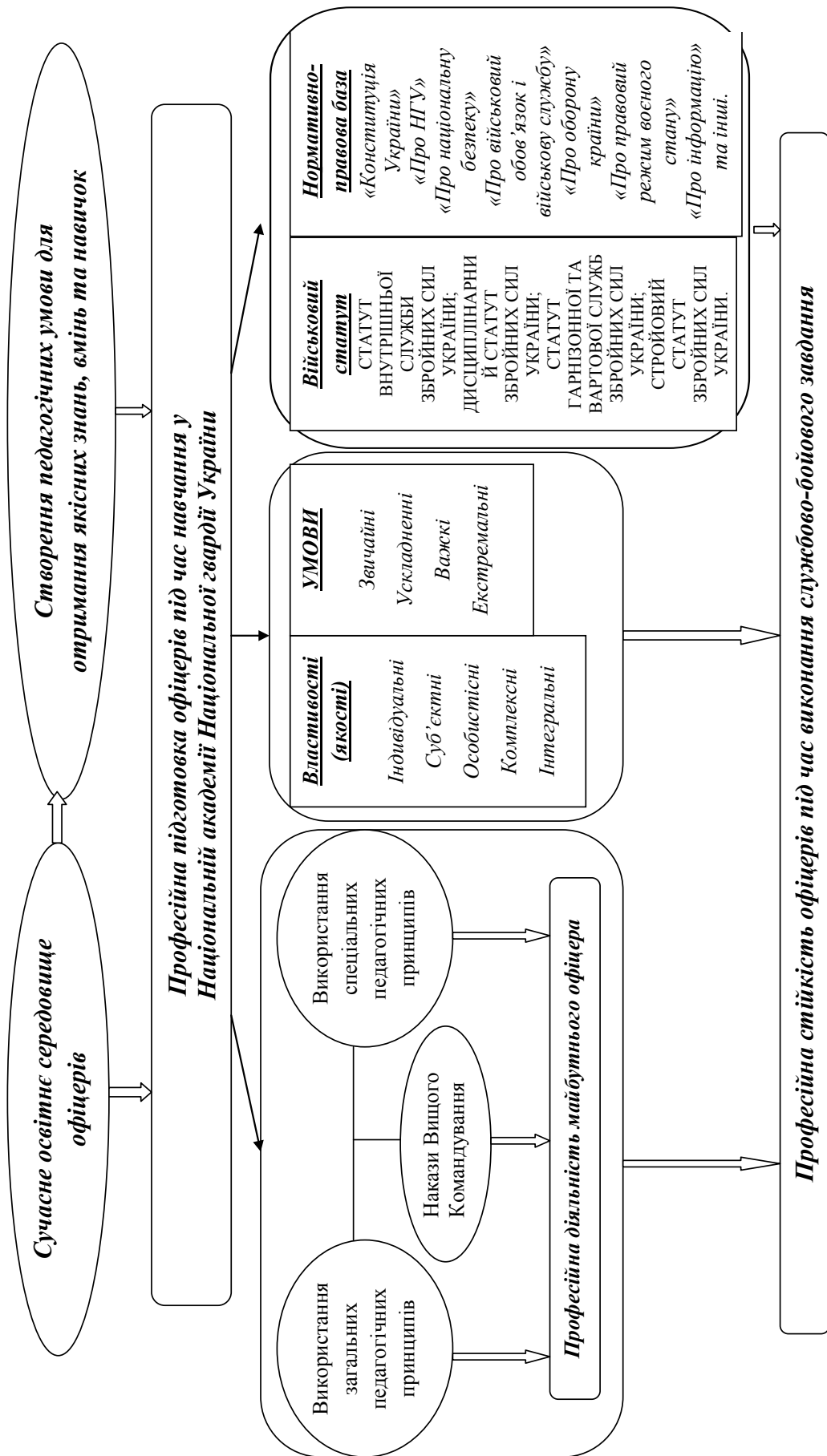

Рис. 1. Формування професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі військового закладу вищої освіти Національної академії Національної гвардії України

Джерело: сформовано автором на основі (Андрощук, 2010; Коваленко, 2006; Лігоцький, 2011; Микитюк, 2023; Яцино, Половіткін, Тракалюк, Федорович, Даценко, Костенко, Солодовник, Чумаченко, Білізніков, 2022)

формування не тільки окремих властивостей, а саме індивідуальних, суб'єктних та особистісних, а й комплексних та інтегральних якостей офіцера, які сприяють професійній стійкості офіцера. Однак, важливо враховувати, що при виконанні службово-бойового завдання офіцером виконується певний ряд функцій у процесі своєї професійної діяльності, зокрема офіцер перебуває в різних умовах при їх виконанні у діапазоні від звичайних (нормальних) до екстремальних. Виконуючи всі означені професійні функції, офіцер незалежно від умов в яких перебуває (звичайні, ускладненні, важкі, екстремальні) повинен бути носієм соціально-еталонних моделей поведінки та відповідати за підтримку Конституційного порядку у державі.

Об'єктивний процес формування професійної підготовки офіцерів існує завдяки чіткому виконанню військового статуту і нормативно-правової бази з військових питань. Зокрема, офіцер повинен виконувати накази вищого командування, а саме починаючи від свого першого командира, а також вищого командування навіть якщо одержує накази або розпорядження оминаючи першого командира. Розпорядження та накази офіцер повинен (зобов'язаний) виконувати відповідно до військових статутів, таких як «СТАТУТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ», «СТАТУТ ВНУТРІШНЬОЇ СЛУЖБИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ», «ДИСЦИПЛІНАРНИЙ СТАТУТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ», «СТАТУТ ГАРНІЗОННОЇ ТА ВАРТОВОЇ СЛУЖБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ», «СТРОЙОВИЙ СТАТУТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ». Зокрема, зазначені військові статuti підкріплені нормативно-правовою базою (рис. 1), а також законодавством України, які кожен офіцер в залежності від напрямку своєї діяльності повинен виконувати.

Таким чином, формування професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі військового закладу вищої освіти досягається виділенням ключових факторів, які враховують так звані стратегічні ступені підготовки офіцерських кадрів, зокрема кожна описана складова наголошує на постійному розвитку військових закладів освіти та безпосередньо офіцерів впродовж свого навчання для отримання якісних знань, вмінь та навичок, якими вони зможуть скористатись під час виконання своїх службових обов'язків.

Розглядаючи теоретико-педагогічні аспекти формування освітнього середовища, які безпосередньо впливають на професійну підготовку офіцерських кадрів надало можливість сформувати основні перспективні напрямки розвитку освіт-

нього середовища для майбутніх офіцерів (Замотаєва, 2021; Іллюк, 2011; Коваленко, 2006; Зайченко, Теслюк, Каленський, 2019; Лігоцький, 2011):

- інтеграція різних типів освітнього середовища включає вивчення взаємозв'язків середовища закладів вищої освіти, найближчого соціального оточення, ширшого соціуму тощо. В даному напрямку розглядається соціальне макросередовище як основний фактор формування особистості в залежності від його напрямку у своїй професійній діяльності;

- інформатизація передбачає під інформаційно-освітнім середовищем певну педагогічну систему, доповнену матеріально-технічною та нормативно-правовою підсистемами. Інший важливий аспект даного напрямку полягає у глобалізації, укрупненні інформаційного освітнього середовища, переходу від освітнього середовища окремих освітніх закладів до розвитку освітнього середовища в усій країні задля отримання кваліфікаційних кадрів (офіцерів);

- особистісний розвиток та соціалізація: даний напрямок не є абсолютно окремим, зокрема в даному випадку розглядається креативне освітнє середовище, що створюється на основі інформаційних та телекомунікаційних технологій та допомагає майбутньому офіцеру реалізуватись завдяки саморозвитку своєї особистості. Якщо поглибити зв'язок даного підходу з напрямом інформатизації;

- спрямування на безпеку та здоров'я-збереження в освітньому середовищі продовж професійної підготовки офіцерських кадрів передбачає створення психологічно-безпечного освітнього середовища в якому формується здорова особистість, яка має фізичне, духовне і соціальне благополуччя незважаючи на екстремальні умови в яких може перебувати офіцер під час виконання службово-бойового завдання та приймати правильні рішення, які не суперечать його принципам.

Тож, розглянувши кожен напрям розвитку професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі зазначимо, що військовий заклад вищої освіти повинен постійно стежити за новими тенденціями у військовій галузі, створювати цілісну педагогічну, психологічну та соціальну підтримку всіх учасників освітнього процесу для формування професійної стійкості офіцерів під час виконання бойового завдання.

Висновок. В цілому узагальнення накопиченого досвіду на практиці щодо підготовки офіцерських кадрів та виявлення актуальних тенденцій розвитку дозволяє зробити висновок, що одним

із пріоритетних напрямів теорії військової педагогіки стає переосмислення існуючих та розробка нових концептуальних підходів до проектування, організації та реалізації освітнього процесу професійної підготовки офіцерських кадрів, у тому числі і насамперед – у відповідних військових закладах вищої освіти, тобто, саме тут формуються базові засади професіоналізму та професійного становлення офіцера. Таким чином, при розробці педагогічної концепції формування професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі доцільно врахувати педагогічний досвід викладачів та командирів, наявні теоретико-методологічні моделі освітнього середовища, а також результати систематизації та узагальнення як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду професійної підготовки офіцерських кадрів.

Виходячи із проведеного дослідження, професійна підготовка офіцера включає інтегральну характеристику відносин у системі «особистість-професія-суспільство», що виявляється як певна система індивідуальних, суб'єктних та особистісних властивостей офіцера, як людини та професіонала, що визначає можливості та бажання даної людини виконувати дану професійну діяль-

ність та здійснювати особистісну самореалізацію в рамках своєї професії. Для того, щоб майбутній офіцер досягнув поставленої мети при виконання службово-бойового завдання військовий заклад вищої освіти безпосередньо Національна академія гвардії України повинена впродовж навчання надавати майбутнім офіцерам необхідні знання, вміння та навички, які формують стійкість переносити труднощі, що виникають під час служби, сумлінно виконувати військові обов'язки, дотримуватись Законів України та зберігати військову таємницю при виконанні службових завдань та обов'язків. Таким чином, професійна підготовка та професійна діяльність офіцерів мають, з одного боку, певну спільність з представниками інших різновидів офіцерського корпусу, але, з іншого боку, мають глибоку специфіку, що виділяє проблему формування професійної стійкості офіцерів у досить самостійну теоретико-методологічну та практичну проблему педагогіки. Тому перспективою подальших досліджень є використання сучасного інструментарію для визначення професійної стійкості офіцерів при виконанні службово-бойового завдання з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну гвардію України: Законі України № 17, ст. 594 2014 Відомості Верховної Ради України. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 10.09.2023).
2. Міністерство оборони України Степан Полторак «Якісна підготовка офіцерських кадрів – це комплексна робота відповідальних осіб з чітким розподілом відповідальності». URL: <https://www.mil.gov.ua/special/news.html?article=42417> (дата звернення: 10.09.2023).
3. Замотаєва Н. В. Військова педагогіка: історія, теорія, практика : навч. посіб. Київ, Альфа Реклама, 2021. 364 с.
4. Андрощук О. С. Модель побудови тезауруса предметної сфери управління підрозділами в особливих ситуаціях. *Системи озброєння і військова техніка*. 2010. № 4. С. 196–200.
5. Ілляк О. О. Методика оцінювання морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів внутрішніх військ : навч. посіб. Вид. 2-ге, перер. та доп. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2011. 92 с.
6. Коваленко Д. В. Педагогічні основи етико-правової підготовки майбутнього офіцера в умовах вищого військового навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2006. 20 с.
7. Кравченко О. І. Формування інформаційно-комунікаційної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2022. 269 с.
8. Зайченко І. В., Теслюк В. М., Каленський А. А. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи : підручник / за ред. проф. І. В. Зайченка. Київ : Вид-во Ліра-К, 2019. 494 с.
9. Лігоцький А. О. Основні засади побудови навчального процесу вищого військового навчального закладу з орієнтацією на упереджене формування професійних компетенцій випускників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_1_10 (дата звернення: 10.09.2023).
10. Микитюк С. О. Освітнє середовище як ресурс якості підготовки педагогів у ВНЗ. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pednauk/2012_6/308.pdf (дата звернення: 10.09.2023).
11. Balendr A., Korolov V., Adamchuk O., Iakymchuk A., Sinkevych S., Bloschynskyi I. Border guards' distance learning development in the European Union countries. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 71, № 3. P. 305–319.
12. Ryzhkov V. Elaboration of technology and content – practical component of the officer's psychogram. *Problems of modern science: Collection of scientific articles*. Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. P. 169–178.
13. СТАТУТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ URL: https://www.ifnmu.edu.ua/images/studentam/pidgotovka_oficeriv_zarasu/statuti_zsu.pdf (дата звернення: 10.09.2023).
14. Яцино О. В., Половінкін І. М., Тракалюк О. Л., Федорович В. В., Даценко О. П., Костенко Ю. І., Солодовник С. В., Чумаченко С. М., Блізніков Т. А. Посібник для фахівців служб персоналу військових частин Збройних Сил України (в умовах воєнного стану) : посібник. Київ, НМЦ КП МО України, 2022. 56 с.

REFERENCES

1. Zakoni Ukrainy (2014) Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy: [Law of Ukraine About the National Guard of Ukraine] № 17, st. 594 Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> [in Ukrainian].
2. Stepan Poltorak «Iakisna pidhotovka ofitseryskykh kadriv – tse kompleksna robota vidpovidalnykh osib z chitkym rozpodilom vidpovidalnosti»: [High-quality training of officer personnel is the complex work of responsible persons with a clear division of responsibility]. URL: <https://www.mil.gov.ua/special/news.html?article=42417> [in Ukrainian].
3. Zamotaieva N. V. (2021) Viiskova pedahohika: istoriia, teoriia, praktyka: [Military pedagogy: history, theory, practice]: navch. posib. Kyiv: Alfa Reklama, p. 364. [in Ukrainian].
4. Androshchuk O. S. (2010) Model pobudovy tezaurusu predmetnoi sfery upravlinnia pidrozdilamy v osoblyvykh sytuatsiiakh: [The model of building a thesaurus of the subject area of management of units in special situations. Weapon systems and military equipment]. Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika. Vol. 4. pp. 196–200. [in Ukrainian].
5. Illiuk O. O. (2011) Metodyka otsiniuvannia moralno-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu chastyn i pidrozdiliv vnutrishnikh viisk: [Methods of assessing the moral and psychological state of the personnel of units and units of the internal forces]: navch. posib. Vol. 2-he, perer. ta dop. Xarkiv : Akad. VV MVS Ukrainy, p. 92 [in Ukrainian].
6. Kovalenko D. V. (2006) Pedahohichni osnovy etyko-pravovoi pidhotovky maibutnoho ofitsera v umovakh vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu: [Pedagogical foundations of ethical and legal training of a future officer in the conditions of a higher military educational institution] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv, p. 20. [in Ukrainian].
7. Kravchenko O. I. (2022) Formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kultury maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy u protsesi profesiinoi pidhotovky: [Formation of information and communication culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine in the process of professional training] : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, p. 269. [in Ukrainian].
8. Zaichenko I. V., Tesliuk V. M., Kalenskyi A. A. (2019) Osnovy pedahohichnoi maisternosti ta etyka vykladacha vyshchoi shkoly: [Basics of pedagogical mastery and ethics of a higher school teacher], pidruchnyk ; za red. prof. I. V. Zaichenka. Kyiv : Vyd-vo Lira-K, p. 494. [in Ukrainian].
9. Lihotskyi A. O. (2011) Osnovni zasady pobudovy navchalnoho protsesu vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu z oriantatsiieiu na uperedzhene formuvannia profesiinykh kompetentsii vypusknnykiv: [The main principles of building the educational process of a higher military educational institution with a focus on the biased formation of professional competencies of graduates]. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Vol. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_1_10 [in Ukrainian].
10. Mykytiuk S. O. (2012) Osvitnie seredovyshe yak resurs yakosti pidhotovky pedahohiv u VNZ: [The educational environment as a resource for the quality of teacher training in universities]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pednauk/2012_6/308.pdf [in Ukrainian].
11. Balendr A., Korolov V., Adamchuk O., Iakymchuk A., Sinkevych S., Bloschchynskyi I. (2019) Border guards distance learning development in the European Union countries. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. T. 71, Vol. 3. pp. 305–319. [in Ukrainian].
12. Ryzhykov V (2018). Elaboration of technology and content – practical component of the officers psychogram. Problems of modern science: Collection of scientific articles. Fadette editions, Namur, Belgium, pp. 169–178. [in Ukrainian].
13. STATUTY ZBROINYKH SYL UKRAINY: [STATUTES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE]. URL: https://www.ifnmu.edu.ua/images/studentam/pidgotovka_oficeriv_zapasu/statuti_zsu.pdf [in Ukrainian].
14. (2022) Posibnyk dlia fakhivtsiv sluzhb personalu viiskovykh chastyn Zbroinykh Syl Ukrainy (v umovakh voiennoho stanu): [Textbook for specialists of personnel services of military units of the Armed Forces of Ukraine (under martial law conditions)] posibnyk: O. V. Yatsyno, I. M. Polovinkin, O. L. Trakaliuk, V. V. Fedorovych, O. P. Datsenko, Yu. I. Kostenko, S. V. Solodovnyk, S. M. Chumachenko, T. A. Bliznikov. Kyiv, NMTs KP MO Ukrainy, p. 56. [in Ukrainian].

Олеся ДИШКО,

orcid.org/0000-0002-1310-6950

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізичної культури

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

(Луцьк, Україна) *odyshko@lpc.ukr.education*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТУРИЗМУ В ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізується проблема підготовки майбутніх фахівців фізичної культури (студентів коледжу) до використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності в контексті новітніх тенденцій розвитку вітчизняної освіти, євроінтеграційних процесів в нашій державі та адаптації української освіти до європейської освітньої системи, а також сучасних вимог до кваліфікації та компетентностей молодих фахівців на ринку праці в Україні. Утверджується думка, що засоби туризму можуть бути ефективним інструментом покращення рухової активності школярів та їхнього емоційного стану в умовах підвищеного стресу, що особливо актуально в сучасних українських реаліях. Водночас подібний вплив засоби туризму справлятимуть і на студентів у процесі практичної підготовки щодо набуття ними відповідних професійних компетентностей. Аналізується фахова література з теми для підтвердження актуальності обраної для дослідження проблеми. У зв'язку з цим ставиться мета дослідження – визначити необхідний науково-педагогічний інструментарій, за допомогою якого у студентів, майбутніх учителів фізичної культури, формуватимуться потрібні компетентності щодо використання в їхній подальшій професійній діяльності засобів туризму в межах оздоровчо-рекреаційної діяльності. Описується проведене дослідження, яке полягало в опитуванні здобувачів освіти та опрацюванні результатів анкетування. Під час дослідження, в якому брали участь 57 здобувачів освіти, їм було запропоновано оцінити їхній власний рівень професійних компетентностей щодо використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності, а також рівень готовності до організації та проведення туристичних походів з оздоровчо-рекреаційною метою. Аналіз відповідей засвідчив, що студенти оцінили як середній і рівень сформованості компетентностей щодо використання засобів туризму, і рівень готовності до організації та проведення туристичних походів. Цей результат зумовив доцільність проведення другого етапу анкетування з метою вдосконалення освітнього процесу та підвищення мотивації до використання засобів туризму в майбутніх фахівців фізичної культури. Відтак було запропоновано відповісти на запитання про найбільш цікавий для студентів спосіб вивчення матеріалу з відповідною тематикою. Опитування показало, що 47,4% студентів надали перевагу лекції-візуалізації, 28,1% – інформаційній лекції, 24,5% – лекції-дискусії. Водночас аналіз відповідей на питання про форми опанування навчального матеріалу, що можуть сприяти розширенню компетентностей у сфері туризму, засвідчив, що 96,5% респондентів обрали зустрічі з туристами-практиками. Робиться висновок про те, що доцільно трансформувати освітній процес, зважаючи на результати опитування і думку студентів, задля вдосконалення їхньої професійної підготовки.

Ключові слова: майбутні вчителі фізичної культури, оздоровчо-рекреаційна діяльність, засоби туризму, форми опанування навчального матеріалу, рівень сформованості компетентностей, рівень готовності.

Olesia DYSHKO,

orcid.org/0000-0002-1310-6950

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Physical Education

Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"

(Lutsk, Ukraine) *odyshko@lpc.ukr.education*

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE FOR THE USE OF TOURISM IN HEALTH AND RECREATION ACTIVITIES

The article analyzes the problem of training future specialists in Physical Culture (college students) to use the means of tourism in health and recreational activities in the context of the latest trends in the development of national education, European integration processes in our country and the adaptation of Ukrainian education to the European educational system, as well as modern qualification requirements and competencies of young specialists on the labor market in Ukraine. The opinion is asserted that the means of tourism can be an effective tool for improving the motor activity of schoolchildren and their emotional state in conditions of increased stress, which is especially relevant in modern Ukrainian realities. At the same time, the means of tourism will have a similar effect on students in the process

of practical training for their acquisition of relevant professional competencies. Professional literature on the topic is analyzed to confirm the relevance of the problem chosen for research. In this regard, the goal of the research is to determine the necessary scientific and pedagogical toolkit, with the help of which students, future teachers of Physical Education, will develop the necessary competences regarding the use of tourism resources within the scope of health and recreation activities in their further professional activities. The conducted research is described, which consisted in surveying education seekers and processing the results of the questionnaire. During the study, in which 57 students took part, they were asked to evaluate their own level of professional competences regarding the use of tourism tools in health and recreation activities, as well as the level of readiness to organize and conduct tourist trips for health and recreation purposes. The analysis of the answers showed that the students rated as average the level of formation of competences regarding the use of tourism tools, and the level of readiness to organize and conduct tourist trips. This result led to the expediency of conducting the second stage of the questionnaire in order to improve the educational process and increase the motivation to use the means of tourism among future physical culture specialists. Therefore, it was suggested to answer the question about the most interesting way for students to study the material with the corresponding topic. The survey showed that 47.4% of students preferred visualization lectures, 28.1% – informative lectures, and 24.5% – discussion lectures. At the same time, the analysis of the answers to the questions about the forms of mastering educational material that can contribute to the expansion of competences in the field of tourism showed that 96.5% of respondents chose meetings with practicing tourists. It is concluded that it is advisable to transform the educational process, taking into account the results of the survey and the opinion of students, in order to improve their professional training.

Key words: *future teachers of Physical Culture, health and recreation activities, means of tourism, forms of mastering educational material, level of competence formation, level of readiness.*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, незважаючи на бойові дії, тривають євроінтеграційні процеси, які зумовлюють необхідність реалізації спільної європейської політики у сфері освіти щодо підготовки висококваліфікованих фахівців. Критичний аналіз здобутків освіти нашої країни та адаптація європейської освітньої системи до національних потреб дозволить розвивати позитивні тенденції в освітньому процесі вітчизняних закладів освіти в контексті новітніх трансформацій. Вимоги сучасного суспільства щодо конкурентоздатних фахівців, зокрема у сфері фізичної культури, вимагають пошуку нових шляхів їхнього всебічного вдосконалення. Реформування фізкультурної освіти спрямоване на підготовку спеціаліста, який зміг би швидко адаптуватися до нових реалій, ухвалювати адекватні рішення, мав би широку професійну компетенцію, тобто не лише глибокі спортивно-педагогічні знання та практичні навички з певних видів спорту, а й здатність кваліфіковано застосовувати їх у професійній діяльності.

Сучасний ринок праці об'єктивно вимагає від молодшої особистості постійного розвитку, що забезпечував би конкурентоспроможність фахівця вже на початку його професійної діяльності та максимальні шанси на працевлаштування і професійну самореалізацію. Це пов'язано з тим, що конкуренція на ринку, зокрема фізкультурно-спортивних послуг, щороку збільшується. Причому в умовах інноваційної моделі розвитку сучасної економіки попитом на ринку праці користуються фахівці, які вміють нестандартно мислити, творчо застосовувати знання у складних виробничих і соціальних обставинах (Квасниця, 2022).

Як слушно зауважує Н. Крутогорська, «сучасна школа потребує вчителя з творчим науково-педагогічним мисленням, з високою професійною мобільністю, здатного працювати не лише на уроці фізкультури, а й поза межами класу, школи – під час проведення фізкультурно-масової, оздоровчої, спортивної роботи, готового до самостійного інноваційного пошуку» (Крутогорська, 2010).

Важливою складовою професійної підготовки кваліфікованих фахівців з фізичної культури є рівень сформованості професійних компетентностей щодо покращення рухової активності та емоційного стану школярів в умовах підвищеного стресу. Одним з інструментів розв'язання цієї проблеми може стати застосування засобів туризму, по-перше, як виду оздоровчо-рекреаційної діяльності, а по-друге, як інструменту мотивації.

Аналіз попередніх досліджень. Науковці неодноразово зверталися до питання різнобічної професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури, що доводить актуальність цієї теми досліджень. Зокрема, проблемі активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності студентів присвячені дослідження Н. Гук, яка описала організаційну модель підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та туризму до спортивно-туристичної роботи (Гук, 2018); О. Дишко, В. Ковальчук, М. Палюх, А. Чиж аналізували туристичний водний похід у системі практичної підготовки бакалаврів з фізичної культури і спорту (Дишко, 2021); Т. Блистів, К. Левінська, В. Гураль, І. Блистів описували побудову оздоровчих програм засобами туризму як чинник активізації рекреаційної діяльності студентської молоді (Блистів, 2022); Л. Чалій досліджувала формування готовності

майбутніх учителів фізичної культури до організації позакласної роботи з туризму (Чалій, 2017). Як видно, чимало фахівців приділили увагу власне запровадженню елементів туристичної роботи у підготовку спеціалістів з фізкультури. Однак деякі аспекти використання засобів туризму у процесі підготовки майбутніх фахівців фізичної культури до оздоровчо-рекреаційної діяльності науковцями не досліджені повною мірою.

Мета дослідження – визначити науково-педагогічний інструментарій формування в майбутніх учителів фізичної культури компетентностей щодо використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що сучасна підготовка майбутніх учителів фізичної культури має комплексний характер. Як вказує П. Рибалко, готовність майбутніх фахівців з фізичної культури до професійної діяльності є цілісним проявом особистості, комплексом необхідних знань, умінь і здібностей, результатом професійної освіти та виховання, соціальної зрілості особистості, компонентами якої є відповідна психологічна, науково-теоретична, практична, фізична й психофізична готовність (Рибалко, 2019).

Ю. Ковальова визначає професійну підготовку як цілу систему організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують оволодіння професійними знаннями, уміннями, навичками та практичним досвідом, який доцільно поєднувати з вихованням особистості майбутнього вчителя фізичної культури, формуванням його психологічної готовності до задач педагогічної діяльності (Ковальова, 215).

Слушною є думка Т. Лози про те, що необхідною умовою підвищення ефективності навчання майбутніх фахівців у ЗВО є формування в них готовності до обраної майбутньої професійної діяльності (Лоза, 2015). Отже, використання у процесі фізичного виховання науково-обґрунтованих інноваційних та оздоровчих методик, програм, технологій нині є надзвичайно актуальним. Водночас авторка підкреслює наявність низки суперечностей між певними факторами, які вимагають нагального подолання. Це, зокрема, між 1) сучасними вимогами до здоров'я, розумової та фізичної працездатності, фізичної підготовленості майбутніх спеціалістів і реальним станом їхнього мотиваційно-ціннісного ставлення до здорового способу життя, здатністю до виконання майбутніх професійних обов'язків; 2) об'єктивною необхідністю впровадження системи сучасного науково-методичного забезпечення навчання студентів у процесі використання методик, які спрямовані

на покращення фізичної працездатності на заняттях з фізичного виховання, та наявністю розрізних безсистемних і неузгоджених знань з цього питання; 3) необхідністю узгодження форм, методів і засобів навчання з вимогами часу та перевантаженням традиційних підходів у навчанні студентів на заняттях з фізичного виховання (Лоза, 2015).

З позиції компетентнісного підходу професійну підготовку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інноваційного освітньо-інформаційного простору розглянула О. Отравенко. Вона характеризує її, з одного боку, як «складну багатогранну систему, яка спрямована на здобуття та розвиток достатнього для продуктивної креативної професійної діяльності рівня компетентності у процесі навчання у закладі вищої освіти і практичній діяльності», а з іншого – як «систему організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості знань, умінь, навичок, володіння сучасними фізкультурно-оздоровчими, інноваційними та інформаційними технологіями, професійної готовності до певної діяльності та професійної взаємодії» (Отравенко, 2019). За такої комплексності та системності цілком органічним є запровадження рекреаційно-оздоровчої діяльності.

Рекреаційно-оздоровчу діяльність О. Андреева, М. Дутчак та О. Благій тлумачать як процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки якому вона «досягає свідомо поставленої мети, що виникла внаслідок появи потреби в активному відпочинку, отриманні задоволення, оздоровленні, відновленні фізичних та духовних сил у вільний або спеціально визначений час, що стимулює рухову та соціальну активність і створює оптимальні умови для творчого самовираження особистості» (Андреева, 2020).

Аналіз наукових теоретичних та емпіричних досліджень дозволив науковцям стверджувати, що туризм є чи не найбільш популярним видом рухової активності серед студентів. Це доступний усім вид оздоровчо-рекреаційної діяльності, що реалізується в природному середовищі та не потребує значних матеріальних витрат, водночас задовольняючи потреби людини у спілкуванні (Блистів, 2022).

Як відомо, туризм – один із видів активного відпочинку, який має оздоровчу дію, позитивно впливає на фізичний та емоційний стан людини, на її працездатність і сприяє вдосконаленню фізичних якостей. Заняття туризмом переважно проводять на відкритому повітрі. Вони мають помірні, регульовані фізичні навантаження, що сприяє покращенню стану серцево-судинної сис-

теми (Дем'янчук, 2018). У великому арсеналі засобів оздоровчої рухової активності туризм посідає особливе місце передусім як комплексний засіб різнобічного розвитку особистості, формування духовно-моральних цінностей, фізичного вдосконалення, соціалізації та професійного самовизначення (Дем'янчук, 2018).

Зважаючи на все вище викладене, нами було проведено дослідження щодо рівня сформованості у майбутніх фахівців із фізичної культури професійних компетентностей щодо використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності. Ми опитали 57 здобувачів освіти третіх курсів, які навчаються в коледжі, і з'ясували, що їхній рівень з цього критерію відповідає середньому (54,4%). У більшості студентів (56,1%) рівень готовності до організації та проведення туристичних походів з оздоровчо-рекреаційною метою також виявився середнім.

Задля вдосконалення освітнього процесу (як лекційних, так і практичних занять) і підвищення в майбутніх фахівців фізичної культури мотивації до використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності було запропоновано відповіді на запитання про найбільш цікавий для них спосіб подання навчального матеріалу. При цьому відповіді розподілилися таким чином: 47,4% опитаних студентів обрали лекцію-візуалізацію, 28,1% – інформаційну лекцію, 24,5% – лекцію-дискусію.

Формами організації освітнього процесу, що забезпечують підготовку здобувачів освіти до оздоровчо-рекреаційної діяльності, зокрема вивчення засобів туризму, є лекції, практичні та семінарські заняття, а також самостійна й індивідуальна робота. У межах цих форм можуть застосовуватися класичні та новітні методи – ділові ігри, проекти, тести, змагання, дискусії, вікторини тощо. Як зазначає Н. Гук, на лекціях студенти знайомляться з методичними основами організації та проведення туристичної роботи; завданнями, формами та особливостями спортивно-оздоровчого туризму; особливостями проведення туристичних походів різного типу, правилами організації та проведення спортивних походів, масових туристичних заходів (Гук, 2018).

Зрозуміло, що без практичної підготовки повноцінного освітнього процесу не існує. Практичні заняття з туристської тематики мають на меті розвинути систему важливих спеціальних організаційних навичок. Зокрема щодо розроблення та керування туристичними походами, використання картографічних документів для орієнтування, розроблення меню для харчування учасни-

ків туристських походів, облаштування бівуаку, правильного поводження у критичних ситуаціях та вміння підтримувати сприятливий психологічний клімат у туристській групі (Дишко, 2021).

Як свідчить практика, дієвими методичними засобами навчання, які покликані формувати практичний досвід з питань організації та проведення туристських заходів у стаціонарних та польових умовах, є ігри. Зосібна Л. Чалій пропонує ділові ігри («Туристський захід у позакласній роботі», ситуаційна гра «Мікрофон» з моделюванням підготовки масового заходу з туризму), професійні тренінги («Я – керівник туристського походу»), «круглий стіл» (напр., для підбиття підсумків проведеного заходу; він є обов'язковим після будь-якого походу), «мозковий штурм» як засіб вирішення проблемної ситуації (напр., «Неправильний розрахунок продуктів харчування, шляхи виходу зі ситуації»), захист власних проєктів для перевірки технічної підготовленості (планування смуги перешкод, розроблення й організації туристського заходу) (Чалій, 2017). Усі ці складові методики доцільно застосовувати у процесі вивчення майбутніми фахівцями з фізичної культури специфіки туризму, моделюючи різні ситуації (у спрощених та ускладнених умовах).

Аналіз відповідей на питання про форми подання навчального матеріалу, що можуть сприяти розширенню ваших компетентностей у сфері туризму засвідчив, що респонденти майже одногосно (96,5%) обрали зустрічі з туристами-практиками. Підкреслимо, що саме цю форму ми розпочали активно впроваджувати в освітній процес підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури. В інших відповідях зазначалося про участь в організації походів, подорожей та плануванні туристських маршрутів з оздоровчо-спортивного туризму.

Вочевидь, якісна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури до використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності має містити мотиваційний, змістовий та практичний компоненти, ґрунтуватися на нових нестандартних підходах подання інформації, а також зважати на напрацювання теоретиків і практиків щодо вибору змісту, методів та форм занять.

Висновок. Таким чином, рівень сформованості професійних компетентностей здобувачів освіти (студентів коледжу) до використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності виявився середнім. Задля вдосконалення підготовки майбутніх фахівців фізичної культури, зважаючи на думку студентів, доцільно запроваджувати передовсім лекції-візуалізації,

інформаційні лекції, лекції-дискусії, а на практичні заняття із планування, організації та проведення туристичних походів різних видів залучати туристів-практиків.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні різних форм позааудиторної туристичної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева О., Дутчак М., Благий О. Теоретичні засади оздоровчо-рекреаційної рухової активності різних груп населення. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2020. № 2. С. 59–66.
2. Блистів Т., Левінська К., Гураль В., Блистів І. Побудова оздоровчих програм засобами туризму як чинник активізації рекреаційної діяльності студентської молоді. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення* : зб. матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (7–8 жовтня 2022 року, м. Львів). Львів, 2022. С. 223–226.
3. Гук Н.А. Організаційна модель підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та туризму до спортивно-туристичної роботи. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62) С. 582–586.
4. Дем'янчук О., Альошина А. Особливості застосування занять оздоровчо-рекреаційної рухової активності зі школярами з використанням засобів спортивного туризму. 2018. URL: <http://sportvisnyk.vnu.edu.ua/index.php/sportvisnyk/article/download/682/671>. (дата звернення: 18.09.2023)
5. Дишко О.Л., Ковальчук В.В., Палюх М.М., Чиж А.Г. Туристичний водний похід у системі практичної підготовки бакалаврів з фізичної культури і спорту. *Академічні студії*. Луцьк, 2021. С. 33–43.
6. Квасниця І. М., Ференчук Б. М., Цісар В. В., Дмитришин Н. О. Когнітивний компонент у контексті формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця фізичної культури і спорту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 88. С. 96–100.
7. Ковальова Ю. А. Сутність професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015. Вип. 3К2 (57). С. 162–165.
8. Крутогорська Н. Ю. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до виховної роботи в школі з формування здорового способу життя. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 2010. Вип. 50 (1). С. 40–51.
9. Лоза Т. О. Обґрунтування необхідності впровадження інноваційних технологій в процес фізичного виховання студентської молоді. *Молодий вчений*. 2015. № 2. С. 197–500.
10. Отравенко О. В. Інноваційні методи навчання як основа якісної професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. *Open educational e-environment of modern University, special edition*. 2019. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/oeemu_2019_spetsvip_23.pdf (дата звернення: 17.09.2023)
11. Рибалко П. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до подальшої фахової діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 9 (93). С. 235–244.
12. Чалій Л. В. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації позакласної роботи з туризму : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2017. URL: http://www.rshu.edu.ua/images/afto/d_003.pdf (дата звернення: 20.09.2023)

REFERENCES

1. Andryeyeva O., Dutchak M., Blahiy O. (2020) Teoretychni zasady ozdorovcho-rekreatsiynoyi rukhovoyi aktyvnosti riznykh hrup naselennya [Theoretical principles of health and recreational physical activity of different population groups]. *Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya i sportu*. № 2. S. 59–66. [in Ukrainian].
2. Blystiv T., Levinska K., Hural V., Blystiv I. (2022) Pobudova ozdorovchykh prohram zasobamy turyzmu yak chynnyk aktyvizatsiyi rekreatsionoyi diyal'nosti student's'koyi molodi. [Construction of health programs by means of tourism as a factor in activating recreational activities of student youth]. *Problemy aktyvizatsiyi rekreatsionno-ozdorovchoy diyal'nosti naselennya* : zb. materialiv KHIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (7–8 zhovtnya 2022 roku, m. L'viv). L'viv. S. 223–226. [in Ukrainian].
3. Huk N.A. (2018) Orhanizatsiyna model' pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv fizychnoyi kul'tury ta turyzmu do sportyvo-turystychnoyi roboty. [Organizational model of training future specialists in physical culture and tourism for sports and tourism work]. *Molodyy vchenyy*. № 10 (62). S. 582–586. [in Ukrainian].
4. Demyanchuk O., Alosyna A. (2018) Osoblyvosti zastosuvannya zanyat' ozdorovcho-rekreatsiynoyi rukhovoyi aktyvnosti zi shkolyarom z vykorystannyam zasobiv sportyvnogo turyzmu. [Peculiarities of the use of health and recreational motor activity classes with schoolchildren using sports tourism tools]. URL: <http://sportvisnyk.vnu.edu.ua/index.php/sportvisnyk/article/download/682/671> [in Ukrainian].
5. Dyshko O.L., Kovalchuk V.V., Palyukh M.M., Chyzh A.H. (2021) Turystychnyy vodnyy pokhid u systemi praktychnoyi pidhotovky bakalavriv z fizychnoyi kultury i sportu. [Tourist water trip in the system of practical training of bachelors in physical culture and sports]. *Akademichni studiyi*. Lutsk. S. 33–43. [in Ukrainian].
6. Kvasnytsya I. M., Ferenchuk B. M., Tsisar V. V., Dmytryshyn N. O. (2022). Kohnityvnyy komponent u konteksti formuvannya konkurentospromozhnosti maybutn'oho fakhivtsya fizychnoyi kul'tury i sportu. [Cognitive component in the context of forming the competitiveness of a future specialist in physical education and sports]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 5. Pedagogichni nauky: realiyi ta perspektyvy*. Vyp. 88. S. 96–100. [in Ukrainian].

7. Kovalova YU. A. (2015) Sutnist profesiynoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya fizychnoyi kul'tury do formuvannya moralno-volovykh yakostey u starshoklasnykiv. [The essence of professional training of the future teacher of physical education for the formation of moral and volitional qualities in high school students]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport). Vyp. 3K2 (57). S. 162–165. [in Ukrainian].*
8. Krutohorska N. YU. (2010) Pidhotovka maybutnoho vchytelya fizychnoyi kultury do vykhovnoyi roboty v shkoli z formuvannya zdorovoho sposobu zhyttya. [Preparation of the future teacher of physical culture for educational work in the school on the formation of a healthy lifestyle]. *Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu. Slovyansk. Vyp. 50 (1). S. 40–51. [in Ukrainian].*
9. Loza T. O. (2015) Obgruntuvannya neobkhidnosti vprovadzhennya innovatsiynykh tekhnolohiy v protses fizychnoho vykhovannya student's'koyi molodi. [Justification of the need to introduce innovative technologies in the process of physical education of student youth]. *Molodyy vcheny. № 2. S. 197–200. [in Ukrainian].*
10. Otravenko O. V. (2019) Innovatsiyni metody navchannya yak osnova yakisnoyi profesiynoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya fizychnoyi kultury. [Innovative teaching methods as the basis of quality professional training of the future physical culture teacher]. *Open educational e-environment of modern University, special edition. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/oeemu_2019_spetsvip_23.pdf. [in Ukrainian].*
11. Rybalko P. (2019) Osoblyvosti profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do podal'shoi fakhovoyi diyal'nosti. [Peculiarities of professional training of future physical culture teachers for further professional activity] *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi. № 9 (93). S. 235–244. [in Ukrainian].*
12. Chaliy L. V. (2017) Formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do orhanizatsiyi pozaklasnoyi roboty z turyzmu [Formation of readiness of future teachers of physical education to organize extracurricular work on tourism] : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Lutsk. URL: http://www.rshu.edu.ua/images/afto/d_003.pdf. [in Ukrainian].

Олена ЄВДОЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-6338-5372

доктор філософії з галузі Освіта/Педагогіка,

доцент б.в.з. кафедри хімії

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(Житомир, Україна) *evdochenko_lena@ukr.net*

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ХІМІКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано прикладне значення факторного аналізу, як ефективного методу обробки статистичних даних в педагогічних дослідженнях. Охарактеризовано математичну сутність факторного аналізу та можливість його застосування з метою визначення найбільш суттєвих та взаємопов'язаних педагогічних умов. Представлено кількісні результати експертного оцінювання педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх хіміків у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти. Для обробки отриманих результатів використано комп'ютерну програму SPSS Statistics, яка дозволила визначити найбільш значущі фактори графічним критерієм «Кам'янистого розсипу» та методом Кайзера. Адекватність вибірки підтверджено критерієм Кайзера-Майєра-Олкіна, який вказує на коректність отриманих результатів. Шляхом факторного аналізу виокремлено дев'ять статистично значущих факторів, які визначають систему фахової підготовки майбутніх хіміків та забезпечують ефективність процесу формування професійної компетентності. Інтерпретація отриманих результатів та проведений аналіз коефіцієнтів кореляції педагогічних умов по відношенню одна до одної дали можливість визначити найбільш значущі та ефективні фактори. Визначені значущі фактори об'єднано в чотири групи педагогічних умов: організаційні, методичні, діяльнісно-практичні, мотиваційні. В статті наведено ознаки та характеристики кожного значущого фактора, акцентовано увагу на ефективності реалізації визначених педагогічних умов у процесі фахової підготовки хіміків. Зауважено, що визначені педагогічні умови сприятимуть належній реалізації дидактичних принципів освітнього процесу та забезпечать підготовку конкурентоспроможного на ринку праці фахівця. Окреслені педагогічні умови покладено в основу впровадження моделі формування професійної компетентності майбутніх хіміків у закладі вищої освіти, що стане перспективою подальших досліджень.

Ключові слова: педагогічні дослідження, факторний аналіз, педагогічні умови, професійна компетентність, майбутні хіміки, фахова підготовка, заклад вищої освіти.

Olena YEVDUCHENKO,

orcid.org/0000-0001-6338-5372

Doctor of Philosophy Degree Field of Study 01 Education Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Chemistry

Zhytomyr Ivan Franko State University

(Zhytomyr, Ukraine) *evdochenko_lena@ukr.net*

FACTOR ANALYSIS OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FUTURE CHEMISTS' PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with the factor analysis practical value as an effective method of processing statistical data in pedagogical research. The paper explains a factor analysis mathematical essence and the possibility of its application in order to determine the most significant and interconnected pedagogical conditions. The study presents quantitative results of an expert assessment of pedagogical conditions for the future chemists' professional competence formation in the process of professional training in higher education institutions. The SPSS Statistics computer program has been used to process the obtained results, which allows to determine the most significant factors using the graphic criterion of "Rocky placer" and the Kaiser method (rule). The Kaiser-Meier-Olkin (KMO) test confirms the sample relevance, which also proves the correctness of the obtained results. Nine statistically significant factors have been singled out through factor analysis, which determine the future chemists' professional training system and ensure the effectiveness of the professional competence formation process. The obtained results' interpretation and the analysis of pedagogical conditions coefficient correlation in relation to each other have made it possible to determine the most significant and effective factors. The identified significant factors are combined into four pedagogical conditions' groups: organizational, methodical, activity and practical, and motivational. The article gives peculiar characteristics of each significant factor, and proves

the effectiveness of the specified pedagogical conditions' implementation in the process of chemists' professional training. The specified pedagogical conditions will contribute to the proper implementation of the educational process' didactic principles and ensure the specialist' training who is competitive on the labor market. The research defines pedagogical conditions which are the basis of the future chemists' professional competence formation model implementation in the higher education institution.

Key words: *pedagogical research, factor analysis, pedagogical conditions, professional competence, future chemists, professional training, higher education institution.*

Постановка проблеми. Підготовка конкурентоспроможного та мобільного на ринку праці фахівця – одне з головних завдань, що постає сьогодні перед закладами вищої освіти. Таку конкурентоспроможність у майбутньому забезпечить професійна компетентність фахівця, яка формується в процесі фахової підготовки в закладі вищої освіти та розвивається протягом роботи за фахом. Створення ефективних моделей формування професійної компетентності майбутніх фахівців різних галузей вимагає від науковців-педагогів визначення педагогічних умов, які забезпечать високу якість та ефективність процесу фахової підготовки. Погоджуємось із думкою науковців, які вважають, що «експериментальна перевірка висунутої гіпотези матиме переконливі об'єктивні характеристики, якщо застосовувати математично-статистичні методи обробки отриманих експериментальних даних» (Бойчук та ін., 2021: 3). Методи математичної статистики є «... апаратом кількісної інтерпретації якісних характеристик та використовуються для опрацювання даних, діагностики та прогнозування педагогічного процесу, визначення оптимальних умов його управління, відкриття нових педагогічних явищ» (Бойчук та ін., 2021: 4). Крім того, використання методів математичної статистики в педагогічних дослідженнях значно підвищує їх якість та підтверджує достовірність отриманих результатів. Тому, для визначення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх хіміків у нашому дослідженні ми використали один із методів математичної статистики – факторний аналіз.

Аналіз дослідження. На основі здійсненого аналізу науково-педагогічної літератури можна стверджувати, що факторний аналіз особливо актуальний на початку наукового дослідження, коли необхідно звести різноманітні, складні для ранжування та діагностики фактори. Факторний аналіз широко використовується вітчизняними та зарубіжними педагогами та психологами (І. Бойчук, С. Біверс, В. Климчук, С. Кортес, Т. Кристопчук, С. Сисоєва, О. Мельник, Емі Джон В. Лаунсбері, Х. Пінеда, В. Щирба, О. Щирба та ін.).

Зазвичай, факторний аналіз застосовують для: редукції отриманих результатів (зменшення кількості змінних), групування, класифі-

кації та компактної візуалізації вихідних даних, пошуку прихованих змінних та генерації нових ідей (В. Климчук); виявлення можливих прихованих взаємних впливів певних характеристик (В. Щирба, О. Щирба); надання змістовної форми вихідним даним (С. Сисоєва, Т. Кристопчук) тощо.

Як зазначено в Українському педагогічному енциклопедичному словнику «фактор» – це педагогічне явище, яке стало рушійною силою іншого явища (Гончаренко, 2011: 292). А визначення найбільш сприятливих факторів є факторним аналізом.

Факторний аналіз – це математико-статистичний метод обробки кореляційних матриць (таблиць), який використовують для визначення взаємопов'язаних і взаємобумовлених факторів, які лежать в основі кореляції між змінними, що співставляються. Факторами називають наймісткіші та найсуттєвіші характеристики. Так, використання факторного аналізу в дослідженні дозволило зосередити масив значної кількості вихідної інформації через значно меншу кількість характеристик.

Зазначимо, що реалізація факторного аналізу відбувається в декілька етапів: 1) відбір та експертна оцінка факторів; 2) використання комп'ютерних статистичних програм з метою визначення найбільш значущих факторів; 3) аналіз та інтерпретація отриманих результатів (Павелків, 2018: 82).

Метою статті є – обґрунтування доцільності використання факторного аналізу в педагогічних дослідженнях та застосування його для визначення найбільш ефективних педагогічних умов, які забезпечують формування професійної компетентності майбутніх хіміків під час фахової підготовки в закладі вищої освіти.

Виклад нового матеріалу. На початковому етапі дослідження нами було складено перелік педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх хіміків, які в подальшому піддавались експертному оцінюванню. Підґрунтям для формулювання переліку педагогічних умов став аналіз науково-педагогічної літератури щодо впровадження низки педагогічних умов у процес підготовки фахівців різних галузей та проведене інтерв'ювання професіоналів-практиків. Інтерв'ювання проводилось серед викладачів

хімічних дисциплін закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку хіміків фахівців-практиків із досвідом роботи більше п'яти років; працевлаштованих магістрів-хіміків, які поєднують навчання та роботу за фахом. За результатами опитування було сформульовано 36 педагогічних умов.

На наступному етапі дослідження було проведено експертне оцінювання сформульованих педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх хіміків. Експерти оцінювали умови за 10 бальною шкалою (від найбільш значимих – 10 балів, до найменш значимих – 1 бал). Загальна кількість експертів становила 106 осіб (18% – викладачі, що здійснюють підготовку хіміків, 14% – роботодавці, 17% – працюючі хіміки з досвідом роботи більше 5 років, 25% – випускники-хіміки з досвідом роботи менше 5 років, 26% – працевлаштовані за фахом здобувачі вищої освіти). За результатами експертного оцінювання складено двомірну матрицю, в якій стовпці – це педагогічні умови, рядки – оцінки експертів (значення змінних).

Отримані результати було оброблено за допомогою комп'ютерної програми SPSS Statistics («Statistical Package for the Social Sciences»). Програма SPSS Statistics автоматично визначає критерій адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (Field, 2009: 352), який характеризує достовірність та можливість використання вибірки факторного

аналізу. Зазначимо, що для отриманої вибірки критерій Кайзера-Мейєра-Олкіна мав значення 0,685 (достатня адекватність), що говорить про коректність отриманих результатів та можливість використання їх для аналізу (Яковлев, 2010: 14).

Програма SPSS Statistics дозволяє застосувати критерій відсіювання, так званий графічний критерій «Кам'янистого розсіпу». Відповідно до критерію «Кам'янистого розсіпу» програмою побудовано графік, який відображає власні значення кожного виділеного фактора в порядку спадання (рис. 1).

Відповідно до графіку максимальне сповільнення власних значень факторів відбувається після дев'ятого компонента, що дає можливість говорити про дев'ять найбільш значущих факторів (Климчук, 2009: 151).

До програми SPSS Statistics також включений метод Ф. Кайзера (критерій головних компонент), який автоматично відсіює фактори із власним значенням меншим за одиницю. Методом Ф. Кайзера також виділено дев'ять головних факторів, що підтверджує адекватність факторного аналізу та можливість його застосування.

Результати факторного аналізу виражаються в факторних навантаженнях та власних значеннях факторів. Факторне навантаження (factor loadings) – це «коефіцієнт кореляції кожної із аналізованих змінних із кожним виділеним факто-

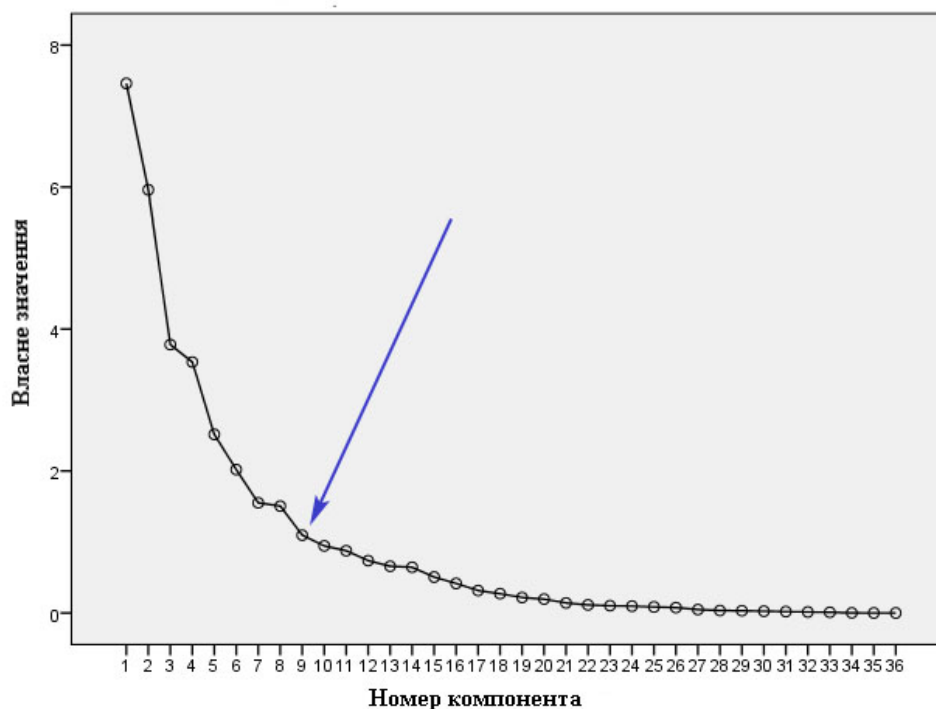

Рис. 1. Графік залежності власних значень (критерій «Кам'янистого розсіпу»)

ром» (Климчук, 2009: 146), власні значення – це «дисперсії, які пояснюються факторами» (Климчук, 2009: 150).

Таким чином, опрацювання результатів опитування за допомогою програми SPSS Statistics дозволило виділити статистичні факторні навантаження кожної умови, які представлені в табл. 1.

Зазначимо, що число стовпців у таблиці дорівнює числу факторів, а кількість рядків дорівнює числу змінних (кількість педагогічних умов).

Коефіцієнтом рангової кореляції в дослідженні обрано коефіцієнт Спірмена, який має значення від -1 до +1, чим більше значення наближене

до +1, тим тісніший зв'язок між факторами. Емпіричним порогом значимості факторних навантажень визначено 0,7 (значимими вважаємо фактори більші за значення 0,7).

Вивчивши розподіл факторних навантажень та провівши аналіз коефіцієнтів кореляції педагогічних умов по відношенню одна до одної, ми інтерпретували отримані результати й визначили найбільш значимі педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх хіміків (табл. 2).

Зазначим, що методом головних компонент було виділено дев'ять головних факторів,

Таблиця 1

Результати виділення головних компонент (факторні навантаження)

	Фактори								
	f1	f2	f3	f4	f5	f6	f7	f8	f9
VAR00004	-0,955	0,095	0,085	-0,075	0,026	0,089	-0,072	-0,069	-0,015
VAR00001	-0,955	0,095	0,085	-0,075	0,026	0,089	-0,072	-0,069	-0,015
VAR00005	0,955	-0,095	-0,085	0,075	-0,026	-0,089	0,072	0,069	0,015
VAR00035	0,865	0,120	0,059	0,172	0,120	-0,081	0,194	-0,212	0,173
VAR00009	-0,687	-0,046	-0,091	0,145	0,477	0,162	-0,114	0,116	0,187
VAR00036	-0,588	0,312	0,141	0,179	-0,018	0,278	0,159	-0,283	0,045
VAR00011	0,557	-0,347	0,328	0,014	0,052	0,380	0,230	-0,295	0,166
VAR00033	0,468	0,009	0,032	0,455	0,196	-0,130	0,209	0,103	0,053
VAR00003	0,091	0,927	0,122	0,099	-0,093	-0,057	0,106	0,007	0,123
VAR00008	0,209	0,821	-0,147	-0,297	0,083	-0,090	0,116	-0,207	-0,099
VAR00002	-0,425	0,818	0,152	-0,042	-0,054	-0,043	-0,014	0,116	0,051
VAR00006	0,560	-0,704	-0,023	-0,070	0,231	-0,106	-0,004	-0,093	0,016
VAR00007	-0,422	0,636	-0,246	-0,087	0,254	0,430	0,015	0,039	-0,044
VAR00034	-0,142	0,612	0,524	0,264	-0,317	-0,019	0,031	0,074	-0,005
VAR00020	0,153	0,586	0,363	0,187	0,112	0,158	-0,020	0,394	0,108
VAR00026	0,123	-0,505	-0,217	0,385	-0,174	-0,063	-0,110	0,375	-0,159
VAR00016	-0,016	0,093	0,939	0,165	0,054	0,055	0,123	-0,068	0,035
VAR00012	0,025	-0,082	-0,938	-0,162	-0,072	-0,041	-0,122	0,078	-0,050
VAR00015	0,076	-0,078	-0,907	0,252	-0,043	0,046	-0,139	0,057	-0,083
VAR00032	0,188	-0,453	-0,482	-0,083	0,343	-0,006	-0,052	-0,117	0,379
VAR00022	-0,298	0,165	-0,451	-0,004	0,032	-0,320	-0,012	0,100	-0,384
VAR00014	0,033	-0,024	-0,065	0,942	0,089	0,031	-0,131	-0,001	-0,091
VAR00013	0,024	0,020	0,326	0,856	0,033	0,071	-0,029	-0,050	-0,043
VAR00017	-0,092	0,095	0,587	-0,686	-0,090	0,011	0,225	-0,020	0,083
VAR00025	0,423	0,188	0,196	0,504	-0,161	0,013	0,015	0,264	0,308
VAR00027	-0,011	-0,059	0,045	-0,032	0,907	-0,101	-0,073	0,076	-0,110
VAR00028	-0,051	-0,042	0,097	0,160	0,906	-0,014	-0,118	0,035	-0,146
VAR00010	-0,148	0,164	-0,091	0,010	0,046	0,903	-0,048	0,138	-0,040
VAR00018	-0,179	-0,049	0,128	0,064	-0,135	0,804	0,015	-0,045	-0,010
VAR00023	0,285	0,241	-0,238	0,116	0,396	-0,446	0,177	0,102	0,107
VAR00031	0,290	0,132	0,244	-0,086	-0,107	-0,056	0,809	0,032	-0,117
VAR00029	-0,029	0,025	0,119	-0,138	-0,031	0,180	0,794	-0,194	0,225
VAR00030	0,300	0,073	0,139	-0,035	-0,158	-0,281	0,682	0,075	0,096
VAR00024	0,062	0,060	-0,118	-0,097	0,049	0,009	-0,165	0,814	0,117
VAR00019	0,096	0,009	0,055	-0,307	-0,207	-0,053	-0,363	-0,606	0,201
VAR00021	0,008	0,155	0,150	-0,124	-0,279	-0,119	0,170	0,061	0,728

Пояснювальна сукупна дисперсія

Компо- нент	Початкові власні значення			Сума квадратів навантажень виведень			Суми квадратів навантажень обернень		
	Всього	% дисперсії	Сумарний %	Всього	% дисперсії	Сумарний %	Всього	% дисперсії	Сумарний %
1	7,460	20,723	20,723	7,460	20,723	20,723	6,259	17,387	17,387
2	5,962	16,560	37,284	5,962	16,560	37,284	4,780	13,278	30,664
3	3,780	10,501	47,785	3,780	10,501	47,785	4,476	12,434	43,098
4	3,535	9,819	57,604	3,535	9,819	57,604	3,331	9,254	52,352
5	2,516	6,988	64,592	2,516	6,988	64,592	2,717	7,547	59,899
6	2,020	5,611	70,203	2,020	5,611	70,203	2,451	6,809	66,708
7	1,551	4,310	74,512	1,551	4,310	74,512	2,284	6,344	73,052
8	1,506	4,184	78,696	1,506	4,184	78,696	1,845	5,125	78,177
9	1,096	3,044	81,740	1,096	3,044	81,740	1,283	3,563	81,740

загальна інформативність яких становить 81,7%. Опишемо кожен з факторів.

Інформативність першого фактора – 20,72% загальної дисперсії (має всі позитивно значущі навантаження). До нього увійшли такі змінні: змістовне наповнення освітніх компонент і послідовність їх викладання з орієнтацією на опанування професійною діяльністю (0,955); введення на початковому етапі навчання адаптивної освітньої компоненти (0,865). Виділений фактор назвемо фактором реалізації змістовних ліній освітніх компонент із попередньою адаптацією до навчання. Зміст цього фактору полягає в динамічному поєднання теоретичної та практичної (експериментальної) підготовки, що реалізується під час здобуття освіти та передбачає адаптацію студентів на початковому етапі до нових умов навчання, які значно відрізняються від тих, що існують в закладі загальної середньої освіти.

Другий фактор має інформативність 16,56%. Він містить наступні ознаки: поєднання різноманітних форм, методів і засобів дистанційного та аудиторного навчання (0,927); поступова зміна ролі викладача з джерела знань на консультанта в процесі вивчення хімічних дисциплін (0,821); систематичність і різноманітність видів та форм контролю (0,818).

Беручи до уваги те, що другий фактор зорієнтований на відбір форм, методів, засобів навчання та передбачає акцентування уваги на організації контролю набутих загально-професійних та спеціально-професійних компетентностей, з поступовою зміною ролі викладача, фактор сформулюємо як фактор застосування методичного інструментарію для забезпечення реалізації якісної фахової підготовки майбутніх хіміків.

Третій фактор має інформативність 10,5%, до нього увійшла одна педагогічна умова: формування в здобувачів вищої освіти знань щодо планування, організації та проведення хімічного експерименту з обов'язковим дотримання правил техніки безпеки (0,939).

Беручи до уваги те, що третій фактор стосується особливостей організації дослідницько-експериментальної діяльності здобувачів вищої освіти в процесі фахової підготовки, він отримав назву фактора набуття знань та формування вмінь дотримання правила організації, планування та безпечного проведення хімічних експериментів.

Інформативність четвертого фактору становить 9,82%. До четвертого фактору увійшли дві змінні: включення експериментальної діяльності здобувачів вищої освіти в аудиторну та позааудиторну навчальну роботу (0,942); системність і безперервність набуття експериментальних умінь (0,856). Цю групу факторів названо фактором наступності та безперервності набуття експериментальної вправності протягом навчання, адже до нього увійшли умови, які забезпечують постійне залучення здобувачів вищої освіти до експериментальної діяльності, а також розвиток важливих для професії хіміка якостей особистості.

П'ятий фактор має інформативність 6,99%. Маємо такі змінні: систематичне оновлення лабораторних практикумів хімічних навчальних дисциплін (0,907); постійне оновлення приладів і обладнання у відповідності до вимог сучасних хімічних лабораторій (0,906). П'ятий фактор зорієнтований на набуття первинного професійного досвіду в здобувачів вищої освіти. Його реалізація передбачає оновлення лабораторного обладнання, приладів та відповідних інструктивно-методичних матеріалів для роботи з ними, тому він

ОРГАНІЗАЦІЙНІ:

- реалізація змістовних ліній освітніх компонент із попередньою адаптацією до навчання;
- осучаснення матеріально-технічного та методичного забезпечення освітнього процесу;
- поетапне вдосконалення професійної компетентності майбутніх хіміків.

МЕТОДИЧНІ:

- застосування методичного інструментарію для забезпечення реалізації якісної фахової підготовки;
- набуття знань та формування вмінь дотримання правила організації, планування та безпечного проведення хімічних експериментів;
- врахування вхідного рівня експериментальної вправності та використання цифрових і реальних засобів навчання в процесі здобуття освіти.

ДІЯЛЬНІСНО-ПРАКТИЧНІ:

- наступність та безперервність набуття експериментальної вправності протягом навчання;
- поступове збільшення самостійності виконання хімічних експериментів студентами-хіміками.

МОТИВАЦІЙНІ:

- створення позитивної мотивації до обраної професії хіміка.

Рис. 2. Групи педагогічних умов формування

отримав назву фактора осучаснення матеріально-технічного та методичного забезпечення освітнього процесу.

Шостий фактор має інформативність 5,61%, містить такі ознаки: постійне залучення здобувачів вищої освіти до виховної діяльності з метою набуття досвіду виконання експериментів з яскравим зовнішнім ефектом (0,903); урізноманітнення фахової підготовки яскраво-практичними вибірковими освітніми компонентами, які розширюють розуміння поля майбутньої професійної діяльності, посилюють мотивацію до навчання (0,804). Цей фактор назвемо фактором створення позитивної мотивації до обраної професії хіміка, адже до нього увійшли умови, які спонукають до оволодіння майбутньою професією, викликають бажання опанувати цікаву та, водночас, складну професію хіміка, прагнення досягати успіхів у навчальній та майбутній професійній діяльності.

Інформативність сьомого фактору становить 4,31%, до нього увійшли наступні ознаки: диференціювання експериментальних завдань за рівнем складності на початковому етапі навчання (0,809); обов'язкова візуалізація змісту теоретичного матеріалу хімічної науки (0,794); широке використання цифрових інструментів (0,682). До фактору увійшли умови, які шляхом диференціації завдань, забезпечують успішність здобувачів вищої освіти на початковому етапі навчання,

коли рівень набутих у закладі загальної середньої освіти знань і експериментальних умінь значно відрізняється в здобувачів вищої освіти. Цей фактор забезпечує візуалізацію абстрактної хімічної науки, покращує розуміння сутності будови речовин, перебігу хімічних реакцій тощо. Тому фактор отримав назву фактору врахування вхідного рівня експериментальної вправності та використання цифрових і реальних засобів навчання в процесі здобуття освіти.

Інформативність восьмого фактору – 4,18%, він має просту будову, до нього увійшла така ознака: посилення самостійності експериментальної діяльності в процесі навчання (0,814). Восьмий фактор отримав назву поступового збільшення самостійності виконання хімічних експериментів студентами-хіміками.

До дев'ятого фактору, інформативність якого складає 3,04%, увійшла ознака: обов'язкове вдосконалення складових професійної компетентності під час проходження щорічних практик (0,728). Тому цей фактор отримав назву поетапного вдосконалення професійної компетентності майбутніх хіміків.

Отже, шляхом факторного аналізу визначено дев'ять головних факторів, які поєднують у собі найбільш ефективні педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх хіміків. Визначені педагогічні умови було

поєднано в наступні групи: організаційні (фактори один, п'ять, дев'ять), методичні (фактори два, три, сім), діяльнісно-практичні (фактори чотири, вісім), мотиваційні (шостий фактор). Групи педагогічних умов формування професійної компетентності представлено на рисунку 2.

Висновки. Таким чином, факторний аналіз дозволив виокремити групи найбільш ефективних педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх хіміків. Включення окреслених груп педагогічних у процес фахової підготовки майбутніх хіміків забезпечить: 1) реалізацію процесу поетапної підготовки майбутніх фахівців; 2) успішність у навчанні здобувачів вищої освіти із

різним рівнем навченості; 3) відбір доречних та найбільш ефективних форм, методів і засобів навчання; 4) систематичний та різноманітний контроль оволодіння професійною компетентністю; 5) набуття та вдосконалення експериментальної вправності студентів; 6) усвідомлення значущості професії хіміка та розвиток мотивації до оволодіння специфікою майбутньої професійної діяльності.

В подальшому окреслені педагогічні умови покладено в основу реалізації моделі формування професійної компетентності майбутніх хіміків, розробки методичного супроводу викладання обов'язкових та вибіркових дисциплін фахової підготовки майбутніх хіміків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Field A. *Discovering Statistics Using SPSS*. Third Edition Sage, 2009. 822 p.
2. Бойчук І., Болух В., Мельник О. Статистична обробка даних педагогічних досліджень методом факторного аналізу та інтерпретація отриманих результатів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. Вип.1 (105). С. 3–16.
3. Гончаренко С. У. *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Вид. 2. Рівне : Волинські обереги. 2011. 552 с.
4. Климчук В. О. *Математичні методи у психології*. Навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. Київ, 2009. 288 с.
5. Павелків К. Факторний аналіз педагогічних умов іншомовної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 4(63) С. 82–87.
6. Щирба В. С., Щирба О. В. Методичні основи проведення математично-статистичного аналізу в освітніх вимірюваннях. *Методологічні основи моніторингу якості фізико-технологічної освіти*. 2015. URL <http://otpjournal.com.ua/index.php/2307-4507/article/viewFile/69700/64911>
7. Яковлев М. В. Факторний аналіз чинників суспільно-політичних перетворень за трансформаційним індексом Бертельсманна. *Наукові записки НаУКМА*. *Політичні науки*. 2010. Вип. 108. С. 12–16.

REFERENCES

1. Boichuk I., Bolukh V., Melnyk O. (2021) Statystychna obrobka danykh pedahohichnykh doslidzhen metodom faktornoho analizu ta interpretatsiia otrymanykh rezultativ. [Statistical processing of pedagogical research data using the method of factor analysis and interpretation of the obtained results] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 105. 3–16. [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. U. (2011) *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk*. [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary] Vyd. 2. Rivne : Volynski oberehy. 552. [in Ukrainian].
3. Klymchuk V. O. (2009). *Matematychni metody u psykhologii* [Mathematical methods in psychology]. Kyiv : Osvita Ukrainy, 288. [in Ukrainian].
4. Pavelkiv K. (2018) *Faktorny analiz pedahohichnykh umov inshomovnoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi sfery v umovakh universytetu*. [Factor analysis of pedagogical conditions of foreign language training of future specialists in the social sphere in university conditions] *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho*. *Pedahohichni nauky*. 4(63). 82–87. [in Ukrainian].
5. Shchyrba V. S., Shchyrba O. V. (2015). *Metodychni osnovy provedennia matematychno-statystychnoho analizu v osvityakh vymiryuvanniakh*. [Methodical bases of mathematical-statistical analysis in educational measurements] *Metodolohichni osnovy monitorynhu yakosti fizyko-tekhnolohichnoi osvity – Methodological bases for monitoring the quality of physical and technological education*. Retrieved from <http://otp-journal.com.ua/index.php/2307-4507/article/viewFile/69700/64911> [in Ukrainian].
6. Yakovliev M. V. (2010) *Faktorny analiz chynnykiv suspilno-politychnykh peretvoren za transformatsiynym indeksom Bertelsmanna*. [Factor analysis of factors of socio-political transformations according to Bertelsmann's transformational index] *Naukovi zapysky NaUKMA*. *Politychni nauky*. 108. 12–16. [in Ukrainian].

UDC 378.147.34

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-40>**Katerina ZAVIZION,**
orcid.org/0000-0003-2618-6360*Ph.D. in Pedagogy,
Associate Professor at the European and Oriental Languages
and Translation Department
Alfred Nobel University
(Dnipro, Ukraine) zavizion.katherine@gmail.com*

MODERN APPROACHES TO FUTURE INTERPRETER'S ONLINE TRAINING

This article presents an analysis of the works by leading domestic and international scholars dedicated to the professional future interpreters' training with the use of multimedia communicative technologies via online learning. In today's information society, future interpreters' training is becoming exceptionally important, as they play a pivotal role in communication between representatives of different cultures, and the globalized world imposes increasingly higher demands on professionals in this field. The article explores current trends in the field of translation education in an online environment, including the use of modern technologies and pedagogical methods.

This scientific article is dedicated to the examination of contemporary approaches to the future interpreters' online training. It provides an analysis of the role of online education in the modern world and presents key aspects that influence the quality of interpreters' training with the use of digital technologies. Emphasis is placed on the importance of aligning the competencies future interpreters' with the needs of the contemporary professional environment, considering the rapid development of multimedia technologies and the widespread use of the Internet.

Special attention is paid to the skills and knowledge that should be developed in the process of professional training for students of higher educational institutions in philological specialties. The author highlights the challenges that students and tutors face in the process of online learning, such as the absence of personal contact, technical issues, and difficulty of motivating students for self-directed learning. Practical exercises are proposed to develop the mentioned skills and knowledge.

This research serves as a significant contribution to understanding the modern requirements for future interpreters' training, as it provides an analysis of contemporary approaches to the online preparation of future interpreters that are efficient and effective.

Key words: *translator professional training, online learning, analysis of pedagogical approaches, digital technologies.*

Катерина ЗАВІЗІОН,
orcid.org/0000-0003-2618-6360*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри європейських і східних мов та перекладу
Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) zavizion.katherine@gmail.com*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОНЛАЙН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті представлено аналіз доробок провідних вітчизняних та світових науковців, присвячених питанню фахової підготовки майбутніх перекладачів за допомогою мультимедійних комунікативних технологій у форматі онлайн навчання. У сучасному інформаційному суспільстві підготовка перекладачів стає надзвичайно важливою, оскільки вони відіграють ключову роль у комунікації між представниками різних культур, а глобалізований світ висуває дедалі вищі вимоги до фахівців зазначеного профілю. Стаття розглядає актуальні тенденції у галузі навчання перекладу в онлайн-середовищі, зокрема використання сучасних технологій та педагогічних методів.

Дана наукова стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до онлайн підготовки майбутніх перекладачів. Наводиться аналіз ролі онлайн-освіти в сучасному світі та презентуються ключові аспекти, які впливають на якість підготовки перекладачів через використання цифрових технологій. Наголошується на важливості урахування стрімкого розвитку мультимедійних технологій та поширення Інтернету та необхідності відповідної кореляції компетенцій майбутніх перекладачів до потреб сучасного фахового середовища.

Особлива увага приділяється умінням та навичкам які мають бути сформовані у процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей. Автор звертає увагу на виклики, з якими стикаються студенти та викладачі у процесі онлайн навчання, такі як відсутність особистого контакту, технічні проблеми та складність мотивації здобувачів до самостійного навчання. Запропоновано практичні вправи для формування зазначених умінь та навичок.

Дане наукове дослідження слугує важливим внеском у розуміння сучасних вимог до підготовки перекладачів, адже у ньому надається аналіз сучасних підходів до онлайн-підготовки майбутніх перекладачів які є дієвими і ефективними.

Ключові слова: фахова підготовка перекладачів, онлайн навчання, аналіз педагогічних підходів, цифрові технології.

Problem Statement. In an increasingly interconnected and globalized world, the role of interpreters has become more vital than ever. These language professionals serve as linguistic bridges, facilitating communication and understanding across linguistic and cultural boundaries. With the rapid advancements in technology and the ever-growing demand for multilingual communication, the field of interpreting is undergoing significant transformations. The training of future interpreters is, therefore, a subject of paramount importance.

This scientific article delves into the contemporary approaches to training future interpreters through online platforms. As technology continues to reshape the landscape of education and professional practice, it is imperative that interpreter training programs adapt to these changes to produce skilled and versatile professionals. In this context, this article explores the evolving landscape of interpreter education, focusing on the utilization of digital tools and online methodologies.

Literature Review. Interpretation has been associated with activity requiring excellent cognitive and linguistic skills. As François Grosjean, Professor of Psycholinguistics at Neuchâtel University in Switzerland stated “It takes more than having two hands to be a good pianist. It takes more than knowing two languages to be a good translator or interpreter” and added that interpreters are “special bilinguals” in HuffPost interview with Nataly Kelly (Kelly, N., 2011). Thus, we believe that the abovementioned profession is achieved by proper training and attaining substantial background knowledge.

Thus we believe, there is a need to analyse modern methods and approaches to interpreter's training, namely the issue of online teaching and studying. We would like to present works by Ilg and Lambert, who claimed that monolingual exercises should be introduced at the initial stage of consecutive interpreting training, including syntactical restructuring and/or paraphrasing (Ilg, G., & Lambert, S., 1996: 75). Thus, students learn to discern thoroughly arranged written message and improvised speech as well as take advantage of both in a hybrid mode.

A slightly different approach is offered by Bowen, Bowen, Gile and Gonzalez, who pointed at the expediency of speech comprehension and production (Ko, L., 2008: 75). “Enhancing active listening” techniques are of service to put one's thoughts in order

and “chart, start, and finish, linguistically acceptable and meaningful sentences” (Ilg, G., & Lambert, S., 1996: 75). Moreover, scientists offer to use memory drills activities to enable students detect how their memory functions and make use of this memorization skill in their further work.

Article Objective. This research intends to shed light on the evolving landscape of interpreter education, providing insights and recommendations that are relevant for both educators and aspiring interpreters in today's digital age. Considering the abovementioned, we believe it is worth studying the most up to date approaches and techniques to future interpreters training.

Main Material Presentation. Lambert draws up a set of technologies to boost future interpreters' communicative skills, namely:

- listening and memory exercises,
- shadowing,
- dual-task training,
- paraphrasing,
- abstracting,
- sight interpretation,
- interpreting digits, proper names, technical words and acronyms,
- lagging exercises,
- anticipation exercises,
- left- and right-ear processing exercises (Hopper C., 2010: 76).

We believe the abovementioned activities to be relevant for development future interpreter's professional competence. Moreover sociolinguistic competence is of vital importance for future professionals in cross cultural communication. Taking into consideration Ilg and Lambert's idea that profound background knowledge is one of the key components of interpreters training, we believe it is necessary to present to the students the idea of “holistic approach to the representation of meaning” (Ilg, G., Lambert, S., 1996: 74).

The abovementioned idea is supported by Franz Pöchhacker, who offered a concept known as “semantic whole” to mark hypertextuality, or meaningful interdependence, of both translation and interpretation processes (Ilg, G., & Lambert, S., 1996). The abovementioned idea was supported by Brian Harris, who stated “Phraseology is as important to interpreters – and to translators for that matter – as terminology”

(Ilg, G., & Lambert, S., 1996: 75). Likewise, rhetorical devices and conventions of public speaking have to be considered, as they are frequently applied at conferences and public events.

Another aspect of future interpreter's training is sight interpreting, which might be challenging for less proficient students. Here we would like to present certain modern approaches to future interpreters' professional training. Z. Song singles out two major training techniques:

- (a) with prior reading and
- (b) without prior reading (Song, Z., 2010: 121).

The first approach is considered to be less challenging, since a student has about 10 minutes to skim through a 300-word text and sort out its vocabulary. The second method is believed to be more challenging, since there is no time for the interpreter to familiarize himself with the text, thus, the one has to interpret without delay. We support Z. Song's idea that the primary aim of sight interpretation training is to "increase information processing speed, speaking proficiency, reading comprehension and speech production" (Song, Z., 2010: 123). Here we would also like to add short-term memory training, for he/she should bear context in mind. Modern scholars also agree that sight interpreting training allows to "increase students' speed of analysis, and manipulate a text with syntax and stylistics" (Song, Z., 2010: 122).

The final skill that we would like to single out in the general process of future interpreters' training is note-taking skill. We believe that the given ability is vital for future interpreters' professional career. As it is an applicable tool for overcoming memory's drawbacks, since "structural aspects of a text, characteristic details (facts, figures, names) and deliberate nuances" (Ilg, G., & Lambert, S., 1996: 78) are significant for high-quality interpretation.

Speaking of capturing the core message, the most common recommendation is to catch main grammatical constituents needed for the general picture, that are Subject-Verb-Object (Song, Z., 2010). The notes can be either in the form of symbols, signs or literal chunks containing linguistic features. Having studied approaches of various domestic and foreign scholars, we can say that the diversity of note-taking techniques is substantial: anagrams (simplified letter combinations with grammatical suffixes marked), headlines (KEY, END, WIN), paired quasi-words (pro-con, on-on, Z&P, WWIII), general abbreviations and acronyms (CEO, UA, OPEC, RF), keyboard classics and mathematical signs (can be useful to convey semantic content: " ", { }, =, \$, #, !, +, ~), superscripts (_val, bla3, ↑cost, ♂?, cntr⁷). We consider all techniques to be appropriate and believe, there is no need

in inventing special coding and decoding system for taking interpreter's notes. The simpler the system is, the higher is its efficiency.

Considering the necessity of the abovementioned skills development and realities of the modern world as well as updated requirements of the global education market, we believe it is necessary to draw our attention to the most up to date issue of modern pedagogy, namely online teaching. As the pandemic broke into everyday life, the necessity to teach interpreting as well as other subjects remotely emerged.

There are various approaches to defining the notion of "distance learning". The prominent scholar describes the abovementioned notion as "a systematic organization of learning, based on the interaction of teacher and student, students with each other at a distance, reflecting all the inherent elements of the education process" (Ko, L., 2008: 98-99).

A slightly different definition was offered by C. Hopper, who identifies distance learning as "learning in which subjects are at a distance, implementing the educational process with the use of telecommunication" (C. Hopper, 2010: 15).

In the monograph "Models of organization of open education systems" V. Bykov distinguishes the following types of distance learning:

1. Distance learning – a special form of institutionalization and implementation of the educational process in which the subjects of learning (its participants) implement learning interaction fundamentally and mostly extraterritorially.
2. Traditional distance learning – a type of distance learning in which the interaction between participants and initiators of the educational process takes place in the time dimension asynchronously, while actively using the transport system of delivery of educational materials and other information objects via telephone, telegraph or postal communication system.
3. E-distance learning (e-DL) – a type of distance learning, which involves mainly individualized interaction between the organizers and participants of the educational process both synchronously in time and asynchronously, fundamentally and mainly using electronic systems for the delivery of educational material and other information objects via computer networks (Ko, L., 2008: 98–99).

At this point, both problems and possibilities take place, as studies demonstrate. To begin with issues, two types of obstacles may appear: technical and pedagogical. We believe that, technical faults, including background noise, inconvenience of device, sound quality, etc., are doomed for being unavoidable to some extent. As for the pedagogical obstacles, researchers claim that interpreting training via

teleconferencing does not provide visual interaction, resulting in poor concentration, higher level of emotional tension and fatigue (Bykov V., 2009: 827). It may take 6 weeks (50–60 minutes per lesson) for students to readjust to this kind of interpreting.

On the other hand, the abovementioned obstacle paves the way for one opportunity, namely paralinguistic skills development. It is proved that maintaining proper eye contact, demonstrating appropriate body language and managing interpreting can alleviate communication and prevent from misconceptions in the process of interpretation (Bykov V., 2009: 831). That is the reason why future interpreter's training has to include teaching non-verbal aspects of cross-cultural communication (Bykov V., 2009: 832).

Similar idea is supported by J. Littlefield. The scientist highlighted certain advantages of using online learning, namely:

- student learns at individual pace;
- student enjoys a flexible schedule;
- in the learning process, student doesn't suffer distraction of peers, and therefore focuses on gaining knowledge;
- vast majority of students understand learning as a way of their own development;

- student is protected from adaptive dangers (no need to overcome psychological barriers, problems with teambuilding) (Herasymenko I., 2014).

Conclusions. In conclusion, the evolution of online training for future interpreters represents a dynamic and transformative shift in interpreter education. As technology continues to advance and reshape the profession, adapting and innovating in response to these changes is essential. The findings and insights presented in this article provide a foundation for the development of more effective and relevant online training programs for future interpreters, helping them navigate the multifaceted world of interpreting with confidence and proficiency. The future of interpreter training lies at the intersection of tradition and technology, and the pursuit of excellence in this field requires an open embrace of both. Considering the abovementioned analysis we can state that as our life changes and new challenges appear. Thus we believe it is necessary to improve future interpreter's training methodology and adjust it to modern realia. Thus we would improve the effectiveness of student's training and supply them with knowledge and skills necessary to be competitive on the global labour market.

BIBLIOGRAPHY

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти. Київ : Атіка, 2009. 684 с.
2. Герасименко І. В. Використання технологій дистанційного навчання в підготовці майбутніх бакалаврів комп'ютерних технологій. *ІТЗН*. Вип. 41, вип. 3. С. 232–247, Чер 2014. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1080#.U70eW_1_s-Q (дата звернення 16.10.2023)
3. Hopper C. *Practicing College Learning Strategies*. 5th ed. Belmont : Wadsworth, 2010. 297 p.
4. Ilg, G., Lambert, S. Teaching consecutive interpreting. *Interpreting*, 1(1), 1996. 69–99 p.
5. Kelly N. Clearing Up Common Myths About What It Means to Be Bilingual. *HuffPost*. 2011. URL: <https://bit.ly/3S2dHfX> (дата звернення 16.10.2023)
6. Ko L. Teaching interpreting by distance mode: An empirical study. *Meta : journal des traducteurs / Meta : Translators' Journal*, v. 53(4), 2008. 814–840 p.
7. Song, Z. Skill transfer from sight translation to simultaneous interpreting: A case study of an effective teaching technique. *International journal of interpreter education*, v. 2(1), 2010. p. 11.

REFERENCES

1. Bykov V. (2009) Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity. [Models of organization systems of the open education]. К. : Atika, 684 p. (in Ukrainian)
2. Herasymenko I. (2014) Use of telecommunication technologies in teaching for bachelors students. *Information technologies as teaching tools*. № 3(41). URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1080#.U70eW_1_s-Q (дата звернення 16.10.2023)
3. Hopper C. (2010) *Practicing College Learning Strategies*. 5th ed. Belmont: Wadsworth 297 p.
4. Ilg, G., & Lambert, S. (1996) Teaching consecutive interpreting. *Interpreting*, 1(1), 69-99.
5. Kelly, N. (2011) Clearing Up Common Myths About What It Means to Be Bilingual. *HuffPost*. URL: <https://bit.ly/3S2dHfX> (дата звернення 16.10.2023)
6. Ko, L. (2008) Teaching interpreting by distance mode: An empirical study. *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, v. 53(4), pp. 814-840.
7. Song, Z. (2010). Skill transfer from sight translation to simultaneous interpreting: A case study of an effective teaching technique. *International journal of interpreter education*, v. 2(1), p. 11.

УДК 373.014(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-41>**Наталія ІГНАТЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-3264-0315

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) ignatenko1707@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Здійснено теоретичний аналіз концепту «технологізація освіти». Проаналізовано підходи науковців щодо визначення сутнісних характеристик технологізації як особливого виду педагогічної трансформації. Встановлено, що широкий науковий контекст тлумачення поняття «технологізація освіти» викликаний різними мотивами, серед яких: пошук нового статусу освіти; бажання відійти від нормативності та ідеологізації освіти; зміщення інтересу від проблеми структури і кількості до питань зростання і детермінації педагогічних знань. З'ясовано, що процес технологізації на пряму залежить від загальної стратегії розвитку освіти, концептуальна модель якої створюється/обирається відповідно до базових положень національної системи освіти та характеру змодельованого нею навчально-виховного процесу. Вірогідність цього твердження доведено на прикладі формування технологічної моделі Нової української школи. Виявлено, що в ідеологічну основу освітньої парадигми Нової української школи було закладено філософію дитино центрризму. За такого підходу зміст освіти почав сприйматися як невід'ємна частина людської діяльності, засіб організації навчального діалогу, що не може передаватися як незалежна від учителя та учня об'єктивна інформація адже основою для його побудови є не знання, а можливості, що їх можуть реалізувати учні в процесі навчання.

Зроблено висновок, що в основу технологізації освіти закладено ідею керування дидактичним процесом, проектування й відтворення навчального циклу. В рамках НУШ цей алгоритм реалізується через творення нового освітнього середовища, спроможного забезпечити необхідні умови, засоби і технології для навчання, подолання інертності мислення та переходу на якісно новий рівень побудови взаємин між учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: освіта, інновація, технологія, технологізація освіти, педагогічні технології, трансформаційні процеси в освіті, Нова українська школа.

Natalia IGNATENKO,

orcid.org/0000-0002-3264-0315

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of World History and Religious Studies

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) ignatenko1707@ukr.net

TECHNOLOGICAL COMPONENT OF TRANSFORMATION PROCESSES IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

A theoretical analysis of the concept "technology of education" was carried out. The approaches of scientists in determining the essential characteristics of technologization as a special type of pedagogical transformation have been analyzed. It has been established that the broad scientific context of the interpretation of the concept of "technology of education" is caused by various motives, including: the search for a new status of education; the desire to move away from normativity and ideologization of education; shift of interest from the problem of structure and quantity to issues of growth and determination of pedagogical knowledge. It was found that the process of technologization directly depends on the general strategy of education development, the conceptual model of which is created/chosen in accordance with the basic provisions of the national education system and the nature of the educational process modeled by it. The plausibility of this statement is proven on the example of the formation of the technological model of the New Ukrainian School. It was revealed that the philosophy of child-centrism was embedded in the ideological basis of the educational paradigm of the New Ukrainian School. Under such an approach, the content of education began to be perceived as an integral part of human activity, means of organizing educational dialogue, which cannot be transmitted as objective information independent of the teacher and the student, because the basis for its construction is not knowledge, but the opportunities that can implement it students in the process of learning.

It was concluded that the idea of managing the didactic process, designing and reproducing the educational cycle is the basis of the technology of education. Within the framework of the NUS, this algorithm is implemented through the creation of a new educational environment capable of providing the necessary conditions, means and technologies for learning, overcoming the inertia of thinking and moving to a qualitatively new level of building relationships between participants in the educational process.

Key words: education, innovation, technology, technologization of education, pedagogical technologies, transformational processes in education, New Ukrainian School.

Постановка проблеми. У кін. ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. науково-технічний прогрес зумовив технологізацію не лише чисельних галузей виробництва, а й гуманітарної сфери знання. Трансформації такого роду були пов'язані із переходом інтелектуального розвитку соціуму від стадії індустріального мислення до інформаційного. Характерною ознакою цього процесу стала поява у людей здатності до аналізу чисельних потоків інформації. У зв'язку із цим у світовій та вітчизняній освіті чітко окреслилися тенденції до впровадження нововведень у мету, методи і форми організації навчання, а також систему контролю за його результативністю. Як наслідок, перед педагогічною наукою постало завдання методологічного осмислення технологізації як особливого виду педагогічної діяльності, що утверджуючи примат знання та інформації, дозволяє досягти високого рівня освіти, підвищення її ефективності та якості.

Аналіз досліджень. У науковій літературі проблема технологізації змісту освіти знайшла відображення у цілому ряді міждисциплінарних досліджень. Умовно їх можна об'єднати за двома змістовими напрямками:

– теоретико-методологічні праці присвячені аналізу концепту «педагогічні технології» (Д. Алфімов, В. Вишківська І. Дичківська, Н. Дудник, М. Михайліченко, Н. Наволокова, Я. Рудик, С. Сисоєва, Р. Тимченко, М. Чепіль та ін.);

– дослідження організаційно-педагогічних та методичних засад технологізації як напряму модернізації освітніх систем (І. Зякун, Н. Грицак, Т. Скорик, І. Смагін, І. Смолюк, О. Янкович, Ю. Беднарек, А. Анджеєвська, О. Ляшенко та ін.).

Історіографічний аналіз цих праць дозволяє зробити висновок, що в теоретико-інформаційному ракурсі проблеми технологізації освіти ще залишаються змістові напрямки, які вимагають поглиблення та переосмислення. Серед них – проблема технологізації освіти як інструменту забезпечення успіху освітніх реформи, наукова розробка якої дозволить створити цілісне уявлення про якість системних зрушень в галузі з подальшим перенесенням їх позитивних результатів у широкий освітній простір. Виходячи із цього **метою** даної наукової розвідки є теоретичний аналіз ідеї технологізації середньої освіти як ефек-

тивного інструменту удосконалення і розвитку освітнього процесу в контексті трансформацій ініційованих реформою «Нова українська школа».

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на часту вживаність терміну «технологізація освіти» у науковій літературі, єдиного підходу до його дефініції немає. Під технологізацією освіти у різні часи розуміли: неухильне дотримання змісту і послідовності етапів упровадження нововведень, для якого притаманне діагностичне цілепокладання і результативність; алгоритмізованість і проєктованість; цілісність керуваність і коригованість (Вишківська, 2009; Дичківська, 2004); теоретичне обґрунтування та застосування технологій навчання з метою розвитку у здобувачів освіти запрограмованих компетентностей (Вовк, 2009; Н. Грицак, 2021); історично неперервний процес стандартизації, уніфікації «освітнього виробництва» у системі масової освіти; винесення творчого процесу (створення і оцінка технологій учіння) на більш високий рівень; упорядкування освітньої системи на основі ієрархії рівнів організації і відповідних їм специфічних технологій тощо (І. Зяюн, 2010); відповідна індустріальному суспільству модернізація освіти пов'язана з алгоритмізацією педагогічних дій, що конфліктує з необхідністю пошуку й творчості (І. Смагін, 2013); механізм проєктування та впровадження технологій підготовки здобувачів освіти та технологій формування компетентностей, необхідних їм для самореалізації (О. Янкович, 2015); оптимальний розподіл людських, матеріальних і фінансових ресурсів для отримання бажаних педагогічних результатів (Д. Мітчел, 1978) тощо.

Такий широкий і повсюдний контекст тлумачення даного поняття викликаний різними мотивами: пошуком нового статусу освіти в контексті суспільних і культурних перетворень; бажанням відійти від сциєнтистської ідеології, нормативності та ідеологізації освіти; зміщення інтересу від проблеми структури і кількості до питань зростання і детермінації педагогічних знань, їх обґрунтування і трансляції; збагачення категоріального апарату педагогічної науки тощо. Найбільш прогресивним серед них видається прагнення дослідників розглядати зміни в освіт-

ній парадигмі як об'єктивний процес еволюції від усталених до якісно інших ідеалів (Зязюн, 2010: 23). В умовах такої парадигми традиційна модель навчання поволі поступається місцем інноваційній – орієнтованій не лише на впровадження нововведень, але й на зміни у способах діяльності педагогів та учнів, стилі їх мислення, життя й відносин, які із цими нововведеннями пов'язані (Козак, 2014: 96–97). Із даного узагальнення випливає, що педагогічна технологія максимально тісно пов'язані з навчальним процесом та напряду залежить від загальної стратегії розвитку освіти, концептуальна модель якої створюється/обирається відповідно до базових положень національної системи освіти та характеру змодельованого нею навчально-виховного процесу. Розглянемо вірогідність цієї гіпотези на прикладі формування технологічної моделі НУШ.

Поява НУШ як інноваційної моделі/технології, що прагне задовольнити інтелектуальні запити суспільства III тис., була зумовлена трансформаційними процесами у вітчизняній системі освіти поч. XXI ст. В умовах змін традиційна модель навчання поволі поступалася місцем інноваційній – орієнтованій не лише на впровадження нововведень, але й на удосконалення способів взаємодії педагогів та учнів, стилю їх мислення, життя й відносин, які із цими нововведеннями пов'язані (Козак, 2014: 96–97). За цією логікою «Нову українську школу» закономірно розглядати як реформу трансформаційного типу, адже на шляху до змін вона передбачає здійснення цілого ряду перетворень властивих саме концепту «трансформація». Зокрема: реформування інституційної сфери загальної середньої освіти та її правових норм; системну корекцію змісту, форм і методів навчання; формування нової поведінкової ментальності педагогів, здобувачів освіти та їх батьків; розвиток ціннісного ставлення особистості до себе, як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил тощо (Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016).

Технологічна складова характерних для НУШ трансформацій концентрується навколо ієрархії понять «освітня технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання (дидактична технологія)». У своїй єдності вони утворюють своєрідну аналітичну «матрицю» семантика якої впливає з етимології родового для них концепту «технологія» – від грецьких слів *τέχνη* – мистецтво, майстерність, уміння та *λόγος* – «слово», «думка», «зміст», «поняття», які у поєднанні формують його змістовий контекст одночасно

як сукупність методів та інструментів для досягнення очікуваного результату та як алгоритм застосування наукового знання для розв'язання практичних завдань (Великий тлумачний словник української мови, 2002: 1245). Така дуальність у тлумаченні базового терміну призвела до ототожнення його похідних значень. Як наслідок, дефініції концептів «освітня технологія», «педагогічна технологія» і «технологія навчання» загалом дуже подібні й індивідуалізуються хіба що за галузевими ознаками застосування: освітні технології – відповідно до специфіки облаштування сфери освітніх послуг, дидактичні – особливостей реалізації навчального процесу, навчальні – конкретних навчальних завдань предмету тощо (Сисоєва 2013: 6).

Разом із тим дедалі частіше зустрічається думка, що така синонімізація термінів є не зовсім коректною. Вважаючи їхню змістову і практичну приналежність радше взаємодоповнюючою/взаємозумовленою ніж тотожною, деякі вітчизняні (Д. Алхімов, Б. Бархаєв, В. Беспалько, Н. Корсунська, Т. Назарова, А. Нісімчук, О. Падалка, Г. Селевко, І. Смолюк, О. Шпак) та зарубіжні дослідники (М. Ераут, Р. Кауфман, П. Мітчелл, К. Сілбер, С. Френе), наголошують на необхідності їх потрактування як ієрархії субпідрядних рівнів загального процесу технологізації де поняття «освітня технологія» характеризує загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору і застосовується для прогнозування розвитку, проектування та планування цілей, результатів, основних етапів, способів, організаційних форм освітньо-виховного процесу; «педагогічні технології» акумулюють і виражають загальні ознаки та закономірності навчально-виховного процесу незалежно від конкретного навчального предмету але в межах конкретної освітньої технології, а «технології навчання» моделюють шлях освоєння навчального матеріалу (поняття) в рамках обраної педагогічної стратегії розвитку (Алфімов, 2011).

Відповідно до зазначеного, НУШ можна розглядати як освітню технологію, характерною особливістю якої є жорстка алгоритмізація навчально-виховного процесу, що передбачає неухильне дотримання системи логічно вмотивованих етапів послідовного переходу від одного її елементу до іншого з метою «різномірного розвитку, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдоскона-

лення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» (Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 4). Методологічну основу НУШ утворюють Закон України «Про освіту, Закон України «Про повну загальну середню освіту», Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., Концептуальні засади реформування середньої школи. Остання, наголошуючи на тому, що «учителі використовують переважно застарілі дидактичні засоби» і «не вміє досліджувати проблеми за допомогою сучасних засобів, працювати з великими масивами даних, робити і презентувати висновки, спільно працювати он-лайн у навчальних, соціальних та наукових проектах тощо» (Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 4), акцентувала увагу на технологізації освіти як інструменті забезпечення успіху нової української школи (Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 8).

Як і будь-яка освітня технологія НУШ на шляху свого становлення проходить ряд взаємозумовлених етапів: виникнення суспільної потреби – фундаментальні дослідження в галузі педагогіки та психології – прикладні психолого-педагогічні дослідження – розробка нових або адаптація уже існуючих педагогічних технологій до нового змісту освіти – відображення нових технологічних моделей у навчально-програмній та навчально-методичній документації, методиках навчання. В контексті нашого дослідження особливо актуалізуються два останніх. Безпосередньо пов'язані з процесом реалізації технологічних конструкцій НУШ у повсякденну практику ЗЗСО, вони забезпечують гарантованість кінцевого результату освіт-

ньої технології і процедурність проектування й організації тієї чи іншої методики навчання.

У такому контексті технологізацію освіти можна розглядати через призму трьох рівнів її функціонування: *загальпедагогічного*, на якому концепт «педагогічна технологія» синонімічний «педагогічній системі», тобто цілісному освітньому процесу з властивими йому цілями, змісту, засобами і методами навчання, алгоритмами діяльності суб'єктів та об'єктів освітньої діяльності; *методічного* (предметному), де «педагогічна технологія» виступає як сукупність методів і засобів для реалізації певного змісту навчання і виховання в рамках одного предмету, класу; *локального* (модульного), на якому «педагогічна технологія» є технологію окремих частин навчально-виховного процесу, рішення приватних дидактичних і виховних завдань (технологія окремих видів діяльності, формування понять, технологія уроку, засвоєння нових знань, технологія повторення і контролю матеріалу, технологія самостійної роботи та ін.) (Янквич, 2015: 11–12).

Висновки. Таким чином визнаючи технологізацію освіти об'єктивним процесом, який постійно розвивається і вектор якого визначається в основному науково-технічним прогресом та технологізацією суспільства, можна зробити висновок, що міра його впливу на трансформаційні процеси в освіті України залежатиме від темпів руйнування стереотипів традиційної освіти, формування нового мислення, зміни ментальності сучасного педагога й учнів і на цій основі утвердження конкурентоздатних альтернативних концепцій і раціональних моделей освіти. Без цього природний процес технологізації освіти, традиційно зумовлений упровадженням непідготовлених умов сприймання новацій, може набути спотворених форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Структурно-змістовний компонент поняття технології. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 3. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_3_2
2. Великий тлумачний словник української мови / за ред. В.Т. Бусела. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
3. Вишківська В. Б. Технологізація навчання у вищій школі як умова вдосконалення підготовки майбутнього вчителя. *Наука і освіта*. 2009. Випуск 7. С. 39–41. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/11.pdf.pdf
4. Вовк М. П., Ходаківська С. В. Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2 (16). С. 39–48.
5. Грицак Н.В., Скорик Т.В. технологізація як напрям модернізації професійної підготовки майбутнього вчителя у закладі вищої освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. 2021. Вип. 31. Т. 1. С. 75–79. URL: http://www.innovped-agogy.od.ua/archives/2021/31/part_1/17.pdf
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 460 с.
7. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського*. 2010. Вип. 1. (33). С. 22–26. URL: http://en.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/6_5.pdf
8. Козак Л.В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 1. С. 95–107. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4280/1/Kozak_LV_Doslidjennya_innov_mod_2014.pdf

9. Mithtll D. Educational Technology. *The encyclopedia of Educational media communication and technology* / Eds. D. Unwin, R. Mc Aleece. London. Macmillan Press.1978. 312 с.
10. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ? 2016. 135 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
11. Сисоєва С.О. Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2006. Вип. 2. С. 127–131. URL: <http://pftp.org.ua/numbers/22-arkhiv-nomeriv-2006-roku/48-2-2006-roku.html>
12. Смагін І. І. Педагогічна технологія і методична система в шкільному навчанні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 1. С. 40–43.
13. Янкович О., Беднарк Ю., Анджеєвська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. 212 с. URL: http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9075/1/Jankovich_Osvit_tex.pdf
14. Янкович О. І. Освітні технології вищої школи України: проблеми та перспективи : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 208 с.

REFERENCES

1. Alfimov D. V. (2011) Strukturno-zmistovnyi komponent poniattia tekhnologii. [Structural and substantive component of the concept of technology]. *Naukovyi visnyk Donbasu*. 2011. № 3. S. 3–11. [in Ukrainian]
2. Velykyi tumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language] / za red. V.T. Busela. (2002) Kyiv ; Irpin : VTF «Perun», 1440 s. [in Ukrainian]
3. Vovk M. P., Khodakivska S. V. Tekhnologii navchannia doroslykh v umovakh formalnoi i neformalnoi osvity. [Technologies of teaching adults in the conditions of formal and informal education]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy*. 2019. Vyp. 2 (16). S. 39–48. [in Ukrainian]
4. Hrytsak N.V., Skoryk T.V. Tekhnolohizatsiia yak napriam modernizatsii profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia u zakladi vyshchoi osvity. [Technologization as a direction of modernization of professional training of the future teacher in the institution of higher education]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity*. 2021. Vyp. 31. T. 1. S. 75–79. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/31/part_1/17.pdf [in Ukrainian]
5. Vyshkivska, V.B. (2009) Tekhnolohizatsiia navchannia u vyshchii shkoli yak umova vdoskonalennia pidhotovky maibutnoho vchytelia. [Technologicalization of education in higher education as a condition for improving the training of future teachers]. *Nauka i osvita*. Vypusk 7. S. 39–41. [in Ukrainian]
6. Dychkivska I. M. (2004) Innovatsiini pedahohichni tekhnologii: navchalnyi posibnyk. [Innovative pedagogical technologies: a study guide]. Kyiv : Akademydav, 460 s. [in Ukrainian]
7. Ziaziun I. A. (2010) Osvitni paradyhmy ta pedahohichni tekhnologii u vymirakh filosofii osvity. [Educational paradigms and pedagogical technologies in the dimensions of the philosophy of education]. *Naukovyi visnyk MDU imeni V. O. Sukhomlynsko*. Vyp. 1. (33). S. 22–26. [in Ukrainian]
8. Kozak L.V. (2010) Doslidzhennia innovatsiinykh modelei navchannia u vyshchii shkoli. [Study of innovative models of learning in higher education]. *Osvitolohichni dyskurs*. № 1. S. 95–107. [in Ukrainian]
9. Mithtll D. Educational Technology. *The encyclopedia of Educational media communication and technology* / Eds. D. Unwin, R. Mc Aleece. London. Macmillan Press.1978. 312 с.
10. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. [Nova Ukrainian school. Conceptual principles of reformuvannia serednoi shkoly]. Kyiv, 2016. 135 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]
11. Sysioeva S.O. (2006) Pedahohichni tekhnologii: korotka kharakterystyka sutnisnykh oznak. [Pedagogical technologies: a brief description of essential features]. *Pedahohichni protses: teoriia ta praktyka*. Vyp. 2. S. 127–131. [in Ukrainian]
12. Smahin I. I. (2013) Pedahohichna tekhnolohiia i metodychna systema v shkylnomu navchanni. [Pedagogical technology and methodical system in school education]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. Vyp. 1. S. 40–43. [in Ukrainian]
13. Yankovych O., Bednarek Yu., Andzheievska A. (2015) Osvitni tekhnologii suchasnykh navchalnykh zakladiv: navchalnometodychnyi posibnyk. [Educational technologies of modern educational institutions: educational methodical manual]. Ternopil : TNPU im V. Hnatiuka, 212 s. [in Ukrainian]
14. Yankovych O. I. (2010) Osvitni tekhnologii vyshchoi shkoly Ukrainy: problemy ta perspektyvy : monohrafiia. [Educational technologies of the higher school of Ukraine: problems and prospects: monograph]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 208 s. [in Ukrainian]

УДК 378:373.3.015.31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-42>

Любов КАНІШЕВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-4190-1601
доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з науково-експериментальної роботи
Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) mazila060192@ukr.net

Анжеліка ЛЕСИК,
orcid.org/0000-0003-1886-4088
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки
Бердянського державного педагогічного університету
(Запоріжжя, Україна) as_lesyk@ukr.net

ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ ГУМАННОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито зміст вчительських студій «Виховуємо гуманність у молодших школярів», завданнями яких є: розширення уявлення педагогів про сутність і структуру гуманності в учнів молодшого шкільного віку; розглянути особливості виховання гуманності в здобувачів початкової освіти; ознайомити педагогів з діагностикою рівнів вихованості гуманності в учнів молодшого шкільного віку; поглибити знання педагогів про форми і методи виховання гуманності в учнів початкових класів; сприяти розвитку вмінь будувати взаємостосунки з учнями молодшого шкільного віку на гуманістичній основі; сприяти розвитку гуманних якостей у вчителів початкових класів.

З метою розроблення вчительських студій «Виховуємо гуманність у молодших школярів» було використано теоретичні методи – аналіз і синтез наукових джерел з проблеми дослідження, порівняння, узагальнення, класифікація.

Під час проведення вчительських студій «Виховуємо гуманність у молодших школярів» було проведено лекції («Гуманізація освітнього процесу в історії педагогічної думки», «Проблема виховання гуманності в сучасній педагогічній науці», «Форми і методи виховання гуманності здобувачів початкової освіти»), семінари-практикуми («Гуманність як професійна якість вчителя», «Педагогічне та дидактичне спілкування», «Діагностика рівнів вихованості гуманності молодших школярів»), педагогічна майстерня «Виховання гуманності в здобувачів початкової освіти», круглий стіл «Виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку».

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми підготовки вчителів початкових класів до виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку. Перспективним вважаємо вивчення питань: виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності; залучення учнів початкових класів до різних видів добротворчої діяльності, спрямованої на виявлення гуманності; виховання гуманності в учнів інших вікових груп (молоді підлітки, старші підлітки); підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів із цієї проблеми.

Ключові слова: гуманність, виховання гуманності, вчитель початкових класів, вчительські студії, учні молодшого шкільного віку.

Lyubov KANISHEVSKA,
orcid.org/0000-0002-4190-1601
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Deputy Director for Research and Experimental Work
Institute of Problems on Education of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) mazila060192@ukr.net

Angelika LESYK,
orcid.org/0000-0003-1886-4088
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Pedagogy Department
Berdyansk State Pedagogical University
(Zaporizhia, Ukraine) as_lesyk@ukr.net

TRAINING PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR EDUCATING HUMANITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article deals with the content of the teacher's studies «Educating Humanity of Primary School Students» which have the following tasks: to expand the teachers' understanding of the essence and structure of humanity of primary school students; to consider the peculiarities of educating humanity of primary school students; to familiarize teachers with diagnostics of levels of humane education of primary school students; to deepen the teachers' knowledge about forms and methods of educating humanity of primary school students; to promote the development of the ability to build relationships with primary school students on a humanistic base; to support the development of humane qualities of primary school teachers.

Theoretical methods such as analysis and synthesis of scientific sources on the research problem, comparison, generalization, and classification were used to develop teacher's studies «Educating Humanity of Primary School Students» for primary school teachers.

During the teachers' studies «Educating Humanity of Primary School Students», there were lectures («Humanization of the educational process in the history of pedagogical thought», «The problem of education of humanity in modern pedagogical science», «Forms and methods of education of humanity of primary school students»), seminars-workshops («Humanity as a teacher's professional quality», «Pedagogical and didactic communication», «Diagnostics of the levels of humane education of primary school students»), pedagogical workshop «Educating humanity of primary school students», and round table «Peculiarities of educating humanity of primary school students».

The conducted research does not cover all aspects of the multifaceted problem of training primary school teachers for educating humanity of primary school students. Future studies should be devoted to the following aspects: educating humanity of primary school students in extracurricular activities; involving primary school students in various types of charitable activities aimed at revealing humanity; educating humanity of other age groups of students (younger teenagers, senior teenagers); increasing the effectiveness of postgraduate education of teaching staff on this issue.

Key words: *humanity, educating humanity, primary school teacher, teacher's studies, primary school students.*

Постановка проблеми. Моральна криза сучасного українського суспільства призвела до розповсюдження у людських стосунках агресивності, байдужості, насильства. За таких обставин особливої актуальності набуває проблема виховання в молодого покоління гуманності як моральної якості особистості, в основі якої – людяність, чуйність, людинолюбство, повага до людей, людської гідності.

Важливим періодом у вихованні гуманності є молодший шкільний вік, коли в дитини формуються стійкі стереотипи моральної поведінки і діяльності; переважає емоційна сфера у сприйнятті оточуючих; формується здатність до емпатії та емоційної рефлексії (Вишнівська, 2015: 2).

Виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку – один з пріоритетних напрямів виховання, про це свідчить зміст нормативних документів загальнодержавного рівня: Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепція Нової української школи (2016), Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей» (2018) та ін.

Однак поза увагою науковців залишився такий аспект, як підготовка вчителів початкових класів до виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Аналіз досліджень. Різні аспекти гуманістичного виховання учнівської та студентської молоді знайшли відображення в працях філософів (В. Андрущенко, В. Кремень, Є. Шинкарук та ін.);

психологів (Г. Балл, І. Бех, О. Киричук, С. Максименко та ін.).

Вивітленню проблеми гуманістичного виховання молоді присвячено праці сучасних вчених-педагогів (А. Бойко, К. Журба, Л. Канішевська, В. Киричок, О. Коберник, О. Столяренко, Т. Суценко та ін.).

Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до гуманізації педагогічного процесу стала предметом наукових розвідок І. Бужиної, Н. Вишнівської, О. Матвієнко, Т. Москвіної, І. Сухопарі, А. Суценка та ін.

Осмилення проблеми гуманістичного виховання знайшло відображення у працях засновників гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Фромма та ін.).

Виклад основного матеріалу. Гуманізм – це готовність допомагати іншим людям, виявляти повагу, турботу, співучасть – якості, без яких неможливе існування людського роду (Бужина, 2002: 1).

Гуманність – особистісна моральна якість, яка формується на основі повсякденного ставлення особистості до оточуючих. Гуманність визначається як людинолюбство, чуйність, повага до людей та їхніх переживань.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що поняття «готовність до педагогічної діяльності» не має єдиного трактування. Однак, можна констатувати певну єдність поглядів щодо сутності цього феномена:

готовність до педагогічної діяльності передбачає сумлінне і відповідальне ставлення до педагогічної діяльності; усвідомлення педагогічної праці як головного сенсу життя; сформованість стійких мотивів професійної діяльності; наявність знань, умінь і навичок (Канішевська, 2011: 3).

Готовність вчителя початкових класів до виховання гуманності в здобувачів початкової освіти розуміється нами як приватне виявлення готовності до самостійної педагогічної діяльності, як цілісне особистісне утворення (Канішевська, 2011: 3).

Центральною проблемою професійної спрямованості педагога є проблема мотиву (Канішевська, 2011: 4). Відтак, основною у процесі виховання гуманності молодших школярів є емоційно-позитивна мотивація щодо виховання гуманності в молодших школярів; знання про сутність гуманності та особливості її виховання в здобувачів початкової освіти; володіння формами і методами виховання гуманності; вміннями здійснювати педагогічне та дидактичне спілкування; наявність гуманних якостей.

Готовність вчителя початкових класів до виховання гуманності в молодших школярів розглядаємо в єдності чотирьох взаємопов'язаних структурних компонентів:

- ціннісно-мотиваційного, який пов'язаний з усвідомленням значущості проблеми виховання гуманності в учнів початкових класів, бажанням виконувати цю діяльність; ставленням до людини як найвищої цінності; наявністю гуманних якостей;

- когнітивного, який передбачає розуміння вчителями початкової школи сутності понять «гуманність», «гуманні якості»;

- операційного, який передбачає володіння вчителями початкових класів методами виховання гуманності в здобувачів початкової освіти; вміннями здійснювати педагогічне та дидактичне спілкування;

- рефлексивного, який пов'язаний з розвитком емпатії; аналізом здійснення процесу виховання гуманності в учнів початкових класів (Канішевська, 2016: 5).

Пропонуємо вчительські студії «Виховуємо гуманну особистість», завданнями яких є:

- розширити уявлення педагогів про сутність і структуру гуманності в учнів молодшого шкільного віку;

- актуалізувати проблему виховання гуманності в учнів початкових класів;

- розглянути особливості виховання гуманності здобувачів початкової освіти;

- ознайомити педагогів з діагностикою рівнів вихованості гуманності в учнів молодшого шкільного віку;

- поглибити знання педагогів про форми і методи виховання гуманності в учнів початкових класів;

- сприяти розвитку вмінь будувати взаємостосунки з учнями молодшого шкільного віку на гуманістичній основі;

- сприяти розвитку гуманних якостей у вчителів початкових класів.

Заняття 1. «Гуманізація освітнього процесу в історії педагогічної думки» (лекція).

Мета: розглянути проблему гуманізації освітнього процесу в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки.

Зміст заняття:

1. Вітчизняний напрям гуманізації освітнього процесу: I період – зародження гуманістичних ідей народної педагогіки (до IX століття); II період – розвиток гуманістичних ідей народної педагогіки (IX – XIV століття); III період – прогрес гуманістичних ідей в епоху Відродження XVI – XVII ст.); IV період становлення прогресивної гуманістичної думки (XVIII – XIX століття).

2. Зарубіжний напрям гуманізації освітнього процесу. I період – зародження гуманістично спрямованих поглядів (VIII – VI ст. до н. е. – V ст. н. е.); II період – занепад гуманістично спрямованих ідей (V ст. – XIII – XV ст.); III період – становлення та розвиток гуманістично спрямованих ідей (XV–XVIII ст.); IV період – подальше зміцнення гуманістичних позицій (XIX століття – початок XX століття). Гуманістичні засади виховної системи А. С. Макаренка. Гуманістичний потенціал педагогіки В. О. Сухомлинського (1).

Заняття 2. «Проблема виховання гуманності в сучасній педагогічній науці» (лекція).

Мета: розкрити проблему виховання гуманності у працях сучасних вітчизняних вчених.

Зміст заняття:

1. Розвиток проблеми виховання гуманності молодших школярів у сучасній педагогічній науці.

2. Погляди вітчизняних представників гуманістичного напрямку психології (Г. Балла, І. Бежа, Г. Костюка, С. Максименка та інших) на природу гуманістичного педагогічного процесу.

3. Психолого-педагогічні умови забезпечення «ситуації успіху».

Заняття 3. «Гуманність як професійна якість вчителя» (семинар-практикум).

Мета: схарактеризувати гуманність як професійну якість вчителя початкових класів.

Зміст заняття:

1. Професійні знання, уміння, здібності та якості сучасного вчителя початкової школи. Гуманність – професійна якість вчителя.

2. Особистісні якості вчителя-гуманіста.

3. Робота творчих груп. Творче завдання: створити модель учителя початкових класів, здатного до успішного здійснення гуманізації освітнього процесу.

4. Взаємовідносини у системі «педагог-учень» та їх вплив на педагогічне кредо вчителя початкової школи.

Заняття 4. «Виховання гуманності в здобувачів початкової освіти» (творча майстерня).

Мета: розкрити значущість проблеми виховання гуманності в сучасному житті; актуалізувати проблему виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Зміст заняття:

У ході проведення творчої майстерні педагогам було запропоновано уявити собі одного із своїх учнів і написати на аркуші паперу: в лівому стовпчику – ті якості, які б вони хотіли виховати в нього, а в правому – ті якості, які б не бажали виховати у нього.

Наприклад, у лівому стовпчику: гуманізм, доброта, людяність, чуйність, співчуття, турбота про інших.

У правому стовпчику: злобливість, егоїзм, образливість, агресивність, байдужість.

Далі педагоги добирали до слова «гуманність» асоціативний ряд. Наприклад: людяність, доброта, чуйність, допомога, співчуття тощо.

Потім педагогів було розподілено на дві групи. Кожній групі було запропоновано картки із суперечливими твердженнями. Наприклад:

1. Гуманній, людяній, добрій людині доводиться важко в сучасному житті. Чи варто виховувати у дитини ці якості?

2. Справді гуманна, милосердна людина не має піклуватися про своє здоров'я, оскільки це – вияв егоїзму. Тому необхідно турбуватися про здоров'я інших людей. Чи погоджуєтеся ви з цим твердженням?

Вчителі висловлювали свої погляди на запропоновані твердження.

Потім педагогам було роздано картки із запропонованими для відтворення життєвими ситуаціями («Стара людина в сім'ї», «Відносини на роботі») (Вишнівська, 2015: 106).

Заняття 5. «Педагогічне та дидактичне спілкування» (семінар-практикум).

Мета: розглянути специфіку педагогічного та дидактичного спілкування; розробити пра-

вила педагогічного та дидактичного спілкування з учнями молодшого шкільного віку.

Зміст заняття:

1. Педагогічне спілкування як діалог. Специфіка педагогічного спілкування. Структура педагогічного спілкування.

2. Характеристика стилів педагогічного спілкування та їх технологічна характеристика.

3. Стадії педагогічного спілкування: моделювання майбутнього спілкування, безпосереднє спілкування, аналіз технології спілкування. Психологічні бар'єри, їх усунення.

4. Педагогічний такт педагога. Правила висунення педагогічної вимоги до молодшого школяра. Правила використання педагогічного заохочення дитини.

5. Робота творчих груп: дидактичне спілкування. Розробка правил педагогічного та дидактичного спілкування з учнями початкових класів.

Заняття 6. «Особливості виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку» (круглий стіл).

Мета: розглянути сенситивність молодшого шкільного віку у контексті проблеми виховання гуманності; визначити основні завдання початкової школи щодо виховання гуманності здобувачів початкової освіти.

На початку заняття було обговорено сенситивність молодшого шкільного віку щодо виховання гуманності в учнів початкових класів, акцентували увагу на типові особливості особистості молодших школярів, а саме: висока пластичність центральної нервової системи молодшого школяра, що забезпечує йому здатність фіксувати впливи середовища; виявлення інтересу до змісту моральних правил поведінки; розвиток рефлексії, що дає змогу молодшому школяру об'єктивно оцінювати свої вчинки та надавати моральну оцінку вчинкам інших людей; інтенсивне формування вольових якостей особистості; розвиток здатності до емпатії (Сухопара, 2016: 6).

У результаті обміну думками було визначено шляхи формування гуманності в учнів молодшого шкільного віку:

– реалізація гуманістичного підходу у стосунках «вчитель-учень», «вчитель-учнівський колектив», «вчитель-батьки» (Сухопара, 2016: 6).

– використання можливостей навчальних предметів і потенціалу позаурочної діяльності у процесі виховання гуманності здобувачів початкової освіти;

– організація спільної емоційно-цінної діяльності молодших школярів, яка сприяє формуванню досвіду гуманної поведінки;

– залучення молодших школярів до різних видів добротворчої діяльності, спрямованої на виявлення гуманності;

– своєчасна діагностика та корекція рівнів вихованості гуманності в учнів початкових класів;
– оптимізація форм і методів виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Заняття 7. «Діагностика рівнів вихованості гуманності молодших школярів» (семінар-практикум).

Мета: схарактеризувати критерії, показники, орієнтовні рівні вихованості гуманності учнів початкових класів; ознайомити педагогів з методикою діагностування рівнів вихованості гуманності в здобувачів початкової освіти

Зміст заняття:

1. Критерії та показники вихованості гуманності в учнів початкових класів.

2. Діагностика рівнів вихованості гуманності в учнів початкових класів.

У ході заняття було розкрито критерії та показники вихованості гуманності в молодших школярів: *когнітивний* (знання про прояви доброти, чуйності, співпереживання, турботи; розуміння причин власної поведінки та поведінки своїх товаришів); *емоційно-ціннісний* (мотивація на виявлення доброти, чуйності, співпереживання, турботи); *поведінковий* (виявлення доброти, чуйності, співпереживання, турботи; вміння взаємодіяти, співпрацювати; надавати допомогу тим, хто її потребує).

Вчителям початкових класів було запропоновано діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості гуманності в учнів молодшого шкільного віку: бесіди, методика «Незакінчене речення», розв'язання ситуацій морального змісту з опорою на зображення; опитування, опосередковане педагогічне спостереження.

Потім із вчителями початкових класів було обговорено орієнтовні рівні вихованості гуманності в здобувачів початкової освіти.

Тема 8. «Форми і методи виховання гуманності здобувачів початкової освіти» (лекція).

Мета: поглибити знання вчителів початкових класів щодо форм і методів виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Зміст заняття:

1. Характеристика методів виховання гуманності в учнів початкових класів.

2. Інтерактивні форми організації освітнього процесу: рольові ігри, ігри-драматизації, інсценізації, тренінгові заняття, квести, колективні творчі справи, виховні години, ранкові зустрічі, бесіди за сюжетом казок, оповідань, перегляд та обговорення мультфільмів, фільмів і прочитаних книг, проєктна діяльність, колективна праця для інших людей тощо.

У ході проведення заняття акцентували увагу вчителів початкових класів на доцільність використання різноманітних форм і методів виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Висновки. Розроблені вчительські студії для вчителів початкових класів «Виховуємо гуманну особистість» сприяли: поглибленню знань педагогів про сутність і структуру гуманності в учнів молодшого шкільного віку; особливостей виховання гуманності в учнів початкових класів; оволодінню діагностикою рівнів вихованості гуманності молодшого школяра; поглибленню знань вчителів початкових класів щодо форм і методів виховання гуманності здобувачів початкової освіти; сприяли розвитку вмінь педагогів будувати взаємостосунки з молодшими школярами на гуманістичній основі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми підготовки вчителів початкових класів до виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку. Перспективним вважаємо вивчення питань: виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності; залучення учнів початкових класів до різних видів добротворчої діяльності, спрямованої на виявлення гуманності; виховання гуманності в учнів інших вікових груп (молодші підлітки, старші підлітки); підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів із цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бужина І. В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2002. 338 с.
2. Вишнівська Н. В. Виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань, 2015. 297 с.
3. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2011. 512 с.
4. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія. К. : ХмЦНП, 2011. 368 с.
5. Канішевська Л. В., Ващенко С. В. Діагностика готовності майбутніх учителів початкової школи до формування гуманних відносин молодших школярів. *Перлини наукового пошуку: збірник наукових статей / за заг. ред. Докукіної О. М. Кн. 4. Хмельницький : ХмЦПН, 2016. С. 62–68.*

6. Сухопара І. Г. Формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань, 2016. 378 с.

REFERENCES

1. Buzhyna, I. V. (2002). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia humanistychnykh vidnosyn molodshykh shkoliariv: monohrafiia. [Theory and practice of training of future teachers for the formation of humanistic relations of primary school students: a monograph]. Odesa : PNTs APN Ukrainy, 338 s. [in Ukrainian].
2. Vyshnivska, N. V. (2015). Vychovannia myloserdia v uchniv molodshoho shkilnoho viku u pozaurochnii diialnosti shkil-internativ [Education of mercy in primary school students in extracurricular activities of boarding schools] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 "Teoriia i metodyka vykhovannia". Uman, 297 s. [in Ukrainian].
3. Kanishevska, L. V. (2011). Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti [Theoretical and methodological foundations of education of social maturity of high school students of boarding schools in extracurricular activities] : dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.07 "Teoriia i metodyka vykhovannia". Kyiv, 512 s. [in Ukrainian].
4. Kanishevska, L. V. (2011). Vychovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti : monohrafiia. [Education of social maturity of high school students of boarding schools in extracurricular activities: a monograph.]. K. : KhmTsNII, 368 s. [in Ukrainian].
5. Kanishevska, L. V., Vashchenko, S. V. (2016). Diahnostyka hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do formuvannia humannykh vidnosyn molodshykh shkoliariv. [Diagnostics of the readiness of future primary school teachers for the formation of humane relations of younger schoolchildren]. Perlyny naukovoho poshuku: zbirnyk naukovykh statei / za zah. red. Dokukinoi O. M. Kn. 4. Khmelnytskyi: KhmTsPN, 62–68 s. [in Ukrainian].
6. Sukhopara, I. H. (2016). Formuvannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv u pozaurochnii diialnosti [Formation of tolerance in primary school students in extracurricular activities.] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 "Teoriia i metodyka vykhovannia". Uman, 378 s. [in Ukrainian].

Марія КОНОВАЛОВА,

orcid.org/0000-0002-2451-0676

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології

Маріупольського державного університету
(Київ, Україна) beregivska.konovalova@gmail.com

Карина ЛЯШУК,

orcid.org/0009-0002-3477-4429

студентка II курсу магістратури факультету філології та масових комунікацій
Маріупольського державного університету
(Київ, Україна) karinalyashuk8@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРИВАТНОГО ЛИСТУВАННЯ ІВАНА БАГРЯНОГО НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається специфіка використання приватного листування у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменника у шкільному курсі літератури. Наголошується на вагомості епістолярного жанру під час ознайомлення учнів з художньою спадщиною еміграційних письменників. Листування письменників діаспори є яскравим і не до кінця дослідженим зразком епістолярної спадщини і має мистецьку, культурологічну та біографічну цінність. Опрацювання листів, їх окремих елементів на уроках літератури запропоновано у процесі вивчення життєвого і творчого шляху І. Багряного. Особливістю листування письменника є повідомлення фактичної інформації з власної біографії, уточнення маловідомих фактів, суперечливих моментів життя митця, інформація про історію створення художніх полотен та нездійсненні мистецькі задуми. Цікавою є інформація про інших еміграційних письменників, про передових діячів культури та літератури, з якими контактував адресат.

Наголошується на ретельному доборі письменницького епістолярного матеріалу відповідно до вимог шкільної програми та вікових особливостей учнів. Вказується на необхідність вироблення цілеспрямованої і системної роботи з його залучення і використання на уроках літератури. Розглядаються прийоми і форми навчальної діяльності на уроках у процесі ознайомлення з біографією письменника та вивчення його художніх текстів. Підкреслюється важливе значення групової і та індивідуальної пошукової роботи учнів. Особлива увага приділяється ролі вчителя у процесі вивчення епістолярного матеріалу, умінню словесника зацікавити школярів творчим процесом, надати відповідні пояснення, коментарі й спрямувати їх до пошуків інформації.

Доведено, що вивчення письменницького епістолярію має велике пізнавальне та виховне значення. Воно є найвагомішим першоджерелом для реценції художнього світу митця й сприяє розширенню інформації про письменника, проглибленню знань про його особистісне й творче становлення, про історико-культурну епоху, літературу. Отримані знання допоможуть розширити світобачення учнів, систематизувати й узагальнити їхні знання, спонукатимуть до заглиблення у власний духовний світ, до саморозвитку й самоосвіти.

Ключові слова: письменницький епістолярій, епістолярний жанр, адресат, еміграційні письменники, урок літератури, навчальна діяльність.

Mariia KONOVALOVA,

orcid.org/0000-0002-2451-0676

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology

Mariupol State University
(Kyiv, Ukraine) beregivska.konovalova@gmail.com

Karina LIASHUK,

orcid.org/0009-0002-3477-4429

Master's Student of the 2nd year at the Philology
and Mass Communications Faculty

Mariupol State University
(Kyiv, Ukraine) karinalyashuk8@gmail.com

STUDY FEATURES OF IVAN BAHRIANYI'S PRIVATE CORRESPONDENCE AT UKRAINIAN LITERATURE LESSONS

The usage specific of private correspondence in the study process of vital and creative writer path in school literature course is reviewed in the article. During students learn the artistic heritage of emigrant writers, the importance of epistolary genre is emphasized. Private correspondence of diaspora writers is a vivid, but not fully researched epistolary heritage sample and has artistic, cultural and biographical value. Processing of private mail letters and their separate elements was offered at literature lessons during study of vital and creative path of I. Bahrianyi. Reporting factual information from own biography, recondite fact clarification, author's contradictory time moments and information about artistic canvases creation history and unrealizable artistic ideas are considered as writer's correspondence peculiarity. Information about other emigrant writers and leading cultural and literary figures with whom I. Bahrianyi was in contact are very interesting.

A careful selection of epistolary material writing is emphasized in accordance with requirements of school program and requirements of student age characteristics. The need to develop outright and systematic work on involvement and usage of epistolary material at literature lessons is stated. During process of getting acquainted with the writer's biography and studying his artistic texts, techniques and educational activity forms are reviewed at lessons. The importance of group and individual research work of students is emphasized.

In epistolary material study process, a special attention is paid to a teacher role. It is important for teacher to interest students in the creative process, to provide appropriate explanations or comments and to direct students to search for information.

It is proved that author epistolary studying has a great cognitive and educational value. Private correspondence is the most important primary source for artistic world reception of the artist, it contributes writer information expansion, it deepens knowledge of author's personal and creative development and it deepens the historical and cultural era knowledge about literature. The acquired knowledge will help to expand students' worldview, to systematize and generalize students' knowledge, to encourage them to delve into their own spiritual world, to self-development and self-education.

Key words: *writer's epistolary, epistolary genre, addressee, emigration writers, literature lesson, educational activity.*

Постановка проблеми. Письменницький епістолярій – це окремий світ, окремий життєвий шлях, окремі погляди, вподобання, життєві подорожі й пригоди. Це своєрідний скарб і частина культурного потенціалу нації. Приватне листування письменника дає можливість повернутися в його епоху, його життя, побачити події його очима, простежити його особистісне й творче становлення. Як документ найповнішого самовияву характеру особистості, її способу мислення й оцінки історичних подій лист є найкращим джерелом для вивчення творчості письменника. У такій площині приватне листування необхідно використовувати у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменника в шкільному курсі української літератури.

Звернення до епістолярного жанру є особливо вагомим під час вивчення літератури еміграційних письменників. Перебуваючи поза межами України, в різних містах і на різних континентах світу, письменники діаспори використовували приватне листування як єдиний спосіб комунікації між собою. Їхні листи губилися, іноді довго «розшукували» свого адресата, здійснюючи тривалу мандрівку в часі та просторі. Видані окремими збірками чи розпорошені по різних виданнях, вони є неоціненним інформативним джерелом для сучасного молодого покоління, яке на разі повторює емігрантську долю письменників. Війна Росії проти України змушує україн-

ців залишати свої домівки й ставати на «широку дорогу поневірянь». Безумовно, нинішнім учням, «дітям війни» (Ісаєва, 2022: с. 22), ближчою стане не лише література письменників діаспори, але й письменницький епістолярій, в якому представлена не художня вигадка, а реальне особисте життя митців і їх трагічний життєвий вибір.

Аналіз досліджень. У вивченні епістолярного жанру в літературознавстві вагоме значення мають праці О. Галича, Л. Вашків, В. Кузьменка, Г. Мазохи, Т. Заболотної, Ж. Ляхової, М. Назарука тощо. На разі зростає увага до приватного письменницького епістолярію і в педагогічній науці. Елементи його вивчення висвітлюються у працях Є. Пасічника, В. Неділька, Б. Степанішина, О. Слоньовської, Н. Петриченко, Ю. Пустовіт тощо. Загальні підходи до використання письменницького епістолярію в шкільній практиці вказують на недостатньо розроблену методіку їх вивчення й надалі потребують особливої уваги сучасних дослідників.

Мета статті – обґрунтування доцільності залучення письменницького епістолярію та відбір прийомів і форм навчальної діяльності, спрямованих на його опрацювання у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменника на уроках літератури.

Вклад основного матеріалу. До вивчення приватного епістолярію на уроках літератури вчителів необхідно підходити дуже уважно,

ретельно добирати матеріал, щоб не перевантажити учнів обсягом інформації біографічного характеру. Для цього важливо виробити відповідну систему дій з використання і залучення письменницького епістолярію, визначити відповідний кут зору, під яким подавати матеріал (Петриченко, 2003). Варто наголосити на визначальних рисах письменницького епістолярію, який, на відміну від мемуаристики, ідентифікує авторську особистість. Важливо, щоб учні очікували «нову» інформацію від письменника у вигляді його листів. Робота з вивчення епістолярію повинна мати не епізодичний характер, варто спонукати учнів до групової та індивідуальної пошукової роботи, даючи їм певні вказівки, спрямування.

Опрацювання листів, їх окремих елементів на уроках літератури дає можливість учням узагальнити інформацію про письменників, творчість яких вони вивчали, й ознайомитися з новими людьми – відомими тогочасними громадськими діячами, видавцями, журналістами, критиками, редакторами тощо, які збирали, зберігали й публікували епістолярну спадщину письменників. Це широке коло передових людей свого часу, які змінювали країну, були активними учасниками її розвитку чи, перебуваючи в еміграції, працювали на благо своєї країни. Така інформація розширить світобачення учнів, систематизує й узагальнить їхні знання.

Цікавою в цьому плані є постать літератора Д. Нитченка. Перебуваючи в Австралії, він підтримував стосунки з багатьма адресатами з різних континентів. У 1992 р. в Мельбурні дослідник опублікував епістолярну спадщину українських еміграційних митців під назвою «Листи письменників». У листуванні він був «чуйним, акуратним, оперативним». Інколи, як сам зізнавався, отримував по 60-70 листів на день (Нитченко, 1992: с. VIII). М. Павлишин у передмові до виданого збірника назвав Д. Нитченка «партнером у діалогах», що в листах «присутній своєю неприсутністю». Він характеризує його як «людину, яка живе в листуванні, яка любить продовжувати й розвивати знайомство й приязнь шляхом листів і спроможна до листування прихилити й інших; (...) людину, яка з пошани й любови до своїх приятелів і до спільної для них національної культури мусіла зберегти, вибрати, упорядкувати, відредагувати і видати цей збірник листів» (Нитченко, 1992: с. VIII).

Постійним адресатом і близьким другом Д. Нитченка був І. Багряний. З І. Багряним автор вперше зустрівся в 30-х роках у видавництві «Література і мистецтво» в Харкові, згодом

у 1944 р. – у Львові і, нарешті, – в Новому Ульмі. З того часу й почалися їхні дружні взаємини та листування. І. Багряний розповідав йому про свої життєві будні, професійну діяльність, творчі плани, зв'язався в проблемах здоров'я.

У листах І. Багряного до Д. Нитченка відчувається надзвичайний оптимізм і войовничість автора, незважаючи на те, що їхнє листування відбувалося в період післявоєнної Німеччини. У листі, датованому 1948 р., відгукуючись на вагання Д. Нитченка їхати до Австралії чи ні, І. Багряний пише: «Їхати, пане Дмитре! Нема чого тут гнити й розкладатися. А зберегти себе під оглядом національним і духовним можна прекрасно і в Австралії, – мавши добру матеріальну базу і людські умови миттєві. Якщо ж судилося повернутися додому, то при теперішній техніці й з кінця світу можна дістатися до Зінькова» (Нитченко, 1992: с. 7).

Учителеві доречно ознайомити учнів з уривками перших листів під час опрацювання біографії письменника. Життєва активність молодого І. Багряного на початку його літературної діяльності перегукується з активністю й енергійністю в рядках листа вже дорослого, випробуваного важкими поневір'янями автора. Школярам можна запропонувати дібрати епітети, що характеризують письменника кінця 20-х та кінця 40-х років ХХ ст. В учнівських відповідях будуть слова: активний, енергійний, чесний, відвертий, безкомпромісний... тощо. Характеристика 40-х років доповниться епітетами – хворий, але гордий і нескорений. Втративши найдорожче – батьківщину й власне здоров'я, письменник зберіг найкращі людські якості й надалі не втрачав оптимізму. Підтвердженням цього є його листи як достовірні документальні свідчення про події, людей, епоху. Вони щирі, відверті, життєствердні. І. Багряний заохочує, підбадьорює до діяльності адресата, він «весь звернений до нового світу» і навіть збентежений тим, що «наші люди не опановують і не освоюють тих країн, куди їх закинула доля» (Нитченко, 1992: с. VII).

Ознайомлюючи учнів із біографією митця, учитель зверне увагу на трагічний період ув'язнень і концтаборів. Хронологія ув'язнень і надлюська стійкість та сила духу письменника під час перебування там вражають, видаються нереальними, перебільшеними як для звичайної людини, яка здатна вижити в таких умовах. Достовірним свідченням цих подій є листи написані в санаторію міста Сан-Блазієн, де митець постійно проходив лікування й підтримував підірване в тюрмах здоров'я. Зачитані уривки з епістолярію автора,

зможуть ще раз переконати учнів, що все це насправді відбувалося, сприйняти і краще усвідомити отриману інформацію. У листі, датованому 1948 р., І. Багрянний повідомляє: «Проходжу капітальний ремонт, пане Дмитре. Якщо все добре піде – то може ще поживу і попрацюю» (Нитченко, 1992: с. 8). У цьому ж листі автор нарікає, що йому закриті всі шляхи на виїзд за океан і він змушений залишатися в Німеччині.

Боротьба з хворобою продовжується до останніх днів життя. У 1963 р. автор пише: «Коли б Ви були тут, коло мене, й побачили, як я борюкаюсь за життя, Ви б не нарікали на мене, що не пишу листів. Щоб Ви знали, я ось уже рік не вилажу з лікарень, борюсь з хворобою, підданий різним лікарським маніпуляціям. Серце. Здається, моя пісенька проспівана» (Нитченко, 1992: с. 30).

Це був останній лист, написаний І. Багрянним до Д. Нитченка за місяць до смерті автора. Але й тут він намагається говорити про свій фізичний стан з оптимізмом, не впадати у відчай.

Про свої проблеми зі здоров'ям І. Багрянний розповідав лише найближчим друзям. Таким для нього був і Григорій Костюк. У листі до нього автор писав: «Цими днями трохи дуба не врізав. Маю тяжке захворювання коронарних судин і, брат, крутить мене ця біда в гудзик. Так що, може, оце напишу тобі листа, а вдруге чи й доведеться... Але це все між нами, не люблю нарікань і не хочу, щоб їх хтось від мене чув. Це тільки для того, щоб ти був у курсі справ, в разі довго не писатиму, друже мій» (Костюк, 1983: с. 281).

Особливість письменницького листування в повідомленні фактичної інформації з власної біографії, в уточненні суперечливих моментів життя. Через листування відбувається налагодження контактів з іншими адресатами. Перебуваючи в Новому Ульмі, Д. Нитченко відновив переписку з В. Винниченком. З його листів до адресата учні дізнаються, що автор надіслав йому роман І. Багрянного «Тигролови» й отримав позитивний відгук. У листі В. Винниченко зауважує: «Буду щиро радий, коли він мені напише і ми зможемо нав'язати ближчі відносини» (Нитченко, 1992: с. 35). Таким чином, Д. Нитченко посприяв досить широкому листуванню між В. Винниченком та І. Багрянним.

Учні зацікавить надзвичайно схвальна оцінка роману «Сад Гетсиманський», яку В. Винниченко висловив у листі до автора: «Вельмишановний Іване Павловичу, велике спасибі Вам за персилку книги і за книгу. Вона – великий, вопіючий і страшний документ... (...) Чи робляться закиди про переклад її на чужинні мови? Я зроблю все, що сила моя буде, для Вашої великої книги і для істини» (Шугай, 2006: с. 7). Вели-

чезне бажання посприяти в перекладі роману та розповсюдженні його серед іншомовних читачів мотивуватиме учнів до прочитання тексту. Саме з листування двох письменників стає відомо про те, що В. Винниченко доклав багато зусиль для перекладу роману французькою мовою.

І. Багрянний був принциповою людиною, неупусливим і безкомпромисним у переконаннях і вчинках. Він багато дискутував зі своїм сучасником У. Самчуком. Про це можна подати цікаву інформацію з їхнього листування. Митець високо цінував Самчука-письменника й пропонував йому не «розпорошуватися» на просвітницьку діяльність в Канаді. І. Багрянний вважав, що для У. Самчука буде достатньо лише продовжити свою літературну діяльність й написати «одну добру книжку» (Нитченко, 1992: с. 8). У той же час У. Самчук рекомендував І. Багрянному менше уваги приділяти політичній роботі, бо вона вичерпує його як письменника і підриває здоров'я.

Незважаючи на ідеологічні розходження, їх зближували погляди на національну ідею в літературі та епічну романну форму твору як виразника національної ідеї. Письменники стежили за творчістю один одного і по-дружньому висловлювали свої зауваження й побажання в листах. У. Самчук надзвичайно позитивно відгукнувся на вихід роману «Сад Гетсиманський». Він писав: «З муками й хвилюванням прочитав Вашу прекрасну книгу «Сад Гетсиманський». Коли ми свого часу заговорили були про «велику літературу», то сьогодні бачимо, що ті наші наміри починають здійснюватись. Ваша книга, коли брати цей жанр, належить цілком саме до літератури великої» (Лист Самчука, 1952). Далі в листі У. Самчук звернув увагу на символічну назву твору, яка, на його думку, не відображає ідею, заявлену в назві, і може зашкодити у сприйнятті твору особливо іншомовними читачами.

Згодом у листі до дружини В. Винниченка І. Багрянний висловлює свої сумніви щодо назви роману «Сад Гетсиманський». Можливо, така думка виникла в нього під впливом листа У. Самчука. «Мені чомусь хочеться, щоби французьке видання цієї книги мало іншу назву, а саме – «Брат». Цікавий знати Вашу думку, як людини, що знає французьку публіку, її смаки й психологію. Чомусь мені здається, що така біблійна назва як «Сад Гетсиманський» шкодитиме книзі, як титул, що не мобілізуватиме уваги французького читача» (Багрянний, 2002: с. 179).

Дискусія, що розгорнулася в листуванні письменників може бути продовженою на уроці під час вивчення роману. Учні можуть долучитися до думок опонентів і висловити власні погляди щодо

заголовку роману. Можна запропонувати творче завдання: дібрати власну назву твору, мотивувати її добір. Включення у технологію письменницького процесу, сприятиме заглибленню учнів у текст, досконалішому його пізнанню, зрозумінню того, наскільки важко дібрати влучну назву, щоб точно передати ідею твору й зацікавити читача текстом.

З листів письменника до адресатів дізнаємося про його величезні творчі задуми. Митець переживає, що хвороба завадить їх здійснити. У листі до Д. Нитченка 1953 р. автор пише: «Я зараз, користуючись з того, що перебуваю в санаторії, хотів би в якійсь мірі наверстати втрачене і щось створити. Чи вдасться, не знаю, але працюю багато. Дуже багато! Можу поділитися секретом: хочу написати роман... про що б Ви думали? Про повстання на панцернику «Потьомкин» (Нитченко, 1992: с. 14). Автор хоче запропонувати нову концепцію твору «під українським кутом, – як повстання української стихії, колишніх кріпаків Потьомкіна, нащадків Самійла Кішки й цілого українського Запоріжжя. Пишу книгу й всіх експлуатую у всіх світах на предмет присилки літератури про Потьомкіна-князя, про Кубань, про заселення Чорномор'я тощо» (Нитченко, 1992: с. 14–15). Лист розповідає не лише про задум автора щодо великого епічного полотна, але й про голибокий і тривалий процес роботи над ним: опрацювання історичної літератури, етнографічних джерел тощо.

Своїми задумами І. Багряний ділиться в листах до інших адресатів: «...написати героїчну епопею про легендарний корабель-панцерник «Потьомкін» (Багряний, 2002: с. 215), «епічну, сонячну книгу» «Мулярі» – «про мій рід, про нашу Слобожанщину, про сонячне дитинство, про людину на українській землі» (Багряний, 2002: с. 214), «роман про Юрка Тютюнника. Це бо єдина постать в нашій революції, про яку можна написати роман» (Багряний, 2002: с. 216) тощо. Вражає характерна спрямованість автора до великих епічних полотен, до національної історії й героїки. Інформація є важливою, навіть незважаючи на те, що задуми не були втілені в життя.

Є думка, що Іван Багряний планував продовжити роман «Тигролови». У листі до П. Волинця є цікава фраза, де автор говорить про свої творчі плани: «Крім того уривками шкіцую другу й третю частини роману «Тигролови» – продовження того, що написано» (Багряний, 2002: с. 216). Відомо, що упродовж 1950–1963 років автор листувався з іншими адресатами, де він обговорював різні питання, пов'язані з романом «Тигролови», зокрема, видання твору в Італії, Голландії, США і Канаді, про зацікавлення романом голівудської кіностудії тощо.

Після ознайомлення з уривками листів І. Багряного можна запропонувати учням продовжити роман і втілити в життя авторський задум, не обмежуючи їх у виборі жанру. Це може бути роман-подорож, роман-роздум, роман-есеї тощо. Проектуючи майбутнє героїв, варто звернути увагу учнів на такі моменти: куди далі «помандрують» герої твору, чим зможуть займатися в житті, чи збережуть свою національну ідентичність, перебуваючи просторово далеко від України тощо. Цікаво відстежити в учнівських текстах тенденцію чи її відсутність щодо структури автобіографічного героя.

Варто відзначити, що в листах І. Багряного немає ліричних відступів, роздумів. Їх композиційна будова досить фрагментарна. Автор повідомляє конкретну інформацію, не вдаючись до деталей, трохи поспіхом, ніби переживає, що не встигне все сказати. У листах часто просить пробачення за невчасну відповідь. Усе це є документальним свідченням того, що письменник був надто завантажений роботою, мав багато творчих планів, спішив жити й спішив утілити в життя всі свої плани. У листі до Г. Костюка 1961 р. автор пише: «Скільки задумів лежить нездійснених, вже виношених, вже розпрацьованих, але не доведених до завершення речей! І чи зможу я їх завершити з угробленим серцем, з діркими легенями і, з такою несамовитою втомою, що хочеться просто стати каменем і не рухатися вічність... Вибач. Не буду. Це дурне. Мовчу» (Костюк, 1983: с. 282–283).

Учні можуть продовжити завдання по добору епітетів до характеристики митця. В останні роки автор позиціонується як людина з величезною жагою до життя і якнайшвидшим бажанням втілити свої літературні задуми.

Використання уривків з листів І. Багряного допоможе створити відповідний емоційний стан учнів перед вивченням його творів. Адже таке неймовірне уміння протистояти тоталітарній системі, життєвим проблемам, важкій хворобі зближує автора з героями його творів. Його автобіографічні літературні персонажі – це зідеалізовані герої, які не нарікали на обставини життя, а мужньо приймали усі випробування. У створеному образі героя-борця простежується особистість письменника. Читачі часто ототожнюють образ героя з образом письменника. Створивши ідеального героя, Багряний власним життям випробував його ідеальність. Художні полотна автора переконують: «у площині літературної, громадсько-політичної діяльності він залишився вірним собі до останніх днів, не зрадив своєї непохитної віри в Людину» (Михида, 2010: с. 193).

Уривки з листів І. Багряного протягом уроку можуть зачитувати учні, виступаючи від імені

його адресатів Д. Нитченка, В. Винниченка, У. Самчука. На завершення уроку можна зачитати уривок з листа-відповіді І. Багряного на відзначення в 1956 році в Мельбурні його 30-літнього ювілею. Творчий вечір організував Д. Нитченко за участю членів Літературно-мистецького клубу, на якому була виголошена доповідь про життя і творчість митця, зачитувалися поезії та уривки з прози. Багряному надіслали листівку з вітаннями й підписами усіх присутніх на ювілеї. У відповідь на зворушливу подію письменник написав: «Дорогий Друже Дмитре! Дякую за листа. А особливо дякую за героїчну працю по влаштуванню літературного вечора. Мені аж незручно, що з-за моєї скромної особи Ви (і Ваші колеги) завдали собі стільки труду. Окремо дякую за присланого, підписаного так багатьма особами листа привіту. Коли би Ви знали, як це дорого для мене коштує в моїх тяжких умовах, такого душевного і нервового перенапруження. Це більше як тисячі грошей. Взагалі цього жодною мірою не можна виміряти, бо почуття недаремності своєї праці і своїх терпінь

не вкладається в звичайний вимір» (Нитченко, 1992: с. 19). У листі відчувається скромність автора і вдячність за поцінування його творчості далеко за межами України. Листа, в якому автор висловлює подяку, варто зачитати учневі від імені І. Багряного. Це «оживить» події, зменшить просторову дистанцію, дозволить «наблизитися» до автора як людини і митця.

Висновки. Аналіз письменницького епістолярію дає всі підстави вважати його вагомою складовою літературного доробку митця. Він розкриває культурноісторичний, мистецький контекст доби та роль і місце письменника в її контексті. Як найвагоміше першоджерело для рецепції художнього світу митця, листування має велике пізнавальне і виховне значення для сучасних школярів, адже сприяє виразнішому і глибшому розумінню феномена митця, розширенню світобачення учнів, проглибленню і узагальненню отриманих на уроках знань. Письменницький епістолярій виступає засобом заохочення до пошуку інформації, індивідуальної роботи, до творчості, спонукає до саморозвитку й самоосвіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багряний І. Листування 1946–1963: у 2 т. Київ: Смолоскип, 2002. Т. 1. 706 с.
2. Ісаєва О. Чи може бути поезія після Бучі? Або як змінився процес вивчення літератури в школі у нових реаліях України. *Джерела. Науково-методичний вісник*. № 1–4 (99–102). 2022. С. 22–23.
3. Костюк Г. У світі ідей і образів: Вибране. Критичні та історико-літературні роздуми 1930–1980. Київ, 1983. 298 с.
4. Лист У. Самчука до І. Багряного від 17.11.1952 р. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 195. № 320.
5. Михіда Л. Творча та політична діяльність І. Багряного в оцінці В. Винниченка. *Наукові записки. Серія: філологічні науки*. 2010. Вип. 92. С. 189–193.
6. Нитченко Д. Листи письменників. Мельбурн: Ластівка, 1992. 188 с.
7. Петриченко Н. Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2003. 21 с.
8. Шугай О. Своє завдання виконав. *Літературна Україна*. 2006. 12 жовтня.

REFERENCES

1. Bahrianyi I. (2002) Lystuvannia 1946–1963 [Correspondence 1946–1963]: u 2 t. Kyiv: Smoloskyp. 1. 706 [In Ukrainian].
2. Isaieva O. (2022) Chy mozhe buty poeziiia pislia Buchi? Abo yak zminyvsia protses vyvchennia literatury v shkoli u novykh realiakh Ukrainy [Can there be poetry after Buchi? Or how the process of studying literature at school has changed in the new realities of Ukraine]. *Dzherela. Naukovo metodychnyi visnyk - Sources. Scientific methodical gazetteer*, № 1–4. (99–102). 22–23. [In Ukrainian].
3. Kostyuk H. (1983) U sviti idei i obraziv: Vybrane. Krytychni ta istoryko literaturni rozdumy 1930–1980 [In the world of ideas and images: Selected. Critical and historical literary reflections 1930–1980]. Kyiv, 298. [In Ukrainian].
4. Lyst U. Samchuka do I. Bahrianoho vid 17.11.1952 r. [Letter of U. Samchuk to I. Bagryany]. *Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy - Department of Manuscript Funds and Textology of the Institute of Literature named after T. G. Shevchenko, National Academy of Sciences of Ukraine*, 195. № 320 [In Ukrainian].
5. Mykhyda L. (2010) Tvorchta ta politychna diialnist I. Bahrianoho v otsyntsi V. Vynnychenka [Creative and political activity of I. Bagryany in the assessment of V. Vinnichenko]. *Naukovi zapysky. Serii: filolohichni nauky – Scientific notes. Series: philological sciences*, 92. 189–193. [In Ukrainian].
6. Nytchenko D. (1992) Lysty pysmennykiv [Letters of writers]. Melburn: Lastivka, 188. [In Ukrainian].
7. Petrychenko N. (2003) Metodyka vykorystannia epistoliarnykh materialiv u protsesi vyvchennia ukraïnskoi literatury [The method of using epistolary materials in the process of studying Ukrainian literature] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv, 21. [In Ukrainian].
8. Shuhai O. (2006) Svoie zavdannia vykonav [He accomplished his task]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*, 12. [In Ukrainian].

Ганна КОРЧАГІНА,
orcid.org/0000-0002-2022-1623
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музичного мистецтва
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) *aniko1404@ ukr.net*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Статтю присвячено проблемі формування навичок самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва.

З різних позицій у статті розглянуто значення дефініції «самоосвіта», «самоосвітня діяльність». Автор надає визначення поняттю самоосвітня діяльність вчителя музичного мистецтва та дає напрямки самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва.

На основі проведеного дослідження у статті констатується, що самоосвітня діяльність вчителя музичного мистецтва - це безперервний процес навчання та розвитку, в якому викладач прагне постійно розширювати свої знання, навички і вміння в галузі музичного мистецтва, а також вдосконалювати свої методи викладання. Автор підкреслює, що характерною рисою самоосвіти є її систематичний характер.

У статті розглянуто та розкрито напрямки самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва. До основних напрямків включено: постійне оновлення знань, прагнення до професійного розвитку, практика концертних виступів.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовується значення навичок самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва. Зазначено, що вони відіграють важливу роль у його професійному зростанні та здатності ефективно викладати та мотивувати учнів на навчання.

До ключових навичок самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва, віднесено: навички самоорганізації, дослідницькі навички, навички до самомотивації, навички до самоаналізу, вміння обмінюватися досвідом, вміння використовувати сучасні технології.

Зроблено висновок, що формування навичок самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва відіграє важливу роль у його професійному рості та професійній діяльності. Формування навичок самоосвітньої діяльності є необхідними для досягнення успішного професійного життя в сучасному світі, де навчання та розвиток стають все більш важливими для професійного та особистого успіху.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, вчитель музичного мистецтва, музика.

Ganna KORCHAGINA,
orcid.org/0000-0002-2022-1623
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Music and Instrumental Teacher Training
Kharkiv National H.S. Skovoroda Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) *aniko1404 @ ukr.net*

FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL SKILLS OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article is dedicated to the issue of developing self-education skills in future music teachers. From various perspectives, the article examines the significance of the definitions of "self-education" and "self-educational activity." The author provides a definition of self-educational activity in music teacher education and outlines the directions for self-educational activities for music teachers. The author emphasizes that a characteristic feature of self-education is its systematic nature.

Based on the conducted research, the article concludes that self-educational activity for music teachers is a continuous process of learning and development in which educators seek to constantly expand their knowledge, skills, and abilities in the field of music, as well as improve their teaching methods.

The article discusses and elaborates on the directions for self-educational activities for music teachers. The main directions include continuous knowledge updates, a commitment to professional development, and practical participation in concert performances.

Drawing from the analysis of psychological and pedagogical literature, the article substantiates the importance of self-education skills for music teachers. It is noted that these skills play a crucial role in their professional growth and ability to effectively teach and motivate students in their learning journey.

Key self-education skills for music teachers encompass self-organization skills, research skills, self-motivation skills, self-analysis skills, the ability to share experiences, and the utilization of modern technologies.

In conclusion, it is emphasized that the development of self-education skills in future music teachers plays a vital role in their professional growth and activities. These skills are essential for achieving success in their professional lives in the modern world, where learning and development are becoming increasingly critical for both professional and personal success.

Key words: *self-education, self-educational activity, music teacher, music.*

Постановка проблеми. Розширення інформаційного простору, швидка поява нових технологій суттєво впливають на освітній процес. Вчителю необхідно бути готовим до перепідготовки у мінливих умовах сьогодення, за рахунок своїх власних резервів, де головним фактором виступають навички самоосвітньої діяльності. Все частіше з'являються тези про самоосвіту протягом життя тому, проблема у фахівцях здатних до творчого пошуку безперервної самоосвіти сьогодні набуває своєї актуальності. Навички самоосвітньої діяльності стають невід'ємною частиною сучасного життя, допомагаючи людям долати виклики та прагнути особистого та професійного успіху. Все більше людей усвідомлюють важливість постійного навчання та саморозвитку в умовах постійних змін та можливостей.

Особливо гостро постає проблема формування навичок самоосвітньої діяльності в контексті підготовки майбутніх фахівців у галузі мистецької освіти. Зокрема у концепції Нової української школи здатність навчатись впродовж життя, входить до ключових компетентностей. Навички самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва дозволяють йому бути компетентнішим і надихаючим викладачем, здатним передавати пристрась до музики та сприяти розвитку музичних здібностей своїх учнів. Від вчителя музичного мистецтва вимагається не тільки володіти музичним інструментом, а й бути ретранслятором мистецьких знань.

Аналіз досліджень. Питання самоосвіти у психології займались: О. Бурлука (особистісна самоосвіта як соціальне та культурне явище); І. Грабовець (характеристика самоосвіти як інтегративної детермінанти самореалізованості молодих фахівців у професії); С. Максименко (особистісні детермінанти і структура професійної самореалізації суб'єкта); І. Мартинюк (сутність особистісної готовності до самоосвіти); Т. Медведовська (проблема самоосвіти здобувачів вищих технічних закладів освіти у процесі підготовки фахівців сучасності).

У педагогіці питання самоосвітньої діяльності, самостійної роботи обґрунтовували в наукових працях О. Малихін, А. Алексюк, Л. Кондрашова, А. Ключко.

Важливий внесок у дослідження проблем професійного розвитку педагога-музиканта здійснили А. Болгарський, І. Гринчук, Г. Дідич, В. Дряпіка, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова.

Метою нашої статті є уточнення поняття самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи систему підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, ми виявили низку її особливостей: традиційною підготовкою вчителів музичного мистецтва в педагогічних закладах вищої освіти все, ще носить характер репродуктивного засвоєння теоретичних знань; у майбутніх вчителів музичного мистецтва прагнення до самоосвітньої діяльності носить дещо хаотичний характер, простежується репродуктивно-пасивний характер засвоєння знань тощо.

В Українському педагогічному словнику дефініція самоосвіта трактується як «освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі» (Гончаренко, 1997: 296).

У сучасному психолого-педагогічному словнику, як «самостійний спосіб отримання знань в певній галузі науки» (Шапран, 2016: 367).

В енциклопедії освіти самоосвіта розглядається, як самостійна пізнавальна діяльність людини, що спрямована на досягнення особистісно значущих освітніх цілей (Кремень, 2008: 798).

Отже, аналізуючи різні визначення поняття «самоосвіта» у словникових виданнях, можна виокремити такі підходи: самоосвіта розглядається як вид та форма пізнавальної діяльності, як процес цілеспрямованого розвитку особистості, як підвищення своєї професійної майстерності.

За визначення С. Пазюк, – «самоосвіта – це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу» (Пазюк, 2012: 107).

Сьогодні самоосвіта стає вкрай актуальною з причин швидкого розвитку знань і технологій,

вона дозволяє звикнути до швидкого темпу змін і залишатися актуальними у своїй професійній галузі; допомагає в адаптації, вчить вчитися, що є ключовою навичкою в сучасному світі, де зміна професій та областей діяльності стає все більш повсякденною. Дає доступ до ресурсів, розвиток цифрових технологій, навчальні ресурси та інформація стали більш доступними, що робить самоосвіту більш доступною.

Н. Сидорчук у своєму дослідженні визначає самоосвітню діяльність вчителів – як процес, який зумовлений організаційно-педагогічними та психологічними чинниками, під впливом яких визначаються освітні цілі та засоби їх досягнення (Сидорчук, 2001).

У дослідженні Н. Бухлової самоосвітня діяльність визначена у якості синтезу декількох «само»: 1) самооцінка – уміння оцінювати власні можливості; 2) самооблік – уміння брати до уваги наявність власних якостей; 3) самовизначення – уміння вибирати власне місце в житті, в суспільстві, усвідомити власні інтереси; 4) самоорганізація – уміння знайти джерело пізнання та адекватні власним можливостям форми самоосвіти, планування, організація робочого місця й діяльності; 5) самореалізація – реалізація особистістю власних можливостей; 6) самокритичність – уміння критично оцінювати переваги й недоліки власної роботи; 7) самоконтроль – здатність контролювати власну діяльність; 8) самовиховання та саморозвиток – результат самоосвіти (Бухлова, 2008: 28).

На нашу думку характерною рисою самоосвіти є її систематичний характер.

Напрями самоосвітньої діяльності виокремлено Г. Яківчук: поглиблення та розширення знань о різних аспектах музичного мистецтва, включаючи історію української музики, музичний фольклор та музичну культуру різних країн; збагачення емоційно-ціннісного досвіду сприймання музичних творів та визначення їх потенціалу для виховання; набуття практичних виконавських навичок, включаючи вокальні, інструментальні та диригентські уміння; отримання досвіду інтерпретації музичних творів та імпровізації; оволодіння професійними методиками викладання музичного мистецтва в освіті, а також навички організації позаурочних виховних заходів тощо (Яківчук, 2012: 363).

На нашу думку, самоосвітня діяльність вчителя музичного мистецтва є процесом постійного навчання та розвитку, в якому викладач прагне розширити свої знання, вміння та навички в музичній галузі, а також покращити свою методику викладання.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури головними напрямками самоосвіт-

ньої діяльності вчителя музичного мистецтва на нашу думку, є: постійне оновлення знань, прагнення до професійного розвитку, практика концертних виступів.

Розкриємо більш детально кожен з даних напрямків. Під оновленням знань ми розуміємо вивчення нових тенденцій, стилів, жанрів та інновацій у музичному мистецтві. Що дозволяє зберігати актуальність своєї освіти, та допомагає краще розуміти і задовольняти потреби та інтереси своїх учнів.

Викладачу музичного мистецтва необхідно стежити за розвитком сучасних музичних стилів та жанрів, новітніх технологій, таких як програми створення музики, залишатися в курсі подій у світі мистецтва та культури. Ці знання дозволять бути ближчим до інтересів своїх учнів та бути в змозі навчати сучасним методам створення та запису музики.

Прагнення до професійного розвитку дає можливість не лише вдосконалити свої навички, а й залишатися натхненним та мотивованим у своїй роботі. Головними аспектами цього напрямку є участь у майстер-класах, семінарах, стажування тощо. Це дозволяє дізнаватися про нові методики навчання, підходи до музичного виконавства та педагогічні інновації.

Для третього напрямку самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва характерна активна участь в музичних проектах, ансамблях і виступах. Це дозволяє удосконалювати свої виконавські навички та навички спілкування з публікою. Після виступів важливо аналізувати, виявляти сильні та слабкі сторони та прагнути постійного поліпшення.

Під навичками самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва ми розуміємо, вміння та навички, які дозволяють людині самостійно та систематично оновлювати свої знання, освоювати нові навички та поглиблювати свої знання у певній галузі без сторонньої допомоги чи контролю. Ці навички включають вміння визначати свої освітні потреби, знаходити та аналізувати інформацію, вибирати ефективні методи навчання та оцінювати свій прогрес. Володіння навичками самоосвіти є ключовим елементом особистої та професійної самореалізації, особливо в сучасному світі, де знання та вміння постійно змінюються та оновлюються.

Навички самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва відіграють важливу роль у його професійному зростанні та здатності ефективно викладати. До ключових навичок самоосвітньої діяльності вчителя музичного мистецтва, можна віднести, такі:

- навички самоорганізації (планувати свою самоосвіту, встановлювати цілі та графіки, а також будувати систему відстеження прогресу);

- дослідницькі навички (вміння шукати та аналізувати інформацію з різних джерел, тобто працювати з навчальними матеріалами, книгами, інтернет-ресурсами, журналами та іншими освітніми ресурсами);

- навички до самомотивації (здатність мотивувати себе і підтримувати інтерес до процесу навчання);

- навички самоаналізу (вміння аналізувати свої успіхи та помилки, для корекції своїх навчальних планів та стратегій);

- вміння обмінюватися досвідом (обмін досвідом із колегами є важливою частиною самоосвіти);

- вміння використовувати сучасні технології: (робота з програмами для створення музики, освітніми додатками та онлайн-ресурсами).

Сукупність цих навичок допомагає вчителю музичного мистецтва самостійно розвиватися,

бути компетентнішим викладачем та стимулювати своїх учнів на вивчення музики.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що в цілому, самоосвіта вчителя музики відіграє важливу роль у його професійному розвитку та здатності надихати учнів на музичну творчість та навчання. Вона є ключем до успішного та якісного життя в сучасному світі, де навчання та розвиток навичок та знань стають все більш важливими для професійного та особистого успіху.

Вивчення проблеми формування навичок самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва свідчить, про те, що вона виступає сутнісною складовою професійної компетентності вчителя. Здійснене нами дослідження не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблематики. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні педагогічних умов формування навичок самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлука О.В. Формування готовності до самоосвіти особистості в умовах сучасного освітнього процесу. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2015. Вип. 45 (частина II). С. 151–157.
2. Буряк В.К. Формування у школярів потреби в самоосвіті. *Рідна школа*. 2000. № 9. С. 55–57.
3. Бухлова Н.В. Сутнісний зміст поняття «Самоосвітня компетентність». *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2008. № 1. С. 4–10.
4. Габоваць І.В. Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності : дис. ... канд. соціолог. наук : 22.00.04. Кривий Ріг, 2004. 187 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 264 с.
6. Енциклопедія освіти / ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Клочко А. Самоосвітня діяльність вчителя як педагогічна проблема. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблема і пошук*: зб. наук.праць. Київ – Запоріжжя, 2005. Вип. 36. С. 266–273.
8. Максименко С. Д., Осьодло В. І. Структура та особистісні детермінанти професійної самореалізації суб'єкта. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск. 8. С. 3–19.
9. Мартинюк І.А. Сутність готовності особистості до самоосвітньої діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Випуск 34. С. 327–353.
10. Медведовська Т. П. Самоосвіта студентів вищих технічних навчальних закладів в процесі підготовки майбутніх фахівців на сучасному. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2013. № 4. С. 160–165.
11. Пазюк С.А. Формування педагогічної майстерності вчителя засобами самоосвіти. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2273/> (дата звернення 22.10.2023)
12. Сергєєнко О.С. Самоосвітня діяльність студентів мистецько-педагогічних спеціальностей : монографія. Київ : Ліра-К, 2019. 284 с.
13. Сидорчук Н.Г. Теоретико-методологічні основи дослідження підготовки майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* : збір. наук. праць. Київ, 2001. Ч. 2. С. 149–151.
14. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я.М., 2016. 473 с.
15. Яківчук Г.В. Самоосвітня діяльність як умова виховання особистості майбутнього вчителя музики. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 12. С. 360–364.

REFERENCES

1. Burluka O.V. (2015) Formuvannia hotovnosti do samoosvity osobystosti v umovakh suchasnoho osvitnoho protsesu. [Formation of readiness for self-education of the individual in the conditions of the modern educational process]. *Naukovyi visnyk. Serii «Filosofii»*. Kharkiv : KhNPU, 45 (chastyna II). 151–157. [in Ukrainian]
2. Buriak V.K. (2000) Formuvannia u shkolariv potreby v samoosviti. [Formation of schoolchildren's need for self-education] *Ridna shkola*, № 9. 55–57. [in Ukrainian]
3. Bukhlova N.V. (2008) Sutnisnyi zmist poniattia "Samoosvitnia kompetentnist". [The essential meaning of the concept of "Self-educational competence"]. *Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny*, № 1. 4–10. [in Ukrainian]

4. Habovets I.V. (2004) Samoosvita yak intehruiuucha determinanta samorealizatsii molodykh fakhivtsiv u profesiinii diialnosti. [Self-education as an integrating determinant of self-realization of young professionals in professional activity] : dys. ... kand. sotsioloh. nauk : 22.00.04. Kryvyi Rih, 187 [in Ukrainian]
5. Honcharenko S.U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid, 264 [in Ukrainian]
6. Entsyklopediia osvity (2008). [Encyclopedia of Education] / red. V.H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, 1040 p. [in Ukrainian]
7. Klochko A. (2005) Samoosvitnia diialnist vchytelia yak pedahohichna problema. [Teacher's self-education activity as a pedagogical problem]. Pedahohika i psykholohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problema i poshuk : zb. nauk.prats. Kyiv – Zaporizhzhia, 36. 266–273. [in Ukrainian]
8. Maksymenko S.D., Osodlo V. I. (2010) Struktura ta osobystisni determinanty profesiinoyi samorealizatsii subiekta. [The structure and personal determinants of the subject's professional self-realization]. Problemy suchasnoi psykholohii. 8. 3–19. [in Ukrainian]
9. Martyniuk I.A. (2016) Sutnist hotovnosti osobystosti do samoosvitnoi diialnosti. [The essence of an individual's readiness for self-education]. Problemy suchasnoi psykholohii. 34. 327–353. [in Ukrainian]
10. Medvedovska T.P. (2013) Samoosvita studentiv vyshcheykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv v protsesi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv na suchasnomu. [Self-education of students of higher technical educational institutions in the process of training future specialists in modern]. Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu. 4. 160-165. [in Ukrainian]
11. Paziuk S.A. (2012) Formuvannia pedahohichnoi maisternosti vchytelia zasobamy samoosvity. [Formation of the teacher's pedagogical skill by means of self-education]. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2273/> (data zvernennia 22.10.2023) [in Ukrainian]
12. Serhieienko O.S. (2019) Samoosvitnia diialnist studentiv mystetsko-pedahohichnykh spetsialnostei. [Self-educational activity of students of art and pedagogical specialties] : monohrafiia. Kyiv : Lira-K. 284. [in Ukrainian]
13. Sydorhuk N.H. (2001) Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia pidhotovky maibutnoho vchytelia do samoosvitnoi diialnosti. [Theoretical and methodological bases of the study of the preparation of the future teacher for self-education]. Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka: zbir. nauk. prats. Kyiv, 2. 149–151. [in Ukrainian]
14. Suchasnyi psykholoho-pedahohichnyi slovnyk (2016). [Modern psychological and pedagogical dictionary] / avt. kol. za zah. red. O.I. Shapran. Pereiaslav-Khmelnyskyi : Dombrovska Ya.M., 473. [in Ukrainian]
15. Yakivchuk H.V. (2012) Samoosvitnia diialnist yak umova vykhovannia osobystosti maibutnoho vchytelia muzyky. [Self-educational activity as a condition for the education of the personality of the future music teacher]. Pedahohichnyi dyskurs. 12. 360–364. [in Ukrainian]

УДК 378.0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-45>**Світлана КОТЛЯРЕНКО,***orcid.org/0000-0003-0519-1638**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання української мови та літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
доцент**Навчально-наукового інституту
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) skotlyarenko@ukr.net*

ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Надзвичайно швидкі темпи цифрової інформатизації та глобалізації сучасного суспільства значною мірою впливають на професійну діяльність фахівців усіх галузей. Тому в своїй статті ми вирішили зосередитись саме на впливу інформаційних технологій на підготовку майбутніх педагогів. У сучасному світовому просторі цифрові технології є найдинамічнішою сферою за показниками, як власного розвитку, так і розвитку суспільства в цілому. Так, кількість мобільних з'єднань значно перевищує кількість мешканців у світі, а кількість людей, у яких є можливість користуватися мобільним телефоном перевищує кількість людей, що можуть задовольняти елементарні базові потреби. Сучасний світ все частіше характеризується динамікою трансформацій, результати яких випереджають реальність: те, що було заплановано вчора в якості інноваційного проекту, нині постає таким, що потребує модернізації, вдосконалення та подальшого розвитку. Трансформаційні процеси торкаються не лише сфери технологій у виробництві, а й проблеми організації діяльності мислення. Перед освітою нині і перед вищою освітою, зокрема, постало завдання виховати особистість, яка вміє мислити, легко висловлювати свої думки, лаконічно розмірковувати, швидко застосовувати знання у змінених умовах, а тому постає проблема пошуку ефективних шляхів розвитку логічного мислення особистості. Інформаційно-цифрова компетенція майбутніх вчителів є надзвичайно важливою під час дистанційного навчання. Оскільки навчання відбувається в онлайн-середовищі, вчителю потрібно вміти ефективно користуватися цифровими технологіями та інструментами, а також знаходити, оцінювати та використовувати інформацію з різних джерел. інформаційна компетентність – це інтегративне утворення, яке віддзеркалює здатність особистості до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею в усіх її формах та представленнях як у традиційній, друкованій формі, так і в електронному вигляді; вміння працювати з комп'ютерною технікою та мультимедійними технологіями, навичок застосувати їх у професійній діяльності та повсякденному житті.

Ключові слова: освіта, дистанційне навчання, цифрова освіта, професійна підготовка.

Svitlana KOTLIARENKO,*orcid.org/0000-0003-0519-1638**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Teaching Methodology and Literature
Mykhailo Drahomanov State University,
Associate Professor
Educational and Scientific Institute
of Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) skotlyarenko@ukr.net*

INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PHILOLOGISTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The extremely fast pace of digital informatization and globalization of modern society has a significant impact on the professional activity of specialists in all fields. Therefore, in our article, we decided to focus specifically on the influence of information technologies on the training of future teachers. In the modern global space, digital technologies are the most dynamic sphere in terms of both their own development and the development of society as a whole. Yes, the number of mobile connections far exceeds the number of inhabitants in the world, and the number of people who have the opportunity to use a mobile phone exceeds the number of people who can meet basic basic needs. The modern world is increasingly characterized by the dynamics of transformations, the results of which are ahead of reality: what was planned yesterday

as an innovative project, now appears as something that needs modernization, improvement and further development. Transformational processes affect not only the sphere of technologies in production, but also the problem of organizing thinking activities. Today's education and higher education, in particular, face the task of raising a person who can think, easily express his thoughts, think succinctly, quickly apply knowledge in changed conditions, and therefore the problem of finding effective ways of developing logical thinking of an individual arises. Information and digital competence of future teachers is extremely important during distance learning. As learning takes place in an online environment, teachers need to be able to effectively use digital technologies and tools, and to find, evaluate and use information from a variety of sources. Information competence is an integrative education that reflects an individual's ability to determine information needs, search for information and effectively work with it in all its forms and presentations, both in traditional, printed form and in electronic form; ability to work with computer equipment and multimedia technologies, skills to apply them in professional activities and everyday life.

Key words: education, distance learning, digital education, professional training.

Актуальність проблеми не дає можливості сумніватися, що на даному етапі життя людини у світі (в умовах пандемії та карантину, збройної агресії рфії проти України) надзвичайно гостро постала загальна проблема: використання цифрових засобів у освітньому процесі, а саме в дистанційному навчанні. Ось вже який рік ми перебуваємо заручниками ситуації. І в цей непростий період допомогти в процесі навчання може використання цифрових засобів навчання. Сучасні заняття потребують використання відповідних освітніх технологій.

Постановка проблеми. Надзвичайно швидкі темпи цифрової інформатизації та глобалізації сучасного суспільства значною мірою впливають на професійну діяльність фахівців усіх галузей. Тому в своїй статті ми вирішили зосередитись саме на впливу інформаційних технологій на підготовку майбутніх педагогів.

Аналіз досліджень. Інформаційно-цифрова компетентність, як, і інші ключові компетентності не має єдиного визначення, а опирається значною мірою на власне розуміння саме значення цієї компетенції. О. Жерновникова характеризує її як універсальні способи передачі, отримання, пошуку, обробки, надання, узагальнення, систематизації, перетворення інформації в знання (Жерновникова, 2017: 223).

Останнім часом значно зростає низка вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень з проблем дистанційного навчання. Особливості організації дистанційного навчання широко висвітлено в працях І. Богданової, В. Бикова, Ю. Жука, В. Кухаренка, Л. Романишиної, Г. Козлакова, І. Козубовської, В. Олійника, Є. Полат, А. Хуторського та інш. Поняття дистанційне навчання (Distance Learning, Distance Education) трактується науковцями як особлива форма організації освітнього процесу, що базується на самостійній роботі на відстані. В положенні про дистанційне навчання зазначається, що дистанційне навчання є індивідуалізованим процесом передання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності

людини, який відбувається за умови опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, створеному на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій (Биков, 2008). Першою нас цікавила думка академіка В. Бикова, який зазначає, що дистанційне навчання – це форма організації і реалізації навчально-виховного процесу, за якою його учасники (об'єкт і суб'єкт навчання) здійснюють навчальну взаємодію принципово і переважно екстериторіально (тобто, на відстані, яка не дозволяє і не передбачає безпосередню навчальну взаємодію учасників віч-навчч, інакше, коли учасники територіально знаходяться поза меж можливої безпосередньої навчальної взаємодії і коли у процесі навчання їх особиста присутність у певних навчальних приміщеннях навчального закладу не є обов'язковою)» (Биков, 2008: 23).

Важливу роль для оволодіння професійним рівнем цифрової компетентності відіграє доступ до освітнього онлайн-середовища, умови й можливості для здобуття цифрових компетенцій, що оточують педагога. Значну увагу питанням дистанційного навчання, хмарним технологіям приділяли багато науковців, серед яких В. Биков, С. Літвінова, Є. Полат, А. Хуторський, Н. Морзе, О. Овчарук, О. Саган, Є. Смирнова-Трибульська, О. Спірін. Вони зосереджують увагу на необхідності вивчення освітніх можливостей та застосування різних інформаційно-комунікаційних засобів навчання. Останнім часом більше приділяється увага хмарним сервісам освіти, інтерактивним медіаосвітнім технологіям. (Ветров, 2014: 29–36).

Метою нашої статті ми вважаємо дослідження сутності інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів-філологів, структуру інформаційної компетентності вчителів на основі інтеграції таких підходів: технологічної грамотності, поглиблення і створення знань; проаналізувати міжнародні й вітчизняні підходи з метою формування й розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світовому просторі цифрові технології є найдинамічнішою сферою за показниками, як власного розвитку, так і розвитку суспільства в цілому. Так, кількість мобільних з'єднань значно перевищує кількість мешканців у світі, а кількість людей, у яких є можливість користуватися мобільним телефоном перевищує кількість людей, що можуть задовольняти елементарні базові потреби (Вдовиченко, 2018).

Думка О. Овчарук про те, що формування цифрової компетентності вчителя передбачає використання новітніх цифрових засобів, вміння створювати відповідне середовище для своїх учнів, знати шляхи та засоби безпечного поводження в мережі Інтернет, а також уміти захищати особисту інформацію у цифровому просторі. Також дані навички мають доповнюватися такими якостями, як критичне мислення, медіаграмотність, комунікаційні навички тощо, цілком відображає наше бачення даного питання. (Овчарук, 2019: 55).

Перед освітою нині і перед вищою освітою, зокрема, постало завдання виховати особистість, яка вміє мислити, легко висловлювати свої думки, лаконічно розмірковувати, швидко застосовувати знання у змінених умовах, а тому постає проблема пошуку ефективних шляхів розвитку логічного мислення особистості (Баглаєва, 2000: 8–11).

Нині можна виокремити такі вже сповна оформлені напрями цифровізації системи неперервної освіти, як, скажімо: різноманітні форми дистанційної освіти, що створені на базі певної операційної системи та якнайкраще задовольняють потреби як викладача, так і студента; алгоритмічно структуровані практики зберігання та швидкого пошуку освітнього контенту та іншої інформації, що має відношення до освітньої діяльності; цифрова візуалізація (фотографія, відеофрагменти, презентації, можливість «поділитись» своїм екраном під час онлайн заняття); інтерактивне моделювання реальних явищ (що можливо, у форматі доповненої реальності); віртуальне моделювання й інфографіка суті явищ і об'єктів оточуючого світу; цифрове вимірювання, оцифрування властивостей реальних і навчальних об'єктів.

Розвиток системи освіти в її цифровій іпостасі приводить до серйозного виклику: з одного боку, вже зараз критично важливо забезпечити підготовку фахівців з цифровими компетенціями, а з іншого боку, – треба адаптувати свою внутрішню організаційно-інституційну логіку для збереження власної конкурентоздатності. Мова йде про те, що розширення можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій

уже в найближчій перспективі вплине на процеси формування попиту та пропозицій на ринкові праці, скоригує вимоги до навичок і кваліфікації працюючих людей.

Цифровізація сучасної педагогічної освіти має забезпечити підготовку висококваліфікованих кадрів, здатних застосовувати сучасні інформаційні технології, володіти високим рівнем цифрових умінь, навичок та компетенцій, що відповідають соціальному замовленню та вимогам цифрової економіки. Таким чином, важливим завданням професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей є формування цифрової компетентності, оскільки сучасне покоління учнів вільно володіє будь-якими гаджетами й навчання з використанням учителями цифрових технологій слугуватиме потужним механізмом підвищення загальної мотивації та рівня засвоєння навчального матеріалу. У процесі підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей необхідно, на нашу думку, акцентувати увагу здобувачів на необхідності засвоєння сучасних та перспективних програмно-апаратних засобів інформаційних технологій. Процес інтеграції з міжнародним освітнім простором зумовив появу таких педагогічних феноменів, пов'язаних із цифровізацією навчального процесу, як цифрова компетентність (digital competence) та цифрова грамотність (digital literacy), що здебільшого тлумачаться науковцями як наявність у фахівця вмінь щодо застосування цифрових технологій у професійній діяльності. Для розуміння змісту та умов формування цифрової компетентності у майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, перш за все, вважаємо за потрібне здійснити дефініційний аналіз основних понять дослідження «цифрове навчання», «цифрова підготовка», «цифрова грамотність», «цифрова компетентність» (Волкова, Лебідь, 2021).

Дослідниці Л. Гаврілова та Я. Топольник зазначають, що поняття «цифрова компетентність» є значно ширшим і більш загальним порівняно з поняттями «цифрова культура» та «цифрова грамотність», «оскільки його смисловий контент уміщує і навички роботи в інформаційно-комунікаційному (цифровому) середовищі як провідну ознаку цифрової грамотності, і соціокультурний складник (нові артефакти, нові практики цифрової культури з відповідними ціннісними орієнтирами та особистісним досвідом)» (Гаврілова, Топольник, 2017: 10).

С. Прохорова до складових елементів цифрової компетентності відносить додаткові знання, уміння, здатності та ставлення, серед яких – технічні

навички роботи з ІКТ, здатність застосовувати вказані ресурси у навчально-виховному процесі та здатність планувати, аналізувати і керувати освітнім та виховним процесом за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Цілком погоджуємося з переконанням ученої, що педагог повинен також критично оцінювати ресурси та бути добре ознайомленим із соціальними та етичними аспектами їх використання (Прохорова, 2015).

Отже, широкий спектр чинників, що впливають на характер та інтенсивність процесів цифровізації в суспільстві, визначають і різні шляхи їх розвитку. Одним з них є розширення освітнього простору. Сучасні цифрові технології (онлайн-навчання, BigData, мережні практики, штучний інтелект, телемедицина, чат-боти та ін.) суттєво змінили його структуру. Віртуалізація освіти сприяє практичній реалізації одного зі смислів поняття «digital» – дискретності, «розірваності». Освіта вже не є обмеженою стінами університетів, коледжів і шкіл, межами регіонів і навіть держав. Причин тому є декілька. Так, не завжди працедавців задовольняє якість підготовки випускників освітніх установ, а зміст освітніх програм не повною мірою корелює із запитами ринку праці. Із зростанням актуальності цифрових знань і вмінь ця асинхронність очікувань працедавців і випускників зростає. Фактично, прийнявши на роботу дипломованого фахівця, працедавець змушений його перенавчати. На великих підприємствах усе частіше зустрічаємо практики створення власних центрів підвищення кваліфікації та додаткової освіти, корпоративних закладів освіти.

Однак, треба враховувати той факт, що сприйняття навчальної інформації під час очного навчання і в синхронному режимі під час дистанційного навчання суттєво відрізняється. Окрім того, слід пам'ятати, що ми вже працюємо з новим поколінням студентів (поколінням Z), яким властиві наступні риси: швидкість навчання і обробки інформації, можливість миттєво переключатись з одного виду діяльності на інший, а також діяти в умовах багатозадачності; малий обсяг пам'яті; кліповість мислення: сучасні студенти не сприймають великі обсяги інформації, віддаючи перевагу малим порціям, фрагментам тощо, а середній інтервал концентрації уваги представників

покоління Z на одному об'єкті складає всього вісім секунд; вони бажають бачити замість тексту картинки, іконки, комікси, інфографіку тощо. Психолого-фізіологічні характеристики сучасних студентів слід обов'язково враховувати викладачам і відповідно модернізувати лекційні та інші види занять.

Інформаційно-цифрова компетенція майбутніх вчителів є надзвичайно важливою під час дистанційного навчання. Оскільки навчання відбувається в онлайн-середовищі, вчителям потрібно вміти ефективно користуватися цифровими технологіями та інструментами, атакож знаходити, оцінювати та використовувати інформацію з різних джерел.

Інформаційно-цифрова компетенція майбутніх вчителів під час дистанційного навчання є ключовою для забезпечення якісної освіти та успішного навчання учнів у цифрову епоху. Вчителі повинні постійно розвивати свої навички та використовувати цифрові технології для покращення процесу навчання та досягнення найкращих результатів.

Висновки. В умовах протистояння освітнім, соціальним та економічним викликам сучасна дійсність актуалізує необхідність цифрової трансформації всіх життєвих сфер людської діяльності. Цифрові пристрої та мобільні технології є невід'ємними атрибутами сучасного учня, тому майбутні вчителі гуманітарних дисциплін із метою ефективного здійснення професійної діяльності повинні мати знання про можливості комп'ютерної техніки та мобільних пристроїв, розуміти роль цифрового освітнього середовища, вміти аналізувати інформацію, проєктувати та створювати власне освітнє середовище, працювати в мережних педагогічних спільнотах, здійснювати підвищення кваліфікації шляхом самоосвіти на онлайн-курсах.

Підсумувавши, можна зазначити, що інформаційна компетентність – це інтегративне утворення, яке віддзеркалює здатність особистості до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею в усіх її формах та представленнях як у традиційній, друкованої формі, так і в електронному вигляді; вмінь працювати з комп'ютерною технікою та мультимедійними технологіями, навичок застосувати їх у професійній діяльності та повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багласва Н. Розвиток логічних умінь дитини. *Дошкільнє виховання*. 2000. № 10. С. 8–11.
2. Биков В. Ю. Технологія створення дистанційного курсу : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2008. 324 с.
3. Вдовиченко Ю.В. Цифрові технології як основа та рушійна сила розвитку сучасної глобальної економіки. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/17.pdf. (дата звернення: 22.10.2023)
4. Ветров І. В. Електронний освітній ресурс управління системою освіти області. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ. Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2014. Випуск 40. С. 29–36.

5. Волкова Н. П., Лебідь О. В. Формування цифрової компетентності у майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 78. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.28> (дата звернення: 24.10.2023)
6. Гаврілова Л.Г., Топольник Я.В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61. № 5. С. 1–14.
7. Жерновникова О. А. Психологічний аспект реалізації дистанційних освітніх технологій у навчальний процес майбутніх учителів математики. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ, 2017. Вип. 2. С. 219–225.
8. Овчарук О. Цифрова компетентність учителя: міжнародні тенденції та рамки. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4 (100). С. 52–55.
9. Прима В., Байдацька С., Боровик К. Сучасні тенденції навчання іноземної мови фахівців сфери туризму. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. С. 240–246. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-37> (дата звернення: 24.10.2023).
10. Прохорова С.М. Поняття цифрової компетентності вчителя іноземної мови у світовому освітньому просторі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 4. С. 113–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_24.
11. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. семінару, м. Київ, 28 лютого 2018 р. / за заг. ред. О.Е. Коневщинської, О.В. Овчарук. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2018.
12. Bakai, Y., Naniwska, L., Semenets, O., Hetman, Y., & Pryma, V. The efficiency of language teaching through integration in future philologists' foreign language competence formation. *Amazonia Investiga*, 2023. 12(61), 297–306. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.30> (дата звернення: 24.10.2023).
13. Ferrari A. Digital Competence in Practice. An Analysis of Frameworks. Luxemburg : IPTS-JRC, 2011. URL: <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC68116.pdf>.
14. Quality education and competencies for life / Workshop 3. Background Paper. 2004 (дата звернення: 24.10.2023).

REFERENCES

1. Bahlaieva N. (2000) Rozvytok lohichnykh umin dytyny. [Development of a child's logical skills.] *Doshkilne vykhovannia*. № 10. S. 8–11. [in Ukrainian].
2. Bykov V. Yu. (2008) Tekhnolohiia stvorennia dystantsiinoho kursu [The technology of creating a distance course] : navch. posib. Kyiv : Milenium. 324 s. [in Ukrainian].
3. Vdovychenko Yu.V. (2018) Tsyfrovi tekhnolohii yak osnova ta rushiina syla rozvytku suchasnoi hlobalnoi ekonomiky. [Digital technologies as the basis and driving force of the development of the modern global economy]. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/17.pdf (data zvernennya: 22.10.2023) [in Ukrainian].
4. Vietrov I. V. (2014) Elektronnii osvittinii resurs upravlinnia systemoiu osvity oblasti. Suchasni informatsiyni tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv [Electronic educational resource for management of the education system of the region. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists] metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : Zb. nauk. pr. Kyiv. Vinnytsya : TOV firma „Planer”. Vypusk 40. S. 29–36 [in Ukrainian].
5. Volkova N. P., Lebid O. V. (2021) Formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei [Formation of digital competence in future teachers of humanitarian specialties] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 78. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.28> (Data zvernennya: 24.10.2023) [in Ukrainian].
6. Havrilova L.H., Topolnyk Ya.V. (2017) Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvittni fenomeny. [Digital culture, digital literacy, digital competence as modern educational phenomena]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. T. 61. № 5. S. 1–14 [in Ukrainian].
7. Zhernovnykova O. A. (2017) Psykholohichni aspekty realizatsii dystantsiinykh osvittnikh tekhnolohii u navchalnyi protses maibutnikh uchyteliv matematyky. [Psychological aspect of the implementation of distance educational technologies in the educational process of future mathematics teachers.] *Naukovi zapysky Berdyanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Pedahohichni nauky*. Berdyansk. Vyp. 2. S. 219–225. [in Ukrainian].
8. Ovcharuk O. (2019) Tsyfrova kompetentnist uchytelia: mizhnarodni tendentsii ta ramky. [Digital competence of the teacher: international trends and frameworks]. *Nova pedahohichna dumka*. № 4 (100). S. 52–55 (data zvernennia: 22.10.2023) [in Ukrainian].
9. Pryma V., Baydatska S., Borovyk K. (2023) Suchasni tendentsii navchannia inozemnoi movy fakhivtsiv sfery turyzmu [Modern trends in foreign language teaching for specialists in the field of tourism]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. S. 240–246. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-37> (Data zvernennia: 24.10.2023) [in Ukrainian].
10. Prokhorova S.M. (2015) Pomyattia tsyfrovoy kompetentnosti vchytelia inozemnoi movy u svitovomu osvittnomu prostori. [The concept of digital competence of a foreign language teacher in the global educational space.] *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky*. Vyp. 4. S. 113–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_24 [in Ukrainian].
11. Tsyfrova kompetentnost suchasnoho vchytelia novoi ukrayinskoi shkoly (2018) : zb. tez dop. Vseukr. nauk.-prakt. seminaru, m. Kyiv, 28 lyutoho / za zah. red. O.E. Konevshchynskoi, O.V. Ovcharuk. Kyiv : Instytut informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
12. Bakai, Y., Naniwska, L., Semenets, O., Hetman, Y., & Pryma, V. (2023) The efficiency of language teaching through integration in future philologists' foreign language competence formation. *Amazonia Investiga*. 12(61), 297–306. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.30> (Дата звернення: 24.10.2023).
13. Ferrari A. Digital Competence in Practice (2004) : An Analysis of Frameworks. Luxemburg : IPTS-JRC, 2011. URL: <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC68116.pdf>.
14. Quality education and competencies for life / Workshop 3. Background Paper.

UDC 378:811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-46>

Olha KRICHKER,

orcid.org/0000-0002-8810-1062

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Professional Language Communication Department
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Defense of Ukraine
(Cherkasy, Ukraine) medkoin@ukr.net*

Olesia MINENKO,

orcid.org/0000-0002-6674-4075

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Professional Language Communication Department
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Defense of Ukraine
(Cherkasy, Ukraine) alesya.minenko@ukr.net*

Nataliia YEREMEIEVA,

orcid.org/0000-0002-3691-0298

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Professional Language Communication Department
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Defense of Ukraine
(Cherkasy, Ukraine) nata5455@ukr.net*

STRATEGIES FOR FOSTERING MOTIVATION TO LEARN ENGLISH LANGUAGE IN NON-LANGUAGE STUDENTS

The article explores the ways of enhancing and fostering motivation in students of non-linguistic higher educational institutions to boost their interest in learning of English as a foreign language so that they can become specialists in their area with an expertise in a foreign language. The authors analyze motivation as a subject of pedagogical research and provide various definitions, describe its structure, and interrelation within the learning process. The most important means of supporting motivation for cognitive, developmental, and educational activities that foster communicative motivation in students of higher educational institutions are addressed in the article.

The formation of professional motives and the nuances and analysis of the motivational support for students' educational activities are explored in the article. The focus is on the role of a foreign language teacher, its motivational support, and didactic conditions for achieving this pedagogical goal in teaching foreign languages as it is the teacher who should help students realize that the English language is an avenue to gain experience and advanced knowledge in their professional fields, and that it is the very tool that may serve as an essential assistance for their professional development, promotion and a breakthrough in their career. Computer-based learning, using project works, and game-based classes also add to developing a creative and favourable environment that stimulates non-language students of higher educational institutions to learn and maintain interest in the studied language.

It is highlighted that motivation is considered to be a key to success and effectiveness of foreign language acquisition. Furthermore, it is proved that teachers have an indirect impact on student motivation by creating an environment that fosters personal interest and engagement in the learning process. A teacher's high level of knowledge, competence, and personality, continuous education, personal drive for professional development, and search for new teaching methods are all influential factors in motivating students and maintaining a positive classroom atmosphere in higher education. Additionally, positive interpersonal relationships between the teacher and students of higher educational institutions can contribute to the effectiveness of teaching foreign language communication.

Key words: *motivation, fostering of motivation, English language as a foreign language, students of higher educational institutions, non-language majors.*

Ольга КРІЧКЕР,*orcid.org/0000-0002-8810-1062*

кандидат історичних наук,

викладач кафедри професійної мовної комунікації

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

(Черкаси, Україна) *medkojn@ukr.net***Олеся МІНЕНКО,***orcid.org/0000-0002-6674-4075*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної мовної комунікації

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

(Черкаси, Україна) *alesya.minenko@ukr.net***Наталія ЄРЕМЕЄВА,***orcid.org/0000-0002-3691-0298*

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри професійної мовної комунікації

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

(Черкаси, Україна) *alesya.minenko@ukr.net*

СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Статтю присвячено проблемі підвищення мотивації до вивчення англійської мови як іноземної при підготовці здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей. Проаналізовано мотивацію як об'єкт педагогічного дослідження. Надано визначення мотивації, її структури та взаємозв'язку з процесом навчання. Виокремлено важливі засоби підтримки мотивації до пізнавальної, розвиваючої та виховної діяльності, що формує у здобувачів вищої освіти комунікативну мотивацію.

Розглянуто питання формування професійних мотивів, а також особливості мотиваційного забезпечення навчальної діяльності здобувачів вищої освіти. Основна увага приділяється ролі іноземної мови, її мотиваційного забезпечення та дидактичних умов реалізації даного об'єкта педагогічного вибору на матеріалі навчання іноземної мови. Зазначено, що навчання з використанням комп'ютерних та інформаційних технологій, підготовка проектів, проведення занять у ігровій формі допомагають створити творче середовище, що стимулює здобувачів вищої освіти до навчання та підтримує інтерес до мови, що вивчається.

Обґрунтовано, що мотивація забезпечує результативність процесу оволодіння іноземною мовою. Доведено, що викладач опосередковано впливає на вмотивованість здобувачів формуючи умови, що викликають особисту зацікавленість у роботі. Виявлено, що високий рівень знань, компетентність та власне особистість викладача, неперервність його освіти, особисте прагнення до професійного вдосконалення, пошуку нових методів навчання є потужним важелем до мотивації, і так само як і міжособистісні відносини між викладачем та здобувачами вищої освіти допомагає створювати та підтримувати позитивну атмосферу на заняттях, що сприяє підвищенню ефективності навчання іншомовному спілкуванню.

Ключові слова: мотивація, підвищення мотивації, англійська мова як іноземна, здобувачі вищої освіти, немовні спеціальності.

Statement of the problem. Nowadays the growth of international socio-political relations and technological advancements provides, boosts and places special focus on the educational system of the country. As a result, there is a pressing need for the development of professionally competent and culturally aware higher educational institution students. It is widely acknowledged and it goes without saying that a country's economy cannot flourish without people with high-quality education and expertise in their areas of activities.

Thus, in order to comply with international standards, higher education should be involved, integrated and incorporated into the global academic sphere. Innovation and application of existing concepts are both impossible without considering international experience. In line with this, the need to identify novel strategies and environments for enhancing higher educational institution students' professional skills is mounting. Therefore, the value of learning foreign languages is unique. It is crucial to have professionals who are fluent in foreign languages to be a part of

the global educational community effectively. These days, the circumstances make it necessary to face and address the challenge of training highly competent, competitive, and motivated experts who can not only take personal responsibility for their own welfare but also for their country's welfare. Thus, the educational process for training non-language majors in higher educational institutions must satisfy the demands of an evolving society.

As a result, the foremost duties of higher educational institutions presently are to revamp the learning process via reforming educational and professional undertakings to train and educate experts with a lot of knowledge in their specialty in a certain field they have chosen as their major, i.e. expertise, extensive amount of skills, both hard and soft, personality traits, etc. to be able to elevate cultural awareness, enhance creativity, broaden perspectives, foster unconventional thinking, acquire communication skills, and develop the ability to adapt to evolving circumstances and make independent decisions. People with high expertise, high moral character and ground, go-getters should be trained at the higher educational establishments of the country to further work in such a way so as to achieve and promote positive results that will impact the rapid growth of scientific and technological progress, cultural and spiritual values of the people, and the overall improvement of the economy of the country.

English language proficiency is becoming an increasingly crucial measurement unit in evaluating the professional competence of modern specialists across all domains. As professional mobility scales up, educational migration processes intensify and mass tourism grows, the demand for practical language proficiency continues to surge. However, students often lack motivation to learn a language during their studies and may not fully comprehend the potential benefits for their future careers and not realize that it may deprive them of getting possible connections, promotions and opportunities at the job market (Aristova, 2008: 25).

It is important to acknowledge that non-linguistics majors are primarily focused on specialized fields, with varying levels of technical proficiency. Those students who possess mostly a technical mindset may find learning foreign languages and humanities disciplines quite difficult and challenging. Consequently, they try to avoid studying them often considering foreign languages the disciplines of lesser importance and a lower priority.

However, getting more involved into the real job market opportunities, senior students begin to fully realize that the English language nowadays is an

avenue to gain experience and advanced knowledge in their professional fields, and that it is the very tool that may serve as an essential assistance for their professional development, promotion and it is possible thanks to their expertise in English to later on make a breakthrough in their career.

Moreover, higher educational institutions should provide their students with the opportunity of academic mobility as far as it is an important tool for them to be ready to find their place in the job market in the future. Such a chance should prove them the overall importance of learning foreign languages and motivate them to learn them not only according to or due to the academic curriculum but continuously as a part of their professional activity.

Thus, motivation is widely recognized as a crucial element in achieving success while studying anything including a foreign language it should be highlighted that it is vital for an English language teacher to capitalize on all opportunities such as providing methods, techniques and ideas for teaching a foreign language that can motivate their students to master the language to the extent that they can be highly educated people and competitive participants in the job market.

Analysis of recent research and publications. Pedagogical research conducted by S. Goncharenko, Y. Kulyutkin, N. Paleha, N. Polovnikova, V. Sukhomlynsky, T. Shamova, and H. Shchukina consider creative activity as a defining quality of a creative individual, which is an integrative aspect of one's personality. It not only leads to the formation of new personality traits such as motives, requirements, and creative needs but also brings about qualitative changes in activity, resulting in purposeful and productive outcomes. The scientific works of W. James, O. Kovalev, J. Piaget, and S. Rubinstein were aimed at researching the issue of creative activity as a trait of modern specialists' personalities. Research works by I. Bekh, E. Bondarevskaya, S. Kulnevych, V. Moliaka, S. Maksymenko, I. Yakimanska highlight contemporary requirements for personality-focused education. Scientists I. Kon, A. Matiushkin researched the basics of creativity, development and value orientation. Foreign researchers L. Linnerbrick-Garcia, E.A. Patall, E. M. Anderman and others studied the theory of motivation considering that knowledge of the complex mechanisms of human behavior and motivation is essential to effective teaching (Linnerbrink-Garcia, 2016: 6).

Thus, motivation in education is a vibrant research area offering diverse approaches and concepts for further development beyond fundamental theories. However, it still remains a challenge to find the ways adequately solve the problem of creative personality

development and motivation through education as far as it is evident that the diverse motivation approaches cannot be fused into a single approach.

Task statement. The article aims to identify motivational factors that impact a higher educational institution students' engagement and motivation during the English language learning process.

The choice of profession or specialty can sometimes be done on impulse without full understanding of the specifics and duties the job may imply. There are also cases when profession is imposed on the person by the will of their parents without any agreement from the side of the future student which may lead to a negative attitude towards it. There are also cases when the choice is made not because of a specific interest in the profession but more due to the social value of higher education in general. Taking into account that not all students have a favorable vocational inclination, it is crucial to utilize the individualized training content that meets each student's specific interests and needs consequently motivating them to learn.

Fostering motivation in the classroom means actively involving students in cognitive activities aimed at mastering the subject. To motivate language and subject learning, teaching must not be abstract theory. Actually, it must be up-to-date, applicable and provide insight into future professional activities, showing needs, possibilities and opportunities in both areas helping students become favorably oriented towards a particular career.

Outline of the main material of the study.

A positive, professional approach that utilizes modern methods and technology, along with personalized and differentiated approaches to students, helps to enhance students' knowledge and proficiency in essential skills and abilities. Needs triggered by emotional and sensory experiences, provoked by objects, actions, and events if inhibited during the learning process can result in the loss of motivational and evaluative components. It should be born in mind that the professional direction of a student depends on various aspects of the professional activity such as content and conditions of its fulfillment, for example, creativity, opportunities of teamwork, ability and character match, salary.

Educational activity involves professional content and students' positive attitude towards their profession and learning in order to achieve their learning goals and gain professional success in the future.

On the other hand, all too often students' lack of motivation is attributed to external factors like their parents or social pressures, instead of acknowledging the responsibility of teachers themselves to consistently promote their students' motivation and engagement.

The key to creating a favorable learning environment is considering the individual and psychological traits of students. It is crucial that lesson goals and objectives are attainable, and that topics are engaging and comprehensible for students. Additionally, everyone should have the opportunity to express themselves, their viewpoint, position or set of mind. It is imperative to cultivate a sense of self-efficacy and competence in students which can only be done through consistent reinforcement of their unique talents and abilities, and an appreciation of their accomplishments.

Within the overall motivational structure, there are two closely intertwined types of motivation for learning. The initial type of motive stems from a student's attitudes towards their career and professional growth, representing an internal perspective (Panchenko, 2016: 117). The second type pertains to motives related to the organization and content of the learning process, specifically cognitive and communicative facets of learning activities. The teacher's task is to take into account the individual, significant motives of each student. At the same time, a teacher should support and enhance the cognitive and communicative motives that drive the desire to acquire knowledge and to exchange with communication partners, thus fostering the ambition for professional and career development.

The use of information and communication technologies in English language classes is proved to be an effective strategy for cultivating students' interest in the subject. Persistent interest plays a crucial role in fostering student's intrinsic motivation. The use of these technologies is an effective strategy for cultivating students' interest in the subject. It is believed that information and communication technologies can be employed in nearly any course, and they gave teachers an opportunity to the control and evaluate lexical and grammatical competence of every student (Pasternak, 2014: 195).

Computer-based training programs offer a rational method to do tests in the classroom and optimize lesson time and get an immediate feedback and do more activities which means get more grades during the lesson which in itself can teach students time-management and motivate them to work more productively. Moreover, the use of information and communication technologies promotes impartial assessment that helps establish credibility between students and their teacher and maintain favorable atmosphere.

Group work is an effective method for students to cooperate and share their perspectives or ideas to complete specific tasks or achieve learning objectives. Collaboration is a good strategy to promote intrinsic motivation in foreign language learning.

Not only do students enjoy the work, but they also have an opportunity to interact with each other and it helps create a pleasant and supportive atmosphere in the classroom. Thus, group work can be a powerful tool not only for students' motivation, but also for academic achievement in the foreign language.

Communicative activities provide for the motivation of students though they are quite challenging from the point of view of their preparation. That is why it is necessary to create dynamic and interactive real-life activities to encourage students to speak in English. Practicing dialogues and using real scenarios helped the students to see the of the foreign language. True-to-life dialogues and real-life scenarios may help students see the benefits of knowledge of the foreign language and the areas of its application.

Project activities are a highly motivating aspect of foreign language learning. They serve as a means to cultivate creativity, cognitive function, and independence. As a result of structured project work, students not only create a collection of creative works but also experience a significant increase in language-learning motivation and self-confidence. It is important that the project topic is relevant and meaningful to the students and coincides with their interests, needs and can be integrated into their professional field.

Games have long been regarded as an effective teaching method. They can enhance the learning process, increase productivity, and develop motivation to learn a foreign language (Paziura, 2016: 24).

A central feature of a game is that users are drawn into playing it again and again. That is, playing a game can result in developing some reactions, emotions or behavior as for example increased interest and involvement. In its turn it may lead to greater perseverance or intensity of effort. Thus, the game cycle that emerges is a defining characteristic of a game play, i.e. students get engaged into repetitive play and return to the game activity over time which enhances their motivation as they get addicted to it (Garris, 2002: 445).

However, it is important to note that games should have a specific goal and desired outcome, rather than being played aimlessly. Various games can assist in mastering a foreign language by providing an inte-

resting and stimulating environment for developing memory, attention, and intelligence while maintaining interest in the language being studied.

So, teachers of the higher educational institutions should follow certain principles to affect and promote students' motivation. These are supporting students' feeling of competence, using personally relevant and active tasks, and promoting feeling of belonging.

Conclusions. Therefore, the personality of a teacher, lecturer or professor is one of the first and foremost subjective factors that can influence learning process. Getting to know the personality of the teacher serves as the cornerstone for laying the basis for the genuine curiosity of students to hook them to indulge and get involved into the educational process. Hence, a conclusion can be made that in order to be able to see, recognize, help, encourage and protect the students while scaffolding students to enhance learning, a teacher should be well versed in psychology as well. Thus, we can summarize that qualified teachers are committed to continually improving their knowledge and professional skills, a so-called life-long learning process of self-development and self-cognition to always serve as an example and a booster for their students.

One of the crucial attributes of a teacher is to tailor an individualized teaching approach for each student. A teacher's expertise, continuous usage of basic and new teaching methods and techniques appropriate to the subject matter of the materials being taught, is the key to the success of each lesson. While working at the resources to promote language learning the unique individuality of each student, including their language needs, mentality, level of development and personal characteristics must be taken into account.

Thus, teacher's expertise has been proved to have a major impact on motivation of students to learn a foreign language. Only an expert can fully understand the primary factors that shape motivation in foreign language learning, identify the pedagogical circumstances and environment that foster positive motivation, and design and use a set of pedagogical resources to foster motivation in foreign language learning for the non-language students of higher educational institutions.

BIBLIOGRAPHY

1. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний авіаційний ін-т. Київ, 2008. 248 с.
2. Панченко В. Інноваційні технології навчання англійської мови студентів університету. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. № 4. С. 115–120.
3. Пастернак Т. А. Навчання іноземним мовам у немовних вузах за допомогою електронних презентацій. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 1. С. 193–197.
4. Пазюра Н. Проблеми іншомовної підготовки студентів у соціально-культурному контексті: зарубіжний досвід. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки*. Кіровоград, 2016. Вип. 147. С. 21–25.

5. Garris, Rosemary & Ahlers, Robert & Driskell, James. (2002). Games, Motivation, and Learning: A Research and Practice Model. *Simulation & Gaming*, 33, 441–467. <https://doi.org/10.1177/1046878102238607>.

6. Linnenbrink-Garcia, L., Patall, E. A., & Pekrun, R. (2016). Adaptive Motivation and Emotion in Education: Research and Principles for Instructional Design. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 3(2), 228–236. <https://doi.org/10.1177/2372732216644450>

REFERENCES

1. Aristova N.O. (2008) Formuvannia motyvatsii vyvchennia inozemnoi movy u studentiv vyshchyykh nelinhvistychnykh navchalnykh zakladiv. [Formation of motivation to learn a foreign language among students of higher non-linguistic educational institutions: candidate's thesis. ped. of science]: thesis of Candidate of Ph.D. : 13.00.04. National Aviation Institute, Kyiv. 248 p. [in Ukrainian].

2. Panchenko V. (2016) Innovatsiini tekhnolohii navchannia anhliiskoi movy studentiv universytetu. [Innovative technologies for teaching English to university students]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*. – Current issues of foreign philology 4, 115-120. [in Ukrainian].

3. Pasternak T. A. (2014) Navchannia inozemnym movam u nemovnykh vuzakh za dopomohoiu elektronnykh prezentatsii. [Teaching foreign languages in non-language higher education institutions using electronic presentations.] *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University, 1. 193–197 [in Ukrainian].

4. Paziura N. (2016) Problemy inshomovnoi pidhotovky studentiv u sotsialno-kulturnomu konteksti: zarubizhnyi dosvid. [Problems of foreign language training of students in the socio-cultural context: foreign experience]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Ser.: Pedahohichni nauky. – Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Ser. : Pedagogical Sciences, 147, 21–25. [in Ukrainian].

5. Garris, Rosemary & Ahlers, Robert & Driskell, James. (2002). Games, Motivation, and Learning: A Research and Practice Model. *Simulation & Gaming*, 33, 441–467.

6. Linnenbrink-Garcia, L., Patall, E. A., & Pekrun, R. (2016). Adaptive Motivation and Emotion in Education: Research and Principles for Instructional Design. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 3(2), 228–236.

УДК 371.212.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-47>

Світлана ЛУК'ЯНЧУК,

orcid.org/0000-0001-6799-3666

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української й іноземних мов та методик викладання в початковій і дошкільній освіті

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна) svitlanalukianchuk@gmail.com

Марина КОМОГорова,

orcid.org/0000-0002-6829-811X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української й іноземних мов та методик викладання в початковій і дошкільній освіті

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна) mkomogorova@ukr.net

РОЛЬ ЗАСОБІВ НАОЧНОСТІ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Метою статті є розкриття ролі наочності для формування лексичної компетентності молодших школярів на уроці англійської мови. Здійснено аналіз наукових джерел по темі дослідження та визначено поняття «граматична компетентність» як володіння навичками використовувати граматичні елементи з конкретної мови та вміння коректно використовувати ці знання на практиці, що включає здатність розуміти і виражати певний сенс, оформляючи його у вигляді фраз і речень, побудованих за правилами певної мови.

Проаналізовано етапи формування граматичної компетентності: ознайомлення з граматичним явищем, засвоєння окремих дій з використанням граматичної конструкції, закріплення серії дій, узагальнення та систематизація, включення граматичних навичок в самостійну мовленнєву діяльність.

Встановлено, що граматична компетентність складається з таких елементів, як: зв'язки, закономірності взаємодії граматичних явищ та концептів, що реалізуються ними; взаємодія рідної мови та іноземної, в ході якої виникають граматичні відносини, які полягають у взаємодії когнітивного та концептуального світосприйняття різних мовних соціумів. Найбільш сучасними видами наочності є різноманітні платформи, які дозволяють утворити інтерактивні мультимедійні презентації, ресурси, які містять широке коло навчальних відеоматеріалів, сучасні платформи-тренажери.

Зроблено висновок, що використання наочності у процесі формування лексичної компетентності молодших школярів на уроках англійської мови сприяє не лише кращому сприйняттю, усвідомленню, засвоєнню та закріпленню отриманих знань з граматики, а й розвиває увагу, пам'ять, уяву, та мотивацію учнів, що сприяє кращому осмисленню та оволодінню новим граматичним матеріалом з іноземної мови.

***Ключові слова:** наочність, лексична компетентність, початкова школа, навчання іноземної мови, молодші школярі.*

Svitlana LUKIANCHUK,

orcid.org/0000-0001-6799-3666

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages and Teaching Methods in Primary and Preschool Education

Dragomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) svitlanalukianchuk@gmail.com

Maryna KOMOGOROVA,

orcid.org/0000-0002-6829-811X

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages and Teaching Methods in Primary and Preschool Education

Dragomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) mkomogorova@ukr.net

THE ROLE OF VISUALIZATION IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' FOREIGN GRAMMATICAL COMPETENCE

The purpose of the article is to reveal the role of visualization in the formation of primary school students' lexical competence at English lessons. The analysis of scientific sources on the topic of the research was carried out and the concept of "grammatical competence" was defined as the possession of the skills to use grammatical elements in a specific language and the ability to use correctly this knowledge in practice, which includes the ability to understand and express a certain meaning, formulating it in the form of phrases and sentences constructed according to the rules of a certain language. The stages of lexical competence formation such as : primary sound presentation of the word; reproduction of the word; semanticization; control and understanding; setting the morphological and syntactic relations of the word) are analyzed.

The stages of the grammatical competence formation are analyzed, they are: familiarization with the grammatical phenomenon, learning of individual actions using a grammatical structure, consolidation of a series of actions, generalization and systematization, inclusion of grammatical skills in independent speech activity.

It was established that grammatical competence consists of such elements as: connections, patterns of grammatical phenomena interaction and concepts realized by them; the interaction of the native language and a foreign language, during which grammatical relations are arisen which consist in the interaction of the cognitive and conceptual worldview of different language societies. The most modern types of visibility are various platforms that allow you to create interactive multimedia presentations, resources that contain a wide range of educational video materials, modern simulator platforms.

It was concluded that the use of visualization in the process of formation of primary school students' lexical competence at English lessons contributes not only to better perception, awareness, assimilation and consolidation of the grammar acquired knowledge, but also develops attention, memory, imagination, and students' motivation, which contributes better understanding and mastering of new grammatical material of a foreign language.

Key words: vizualization, lexical competence, primary school, foreign language learning, primary school students.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції вітчизняної системи освіти, стрімкого входження України у світове співтовариство та тенденції на постійну глобалізацію та інтенсифікацію розвитку міжнародних контактів у різноманітних сферах життєдіяльності, навчання іноземних мов є важливим напрямком освітньої політики України. На необхідності покращення іншомовної підготовки в шкільній освіті України наголошується в Концепції Нової української школи та Державному стандарті початкової освіти, де зазначено, що основною метою навчання іноземної мови є формування в учнів мовної та мовленнєвої компетентностей, яка, в свою чергу, включає в себе і граматичну, оскільки повноцінна комунікація не може здійснюватися без правильного оформлення та вираження думки, як в усній, так і письмовій формах.

Для ефективного формування іншомовної граматичної компетентності молодших школярів важливо використовувати різні методи та засоби, які забезпечують різнобічне опрацювання нових граматичних правил та їх закріплення в пам'яті учнів. На нашу думку, одним із таких є використання наочності, яка привертає увагу учнів, забезпечує різноманітність та емоційність навчального процесу, допомагає не лише засвоїти нові правила, а й використовувати отримані знання на практиці.

Аналіз досліджень. Питання застосування наочності не є новим в науково-методичній літературі і було актуальним в усі часи. Питання використання різноманітних засобів наочності

в навчанні іноземних мов досліджували такі вчені, як Ірина Головченко, Наталія Кравець, Олександр Мельничук, Ірина Петренко, Надія Шевченко, Шарон Арнольд, Стівен Кравоніс, Джеремі Харрс, Річард Майер та ін. У своїх дослідженнях ці вчені зосереджуються на використанні інноваційних методів, до яких входять створення різних наочних матеріалів, відео, графіка, діаграми та застосування віртуальної реальності. Дані розробки показують позитивний вплив використання наочності для запам'ятовування та правильного застосування граматики. Проте, в останні роки помітно розширилася область наочності й ускладнився її інвентар: від предметів і картинок, жестів і рухів до відеофільмів і комп'ютерних програм, за допомогою яких вчитель моделює фрагменти об'єктивної дійсності, тож проблема використання наочності для формування іншомовної саме граматичної компетентності молодших школярів потребує подальшого вивчення.

Тож, **метою статті** є розкриття ролі засобів наочності у формуванні іншомовної лексичної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, ключові уявлення, опори або опорні знання. Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання поняття компетентності визначається як спроможність

кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання, або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відношень (Стратегія реформування, 2003: 296).

Як одна зі складових іншомовної компетентності, граматична компетентність у міжнародній документації Ради Європи визначається як володіння навичками використовувати граматичні елементи конкретної мови та вмінням коректно використовувати ці знання на практиці. «Граматична компетентність включає здатність розуміти і виражати певний сенс, оформляючи його у вигляді фраз і речень, побудованих за правилами певної мови (на відміну від механічного відтворення завчених зразків)» (Загальноєвропейські рекомендації, 2003: 107–108). Цього визначення ми і притримуємося у своєму дослідженні.

Граматична компетентність складається з таких елементів, як:

Зв'язки, закономірності взаємодії граматичних явища та концептів, що реалізуються ними;

Взаємодія рідної мови та іноземної, в ході якої виникають граматичні відносини, що полягають у взаємодії когнітивного та концептуального світосприйняття різних мовних соціумів (Ніколаєва, 2004: 54).

Дослідник В.В. Осідак до характерних рис граматичної компетенції відносить:

– здатність розуміти, виражати, продукувати та розпізнавати у мові граматичні форми та їх значення, розуміти, наскільки вони відповідають граматичним формам мови, якою здійснюється комунікація;

– наявність неусвідомленого граматичного чуття, невербалізоване, інтуїтивне знання граматичних норм мови, якою здійснюється комунікація, навички самокорекції щодо граматичних форм мови, якою здійснюється комунікація;

глибоке знання граматичної, морфологічної, синтаксичної системи мови, якою здійснюється комунікація (Осідак).

На думку В. О. Вишневського (Вишневський, 2011: 75) до основних складових граматичної компетентності можна віднести наступні:

граматичні навички, (репродуктивні навички та рецептивні навички):

- граматичні знання;
- граматичну усвідомленість.

Граматична компетентність передбачає:

а) високий рівень знань граматичних правил конкретної мови, за якими утворюються граматично вірні висловлювання – словосполучення, речення, які утворюють граматично вірний, осмислений текст;

б) високий рівень вмінь та навичок застосування граматичних засобів та явищ в іншомовній діяльності незалежно від ситуації та контексту спілкування;

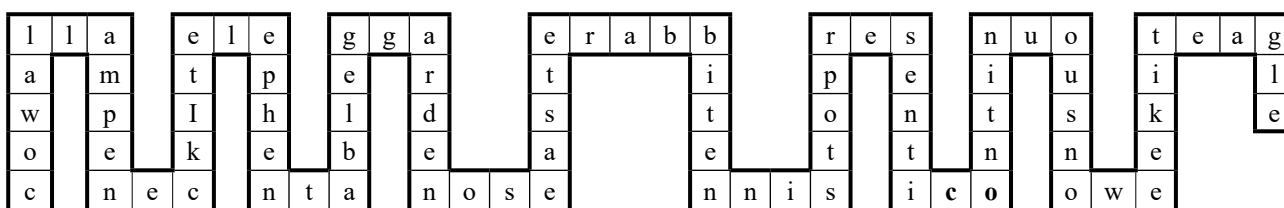
в) готовність та здатність розуміння, висловлювання будь-якого сенсу в будь-якій формі (усна, письмова), оформлюючи його за вимогами граматичного ладу конкретної мови (Федорова).

Формування іншомовної граматичної компетентності може бути реалізоване засобами експліцитного – усвідомленого шляху навчання, або імпліцитним – мимовільних шляхом, засобами інтуїтивного навчання в рамках мовленнєвої комунікації (Ванівська, 2016: 72). В рамках формування граматичної компетентності, основним елементом є формування граматичних навичок, яке може бути реалізоване засобами наступних кроків:

- 1) ознайомлення учнів з граматичним явищем;
- 2) наслідування – виконання вправ щодо застосування граматичного явища за зразком;
- 3) трансформація граматичного явища;
- 4) продуктивне використання граматичних форм (Вовк, 2007: 21).

Процес навчання граматичній стороні мови характеризується тим, що він проходить ряд етапів, кожен з яких має свою приватну задачу. Етапи навчання граматиці відповідають психологічним фазам формування навичок. Виділимо їх.

1. Підготовчий етап, на якому відбувається ознайомлення з граматичним явищем. На цьому етапі учні психологічно готуються до засвоєння нового явища. Для цього перед ними з самого початку ставиться мета. Учитель намагається зацікавити учнів, привернути їх увагу та стимулювати активність. Наведемо наприклад, у третьому класі, учитель, повідомляючи тему уроку («*Теперішній тривалий час*»), роздає усім учням лабіринт із слів, в якому вони повинні знайти назву теми уроку (Present Continuous), у лабіринті усі слова школярам є відомі, окрім тих слів, що означають тему уроку.

Передумовою до використання граматичних засобів мови є знання лексики, яка наповнює відповідні моделі. Крім того, учні повинні повторити і той граматичний матеріал, з яким нове граматичне явище буде поєднуватися, або зіставлятися. Чим складніше синтаксична структура, тим більше необхідна зорова опора, наочні засоби і т. д. (Вишневський, 2011: 76). Тут школярі свідомо конструюють зразки з новим граматичним явищем. На цьому етапі відбувається формування первинного вміння. Показником засвоєння є безпомилковість свідомо сконструйованого зразка, із застосуванням засвоюваної граматичної форми (Ніколаєва, 2004: 75).

На першому етапі, в одних випадках, наочний матеріал виступає джерелом знання, а пояснення вчителя виконує функцію керівництва процесом сприйняття учнів. Наочні матеріали слугують опорою для усвідомлення зв'язків між фактами, явищами, недоступних безпосередньому спостереженню, а виклад інформації вчителем спонукає до спостереження і направляє учнів до осмислення, тлумачення зроблених спостережень. Такими фактами та явищами є граматичні матеріали, які не можливо пояснити учням 1–4 класів, а отже, необхідно застосовувати яскраві, зрозумілі наочні матеріали (Казачинер, 2007: 36).

2. Елементарний етап забезпечує засвоєння окремих дій з використанням граматичної конструкції або форми слова. У зміст елементарного етапу входять вправи у вживанні готових словоформ в даній структурі і в утворенні форми за одним зразком. На елементарному етапі відбувається подальше осмислення і запам'ятовування зразків з виділеними граматичними формами і їх значеннями. Вправи елементарного етапу орієнтовані на використання аналогії, тобто риси знайомого переносяться на нове явище. Показником успішності оволодіння цим етапом засвоєння можна вважати зменшення усвідомлення приватних граматичних операцій і збільшення самостійності у виборі змісту мовлення при виконанні граматичних дій (Ніколаєва, 2004: 76). На цьому етапі наочність, як правило, є джерелом знання про факти, явища або їх зв'язки виступає виклад інформації вчителем, а наочність виконує функцію підтвердження, ілюстрації, конкретизації словесного повідомлення або служить відправним пунктом повідомлення, що містить відомості про явища і зв'язки, недоступні безпосередньому сприйняттю.

3. На сумісному етапі триває закріплення серії дій в умовах координації її з іншими діями. Новий граматичний засіб на цьому етапі поєднується або чергується з іншими засобами. Показником

досягнення результату на цьому етапі можна вважати самостійне творче використання граматичної форми, яка відпрацьовується, поряд з іншими (Ніколаєва, 2004: 77).

4. Етап систематизуючого узагальнення необхідний при засвоєнні узагальнень другого ступеня і систематизації засвоєного за допомогою вправ в аналізі, порівнянні і класифікації. Даний етап служить в рівній мірі як зміцненню активних граматичних навичок, так і навчанню навичкам розуміння граматичних засобів активного мінімуму при читанні.

5. Останній етап, що має на увазі включення граматичних навичок в мовленнєву діяльність, використання і повторення їх в мовних вправах (Ніколаєва, 2004: 78). Засоби наочності на цьому етапі формування іншомовної граматичної компетентності молодших школярів можуть виступати в ролі джерела знань при організації самостійної роботи творчого, дослідницького характеру. У цьому випадку вчитель визначає завдання, направляє діяльність учнів. Засоби наочності можуть служити зоровою опорою під час опитування учнів: використовуючи, наприклад, зміст кадрів мультфільму, учні переказують, які дії виконує герой.

Кількість засобів навчання, що застосовуються на одному занятті, визначається конкретними освітніми, виховними та розвиваючими цілями уроку. Методи використання наочності, які можуть бути застосовані в ході навчання граматиці учнів молодших класів, можна розділити умовно на дві великі групи:

1. Метод ілюстрації;
2. Метод демонстрації.

За допомогою демонстрації, увага учнів спрямовується на істотні, а не на випадково виявлені, зовнішні характеристики розглянутих предметів, явищ, процесів. Ілюстрація є особливо ефективною при розгляді та поясненні нового граматичного матеріалу. Відтак, наприклад, пояснюючи учням Present Continuous, учитель, замість того, щоб «запропонувати» учням готові знання і пояснити як утворюється вказана часова форма, педагог демонструє декілька речень у тій граматичній формі, яка вивчається і просить знайти закономірності (*ing* – закінчення) та назвати слова, що повторюються у кожному із даних речень (*now, at the moment* (зараз, у даний момент)).

Перш ніж відібрати для уроку той чи інший вид наочності, необхідно визначити місце його застосування в залежності від його дидактичних можливостей. При цьому слід мати на увазі цілі і завдання конкретного уроку і відбирати такі

наочні матеріали, які чітко виражають найбільш істотні сторони досліджуваного на занятті явища і дозволяють учневі виявляти і групувати ті істотні ознаки, які лежать в основі формованого на цьому занятті уявлення або поняття (Казачинер, 2007: 42).

В умовах сучасності, розуміння ролі наочності в навчальному процесі значно змінилося. Воно стало розглядатися в тісному зв'язку з методичними завданнями, які ставляться перед тим чи іншим засобом наочності, з необхідністю і доцільністю застосування саме цього засобу наочності на конкретному етапі навчального процесу. Виходячи з такої постановки проблеми, постає завдання знайти конкретне застосування наочності, тобто знайти такий метод внесення її в педагогічний процес, який забезпечив би не формальне застосування наочності, а дійсне її використання (Казачинер, 2007: 42).

Сучасні завдання, поставлені суспільством перед початковою школою, нова освітня концепція, пошук ефективних дидактичних методів змушують сучасного вчителя по-іншому подивитися на проблему засобів наочного навчання, змінити стратегії їх застосування (Громовенко, 2010: 67). Системно-діяльнісний підхід, як методологічна підстава європейського напрямку освіти школярів, передбачає сформованість в учнів здатності швидко орієнтуватися в навчальних ситуаціях, які створюються на занятті. Старі наочні засоби (наприклад, схема, таблиця, демонстраційна картка, навчальна картина) уже не забезпечують бажаного ефекту під час їх використання. Разом з тим розширення способів наочності: від предметів і картинок до презентацій та мультимедійних програм залишає принцип наочності як і раніше актуальним в навчальній діяльності. Це пов'язано з тим, що новітні наочні засоби надають можливість продемонструвати розвиток явищ, їх динаміку, повідомляти навчальну інформацію дозовано і керувати індивідуальним процесом засвоєння знань (Переверзева, 2003: 296).

Наразі, з'являється все більше можливостей використання найсучасніших засобів репрезентації наочності в ході навчального процесу. Одним з ефективних засобів є застосування онлайн-платформ. Якщо на старшому етапі навчання, можна залучати учнів до виконання завдань засобами онлайн платформ, то для учнів початкової школи,

ефективним стане застосування онлайн-платформ в якості засобів наочності.

Ефективними засобами наочності є також численні сучасні навчальні ресурси, платформи, на яких розміщено велику кількість навчальних відео. Прикладом може слугувати ресурс You Tube, де розміщено не лише розважальні відео, але й велика кількість навчальних відео, серед яких можна відібрати ті, які будуть ефективні у рамках формування граматики компетентності учнів другого класу. Такий ресурс є надзвичайно актуальним в умовах дистанційного навчання, з огляду на те, що наглядна демонстрація та пояснення сутності граматики явища та його використання значно полегшує процес сприйняття учнями навчального матеріалу. Актуальними є також і різноманітні платформи-тренажери, де учні можуть відпрацьовувати навчальний матеріал на практиці.

Зазначимо також, що наразі існує велика кількість відеозаписів, утворених носіями мови для наймолодших учнів, які допомагають вивчати складні для молодших школярів граматики аспекти. Такі відеозаписи можуть бути ефективно використані в ході занять. Ефективним засобом утворення наочного матеріалу є мультимедійні презентації, які супроводжують весь хід заняття. Такі презентації дозволяють продемонструвати учням не лише один або кілька ілюстративних прикладів, але навести приклади до кожного граматики явища, що вивчається.

Отже, наразі існує широкий спектр засобів репрезентації та утворення наочного матеріалу, який допомагає ефективно організувати процес вивчення граматики явищ молодшими школярами.

Висновки. Використання наочності у формуванні іншомовних граматики навичок може забезпечити не лише якісне засвоєння програмного граматики матеріалу, а й міцність та тривалість його зберігання в пам'яті учнів, оскільки усвідомлене сприйняття граматики явища навчального матеріалу сприяє розумінню, правильному відтворенню та застосуванню отриманих знань на практиці в усній та письмовій формах з поступовим ускладненням, що дозволяє молодшим школярам перейти до творчого рівня використання граматики матеріалу не тільки на уроках, а й перенести їх у повсякденне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ванівська О.М. Реалізація компетентнісного підходу в процесі викладання іноземної мови у вищій школі. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 1 (38). С. 71–75.
2. Вишневецький О. І. Методика навчання іноземних мов : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2011. 206 с.
3. Вовк О.І. Формування граматичної компетентності студентів-філологів у процесі оволодіння англійською мовою. *Вісник ЛНПУ ім. Т. Шевченка*, 2007. № 20 (136). С. 20–24.
4. Громовенко В. В., Ярмолович О. І. Засоби наочності в навчанні граматиці англійської мови. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*, 2010. С. 66–68.
5. Дроздовська І.В. Наочність. *Англійська мова в початковій школі*, 2008. 9. С. 35–39.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. / Науковий редактор укр. видання С.Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
7. Казачинер О.С. Дидактичні ігри як засіб активізації діяльності учнів на уроках англійської мови. *Англійська мова та література*, 2007, № 36. С. 41–47.
8. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах у структурно-логічних схемах і таблицях : навчальний посібник / С.Ю. Ніколаєва, С.В. Гапонова та ін. К. : Ленвіт, 2004. 208 с.
9. Осідак В.В. Визначення критеріїв оцінювання рівня сформованості англійської граматичної компетенції. URL: http://ualta.in.ua/wp-content/uploads/2016/06/Osidak_Criteria.pdf
10. Переверзева Я. О. Застосування наочності для формування лексичних навичок в учнів основної школи у процесі вивчення другої іноземної мови (французької). URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://eprints.zu.edu.ua
11. Стратегія реформування освіти в Україні : Рекомендації з освітньої політики. К. : К.І.С., 2003. 296 с.
12. Федорова З. І. До питання формування граматичної компетенції в середніх загальноосвітніх школах. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/413-do-pitannya-formuvannya-gramatichnoji-kompetentsiji-v-serednikh-zagalnoosvitnikh-shkolakh#:~:text1>

REFERENCES

1. Vanivska O. Realizatsia kompetentnisnogo pidhody v protsesi vykladannia inozemnoi movu y vuschyih shkoli [Implementation of the competence approach in the process of teaching a foreign language in higher education] U. : Uzhorod University, 2016. p. 71–75 [in Ukrainian].
2. Vyshnevskiy O. Metodyka navchannia inozemnyh mov [Methodology of teaching foreign languages: teaching manual]. K. : Znannia, 2011. 206 p. [in Ukrainian].
3. Vovk O. Formyvannia gramatychnoi kompetentnosti studentiv filologiv y potsesi ovolodinnia angliiskoiy movoiy [Formation of grammatical competence of philology students in the process of mastering the English language]. K. : LNPU named after T. Shevchenko, 2007. No. 20 (136). P. 20–24 [in Ukrainian].
4. Gromovenko V., Yarmolovich O. Zasoby naochnosti y navchanni gramatytsi angliskoi movy [Visual aids in teaching English grammar]. K. : International Humanitarian University, 2010. P. 66–68 [in Ukrainian].
5. Drozdovska I. Naochnist [Clearness. English in primary school]. K. : 2008. 9. P. 35–39 [in Ukrainian].
6. European recommendations on language education: study, presentation, evaluation. / Scientific editor Ukrainian. Publication of S.Yu. Nikolayev. K. : Lenvit, 2003. 273 p. [in Ukrainian].
7. Kazachiner O. [Didactic games as a means of activating students' activities in English lessons]. English Language and Literature, K. : 2007, No. 36. P. 41–47 [in Ukrainian].
8. Methodology of teaching foreign languages in secondary educational institutions in structural and logical schemes and tables: study guide / S.Yu. Nikolayeva, S.V. Gaponova and others. K. : Lenvit, 2004. 208 p. [in Ukrainian].
9. Osidak V. Vyznachennia kryteriiv otsinnivannia rivnia sformovanosti anglomovnoi gramatychnoi kompetentnosti [Determination of criteria for assessing the level of formation of English grammatical competence. URL: http://ualta.in.ua/wp-content/uploads/2016/06/Osidak_Criteria.pdf [in Ukrainian].
10. Pereverzeva Ya. O. Zastosyvanntia naochnosti y dlia formuvannia leksychnykh navychok v ychniv osnovnoi shkoly y protsesi vuvchennia drygoi inozemnoi movu (ftantsyskoi) [The use of visualization for the formation of lexical skills in primary school students in the process of learning a second foreign language (French)]. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://eprints.zu.edu.ua. [in Ukrainian].
11. Education reform strategy in Ukraine: Recommendations on educational policy. K. : K.I.S., 2003. 296 p. [in Ukrainian].
12. Fedorova Z. I. Do pytannia formyvannia gramatychnoi kompetentsii v serednih zagalnoosvitnih shkolah. [To the question of the formation of grammatical competence in secondary comprehensive schools]. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/413-do-pitannya-formuvannya-gramatichnoji-kompetentsiji-v-serednikh-zagalnoosvitnikh-shkolakh#:~:text1> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Gunay GULIYEVA CULTURAL RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY AT THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	4
Оксана ДРАЧ, Денис ВЕРХОВЕЦЬ «ПОКОЛІННЯ 1960-Х: «СТУДЕНТСЬКІ ПРОТЕСТНІ РУХИ У ВІЗІЇ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....	10
Віталій ДУБІНА КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ КІНЦЯ ХVІ СТ. У ВІЗІЯХ Ф. РАВІТИ-ГАВРОНСЬКОГО.....	16
Володимир КАЧМАР, Назар МЕЛЬНИК ІСТОРІЯ ШАХІВ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ).....	23

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Олена БАША, Мирослава ЦИГАНІК ДИСЦИПЛІНА «СЦЕНІЧНА МОВА» У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ АКТОРА (НА МАТЕРІАЛАХ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 026 «СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО (АКТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ І КІНО)» ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА).....	30
Роман БЕРЕСТ, Руслан КУНДИС, Олег КУЗИК ВИРАЗ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА У ДАВНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ.....	36
Larysa BUTKO, Svitlana FEDORENKO, Volodymyr MASLAK LIALKA-MOTANKA AS AN ARCHETYPICAL CARRIER OF THE UKRAINIAN FOLK TRADITION.....	43
Олена ВАСИЛЬЄВА, Олена СЛІТЮК, Олександр ВАСИЛЬЄВ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЕКТУВАННЯ АНІМОВАНОЇ ІНФОГРАФІКИ ЯК НАПРЯМКУ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ДИЗАЙНУ.....	51
Валерія ГОРБУНОВА СПРИЙНЯТТЯ СИМВОЛІКИ ТА ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СЕРЕД РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ: РОЗВИТОК НОВИХ КОНЦЕПТІВ В ДИЗАЙНІ.....	57
Наталія ДЕРИГУЗ ПРИНЦИПИ «АНТИ-ПОРТРЕТУ» В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОГО ЖИВОПИСУ НА ЛЕВКАСІ В УКРАЇНІ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	63
Боюй ДІН ЖІНОЧІ ПЕРСОНАЖІ В ОПЕРАХ КИТАЮ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	71
Євген ЄРЕМЕНКО МЕТАМОДЕРНІ ПОШУКИ В КАМЕРНІЙ СЮЇТІ ДЛЯ СТРУННИХ УСЕІНА БЕКІРОВА	78
Вікторія ЖОРНЯК ПРОБЛЕМА ДИЗАЙНУ СПОРТИВНО-ІГРОВОГО ПРОСТОРУ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ.....	85
Олександр ЗАСТАВНИЙ ФОЛЬКЛОРНИЙ ТАНЕЦЬ «КАНАДА»: ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	90
Оксана ЗАХАРОВА ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВОЇ МУЗИКИ У ЦЕРЕМОНІАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ.....	98
Володимир КАБАЧЕНКО ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ У СУЧАСНОМУ ОЛІЙНОМУ ЖИВОПИСІ.....	101

Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ТВОРЧА СКЛАДОВА АМАТОРСЬКИХ ХОРЕОГРАФІЧНИХ КОЛЕКТИВІВ КИЇВЩИНИ.....	107
--	-----

Світлана КРИВУЦ, Євгенія ПОЛЯКОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНИХ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ МЕБЛІВ ЯК ФАКТОР ВИРІШЕННЯ ДИЗАЙНУ ЖИТЛОВОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ДЖО ЧЕЗАРЕ КОЛОМБО).....	114
---	-----

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Gulbaniz BABAКHANLI THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE CREATION OF HOME AND MEMORIAL MUSEUMS OF AZERBAIJANI LITERARY FIGURES.....	121
--	-----

Надія БОЙЧУК, Богдана ПЕТРИШАК, Олена ПАВЛИШИНЕЦЬ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	126
--	-----

Марія ВАСИЛИШИН, Ольга КРАВЕЦЬ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ МІЛЦИ МІЧИЧ ДИМОВСЬКОЇ (У КОНТЕКСТІ СЕРБСЬКОЇ НЕОРЕАЛІСТИЧНОЇ ПРОЗИ).....	133
--	-----

Сусанна ДЖЕЛЯЛОВА ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИБІР У ТВОРІ В. СТАЙРОНА «ВИБІР СОФІ» ТА В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ ВЕДМІДЬ»: АНАЛІЗ ТА ПОРІВНЯННЯ.....	140
---	-----

Ірма КАЛИНИЧ, Віталія БОЙТОР, Еріка ЕСЕНОВА СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕАЛІЇ КРАЇН СХІДНОЇ АЗІЇ, ЇХ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	146
--	-----

Людмила КОВАЛЬ, Іванна ОЛІЙНИК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА ЯК ВИРАЗНИК КОМУНІКАТИВНИХ НАСТАНОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО У ЗВЕРНЕННЯХ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	153
---	-----

Марія КУЦЕЛА, Ольга ВІРСТЮК ФУНКЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ В ФЕЙКОВИХ НОВИНАХ АНГЛОМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ.....	161
---	-----

Олена ЛАНСЬКИХ, Тетяна ДЕРНОВА, Наталія СЛИВКА ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІЛОВІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	169
---	-----

Сяомен ЛЄ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕМАНТИКИ СУМНІВУ ТА СТРАТЕГІЇ НАПАДУ В СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ.....	175
--	-----

ПЕДАГОГІКА

Оксана АЛЕКСЄЄВА, Вікторія ШВИРКА SOFT SKILLS ЯК ЧИННИК ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ОСВІТНИХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	180
--	-----

Юлія БАЛАХОВСЬКА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	189
---	-----

Тетяна БАЛАШОВА МЕТОД АСОЦІАЦІЙ ЯК ЕМОЦІЙНО-КОГНІТИВНА СТРУКТУРА ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ЛЕКСИКИ НА ЗАНЯТТЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ) ЗІ СТУДЕНТАМИ ПЕРШОГО КУРСУ.....	195
--	-----

Віта БОСА ДЕТЕРМІНУЮЧІ ФАКТОРИ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	200
--	-----

Наталія ВІНАРЧУК СУЧАСНИЙ СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	207
Liudmyla HERASYMENKO, Svitlana MURAVSKA, Iryna KULISH TEACHING ESP TO FUTURE UNMANNED AERIAL VEHICLE OPERATORS.....	212
Оксана ГЕТЬМАН, Євгенія СЕМЕНОВА КОЛЬОРОВА ПАЛІТРА ПОЕЗІЇ У ЗБІРЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ГОСПОДЬ СИМПАТИЗУЄ АУТСАЙДЕРАМ. 10 КНИГ ВІРШІВ».....	217
Юлія ГОЛОВАЦЬКА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ПЕРЕКЛАДУ ТА СТРАТЕГІЙ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЦИФРОВИХ ПРОДУКТІВ.....	225
Олена ГОРДІЄНКО МЕТОД ЗМАГАНЬ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	231
Євген ДЕНИСЕНКО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	238
Олеся ДИШКО ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТУРИЗМУ В ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	245
Олена ЄВДОЧЕНКО ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ХІМІКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	251
Katerina ZAVIZION MODERN APPROACHES TO FUTURE INTERPRETER'S ONLINE TRAINING.....	258
Наталія ІГНАТЕНКО ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	262
Любов КАНШЕВСЬКА, Анжеліка ЛЕСИК ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ ГУМАННОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	267
Марія КОНОВАЛОВА, Карина ЛЯШУК ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРИВАТНОГО ЛИСТУВАННЯ ІВАНА БАГРЯНОГО НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	273
Ганна КОРЧАГІНА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	279
Світлана КОТЛЯРЕНКО ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	284
Olha KRICKER, Olesia MINENKO, Nataliia YEREMEIEVA STRATEGIES FOR FOSTERING MOTIVATION TO LEARN ENGLISH LANGUAGE IN NON-LANGUAGE STUDENTS.....	289
Світлана ЛУК'ЯНЧУК, Марина КОМОГОРОВА РОЛЬ ЗАСОБІВ НАОЧНОСТІ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	295

CONTENTS

HISTORY

Gunay GULIYEVA CULTURAL RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY AT THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	4
Oksana DRACH, Denys VERHOVETS “GENERATION 1960S”: STUDENT PROTEST MOVEMENTS IN A VIEW OF FOREIGN SCIENTISTS AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....	10
Vitalii DUBINA COSSACK REBELLION OF THE END OF THE 16TH CENTURY IN THE VISIONS OF F. RAVITA-GAVRONSKYI.....	16
Volodymyr KACHMAR, Nazar MELNYK HISTORY OF CHESS AT LVIV UNIVERSITY (MIDDLE OF THE 19TH – EARLY 21ST CENTURY).....	23

ART STUDIES

Olena BASHA, Myroslava TSYHANYK DISCIPLINE “STAGE SPEECH” IN THE ACTOR'S EDUCATION PROCESS (BASED ON THE EDUCATIONAL PROGRAM IN THE SPECIALTY 026 “THEATRICAL ARTS (ACTING IN DRAMATIC THEATER AND CINEMA)” AT IVAN FRANKO LVIV NATIONAL UNIVERSITY).....	30
Roman BEREST, Ruslan KUNDYS, Oleg KUZYK THE EXPRESSION OF MILITARY ART IN ANCIENT CHOREOGRAPHY OF THE HUTSUL REGION.....	36
Larysa BUTKO, Svitlana FEDORENKO, Volodymyr MASLAK LIALKA-MOTANKA AS AN ARCHETYPICAL CARRIER OF THE UKRAINIAN FOLK TRADITION.....	43
Olena VASYLIEVA, Olena SLITYUK, Oleksandr VASYLIEV DETERMINING THE FEATURES OF DESIGNING ANIMATED INFOGRAPHICS AS A DIRECTION OF MULTIMEDIA DESIGN.....	51
Valeria GORBUNOVA PERCEPTION OF SYMBOLISM AND FORMATION OF COMMON IDENTITY AMONG DIFFERENT GROUPS OF THE POPULATION: DEVELOPMENT OF NEW CONCEPTS IN DESIGN.....	57
Nataliia DERYHUZ THE PRINCIPLES OF “ANTI-PORTRAIT” IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS PAINTING ON LEVKAS IN UKRAINE OF THE 21ST CENTURY.....	63
Boyu DING FEMALE CHARACTERS IN THE CHINESE OPERAS OF THE TWENTIETH – BEGINNING OF THE TWENTY-FIRST CENTURY.....	71
Evgen YEREMENKO METAMODERN SEARCHES IN THE CHAMBER SUITE FOR STRINGS BY USEIN BEKIROV.....	78
Viktoriia ZHORNIK THE PROBLEM OF SPORTS AND GAMING SPACE DESIGN IN SCIENTIFIC INTELLIGENCE OF UKRAINIAN RESEARCHERS.....	85
Oleksandr ZASTAVNYI FOLK DANCE “CANADA”: DEPICTING SOCIAL AND HISTORICAL EVENTS IN WESTERN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY.....	90

Oksana ZAKHAROVA USE OF BRASS MUSIC IN CEREMONIAL CULTURE.....	98
Volodymyr KABACHENKO FEATURES OF THE APPLICATION OF TECHNIQUES IN MODERN OIL PAINTING.....	101
Kostiantyn KALHEVSKYI NATIONAL IDENTITY AS A CREATIVE COMPONENT OF AMATEUR DANCE GROUPS IN KYIV REGION.....	107
Svitlana KRYVUTS, Evgeniya POLYAKOVA TRANSFORMATION OF HIGH-FUNCTIONAL FURNITURE AS A FACTOR IN THE DESIGN OF LIVING SPACE (BASED ON THE CREATIVITY OF JOE CESARE COLOMBO).....	114

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Gulbaniz BABAKHANLI THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE CREATION OF HOME AND MEMORIAL MUSEUMS OF AZERBAIJANI LITERARY FIGURES.....	121
Nadiia BOICHUK, Bohdana PETRYSHAK, Olena PAVLYSHYNETS STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF COMPOUND NOUNS IN MODERN GERMAN.....	126
Mariia VASYLYSHYN, Olha KRAVETS FEATURES OF MILICA MIĆIĆ DIMOVSKA'S CREATIVE STYLE (IN THE CONTEXT OF SERBIAN NEOREALIST PROSE).....	133
Susanna DZHELALOVA EXISTENTIAL CHOICE IN W. STYRON'S "SOPHIE'S CHOICE" AND V. VYNNYCHENKO'S "BLACK PANTHER AND WHITE BEAR": ANALYSIS AND COMPARISON.....	140
Irma KALYNYCH, Vitaliya BOYTOR, Erika ESENOVA SOCIO-CULTURAL REALIA OF EAST ASIAN COUNTRIES, THEIR FEATURES AND TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....	146
Liudmyla KOVAL, Ivanna OLIINYK SOCIO-POLITICAL VOCABULARY AS AN EXPRESSION COMMUNICATIVE INSTRUCTIONS OF VOLODYMYR ZELENSKY IN ADDRESSES TO THE UKRAINIAN PEOPLE.....	153
Maria KUTSELA, Olha VIRSTIUK THE FUNCTIONS OF THE DISCOURSE MARKERS IN FAKE NEWS OF THE ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	161
Olena LANSKYKH, Tatiana DERNOVA, Nataliia SLYVKA FEATURES OF NONVERBAL COMMUNICATION IN BUSINESS ENGLISH.....	169
Siaomen LIE THE FUNCTIONING OF THE SEMANTICS OF DOUBT AND THE ATTACK STRATEGY IN MODERN MEDIA DISCOURSE.....	175

PEDAGOGY

Oksana ALEKSIEIEVA, Viktoriia SHVYRKA SOFT SKILLS AS A FACTOR IN PREPARING FUTURE MASTERS OF EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL SCIENCES FOR PROFESSIONAL MOBILITY IN MODERN CONDITIONS.....	180
Julia BALAKHOVSKA DIGITALIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGIST TEACHERS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION.....	189

<hr/>	
Tetyana BALASHOVA	
THE ASSOCIATION METHOD AS AN EMOTIONAL-COGNITIVE STRUCTURE OF VOCABULARY LEARNING IN GERMAN LESSONS (SECOND FOREIGN LANGUAGE) WITH FIRST-YEAR STUDENTS.....	195
Vita BOSA	
DETERMINATIVE FACTORS OF THE METHODOLOGICAL SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS BY MEANS OF SUCKER INFORMATION TECHNOLOGIES.....	200
Nataliia VINARCHUK	
THE CURRENT STATE OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR PERFORMING HEALTH CARE ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION.....	207
Liudmyla HERASYMENKO, Svitlana MURAVSKA, Iryna KULISH	
TEACHING ESP TO FUTURE UNMANNED AERIAL VEHICLE OPERATORS.....	212
Oksana GETMAN, Evgenia SEMENOVA	
THE COLOR PALETTE OF POETRY IN THE COLLECTION OF SERHIY ZHADAN “HOSPOD’ SYMPATYZUYE AUTSAYDERAM: 10 KNYH VIRSHIV”.....	217
Yuliia HOLOVATSKA	
PROSPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSLATORS FOR THE USE OF TRANSLATION TECHNIQUES AND STRATEGIES OF LOCALIZATION DIGITAL PRODUCTS.....	225
Olena HORDIENKO	
THE COMPETITION METHOD AS A MEANS OF DETERMINING THE VALUE ORIENTATIONS OF STUDENTS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES FOR PROFESSIONAL DIRECTIONS.....	231
Yevhen DENYSENKO	
FORMATION OF THE OFFICERS PROFESSIONAL TRAINING IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A MODERN MILITARY HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION.....	238
Olesia DYSHKO	
TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE FOR THE USE OF TOURISM IN HEALTH AND RECREATION ACTIVITIES.....	245
Olena YEVDACHENKO	
FACTOR ANALYSIS OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FUTURE CHEMISTS’ PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	251
Katerina ZAVIZION	
MODERN APPROACHES TO FUTURE INTERPRETER’S ONLINE TRAINING.....	258
Natalia IGNATENKO	
TECHNOLOGICAL COMPONENT OF TRANSFORMATION PROCESSES IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....	262
Lyubov KANISHEVSKA, Angelika LESYK	
TRAINING PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR EDUCATING HUMANITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.....	267
Mariiia KONOVALOVA, Karina LIASHUK	
STUDY FEATURES OF IVAN BAHRIANYI’S PRIVATE CORRESPONDENCE AT UKRAINIAN LITERATURE LESSONS.....	273
Ganna KORCHAGINA	
FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL SKILLS OF FUTURE MUSIC TEACHERS.....	279
Svitlana KOTLIARENKO	
INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PHILOLOGISTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION.....	284
<hr/>	

Olha KRICHKER, Olesia MINENKO, Natalia YEREMEIEVA STRATEGIES FOR FOSTERING MOTIVATION TO LEARN ENGLISH LANGUAGE IN NON-LANGUAGE STUDENTS.....	289
Svitlana LUKIANCHUK, Maryna KOMOGOROVA THE ROLE OF VISUALIZATION IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' FOREIGN GRAMMATICAL COMPETENCE.....	295

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 68. ТОМ 1
ISSUE 68. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душиний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 01.11.2023 р. Підписано до друку 16.11.2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 35,80. Зам. № 1123/698. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.